HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

14. CİLT

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

KASAME BÖLÜMÜ

MUDAREBE BÖLÜMÜ

KISSALAR BÖLÜMÜ

KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ

KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ

YALAN BÖLÜMÜ

KİBİR VE UCUB BÖLÜMÜ

LİBAS (GİYECEKLER) BÖLÜMÜ

KEBAİR BÖLÜMÜ

LİAN BÖLÜMÜ

OYUN EGLENCE BÖLÜMÜ

LANETLEME VE SÖVME BÖLÜMÜ

KASÂME BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Kasâme kelimesi yemin manasına gelir. Dilimizdeki kasem kelimesi de aynı manada olmak üzere bu kötken gelir. Fıkıh ıstılahı olarak, daha hususi bir yeminin adıdır.

Istılahat-ı Fıkhiye'deki tarifi şöyledir: "Kâtili meçhul olan ve üzerinde katil eseri bulunan bir ölünün bulunduğu mahal ahalisinden elli kimsenin veçh-i mahsus üzere yemin etmelerine kasâme denir.

Bir mahallede veya bir karyede (köyde) veya bir şahsın mülkünde veya meskeninde yahud bir karye veya beldeye ses işitilecek derece yakın olup, kimsenin mülkünde bulunmayan hâli bir yerde bir katil (ölü) bulunduğu ve kendisinde -dövülme gibi, gözlerinden kan fışkırması gibi- katledildiğine delalet eden bir eser görüldüğü halde, kâtili bilinmese; katilin velileri ise o mahal sahibinin veya ahalisinin inkarlarına rağmen onların katletmiş olduklarını bila beyyine (delil olmaksızın) dava ve yemin etmelerini talep eylese, bunlardan evliya-i katilin (ölenin velilerinin) intihab edecekleri elli erkeğe hakim tarafından yemin tevcih edilir. Onlardan her biri de "billahi onu ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum" diye nam-ı akdes-i İlahiye kasem eder.

Şayet kendisine böyle yemin tevcih edilenlerden biri, kâtilin kim olduğunu biliyorsa, o halde "billahi onu ben öldürmedim ve filandan başka öldüreni de bilmiyorum" diye yemin eder.

Kasâme suretiyle yemin edeceklerin adedi elliye baliğ olmadığı takdirde, kendilerine elliye kadar yemin tekrar tevcih edilir."

Yine Istılahat-ı Fıkhiye'de açıklandığı üzere, kasâme müessesesi, maktul tarafın mağduriyetini azaltıp yarasını sardığı gibi, ferdleri ve cemiyetleri, kendi mülkleri dahilinde cereyan eden faili meçhul cinayetlerden so-

rumlu tutarak teyakkuza ve tedbire sevketmektedir. Ammeye, devlete ait bir arazide cereyan eden böylesi bir cinayetin fidyesini devlet ödemekle, devlet ve amme sorumluları teyakkuza zorlanmış olmaktadır. Böylece hiçbir kimsenin kanı, faili meçhul diye heder olmamakta, mağdurları fidyesiz kalmamaktadır. Diğer taraftan cinayetin işlendiği arazi sahipleri yemin suretiyle kısastan kurtulmakta, ceza hafiflemektedir.

Müteakiben görüleceği üzere, kasâme cahiliye devrinde mevcuttur. İslam bunu ibka etmiştir.

4985 ١ – عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [إنَّ أوَّلَ قَسَامَةٍ كَانَتْ في الْجَاهِلِيَّةِ لَفِينَا
بَنِي هَاشِمٍ كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ اسْتَأْجَرَهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ فَخِذٍ أُخْرَى،
فَانْطَلَقَ مَعَهُ فِي إِبِلِهِ. فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ، وَقَدِ انْقَطَعَتْ عُرْوَةُ جُوَالِقِهِ.
فَقَالَ: أَغِثْنِي بِعِقَالٍ أَشُدُّ بِهِ عُرْوَةَ جُوَالِقِي، لاَ تَنْفِرُ الإِبِلُ. فَأَعْطَاهُ عِقَالاً فَشَدَّ بِهِ.
فَلَمَّا نَزَلُوا عُقِلَتِ الإِبِلُ إِلاَّ بَعِيراً وَاحِداً فَقَالَ الَّذِى اسْتَأْجَرَهُ: مَا بَالُ هذَا الْبَعِيرِ لَمْ
يُعْقَلْ. فَقَالَ: لَيْسَ لَهُ عِقَالٌ. فَقَالَ: أَيْنَ عِقَالُهُ؟ وَحَذَفَهُ بِعَصاً كَانَ فِيهَا أَجَلُهُ فَمَرَّ بِهِ
رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ. فَقَالَ: أَتَشْهَدُ الْمَوْسِمَ؟ فَقَالَ: مَا أَشْهَدُ، وَرُبَّمَا شَهِدْتُهُ.
قَالَ: فَهَلْ أَنْتَ مُبْلِغٌ عَنِّي رِسَالَةً مَرَّةً مِنَ الدَّهْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: إِذَا شَهِدْتَ
الْمَوْسِمَ فَنَادِ: يَا لَقُرَيْشٍ؟ فَإِذَا أَجَابُوكَ؛ فَنَادِ: يَا لَبَنِي هَاشِمٍ، فَإِذَا أَجَابُوكَ. فَاسْأَلْ
عَنْ أَبِي طَالِبٍ، فَأَخْبِرْهُ أَنَّ فُلاَناً قَتَلَنِي فِي عِقَالٍ، وَمَاتَ الْمُسْتَأْجَرُ. فَلَمَّا قَدِمَ الَّذِى
اسْتَأْجَرَهُ أَتَاهُ أَبُو طَالِبٍ. فَقَالَ: مَا فَعَلَ صَاحِبُنَا؟ قَالَ: مَرِضَ فَأَحْسَنْتُ الْقِيَامَ عَلَيْهِ،
وَوَلِيتُ دَفْنَهُ. قَالَ: قَدْ كَانَ أَهْلَ ذلِكَ مِنْكَ فَمَكَثَ حِيناً ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِى أَوْصَى
إِلَيْهِ وَافَى الْمَوْسِمَ. فَقَالَ يَا لَقُرَيْشٍ. قَالُوا: هذِهِ قُرَيْشٌ. يَالَبَنِي هَاشِمٍ. قَالُوا: هذِهِ
بَنُو هَاشِمٍ. قَالَ أَيْنَ أَبُو طَالِبٍ؟ قَالُوا: هذَا أَبُو طَالِبٍ. قَالَ: أَمَرَنِي فُلاَنٌ أَنْ أُبْلِغَكَ
رِسَالَةً أَنَّ فُلاَناً قَتَلَهُ فِي عِقَالٍ فَأَتَاهُ أَبُو طَالِبٍ. فَقَالَ: اخْتَرْ مِنَّا إِحْدَى ثَلاَثٍ. إِنْ
شِئْتَ أَنْ تُؤَدِّيَ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ فَإِنَّكَ قَتَلْتَ صَاحِبَنَا وَإِنْ شِئْتَ حَلَفَ خَمْسُونَ مِنْ

قَوْمَكَ أَنَّكَ لَمْ تَقْتُلْهُ. فَإِنْ أَبَيْتَ قَتَلْنَاكَ بِهِ. فَأَتَى قَوْمَهُ فَأَخْبَرَهُمْ. فَقَالُوا نَحْلِفُ فَأَتَتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ كَانَتْ تَحْتَ رَجُلٍ مِنْهُمْ، قَدْ وَلَدَتْ مِنْهُ. قَالَتْ: يَا أَبَا طَالِبٍ أُحِبُّ أَنْ تُجِيزَ ابْنِي هٰذَا بِرَجُلٍ مِنَ الْخَمْسِينَ وَلاَ تُصْبِرْ يَمِينَهُ حَيْثُ تُصْبَرُ الأَيْمَانُ فَفَعَلَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ. فَقَالَ: يَا أَبَا طَالِبٍ أَرَدْتَ خَمْسِينَ رَجُلاً أَنْ يَحْلِفُوا مَكَانَ مِائَةٍ مِنَ الإِبِلِ يُصِيبُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بَعِيرَانِ، هٰذَانِ بَعِيرَانِ، فَاقْبَلْهُمَا مِنِّي وَلاَ تُصْبِرْ يَمِينِي حَيْثُ تُصْبَرُ الأَيْمَانُ فَقَبِلَهُمَا. فَجَاءَ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ فَحَلَفُوا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا حَالَ الْحَوْلُ وَمِنَ الثَّمَانِيَةِ وَالأَرْبَعِينَ عَيْنٌ تَطْرِفُ]. أخرجه البخاري والنسائي.

« القسامةُ » الإيمان يقسم بها المتهمون على إستحقاقهم دم صاحبهم أو يقسم المتهمون على نفي القتل عنهم، وهو مصدر يقال: أقسم - يقسم قسماً - وقسامة: إذا حلف.

و« الفخذُ » دون القبيلة.

و« تُجِيزُ ابْنِي » روى بالراء وبالزاى، ومعناه بالراء تؤمنه منها، وبالزاى تأذن له في ترك اليمين.

و« المجيزُ » هو الذي يقوم بأمر اليتيم.

و« يمينُ الصبر » هي التي يَلْزَمُهَا المأمور بها ويكره عليه ويُحكم عليه بها.

1. (4985)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cahiliye devrinde görülen ilk kasâme hadisesi, biz Benî Haşim içinde cereyan etmişti. Benî Haşim'den (Amr İbnu Alkame İbni'l-Muttalib İbni Abdi Menaf adında) bir erkeği, Kureyş'in bir başka koluna mensup (Hıdaş İbnu Abdillah İbni Ebî Kays el-Amiri adında) bir adam ücretle tutmuştu. (Amr) develerle birlikte (Hıdaş'la) yola çıktı. Benî Haşim'den bir kimse ona uğradı. Bu adamın deri çuvallarının ipi kopmuştu.

"Bana yardım et, ip ver de şu çuvallarıma bağlayayım, develer ürkmesin!" dedi, o da ona bir ip verdi ve onunla çuvalları bağladı. Konakladıkları vakit bir tanesi hariç bütün develer bağlandı. Onu ücretle tutan patron:

"Bu deve niye bağlanmadı?" diye sordu ve efendi hizmetçiye bir sopa fırlattı. Meğerse onun eceli bu değnekte imiş. (Adam yaralanır, fakat daha ölmeden) Yemenli bir zat kendisine uğrar. Yemenliye sorar:

"Sen hacc mevsiminde Mekke'de hazır bulunur musun?"

Adam: "Bazan bulunurum, bazan bulunmam" der. Yaralı ona:

"Benim için bir elçilik yapar mısın?" diye ilave eder. Adam:

"Evet yapar (istediğinizi duyururum)" der. Yaralı:

"Sen hacc mevsiminde hazır bulunduğun zaman: "Ey Kureyşliler!" diye bağır. Sana "Buyur!" ettikleri vakit: "Ey Haşimoğulları!" de!.. Onlar: "Buyur!" edince *Ebu Talib*'i sor. Ona: Beni falancanın bir ip sebebiyle öldürdüğünü haber ver!" der.

Bunu söyledikten sonra o işçi vefat eder.

Onu ücretle tutan patron, (Mekke'ye) dönünce *Ebu Talib* yanına gelerek (öleni) sorup: "Arkadaşınıza ne oldu?" der. O da:

"Hastalandı, (tedavisi için) elimizden geleni yaptık. (Ama maalesef) öldü, defin işini de ben üzerime aldım!" diye cevap verir. *Ebu Talib:*

"O, senin bu alâkanı hak etmişti" der. Aradan bir müddet geçer. Sonra ölen ücretlinin vasiyette bulunduğu Yemenli zat hacc mevsiminde gelir ve:

"Ey Kureyşliler!" diye selenir. (Kureyşliler toplanıp):

"İşte biz Kureyşlileriz!" derler. Bu sefer adam:

"Ey Haşimoğulları!" der. Onlar:

"İşte biz Benî Haşimiz!" derler. Adam bu sefer de:

"Ey Ebu Talib!" der. Kendisine: "İşte şu Ebu Talib'tir!" derler. Adam:

"Bana falan kimse, size bir elçilik (yapmamı, bir haber) tebliğ etmemi söylemişti. O da şu: Onu falan kimse bir ip yüzünden öldürmüş" der. Bunun üzerine Ebu Talib ona gidip:

"Bizden üç şeyden birini seç: İstersen yüz deve öde, zîra sen bizim adamımızı öldürdün. (Bu iddiamızı inkar edecek olursan), dilersen, kavminden elli kişi senin öldürmediğine dair yemin etsinler. Bunlara itiraz edecek olursan, biz de seni onun sebebiyle öldüreceğiz!" der. Adam kavmine gelip durumu haber verir.

"Yemin edelim!" derler. Onlardan bir erkeğe nikahlı olup, doğum da yapmış olan Benî Haşimli bir kadın gelip:

"Ey Ebu Talib! Benim şu oğlumu o elli kişiden bir adam yerine tutmanı, fakat ona (yeminlerinin yaptırıldığı Ka'be rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında) yemin ettirilmemesini talep ediyorum!" der. *Ebu Talib* bu

kadının dilediği şekilde hareket eder. Derken onlardan bir başka adam gelir ve:

"Ey Ebu Talib! Sen yüz deveye bedel elli kişinin yemin etmesini diledin. Bu durumda her adama iki deve düşüyor. Al şu iki deveyi benim hesabıma kabul et, yeminlerin yapıldığı yerde bana yemin ettirme!" der. Ebu Talib bu iki deveyi kabul eder. Kırk sekiz kişi de gelip yemin ederler.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki:

"Nefsimi kudret eliyle tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, yeminleri üzerinden bir yıl geçmeden o kırk sekiz kişiden hiçbir kımıldayan göz kalmadı (hepsi helak oldu)." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 26; Nesâî, Kasame 1, (8, 2,4).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cahiliye devrinde cereyan eden kasâmeye bir örnek vermektedir. Kasâmenin, katl ithamı halinde, delil yokluğunda, iddiayı nefiy veya isbat maksadıyla başvurulan hususi bir yemin olduğunu umumi açıklama kısmında belirtmiş idik.

2- Sadedinde olduğumuz yemin, *Ka'be*'nin Haceru'l-Esved Rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında cereyan etmiştir. Hadis orada yapılan yalan yeminin süratli şekilde felaket getirdiğini ifade etmektedir.

Bu durumu te'yid eden örneklerden *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir diğer rivayete göre: "Bir grup insan Beyt'in yanında yalan yere yemin etmişti. Sonra oradan çıkıp bir kayanın altına oturdular. Kaya üzerlerine çöktü."

Bir diğer rivayet şöyle: "Cahiliye halkı, Harem bölgesinde bir cürüm işlerlerse cezaları pek çabuk gelirdi."

Bir diğer örnek de şöyle: "Cahiliye devrinde bir cariye Ka'be'ye sığındı. Kadının efendisi gelip onu çekti çıkardı. Kadının eli çolak oldu."

Cahiliye devrinde, Harem'de mazlumun zalim hakkında yaptığı bedduaya süratle icabet hasıl olması meselesiyle ilgili olarak, Hz. Ömer'in şu sözü kaydedilmiştir: "Cahiliye devrinde insanlar ba'si (ahirette dirilmeyi) bilmedikleri için, zulümden kaçınmaları için (Cenab-ı Hak) onlara böyle muamelede bulunuyordu. Ama İslam geldikten sonra, kısas kıyamet gününe te'hir edildi."

Tavus'tan gelen bir rivayete göre: "Harem'de işlenen bir kötülüğün cezasının hemen verileceği zamanın gelmesi yakındır." Bu rivayet kıyamete yakın, ilmin yeryüzünden kabzedilmesiyle, insanların şer'î meseleleri unutmaları sonucu, eski halin döneceğine bir işaret kabul edilmiştir."

4986 ٢ – وعن أبي سلمة بن عبدالرحمن، وسليمان بن يسار عن رجل من أصحاب رسول الله ﷺ:
[أنَّ النَّبيَّ ﷺ أقرَّ القَسامَةَ على ما كانَتْ عَلَيْهِ فِي الجَاهِلِيَّةِ وقَضَىٰ بِهَا بَينَ نَاسٍ مِنَ الأنصارِ في قتيلٍ ادَّعَوهُ على يهودِ خيبر]. أخرجه مسلم والنسائي

2. (4986)- *Ebu Seleme İbnu Abdirrahman* ve *Süleyman İbnu Yesar,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sahabisinden naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* kasâmeyi cahiliye devrindeki şekliyle takrir edip kabul etti. Hatta, Hayber Yahudileri aleyhine dava ettikleri bir ölü için Ensar'dan bir kısım insanlar arasında kasâmeye hükmetti." [Müslim, Kasame 8, (1670); Nesâî, Kasame 2, (8, 5).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kasâme ile ilgili adabın cahiliye devrinde cereyan eden şekliyle İslam'a dahil edildiğini, tadilat yapılmadığını ifade etmekte, ayrıca Resulullah'ın bir katl hadisesinin hallini kasâme usulüyle yaptığını göstermektedir. Ensardan bir zat, Cübbi'l-Yehud'da ölü olarak bulunur. Ensar, bunun Yahudiler tarafından öldürüldüğünü iddia ederek diyet talep ederler. Yahudiler iddiayı reddedince Resulullah kasâmeye hükmeder.

4987 ٣ – وعن سهل بن أبي حثمة قال: [انطلق عبدُالله بنُ سهلٍ ومحيِّصةُ ابنُ مسعودٍ الى خيبرَ، وهِيَ يومئذٍ صُلحٌ فتفرَّقا، فأتى محيِّصةُ الى عبدالله ابنِ سهلٍ وهو يتشحَّطُ في دمِه قتيلاً فدفنه. ثمَّ قدمَ المدينةَ. فانطلق عبدُ الرحمٰنِ بن سهلٍ ومحيِّصةُ وحويِّصةُ ابنا مسعودٍ الى رسولِ الله ﷺ. فذهبَ عبدُالرحمٰنِ يتكلَّمُ. فقالَ ﷺ: كبِّرْ كبِّرْ، وهو أحدثُ القومِ فسكتَ فتكلَّموا. فقالَ رسولُ الله ﷺ: أتحلفونَ خمسينَ يميناً وتستحقُّونَ دمَ صاحبِكم؟ قالوا: كيفَ نحلفُ، ولم نشهدْ ولم نرَ؟ قال: فتبرئُكم يهودُ بخمسينَ يميناً. قالوا: كيفَ نأخذُ أيمانَ قومٍ كفَّارٍ؟ فعقلَه رسولُ الله ﷺ من عندِه]. أخرجه الستة.

قوله: «يتشحط» أي يضطرب.

وقوله: «كبِّر» أمر بتقديم الاكبر في الكلام.

3. (4987)- *Sehl İbnu Ebi Hasme* anlatıyor: "Abdullah İbnu Sehl ve

Muhayyısa İbnu Mes'ud Hayber'e gittiler. O günlerde Hayber'le sulh yapılmıştı. Onlar (hususi işleri için) birbirlerinden ayrıldılar.

Muhayyısa, *Abdullah İbnu Sehl*'e rastladı; kan revan içindeydi, son nefeslerini verdi. Muhayyısa, arkadaşını orada defnetti ve Medine'ye döndü. Mes'ud'un iki oğlu Muhayyısa ve Huvayyısa, Abdurrahman İbnu Sehl ile birlikte (durumu haber vermek üzere) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittiler. Yaşça hepsinin küçüğü olan Abdurrahman konuşmaya başladı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Büyüğü büyükle, büyüğü büyükle!" diyerek müdahele etti. Bunun üzerine o sustu, öbürleri anlattılar. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Elli yemin yapıp arkadaşınızın diyetini hak etmek ister misiniz?" buyurdular. Onlar;

"Nasıl yemin ederiz, ne şahid olduk, ne de gördük!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yahudiler elli yeminle sizi tebrie etsinler mi?" buyurdular. Onlar:

"Biz kâfir insanların yeminine nasıl itibar ederiz?" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların bu halleri üzerine, adamın diyetini kendi nezdinden ödedi." [Buharî, Diyat 22, Sulh 7, Cizye 12, Edeb 89, Ahkam 38; Müslim, Kasame 1, (1669); Muvatta, Kasame 1, (2, 877, 878); Ebu Davud, Diyat 8, 9, (4520, 4521, 4532); Tirmizî, Diyat 23, (1422); Nesâî, Kasame 3, (8, 5-12).]

4988 ٤ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أَنَّ ابْنَ مُحَيِّصَةَ الأَصْغَرِ أَصْبَحَ قَتِيلاً عَلَى أَبْوَابِ خَيْبَرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَقِمْ شَاهِدَيْنِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ أَدْفَعْهُ إِلَيْكَ بِرُمَّتِهِ. قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ؛ مِنْ أَيْنَ نُصِيبُ شَاهِدَيْنِ؟ فَإِنَّمَا أَصْبَحَ قَتِيلاً عَلَى أَبْوَابِهِمْ. قَالَ: فَتَحْلِفُ خَمْسِينَ قَسَامَةً. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ أَحْلِفُ عَلَى مَا لاَ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ ﷺ: فَتَسْتَحْلِفُ مِنْهُمْ خَمْسِينَ قَسَامَةً. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ فَكَيْفَ نَسْتَحْلِفُهُمْ وَهُمُ الْيَهُودُ فَقَسَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ دِيَتَهُ عَلَيْهِمْ وَأَعَانَهُمْ بِنِصْفِهَا]. أخرجه النسائي.

4. (4988)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Muhayyisa'nın küçük oğlu Hayber'in kapısı önünde maktul bulundu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öldüren hakkında iki şahid bul, kâtili sana ipiyle teslim edeyim!" buyurdu. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz nereden iki şahid bulalım? Zîra onların kapıları önünde katledildi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse elli kere kasâme yemini ederim" buyurdular. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü dedi, ben bilmediğim bir kimse hakkında nasıl yemin ederim?" *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Onlardan elli kasâme yemini talep edersin" buyurdular. Muhayyısa:

"Ey Allah'ın Resulü! Onlar Yahudidir, biz onlara nasıl yemin teklif ederiz?" dedi. Bunun üzerine ölenin diyetini Aleyhissalâtu vesselâm onlara (Yahudilere) hükmetti ve yarısıyla onlara yardımda bulundu." [Nesâî, Kasame 4, (8, 12).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerin ikisi de birbiri içine giren aynı meseleye temas ettikleri için açıklamasını müşterek yapacağız ve izaha muhtaç birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ Rümme, ip demektir. Hadiste, kısas yapılmak veya öldürülmek üzere götürülen kimseye bağlanan ip ifade edilmiştir. Bu ipin mücrimin kaçmaması için bağlandığı açıktır. Cahiliye devrinde, bir adam devesini satmış, boynunda ipi de varmış. Müşteri: "Deveyi ipiyle ver!" demiş. O da "ipiyle verdim!" demiş, böylece ipiyle demek olan بِرُمَّتِهِ tabiri tamamiyle, hepsi manasına gelen bir deyim olmuş.

★ Hadis, kasâmenin olması için mağdur tarafın kasâme talep etmesini ifade etmektedir. Ulema diğer şartlar meyanında: Faili meçhul ölünün insan olmasını şart koşar, hayvan vs. hakkında kasâme olmayacağını belirtirler. İnsan olunca zımmî, Müslüman, hür, köle, çocuk, kadın ayırımı yapmazlar, herkes için kasâmenin gereğine hükmederler. Ayrıca kasâmeye, itham edilenlerin suçu inkar etmeleri halinde başvurulur.

★ Ölü, belli bir şahsa veya belli bir köye, mahalleye ait değil de ammeye ait ise, kasâme olmazsa da diyet olur ve mağdur tarafa ödeme *beytü'l-mal* (devlet hazinesi)'nden yapılır.

★ Kasâmenin meşruluğunda ihtilaf yoktur. Fakat onunla nasıl amel edileceği hususunda bazı ihtilaflar vardır. Fıkıh kitaplarında bu hususlar görülebilir.

Kaydedilen hadislerde görülen bir ihtilaf, kasâmede kime yemin ettirileceği hususudur. Cumhur -ki İmam Şafiî ve Malik de burada yer alır- yeminin mirasçılara verdirileceğini söylerler. Onlara göre mirasçılar, elli yemin verirlerse hak sahibi olurlar.

Kasâmede kısası meşru addetmeyip "diyetle iktifa edilir" diyenlere göre, yemin önce davalı tarafa teklif edilir. Davalı yemin etmezse, davacı tarafa yemin ettirilir.

★ *İmam Âzam*, Kûfe ulemasının çoğu ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre, maktulün bir mahalle veya köyde bulunması ve bir de üzerinde öldürülme izi görülmesi, kasâme gerektirir. *İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed, Davud-u Zahirî, Leys* ve bir kısım başka alimlere göre, maktulün sırf bir kavmin mahalle, kabile veya mescidinde bulunması ile kasâme sabit olmaz bu katl heder sayılır. Bu, bir kimse tarafından işlenmiş, mahallenin suçlanması için buraya atılmış bir cinayet de olabilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ *Kasâme ile sadece diyet icabeder, kısas gerekmez* diyenlere bu hadis delildir.

★ Faziletçe eşitlik halinde, yaşlı olana öncelik tanınır.

★ Kasâme hak bir metoddur.

★ Kâfir ve fasığın yeminine itibar edilir.

★ Gaib aleyhine hüküm verilebilir. Kan davasında hasmın huzuru şart değildir.

★ Müslümanla kâfir arasındaki davalar İslam kanunlarına göre çözüme bağlanır.

★ Zann-ı galibe dayanarak yemin edilebilir.

★ Kasâmenin cari olmadığı durumda, beytü'l-malden diyet ödenir.

4989 ٥ – وعنه أيضاً عن ابيه عن جده قال: [قَتَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْقَسَامَةِ رَجُلاً مِنْ بَنِي نَضْرِ بْنِ مَالِكٍ بِبَحْرَةِ الرُّغَاءِ عَلَى شَطِّ لِيَّةِ الْبَحْرَةِ، فَقَالَ الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ مِنْهُمْ].

أخرجه أبو داود. «الْبَحْرَة» البلدة.

5. (4989)- Yine *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* tarikinden anlatıldığına göre, "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Liyyetü'l-Bahre nam mevkiin kenarında yer alan Bahretu'r-Ruğâ'da meskun *Benî Nadr İbni Malik* kabilesinden bir adamı kasâme yoluyla öldür(t)dü ve:

"Katil de maktül de kendilerinden!" buyurdu." [Ebu Davud, Diyat 8, (4522).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kasâme yoluyla

kısasa da yer verdiğini ifade etmektedir. Ancak hadisin muzdarib olduğu, ibarede birkısım takdim ve tehirler bulunduğu şarihler tarafından belirtilmiştir. Teysir Müellifi, hadisin Sünen'deki aslında yer alan ve bazı ihtilaflara işaret eden Ebu Davud'un hadis hakkında notunu buraya almamıştır. Teknik bir teferruat olduğu için biz de temas etmeyeceğiz.

2- *Zürkânî*'nin Muvatta Şerhi'nde kaydına göre, *Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) bu hadisle amel etmişlerdir.

MUDAREBE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Teysir'in aslında *Kırâz* diye isimlendirilmiş olan bu bölümün ismini mudarebe diye değiştirdik. Çünkü kırâz kelimesi dilimizde bilinmez. Esasen kırâz da mudarebe demektir. Hicaz ulemasının kırâz dediği şeye Irak uleması mudarebe demiştir.

Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Irak uleması, kelimeyi وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman..."** (Nisa 101) ve وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الأَرْضِ **"Bir kısmınız, Allah'ın lütfundan rızkını aramak için yeryüzünde dolaşacak..."** (Müzzemmil 20) ayetlerinden almıştır. Hadiste لَوْ جَعَلْتَهُ قِرَاضًا ibaresinin gelmiş olması da, bu tabirin Hicaz'da müsta'mel bir lügat olduğunu gösterir.

Mudarebe (kırâz) cahiliye devrinde cârî olan ticârî bir ortaklık çeşidi idi. İslam aynen benimsemiştir. Hatta *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine henüz peygamberlik gelmezden önce, Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) ile mudarebede bulunmuştur. Tıpkı diyet gibi, bu tatbikat herkes tarafından rivayet edilmiştir. Meşruiyyetinde herhangi bir şüphe mevzubahis değildir.

Bu kısa açıklamadan sonra mudarebeyi kısaca: "Bir taraftan sermaye, diğer taraftan say ve amel (çalışma) olmak üzere akdedilen bir nevi şirket, ticârî bir ortaklık" diye tarif edebiliriz. Bu şirkette sermayeyi kullanıp çalışan ortağa mudarib denir.

İbnu Abdilberr: "Mudarebenin amel edilmiş olan bir sünnet olduğu hususunda ulema icma etmiştir" dedikten sonra, *Hz. Ömer, Abdullah İbnu Ömer, Hz. Aişe, İbnu Mes'ud* gibi büyük sahabilerin: "Yetimlerin

mallarını ticarette çalıştırın, zekat yiyip tüketmesin" dediklerini ve onların, yetimlerin mallarını mudârebe usulüyle çalıştırdıklarını belirtir.

4990 ١ – عن زيد بن أسلم عن أبيه قال: [خَرَجَ عَبْدُاللّٰه وَعُبَيْدُاللّٰه ابْنَا عُمَرَ رَضِيَ اللّٰه عَنْهم في جَيْشٍ الى العِرَاقِ. فَلَمَّا قَفَلاَ مَرَّا عَلى أبي مُوسىٰ الأشْعَرِيِّ رَضِيَ اللّٰه عنه وَهُوَ أمِيرُ البَصْرَةِ فَرَحَّبَ بِهِمَا وَسَهَّلَ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ أقْدِرُ لَكُمَا عَلى أمْرٍ أنْفَعُكُمَا بِهِ لَفَعَلْتُ؟ ثُمَّ قَالَ: بَلىٰ، هٰهُنَا مَالٌ مِنْ مَالِ اللّٰه أُرِيدُ أنْ أبْعَثَ بِهِ الى أمِيرِ المُؤْمِنِينَ فَاسْلِفُكُمَاهُ، فَابْتَاعَا بِهِ مِنْ مَتَاعِ العِرَاقِ ثُمَّ تَبِيعَانِهِ بِالمَدِينَةِ، فَتُؤَدِّيَانِ رَأْسَ المَالِ الى أمِيرِ المُؤْمِنِينَ وَيَكُونُ لَكُمَا الرِّبْحُ. فَقَالاَ: وَدِدْنَا، فَفَعَلَ. وَكَتَبَ الى عُمَرَ رَضِيَ اللّٰه عَنْه أنْ يَأْخُذَ مِنْهُمَا المَالَ. فَلَمَّا قَدِمَا بَاعَا فَأرْبَحَا فَلَمَّا دَفَعَا ذٰلِكَ الى عُمَرَ، قَالَ: أكُلَّ الجَيْشِ أسْلَفَ مِثْلَ مَا أسْلَفَكُمَا. أدِّيَا المَالَ وَرِبْحَهُ. فَأمَّا عَبْدُاللّٰه فَسَكَتَ، فَأمَّا عُبَيْدُاللّٰه فَقَالَ: مَا يَنْبَغِي لَكَ يَا أمِيرَ المُؤْمِنِينَ هٰذَا؛ أرَأيْتَ لَوْ نَقَصَ المَالُ أوْ هَلَكَ ضَمِنَّاهُ. فَقَالَ: أدِّيَا المَالَ وَرِبْحَهُ فَسَكَتَ عَبْدُاللّٰه. فَرَاجَعَهُ عُبَيْدُاللّٰه فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ: يَا أمِيرَ المُؤْمِنِينَ؛ لَوْ جَعَلْتَهُ قِرَاضاً؟ فَقَالَ: عُمَرُ قَدْ جَعَلْتُهُ قِرَاضاً، أدِّيَا المَالَ وَرِبْحَهُ. فَسَكَتَ عَبْدُاللّٰه فَأخَذَ رَأْسَ المَالِ وَنِصْفَ رِبْحِهِ. وَأخَذَ عَبْدُاللّٰه وَعُبَيْدُ اللّٰه نِصْفَ رِبْحِ المَالِ]. أخرجه مالك.

1. (4990)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) babasından naklen anlattığına göre, "Ömer İbnu'l-Hattab'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah (radıyallahu anhümâ), Irak'a giden bir orduya katılıp sefere çıktılar. Bu seferde, Basra emîri olan Ebu Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh)'ye uğradılar. Ebu Musa onlarla merhabalaşıp, kolaylık diledikten sonra:

"Size faydası dokunacak bir şey yapabilmeyi ne kadar isterdim!" dedi ve az sonra hatırladı: "Evet evet! Şurada Allah'ın malından mal var. Onu Emîru'l-mu'minîn (Hz. Ömer)'e göndermek istiyorum. Ben onu size karz olarak vereyim. Siz onunla Irak mallarından satın alın, sonra da Medine'de satın. Sermayeyi emîru'l-mü'minîn'e ödeyin, kâr da sizin olsun!" dedi. Abdullah ve Ubeydullah:

"Bunu yapmak isteriz" dediler ve yaptılar. *Ebu Musa, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e onlardan malı almasını yazdı.

Medine'ye geldikleri vakit malı sattılar, kâr ettiler. Parayı Hz. Ömer'e verdikleri zaman:

"Ebu Musa, her askere size yaptığı gibi borç veriyor mu?" diye sordu. Oğulları, "Hayır!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Emîru'l-mü'minînin iki oğlu olduğunuz için borç vermiş. (Olmaz böyle şey!) Sermayeyi de, kârı da getirin!" diye gürledi. Abdullah sükût etti. Ubeydullah ise:

"Ey Emîru'l-mü'minîn, bu davranış sana yakışmaz! Eğer bu sermaye noksanlaşsa veya kaybolsa idi, biz tazmin edecektik" dedi. Fakat Hz. Ömer:

"Kârı da getirin!" diye ısrar etti. Abdullah yine sesini çıkarmadı. Ubeydullah (önceki söylediklerini tekrar ederek) karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in meclis arkadaşlarından bir adam:

"Ey Emîru'l-mü'minîn! Bunu mudarebe saysan!" teklifinde bulundu. Hz. Ömer de:

"Evet, onu mudarebe kıldım!" deyip, sermayeyi ve kârın yarısını aldı. Abdullah'la Ubeydullah da diğer yarısını aldılar." [Muvatta, Kıraz 1, (2, 687, 688).]

4991 ٢– وعن العلاء بن عبدالرحمن عن أبيه عن جده: [أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ: أَعْطَاهُ مَالاً قِرَاضاً يَعْمَلُ فِيهِ عَلَى أَنَّ الرِّبْحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه مالك.

2. (4991)- *Alâ İbnu Abdirrahman* babası vasıtasıyla dedesi (Yakup el-Medenî)'den naklediyor: "Osman İbnu Affan kendisine, çalıştırması için, mudarebe olarak mal verdi ve kâr ikisinin oldu." [Muvatta, Kırâz 2, (2, 688).]

AÇIKLAMA:

1- Sermaye birinden, onu çalıştırıp ticaret yapma işi bir diğerinden olmak suretiyle teşkil edilen ve mudarebe (veya kıraz) denilen ticarî şirkete Ashab'tan iki örnek görmekteyiz. İmam Malik, bunları, mudarebeye sahabe devrinden örnek göstermek maksadıyla kaydetmiş olmalıdır. Çünkü bu meseleye ayet ve merfu sünnette rastlanmaz.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Ebu Musa'nın davranışından, kendi çocuklarına hususi muamele ile kayırma gördüğü için devlet malıyla elde edilen kârı da hazineye almak istiyor. Ancak Ubeydullah, bunu borç olarak almış olduklarını, kaybı veya ziyana uğraması halinde tazmin edeceklerini, dolayısıyla kârının kendilerinin olması gerektiğini istidlal ediyor. *Zürkânî, Ubeydullah*'ın, babasına yaptığı itirazın ukuk ve saygısızlık

olmadığını, dolayısıyla bu itiraz ve ihticacda ne babalık ne de halifelik hakkına bir halel gelmediğini belirtir. "Nass olmayan yerde ihticaca cevaz vardır" der.

3- Meseleyi çözüme kavuşturan zatın *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) olduğu belirtilmiştir. O, kendisine sorulmadan fetva vermiş ve fetvası kabul görmüştür. Bu kabul, *Hz. Ömer*'in müdarebe tarzındaki şirketin meşruluğunu te'yid etmesi demektir. Hâdisenin birçok sahabenin hayatta oldukları bir zamanda cereyan etmesi, buna herhangi bir itiraz da gelmemesi mudarebenin meşruluğuna delil kabul edilmiştir.

★ Bazı alimler: *"Bu muamele İslam'da ilk mudarebedir"* demiştir. Bazıları da bunun değil, bir başka hâdisenin ilk olduğunu söyler. Şöyle ki: *Hz. Ömer*, ticaretten anlamayan kimseleri çarşıdan çıkarır. Bunlar arasında Ya'kub Mevla'l-Huraka da vardı. Onun halini yakinen bilen *Hz. Osman* (radıyallahu anh) kendisine sermaye verip çarşıya oturtur ve ortak olarak ticaret yaptırır. İşte bu hâdisenin ilk mudarebe örneğini teşkil ettiği de söylenmiştir.

KISSALAR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Kıssa dilimize de girmiş bir kelimedir; fıkra, hikâye gibi manalara gelir. Kıssadan hisse tabirini sıkça kullanırız. Şu halde ibretli, muhayyel hikâyelere kıssa dediğimiz gibi, eski devirlerde yaşamış peygamberlerin, velilerin, kahramanların... hikâyelerine de kıssa deriz. Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamberlerin kıssaları vardır. *Hz. Yusuf*'la ilgili olan, ahsenü'l-kısas yani kıssaların en güzeli olarak tavsif edilir (Yusuf 3). Bir surenin ismi de Kasas'dır yani kıssalar. Kur'an'da peygamberler dışında *Hz. Lokman, Hızır, Ashab-ı Kehf, Karun* gibi başka kimselerin kıssalarına da yer verilmiştir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadisleri kıssa yönüyle daha zengindir. Bir kısım peygamberlerle ilgili olarak Kur'anî ve gayr-ı Kur'anî kıssalar anlatıldığı gibi, Kur'an'da hiç yer verilmeyen bazı eşhasın kıssaları da anlatılır. Bunlardan bir kısmı örnek kişilerin, bir kısmı da kötü kişilerin kıssasıdır. Bazan cennet ve cehennemin tefahuru, hayvanların konuşması gibi daha farklı kıssalara da rastlanır. Hepsi hisseler alınacak derslerle doludur. Sırf eğlence olsun diye anlatılan kıssa mevcut değildir. Resulullah, ihtiva ettiği ahlakî değerler sebebiyle isrâilî kıssalar da anlatmış ve israiliyatın anlatılmasına cevaz vermiştir. İsrailiyat tenkid edilirken ölçüyü kaçırmamak, *Resulullah*'ın da buna yer verdiğini bilmek gerek.

Yüce hakikatler, anlaşılması zor ve gâmız meseleler, kıssalar yoluyla müşahhas, herkesin ve hatta en ami bir kimsenin bile anlayabileceği bir hale getirilmekte, adeta sahneye konmaktadır. Bu tarza, taşıdığı ta'limî (didaktik) değer sebebiyle eskiden beri bütün dinî kitaplarda yer verilmiştir. Şu halde kıssaya genişçe yer verme hâdisesi İslam'a has bir metod değildir. İncil ve Tevrat gibi diğer mukaddes kitaplarda da mevcuttur. Telkin ve öğretimde kıssa anlatımının ehemmiyetini idrak eden laik

çevreler de günümüzde kıssa edebiyatına çocuk, büyük her çeşit insan seviyesinde yer vermektedir. Roman bile bir kıssalar dizisinden meydana gelen bir büyük kıssa olarak tarif edilebilir.

Burada maksadımız edebî sanatlar hakkında yorum veya tahlilde bulunmak değildir. Ancak dinî mesajın, ahlakî ideallerin halka intikalinde kıssanın mühim ve müessir bir vasıta olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Bu sebeple bütün İlahî kitapların ve peygamberlerin kıssalara yer verdiğini, dolayısiyle günümüz şartlarında, dinî öğretim ve ahlakî terbiyede bu tekniğin yeterince kullanılması, işlenmesi geliştirilmesi gereğine dikkat çekiyoruz.

Sadedinde olduğumuz bölümde, sünnette gelen kıssalardan çok az bir kısmına yer verilmiş olduğunu bilmemiz gerekir.

★ HZ. İBRAHİM VE HZ. İSMAİL ALEYHİMASSELAM'IN KISSALARI

4992 ١ – عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [أقْبَلَ إبْراهِيمُ بِإسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ وَأُمِّهِ وَهِيَ تُرْضِعُهُ، مَعَهَا شَنَّةٌ، حَتَّى وَضَعَهَا عِنْدَ الْبَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ فَوْقَ زَمْزَمَ فِي أعْلَى الْمَسْجِدِ، وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أحَدٌ، وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ، فَوَضَعَهُمَا هُنَاكَ وَوَضَعَ عِنْدَهُمَا جِرَاباً فِيهِ تَمْرٌ وَسِقَاءً فِيهِ مَاءٌ. ثُمَّ قَفَّى إبْرَاهِيمُ مُنْطَلِقاً فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إسْمَاعِيلَ. فَقَالَتْ: يَا إبْرَاهِيمُ! أيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهذَا الْوَادِي الَّذِي لَيْسَ فِيهِ أنِيسٌ وَلاَ شَيْءٌ. فَقَالَتْ لَهُ ذلِكَ مِرَاراً، وَجَعَلَ لاَ يَلْتَفِتُ إلَيْهَا. فَقَالَتْ لَهُ: اللهُ أمَرَكَ بِهذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ: إذاً لاَ يُضَيِّعُنَا، ثُمَّ رَجَعَتْ فَانْطَلَقَ إبْرَاهِيمُ، حَتَّى إذَا كَانَ عِنْدَ الثَّنِيَّةِ حَيْثُ لاَ يَرَوْنَهُ، اسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الْبَيْتَ، ثُمَّ دَعَا بِهؤُلاَءِ الدَّعَوَاتِ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: رَبِّ إنِّي أسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ، حَتَّى بَلَغَ يَشْكُرُونَ. وَجَعَلَتْ أُمُّ إسْمَاعِيلَ تُرْضِعُهُ وَتَشْرَبُ مِنْ ذلِكَ الْمَاءِ. فَلَمَّا نَفِدَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ وَلَدُهَا وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إلَيْهِ يَتَلَوَّى، أوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ. فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةَ أنْ تَنْظُرَ إلَيْهِ، فَوَجَدَتِ الصَّفَا أقْرَبَ جَبَلٍ يَلِيهَا. فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتِ الْوَادِي تَنْظُرُ، هَلْ تَرَى أحَداً. فَلَمْ تَرَ أحَداً. فَهَبَطَتْ مِنَ الصَّفَا، حَتَّى

بلغت الوادي رفعت طرف درعها ثم سعت سعي الإنسان المجهود. حتى جاوزت الوادي ثم أتت المروة فقامت عليها، فنظرت هل ترى أحداً؟ فلم تر أحداً ففعلت ذلك سبعاً. فذلك سعي الناس بينهما. فلما أشرفت على المروة سمعت صوتاً فقالت: صه، تريد نفسها. ثم تسمعت فسمعت أيضاً. فقالت: قد أسمعت إن كان عندك غواث. فإذا هي بالملك عند موضع زمزم، فبحث بعقبه، أو قال بجناحه. حتى ظهر الماء فجعلت تحوضه، وتقول بيدها هكذا، وجعلت تغرف من الماء في سقائها وهو يفور بعدما تغرف. قال ابن عباس رضي الله عنهما. قال ﷺ: يرحم الله أم إسماعيل لو تركت زمزم، أو قال: لو لم تغرف من الماء لكانت زمزم عيناً معيناً. فشربت وأرضعت ولدها. فقال لها الملك: لا تخافوا الضيعة، فإن لله تعالى ههنا بيتاً يبنيه هذا الغلام وأبوه، وإن الله لا يضيع أهله. وكان البيت مرتفعاً من الأرض كالرابية، تأتيه السيول فتأخذ عن يمينه وعن شماله، فكانت كذلك حتى مرت بهم رفقة من جرهم مقبلين من طريق كداء فنزلوا في أسفل مكة فرأوا طائراً عائفاً. فقالوا: إن هذا الطير ليدور على ماء، ولعهدنا بهذا الوادي ولا ماء فيه، فأرسلوا جرياً أو جريين، فإذا هم بالماء. فرجعوا فأخبروهم. فأقبلوا، وأم إسماعيل عند الماء. فقالوا: تأذنين لنا أن ننزل عندك؟ قالت: نعم، ولكن لا حق لكم في الماء. قالوا: نعم. قال النبي ﷺ فألفى أم إسماعيل وهي تحب الإنس، فنزلوا. وأرسلوا الى أهليهم فنزلوا معهم، حتى إذا كان بها أهل أبيات منهم وشب الغلام وتعلم العربية منهم، وأنفسهم وأعجبهم حين شب، فلما أدرك زوجوه امرأة منهم. وماتت أم إسماعيل. فجاء إبراهيم عليه السلام بعد ما تزوج إسماعيل يطالع تركته فلم يجد إسماعيل فسأل امرأته عنه. فقالت: خرج يبتغي لنا. ثم سألها عن عيشهم وهيئتهم. فقالت: نحن بشر، نحن في ضيق وشدة. فشكت إليه. قال:

فإذا جاء زوجك فاقرئي عليه السّلام، وقولي له: يغير عتبة بابه. فلمّا جاء إسماعيل كأنّه آنس شيئاً. فقال: هل جاءكم من أحد؟ قالت: نعم شيخ كذا وكذا. فسألنا عنك فأخبرته، وسألني عيشتنا فأخبرته أنّا في جهد وشدّة. قال: فهل أوصاك بشيء؟ قالت: نعم. أمرني أن أقرأ عليك السّلام، ويقول: غيّر عتبة بابك. فقال: ذلك أبي، وقد أمرني أن أفارقك، إلحقي بأهلك. فطلّقها وتزوّج منهم أخرى، فلبث عنهم إبراهيم ماشاء أن يلبث. ثمّ أتاهم بعد فلم يجده فدخل على امرأته فسألها عنه. فقالت: خرج يبتغي لنا شيئاً. قال كيف حالكم؟ وسألها عن عيشهم وهيئتهم، فقالت: نحن بخير وسعة، وأثنت على الله عزّ وجلّ فقال: ما طعامكم؟ قالت اللّحم. قال ما شرابكم قالت الماء. قال اللّهمّ بارك لهم في اللّحم والماء. قال ﷺ ولم يكن لهم يومئذ حبّ، ولو كان لهم لدعا لهم فيه. قال: فهما لا يخلو عليهما أحد بغير مكّة إلاّ لم يوافقاه. قال: فإذا جاء زوجك فاقرئي عليه السّلام ومريه يثبّت عتبة بابه. فلمّا جاء إسماعيل، قال: هل أتاكم من أحد؟ قالت: نعم. أتانا شيخ حسن الهيئة، وأثنت عليه، فسألني عنك فأخبرته، فسألني كيف عيشنا؟ فأخبرته أنّا بخير. قال فأوصاك بشيء؟ قالت: نعم، هو يقرأ عليك السّلام، ويأمرك أن تثبّت عتبة بابك. قال: ذاك أبي، وأنت العتبة، أمرني أن أمسكك. ثمّ لبث عنهم ما شاء الله. ثمّ جاء إليهم بعد ذلك وإسماعيل يبري نبلاً له تحت دوحة قريباً من زمزم. فلمّا رآه قام إليه، وصنعا كما يصنع الوالد بولده والولد بالوالد. ثمّ قال: يا إسماعيل إنّ الله أمرني بأمر. قال: فاصنع ما أمرك ربّك. قال: وتعينني؟ قال: وأعينك. قال: إنّ الله أمرني أن أبني بيتاً ههنا، وأشار الى أكمة مرتفعة على ما حولها. قال: فعند ذلك رفعا القواعد من البيت. فجعل إسماعيل يأتي بالحجارة وإبراهيم يبني، حتّى إذا ارتفع البناء جاء بهذا الحجر

فَوَضَعَهُ لَهُ فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِي، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ، وَهُمَا يَقُولَانِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. قَالَ فَجَعَلَا يَبْنِيَانِ حَتَّى يَدُورَا حَوْلَ الْبَيْتِ، وَهُمَا يَقُولَانِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ]. أخرجه البخاري بهذا اللفظ. ولم يذكر البارزي ما بعد قوله: ولو كان لهم حبّ دعا لهم فيه، الى آخر الحديث. والله اعلم.

«الدَّوحةُ» الشجرة العظيمة.

و«الثَّنِيَّةُ» الطريق في العقبة، وقيل: ما ارتفع منها من الارض.

وقولها: «صه» أي لما سمعت الصوت سكتت نفسها لتتحققه.

«تَحَوِّضُه» أي تجعل له حوضاً يجتمع الماء فيه.

و«الضَّيعةُ» الضياع والحاجة.

و«المَعينُ» الماء الجاري الظاهر الذي لا يتعذر أخذه.

و«العَائفُ» المتردد حول الماء.

و«أنس شَيْئاً» أي أبصر أثر أبيه وبركة قدومه.

1. (4992)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. İbrahim beraberinde Hz. İsmail aleyhimasselam ve onu henüz emzirmekte olan annesi olduğu halde ilerledi. Kadının yanında bir de su tulumu vardı. Hz. İbrahim, kadını Beyt'in yanında Devha denen büyük bir ağacın dibine bıraktı. Burası Mescid'in yukarı tarafında ve zemzemin tam üstünde bir nokta idi. O gün Mekke'de kimse yaşamıyordu, orada hiç su da yoktu. İşte Hz. İbrahim anne ve çocuğunu buraya koydu, yanlarına, içerisinde hurma bulunan eski bir azık dağarcığı ile su bulunan bir tuluk bıraktı.

Hz. İbrahim aleyhisselam bundan sonra (emr-i İlahî ile) arkasını dönüp (Şam'a gitmek üzere) oradan uzaklaştı. İsmail'in annesi, İbrahim'in peşine düştü (ve ona Kedâ'da yetişti).

"Ey İbrahim, bizi burada, hiçbir insanın hiçbir yoldaşın bulunmadığı bir yerde bırakıp nereye gidiyorsun?" diye seslendi. Bu sözünü birkaç kere tekrarladı. *Hz. İbrahim,* (emir gereği) ona dönüp bakmadı bile. Anne, tekrar (üçüncü kere) seslendi.

"Böyle yapmanı sana Allah mı emretti?" dedi. Hz. İbrahim bunun üzerine "Evet!" buyurdu. Kadın:

"Öyleyse (Rabbimiz hafizimizdir), bizi burada perişan etmez!" dedi, sonra geri döndü. Hz. İbrahim de yoluna devam etti. Kendisini göremeyecekleri Seniyye (tepesine) gelince Beyt'e yöneldi, ellerini kaldırdı ve şu duaları yaptı: **"Ey Rabbimiz! Ailemden bir kısmını, senin hürmetli Beyt'inin yanında, ekinsiz bir vadide yerleştirdim -namazlarını Beyt'inin huzurunda dosdoğru kılsınlar diye-. Ey Rabbimiz! Sen de insanlarda mü'min olanların gönüllerini onlara meylettir ve onları meyvelerle rızıklandır ki, onlar da nimetlerinin kadrini bilip şükretsinler"** (İbrahim 37).

İsmail'in annesi, çocuğu emziriyor, yanlarındaki sudan içiyordu. Kaptaki su bitince susadı, (sütü de kesildi), çocuğu da susadı (İsmail bu esnada iki yaşında idi). Kadıncağız (susuzluktan) kıvranıp ızdırap çeken çocuğa bakıyordu. Onu bu halde seyretmenin acısına dayanamayarak oradan kalkıp, kendisine en yakın bulduğu Safa tepesine gitti. Üzerine çıktı, birilerini görebilir miyim diye (o gün derin olan) vadiye yönelip etrafa baktı, ama kimseyi göremedi. Safa'dan indi, vadiye ulaştı, entarisinin eteğini topladı. Ciddi bir işi olan bir insanın koşusuyla koşmaya başladı. Vadiyi geçti. Merve tepesine geldi, üzerine çıktı, oradan etrafa baktı, bir kimse görmeye çalıştı. Ama kimseyi göremedi. Bu gidip-gelişi yedi kere yatpı. İşte (hacc esnasında) iki tepe arasında hacıların koşması buradan gelir.

Anne, (bu sefer) Merve'ye yaklaşınca bir ses işitti. Kendi kendine: "Sus" dedi ve sese kulağını verdi. O sesi yine işitti. Bunun üzerine:

"(Ey ses sahibi!) Sen sesini işittirdin, bir yardımın varsa (gecikme)!" dedi. Derken zemzemin yanında bir melek (tecelli etti). Bu Cebrail'di. Cebrail kadına seslendi: "Sen kimsin?" Kadın: "Ben Hacer'im, İbrahim'in oğlunun annesi..."

"İbrahim sizi kime tevkil etti?"

"Allah Teala'ya."

"Her ihtiyacınızı görecek Zat'a tevkil etmiş."

Ayağının ökçesi -veya kanadıyla- yeri eşeliyordu. Nihayet su çıkmaya başladı. Kadın (boşa akmaması için) suyu eliyle havuzluyordu. Bir taraftan da sudan kabına doldurdu. Su ise, kadın aldıkça dipten kaynıyordu."

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Allah İsmail'in annesine rahmetini bol kılsın, keşke zemzemi olduğu gibi akar bıraksaydı da avuçlamasaydı. Bu takdirde (zemzem, kuyu değil) akarsu olacaktı."

"Kadın sudan içti, çocuğunu da emzirdi.

Melek, kadına:

"Zayi ve helak oluruz diye korkmayın! Zîra, Allah Teala hazretleri'nin burada bir Beyt'i olacak ve bunu da şu çocuk ve babası bina edecek. Allah Teala hazretleri o işin sahiplerini zayi etmez!" dedi. Beyt yerden yüksekti, tıpkı bir tepe gibi. Gelen seller sağını solunu aşındırmıştı.

Kadın bu şekilde yaşayıp giderken, oraya Cürhüm'den bir kâfile uğradı. Oraya Kedâ yolundan gelmişlerdi. Mekke'nin aşağısına konakladılar. Derken orada bir kuşun gelip gittiğini gördüler.

"Bu kuş su üzerine dönüyor olmalı, (burada su var). Halbuki biz bu vadide su olmadığını biliyoruz!" dediler. Durumu tahkik için, yine de bir veya iki atik adam gönderdiler. Onlar suyu görünce geri dönüp haber verdiler. Cürhümlüler oraya gelip, suyun başında İsmail'in annesini buldular.

"Senin yanında konaklamamıza izin verir misin?" dediler. Kadın:

"Evet! Ama suda hakkınız olmadığını bilin!" dedi. Onlar da:

"Pekâla! dediler. Aleyhissalâtu vesselâm der ki:

"Ünsiyet istediği bir zamanda bu teklif İsmail'in annesine uygun geldi. Onlar da oraya indiler. Sonra geride kalan adamlarına haber saldılar. Onlar da gelip burada konakladılar. Zamanla orada çoğaldılar. Çocuk da büyüdü. Onlardan Arapça'yı öğrendi. Büyüdüğü zaman onlar tarafından en çok sevilen, hoşlanılan bir genç oldu. Bülüğa erince, kendilerinden bir kadınla evlendirdiler. Bu sırada İsmail'in annesi vefat etti.

Derken Hz. İbrahim aleyhisselam, İsmail'in evlenmesinden sonra oraya gelip, bıraktığı (hanımını ve oğlunu) aradı. İsmail'i bulamadı. Hanımından İsmail'i sordu. Kadın:

"Rızkımızı tedarik etmek üzere (avlanmaya) gitti" dedi. Hz. İbrahim, bu sefer geçimlerini, hallerini sordu. Kadın:

"Halimiz fena, darlık ve sıkıntı içindeyiz!" diyerek şikayetvâri konuştu. Hz. İbrahim:

"Kocan gelince, ona benden selam et ve "kapısının eşiğini değiştirmesini" söyle!" dedi. İsmail geldiği zaman, sanki bir şey sezmiş gibiydi:

"Eve herhangi bir kimse geldi mi?" diye sordu: Kadın:

"Evet şu şu evsafta bir ihtiyar geldi. Senden sordu, ben de haberini verdim, yaşayışımızdan sordu, ben de sıkıntı ve darlık içinde olduğumuzu söyledim" dedi. İsmail:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" dedi. Kadın:

"Evet! Sana söylememi emretti ve kapının eşiğini değiştirmeni söyledi!" dedi. İsmail:

"Bu babamdı. Seninle ayrılmanı bana emretmiş. Haydi artık ailene git!" dedi ve hanımını boşadı. Cürhümlülerden bir başka kadınla evlendi.

Hz. İbrahim onlardan yine uzun müddet ayrı kaldı. Bilahare bir kere daha görmeye geldi. Yine İsmail'i evde bulamadı. Hanımının yanına gelip, İsmail'i sordu. Kadın:

"Maişetimizi kazanmaya gitti!" dedi. Hz. İbrahim:

"Haliniz nasıldır?" dedi, geçimlerinden, durumlarından sordu. Kadın:

"İyiyiz, hayır üzereyiz, bolluk içindeyiz" diye Allah'a hamd ve senada bulundu.

"Ne yiyorsunuz?" diye sordu. Kadın:

"Et yiyoruz!" dedi.

"Ne içiyorsunuz?" diye sorunca da:

"Su!" dedi. Hz. İbrahim:

"Allahım, et ve suyu haklarında mübarek kıl!" diye dua ediverdi." *Aleyhissalâtu vesselâm* der ki:

"O gün onların hububatı yoktu. Eğer olsaydı Hz. İbrahim, hububatları için de dua ediverirdi."

İbnu Abbas der ki: "Bu iki şey (et ve su) Mekke'den başka hiçbir yerde Mekke'deki kadar sıhhata muvafık düşmez (karın sancısı yaparlar). Bu, Hz. İbrahim'in duasının bir bereketi ve neticesidir).

(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. İbrahim'den anlatmaya devam etti:)

"İbrahim (İsmail'in hanımına) dedi ki:

"Kocan geldiği zaman, benden ona selam söyle ve kapısının eşiğini sabit tutmasını emret! (Çünkü eşik, evin dirliğidir)."

Hz. İsmail gelince (evde babasının kokusunu buldu ve) "Yanınıza bir uğrayan oldu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet, bize yaşlı bir adam geldi, kılık kıyafeti düzgündü! " dedi ve (ihtiyar hakkında) bir kısım övgülerden sonra:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet sana selam ediyor, kapının eşiğini sabit tutmanı emrediyor" dedi. Hz. İsmail:

"Bu babamdı. Eşik de sensin, seni tutmamı, evliliğimizin devamını emrediyor! (Sen yanımda değerli idin kıymetin şimdi daha da arttı" der ve kadın İsmail'e on erkek evlad doğurur.)

Sonra, Hz. İbrahim Allah'ın dilediği bir müddet onlardan ayrı kaldı. Derken bir müddet sonra yanlarına geldi. Bu sırada Hz. İsmail zemzemin yanında Devha ağacının altında kendisine ok yapıyordu. Babasını görünce ayağa kalkıp karşılamaya koştu. Baba-oğul karşılaşınca yaptıklarını yaptılar (kucaklaştılar, el, yüz, göz öpüldü).

Sonra Hz. İbrahim:

"Ey İsmail! Allah Teala hazretleri bana ciddî bir iş emretti" dedi. İsmail de:

"Rabbinin emrettiği şeyi yap!" dedi. Hz. İbrahim:

"Bu işte sen yardım edecek misin?" diye sordu. O da:

"Evet sana yardım edeceğim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. İbrahim:

"Allah Teala hazretleri bana burada bir Beyt yapmamı emretti!" diyerek atrafına nazaran yüksekçe bir tepeyi gösterdi."

(İbnu Abbas) dedi ki: "İsmail'le İbrahim işte orada Ka'be'nin (daha önceki) temellerini yükselttiler. Hz. İsmail taş getiriyor, *Hz. İbrahim* de duvarları örüyordu. Bina yükselince, Hz. İsmail, babası için (bugün Makam olarak bilinen) şu taşı getirdi. Yükselen duvarı örerken, Hz. İbrahim (iskele olarak) onun üstüne çıkıyordu. İsmail de ona (aşağıdan) taş veriyordu. Bu esnada onlar:

"Ey Rabbimiz (Bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen gören ve bilensin!" diyorlardı."

İbnu Abbas der ki: "Hz. İsmail ve Hz. İbrahim binayı yaparken (zaman zaman) etrafında dolaşarak: **"Ey Rabbimiz (bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen işiten ve bilensin!"** (Bakara 127) diye dua ediyorlardı." [Buhârî, Enbiya 8.]

AÇIKLAMA:

1- Önce şunu belirtelim: Rivayet pekçok kısımlarıyla *İbnu Abbas*

(radıyallahu anhüma)'ın sözü gibidir. Ancak şarihler, rivayette yer alan bazı karinelerden hareketle tamamının Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ait olduğuna hükmederler.

2- *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın oğlu İsmail'le çocuğun annesi Hz. Hacer'i Mekke'ye bırakması, sonra tekrar gelip gitmeleri ve orada büyüyen *Hz. İsmail*'le Ka'be'yi inşa etmesi ile ilgili rivayet farklı vecihlerde gelmiştir. Kaydedilen vechi Buhârî'deki veçhidir. Diğer bazı vecihlerinde görülen birkısım mühim farklılıkları imkan nisbetinde köşeli parantez içerisinde göstermeye gayret ettik. Bazı mühim farkları burada belirtmeye çalışacağız.

3- Teysir'in kaydettiği vecih Buharî'nin metnine tamamen uymaz. Hadisin baş kısmı burada tayyedilmiş.

★ Bazı rivayetlerde susayan çocuğun ayaklarını yere vurarak kıvrandığı, annenin Safa ile Merve arasında telaşla gidip geldiği, tepeye çıkışlarında dönüp çocuğa baktığı, bu sırada, çocuğun başına bir hâdise gelip gelmediğinden endişe ettiği belirtilir.

★ Keza suyun yerden çıkarılışı ile ilgili bazı farklılıklar da rivayetlerde görülür: Cebrail ayağını vurarak, parmağıyla yeri deşeleyerek vs.. zemzem yerden fışkırmıştır:

★ Ka'be ile ilgili olarak bazı rivayetlerde şu ziyade gelmiştir: "Beyt, Tufan sırasında kaldırıldı. Peygamberler ona haccederlerdi. Fakat yerini (tam olarak) bilmezlerdi. Allah onu İbrahim için hazırladı ve yerini ona öğretti." Beyhakî'nin kaydettiği bir rivayette: "Allah Teala hazretleri Cebrail'i Hz. Adem'e gönderdi ve Beyt'in inşa edilmesini emretti. Böylece onu Adem bina etti. Kendisine: "Sen insanların ilkisin, bu da insanlar için yapılan Beyt'in ilkidir" denilir. Bir başka rivayette: "Beyt'i ilk inşa eden Hz. Adem'dir" denmiştir. Ancak: "Ondan da önce meleklerin inşa ettiği de söylenmiştir. Vehb İbnu Münebbih'ten gelen bir rivayette ise: "Beyt'i inşa eden Şîs İbnu Adem'dir" denmiştir.

4- Alimler hadisten, zemzem suyunun bidayette Hz. Hacer ve oğlu İsmail için su ve yiyecek ihtiyaçlarına kâfi geldiği hükmünü çıkarmışlardır.

5- Hadis, *Hz. İsmail*'in annesi *Hacer* ve babası *İbrahim*'in dillerinin Arapça olmadığını ifade eder. Çünkü rivayette Arapça'yı Cürhümlülerden öğrendiği ifade edilmektedir. Böylece Arapçayı ilk konuşanın *Hz. İsmail* olduğuna dair bazı rivayetlerde gelen beyanın yanlışlığı ortaya çıkar. Keza bu rivayet, "Arapların tamamı İsmail evladından gelmektedir" diyenleri de yalanlar.

6- Hadiste, *Hz. İbrahim*'in, Mekke'ye, Hz. Hacer'in ölümünden ve Hz. İsmail'in evlenmesinden sonra "bıraktıklarını aramak üzere" uğradığı ifade edilmektedir. Bu ifadeden çıkan neticelerden biri, Hz. İbrahim'in kurban edilmek üzere İsmail'i değil İshak'ı yere yatırdığı, bir başka ifade ile, semadan inen koçla kurban edilmekten kurtarılan kimsenin İsmail değil, İshak olduğudur. *İbnu't-Tin* der ki: "Bu hadiste Hz. İbrahim, İsmail'i süt emerken bırakmakta ve evlendiği zaman yanına gelmektedir. *Hz. İbrahim* onu boğazlamakla emredilseydi, süt devresi ile evlenmesi arasında Mekke'ye uğradığı, hadiste zikredilirdi." Esasen boğazlanmak istenenin Hz. İshak soyundan olduklarını söylerler ve semavî koçla kurban edilmekten kurtulmuş olan birinin neslinden olmakla ayrıca tefahur ederler, şeref payı çıkarırlar.

İbnu't-Tin'e: "Hadiste, Hz. İbrahim'in Mekke'ye arada gelmiş olabileceğinin nefyedilmediği, dolayısıyle, gelmiş olabileceğinin zımnen mevcudiyeti" belirtilerek cevap verilmiştir. İbnu Hacer, bir başka rivayette, Hz. İbrahim'in zaman zaman Mekke'ye geldiğinin tasrih edildiğini göstererek, tenkidi te'yid eder: عَنْ أَبِي جَهْمٍ: كَانَ اِبْرَاهِيمُ يَزُورُ هَاجَرَ كُلَّ شَهْرٍ عَلَى الْبُرَاقِ يَغْدُو فَيَأْتِي مَكَّةَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَقِيلُ فِي مَنْزِلِهِ. "Hz. İbrahim, hanımı Hacer'i her ay, Burak üzerinde ziyaret ederdi. Bu maksatla öğleden evvel Mekke'ye gelir (ve ziyaretini yapıp aynı gün) döner ve Şam'daki evinde kaylulesini (öğle uykusu) yapardı." İbnu Hacer, Hz. İbrahim'in Burak üzerinde gelip Hz. Hacer ve Hz. İsmail'i ziyaret ettiğini te'yid eden Hz. Ali ve başkalarından rivayetler kaydeder:

7- Rivayette *Hz. İsmail*'in rızkını kazanmak üzere evden çıktığ belirtmektedir. Başka rivayetler onun sürü otlattığını, bu esnada avcılık yaptığını ifade eder.

8- Hadiste kadın, "kapının eşiği"ne benzetilmiştir. Çünkü aralarında benzerlik var: "Kapı, evi ve içindekileri muhafaza eder; kadın da evin bekçisidir. Kocanın gıyabında evi ve içindeki eşyayı muhafaza eder. Ayrıca ikisi de vat mahallidir. Eşiğin değiştirilmesi, boşamadan kinaye yapılmıştır, ulema bunu boşamayı hasıl eden kinayat arasında mütalaa etmiştir.

9- *Hz. İsmail*'in ikinci hanımı, bazı rivayetlerde, Hz. İbrahim'e: "Buyurun, binekten inin, yemek yiyin, su için" diye teklifte bulunur. Hz. İbrahim: "İnmeye gücüm yetmez" deyince, kadın: "Evet sizi (yolcu) saçı başı dağınık görüyorum. Dilerseniz (su getireyim) başınızı yıkayıp yağlayayım!" der. *Hz. İbrahim* kabul eder: "Siz bilirsiniz" der. Kadın, Makam'ı getirir, -Makam, o zaman billur gibi beyazdır ve Hz. İsmail'in evinde bir

kenara bırakılmıştır.- Hz. İbrahim bineğinin üzerinden inmeden sağ ayağını Makam'ın üzerine koyar ve başını kadına uzatır. Kadın başının sağ tarafını öncelikle yıkar, tamamlayınca sol ayağını koyması için Makam'ın yerini değiştirir. *Hz. İbrahim* sol tarafı da yıkanmak üzere başını uzatır.

Bugün Makam-ı İbrahim'de görülen ökçe ve parmak izleri o günden kalmadır.

10- Bazı rivayetlerde, *Hz. İbrahim*'le *Hz. İsmail*'in Ka'be'yi inşa etmek üzere biraraya geldikleri zaman babanın yüz, oğulun otuz yaşında oldukları zikredilmiştir.

11- Bazı rivayetler, *Hz. İbrahim*'in inşa sırasında yükselttiği temellerin Hz. Adem tarafından atılmış olan temeller olduğunu tasrih eder. Bu durum Buharî rivayetinde kapalıdır. Bir rivayet şöyle: فَبَلَغَ اِبْرَاهِيمُ مِنَ الأَسَاسِ أَسَاسَ ادَمَ وَجَعَلَ طُولَهُ فِي السَّمَاءِ تِسْعَةَ أَذْرُعٍ وَعَرْضَهُ فِي الأَرْضِ يَعْنِي دَوْرَهُ ثَلاَثِينَ ذِرَاعًا وَكَانَ ذَلِكَ بِذِرَاعِهِمْ. "Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)*, temellerle Hz. Adem'in attığı temele ulaştı. Göğe doğru yüksekliğini dokuz zira', yerdeki genişliğini yani çevresini otuz zira' yaptı. Buradaki zira' (kol uzunluğu) kendi kollarıydı."

Bir başka rivayette şu ziyade mevcuttur: "Sonra Hıcr kısmını Beyt'e idhal etti. Daha önce (orası) Hz. İsmail'in koyunlarının barınağı idi. Hz. İbrahim Beyt'i taşları üst üste koyarak inşa etti, tavanı yoktu. Bir kapı yaptı, kapının yanında bir de kuyu açtı. Bu çukur, Beyt'in deposuydu. Beyt'e gelen hediyeler buraya atılıyordu."

Bir başka rivayette şu ziyade mevcut: "Allah, İbrahim'e, Sekîne'ye uymasını vahyetti. Sekîne Beyt'in yerinde halkalandı, tıpkı bir bulut gibiydi. Baba-oğul (o hududu) kazdılar, Hz. Adem'in attığı ilk temeli kazıyor gibiydiler."

Bir başka rivayette: "Hz. İbrahim başının üstünde Beyt'in yerinde bulut gibi bir şey gördü, içinde baş gibi bir şey vardı. Ona şöyle hitap etti: "Ey İbrahim! Benim gölgem üzerine benim miktarımca bina yap, ne artır ne de eksilt." İşte bundandır ki Allah Teala hazretleri:

وَاِذْ بَوَّأْنَا لاِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ **"Hani biz İbrahim'e Beyt'in yerini göstermiş ve "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" diye vahyetmiştik"** (Hacc 26) buyurmuştur.

Bir başka rivayette, "İnşaat Rükn'ün bulunduğu yere ulaşınca, o gün Rüknü koyar, Makam'ı alıp Beyt'e yapışık şekilde yerleştirir" denmiştir.

12- Bir başka rivayete göre Ka'be'nin inşaatı bu suretle tamamlanınca Hz. Cebrail aleyhisselam gelir ve hacc menasikini öğretir.

Bundan sonra Hz.İbrahim aleyhisselam Makam'ın üzerine çıkıp halka şöyle hitap eder;

"Ey insanlar! Rabbinize icabet edin!" Hz. İbrahim ve Hz. İsmail bu yerlerde (bir müddet) kalırlar. Hz. İshak ve Sare Beytu'l-Makdis'ten buraya hacc yaparlar. Bundan sonra Hz. İbrahim Şam'a döner ve orada vefat eder.

İbnu Abbas'ın bir rivayetine göre, "Hz. İbrahim Makam'ın üzerine çıkınca şöyle hitap etmiştir:

"Ey insanlar! Size hacc farz kılındı! Bu sesi O, erkeklerin sulbünde, kadınların rahminde olanlara da işittirdi. Onun bu davetine, iman edenler ve Allah'ın ilminde kıyamete kadar gelip hacc edecekleri sebkat etmiş olanlar: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk! =Buyur Allahım buyur!" diye cevap verdiler."

Bir başka rivayette şöyle denir: "Hz. İsmail vadiye bir taş aramaya gitmişti ki Hz. Cibril aleyhisselam Haceru'l-Esved'i indirdi. Bu taş, yeryüzü Tufan'la sulara boğulunca semaya kaldırılmıştı. *Hz. İsmail* gelince Haceru'l-Esved'i gördü ve:

"Bu nereden geldi, kim getirdi?" dedi. Hz. İbrahim:

"Beni ne sana ne de taşına bırakmayan Zat" cevabını verdi."

Bir başka rivayette şu ziyade var: "Bu taş Hindistan'da idi; papatya gibi bembeyaz bir yakuttu."

Ka'be ile ilgili tamamlayıcı bilgi daha önce de geçti.

★ ASHABU'L-UHDUD

4993 ١- عن صهيب رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ مَلِكٌ وَكَانَ لَهُ سَاحِرٌ، فَلَمَّا كَبِرَ السَّاحِرُ قَالَ لِلْمَلِكِ: إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ فَأَبْعَثْ اليَّ غُلاَماً أُعَلِّمْهُ السِّحْرَ. فَبَعَثَ إِلَيْهِ غُلاَماً يُعَلِّمُهُ فَكَانَ فِي طَرِيقِهِ إِذَا سَلَكَ رَاهِبٌ. فَقَعَدَ إِلَيْهِ وَسَمِعَ كَلاَمَهُ فَأَعْجَبَهُ! فَكَانَ إِذَا أَتَى السَّاحِرَ مَرَّ بِالرَّاهِبِ وَقَعَدَ إِلَيْهِ. فَإِذَا أَتَى السَّاحِرَ ضَرَبَهُ. فَشَكَا ذَلِكَ الى الرَّاهِبِ. فَقَالَ: إِذَا خَشِيتَ السَّاحِرَ فَقُلْ: حَبَسَنِي

أَهْلِي. وَإِذَا خَشِيتَ أَهْلَكَ فَقُلْ: حَبَسَنِي السَّاحِرُ: فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أَتَى عَلَى دَابَّةٍ عَظِيمَةٍ قَدْ حَبَسَتِ النَّاسَ. فَقَالَ: الْيَوْمَ أَعْلَمُ السَّاحِرُ أَفْضَلُ أَمِ الرَّاهِبُ؟ فَأَخَذَ حَجَراً. فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرَّاهِبِ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ أَمْرِ السَّاحِرِ فَاقْتُلْ هَذِهِ الدَّابَّةَ حَتَّى يَمْضِيَ النَّاسُ فَرَمَاهَا فَقَتَلَهَا، وَمَضَى النَّاسُ فَأَتَى الرَّاهِبَ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ: أَيْ بُنَيَّ! أَنْتَ الْيَوْمَ أَفْضَلُ مِنِّي، وَقَدْ بَلَغَ مِنْ أَمْرِكَ مَا أَرَى، وَإِنَّكَ سَتُبْتَلَى فَإِنِ ابْتُلِيتَ فَلاَ تَدُلَّ عَلَيَّ، وَكَانَ الْغُلاَمُ يُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ، وَيُدَاوِي النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الأَدْوَاءِ. فَسَمِعَ بِهِ جَلِيسٌ لِلْمَلِكِ، وَكَانَ قَدْ عَمِيَ، فَأَتَاهُ بِهَدَايَا كَثِيرَةٍ، وَقَالَ مَا هَهُنَا لَكَ أَجْمَعُ إِنْ أَنْتَ شَفَيْتَنِي فَقَالَ: إِنِّي لاَ أَشْفِي أَحَداً، إِنَّمَا يَشْفِي اللَّهُ. فَإِنْ أَنْتَ آمَنْتَ بِاللَّهِ دَعَوْتُ اللَّهَ لَكَ فَشَفَاكَ فَآمَنَ فَشَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى. فَأَتَى الْمَلِكَ، فَجَلَسَ إِلَيْهِ كَمَا كَانَ يَجْلِسُ. فَقَالَ: مَنْ رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ. فَقَالَ: رَبِّي. قَالَ وَلَكَ رَبٌّ غَيْرِي؟ قَالَ: رَبِّي وَرَبُّكَ اللَّهُ. فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتَّى دَلَّ عَلَى الْغُلاَمِ. فَجِيءَ بِالْغُلاَمِ. فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: أَيْ بُنَيَّ قَدْ بَلَغَ مِنْ سِحْرِكَ مَا يُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ، وَتَفْعَلُ وَتَفْعَلُ. فَقَالَ: إِنِّي لاَ أُشْفِي أَحَداً. إِنَّمَا يَشْفِي اللَّهُ فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتَّى دَلَّ عَلَى الرَّاهِبِ، فَجِيءَ بِالرَّاهِبِ، فَقِيلَ لَهُ، ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ. فَأَبَى فَدَعَا بِالْمِنْشَارِ فَوَضَعَهُ عَلَى مَفْرِقِ رَأْسِهِ فَشَقَّهُ حَتَّى وَقَعَ شِقَّاهُ. ثُمَّ جِيءَ بِالْغُلاَمِ، فَقِيلَ لَهُ ارْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى، فَدَفَعَهُ الَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ الَى جَبَلِ كَذَا وَكَذَا، فَاصْعَدُوا بِهِ الْجَبَلَ، فَإِذَا بَلَغْتُمْ ذُرْوَتَهُ، فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاطْرَحُوهُ. فَذَهَبُوا فَصَعِدُوا بِهِ الْجَبَلَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا شِئْتَ. فَرَجَفَ بِهِمُ الْجَبَلُ فَسَقَطُوا، وَجَاءَ يَمْشِي إِلَى الْمَلِكِ. فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهِمُ اللَّهُ. فَدَفَعَهُ الَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ. فَقَالَ: اذْهَبُوا بِهِ فِي قُرْقُورٍ وَتَوَسَّطُوا بِهِ الْبَحْرَ. فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاقْذِفُوهُ. فَذَهَبُوا بِهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا

شئت فانْكَفَأت بهِم السَّفينَةُ فغَرِقُوا، وَجَاءَ يَمْشِي الى الْمَلِك. فـقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أصْحَابُكَ؟ قال: كَفَانِيهِ اللّهُ. ثُمَّ قَالَ لِلْمَلِكِ: إنَّكَ لَسْتَ بِقَاتِلِي حتّى تَفْعَلَ مَا آمُرُكَ به. قَالَ: مَا هُوَ؟ قَالَ تجمَعُ النَّاسَ في صعيـــد واحد وتَصْلُبُني على جِذْعٍ وتَأخُذُ سهمـــاً مِنْ كِنَانَتِي. ثُمَّ ضَعِ السَّهْمَ فـي كَبِـدِ الْقَوْسِ. ثُمَّ قُلْ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلاَمِ. ثُمَّ ارْمِنِي فـــإنَّكَ إذَا فَعَلْتَ ذلِكَ قَتَلْتَنِي. فَجَمَعَ النَّاسَ في صَعِيـــدٍ وَاحِدٍ وَصَلَبَهُ على جِذْعٍ. ثُمَّ أخَذَ سهمـــاً مِنْ كِنَانَتِه ثُمَّ وَضَعَ السَّهْمَ في كَبِدِ الْقَوْسِ ثُمَّ قَالَ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلاَمِ ثُمَّ رَمَاهُ فَوَقَعَ السَّهْمُ فـي صُدْغِهِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلى صُدْغِهِ في مَوْضِعِ السَّهْمِ فَمَاتَ رَحِمَهُ اللّهُ فـــقَالَ النَّاسُ: آمَنَّا بِرَبِّ الْغُلاَمِ، ثلاثـاً. فأُتِيَ الْمَلِكُ. فَقِيـلَ لَهُ: أرَأيْتَ مَا كُنْتَ تَحْذَرُ قَدْ واللّهِ نَزَلَ بِكَ حَذَرُكَ، قَدْ آمَنَ الـنَّاسُ بِرَبِّ الْغُلاَمِ فَأمَرَ بِالأُخْدُودِ بِأفْوَاهِ السِّكَكِ فَخُدَّتْ وأُضْرِمَ فِيـهَا الـنِّيرَانُ. وقَالَ: مَنْ لَمْ يَرْجِعْ عَنْ دِينِهِ فَاحْمُوهُ فِـيهَا، أوْ قِيلَ لَهُ اقْتَحِمْ. فَفَعَلُوا حَتّى جَاءَتْ إمْرَأةٌ وَمَعَهَا صَبِيٌّ فَتَقَاعَسَتْ أنْ تَقَعَ فِـيهَا. فـقَالَ الْغُلاَمُ لَهَا: يَا أُمَّهِ اصْبِرِي فإنَّكِ عَلَى حَقٍّ].

أخرجه مسلم واللفظ له، والترمذي.

« الأُخْدُود » الشق في الارض، وجمعه أخاديد.

و« المِنشارُ » بالنون والياء وبالهمز: معروف يشق به الخشب.

و« القُرْقُورُ » سفينة صغيرة.

و« انكَفَأتِ السَّفينةُ » إذا انقلبت.

و« الصَّعيد » وجه الارض.

و« الكِنانة » الجعبة التي يكون فيها النشاب.

و« كَبِدُ القوس » وسطها.

و« السِّكَكُ » جمع سكة، وهي الطريق.

و« التَّقَاعس » التأخر والمشي الى الوراء.

1. (4993)- *Hz. Süheyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden öncekiler arasında bir kral vardı. Onun bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca krala: "Ben artık yaşlandım. Bana bir oğlan çocuğu gönder ve sihir yapmayı öğreteyim!" dedi. Kral da öğretmesi için ona bir oğlan gönderdi. Oğlanın geçtiği yolda bir rahip yaşıyordu. (Bir gün giderken) rahibe uğrayıp onu dinledi, konuşması hoşuna gitti. Artık sihirbaza gittikçe, rahibe uğruyor, yanında (bir müddet) oturup onu dinliyordu.

(Bir gün) delikanlıyı sihirbaz, yanına gelince dövdü. Oğlan da durumu rahibe şikayet etti. Rahip ona:

"Eğer sihirbazdan (dövecek diye) korkarsan: "Ailem beni oyaladı!" de; ailenden korkacak olursan, "Beni sihirbaz oyaladı" de!" diye tenbihte bulundu.

O bu halde (devam eder) iken, insanlara mani olmuş bulunan büyük bir canavara rastladı. (Kendi kendine):

"Bugün bileceğim; sihirbaz mı efdal, rahip mi efdal!" diye mırıldandı. Bir taş aldı ve:

"Allahım! Eğer rahibin işi, sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, şu hayvanı öldür ve insanlar geçsinler!" deyip, taşı fırlattı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar yollarına devam ettiler. Delikanlı rahibe gelip durumu anlattı. Rahib ona:

"Evet! Bugün sen benden efdalsin (üstünsün)! Görüyorum ki, yüce bir mertebedesin. Sen imtihan geçireceksin. İmtihana maruz kalınca sakın benden haber verme!" dedi. Oğlan anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları tedavi eder, insanları başkaca hastalıklardan da kurtarırdı. Onu kralın gözleri kör olan arkadaşı işitti. Birçok hediyeler alarak yanına geldi ve: "Eğer beni tedavi edersen, şunların hepsi senindir" dedi. O da:

"Ben kimseyi tedavi etmem, tedavi eden Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen, sana şifa vermesi için dua edeceğim. O da şifa verecek!" dedi. Adam derhal iman etti, Allah da ona şifa verdi.

Adam bundan sonra kralın yanına geldi. Eskiden olduğu gibi yine yanına oturdu. Kral:

"Gözünü sana kim iade etti?" diye sordu.

"Rabbim!" dedi. Kral:

"Senin benden başka bir rabbin mi var?" dedi. Adam:

"Benim de senin de rabbimiz Allah'tır!" cevabını verdi. Kral onu yakalatıp işkence ettirdi. O kadar ki, (gözünü tedavi eden ve Allah'a iman etmesini sağlayan) oğlanın yerini de gösterdi. Oğlan da oraya getirildi. Kral ona:

"Ey oğul! Senin sihrin körlerin gözünü açacak, alaca hastalığını tedavi edecek bir dereceye ulaşmış, neler neler yapıyormuşsun!" dedi. Oğlan:

"Ben kimseyi tedavi etmiyorum, şifayı veren Allah'tır!" dedi. Kral onu da tevkif ettirip işkence etmeye başladı. O kadar ki, o da rahibin yerini haber verdi. Bunun üzerine rahip getirildi. Ona:

"Dininden dön!" denildi. O bunda direndi. Hemen bir testere getirildi. Başının ortasına konuldu. Ortadan ikiye bölündü ve iki parçası yere düştü. Sonra oğlan getirildi. Ona da:

"Dininden dön!" denildi. O da imtina etti. Kral onu da adamlarından bazılarına teslim etti.

"Onu falan dağa götürün, tepesine kadar çıkarın. Zirveye ulaştığınız zaman (tekrar dininden dönmesini talep edin); dönerse ne âla, aksi takdirde dağdan aşağı atın!" dedi. Gittiler onu dağa çıkardılar. Oğlan:

"Allahım, bunlara karşı, dilediğin şekilde bana kifayet et!" dedi. Bunun üzerine dağ onları salladı ve hepsi de düştüler. Oğlan yürüyerek kralın yanına geldi. Kral: "Arkadaşlarıma ne oldu?" dedi.

"Allah, onlara karşı bana kifayet etti" cevabını verdi. Kral onu adamlarından bazılarına teslim etti ve:

"Bunu bir gemiye götürün. Denizin ortasına kadar gidin. Dininden dönerse ne âla, değilse onu denize atın!" dedi. Söylendiği şekilde adamları onu götürdü. Oğlan orada:

"Allahım, dilediğin şekilde bunlara karşı bana kifayet et!" diye dua etti. Derhal gemileri alabora olarak boğuldular. Çocuk yine yürüyerek hükümdara geldi. Kral:

"Arkadaşlarıma ne oldu?" diye sordu. Oğlan:

"Allah onlara karşı bana kifayet etti" dedi. Sonra krala:

"Benim emrettiğimi yapmadıkça sen beni öldüremeyeceksin!" dedi. Kral: "O nedir?" diye sordu. Oğlan:

"İnsanları geniş bir düzlükte toplarsın, beni bir kütüğe asarsın, sadağımdan bir ok alırsın. Sonra oku, yayın ortasına yerleştirir ve: "Oğlanın Rabbinin adıyla" dersin. Sonra oku bana atarsın. İşte eğer bunu ya-

parsan beni öldürürsün!" dedi. Hükümdar, hemen halkı bir düzlükte topladı. Oğlanı bir kütüğe astı. Sadağından bir ok aldı. Oku yayının ortasına yerleştirdi. Sonra:

"Oğlanın Rabbinin adıyla!" dedi ve oku fırlattı. Ok çocuğun şakağına isabet etti. Çocuk elini şakağına okun isabet ettiği yere koydu ve Allah'ın rahmetine kavuşup öldü. Halk:

"Oğlanın Rabbine iman ettik!" dediler. Halk bu sözü üç kere tekrar etti. Sonra krala gelindi ve:

"Ne emredersiniz? Vallahi korktuğunuz başınıza geldi. Halk oğlanın Rabbine iman etti!" denildi. Kral hemen yolların başlarına hendekler kazılmasını emretti. Derhal hendekler kazıldı. İçlerinde ateşler yakıldı. Kral:

"Kim dininden dönmezse onu bunlara atın!" diye emir verdi. Yahut hükümdara "Sen at!" diye emir verildi.

İstenen derhal yerine getirildi. Bir ara, beraberinde çocuğu olan bir kadın getirildi. Kadın oraya düşmekten çekinmişti, çocuğu:

"Anneciğim sabret. Zîra sen hak üzeresin!" dedi. [Müslim, Zühd 73, (3005); Tirmizî, Tefsir, Bürûc, (3337).]

AÇIKLAMA:

Ashab-ı Uhdud, Kur'an-ı Kerim'de temas edilen zalim bir zümredir. Büruc suresinin 4-10. ayetleri onlardan bahseder, uhdud, hendek demek olduğuna göre, ashab-ı uhdud *hendek sahipleri* demektir. Kur'an'da bu hendek sahiplerinin kimler olduğu, ne zaman yaşadığı tafsil edilmez. Daha çok onların, mü'minlere dinlerinden dönmek için işkence yaptıkları belirtilir. Bunlar, içerisine ateş yakılmış hendeklerin sahipleridir. Dinlerinden dönmeyen mü'minleri bu hendeklere atıp yakmaktalar ve karşıdan bu manzarayı vicdansızca vahşi bir zevkle seyretmektedirler. Ama, hiçbir zalim felah bulmadığı gibi, bunlar da felah bulmamış, ayet-i kerime ashab-ı uhdud'un gebertildiklerini belirtmiştir. Müfessirler, ashab-ı uhdudla ilgili on ayrı hikâye kaydederler. Hikâyelere göre bu işkenceler Yemen'de, Mecran'da, Irak'ta, Şam'da, Habeşistan'da... Mecusiler, Yahudiler veya diğer bazı krallar tarafından icra edilmiştir. Kur'an'ın ıtlakı hepsine hak verdirecek mahiyettedir. Sanki, ayette bir hadiseye değil, bu çeşitten pek çok hadiseye bir iş'ar olmaktadır. Dolayısıyle, nakledilen hikâyelerin farklı yerlerle ilgili olması, onların batıl olduğuna delil olmaz. Bilakis ateş dolu hendeklerde mü'minlerin, insanlık tarihi boyunca mü-kerrer kereler imha edildiklerini, yakıldıklarını ifade eder. Ancak,

Kur'an-ı Kerim'in öncelikle Kureyşliler tarafından bilinen bir hâdiseyi nazara vermesi gayet tabiidir. Kur'an bunları tel'in etmekte, kötü akibetlerini haber vermektedir. Bundan sonra gelip mü'minlere cehennemî azap verecek zalim kâfirlerin de aynı akibete uğrayacakları, mü'minlere bildirilerek teselli verilmektedir.

★ BEŞİKTE KONUŞANLARIN KISSASI

4994 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي الْمَهْدِ إلاَّ ثَلاثَةٌ: عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ. وَصَاحِبُ جُرَيْجٍ، وَكَانَ جُرَيْجٌ رَجُلاً عَابِداً فَاتَّخَذَ صَوْمَعَةً، فَكَانَ فِيهَا فَأَتَتْهُ أُمُّهُ، وَهُوَ يُصَلِّي. فَقَالَتْ: يَا جُرَيْجُ! فَقَالَ: اللَّهُمَّ أُمِّي وَصَلاَتِي. فَأَقْبَلَ عَلَى صَلاَتِهِ. فَقَالَتْ بَعْدَ ثَالِثِ يَوْمٍ فِي ثَالِثِ مَرَّةٍ: اللَّهُمَّ لاَ تُمِتْهُ حَتَّى يَنْظُرَ فِي وُجُوهِ الْمُومِسَاتِ، فَتَذَاكَرَ بَنُو إِسْرَائِيلَ جُرَيْجاً وَعِبَادَتَهُ، وَكَانَتْ إِمْرَأَةٌ بَغِيٌّ يُتَمَثَّلُ بِهَا. فَقَالَتْ: إِنْ شِئْتُمْ لأَفْتِنَنَّهُ. فَتَعَرَّضَتْ لَهُ، فَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَيْهَا. فَأَتَتْ رَاعِياً كَانَ يَأْوِي الَى صَوْمَعَتِهِ، فَأَمْكَنَتْهُ مِنْ نَفْسِهَا. فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَحَمَلَتْ فَلَمَّا وَلَدَتْ قَالَتْ: هُوَ مِنْ جُرَيْجٍ. فَأَتَوْهُ فَأَنْزَلُوهُ مِنْ صَوْمَعَتِهِ وَهَدَمُوهَا، وَجَعَلُوا يَضْرِبُونَهُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قَالُوا: زَنَيْتَ بِهٰذِهِ الْبَغِيِّ فَوَلَدَتْ مِنْكَ. فَقَالَ: أَيْنَ الصَّبِيُّ؟ فَجَاءُوا بِهِ. فَقَالَ: دَعُونِي حَتَّى أُصَلِّيَ فَصَلَّى، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَى الصَّبِيَّ. فَطَعَنَ فِي بَطْنِهِ وَقَالَ: يَا غُلاَمُ مَنْ أَبُوكَ؟ فَقَالَ: فُلاَنٌ الرَّاعِي. فَأَقْبَلُوا عَلَى جُرَيْجٍ يُقَبِّلُونَهُ وَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ، وَقَالُوا: نَبْنِي صَوْمَعَتَكَ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: لاَ. أَعِيدُوهَا مِنْ لَبِنٍ كَمَا كَانَتْ فَفَعَلُوا وَبَيْنَا صَبِيٌّ يَرْضَعُ مِنْ أُمِّهِ مَرَّ رَجُلٌ عَلَىٰ دَابَّةٍ فَارِهَةٍ وَشَارَةٍ حَسَنَةٍ. فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ إِبْنِي مِثْلَ هٰذَا فَتَرَكَ الثَّدْيَ، وَأَقْبَلَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ثَدْيِهِ وَجَعَلَ يَرْتَضِعُ. قَالَ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ الَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يُحْكِي ارْتِضَاعَهُ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ فِي فِيهِ يَمَصُّهَا، وَمَرُّوا بِجَارِيَةٍ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ زَنَيْتِ، سَرَقْتِ؛ وَهِيَ تَقُولُ: حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

فَقَالَتْ أُمُّهُ: لاَ تَجْعَلْ ابْنِي مِثْلَهَا. فَتَرَكَ الرَّضَاعَ، وَنَظَرَ إلَيْهَا. وَقَالَ: اللّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا. فَهُنَالِكَ تَرَاجَعَا الْحَدِيثَ. فَقَالَ: مَرَّ رَجُلٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ، فَقُلْتُ: اللّهُمَّ اجْعَلِ ابْنِي مِثْلَهُ، فَقُلْتَ: اللّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. وَمَرُّوا بِهَـذِهِ الأَمَـةِ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ: زَنَيْتِ، سَرَقْتِ. فَقُلْتُ: اللّهُمَّ لاَ تَجْعَلِ ابْنِي مِثْلَهَا. فَقُلْتَ: اللّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا. فَقَالَ: إنَّ ذَلِكَ الرَّجُلَ كَانَ جَبَّاراً. فَقُلْتُ: اللّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. وَإنَّ هذِهِ يَقُولُونَ لَهَا زَنَيْتِ، سَرَقْتِ وَلَمْ تَزْنِ وَلَمْ تَسْرِقْ. فَقُلْتُ اللّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا]. أخرجه الشيخان وهذا لفظ مسلم.

و«المومساتُ» هي جمع مومسة وهي الفاجرة، والمياميس مثله. و«البَغِيُّ» الزانية.

و«يُتَمَثَّلُ بِحُسْنِهَا» أي يعجب به فيقال لكل من يستحسن: هذا مثل فلانة في الحسن.

و«الشَّارةُ الحسنةُ» جمال الظاهر في الهيئة والملبس والمركب ونحو ذلك.

و«الجَبَّار» العاتي المتكبر القاهر للناس، والله أعلم.

1. (4994)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi dışında hiç kimse beşikte iken konuşmamıştır. Bunlar: Hz. İsa İbnu Meryem aleyhima's-selam, Cüreyc'in arkadaşı.*

Cüreyc, kendini ibadete vermiş abid bir kuldu. Bir manastıra çekilmiş orada ibadetle meşguldu. Derken bir gün annesi yanına geldi, o namaz kılıyordu.

"Ey Cüreyc! [Yanıma gel, seninle konuşacağım! Ben annenim]" diye seslendi. Cüreyc:

"Allahım! Annem ve namazım (hangisini tercih edeyim?)" diye düşündü). Namazına devama karar verdi.

Annesi çağırmasını [her defasında üç kere olmak üzere] üç gün tekrarladı. (Cevap alamayınca) üçüncü çağırmanın sonunda:

"Allahım, kötü kadınların yüzünü göstermedikçe canını alma!" diye bedduada bulundu. Benî İsrail, aralarında Cüreyc ve onun ibadetini konuşuyorlardı. O diyarda güzelliğiyle herkesin dilinde olan zaniye bir kadın vardı.

"Dilerseniz ben onu fitneye atarım" dedi. Gidip Cüreyc'e sataştı. Ancak Cüreyc ona iltifat etmedi.

Kadın bir çobana gitti. Bu çoban Cüreyc'in manastırı(nın dibi)nde barınak bulmuş birisiydi. Kadın onunla zina yaptı ve hamile kaldı. Çocuğu doğurunca:

"Bu çocuk Cüreyc'ten" dedi. Halk (öfkeyle) gelip Cüreyc'i manastırından çıkarıp manastırı yıktılar, [hakaretler ettiler], kendisini de dövmeye başladılar, (linç edeceklerdi). Cüreyc onlara:

"Derdiniz ne?" diye sordu.

"Şu fahişe ile zina yaptın ve senden bir çocuk doğurdu!" dediler. Cüreyc:

"Çocuk nerede, (getirin bana?)" dedi. Halk çocuğu ona getirdi. Cüreyc:

"Bırakın beni namazımı kılayım!" dedi. Bıraktılar ve namazını kıldı. Namazı bitince çocuğun yanına gitti, karnına dürttü ve:

"Ey çocuk! Baban kim?" diye sordu. Çocuk: "Falanca çoban!" dedi. Bunun üzerine halk Cüreyc'e gelip onu öpüp okşadı ve: "Senin manastırını altından yapacağız!" dedi. Cüreyc ise:

"Hayır! Eskiden olduğu gibi kerpiçten yapın!" dedi. Onlar da yaptılar.

(Üçüncüsü): Bir zamanlar bir çocuk annesini emiyordu. Oradan şahlanmış bir at üzerinde kılık kıyafeti güzel bir adam geçti. Onu gören kadın:

"Allah'ım şu oğlumu bunun gibi yap!" diye dua etti. Çocuk memeyi bırakarak adama doğru yönelip baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yapma!" diye dua etti. Sonra tekrar memesine dönüp emmeye başladı."

Ebu Hureyre der ki: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şehadet parmağını ağzına koyup emmeye başlayarak, çocuğun emişini taklid ederken görür gibiyim." (Resulullah anlatmaya devam etti):

"(Sonra annenin yanından) bir kalabalık geçti. Ellerinde bir cariye vardı. Onu dövüyorlar ve:

"(Seni zani seni!) Zina yaparsın, hırsızlık yaparsın ha!" diyorlardı. Cariye ise:

"Allah bana yeter, o ne iyi vekildir!" diyordu. Çocuğun annesi:

"Allahım çocuğumu bunun gibi yapma!" dedi. Çocuk yine emmeyi bıraktı, cariyeye baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yap! dedi. İşte burada anne,evlat karşılıklı konuşmaya başladılar: [Anne dedi ki:

"Boğazı tıkanasıca! Kıyafeti güzel bir adam geçti. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap" dedim. Sen: "Allahım! Beni bunun gibi yapma!" dedin. Yanımızdan cariyeyi döverek, zina ve hırsızlık yaptığını söyleyerek geçenler oldu. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma" dedim. Sen ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedin."]

Oğlu şu cevabı verdi:

"Güzel kıyafetli bir adam geçti. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap!" dedin, ben ise: "Allahım beni bunun gibi yapma!" dedim. Yanınızdan bu cariyeyi geçirdiler. Onu hem dövüp hem de: "Zina ettin, hırsızlık ettin!" diyorlardı. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma! "dedin. Ben ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedim. (Sebebini açıklayayım): O atlı adam cebbar zalimin biriydi. Ben de: "Allahım beni böyle yapma!" dedim. "Zına ettin, hırsızlık yaptın!" dedikleri şu zavallı cariye ise ne zina yapmıştı, ne de çalmıştı! Ben de "Alahım beni bunun gibi yap!" dedim." [Buhârî, Enbiya 50, Amel fi's-Salat 7; Müslim, Birr 7, 8, (2550). Metin Müslim'den alınmalıdır.]

AÇIKLAMA:

1- Müellif, metnin *Müslim*'in metni olduğunu söylerse de hadisin sonunda, Müslim'deki asla uymayan bir durum var; üçüncü hikâyede annenin suali eksik. Biz bunu Müslim'den alarak köşeli parantez ([...]) içerisinde kaydettik. Ayrıca, sahibinin açıklaması Müslim'deki asılda daha kısa. Biz bu kısımda Teysir'in metnindekini aynen tercüme ettik.

2- Buharî'de kıssalar toptan da, ayrı ayrı da anlatılmıştır.

3- Konuşma yaşından önce konuşan çocukların sayısı rivayetlerde yediye çıkmaktadır. *İbnu Hacer,* kaynaklarını da vererek diğerlerini de tanıtır.

★ Biri, Firavun'un kızına berberlik yapan kadının oğludur. Firavun ateşe atacağı zaman bebek: "Anneciğim sabret, biz hak yoldayız" demiştir.

★ Ashab-ı uhduddan bir kadın ateşe atılacağı zaman, memede olan çocuk: "Anneciğim sabret, sen hak üzeresin" demiştir.

★ *Hz. Yahya*'nın beşikte iken konuştuğu rivayet edilmiştir.

★ *Hz. İbrahim* de beşikte konuşmuştur.

★ *Resulullah*'ın o devirde *Mübareku'l-Yemame* adında bir çocuğun beşikte konuştuğu rivayet edilmiştir. Hz. Yusuf'un şahidi ihtilaflıdır.

Aynî, hadiste üç denmiş olmasını, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "üç" dediği zaman, diğerlerinin henüz vahyen bildirilmemiş olabileceği ihtimaliyle açıklar. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm gaybı bilmezdi. Cenab-ı Hakk'ın bildirdiği kadarını bilirdi. Hz. Yusuf'a şahidlik eden çocuk, Firavun'un ateşe atmak istediği kadının çocuğu ve Yahya aleyhisselam da konuşma yaşından önce konuşan çocuklar arasında zikredilirler. Kurtubî "Bu üç çocuğun beşikte iken, diğerlerinin beşikten çıkmış, biraz daha büyümüş ama henüz çocuk yaşına basmamış halde konuşmalarıyla" te'vil ederek tearuzu giderir.

4- Hadiste, *Cüreyc* namazda konuşuyor gözükmektedir. Halbuki konuşmak namazı bozar. Alimler bu hususta şu açıklamayı yapar: Cüreyc'in zamanındaki şeriatte namazda konuşmak namazı bozmayabilir. Nitekim, İslam'ın bidayetinde namazda huşu ile ilgili ayet gelmezden önce namazda konuşulabiliyor, hareket edilebiliyordu. Ayetten sonra bu yasaklanmıştır. Mamafih, Cüreyc'in konuşmasını, "içinden, kendi kendine konuşmuş olabilir" şeklinde yorumlayan da olmuştur.

Cüreyc annesine cevapla, namaza devam şıklarından "devamı" tercih etmiş, ancak annesinin bedduasına mazhar olmuş ve bu dua indallah kabul görmüştür. Birkısım alimler, hadisten böyle bir durumda anneye cevap vermek gerektiğini istidlal etmişlerdir. "Kıldığı namazı nafile idi, anneye cevabı ise vacibtir" demişlerdir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لَوْ كَانَ جريجٌ عَالِمـــاً لعَلِمَ انَّ اجابةَ امِّهِ اَولى مِنْ صَلاَتِهِ *"Eğer Cüreyc alim olsaydı, annesinin çağırmasına cevap vermenin namazdan evla olacağını bilirdi"* dediği de rivayet edilmiştir.

Nevevî şöyle der: "Annesinin duası kabul edilmiştir. Çünkü, Cüreyc'in namazı kısa tutup annesine cevap vermesi mümkündü. Ancak o, annesinin manastırı terkedip, dünyaya ve dünyaya ait işlere dönmesini talep edeceğinden korkarak cevap vermedi."

5- HADİSTEN ELDE EDİLEN BAZI FEVAİD:

★ Hadiste anne ve baba hukukunun büyüklüğü, çocuk mazur bile olsa anne ve babanın çocuğa yapacağı bedduanın makbul olacağı ders verilmektedir.

★ Terbiyecilerin, terbiye ettiklerine karşı rıfk ile muameleleri esastır: Annesi *Cüreyc*'e daha ağır bedduada bulunabilirdi: Ölmesi, fuhşa düşmesi gibi... Bunları talep etmiyor: "Fahişe yüzünü görmeden ölme!" şeklinde dileniyor.

★ Allah'a karşı sıdk içinde olana fitne zarar vermez.

★ Cüreyc kuvvetli bir yakine, sıhhatli bir ümide sahiptir. Nitekim, talebi üzerine, olmayacak şey vukua geliyor: Beşikteki çocuk konuşuyor.

★ İki iş teâruz ederse, daha mühim olana öncelik verilmelidir.

★ Veliler kerâmet gösterirler. Bu, talep ve ihtiyarlarıyla da olabilir.

★ Nefsinde kuvvet gören, ibadetin meşakkatlisini tercih edebilir.

★ Fuhşiyat işleyenin hurmeti kalmaz.

★ Hadisin bazı vecihlerinde بَيْتُ الزَّوَانِي tabiri geçmektedir. Bu tabir, İsrailoğullarında fuhuş evlerinin mevcudiyetini ve onların zillete düşüşlerinin bir sebebini gösterir.

★ Abdest ve namaz önceki ümmetlerde de mevcuttur.

★ MAĞARA ASHABININ KISSASI

4995 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: انْطَلَقَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ مِمَّنْ
كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّى آوَاهُمُ الْمَبِيتُ الَى غَارٍ، فَدَخَلُوا فِيهِ، فَانْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ
الْجَبَلِ، فَسَدَّتْ عَلَيْهِمُ الْغَارَ. فَقَالُوا: إنَّهُ لاَ يُنْجِيكُمْ مِنْ هذِهِ الصَّخْرَةِ إلاَّ أنْ تَدْعُوا
اللّهَ بِصَالِحِ أعْمَالِكُمْ. فَقَالَ أحَدُهُمْ: إنَّهُ كَانَ لِي أبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَكُنْتُ
أرْعَى عَلَيْهِمَا وَلاَ أغْبِقُ قَبْلَهُمَا أهْلاً وَلاَ مَالاً. إنَّهُ نَأى بِي طَلَبُ الشَّجَرِ يَوْماً فَلَمْ
أرُوحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا. فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا، فَكَرِهْتُ أنْ
أغْبِقَ قَبْلَهُمَا أهْلاً وَمَالاً، وَكَرِهْتُ أنْ أُوقِظَهُمَا، وَالصِّبْيَةُ يَتَضَاغَوْنَ عِنْدَ قَدَمِيَّ،
وَالْقَدَحُ عَلَى يَدِي أنْتَظِرُ اسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى بَرَقَ الْفَجْرُ: اللّهُمَّ إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنِّي
فَعَلْتُ ذلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هذِهِ الصَّخْرَةِ. فَانْفَرَجَتْ شَيْئاً
لاَ يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ؛ وَقَالَ الآخَرُ: اللّهُمَّ إنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةُ عَمٍّ هِيَ أحَبُّ النَّاسِ
الَيَّ، فَأرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا، فَامْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى ألَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنَ السِّنِينَ، فَجَاءَتْنِي،
فَأعْطَيْتُهَا مِائَةً وَعِشْرِينَ دِينَاراً عَلَى أنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ حَتَّى إذَا
قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ: لاَ يَحِلُّ لَكَ أنْ تَفُضَّ الْخَاتَمَ إلاَّ بِحَقِّهِ. فَتَحَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ

عَلَيْهَا فانصرفتُ عَنْهَا وهي أَحبُّ النَّاسِ اليّ وتَركْتُ الذَّهبَ؛ اللّهمَّ إنْ كُنتُ فعلتُ ذلكَ ابتغاءَ وجهكَ فأفرِجْ عنّا ما نحنُ فيه. فانفرجتِ الصخرةُ، غيرَ أنّهمْ لاَ يستطيعونَ الْخُروجَ. فقالَ الثّالثُ: اللّهمَّ إنّي كُنْتُ استأجرتُ أُجراءَ فأعطيتُهمْ أجرَهمْ غيرَ رجلٍ واحدٍ تَركَ أجرَهُ وذَهبَ، فثمّرتُهُ لَهُ حتّى كَثُرتْ منهُ الأموالُ، فجاءَني بعدَ حينٍ فقالَ: يا عبدَ اللهِ أدِّ اليّ أجري. فقلتُ: كُلُّ مَا ترى منَ البَقرِ والغنمِ والابلِ والرّقيقِ أجرُكَ، اذهبْ فاستقْهُ. فقالَ: يا عبدَاللهِ، لاَ تستهزئْ بي فقلتُ: إنّي لاَ أستهزئُ بكَ، اذهبْ فاستقْهُ فأخذهُ كُلّهُ. اللّهمَّ إنْ كُنتُ فعلتُ ذلكَ ابتغاءَ وجهكَ فأفرِجْ عنّا مَا نحنُ فيهِ فانفرجتِ الصّخرةُ، فخرجُوا يمشُونَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الغَبوقُ» شرب آخر النهار.

و«يتضاغون» يضجون ويصيحون من الجوع.

ومعنى «أردتُها» راودتها وطلبت منها ان تمكنني من نفسها.

و«ألمّتْ بها سنةٌ» أي أصابها الجدب.

و«فَضُّ الخاتمِ» كناية عن الجماع.

و«التحرُّجُ» الهرب من الحرج والإثم والضيق.

1. (4995)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlardan üç kişi yola çıktılar. (Akşam olunca) geceleme ihtiyacı onları bir mağaraya sığındırdı ve içine girdiler. Dağdan (kayan) bir taş yuvarlanıp, mağaranın ağzını üzerlerine kapadı. Aralarında:

"Sizi bu kayadan, salih amellerinizi şefaatçi kılarak Allah'a yapacağınız dualar kurtarabilir!" dediler. Bunun üzerine birincisi şöyle dedi:

"Benim yaşlı, ihtiyar iki ebeveynim vardı. Ben onları çok kollar, akşam olunca onlardan önce ne ailemden ne de hayvanlarımdan hiçbirine yedirip içirmezdim. Bir gün ağaç arama işi beni uzaklara attı. Eve döndüğümde ikisi de uyumuştu. Onlar için sütlerini sağdım. Hâlâ uyumakta

idiler. Onlardan önce aileme ve hayvanlarıma yiyecek vermeyi uygun bulmadım, onları uyandırmaya da kıyamadım. Geciktiğim için çocuklar ayaklarımın arasında kıvranıyorlardı. Ben ise süt kapları elimde, onların uyanmalarını bekliyordum. Derken şafak söktü:

" Ey Allahım! Bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan, bizim yolumuzu kapayan şu taştan bizi kurtar!"

Taş bir miktar açıldı. Ama çıkacakları kadar değildi.

İkinci şahıs şöyle dedi:

"Ey Allahım! Benim bir amca kızım vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâm almak istedim. Ama bana yüz vermedi. Fakat gün geldi kıtlığa uğradı, bana başvurmak zorunda kaldı. Ona, kendisini bana teslim etmesi mukabilinde yüz yirmi dinar verdim; kabul etti. Arzuma nail olacağım sırada:

"Allah'ın mührünü, gayr-ı meşru olarak bozman sana haramdır!" dedi. Ben de ona temasta bulunmaktan kaçındım ve insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu halde onu bıraktım, verdiğim altınları da terkettim.

Ey Allahım, eğer bunları senin rıza-yı şerifin için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar."

Kaya biraz daha açıldı. Ancak onlar çıkabilecek kadar açılmadı.

Üçüncü şahıs dedi ki:

"Ey Allahım, ben işçiler çalıştırıyordum. Ücretlerini de derhal veriyordum. Ancak bir tanesi [bir farak pirinçten ibaret olan] ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını onun adına işletip kâr ettirdim. Öyle ki çok malı oldu. Derken (yıllar sonra) çıkageldi ve:

"Ey Abdullah! Bana olan borcunu öde!" dedi. Ben de:

"Bütün şu gördüğün sığır, davar, deve, köleler senindir. Git bunları al götür!" dedim. Adam:

"Ey Abdullah, benimle alay etme!" dedi. Ben tekrar:

"Ben kesinlikle seninle alay etmiyorum. Git hepsini al götür!" diye tekrar ettim. Adam hepsini aldı götürdü.

"Ey Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bize şu halden kurtuluş nasip et!" dedi. Kaya açıldı, çıkıp yollarına devam ettiler." [Buhârî, Enbiya 50, Büyû 98, İcâre 12, Hars 13, Edeb 5; Müslim, Zikr 100, (2743); Ebu Davud, Büyû' 29, (3387).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, bu üç yolcu, yaya giderken yağmura tutulurlar ve bu sebeple mağaraya iltica ederler. Sadedinde olduğumuz veçhinde, gece sebebiyle mağaraya girdikleri ifade edilmektedir. İkisinin birleşmesi mümkündür, akşam vakti yağmura tutulmuş olabilirler.

2- Hikâyede, İslam'ın ahlak-ı hasenesinden üç ahlakın Allah indinde makbuliyeti ifade edilmektedir.

1) Anne-babaya hürmet, onların hukukuna riayet.

2) Allah rızası için insanların iffetlerine riayet.

3) Başkasının hakkına riayet... Başkasının maddî menfaatini kendi menfaati derecesinde gözetmek, hileye yer vermemek. Bu amelleri makbul kılan husus da, bunların ihlasla yani Allah rızası için yapılmış olmasıdır. Dolayısiyle, hadis, amelde ihlasın ehemmiyetine, tebliğde müstesna bir yer vermektedir.

3- Sadedinde olduğumuz rivayette ücretin miktarı kaydedilmiyor. Fakat, bazı rivayetlerde bu bir *farak pirinç* olarak belirtilmiştir. Hatta bir başka rivayette yer alan açıklayıcı bir ziyade, hem miktar hususunda, hem de işçilerden birinin ücretini almayış sebebi hususunda bize bilgi sunmaktadır: "Ben bir grup insan tuttum, her birine yarım dirhem yevmiye verecektim. İşleri bitince herkese ücretini verdim. Biri: *"Vallahi ben iki kişilik iş yaptım, bana bir dirhem vermezsen ücretini almayacağım"* dedi ve almadan çekip gitti. İşte ben bu yarım dirhemi nemalandırdım."

Bir farak pirincin, o günün piyasasında yarım dirhem değerinde olabileceğini belirttikten sonra, nemalandırılmaya tabi tutularak koyun, deve, sığır sürülerine ulaşılan bu taban sermayenin, günümüzdeki karşılığını bulmaya çalışırsak şu sonuca varırız: Bir farak, üç sa' miktarında bir ölçektir. Bir sa' ise 2,120 ile 2,650 litre arasında değişen bir hacim miktarı. Öyle ise bir farak 6,360 ile 7,950 litre arasında değişen bir ölçek olmaktadır. Daha yuvarlak hesapla 6,5 litre ile 8 litre arasında bir hacim tutmaktadır. Bir litre pirincin 888 gram kadar olduğu[1] gözönüne alınırsa, mezkur yarım dirhemlik pirincin yaklaşık 6 veya 7 kilo civarında olduğu anlaşılır.

Bazı rivayetlerde işçiye on bin dirhemlik para ödediği, yani verdiği deve, koyun, sığır vesairelerin bu değere ulaştığı belirtilmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri gözönüne alınınca, mezkur zatın, işçisinin parasını

1- Şahsî tartımızda bir litre pirinç 888 gram geldi.

önce ziraatle, sonra hayvancılık vs. ile nemalandırdığı anlatılmaktadır: Ekmiş, satmış satınalmış, doğurtmuş vs. Yani ticaret ve istihsal çeşitlerinden pek çoğuna başvurmuştur.

4- Hadis, sıkıntılı ve belalı anlarda salih amelleri zikrederek Allah'a iltica ve duanın müstehab olduğunu ifade eder. Bazı fakihler, yağmur namazında da aynı tarzda dua etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Hadiste dikkat çeken bir edeb, üç şahıstan hiçbiri, zikrettiği amelin salih olduğu hususunda cezmetmemesidir. Her biri "bu amelim rızana uygunsa", "senin rızan için idiyse.." gibi amelin değerlendirilmesini meşiet-i İlahiyeye bırakan ihtiyatî ifadelere yer vermişlerdir. Hatta birinci konuşan zatın sarfettiği; "Ey Allahım, bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsun..." şeklindeki -itikad açısından- mahzurlu ifadenin de bu endişeye baktığı belirtilmiştir. Yani o sözün sahibi, ameli hususunda mütereddittir; bu ameli Allah katında makbul mü, değil mi? Şöyle demek istemiştir: "Eğer bu amelim makbulse şu duamı kabul buyur."

5- Hadis, günahı bir noktada terketmenin, o noktaya kadar olan evveliyatını affettireceğini de ifade eder; Amcasının kızına, son anda teması terketmesi, o ana kadarki günahlarını affettirdi ki, bu "terk"le yaptığı dua makbul oldu.

6- Tevbenin makbul olması halinde, geçmişi affettireceği de hadiste ifade edilmektedir.

7- İşçi ve patron tarafından bilinen belli bir miktar yiyecek mukabili ücretli tutmak caizdir.

8- Salih kimselerin keramete mazhar olması haktır.

9- Emaneti edada büyük fazilet vardır.

10- Fakihler, hadiste fuzuli şahsın bey'inde cevaz bulmuşlardır.

11- Bazı alimler, "Emaneti taşıyan (müstevde') emanet malla ticaret yaparsa, kâr mal sahibine aittir" demiştir. Çoğunluk bu konuda başka görüşler ileri sürmüştür. "Mal, emaneti taşıyanın zimmetinde olduğu takdirde, izinsiz tasarrufta bulunsa, malın zimmeti üzerindedir, ticaret yaptığı takdirde kâr kendinin olur." Ebu Hanife "Kâr onun, ancak tasadduk eder" demiştir. Başka görüşler de var.

12- Geçmiş milletlerde cereyan eden hadiseler, dinleyenlerin ibret almaları için anlatılabilir.

★ KİFL KISSASI

4996 ١ــ عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ

رَجُلٌ يُسَمَّى الْكِفْلَ، وَكَانَ لاَ يَنْزِعُ عَنْ شَيْءٍ فَأَتَى امْرَأَةً عَلِمَ بِهَا حَاجَةً فَأَعْطَاهَا سِتِّينَ دِينَاراً. فَلَمَّا أَرَادَهَا عَلَى نَفْسِهَا ارْتَعَدَتْ وَبَكَتْ. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ؟ فَقَالَتْ: لأَنَّ هذَا عَمَلٌ مَا عَمِلْتُهُ قَطُّ وَمَا حَمَلَنِي عَلَيْهِ إِلاَّ الْحَاجَةُ. فَقَالَ: أَتَفْعَلِينَ أَنْتِ هذَا مِنْ مَخَافَةِ اللّٰهِ تَعَالَى؟ فَأَنَا أَحْرَى بِذلِكَ. فَاذْهَبِي، وَلَكِ مَا أَعْطَيْتُكِ. وَوَاللّٰهِ لاَ أَعْصِيهِ بَعْدَهَا أَبَداً فَمَاتَ مِنْ لَيْلَتِهِ. فَأَصْبَحَ مَكْتُوباً عَلَى بَابِهِ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ غَفَرَ لِلْكِفْلِ. فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذلِكَ حَتَّى أَوْحَىٰ اللّٰهُ الَى نَبِيِّ زَمَانِهِمْ بِشَأْنِهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4996)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlar arasında Kifl adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâm almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. "Niye ağlıyorsun?" diye sorunca, kadın:

"Bu benim hiç yapmadığım (haram) bir amel. Bu günaha beni razı eden de fakrımdır!" dedi. Adam da:

"Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah'a hiç asi olmayacağım!" dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi:

"Allah Kifl'i mağfiret etti!"

Halk bu duruma şaşırdı kaldı. Allah o devrin peygamberine Kifl'in durumunu vahyen bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti." [Tirmizî, Kıyamet 49, (2498).]

★ AD KAVMİNİ HELAK EDEN RÜZGÂRIN KISSASI

4997 ١ – عن أبي وائل عن رجل من ربيعة وهو الحارث بن يزيد البكري قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، وَالْمَسْجِدُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ، وَإِذَا رَايَاتٌ سُودٌ تَخْفِقُ، وَإِذَا بِلاَلٌ مُتَقَلِّدٌ السَّيْفَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقُلْتُ: مَا شَأْنُ النَّاسِ؟ فَقَالُوا: رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُرِيدُ أَنْ يَبْعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ نَحْوَ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ

وَافِدِ عَادٍ. فَقَالَ ﷺ: وَمَا وَافِدُ عَادٍ. فَقُلْتُ: عَلى الْخَبِيرِ بِهَا سَقَطْتَ. إنَّ عَاداً لَمَّا قُحِطَتْ بَعَثَتْ قَيْلاً يَسْتَسْقِي لَهَا فَنَزَلَ عَلَى بَكْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، فَسَقَاهُ الْخَمْرَ وَغَنَّتْهُ الْجَرَادَتَانِ. ثُمَّ خَرَجَ يُرِيدُ جِبَالَ مَهْرَةَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ إنِّي لَمْ آتِكَ لِمَرَضٍ فأُدَاوِيَهُ، وَلاَ لأَسِيرٍ فأُفَادِيَهُ، فَاسْقِ عَبْدَكَ مَا كُنْتَ مُسْقِيَهُ وَاسْقِ مَعَهُ بَكْرَ بْنَ مُعَاوِيَةَ! يَشْكُرُ لَهُ الْخَمْرَ الَّذِى سَقَاهُ؛ فَرُفِعَ لَهُ ثَلاثُ سَحَائِبَ حَمْرَاءَ، وَبَيْضَاءَ، وَسَوْدَاءَ. فَقِيلَ لَهُ: اخْتَرْ إحْدَاهُنَّ، فَاخْتَارَ السَّوْدَاءَ مِنْهُنَّ. فَقِيلَ لَهُ: خُذْهَا رَمَاداً رِمْدَاداً لاَ تَذَرُ مِنْ عَادٍ أحَداً. فَقَالَ ﷺ عِنْدَ ذلِكَ: إنَّهُ لَمْ يُرْسَلِ الرِّيحُ إلاَّ مِقْدَارَ هذِهِ الْحَلْقَةِ، يَعْنِى حَلْقَةَ الْخَاتَمِ. ثُمَّ قَرَأَ: وَفِي عَادٍ إذْ أرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أتَتْ عَلَيْهِ إلاَّ جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ]. أخرجه الترمذي.

« الْقَحْطُ » الغلاء، واصله من انقطاع المطر وهو سببه.

و« الرَّمَادُ » معروف.

و« الرِّمْدَادُ » المتناهي في الاحتراق والرقة.

و« الرِّيحُ الْعَقِيمُ » التي لا تلقح ولا تأتي بالمطر.

1. (4997)- *Ebu Vail, Rebîa* kabilesinden el-Haris İbnu Yezid el-Bekrî adında bir adamdan naklen anlatıyor:

"Medine'ye gelmiştim, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittim. Mescid, cemaatle dolu idi. Orada dalgalanan siyah bayraklar vardı. Hz. Bilal (radıyallahu anh) kılıcını kuşanmış, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında duruyordu. Ben: "Bu insanların derdi ne, (ne oluyor)?" diye sordum.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Amr İbnu'l-As'ı, Rebîa'ya doğru göndermek istiyor, (onun hazırlığı var)!" dediler. Ben:

"Âd elçisi gibi olmaktan Allah'a sığınırım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Âd elçisi de nedir?" buyurdular. Ben:

"Bunu çok iyi bilen kimseye düştünüz. Âd (kavmi) kıtlığa uğrayınca Kayl'ı kendileri için su aramaya gönderdi. Kayl da, Bekr İbnu Muaviye'ye uğradı. O, buna şarap içirdi ve Mekke'de o sıralarda seslerinin ve tegan-

nisinin güzelliğiyle meşhur Cerade isminde iki cariye de şarkılar söyledi. [Bu suretle bir ay kadar kaldıktan sonra], Mühre (İbnu Haydân kabilesinin) dağına müteveccihen oradan ayrıldı. Dedi ki:

"Ey Allahım! Ben sana ne tedavi edeceğim bir hasta, ne de fidyesini ödeyeceğim bir esir için gelmedim. Sen kulunu, sulayıcı olduğun müddetçe sula. Onunla birlikte Bekr İbnu Muaviye'yi de sula. -Böylece kendisine içirdiği şarap için ona teşekür eder."

Bunun üzerine onun için üç parça bulut yükseltildi. Biri kızıl, biri beyaz, biri de siyah. Ona: "Bunlardan birini seç!" denildi. O, bunlardan siyah olanını seçti. Ona:

"Âd kavminden tek kişiyi bırakmayıp helak edecek bu bulutu toz duman olarak al!" denildi."

Bunu söleyince *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Onlara) sadece şu -yüzük halkası- miktarında rüzgâr gönderildi" buyurdular ve arkasından şu mealdeki ayet-i kerimeyi tilavet ettiler: **"Âd (kavminin helak edilmesinde) de (ibret vardır). Hani onların üzerine o kısır rüzgârı göndermiştik. Öyle bir rüzgâr ki, her uğradığı şeyi (yerinde) bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi savuruyordu"** (Zariyat 41-42). [Tirmizî, Tefsir, Zâriyat, (3269, 3270).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Bekr İbnu'l-Arabi*'nin hadisten çıkardığı bazı tesbitleri kısmen özetleyerek sunuyoruz:

1) Eski milletlerle ilgili haberler, dini ilgilendirmediği takdirde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışınaki kimselerden de dinlenebilir, bu caizdir.

2) Bu hadisin aslı uzun ise de, *Tirmizî* kısaltarak almıştır. Aslına göre *Resulullah*'a Ad elçisinin hikâyesini anlatan *el-Haris İbnu Yezid el-Bekrî,* Medine'ye, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan memleketindeki birkısım arazinin tasarruf yetkisini talep etmek üzere gelmiş birisi idi. *Resulullah*'ın yanında, aynı şeyi talep eden Temimli bir yaşlı kadın görünce: "Ey Allah'ın Resulü! Ben, Âd kavminin elçisi Kayl İbnu Anz gibi olmaktan Allah'a sığınırım!" der. Bunu nüzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen onların kıssasını biliyor musun?"* diye sorar: *Haris İbnu Yezid:* "Evet!" der ve anlatır: "Biz, onların memleketine iyiliklerini talep etmek üzere gelenlerdeniz. Atalarımız bize onlarla ilgili haberler anlattılar. Bu haberleri küçükler büyüklerden öğrenip yeni gelenlere anlatırlar!" der. Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine hadiste geçtiği üzere sorusunu sorar ve diğeri anlatır.

3) İslam, tevatür bulduğu takdirde, kâfirin haberini kabul eder, bu hadiste onun delili var.

4) Âd kavminin su talebi için elçi göndermelerinin meşru bir aslı mevcuttur. Nitekim bütün şeriatlerde buna rastlanır. Bizde de araziye çıkıp yağmur duasında bulunmak sünnettir.

5) O sıralarda Mekke'de *Amalika* kavmi vardı. Bunlar *Bekr İbnu Muaviye* kabilesine konakladılar. -Muaviye İbnu Bekr İbni Şübeym kabilesi de denmiştir.- Ama burada eğlenceye yöneldiler. Bekr'in meşhur iki çalgıcı cariyesi Ceradeler, *Âd* ve *Semud* için onlara şarkılar söylediler. Şiirlerinde, ne maksadla geldilerse onun yerine getirilmesini talep etmeyi teşvik eden sözler vardı. Bu şiiri, *Muğribe İbnu Bekr,* Âd kavmine helakın gelmesinden korktuğu için yazmıştı. Çünkü Âd onun dayıları idi. Muğribe İbnu Bekr, bu şiirin okunmasını o iki cariyeye söyledi. Kendisi okumaktan kaçındı. Ta ki, misafirlerinin aklına onları ağırlamaktan bıkkınlık geldi diye bir vehim gelmesin. Şiir üzerine elçiler, gafletlerinden uyandılar ve su talebinde bulundular.

6) Yüzük halkası gibi rüzgârın gönderilmesi rüzgârın da Allah'ın diğer mahlukatı gibi bir mahluku olduğunu, büyük bir cisim olduğunu, bu cismi, Allah'ın kudret-i şerifi ile dilediği gibi tasarruf ve tahrik ettiğini, rastladığı şeyi Allah'ın onda yarattığı şiddet nisbetinde itip sarstığını, bunun sonucu olarak alt-üst olmaların, dağılıp toz olmaların, daha da öte, yok olmaların meydana geldiğini gösterir.

7) Ayette geçen akim (kısır) *rüzgâr*, yağmur getirmeyen ve bitkileri ilkah etmeyen (döllendirmeyen) rüzgâr demektir.

8) Akim rüzgâr, rîhu'd-debur da denen garb yani batı rüzgârıdır. Doğu rüzgârı da denen sabâ rüzgârının zıddıdır. Aleyhissalâtu vesselâm: نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ *"Sabâ rüzgârı ile yardıma mazhar oldum. Debur rüzgârı ile de Âd kavmi helak edildi"* buyurmuştur. Kezâ: نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَكَانَتْ عَذَاباً عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلِي *"Sabâ rüzgârı bana yardım etti, ama o, benden öncekilere azab olmuştu"* buyurmuştur.

9) *İbnu'l-Arabî,* son olarak bu hadisenin çarşamba günü cereyan ettiğini, bu yüzden halkın çarşamba gününü uğursuz addettiklerini belirtir ve bu inancın hiçbir esasa dayanmayan batıl tahayyülat olduğunu söyler.

★ KEL, ALATENLİ VE ÂMANIN KISSASI

4998 ١– عن ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ ثَلاثَةً مِنْ بَنِي إسْرائِيلَ: أبْرص وأقْرَع وأعْمىٰ، أرادَ اللهُ أنْ يبْتَلِيهم، فَبَعَثَ إليْهِم مَلَكاً فأتَى الأبْرص فَقَالَ: أيُّ شيءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قــال: لَوْنٌ حَسَنٌ وجِلْدٌ حَسَن، ويَذْهَبُ عَنِّي الّذى قَذَرَني النَّاس. فَمَسحَهُ، فَذَهَبَ عنْه قَذَرُهُ وأعْطِي لَوْناً حَسَناً وجِلْداً حَسَناً. فقَالَ: أيُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الإبِلُ. فأعْطَاهُ نَاقَةً عُشَرَاءَ، فـقَالَ: بارَكَ اللهُ لَكَ فِيـهَا. ثُمَّ أتَى الأقْرَعَ. فـقَالَ: أيُّ شَيْءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: شَعْرٌ حَسَنٌ، ويَذْهَبُ عَنِّي هذَا الَّذى قَدْ قَذَرَنِي النَّاسُ. فَمَسحَهُ فَذَهَبَ عَنْهُ. وأُعْطِي شَعْراً حَسَناً. قَالَ: فأيُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الْبَقَرُ. فـأعْطَي بَقَرةً حَامِلاً. وقَالَ: بارَكَ اللهُ لَكَ فِيـهَا. ثُمَّ أتَى الأعْمىٰ. فقَالَ أيُّ شَيْءٍ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَال: أنْ يرُدَّ اللهُ عَلَيَّ بَصَرِي فَأُبْصِرَ بِهِ النَّاس. فَمَسحَهُ فَرَدَّ اللهُ عَلَيْهِ بَصَرَهُ. قَالَ فَأيُّ الْمَالِ أحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الغَنَمُ. فأعْطِي شَاةً وَالِداً. فأنْتجَ هذَانِ، ووَلَّدَ هـذَا. فَكَانَ لِهـذَا وادٍ مِنَ الإبِلِ، ولِهـذَا وادٍ مِنَ الْبَقَرِ، وَلِهـذَا وَادٍ مِنَ الغَنَمِ. ثُمَّ إنَّهُ أتَى الأبْرَص في صُورَتِهِ وهَيْئَتِهِ. فقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ، قَدْ انْقَطَعَتْ بِي الْحِبَالُ فـي سَفَرِي، فَلاَ بَلاَغَ لِي الْيَوْمَ إلاَّ بِاللهِ، ثُمَّ بِكَ، أسْألُكَ بِالَّذِي أعْطَاكَ اللَّوْنَ الْحَسَنَ والْجِلْدَ الْحَسَنَ وَالْمَالَ بَعِيراً أتَبَلَّغُ بِهِ في سَفَرِي. فقَالَ لَهُ: الْحُقُوقُ كَثِيـرَةٌ. فقَالَ لَهُ: كَأنِّي أعْرِفُكَ؟ ألَمْ تَكُنْ أبْرص يَقْذَرُكَ النَّاسُ، فَقِيـراً فـأعْطَاكَ اللهُ. فـقَالَ: إنَّمَا وَرِثْتُ هذَا الْمَالَ كَابِراً عَنْ كَابِرٍ. فـقَالَ: إنْ كُنْتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللهُ الى مَا كُنْتَ. وأتَى الأقْرَعَ في صُورَتِهِ. فقَالَ لَهُ مِثْلَ ذلكَ. ورَدَّ عَلَيْهِ مِثْلَ مَا رَدَّ الأوَّلُ. فـقَالَ: إنْ كُنتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللهُ الى مَا كُنْتَ. ثُمَّ أتَى الأعْمَى في صُورَتِهِ وهَيْئَتِهِ. فقَالَ لَهُ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ وابْنُ سَبِيلٍ وتَقَطَّعَتْ بِي الْحِبَالُ فـي سَفَرِي فَلا بَلاَغَ الْيَوْمَ إلاَّ بِاللهِ ثُمَّ بِكَ. أسْألُكَ بِالَّذِي رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ شَاةً أتَبَلَّغُ بِهَا فـي سَفَرِي. فقَالَ: قَدْ كُنْتُ أعْمى فَرَدَّ اللهُ عَلَيَّ بَصَرِي، وفَقِيـراً فقَدْ أغْنَانِي. فَخُذْ مَا

شِئْتَ، وَدَعْ مَا شِئْتَ. فَـوَاللهِ لاَ أُجْهِدُكَ الْيَوْمَ لِشَيْءٍ أَخَذْتَهُ للهِ. فَـقَالَ: أَمْسِكْ مَالَكَ، فَإنَّمَا ابْتُلِيتُمْ. فَقَدْ رَضِيَ عَنْكَ، وَسَخِطَ عَلَى صَاحِبَيْكَ]. أخرجه الشيخان.

«النَّاقَةُ الْعُشَرَاءُ» الحامل، وقيل التي أتى على حملها عشرة أشهر.

و«الشَّاةُ الْوَالِدُ» التي عرف منها كثرة الولد والنتاج.

وقوله: «فأُنتِجَ هذانِ» أي صاحبا الإبل والبقر.

و«ولَّدَ هذا» أي صاحب الشاة، ومعناه اعتنى بها وافتقدها عند الولادة.

ومعنى «انقطعتْ بِيَ الحِبَالُ» أي الأسباب.

و«معنى لابلاغَ» أي ليس لي ما ابلغ به غرضي.

وقوله «ورِثْتُهُ كَابِرا عن كَابِرٍ» أي آبائي واجدادي.

ومعنى «لاَ أُجْهِدُكَ» أي لا أشق عليك في الأخذ والامتنان.

1. (4998)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benî İsrail'den üç kişi vardı: Biri alatenli, biri kel, biri de âma. Allah bunları imtihan etmek istedi. Bu maksadla onlara (insan suretinde) bir melek gönderdi.

Melek önce alatenliye geldi. Ve: "En çok neyi seversin?" dedi. Adam:

"Güzel bir renk, güzel bir cild, insanları benden tiksindiren halin gitmesini!" dedi. Melek onu meshetti. Derken çirkinliği gitti, güzel bir renk, güzel bir cild sahibi oldu. Melek ona tekrar sordu:

"Hangi mala kavuşmayı seversin?"

"Deveye!" dedi, adam. Anında ona on aylık hamile bir deve verildi. Melek:

"Allah bunları sana mübarek kılsın!" deyip (kayboldu) ve kelin yanına geldi.

"En ziyade istediğin şey nedir?" dedi. Adam:

"Güzel bir saç ve halkı ikrah ettiren şu halin benden gitmesi" dedi. Melek, keli elleriyle meshetti, adamın keli gitti. Kendisine güzel bir saç verildi. Melek tekrar:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Sığırı!" dedi. Hemen kendisine hamile bir inek verildi. Melek:

"Allah bu sığırı sana mübarek kılsın!" diye dua etti ve âmanın yanına gitti. Ona da: "En çok neyi seversin?" diye sordu. Adam:

"Allah'ın bana gözümü vermesini ve insanları görmeyi!" dedi. Melek onu meshetti ve Allah da gözlerini anında iade etti. Melek ona da:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Koyun!" dedi. Derhal doğurgan bir koyun verildi.

"Derken sığır ve deve yavruladılar, koyun da kuzuladı. Çok geçmeden birinin bir vadi dolusu develeri, diğerinin bir vadi dolusu sığırları, öbürünün de bir vadi dolusu koyunları oldu.

Sonra melek, alatenliye, onun eski hali ve heyetine bürünmüş olarak geldi ve:

"Ben fakir bir kimseyim, yola devam imkânlarım kesildi. Şu anda Allah ve senden başka bana yardım edecek kimse yok! Sana şu güzel rengi, şu güzel cildi ve şu malı veren Allah aşkına bana bir deve vermeni talep ediyorum! Ta ki onunla yoluma devam edebileyim!" dedi. Adam:

"(Olmaz öyle şey, onda nicelerinin) hakları var!" dedi ve yardım talebini reddetti. Melek de:

"Sanki seni tanıyor gibiyim! Sen alatenli, herkesin ikrah ettiği, fakir birisi değil miydin? Allah sana (sıhhat ve mal) verdi" dedi. Ama adam:

"(Çok konuştun!) Ben bu malı büyüklerimden tevarüs ettim!" diyerek onu tersledi. Melek de:

"Eğer yalancı isen Allah seni eski haline çevirsin!" dedi ve onu bırakarak kel'in yanına geldi. Buna da onun eski halinde kel birisi olarak göründü. Ona da öbürüne söylediklerini söyleyerek yardım talep etti. Bu da önceki gibi talebi reddetti. Melek buna da:

"Eğer yalancıysan Allah seni eski haline çevirsin!" deyip, âmaya uğradı. Buna da onun eski hali heyeti üzere (yani bir âma olarak) göründü. Buna da:

"Ben fakir bir adamım, yolcuyum, yola devam etme imkânı kalmadı. Bugün, evvel Allah sonra senden başka bana yardım edecek yok! Sana gözünü iade eden Allah aşkına senden bir koyun istiyorum; ta ki yolculuğuma devam edebileyim!" dedi. Âma cevaben:

"Ben de âma idim. Allah gözümü iade etti, fakirdim (mal verip) zengin etti. İstediğini al, istediğini bırak! Vallahi, bugün Allah adına her ne alırsan, sana zorluk çıkarmayacağım!" dedi. Melek de:

"Malın hep senin olsun! Sizler imtihan olundunuz. Senden memnun kalındı ama diğer iki arkadaşına gadap edildi" dedi (ve gözden kayboldu)." [Buhârî, Enbiya 50, Müslim, Zühd 10, (2964).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, üç farklı arazın, insan mizacında hasıl ettiği haleti görmekteyiz. Âma yumuşak kalpli ve cömert, kel ve alatenli bencil ve merhametsiz. *Kirmânî*, bu durumdan şöyle bir netice çıkarır: *"Âmanın mizacı, diğer iki arkadaşına rağmen daha sıhhatlidir. Çünkü alatenlilik, mizacın fesadından ve tabiatın bozulmasından husül bulan bir hastalıktır. Kel hastalığı da öyle. Âmalık ise bunlardan ayrıdır; bu, mizaçtaki bozulmanın bir neticesi değildir. Çoğu kere haricî bir sebepten meydana gelir. Bu sebeple âmanın tabiatı güzel, diğerlerininki kötü olmuştur."*

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ Dinleyenin ibret alması için, geçmişte vukua gelmiş olan hâdisatın zikri caizdir. Bu onlar hakkında gıybet sayılmaz. Onların ismen zikredilmeyişindeki sır da burada yatmalıdır. Hatta bilahare bunların başına neler geldi, o da açıklanmamıştır. Ancak meleğin söylediği eski duruma döndükleri anlaşılmaktadır.

★ Hadiste nimete karşı nankörlükten tahzir (sakındırma), şükre teşvik ve nimeti itiraf etmeye ve Allah'a hamdetmeye teşvik var.

★ Sadakanın fazileti gösterilmekte, zayıflara merhametli olmaya, ihtiyaçlarını görmeye davet edilmektedir.

★ Cimrilikten zecr edilmektedir. Çünkü cimrilik, sahibini yalana ve Allah'ın nimetini inkâra sevketmiştir.

★ BİN DİNAR BORÇ ALANIN KISSASI

4999 ١ــ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ سَأَلَ بَعْضَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يُسْلِفَهُ أَلْفَ دِينَارٍ. فَقَالَ: ائْتِنِي بِالشُّهَدَاءِ أُشْهِدُهُمْ. قَالَ: كَفَى بِاللهِ شَهِيداً. قَالَ: فَأْتِنِي بِالْكَفِيلِ. قَالَ: كَفَى بِاللهِ كَفِيلاً. قَالَ:

صَدَقْتَ. فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ الى أَجَلٍ مُسَمًّى، فَخَرَجَ في الْبَحْرِ، فَـــقَضَى حَاجَتَهُ. ثُمَّ الْتَمَسَ مَرْكَبــاً يَقْدَمُ عَلَيْهِ في الأَجَلِ الّذي أَجَّلَهُ فَلَمْ يَجِدْ. فَاتَّخَذَ خَشَبَةً فَنَقَرَهَا، فَأَدْخَلَ فِيهَا أَلْفَ دِينَارٍ وَصَحِيفَةً مِنْهُ الى صَاحِبِهِ. ثُمَّ زَجَّجَ مَوْضِعَهَا. ثُمَّ أَتَى بِهَا الْبَحْرَ. ثُمَّ قَالَ: اللّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي تَسَلَّفْتُ مِنْ فُلاَنٍ أَلْفَ دِينَارٍ فَسَأَلَنِي شَهِيــداً. فَقُلْتُ: كَفَىٰ بِاللهِ شَهِيــداً فَرَضِيَ بِكَ شَهِيــداً. وَسَأَلَنِي كَفِيــلاً. فَقُلْتُ: كَفَى بِاللهِ كَفِيــلاً، فَــرَضِيَ بِكَ كَفِيــلاً. وَإِنِّي جَهَدْتُ أَنْ أَجِدَ مَرْكَبــاً فَلَمْ أَجِدْ، وَإِنِّي أَسْتَوْدِعُكُهَا فَرَمَى بِهَا في الْبَحْرِ حَتَّى وَلَجَتْ فِيهِ. ثُمَّ انْصَرَفَ وَهُوَ في ذٰلِكَ يَلْتَمِسُ مَرْكَبــاً يَخْرُجُ الى بَلَدِهِ فَخَرَجَ الرَّجُلُ الّذى كَانَ أَسْلَفَهُ يَنْظُرُ لَعَلَّ مَرْكَبــاً قَدْ جَاءَ بِمَالِهِ. فَإِذَا بِالْخَشَبَةِ الّتِي فِيهَا الْمَالُ، فَأَخَذَهَا لأَهْلِهِ حَطَباً. فَلَمَّا نَشَرَهَا وَجَدَ الْمَالَ وَالصَّحِيفَةَ. ثُمَّ قَدِمَ الّذي كَانَ أَسْلَفَهُ. فَــأَتَى بِأَلْفِ دِينَارٍ. وَقَالَ: مَازِلْتُ جَاهِداً في طَلَبِ مَرْكَبٍ لآتِيَكَ بِمَالِكَ، فَمَا وَجَدْتُ مَرْكَبــاً قَبْلَ الّذي أَتَيْتُ فِيــهِ. قَالَ: هَلْ كُنْتَ بَعَثْتَ إِلَيّ بِشَيْءٍ؟ قَالَ: أُخْبِرُكَ أَنِّي لَمْ أَجِدْ مَرْكَباً قَبْلَ الّذي جِئْتُ فِيهِ. قَالَ: فَــإِنَّ اللهَ تَعَــالَى قَدْ أَدَّى عَنْكَ الّذي بَعَثْتَ في الْخَشَبَةِ، فَــانْصَرِفْ بِالأَلْفِ دِينَارٍ رَاشِداً]. أخرجه البخاري.

«زَجَّجَ مَوْضِعَهَا» أي سوّى موضع النقر وأصلحها، مأخوذ من تزجيج الحواجب، وهو حذف زائد شعرها ويحتمل أن يكون مأخوذ من الزج بأن يكون نقر في طرف الخشبة وشدّ عليه زجاجاً ليمسكه ويحفظ ما في جوفه.

1. (4999)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî İsrail'den bin dinar borç para isteyen bir kimseden bahsetti. Benî İsrail'den borç talep ettiği kimse: "Bana şahidlerini getir, onların huzurunda vereyim, şahid olsunlar!" dedi. İsteyen ise: "Şahid olarak Allah yeter!" dedi. Öbürü: "Öyleyse buna kefil getir" dedi. Berikisi "Kefil olarak Allah yeter" dedi. Öbürü:

"Doğru söyledin!" dedi ve belli bir vade ile parayı ona verdi. Adam deniz yolculuğuna çıktı ve ihtiyacını gördü. Sonra borcunu vadesi içinde

ödemek maksadıyla geri dönmek üzere bir gemi aradı, ama bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası alıp içini oydu. Bin dinarı sahibine hitabeden bir mektupla birlikte oyuğa yerleştirdi. Sonra oyuğun ağzını kapayıp düzledi. Sonra da denize getirip:

"Ey Allahım, biliyorsun ki, ben falandan bin dinar borç almıştım. Benden şahid istediğinde ben: "Şahid olarak Allah yeter!" demiştim. O da şahid olarak sana razı oldu. Benden kefil isteyince de: "Kefil olarak Allah yeter!" demiştim. O da kefil olarak sana razı olmuştu. Ben ise şimdi, bir gemi bulmak için gayret ettim, ama bulamadım. Şimdi onu sana emanet ediyorum!" dedi ve odun parçasını denize attı ve odun denize gömüldü.

Sonra oradan ayrılıp, kendini memleketine götürecek bir gemi aramaya başladı. Borç veren kimse de, parasını getirecek gemiyi beklemeye başladı. Gemi yoktu ama, içinde parası bulunan odun parçasını buldu. Onu ailesine odun yapmak üzere aldı. (Testere ile) parçalayınca parayı ve mektubu buldu.

Bir müddet sonra borç alan kimse geldi. Bin dinarla adama uğradı ve:

"Malını getirmek için aralıksız gemi aradım. Ancak beni getirenden daha önce gelen bir gemi bulamadım" dedi. Alacaklı:

"Sen bana bir şeyler göndermiş miydin?" diye sordu. Öbürü:

"Ben sana, daha önce bir gemi bulamadığımı söyledim" dedi. Alacaklı:

"Allah Teala hazretleri, senin odun parçası içerisinde gönderdiğin parayı sana bedel ödedi. Bin dinarına kavuşmuş olarak dön" dedi." [Buhârî, Kefalet 1, (muallak olarak); Büyû 10 (muallak ve mevsul olarak), İsti'zan 25 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten ulema şu fevaidi çıkarmıştır:

★ Borçta vade caizdir.

★ Borçta vadeye uymak vacibtir. Ancak: "Bu bir vecibe değil, maruf ve hoş olan prensiptir" diyen de olmuştur.

★ Benî İsrail'de ve başkalarında cereyan eden vak'aları ibret ve amel için anlatmanın cevazı vardır.

★ Deniz ticareti ve gemiye binmek caizdir.

★ Borç vermelerde şahid ve kefil istemek caizdir.

★ Borç alıp-verme işlerinde Allah'a tevekkülün fazileti var. Kim ha-

kiki tevekkülde bulunursa, Allah onun ödemesini tekeffül etmekte; yardımını, nusretini eksik bırakmamaktadır.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu kıssayı, mefhumu ile amel etmek için anlatmıştır. Aksi halde anlatmasında bir mana kalmazdı.

★ MÜTEFERRİK HADİSLER

5000 ١ – عن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [فَتْرَةٌ مَا بَيْنَ عِيسَىٰ وَمُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ سِتُّمِائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه البخاري.

1. (5000)- *Hz. Selman* (radıyallahu anh) dedi ki: "Hz. İsa ile Hz. Muhammed aleyhimessalatu vesselam arasındaki fetret altı yüz senedir." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 53.]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen fetretten murad, Allah tarafından bir peygamberin gönderilmediği müddettir. Selman'ın verdiği bu rakam hususunda bazı ihtilaflar var: Katâde'ye göre bu müddet 560 senedir. Kelbî'den, 540 olduğu rivayet edilmiştir. 400 sene diyen de olmuştur.

5001 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ لَمَّا مَاتَ نَبِيُّهُمْ كَتَبَ لَهُمْ إِبْلِيسُ الْمَجُوسِيَّةَ]. أخرجه أبو داود.

2. (5001)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İranlıların peygamberi vefat ettiği zaman, İblis, onlara Mecusilik dinini yazdı." [Bu rivayet, elde mütedavil Ebu Davud nüshalarında bulunmamıştır.]

5002 ٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أَدْرِي أَتُبَّعٌ لَعِينٌ هُوَ أَمْ لاَ؟ وَلاَ أَدْرِي أَعُزَيْرٌ نَبِيٌّ هُوَ أَمْ لاَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5002)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Tübba' mel'un mudur bilemiyorum. Keza Üzeyr, peygamber midir onu da bilemiyorum." [Ebu Davud, Sünnet 14, (4674).]

AÇIKLAMA:

1- *Tübba'* Himyerli bir kraldır, büyük orduları olmuştur. Tübba' denilmesi tebaiyetinin çokluğundandır. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde on-

dan bahsedilir. Duhan 37 ve Kaf 14. ayetler... Resulullah, Tübba' hakkında, vahye mazhar olmazdan önce böyle söylemiştir. Ancak, daha sonra لاَ تَسبُّوا تُبَّعاً فَانَّهُ كَانَ قَدْ اَسْلَمَ. *"Tübba'a sövmeyin, çünkü o Müslüman olmuştur"* diyecektir. Resulullah'tan gelen bazı hadislerde, "Tübba' lain mi; Zülkarneyn peygamber mi; hudud cezası, sahibini günahtan temizler mi bilemediğini" ifade etmiştir. Ancak bazı rivayetlerde, Cenab-ı Hakk'ın, peygamberine "hududun kefaret olduğunu, Tübba'ın Müslüman olduğunu" bildirdiği belirtilmiştir.

5003 ٤ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ لاَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ تَخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلاَ؟ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ]. أخرجه الشيخان.

« خَنِزَ اللَّحْمُ يَخْنَزُ » إذا أنتن وتغير ريحه.

و« خِيَانَةُ حَوَّاءَ لآدَمَ » هي ترك النصيحة له في أكل الشجرة لا في غيرها.

4. (5003)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer Benî İsrail olmasaydı, et kokuşmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadınlar kocalarına hiçbir zaman ihanet etmezdi." [Buhârî, Enbiya 1, 25; Müslim, Radâ 63, (1470).]

AÇIKLAMA:

1- Bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ile, Benî İsrail'e gökten hergün bıldırcın kuşu ve kudret helvası yağardı (Bakara 57). İlahî emir gereği bunlardan sadece günlük ihtiyaçlarını alırlar, bir de cuma ile cumartesi günlerinin yiyeceklerini biriktirirlerdi. Fazla biriktirecek olurlarsa bozulup kokardı. *Katâde*'nin rivayetine göre, yiyeceklerin bozulması bundan kalmıştır. Ancak bir başka rivayet, yemeklerin kokmasını, bir başka hikmetle izah eder: "Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Eğer ölenin çürüyüp bitmesine hükmetmese idim, onu ailesi, evlerinde hapsederlerdi. Yiyeceklere bozulmayı takdir etmeseydim, onu da zenginler fakirlerden sakınırlardı."*

2- Havva ile ilgili olarak şu söylenmiştir: "Hz. Adem'i cennete yasak ağaçtan yemeye teşvik eden Hz. Havva olmuştur. Böylece kocası Adem'in hata işlemesine o sebep olmuş, dolayısıyle diğer kadınların kocalarına ihanet etmeleri ondan kalmıştır."

Cennetteki yasak ağaç için "buğday", "incir", "üzüm", "kâfur"dur diyenler olmuştur.

KIYAMET VE KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dört bab vardır)

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALÂMETLERİ

(On fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDİ ALEYHİMA'S-SELAM

İKİNCİ FASIL

DECCAL

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYAD

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

BEŞİNCİ FASIL

RESULULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞ ÇIKACAK

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARIN ÖMRÜ

SEKİZİNCİ FASIL

YALANCILAR ÇIKACAK

DOKUZUNCU FASIL

GÜNEŞ BATIDAN DOĞACAK

ONUNCU FASIL

KIYAMETİN BAŞKA ALÂMETLERİ

İKİNCİ BAB

KIYAMET AHVALİ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

SÛRA ÜFLENMESİ VE NÜŞUR

İKİNCİ FASIL

HAŞR (TOPLANMA)

ÜÇÜNCÜ FASIL

HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKÜM

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVUZU, MİZAN VE SIRAT KÖPRÜSÜ

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(İki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNETİN EVSAFI

★ CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

İKİNCİ FASIL

CENNETLİKLER, CEHENNEMLİKLER

★ CENNETLİKLER

★ CEHENNEMLİKLER

★ MÜŞTEREK YÖNLERİ

DÖRDÜNCÜ BAB

ALLAH'IN GÖRÜLMESİ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam inancına göre, âlem mahluktur, sonradan yaratılmıştır. Sonradan meydana gelen herşey fanidir. Bu maddî âlem de günün birinde sona erecektir. Dinimiz bu büyük hadiseyi kıyamet olarak ifade eder. Bir başka ifadeyle *kıyamet,* dünyanın ölümüdür. Bütün semavî dinler, dünyanın ölümünden, kıyametten, bu büyük ölümden sonraki diriliş ve hesap gününden bahseder. Etnolojik araştırmalar iptidai dinlerde dahi ahiret inancının varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan, kıyamet inancının bütün insanlığı kuşatan beşerî kültürün müşterek ve temel unsurlarından biri olduğu söylenebilir.

Kıyamet inancı, İslam akidesinin altı ana umdesinden biri olan ahiret inancının bir parçasıdır. Ahiret hayatı kıyametla başlar. Bunu haşir, hesap, sırattan geçme, insanların cennetlik, cehennemlikler olarak ayrılması, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme gitmeleri ve bu suretle imtihansız ebedî bir hayatın başlaması gibi safhalar takip eder.

Bediüzzaman, kıyametle ilgili şöyle bir tasvirde bulunur: "Şu dünyanın sekeratını, ayat-ı Kur'aniyenin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen; bak şu kâinatın eczaları dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafi (gizli), nazik, latif bir rabıta ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecram-ı ulviyeden (gök cisimlerinden) tek bir cirim, "kün (ol)" emrine veya "mihverinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecramlar dalgalanacak, nihayetsiz feza-yı âlemde milyonlar gülleleri küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vaveylaya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak; dağlar uçuşarak, denizler yanarak, yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadir-i Ezelî, kâinatı çalkalar, kâinatı tasfiye edip, cehennem ve cehennemin maddeleri bir tarafa, cennet ve cennetin mev-

ad-dı münasibleri (münasib maddeleri) başka tarafa çekilir, âlem-i ahiret tezahür eder."

Bediüzzaman'a göre, kıyamet iç içe giren zıd maddelerin birbirinden ayrılmasını, birinin cenneti, diğerinin cehennemi teşkil edecek şekilde birbirinden saflaşıp uzaklaşmasını sağlayacak büyük hadisedir; kâinatın bu maksadla bir çalkalanmasıdır. Şöyle der: "Şu kâinatta dikkat edilse görünüyor ki, içinde iki unsur var ki, her tarafa uzamış, kök atmış; Hayır-şer, güzel-çirkin nef' (fayda)-zarar, kemal-noksan, ziya-zulmet, hidayet-dalalet, nur-nar, iman-küfür, taat-isyan, havf-muhabbet gibi asarlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ezdad birbiriyle çarpışıyor. Daima tegayyür ve tebeddülata mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulatının tezgahı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri, ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit cennet ve cehennem suretinde tezahür edecektir. Evet cennet-cehennem , şeçere-i hilkatten (yaratılış ağacından) ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalın iki meyvesidir ve şu silsile-i kainatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnâtın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lütuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki, dest-i kudret (kudret eli) bir hareket-i şedide ile kâinatın çalkalandığı vakit, o iki havuz, münasib maddelerle dolacaktır."

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALÂMETLERİ

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDİ HAKKINDADIR

UMUMİ AÇIKLAMA

Mehdi ve *Deccal*'le ilgili hadislere ve bizzat hadislerin açıklamasına geçmezden önce, birbiriyle alâkalı ve hatta birbirini tamamlayıcı mahiyette olan bu iki tabiri öncelikle açıklamada fayda umuyoruz. Deccal ve Mehdi tabirlerinin birbirinden ayrılmadığını ve hatta birbirini tamamladığını söylerken mübalağa etmiş değiliz. Birçok hadislerde bunlar beraber zikredilirler. *Mehdi, Deccal* sebebiyle vardır. Yani O, Deccal'in tahribatını telafi etmek için gelecektir. Hadislerde 30 kadar yalancı deccalin çıkacağı ifade edilir. Ancak Mehdi'nin sayıca çokluğundan söz edilmez. Fakat her asırda müceddid geleceği belirtilir. Diğer taraftan, bazı rivayetlerde Hz. İsa'nın müceddid ve Mehdi olduğu ifade edilir. Şu halde sadece iki değil, bazı durumlarda dört tabirin iç içe sokularak, meselenin muğlaklaştırıldığı görülür. İstikballe ilgili ihbarlarda Şari'in muttarid bir usulü, bu mübhemliktir. Böylece bu tabirlerde müşahhas bir şahıstan ziyade, mücerred bir mefhum, her asra, pekçok kimseye tatbik edilecek bir şahs-ı mânevî mahiyeti kazandırılmış olmaktadır.

Bu tabirleri şöyle açıklayacağız:

Müceddid İnancı: Bir hadis-i şerifte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, bu ümmet için her yüz senenin başında, dini tecdid edip yenileyecek kimse(ler) gönderecektir"* buyurmaktadır. Bu hadisin ihbarı mucibince, daha ilk asırdan itibaren müceddid beklenmiş, birinci asır müceddidi olarak *Ömer İbnu Abdilaziz* kabul edilmiş; çeşitli şahıslar müteakip asırların müceddidi bilinmiştir. Bunların isimlerini ve muhtelif münakaşaları burada vermek konumuzun dışına çıkmak olur. Ancak, müceddid mevzuunda Müslümanlarca beslenen telakkiyi, bir başka deyişle müceddide izafe edilen vasıfları az sonra ortaya koyarken anla-

mada yardımcı olmak üzere, Buhârî şarihlerinden *Bedrü'l-Aynî*'nin bir açıklamasını burada aynen vermede fayda mühalaza ediyoruz:

"...Nevevî Tehzîbü'l-Esma'da der ki: "Alimler, birinci asır müceddidi olarak Ömer (İbnu Abdilaziz)'i, ikinci asırda Şafii'yi, üçüncü asırda Ali İbnu Şureyh'i -Hafız İbnu Asakir üçüncü asır için Ebu'l-Hasanı'l-Eş'ari'yi teklif etmiştir- dördüncü asır için Ali İbnu Ebî Sehl eş-Şu'luki'yi, -bu asır için Bakillani'yi, Ebu Hamid el-İsferâyinî'yi de zikredenler olmuştur- beşinci asır için Gazâli'yi zikretmişlerdir." Kirmânî de şunları söyler: "Müceddid mevzuunda yakin sözkonusu değildir. Bu sebeple, müceddid olarak Hanefîler için ikinci asırda Hasan İbnu Ziyad, üçüncü asırda Tahavi ve bunların emsalleri Malikîler için ikinci asırda Eşhab vs.; Hanbelîler için, üçüncü asırda Hallal, beşinci asırda er-Rağunî vs.; muhaddisler için ikinci asırda Yahya İbnu Main; üçüncü asırda Nesâî vs.; iktidar sahipleri için el-Me'mun, el-Muktedir, el-Kaadir; zahidler için, ikinci asırda Ma'rufu'l-Kerhî, üçüncü asırda eş-Şiblî vs. mevcuttur. Hadis-i şerifde dinde tashih (düzeltme, tecdid) yapacak kimseye delalet eden "men" (kimse, kimseler manasına gelir), müteaddide (yani sayıca çokluğa) muhtemel olması sebebiyle bu sayılan grupların hepsinden din hizmeti (tashihu'd-din) vakidir. Nitekim her asrın sonlarında dinin emrini ikame edip tashihte bulunanlar olmuştur."

Bu iktibasın da yardımıyla Müslümanlar arasında müceddid hususunda şöyle bir telakkinin yerleştiği kesinlikle söylenebilir:

1- Müceddid, dine müteallik zahirî ve batınî ilimlerin alimidir, sünneti bid'atten temizler, ilmi yayar ve ilim ehline yardımcı olur. Bid'at ehline karşı kor, onları zelil kılar.

2- Her yüz senede gelecek mezkur müceddidin bir kişi olması gerekmez, aynı zamanda farklı yerlerde, çok sayıda müceddid gelebilir.

3- Her grup (kavm) kendi büyüğünü (imam) hadiste vaadedilen mezkur müceddid bilmiştir. Halbuki bu mana her taifenin, müfessir, muhaddis, fakih, nahivci, lügatçı vs. her sınıftan büyüklere şamildir.

4- Mezkur müceddid, asrında kesin olarak "müceddid" diye bilinemez, muasırları, onun izhar ettiği ahvalin karinesine dayanarak zann-ı galible müceddid olduğuna hükmederler.

5- Tecdidden maksad, Kitap ve sünnetin amelde ihmale uğrayan hükümlerinin ihyası, Kitap ve sünnetin muktezasının emredilmesi, bir de ortalığı saran, sünnete aykırı bid'aların yok edilmesidir.

Müslümanların vicdanında böyle bir müceddid telakkisi olduğu müddetçe, -ki kıyamete kadar devam edecektir- dine aykırı kötülüklerin arttığı devirlerde ilmi, ameli ve din uğrundaki gayretiyle iştihar edecek olan kimseler daima diğerlerince takip edilecekler, kendilerine tabi olanlar çıkacaktır. Uyanış ve dinî salabetini bu şahıslardan bilen etbaı, onları müceddid bilecektir. Bu durumda, bazı kimselerce birkısım ilim ve hamiyet sahiplerinin müceddid bilinmesi, din açısından normaldir; kınamak, hatakârlıkla itham etmek mümkün değildir. Tarihten vaki olan bu durumun bundan sonra da devam edeceği açıktır. Ancak hiç kimsenin de kesin bir dille: "Bu asrın müceddidi falancadır" demeye, bir başka iddiayı batıllıkla itham etmeye hakkı yoktur. Yukarıda yaptığımız iktibastan da anlaşılacağı üzere ciddi alimlerce müceddid olduğu ileri sürülen isimler arasında bile daima ihtilaflar olagelmiş, hatta bizzat sünnî alimler tarafından bazı Şiîlere bile müceddid denmiştir. Daha calib-i dikkat olanı, Celaleddinü's-Süyûtî gibi son derece meşhur ve muteber bir alimin, her asrın müceddidini tadad ettiği bir kasidede, kendisini dokuzuncu hicrî asrın müceddidi ilan etmiş olmasıdır. Müceddidleri sadec Şafiî fakihlerine hasretmesi sebebiyle *İbn-i Hacer*'i tenkid eden Aliyü'l-Kârî, dinî ilimlerin her birinde bir eser vermiş olması sebebiyle Celaleddinü's-Süyûtî'yi müceddid lakabına müstehak görür.

3) *Mehdi İnancı:* Gruplaşmalara psikolojik ortamı hazırlayan, dinden gelen diğer bir amil de Mehdi inancıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den çok çeşitli vecihlerle gelen rivayetler, müceddidden başka, kıyamete yakın, içtimâî bozuklukların artması sonucu dinsizliğin siyasî hakimiyet kuracağı bir devirde Mehdi'nin çıkıp veya *Hz. İsa*'nın inip ehl-i imanın başına geçerek şer kuvvetlere karşı mücadele verip zafer kazanacağını haber veriyor. Bu Mehdi inancı da, birçok asırlarda, cemiyette şer ve fesadı artıran şahıslara karşı çıkıp mücadele eden bazı fertlerin etrafında halkın "Mehdi"dir diye toplanmalarına sebep olmuştur.

İstikbalde geleceği haber verilen bu şahıs da, çeşitli hadislerde farklı şekillerde tarif ve tavsif edilmektedir. Bir rivayette Mehdi'nin Al-i Beyt'ten yani Hz. Peygambar *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in neslinden olacağı belirtilirken, bir başka rivayette Mehdi'nin yapacağı hizmetlerin hemen hemen tamamı Hz. İsa tarafından görüleceği belirtilmiş; bir diğerinde de "Mehdi'nin Hz. İsa'dan başkası olmadığı" söylenmiştir. Müceddid, mehdî, Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inmesi gibi birbirinden ayrı olan mefhumların böylece bazı rivayetlerde iç içe girdiği müşahede edilmektedir. İbnu Hacer, bazıları tarafından, Hz. İsa'nın tıpkı "müceddid" mesele-

sinde olduğu gibi, yeryüzünün belli bir bölgesinde belli bir tarihinde, Mehdi olarak belli bir şahıs beklemek isabetli olmamalıdır. Her devirde, farklı bölgelerde bu manayı taşıyan şahıslar bulunabilir. Bu söylediğimizi, Mehdi inancının Deccal inancıyla beraber oluşu daha da te'yid eder. Zira bizzat hadiste, hakiki Deccal'den önce yeryüzünde otuz kadar yalancı deccalin zuhur edeceği bildirilmiştir. Hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan Deccal'den öyle bir tarzda söz ediyordu ki, kendi muasırları bile "devirlerinde Deccal'in fitnesine uğramaktan korkuyorlardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle diyordu: *"Hz. Nuh'tan sonra, ümmetini Deccal'e karşı inzar edip korkutmayan peygamber yoktur. Ben de sizi inzar ediyorum. Beni görüp sözlerimi duyan kimselerin bile Deccal'e ulaşmaları mümkündür."* Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, İbnu Sayyad adında bir Yahudinin deccal olabileceği ihtimali üzerinde durup, tahkik ettiği ve hatta ashabtan bir kısmının buna dayanarak onun deccalliğine hükmettiği kaydedilir. Resulullah'ın namazlarından sonra duasında "Deccal'in fitnesinden istiazede bulunması" da mevzumuz yönünden burada kayda değer bir husustur.

Şu halde Deccal'in fitnesini bertaraf etmek vazifesiyle gelecek olan Mehdi, Deccal'in zuhurundaki mübhemiyete tabidir ve çıkacağı yer ve zaman için kesin bir şey söylenemez. Durum böyle olunca, her devirde ve İslam âleminin her köşesinde şerir insanlara *"Deccal"*, dine şümullü bir şekilde hizmet edenlere de bir nevi *"Mehdi"* nazarıyla bakılması, din açısından mahzurlu olmamalıdır. Bu konudaki hadislerin mübhem ve teşbihli olarak gelmiş olması da esasen meselenin böyle anlaşılmasına imkan vermek içindir. Mezkur ibham, rivayetlerin zayıflığından değil, lisan-ı nübüvvetin i'cazındandır. Öyle ise, birkısım büyüklere Mehdi nazarıyla bakanlar "aldanmış olmakla", "batıl itikada saplanmış olmakla" itham edilmemelidir. Yeter ki bunlar da, kanaatlarında, hadislerle tahdid edilen telakki ve ölçülerin dışına taşarak ifrata sapmasınlar, kendi Mehdilerine inanmayanları buna zorlamasınlar, bunu bir itham vesilesi yapmasınlar.

5004 ١ـ عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ ابنُ مَرْيَمَ حَكَماً مُقْسِطاً، فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ، وَيَقْتُلَ الْخِنْزِيرَ، وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ، وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتّى لاَ يَقْبَلَهُ أحَدٌ حَتّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. ثُمَّ يَقُولُ أبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: ﴿وَإنْ مِنْ أهْلِ الْكِتَابِ إلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

«الْحَكَمُ» الذي يقضي بين الناس.

و«الْمُقسط» العادل: ضد القاسط وهو الجائر.

و«وضعَ الْجزيَةِ» إسقاطها عن أهل الكتاب وإلزامهم الإسلام، ولا يقبل منهم غيره، فذلك معنى

1. (5004)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim! Meryem oğlu İsa'nın, aranıza (bu şeriatle hükmedecek) adaletli bir hakim olarak ineceği, istavrozları kırıp, hınzırları öldüreceği, cizyeyi (Ehl-i Kitap'tan) kaldıracağı vakit yakındır. O zaman, mal öylesine artar ki, kimse onu kabul etmez; tek bir secde, dünya ve içindekilerin tamamından daha hayırlı olur."

Sonra *Ebu Hureyre* der ki: "Dilerseniz şu ayeti okuyun. (Mealen): **"Kitap ehlinden hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce O'nun (İsa'nın) hak peygamber olduğuna iman etmesin. Kıyamet gününde ise İsa onlar aleyhine şahitlik edecektir"** (Nisa 159). [Buhârî, Büyû 102, Mezalim 31, Enbiya 49; Müslim, İman 242, (155); Ebu Davud, Melahim 14, (4324); Tirmizî, Fiten 54, (2234).]

AÇIKLAMA:

1- İnancımıza göre *Hz. İsa* ölmemiş, semaya çekilmiştir. Cesed-i dünyevîsi ile semada yaşamaktadır. Hadiste de görüldüğü üzere, kıyamete yakın, yeryüzüne inecek, müsbet icraatları gerçekleştirecek: Deccal'in hasıl ettiği manevî tahribatı telafi edecektir. Onun gelmesiyle birlikte bolluğun, refahın artacağının ifade edilmesi, onun ıslahatı sadece manevî cihette olmayacak, maddî cihette de olacak, iktisadî düzelmeler, düzeltmeler de gerçekleştirecektir.

İstavrozların kırılması, Hıristiyanlığın iptal edilmesi, yeryüzünden kaldırılması demektir. Bugün insanlığın ızdırap kaynağı olan Batı'nın gerisinde kilisenin yer aldığı düşünülürse, kilisenin iptali, Batı'nın dize getirilmesi, egoizmden kurtarılması, gerçek insaniyete kavuşturulması demektir. Dünya siyaset ve ekonomisine hakim olan Batı'nın hakka gelmesi insanlığın sulh-u umumiye kavuşması demektir. Zira günümüzde, dünyanın neresinde olursa olsun, insanları huzursuz eden bütün içtimâî fitnelerin, kargaşaların gerisinde Batı'nın eli mevcuttur. Beşerî ızdırapların temelinde bu *"Batılı el"* yatmaktadır.

Haçın kırılmasının zımnında hınzır etinin tahrim edilmesi mevcuttur. Zira Hıristiyanlar hınzır yeme ruhsatını dinlerinden almaktadırlar. Din iptal edilince, diğer pek çok batıl inançları meyanında "domuz yeme" âdetleri de iptal olacak demektir. Dahası, bir rivayette وَلَتَذْهَبَنَّ الشَّحْنَاءُ وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ "...*adavetler, buğzlar, hasedler de mutlaka gidecektir*" denmiş olması da dikkat çekicidir. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında, asırlar değil, çağlar boyu süregelmiş olan düşmanlıkların kalkacağı da ifade edilmiş olmaktadır. Bütün bunlarda kördüğüm kilise idi. Onun *Hz. İsa* tarafından iptali, çok şeyin birden değişeceğine bir işarettir.

2- Cizyenin terkedilmesi, Hıristiyanların Müslüman olması demektir. Çünkü Müslümandan cizye alınmaz, zekat alınır. Şu halde dünyada tek din kalır, cizye verecek kimse bulunmaz demektir. Bu ibareden şu yoruma ulaşan da olmuştur: "Mal öyle çoğalır ki, cizye yoluyla alınan malın sarfı için bundan istifade edecek fakir kalmaz. İstiğna sebebiyle, cizye sarfedilmeden terkedilir." İyaz der ki: "Cizyenin vaz'ı meselesinden murad, cizyenin kâfirlere takrir edilmesi de olabilir. Bütün kâfirlerden alınacak cizye ile de mezkur bolluk hasıl olabilir."

Nevevî, İyaz'ın yorumuna katılmaz ve: "Hz. İsa, İslam'dan başka hiçbir dini kabul etmeyecektir" der. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in meseleyle ilgili bir tahricinde وَتَكُونُ الدَّعْوَى وَاحِدَةً "*Dava bir olur*" buyrulmuştur.

Yine *Nevevî, Hz. İsa*'nın cizyeyi kaldırmasıyla ilgili olarak der ki: "Bu şeriatte cizyenin meşruluğuna rağmen Hz. İsa'nın onu kaldırmasının manası, onun meşruiyeti Hz. İsa'nın inmesiyle kayıtlıdır" demektir. Sadedinde olduğumuz hadis buna delalet eder. Hz. İsa cizye hükmünü neshedici değildir. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu sözüyle neshi beyan etmiş olmaktadır. *İbnu Battal* da: "Biz cizyeyi, mala olan ihtiyacımız sebebiyle Hz. İsa'nın inmesinden önce kabul ediyoruz, ama Hz. İsa'nın inmesinden sonra mala ihtiyacımız olmayacak. Çünkü onun zamanında mal pek bol olacak. O kadar ki, kimse mal kabul etmeyecek. Şu da muhtemeldir: Cizyenin Yahudi ve Hıristiyanlardan kabul edilişinin meşru olması, onların elindeki kitabın vahiy olma şüphesini taşıması ve zanlarınca kadim şeriatla ilgisi sebebiyledir. Hz. İsa aleyhisselam inince, kendisini şahsen görme hasıl olunca, delillerinin inkıtaı ve durumlarının iyice ortaya çıkması sebebiyle mezkur şüphe izale olur ve onlar puta tapan diğer müşrikler durumuna düşerler ve böylece, onlarla muamele, cizyelerini kabul etmeme şeklinde olması münasib olur."

Bu yoruma bir kayd-ı ihtirazî koymak isteriz: Burada Hz. İsa indiği zaman onu herkes İsa olarak bilecek, tanıyacak gibi bir mana mevcuttur. Halbuki ahirzaman eşhasını herkesin kesin bir şekilde bilmesi mevzubahis değildir. O şahısların yakınları, manevî mertebesi yüksek olan hal sahipleri bilse de, başkaları bilemez. Aksi durum imtihan sırrına aykırı olur.

Hz. İsa'nın inmesiyle, arzın hazinelerinin ortaya çıkacağı, ancak "kıyametin yakınlığı sebebiyle" kimsenin iltifat etmeyeceği şeklindeki yorumlar da bu açıdan tatminkâr gelmiyor.

3- "Tek secdenin dünya ve içindekilerden hayırlı olması" o zaman, "sadakayı kimse kabul etmeyeceği için Allah'a en ziyade yaklaşma yolunun sadece ibadet ve namaz olacağı" şeklinde açıklanmıştır. Bazı alimler: "İnsanlar dünyadan öylesine nefret ederler ki, tek bir secde onlara dünya ve içindekilerden daha mahbub olur" şeklinde yorum getirmiştir.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Ebu Hureyre, rivayetin sonunda ayet okumakla, o ayetle "tek secde dünya ve içindekilerden hayırlı olacak" sözü arasında münasebet kurduğuna işaret etmek istemiştir. Zira Ebu Hureyre bu suretle insanların düzeleceklerine ve imanlarının kuvvetine ve hayırlı amellere yönelmelerine işaret etmektedir. Öylesine bir düzelme ve kuvvetli bir imana ulaşacaklar ki, onlar tek secdeyi dünya ve içindekilere tercih edecektir. Secdeden maksat rek'attir."

4- Ayet hususunda da değişik te'vil ve yorumlar yapılmıştır.

★ Bu hadisten anlaşılacağı üzere, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye göre, "ona iman edecek" ibaresindeki zamirle, ölümünden önce ibaresindeki zamir Hz. İsa'ya bakar. Yani mana şöyle olur. "Hz. İsa ölmezden önce, Ehl-i Kitaptan herkes Hz. İsa'ya inanacaktır." İbnu Abbas da bu te'vilde cezmetmiştir. Ondan gelen bir rivayette: "Hiçbir Yahudi ve Nasranî, İsa'ya iman etmeden ölmez.. Lakin ölüm anındaki imanın faydası yoktur" buyrulmuştur.

★ Müfessirler de bu meselede farklı yorumlara gitmişlerdir. Bazısına göre, ona iman edeceklerdeki zamir *Allah*'a veya *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'e racidir. Ölümünden öcneki zamir de kitabîye -ve hatta *Hz. İsa*'ya- racidir. Bu durumda, Ehl-i Kitab'ın gerçek İslam inancına ererek ölecekleri anlaşılır. Yapılan bir te'vile göre: "Ne Yahudi, ne Hıristiyan, *Hz. İsa*'ya (doğru şekilde) iman etmeden ölmez." Nevevî bu görüşü şöyle açıklar: "Buna göre ayetin manası şöyledir: "Ehl-i Kitaptan her ferd, ölüm gelip (ayet ve hadiste haber verilen) ruhun çıkmasından önce, sekerât anında hakikatları gözle gördükten sonra Hz. İsa'nın Allah'ın kulu, Al-

lah'ın bir cariyesinin oğlu olduğuna inanacak. Ancak o halde bu iman, şu mealdeki ayette de ifade edildiği üzere ona fayda vermeyecektir: **"Yoksa Allah katında makbul olan tevbe, ömürleri boyunca günahları işleyip de, nihayet herbiri ölüm gelip çattığında "Ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin veya kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. Öyleleri için biz acı bir azab hazırladık."** (Nisa 18) buyrulmuştur."

Nevevî bu te'vili daha mâkul bulur. "Çünkü der, önceki te'vilde "Ehl-i Kitapla sadece Hz.İsa'nın inme zamanına hazır olan ehl-i kitap kastedilmiş olmaktadır. Kur'an'ın zahiri ise bütün Ehl-i Kitab'a şamildir: Hz İsa'nın inme zamanındakiler olsun, daha önce yaşayanlar olsun farketmez."

★ Bazı İslam alimleri: "Diğer peygamberler değil de Hz. İsa'nın inmesi, Yahudileri reddetme hikmetine dayanır. Çünkü onların iddiasına göre, Hz. İsa'yı öldürdüler. Allah ise onların yalanlarını beyan etti" demiştir.

★ Şu da söylenmiştir: "Hz. İsa, Hz. Muhammed ve ümmetinin sıfatını görünce Allah'a dua edip, kendisini de bu ümmetten kılması talebinde bulunmuş, Allah da duasını kabul etmiştir. Böylece, onun hayatını, ahirzamanda bir müceddid olarak inme vaktine kadar ibka etmiştir. Günü gelince yeryüzüne inip, Deccal'ı öldürecektir. Onun inişi Deccal'ın zuhur zamanına tesadüf edecektir."

İbnu Hacer önceki görüşü daha mâkul bulur.

★ Hz. İsa inince, yeryüzünde ne kadar kalacak, ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivayetlerde yedi yıl kalacaktır.

★★ Bazı rivayetlerde, indikten sonra evleneceği ve 19 yıl daha yaşayacağı ifade edilmiştir.

★★ Bir başka rivayette ise 40 yıl kalacağı söylenmiştir.

★ *Hz. İsa* ile ilgili bir rivayet de şöyledir: "Hz. İsa, üzerinde kızıl toprak renginde iki elbise olduğu halde iner; salibi kırar, hınzırı öldürür, cizyeyi kaldırır, insanları İslam'a çağırır. Allah onun zamanında, İslam hariç bütün dinleri ortadan kaldırır. Yeryüzüne ehemmiyet gelir. Aslanlar develerle otlar. Çocuklar yılanlarla oynar."

★ *Hz. İsa*'nın semaya çekilmesinden önce ölüp ölmediği hususunda da ihtilaf edilmiş ise de bu meselede esas olan, şu mealdeki ayettir: "O vakit Allah buyurdu ki: **"Ey İsa! Seni, ecelin geldiğinde öldürecek olan benim. Seni ben semaya yükselteceğim. Yahudilerin suikastinden tertemiz kurtaracağım...** (Al-i İmran 55).

★ *Hz. İsa* semaya çekildiği zaman kaç yaşında olduğu da ihtilaflıdır; 33 denmiştir, 120 denmiştir.

5005 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ الى يَوْمِ الْقِيامَةِ. فَيَنْزِلُ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ فَيَقُولُ أَمِيرُهُمْ: تَعَالَ صَلِّ لَنَا. فَيَقُولُ: لاَ. إنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أُمَرَاءُ، تَكْرِمَةَ اللّهِ تَعَالى لِهٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه مسلم.

2. (5005)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir grup, hak için muzaffer şekilde mücadeleye kıyamet gününe kadar devam edecektir. O zaman İsa İbnu Meryem de iner. Bu Müslümanların reisi: "Gel bize namaz kıldır!" der. Fakat Hz. İsa aleyhisselam: "Hayır! der, Allah'ın bu ümmete bir ikramı olarak siz birbirinize emîrsiniz!" [Müslim, İman 247.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadisin açıklamasında *Hz. İsa* ile ilgili gerekli malumatı dercettik.

2- Hadis, kıyamete kadar, yeryüzünde İslam'ın devam edeceğini, hem de açıktan açığa mücadele edecek bir güç ve kuvvete sahip olarak devam edeceğini ifade eder. Bu ifade İslam'a karşı olan güçlerin devam edeceğini de ifade eder. Ancak, İslam'ın kesin bir mağlubiyetle her tarafta sindirilmiş, gizlilik içinde, gayr-ı müessir, mahdud ferdler arasında devamı suretinde değil, muzafferâne, açıktan açığa mücadelesini yapabilen bir haşmet içerisinde devam edeceğini ihbar etmektedir. Bu ihbar-ı nebevî, mü'minlerin gelecek hakkında ye'si atmaları için yeterli bir müjdedir. Tarih boyu Müslümanlar çeşitli işkence, hakaret, muhaceret, mağlubiyet vs. zilletleri tatmışlarsa da, hiçbir zaman kesin bir yenilgiyle yok edilememişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu halin kıyamete kadar devam edeceğini, yeryüzünün bazı bölgelerinde sindirilmiş olsalar bile, diğer bir kısım bölgelerinde tevhid bayrağının dalgalanacağını haber vermektedir.

5006 ٣– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللّهُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَبْعَثَ فِيهِ رَجُلاً مِنِّي، أَوْ قَالَ: مِنْ أَهْلِ

بيْتِي، يُوَاطِئُ اسْمُهُ اسْمِي، وَاسْمُ أَبِيهِ اسْمُ أَبِي، يَمْلأُ الأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَظُلْماً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.

3. (5006)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah o günü uzatıp, benden bir kimseyi o günde gönderecek."

İbnu Mes'ud: "Resulullah yahut da şöyle buyurmuştu der: *"...Ehl-i beytimden birisi, ki bu zatın ismi benim ismine uyar, babasının ismi de babamın ismine uyar. Bu zat, yeryüzünü, eskiden cevr ve zulümle dolu olmasının aksine- adalet ve hakkaniyetle doldurur."* [Ebu Davud, Mehdî 1, (4282); Tirmizî, Fiten 52, (2231, 2232).]

5007 ٤- وعن أم سلمة رَضِيَ الله عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: الْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ رَضِيَ الله عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (5007)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mehdi benim zürriyetimden, kızım Fatıma'nın evladlarındandır." [Ebu Davud, Mehdi 1, (4284).]

5008 ٥- وعن أبي إسْحَاقَ قَالَ: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ الله عَنْهُ، وَنَظَرَ الى ابْنِهِ الْحَسَنِ رَضِيَ الله عَنْهُ. فَقَالَ: إنَّ ابْنِي هذَا سَيِّدٌ كَمَا سَمَّاهُ رَسُولُ الله ﷺ، وَسَيَخْرُجُ مِنْ صُلْبِهِ رَجُلٌ يُسَمَّى بِاسْمِ نَبِيِّكُمْ، يُشْبِهُهُ فِي الْخُلُقِ وَلاَ يُشْبِهُهُ فِي الْخَلْقِ ثُمَّ ذَكَرَ قِصَّةَ يَمْلأُ الأَرْضَ عَدْلاً]. أخرجه أبو داود.

5. (5008)- *Ebu İshak* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) , oğlu Hasan (radıyallahu anh)'a baktı ve: "Bu oğlum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tesmiye buyurduğu üzere Seyyid'dir. Bunun sulbünden peygamberinizin adını taşıyan biri çıkacak. Ahlakı yönüyle peygamberinize benzeyecek; yaratılışı yönüyle ona benzemeyecek" dedi ve sonra da yeryüzünü adaletle dolduracağına dair gelen kıssayı anlattı." [Ebu Davud, Mehdî 1, (4290).]

AÇIKLAMA:

1- Mehdi, ahirzamanda gelip, Müslümanların dinlerini tecdid edece-

ğine inanılan zata denir. Kelime olarak hidayet kökünden gelir. Allah'ın hidayetine ermiş manasını taşır, ancak hidayete erdirecek manasını da ifade eder.

Mehdi üzerinde çok sayıda hadis gelmiştir. Alimler bunu mütevatir kabul eder. Sadece İbnu Haldun bu hadislerin zayıf olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Onun bu görüşünü İslam uleması kabul etmemiş *"batıl"*lıkla damgalamıştır. Ebu Davud şarihi Azimabadi'nin belirttiği üzere, Resulullah'tan beri, "Müslümanların kâffesi" ahirzamanda, Ehl-i Beyt'e mensup bir zatın çıkıp dini güçlendirebileceğine, adaleti hakim kılacağına, Müslümanların ona tabi olup İslam beldelerinde hakimiyet kuracağına, bu kimseye Mehdi deneceğine inanmıştır. Bu inanç meşhur olmuştur.

Deccal'in, *Mehdi*'nin çıkması ve bunlardan sonra kıyamet alâmeti olarak bazı hadisatın zuhuru sahih rivayetlerde gelmiştir. Bazı rivayetlere göre Mehdi'den sonra Hz. İsa inecektir. Bazılarına göre de, ikisi aynı zamanda çıkacak ve Hz. İsa Mehdi'ye yardımcı olacak, birlikte *Deccal*'i öldürecekler, *Hz. İsa, Mehdi*'nin arkasında namaz kılacaktır.

Zikri geçen ve mütevatir derecesine ulaştığı kabul edilen hadisler *Ebu Davud, Tirmizî, İbnu Mace, Bezzar, Hakim, Taberânî, Ebu Ya'la el-Mevsılî* gibi meşhur imamlar tarafından tahric edilmiştir. Bu hadisleri *Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Ömer, Talha, İbnu Mes'ud, Ebu Hureyre, Enes, Ebu Said el-Hudrî, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme, Sevban, Kurre İbnu İyâs, Ali el-Hilâlî, Abdullah İbnu'l-Haris İbni'l-Cez'* radıyallahu anhüm ecmain gibi Ashab'ın en tanınmış kişileri rivayet etmiştir.

Bu rivayetlerin senetleri arasında zayıf olanları var ise de, hasen ve sahih olanları da var. Esasen tevatür derecesine ulaşan rivayetlerde zayıflar nazar-ı itibara alınmaz.

Günümüzde , daha ziyade batı menşeli telkinlerle olduğu anlaşılan bir fikir, İslam'da Mehdi inancının yokluğu iddiasını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Dinî kaynaklara inemeyen veya kesif propagandanın tesiriyle sathî nazar eden birkısım insanlar tarafından benimsenen bu iddiaya göre, Mehdilik inancı İslam'da yoktur, sonradan girmiştir. Bunların en büyük dayanakları İbnu Haldun'dur. Fikirlerini isbatta kendilerince birkısım deliller de ileri sürmektedirler. Şöyle ki:

1) Kur'an-ı Kerim Mehdi'den bahsetmiyor.

2) Buhârî, Müslim gibi en muteber kaynaklarda Mehdi ile ilgili hadisler mevcut değildir.

3) *Mehdi* ile ilgili haberler haber-i vahiddir.

4) Bu inanç, her dinde görülen bir efsaneden ibarettir, bir kısım kötü niyetlilerin istismarına açık kapıdır vs.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

1) KUR'AN'DA MEHDİ MESELESİ: Kur'an-ı Kerim'de Mehdi'den bahsedilmiyor iddiası hem doğrudur, hem yanlış. Eğer bunu, *Deccal* meselesinde olduğu gibi, kelime olarak ararsak yoktur, bu bakımdan doğrudur. Ancak, *Mehdi*'yi mefhum olarak Kur'an'da ararsak, "yoktur!" demek, söz götürecek bir husustur.

Mehdi'yi mefhum olarak ele aldık mı, dindeki bozuklukları ıslah edici, cemiyete çöken zulmü, kötülükleri giderici, adaleti hakim kılıcı bir kurtarıcı şeklinde anlamak zorundayız. Yukarıda kaydedilen hadislerden anlaşılan budur.

Bu manada Kur'an-ı Kerim'de mîsak ayetleri var. Yani her peygamberin, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcıyı ümmetine haber verdiği, o kurtarıcı geldiği takdirde, ona uyacakları hususunda onlardan mîsak (kesin söz) aldığı bazı ayetlerde belirtilmiştir. İşte onlardan birinin meali: **"Hani Allah, peygamberlerine, "ben size kitaptan ve hikmetten nasip verdim. Sizden sonra size verdiklerimi tasdik edici bir peygamber gelecek. Siz de muhakkak ona iman edip ona yardım edeceksiniz" buyurarak onlardan ahid almış ve sormuştu: "İkrar edip ahdimi kabul ettiniz mi?" Onlar: "İkrar ettik!" dediler. Allah buyurdu ki: "Öyle ise şahidlerden olun ve ümmetlerinize bunu böylece bildirin ben de sizinle birlikte bu ahdin şahidiyim. Bundan sonra kim bu ahidden yüz çevirirse, işte onlar, Allah'ın emrinden çıkmış fasıkların ta kendisidir"** (Al-i İmran 81-82).

Alimler bu ayetten başka diğer bir kısım Kur'anî ve Nebevî nasslara dayanarak *Hz. Adem*'den itibaren bütün peygamberlerden, hem kendilerinden sonra gelecek peygamber ve hem de bizzat Hz. Muhammed hakkında mîsak alındığını belirtirler. Her peygamberden alınan mîsak hususunda kaydettiğimiz ayet sarih değil ise de, *İbnu Abbas* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhüm)'den kaydedilen şu beyan sarihtir:

مَا بعَثَ اللهُ نبيّاً الاّ اخذ عليه الْميثاق لئن بعث الله محمّداً وهو حي ليؤمنن به ولينصرنه

"Allah, gönderdiği her peygamberden "Allah Muhammed'i kendisi hayatta iken gönderdiği takdirde ona inanacağına ve ona yardım edeceğine dair mîsak aldı." Hadisin devamında *"Cenab-ı Hakk'ın her peygambere ayrıca: "Ümmetlerinden "kendileri sağ iken Muhammed gönderildiği takdirde ona iman edip yardımcı olmaları hususunda da mîsak almalarını emrettiği"* belirtilmektedir.

Nitekim *İncil*'de olsun *Tevrat*'ta olsun, onların maruz kaldığı bütün tahrifata rağmen Resulullah'ı haber veren pek çok ayet halen mevcuttur. Hüseyin-i Cisrî, Risale-i Hamidiye adlı te'lifinde bu ayetlerden 110 kadarını göstermiştir. Bu kitap, dilimize çevrilmiş ve basılmıştır. İncil ve Tevrat'taki ayetler umumiyetle bilinen, duyulan bir husustur, merak eden çabucak bulabilir. Bizce daha ilgi çekici olanı, semavî kitaplar deyince; hatıra gelmeyen, Zerdüştlerin, Brahmanların, Budistlerin mukaddes kitaplarında da Hz. Peygamber'den bahsedilmiş olmasıdır. Bizim inancımız o kitapların asıllarının semavî olduğunu kabule müsaittir. Hatta Fahr-ı Âlem'in onlarda zikri, asıllarının semavî olduğu hususunda bize yakin verir. Bu cümleden olarak, Osmanlıların son zamanlarında Asya devletlerini dolaşan meşhur seyyah *Abdürreşid İbrahim*'in hatıralarında görüyoruz ki, bir Budist rahip mukaddes kitaplarında *Hz. Muhammed*'in zikredildiğini ve *Muhammed*'in peygamberliğini inkâr etmenin mümkün olmadığını söylediğini nakleder. *Muhammed Hamidullah*'ın Resulullah Muhammed adlı kitabında bu meselenin o kitaplardan detaylı şekilde tahkikini görmekteyiz. Hz. Adem'den beri her peygamberin, ümmetini;

1- Kendinden sonra gelecek peygambere uyması.

2- Geldiği zaman *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'i tanıması hususlarında uyardığı, mîsak aldığı, hatta Fahr-ı Âlem'in belli başlı mümeyyiz vasıflarını öğrettiği hususunda ikna olabilmemiz için adı geçen kitaptan bazı pasajlar sunacağız.

Müellif, önce Hz. Adem ve onun oğlu Şit aleyhima's-selam'dan söz eder.

"Pek tabiidir ki biz Hz. Adem'in ve keza onun oğlu Şis (Şit) peygamberin sahip oldukları kitapların içindekilerini bilememekteyiz. Bize kadar gelen en eski bilgi, öyle anlaşılıyor ki İdris Peygamber hakkındadır. İslamî kaynaklar bu peygamberin yazıyı icad ettiğini söylemektedirler. Yahuda'nın bir mektubuna nazaran, durum şöyledir (İncil, Yahuda'nın Mektubu, 14 ve 15. cümleler):

"Adem'den sonra gelen İdris de şunları önceden haber vermiştir: "Bilin ki Rab on binlerce veli ile gelip herşey hakkında nihaî hükmünü verecektir: Allah'a karşı gelerek işledikleri günahkâr fiil ve hareketlerden, ona karşı sarfettikleri günahkâr, sert sözlerden dolayı günah işlemiş olanların hesabı görülecektir."

Hıristiyan müfessirler, bu sözlerden "gelecek olan bir kimse varlığına dair bir ön haber (beşaret)" neticesi çıkarırlar. Ancak İdris Peygamber'in bu ön haberinin kalan kısmı maalesef tamamen kaybolmuştur; elimizde bulunmamaktadır.

MECUSİLİKTE İHBAR

O sırada mevcut dinlerden Mecusilik belki de en eski bir dindi. Bu dine mensup olanlar Mekke'de hiç bulunmamakla beraber, Mekkeli kervanların sık sık uğradıkları Doğu ve Güney Arabistan'da çok sayıda mevcut idiler. Zerdüşt'ün kitabı olan Avesta, Zend dilinde idi ve fakat kaybolmuştu. Bunun daha sonra Pazend dilinde yapılmış olan tefsirleri dahi (ki bunun bazı parçaları bize kadar ulaşabilmiştir), iyice ihmal edilip terkedilmiş ve hatta bu din mensupları ile Mazdek'in ortaya attığı dinin mensupları arasında çıkan din harplerinde kaybolup gitmişti. Zerdüşt herhalde Tek Allah, yani Ahura Mazda inancını insanlara talim etmişti ve fakat Araplar onu ikicilik (dualizm)'in ve Khuvedhvagdas'ın (en yakın ve mahrem akrabalarla yapılan nikahın, yani kızkardeş, ana ve kızlarıyla bir erkeğin evlenmesinin yabancılarla yapılan evliliklere üstün tutulup sevap kabul edilmesi), kurucusu olarak bilirler. Bu tarz bir tatbikat, ister onun bizzat talim edip öğrettiği bir şey olsun ister olmasın 7. miladî asrın başında bu din, "ateşe tapma", biri iyilik diğeri kötülük olmak üzere aralarında devamlı bir mücadele ve savaşın bulunduğu "iki tanrı inancı" şeklinde değişip dejenere olmuştu.[...]

Modern araştırmalar göstermiştir ki, Zerdüşt tek Allah'a inanmıştı. Meleklere, onun seçtiği kimselere İlahî vahyin gelebileceğine, cennete ve diğerlerine iman ediyordu. Zend Avesta'nın bugün elimizde bulunan parçalarında (Yasht 13, XXVIII. 129), putları kıracak olan Soeshyant (manası: Herkese, âlemlere rahmet) adında biri ile keza Astvat Ereat (manası: Halkı ayağa kaldıran)ın geleceğini önceden haber vermiştir.

BRAHMANİZM'DE İHBAR

Daha evvelki diğer dinler gibi *Brahmanizm*'de de "ilerde gelecek beklenen bir kimse" inancı vardır. Mesela Asrava Veda adını taşıyan dinî kitaplarında, bu kimsenin ismi de verilmiştir: Naraşansah Astivişyat yani, "alkışlanacak olan, övülmeye layık kişi." Onun bineceği araba çok süratli koşan develer tarafından cennete varana kadar koşturulacaktır vesaire... Vişnu Puran adlı kitabın 24. bölümünde denmektedir ki: Veda'lar (yani gerçek ilim kitapları) tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hukuki müesseseler mevcudiyetlerini tam kaybedecekleri sırada bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenasuhu bir "cenkçi muharib" şeklinde tezahür (tecelli) edecekti. Bu "muharip", Sambla Dîb (Kublu Ada)'de arif ve namlı bir aileden dünyaya gelecek, babasının adı Vişnuyasa (Allah'ın Kölesi Abdullah) anasınınki ise Somti (emin olunan kimse, Amine) olacaktır vs...

Brahmanizm'de Allah'ın yeryüzüne insan şeklinde ineceğine inanılır. Bunların Purana denen mukaddes kitapları vardır. Kur'an'da geçen Zübüru'l-evvelîn tabirini andıran bir mana taşır: Eski yazılar... Mezkur ayetin bu kitaba işaret etmiş olabileceği muhtemeldir: **"Şüphesiz bu Kur'an'ı Âlemlerin Rabbi indirmiştir. İnsanları uyarman için onu, Ruhu'l-Emin (Cebrail) apaçık bir Arapça ile indirdi. Onun bahsi zübüru'l-evvelînde de vardır"** (Şuara 196).

BUDİZM'DE İHBAR

Calibi dikkattir ki Buda dahi dini tamamlayamadığını ifade etmektedir. Ona göre, maitreya (bir diğer okunuşa göre: Matteya) yani "herkese, âlemlere rahmet" (= Rahmeten li'l-Âlemin) gelip bu işi görecektir." (Bk. Buda'nın Mukaddes Kitabı).

BÜTÜN DİNLERDE "GELECEK BİR KURTARICI" İNANCI

Mîsak ayetinde haber verilen, her peygamberin ümmetine gelecek bir peygamberi haber verme keyfiyeti, günümüzde ilmî araştırmalarla tahkik edilmiştir. Yeryüzünün tarihen birbiriyle irtibatı olmayan en ücra köşesindeki cemaatlerin kültürlerinde yapılan araştırmalar, aralarında müşterek inançların varlığını ortaya çıkarmıştır. Mesela Amerika yerlileri ile, Afrika veya Avustralya yerlileri arasında o kadar benzer kültür değerleri, inançlar, efsaneler tesbit edilmiştir ki, başta Alman etnolog Wilhelm Schmidt olmak üzere birçoklarını: "Bidayette insanlık tek bir cemiyetti. Bu cemiyet oldukça ileri bir kültür seviyesine ulaştıktan sonra, birkısım sebeplerle yeryüzüne dağıldılar. Bu müşterek unsurlar, o eski kültürün hatıralarıdır" manasında, Kur'an-ı Kerim'in tezine uygun ilmî bir nazariye ileri sürmeye itmiştir."[2] Nitekim Kur'an'a göre insanlık Hz. Adem'den çoğalmıştır ve bidayette *"Tek bir ümmet"* hayatı yaşamıştır: كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً (Bakara 213). Razi ve diğer İslam alimlerine göre bu birlik, Hz. Nuh'a kadar devam etmiştir.

Biz burada mevzuun dışına çıkmadan şunu hatırlatmak istiyoruz: İnsanlığın bu müşterek kültürü arasında yer alan değerlerden biri, *"Bir kurtarıcı beklemek inancı"*dır. Bu inanç sadece semavi menşei herkesçe bilinen Yahudi ve Hıristiyanlara mahsus değildir. Hemen hemen yeryüzündeki bütün *"iptidai"* dinlerde de mevcuttur. Batılılar, Amerika'yı keşfettikleri zaman, bilhassa Brezilya yerlilerinde deniz yoluyla gelecek

2- Bu mevzu Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı eserimizde daha geniş işlenmiştir (s. 96-104).

bir kurtarıcı inancı tesbit etmişlerdir. Sosyologların *Cultes du Cargo* (gemi akidesi) diye ıstılahlaştırdıkları bu inanç Malezya'da da görülmüştür.

Sözü uzatmaya hacet bırakmadan özetlemek gerekirse, dinler tarihi araştırıcıları eski Mısır medeniyetinden, Çin, Hint, İran, Amerika ve Afrika yerlilerine varıncaya kadar hemen hemen bütün kültürlerde adaleti ikame edecek bir halaskârın geleceği inancına rastlamışlardır.

Cihanşümul bu beşerî vak'ayı, biz bazı sığların yaptığı gibi İslam dininde mevcut olan Mehdi-yi muntazar inancını, "diğer dinî efsanelerdekinin aynı olan asılsız bir efsane" olarak yorumlama vasıtası yapmaya kesinlikle karşıyız. Bilakis, bu cihanşümul vak'a, Kur'an-ı Kerim'de geçen ve yukarıda kaydettiğimiz mîsak hadisesinin te'yididir. Peygambere mazhar olan her cemaat, peygamberinden, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcı haberini almıştır. Kur'an-ı Kerim, peygambersiz ümmet bırakılmadığını, butün cemaatlere peygamber gönderildiğini belirttiğine göre, yeryüzünün bütün cemiyetlerinde bir kurtarıcı, bir halaskâr bekleme inancının varlığından daha tabii bir şey olamaz.

Bediüzzaman'ın kaydedeceğimiz tahlilinde görüleceği üzere insanlık, yeis verici, kahredici, zalimane idareler, istilalar, sürgünler hengamında bir ümide muhtaçtır. Bu her devir insanının tabii bir ihtiyacıdır. O sayede kötü şartlara tahammül edebilir, sabredebilir, mukavemet gösterebilir. Bu ümid insanlık için, bir kısım insanî duyguların canlı kalabilmesi için gereklidir.

Bu sebeple, *Muhammed ümmetine, Mehdi* müjdelenmiştir. Yani ümmetin fesada uğradığı, dinin arzu ettiği adalet, mal, can, ırz emniyeti, hürriyet... gibi ideal şartların kaybolduğu; zulmün, haksızlık ve adaletsizliğin, dinsizlik ve sefahetin, istibdad ve istilanın hakim olduğu şartlarda, bunun devam etmeyeceği, bu şartların zaman içinde, bir Mehdi'nin zuhuru şeklinde tecelli edecek İlahî rahmetle sona ereceği ifade edilmiştir. İslam'da Mehdi inancı Deccal inancıyla beraber zikredilir. Deccal zulüm, adaletsizlik, dinsizlik gibi kötü şartların, içtimâî fesadın sembolüdür, cemiyette pek çok maddî-manevî tahriplere, ızdıraplara sebep olacaktır. Mehdi ise onun tahribini tamir edecek, zulmü kaldıracak, adaleti getirecek, dinsizlik, sefahet yerine gerçek İslam'ı ihya edecektir. Her ikisi ile ilgili hadisler manen mütevatir derecesine ulaşmıştır.

İslam ümmeti, *Deccal* ve *Mehdi* inançlarına dayanarak her asırda ortaya çıkan zalim ve despotları "Deccal" diye tavsif ederek onlardan uzak kalmayı, desteklememeyi, tamir için ortaya çıkan, dine, sünnete çağıran

muttaki muslihleri de "Mehdi" bilerek etrafında toplanmayı, böylelerini desteklemeyi esas edinmiştir. Bu meseleye temas eden kitaplarda her asırda Mehdi bilinen insanların isimlerine rastlanır.

Bu inanç sayesinde, kötüler frenlenmiş, zalim ve despotlar -halk tarafından Deccal kabul edilerek, halkın bir Mehdi'nin etrafında toplanmasına meydan verme korkusuyla- büyük ölçüde hizaya gelmiş olmalıdırlar.

Batılı sömürgecilerin yazdıklarından, onların uykusunu kaçıran bir hususun, Batı hakimiyetine düşen "yerli kavimler"deki bu Mehdiyi muntazar inancı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyologların kitaplarında, Afrika'daki milliyetçi ve anti emperyalist hareketlerin, daima Mehdi ilan edilen yerli liderler etrafında teşkilatlanıp geliştiğinden yakınılmaktadır. Bu maksatla yapılan bir tahlil yazısında, Sudan, Somali, Senegal, Nijerya, Kamerun vs. yerlerde 19. asırda ve bu asrın ilk yarısında Batılı sömürgecilere karşı zuhur eden mehdici hareketleri ve liderlerini tanıttıktan sonra müellif, yazısını şu uyarıyla tamamlar: "Bütün bu mülahazalar, bizi mehdilik hareketinin tropikal Afrika'da sona ermediğini düşünmeye sevkediyor. Gelecekte yeni mehdici hareketleri beklemeliyiz." (3) Mehdi hareketlerindeki tahlilleriyle tanınmış bir diğer Batılı, bu hareketlerin Batılının getirdiği yeni şeylere karşı olmayıp, bu yenilikler vasıtasıyla kurulan sömürü sistemine karşı olduğunu belirtir ve şöyle bir sonuçla tahlilini noktalar: "Bu tahlilden elde edilecek bazı neticeler, yeni devletlerin yeni liderlerinin işine yarayabilir."(4) Esasen yazının, Afrika'da Batı menfaatleri doğrultusunda hakimiyet icra eden yerli liderlere yol göstermek, onları uyanık olmaya sevketmek için kaleme alınmış olduğu, ilk satırlardan itibaren anlaşılmaktadır.

Elbette bu zihniyet, hakimiyetlerinin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan bir inancın ciddi şekilde insanların kalplerinde yer etmesini istemeyecektir. O zihniyete alet olan kimselerden de, dünyanın her tarafında, aynı telden nameleriyle beynelmilel koroya refakat etmekten mehdilik inancını inkâr ve istihfaftan öte bir şey beklenmez.

Mehdi inancına bizde karşı çıkanların, muteber kitaplarda gelen bir meseleyi inkârla irtikab ettikleri hatanın ötesinde, kimlere alet olduklarını da böylece anlaşılmış olmalıdır. Bu inancı şarlatanların istismarı da reddetmeye haklılık kazandırmaz. Suiniyet sahiplerinin her istismar ettiği şeyi veya kötüye kullanılan her şeyi reddetmeye kalksak, elde

---

3- A. Le Grip, Le Mehdisme en Afrique Noire, L'Afrique et L'Asie, 1952, Nu, 18.

4- R. Bastide, Messianisme et developement economique social, Cahier Intermation aux de Sociologie, 1961, Nu: XXX.

hiçbir şey kalmaz. Bir şeyin isbat veya nefyinde ölçü, dinimiz açısından kaynaklarımız olmalıdır. Kur'an ve makbul sünnette gelen hiçbir şeyi, suistimal edenler var diye reddetmeye hakkımız yoktur.

MEHDİ VE DECCAL, ŞAHS-I MANEVÎ MİDİR?

Hadislerde ahirzamanda çıkacak bu şahıslar öyle tasvir edilmiştir ki, hadislerin te'vilsiz, zahirî manalarını aynen kabul etmek zordur. Çünkü belirtilen evsafta normal insan bulmak mümkün değildir. *Bediüzzaman,* bu durumdan hareketle bu ahirzaman eşhasının, o büyük işleri çevirecek cemaatlerin lideri olacaklarını, cemaat kuvvetiyle yapılacak icraatların, hadislerde, onların temsilcisi durumunda olan *"Deccal"* ve *"Mehdi"*ye nisbet edilerek beyan edildiğini belirtir. *Bediüzzaman*'a has bu yorumda, ferd olarak Mehdi'yi veya Deccal'i inkâr mevzubahis değildir. Onlara izafe edilen icraatın onları bayraklaştırmış olan cemaatler, komiteler tarafından gerçekleştirileceği söylenmiş olmaktadır.

Bediüzzaman'ın seleflerinde rastlanmayan diğer bir yoruma göre, Mehdi ve Deccal'le ilgili ihtilaflı rivayetler arasında ihtilaf mevcut değildir. Bu durum, her asırda çıkacak o manadaki şahısların farklılıklar arzedecek vasıflarını beyandır. Bu vasıfları bir kişide aramak mümkün değildir. Eserlerinde farklı yerlerde bu meselelere yer verir. Onlardan birkaç iktibas yapacağız:

"Sual: Ahirzamanda Hazret-i Mehdi geleceğine ve fesada girmiş âlemi ıslah edeceğine dair müteaddit rivayat-ı sahiha var. Halbuki şu zaman, cemaat zamanıdır; şahıs zamanı değil! Şahıs ne kadar dahi ve hatta yüz dahi derecesinde olsa, bir cemaatin mümessili olmazsa, bir cemaatin şahs-ı manevîsini temsil etmezse; muhalif bir cemaatin şahs-ı manevîsine karşı mağlubdur. Şu zamanda -kuvvet-i velayeti ne kadar yüksek olursa olsun- böyle bir cemaat-i beşeriyenin ifsadat-ı azimesi içinde nasıl ıslah eder? Eğer Mehdi'nin bütün işleri harika olsa, şu dünyadaki hikmet-i İlahiyyeye ve kavanin-i adetullah'a muhalif düşer. Bu Mehdi meselesinin sırrını anlamak istiyoruz?

El-cevap: Cenab-ı Hak; kemal-i rahmetinden, Şeriat-ı İslamiyye'nin ebediyetine bir eser-i himayet olarak, her bir fesad-ı ümmet zamanında, bir muslih veya bir müceddit veya bir halife-i zîşan veya bir kutb-u âzam veya bir mürşid-i ekmel veyahut bir nevi Mehdi hükmünde mübarek zatları göndermiş; fesadı izale edip, milleti ıslah etmiş; Din-i Ahmedî'yi (aleyhissalâtu vesselâm) muhafaza etmiş. Madem âdeti öyle cereyan ediyor; ahirzamanın en büyük fesadı zamanında; elbette en büyük bir

müçtehid, hem en büyük bir müceddid, hem hakim, hem müdhi, hem mürşid, hem kutb-u âzam olarak bir zat-ı nuranîyi gönderecek; ve o zat da, Ehl-i Beyt-i Nebevîden olacaktır. Cenab-ı Hak, bir dakika zarfında beyne's-sema ve'l-arz alemini bulutlarla doldurup boşalttığı gibi, bir saniyede denizin fırtınalarını teskin eder ve bahar içinde bir saatte yaz mevsiminin nümunesini ve yazda bir saatte kış fırtınasını icad eden Kadir-i Zülceal; Mehdi ile de, âlem-i İslam'ın zulümatını dağıtabilir. Ve vaadetmiştir, vaadini elbette yapacaktır. Kudret-i İlahiyye noktasında bakılsa, gayet kolaydır. Eğer daire-i esbab ve hikmet-i Rabbaniye noktasında düşünülse, yine o kadar mâkul ve vukua layıktır ki, "Eğer Muhbir-i Sadık'dan rivayet olmazsa dahi, herhalde öyle olmak lazım gelir ve olacaktır" diye ehl-i tefekkür hükmeder. Şöyle ki:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Felillahil hamd duası -umum ümmet, umum namazında, günde beş defa tekrar ettikleri bu dua- bilmüşahede kabul olmuştur ki; Al-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), Al-i İbrahim aleyhisselam gibi öyle bir vaziyet almış ki, umum mübarek silsilelerin başında, umum aktar ve asarın mecmalarında o huranî zatlar kumandanlık ediyorlar[5] *(Haşiye)* *Ve öyle bir kesrettedirler ki; o kumandanların mecmuu, muazzam bir ordu teşkil ediyorlar. Eğer maddî şekle girse ve bir tesanüd ile bir fırka vaziyetini alsalar, İslamiyet dinini milliyet-i mukaddese hükmünde rabıta-i ittifak ve intibah yapsalar, hiçbir milletin ordusu onlara karşı dayanamaz! İşte o pek kesretli, o muktedir ordu, Al-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dir ve Hazret-i Mehdi'nin en has ordusudur.*

Evet, bugün tarih-i âlemde hiçbir nesil, şeçere ile ve senedlerle ve an'ane ile birbirine muttasıl ve en yüksek şeref ve âli haseb ve asil neseb ile mümtaz hiçbir nesil yoktur ki, Al-i Beyt'ten gelen seyyidler nesli kadar kuvvetli ve ehemmiyetli bulunsun. Eski zamandan beri bütün ehl-i hakikatin fırkaları başında onlar ve ehl-i kemalin namdar reisleri yine onlardır. Şimdi de, kemiyeten milyonları geçen bir nesl-i mübarektir. Mütenebbih ve kalpleri imanlı ve muhabbet-i Nebevî ile dolu ve ci-

5- Haşiye: Hatta onlardan bir tanesi olan Seyyid Ahmedü's-Sünûsî, milyonlar müride kumandanlık ediyor. Seyyid İdris gibi diğer bir zat, yüz binden fazla Müslümanlara kumandanlık ediyor. Seyyid Yahya gibi bir başka seyyid, yüz binler adamlara emirlik ediyor. Ve hakeza. Bu seyyidler kabilesinin efradlarında böyle zahirî kahramanlar çok olduğu gibi, Seyyid Abdulkadir-i Geylanî, Seyyid Ebülhasen-i Şâzelî, Seyyid Ahmed-i Bedevî gibi manevî kahramanların kahramanları dahi varlarmış

handeğer şeref-i intisabiyle serfirazdırlar. Böyle bir cemaat-i azime içindeki mukaddes kuvveti tehyic edecek ve uyandıracak hadisat-ı azime vücuda geliyor. Elbette o kuvvet-i azimedeki bir hamiyet-i aliyye feveran edecek ve Hazret-i Mehdi başına geçip, tarik-i hak ve hakikata sevkedecek. Böyle olmak ve böyle olmasını; bu kıştan sonra baharın gelmesi gibi, adetullahtan ve rahmet-i İlahiyeden bekleriz ve beklemekte haklıyız.

İkinci işaret, yani Altıncı işaret: Hazret-i Mehdi'nin cemiyet-i nuraniyesi, Süfyan komitesinin tahribatçı rejim-i bid'akârânesini tamir edecek; sünnet-i seniyyeyi ihya edecek; yani âlem-i İslamiyette risalet-i Ahmediyye (s.a.s.) inkâr niyetiyle Şeriat-ı Ahmediyyeyi (s.a.s.) tahribe çalışan Süfyan komitesi, Hazret-i Mehdi cemiyetinin mucizekâr manevî kılıncıyla öldürülecek ve dağıtılacak.

Hem âlem-i insaniyette inkâr-ı Uluhiyet niyetiyle medeniyet ve mukaddesat-ı beşeriyyeyi zir ü zeber eden Deccal komitesini, Hazret-i İsa (aleyhissalâtu vesselâm)'nın din-i hakikisini İslamiyet'in hakikatiyle birleştirmeye çalışan hamiyetkâr ve fedakâr bir İsevî cemaati namı altında ve "Müslüman İsevîler" ünvanına layık bir cemiyet, o Deccal komitesini, Hazret-i İsa aleyhisselam'ın riyaseti altında öldürecek ve dağıtcak; beşeri, inkâr-ı Uluhiyetten kurtaracak..

Şu mühim sır pek uzundur. Başka yerlerde bir nebze bahsettiğimizden, burada bu kısa işaretle iktifa ediyoruz.

On yedinci Mesele: Rivayette var ki: "Deccal çıktığı gün bütün dünya işitir ve kırk günde dünyayı gezer ve harikulâde bir eşeği vardır."

Allahu a'lem, bu rivayetler tamamen sahih olmak şartıyla te'villeri şudur: Bu rivayetler mu'cizane haber verir ki: "Deccal zamanında vasıta-i muhabere ve seyahat o derece terakki edecek ki, bir hâdise bir günde umum dünyada işitilecek. Radyo ile bağırır, şark-garp işitir ve umum ceridelerinde okunacak. Ve bir adam kırk günde dünyayı devredecek ve yedi kıt'asını ve yetmiş hükümetini görecek ve gezecek" diye, zuhurundan on asır evvel telgraf, telefon, radyo, şimendifer, tayyareden mu'cizane haber verir. Hem Deccal, deccallık haysiyetiyle değil, belki gayet müstebid bir kral sıfatiyle işitilir. Ve gezmesi de, her yeri istila etmek için değil, belki fitneyi uyandırmak ve insanları baştan çıkarmak içindir. Ve bindiği merkebi ve himarı ise, ya şimendiferdir ki, bir kulağı ve bir başı cehennem gibi ateş ocağı, diğer kulağı yalancı cennet gibi güzelce tezyin ve tefriş edilmiş. Düşmanlarını ateşli başına, dostlarını ziyafetli başına gönderir. Veyahud onun eşeği, merkebi, dehşetli bir otomobildir veya tayyaredir veyahud.. (sükut lazım!)

On dokuzuncu Mesele: Rivayetlerde, ahirzamanın alâmetlerinden olan ve Al-i Beyt-i Nebevîden Hazret-i Mehdi'nin (radıyallahu anh) hakkında ayrı ayrı haberler var. Hatta birkısım ehl-i ilim ve ehl-i velayet, eskide onun çıkmasına hükmetmişler.

Allahu a'lem bissavab, bu ayrı ayrı rivayetlerin bir te'vili şudur ki: "Büyük Mehdi'nin çok vazifeleri var. Ve siyaset âleminde, diyanet âleminde, saltanat âleminde, cihad âleminde çok dairelerde icraatları olduğu gibi.. her bir asır me'yusiyet vaktinde, kuvve-i maneviyesini te'yid edecek bir nevi Mehdi'ye veyahud Mehdi'nin onların imdadına o vakitte gelmek ihtimaline muhtaç olduğundan, rahmet-i İlahiye ile her devirde belki her asırda bir nevi Mehdi Al-i Beyt'ten çıkmış, ceddinin şeriatını muhafaza ve sünnetini ihya etmiş.Mesela: Siyaset âleminde Mehdi-i Abbasî ve diyanet âleminde Gavs-ı Âzam ve Şah-ı Nakşibend ve aktab-ı erbaa ve on iki imam gibi Büyük Mehdi'nin bir kısım vazifelerini icra eden zatlar dahi, Mehdi hakkında gelen rivayetlerde, -medar-ı nazar Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) olduğundan- (rivayetler) ihtilaf ederek, bir kısım ehl-i hakikat demiş: "Eskide çıkmış." Her ne ise. Bu mesele Risale-i Nur'da beyan edildiğinden, onu ona havale ile, burada bu kadar deriz ki:

Dünyada mütesanid hiçbir hanedan ve mütevafik hiçbir kabile ve münevver hiçbir cemiyet ve cemaat yoktur ki, Al-i Beyt'in hanedanına ve kabilesine ve cemiyetine ve cemaatine yetişebilsin.

Evet yüzer kudsî kahramanları yetiştiren ve binler manevî kumandanları ümmetin başına geçiren ve hakikat-ı Kur'aniye'nin mayası ile ve imanın nuriyle ve İslamiyetin şerefiyle beslenen, tekemmül eden Al-i Beyt, elbette ahirzamanda şeriat-ı Muhammediyeyi ve hakikat-ı Furkaniye'yi ve sünnet-i Ahmediye'yi (a.s.m.) ihya ile, ilan ile, icra ile başkumandanları olan "Büyük Mehdi"nin kemal-i adaletini ve hakkaniyetini dünyaya göstermeleri gayet mâkul olmakla beraber, gayet lazım ve zaruri ve hayat-ı ictimaiye-i insaniyedeki düsturların muktezasıdır."

İKİNCİ FASIL

DECCAL HAKKINDA

5009 ١– عن الشعبي عن فاطمة بنت قيس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ إنَّ تميمـا الدَّارِيَّ كَانَ رَجلاً نصرانياً فجاء وبايع وأسْلَم وحَدَّثَني حَديثـاً وافق الَّذي كُنْتُ أُحَدِّثُكُم عَنِ الْمسيح الدَّجَّالِ. حَدَّثَني أنَّهُ رَكِبَ في سَفينةٍ بحْرِيَّةٍ مَعَ ثلاثين رَجُلاً مِنْ لَخْمٍ وجُذَامٍ فلَعِبَ بِهِم الْموجُ شهراً في الْبَحْرِ ثُمَّ أرفَئوا الى جزيـرةٍ في الْبحر حِينَ مغرِب الشَّمسِ فجلسُوا في أقْرُبِ السفينة، فدخلُوا الْجزيرة، فلقيتهم دَابَّةٌ أهْلَبُ، كَثيرَةُ الشَّعرِ، لا يدرُونَ ما قبلُه مِنْ دُبُرِه مِنْ كثْرةِ الشَّعرِ. فقَالُوا: ويلَكِ مَا أنْتِ؟ فقَالَت: أنا الْجسَّاسَةُ. قَالُوا: ومَا الْجسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: أيُّها الْقَوْمُ انطلقُوا الى هَذَا الدَّيْرِ فإنَّ فيه رجلاً، وهُوَ الى خَبَرِكُم بالأشْوَاقِ. قَالَ: لمَّا سَمَّتْ لَنا رَجلاً فَرِقْنَا منْها أنْ تكُونَ شيطَانَةً. قَالَ: فانْطلقْنا سراعاً حَتَّى دَخلْنَا الدَّيرَ فإذا فيه أعْظَمُ إنْسانٍ رأيْناه قطُّ خَلْقـاً وأشَدُّه وثاقـاً مجموعةٌ يداهُ الى عُنقه ما بين رُكبتيه الى كَعبيه بالْحَديد. قُلْنَا: ويلَكَ، مَا أنْتَ؟ قَالَ: قَدْ قَدَرتُم عَلَى خَبَري، فأخْبِروني مَا أنْتُم؟ قَالُوا نَحنُ أُناسٌ مِنَ الْعربِ كُنَّا في سَفينـةٍ بحْريَّةٍ فصادَفَنَا الْبحْرُ حِينَ اغْتَلمَ فلَعِبَ بِنَا الْموْجُ شهْراً ثُمَّ أرفَأنا الـى جزيـرتك هـذه، فجلسنا فـي أقْرُبِهَا فدخلْنا الْجزيرة فلقيَتنا دابَّةٌ أهْلَبُ كثيرةُ الشَّعرِ لانعْرفُ قبلَه مِن دُبُرِه مِنْ كثْرةِ الشَّعرِ. فقلْنا: وَيْلَكِ مَا أنْتِ؟ قَالَتْ: أنا الْجَسَّاسَة، قلنا: وَمَا الْجسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: اعْمِدُوا الى هَذَا

الرَّجُلُ في الدَّيْرِ فإنَّهُ الى خَبَرِكُمْ بالأشْوَاقِ فاقبَلْنَا إلَيْكَ سِراعاً وَفَزِعْنَا مِنْهَا وَلَمْ نَأمَنْ أنْ تَكُونَ شَيْطَانَةً. قَالَ: فـأخْبِرُونِي عَنْ نخلِ بيسانَ. قُلْنَا: عَنْ أيِّ شأنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: أسْألُكُمْ عَنْ نَخْلِهَا، هَلْ يُثمِرُ؟ قُلْنَا: نعم. قَالَ: أمَا إنَّهَا يُوشِكُ أنْ لاَ تُثْمِرَ. قَالَ: فـأخْبِرُونِي عَنْ بحيرَةِ طَبَرِيَّةَ، قُلنَا: عَنْ أيِّ شَأنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: أمَا إنَّ ماءَها يُوشِكُ أنْ يَذْهَبَ. قَالَ: أخْبِرُونِي عَنْ عَيْنِ زُغَرَ قالُوا عَنْ أيِّ شَأنِهَا تَستخبِرُ؟ قَالَ: هَلْ في العَيْنِ مَاءٌ؟ هَلْ فِيـهَا مَاءٌ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، هِيَ كَثِيرَةُ المَاءِ، وأهْلُهَا يَزْرَعُونَ مِنْ مَائِهَا. قَالَ: فَأخْبِرُونِي عَنْ نَبِيِّ الأُمِّيِّينَ، مَا فَعَلَ؟ قَالُوا: قَدْ خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ وَنَزَلَ يَثْرِبَ. قَالَ: أقَاتَلَهُ العَرَبُ؟ قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: كَيْفَ صَنَعَ بِهِمْ؟ فَأخْبَرْنَاهُ أنَّهُ قَدْ ظَهَرَ عَلَى مَنْ يَلِيـهِ مِنَ العَرَبِ وَأطَاعُوهُ. قَالَ: ذلكَ خَيْرٌ لَهُمْ أنْ يُطِيعُوهُ. وإنِّي مُخْبِرُكُمْ عَنِّي، أنَا المَسِيحُ الدَّجَّالُ، وإنِّي أُوشِكُ أنْ يُؤْذَنَ لِي في الخُرُوجِ فَأخْرُجُ فَأسِيرُ في الأرْضِ فَلاَ أدَعُ قَرْيَةً إلاَّ هَبَطْتُهَا في أرْبَعِينَ لَيْلَةً، غَيْرَ مَكَّةَ وَطَيْبَةَ فَهُمَا مُحَرَّمَتَانِ عَلَيَّ كِلْتَاهُمَا، كُلَّمَا أرَدْتُ أنْ أدْخُلَ وَاحِدَةً مِنْهُمَا اسْتَقْبَلَنِي مَلَكٌ بِيَدِهِ السَّيْفُ صَلْتـاً يَصُدُّونِي عَنْهَا، وَإنَّ عَلَى كُلِّ نَقْبٍ مِنْ أنْقَابِـهَا مَلاَئِكَةً يَحْرُسُونَهَا. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَطَعَنَ بِمِخْصَرَتِهِ فِي المِنْبَرِ: هذِهِ طَيْبَةُ هـذِهِ طَيْبَةُ هذِهِ طَيْبَةُ، ألاَ هَلْ كُنْتُ حَدَّثْتُكُمْ ذلكَ؟ فـقَالَ النَّاسُ: نَعَمْ. فـقَالَ: إنَّهُ أعْجَبَنِي حَدِيثُ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أنَّهُ وَافَقَ الَّذِي كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنْهُ وَعَنِ المَدِينَةِ وَعَنْ مَكَّةَ، ألاَ إنَّهُ فـي بَحْرِ الشَّامِ أوْ بَحْرِ اليَمَنِ؛ لاَ. بَلْ مِنْ قِبَلِ المَشْرِقِ، مَا هُوَ مِنْ قِبَلِ المَشْرِقِ، مَاهُوَ قِبَلِ المَشْرِقِ، وَأوْمَأَ بِيَدِهِ الى المَشْرِقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

سمي الدجال: «مسيحاً» لأن إحدى عينيه ممسوحة لايبصر بها، والأعور يسمى مسيحاً. وأما المسيح عيسى عليه السلام فإنما سمي مسيحاً لأنه مسح الارض: أي قطعها، وقيل: لأنه كان يمسح ذا العاهة فيبرأ، وقيل المسيح الصديق.

وقـوله: «أرفِئُوا» يقول أرفأت السفينة إذا قربتها الى الشط وأدنيتها من البر، وذلك الموضع مرفأ.

و«القَارِبُ» سفينة صغيرة تكون الى جانب السفن البحرية يستعجلون بها حوائجهم من البر وتكون معها خوفاً من غرق المركب فيلجئون إليها.

وأما «أقْرُبُ» بضم الراء فلعله جمع قارب على غير قياس.

قاله الخطابي و«الأهْلَبُ» الغليظ الشعر الخشن.

و«اغتلامُ البحْرِ» اضطراب أمواجه واهتياجه.

و«الجَسَّاسَةُ» فعالة، من التجسس، وهو الفحص عن بواطن الامور، وأكثر ما يقال ذلك في الشر.

و«النَقبُ» الطريق في الجبل وجمعه الانقاب.

و«المخصرَةُ» عصا أو قضيب أو سوط كانت تكون بيد الخطيب أو الملك إذا تكلم.

1. (5009)- *Şa'bî'nin, Fatıma Bintu Kays* (radıyallahu anhâ)'dan nakline göre Fatıma şöyle anlatmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki *"Temîmu'd-Dari Hıristiyan bir kimse idi. Gelip biat etti ve Müslüman oldu. O, benim Mesih Deccal'den anlattığıma uygun olan bir rivayette bulundu. Bana anlattığına göre, Temim, bir gemiye binip denize açılmıştır. Yanında Lahm ve Cüzam kabilelerinden otuz kişi vardı. (Hava şartları iyi olmadığı için) onlarla denizin dalgaları bir ay kadar oynadı. Sonunda güneşin battığı esnada denizde bir adaya yanaştılar. Geminin kayıklarına binerek adaya çıktılar. Derken karşılarına çok tüylü kıllı bir hayvan çıktı. Bunlar, tüylerinin çokluğundan hayvanın baş tarafı neresi, arka tarafı neresi anlayamadılar. (Şaşkın şaşkın):*

"Sen necisin, neyin nesisin?" dediler. O cevap verdi:

"Ben cessâseyim!"

"Cessâse nedir?" denildi.

"Ey cemaat! Şu manastıra kadar gelin! İçinde bir adam var, o sizin haberinize müştaktır!" dedi. O, böylece bir adamdan söz edince, biz onun bir şeytan olmasından korktuk. Hemen koşarak manastıra girdik. İçeride bir adam vardı; hilkatçe gördüklerimizin en irisiydi ve elleri boynuna, dizlerinden topuklarına demirle sıkı şekilde bağlanmıştı.

"Vah sana! Kimsin sen?"

"Benim haberimi alabilmişsiniz. Şimdi siz kimsiniz, bana söyleyin!" dedi. Arkadaşlarım:

"Biz bir grup Arabız. Bir gemideydik, denizin coşkun bir anına rastladık. Dalgalar bizi bir ay oynatıp oyaladı. Sonra şu adaya yaklaştık, sandallara binip adaya çıktık. Tüylü ve çok kıllı bir hayvanla karşılaştık. Tüyünün çokluğundan başı ne taraf, arkası ne taraf anlayamadık. "Vah sana, nesin sen?" dedik.

"Ben cessâseyim!" dedi. Biz: "Cessâse de ne?" dedik.

"Manastırdaki şu adama gelin, o sizin haberinize pek müştaktır!" dedi. Biz de koşarak sana geldik. Biz onun bir şeytan olmadığından emin olmadığımız için korktuk" dedik. Adam:

"Bana Beysan hurmalığından haber verin!" dedi. Biz:

"Onun neyinden haber soruyorsun?" dedik.

"Ben onun ağacından soruyorum, meyve veriyor mu?" dedi.

"Evet!" dedik.

"Öyleyse meyve vermeme zamanı yakındır!" dedi.

"Bana Taberiya gölünden haber verin!" dedi.

"Onun nesinden haber istiyorsun?" dedik.

"Onun suyunun çekilmesi yakındır!" dedi.

"Bana Zuğer gözesinden haber verin!" dedi.

"Sen onun neyinden haber istiyorsun?" dedik.

"Gözede su var mıdır? Orada su var mıdır?" dedi.

"Evet, onun çok suyu vardır! Sahipleri onun suyu ile ziraat yapıyorlar!" dedik.

"Ümmilerin peygamberlerinden bana haber verin. O ne yaptı?" dedi.

"O Mekke'den çıkıp Yesrib'e (Medine'ye) yerleşti" dedik.

"Araplar O'nunla mukatele etti mi?" dedi. Biz:

"Evet!" dedik.

"Onlara karşı ne yaptı?" dedi. Biz de, (onu ezmek için) peşine düşen Araplara galebe çaldığını, Arapların kendisine itaat ettiklerini haber verdik. (O da bize):

"Bu, onların itaat etmeleri, kendileri için daha hayırlıdır. Ben şimdi size kendimi tanıtayım: Ben Mesih Deccal'im. Çıkış için bana izin verilme zamanı yakındır. O zaman çıkıp yeryüzünde dolaşacağım. Kırk gün içinde uğramadığım karye (köy) kalmayacak. Mekke ile Taybe (Medine) hariç. Bu iki şehir bana haramdır. Onlardan birine her ne vakit girmek istersem, elinde yalın kılıç bir melek beni karşılar, benim oraya girmeme mani olur. Onların her bir geçidinde bir melek vardır, onları korur!" dedi." Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çubuğuyla minbere dürterek:

"Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Ben bunu size anlattım değil mi?" buyurdular. Halk da: "Evet!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Temîmi'd-Dâri'nin rivayetinin benim size ondan (Mesih Deccal'dan) Mekke ve Medine'den anlattığıma muvafık düşmesi hoşuma gitti. Bilesiniz o Şam denizinde veya Yemen denizindedir. Hayır doğu tarafındadır. Evet o doğu tarafında zuhur edecektir. O doğu tarafından zuhur edecektir!" buyurdu ve eliyle doğu tarafina işaret etti." [Müslim, Fiten 119, (2942); Ebu Davud, Melahim 15, (4325, 4326); Tirmizî, Fiten 66, (2254).]

AÇIKLAMA:

1- *Deccal,* kelime olarak örtmek manasına gelen bir asıldan gelir. Yalancıya deccal denmiştir. Çünkü batılıyla hakkı örter.

2- Bu hadis, rivayetin baş kısmından da anlaşılacağı üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Temîmu'd-Dâri'den rivayet ettiği bir haberdir. Hadisçiler bunu, büyüklerin küçüklerden, şeyhlerin talebelerinden hadis rivayet etmelerinin cevazına delil olarak gösterirler. Buhârî' nin: "Kişi, mâfevkinden olduğu gibi, emsalinden ve madunundan hadis rivayet etmedikçe ilimde kemale eremez" derken, bu örnekten mülhem almış olmalıdır.

3- *Fatıma Bintu Kays,* kocası *İbnu Muğire* tarafından üç talakla boşandığı için dul kalmış idi. Aleyhissalâtu vesselâm, iddetini âma olan İbnu Ümmi Mektum'un yanında geçirmesini emretmiştir. Hadisin Müslim'deki aslında bu husus genişçe anlatılır. Teysir, o kısmı hazfetmiş.

4- Hadiste geçen bazı yer isimleri var: Beysan hurmalığı diye çevirdiğimiz Nahlu Beysan, Şam'da bir yerin adıdır. Zügar gözesi (Ayn-u Zugar) da yine Şam yakınlarında bir yer adıdır. Taybe, Medine'nin isimlerindendir. Medine'ye cahiliye devrinde Yesrîb dendiğini, daha sonra peygamber şehri manasına *Medinetu Resulullah*'dan kısaltılarak Medine dendiğini daha önce belirtmiş idik. Taybe yerine, Tâbe de denir. Güzel

koku demek olan tib'den gelir. Medine'nin toprağı güzel koktuğu için Tâbe denmiş olduğu söylenir. Taybe kelimesinin maddî manevî pisliklerden temiz, tahir manasını taşıdığı da söylenmiştir. *Fahr-ı Âlem*'e bidayette sinesinde yer verip müşriklere karşı himaye vermek, insanlığın saadet-i dareynine vesile, nur-u İlahî olan İslamiyetin tebliğ ve neşrine merkez ve mahal olan, getirdiği nurla sadece Müslümanların irşadını sağlamayıp, bütün zî-şuuru feyizyâb eden halaskâr-ı ins u can levlâke lev lak'ın beden-i mübareklerini sinesinde muhafaza eden o belde-i tayyibe tavsifatın en güzeline, en temizlerine elyaktır. Hadiste Rabbülâlemin'in o temiz beldeyi mazisine mükâfaaten kıyamete kadar her çeşit şirk kirliliklerinden, Deccal'in şerrinden koruyacağını müjdelemektedir.

5- Hadisteki Şam kelimesi, daha ziyade Suriye bölgesinin ismidir. Tarsus, Maraş, Antakya gibi şehirlerimizin de Şam'a dahil olduğunu daha önce belirttik. *Şam denizi* ile *Yemen denizi* tabirlerinin, iki ayrı denizi değil, aynı denizin Yemen tarafını ve Şam tarafını ifade ettiği söylenmiştir. Bu, muhtemelen Kızıl Deniz'dir. Zira her iki diyarla da irtibatı var.

5010 ٢- وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ حَدِيثاً طَوِيلاً عَنِ الدَّجَّالِ، فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنَا بِهِ أَنْ قَالَ: يَأْتِي الدَّجَّالُ، وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ أَنْ يَدْخُلَ نِقَابَ الْمَدِينَةِ، فَيَنْتَهِي الَى بَعْضِ السِّبَاخِ، فَيَخْرُجُ إِلَيْهِ رَجُلٌ هُوَ يَوْمَئِذٍ خَيْرُ النَّاسِ فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّكَ الدَّجَّالُ الَّذِي حَدَّثَنَا عَنْكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَدِيثَهُ. فَيَقُولُ الدَّجَّالُ: أَرَأَيْتُمْ أَنْ قَتَلْتُ هٰذَا ثُمَّ أَحْيَيْتُهُ، هَلْ تَشُكُّونَ فِي الأَمْرِ؟ فَيَقُولُونَ: لاَ. فَيَقْتُلُهُ ثُمَّ يُحْيِيهِ. فَيَقُولُ حِينَ يُحْيِيهِ: وَاللهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَشَدَّ بَصِيرَةً مِنِّي الْيَوْمَ، فَيَقُولُ الدَّجَّالُ: أَقْتُلُهُ؟ وَلاَ يُسَلَّطُ عَلَيْهِ] أخرجه الشيخان.

2. (5010)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize Deccal üzerine uzun bir hadis rivayet etti. Bize anlattıkları meyanında şöyle de demişti:

"Deccal, Medine geçitlerine girmesi kendisine haram kılınmış olarak çıkacak. Derken (Medine civarındaki) bazı ekimsiz yerlere kadar gelir. O gün insanların en hayırlısı olan -veya en hayırlılarından- bir kimse onun karşısına çıkar ve:

"Sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bize haber verdiği Deccal'sin!" der. Oradakiler:

"Hayır!" derler. Deccal onu öldürür ve sonra diriltir. Dirilttiği zaman adam:

"Allah'a yemin olsun. Senin hakkında hiçbir vakit bugünkünden daha basiretli olmamıştım!" der. Deccal onu tekrar öldüreyim mi di(yerek öldürmek isteye)cek, fakat musallat edilmeyecek." [Buharî, Fiten 27, Fedailu'l-Medine 9; Müslim, Fiten 112, (2938).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, ravilerce burada zikri geçen kimsenin Hızır aleyhisselam'ın olabileceği belirtilmiştir. Ancak İbnu'l-Arabî, bunu "delilsiz bir iddia" olarak vasıflar. Bazı rivayetlerde bu havarıkın sihir olduğu belirtilmiştir.

2- *Deccal*'in sorusu umumi olduğu takdirde, cevap verenlerin mü' minler olabileceği muhtemeldir. Bu durumda onların, "Hayır!" cevabını şöyle anlamak gerekir; "Hayır! Sizin Deccal ve yalancı olduğunuz hususunda şüphemiz yoktur!" Bir rivayette Deccal'le o zat (Hızır) arasındaki mücadele açıklanmıştır. "Deccal'in emriyle adama bir kısım eziyetler yapılır; sırtına, karnına darbeler vurulur. Sonra Deccal: "Bana iman etmiyor musun?" diye sorar. Adam "sen yalancı Mesih'sin!" der. Sonra Deccal emir verir, tepeden aşağıya testereyle ikiye bölünür. Deccal iki parçanın arasında yürür ve "Kalk!" der. Adam tam olarak kalkar." Bir başka rivayette Deccal, adamı ikiye böldükten sonra hempalarına: "Ben bunu diriltsem rabbiniz olduğuma inanacak mısınız?" diye sorar. Adamları: "Evet!" derler. Deccal değneğini alıp her iki parçaya vurur, bunlar ayağa kalkarlar. Dostları bu hali görünce, onu tasdik ederler, sevgi izhar ederler ve onun, rableri olduğu hususunda kanaat sahibi olurlar." Bu rivayet zayıftır. Deccal'in o zata muamelesi, rivayetlerde farklı şekilde anlatılır. Bir rivayette kılıçla biçtiği ifade edilmiştir. *İbnu'l-Arabî,* öldürülenin biri kılıçla, diğeri testere ile olmak üzere iki ayrı şahıs olduğunu söyleyerek rivayetler arasındaki farklılığı te'vil etmiştir. Ancak, bunların mecaz olabileceğini de gözönüne almak gerekir. Nitekim İbnu'l-Arabî der ki: "Deccal'in elinde zuhur eden harikulâde hadiseler: Yağmur yağması, ona uyanların bolluğa ermesi, inkâr edenlerin darlığa, kıtlığa düşmeleri, arzın hazinelerinin onu takip etmesi, beraberinde cennet ve ateşin bulunması, suların akması vs.. Bütün bunlar Allah tarafından vaz' edilen bir mihnettir, şüpheye düşenlerin helak edilmesi, yakin sahiplerinin (muteyakkin) kurtarılması için bir deneme ve imtihandır. Bunların hepsi korkutucu bir emrdir. İşte bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm:* لا فِتْنَةَ أعْظَمُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ

"Deccal fitnesinden daha büyük bir fitne yoktur" buyurmuştur. Ümmetine teşrî maksadıyla namazlarında Deccal fitnesinden istiazede bulunurdu. Müslim'de geldiği üzere bir başka hadiste غَيْرُ الدَّجَّالِ أَخْوَفُ لِي عَلَيْكُمْ *"Sizin için, Deccal'den başka birinden daha çok korkuyorum"* denmiş olmasına gelince, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü, münhasıran Ashab-ı Kiram radıyallahu anhüm ecmain için söylemiş olmalıdır. Çünkü onlar hakkında korktuğu şey, onlara Deccal'den daha yakın olan bir şeydi. Yakında geleceği kesinlikle bilinen korkutucu bir şey, korku verme yönüyle, ilerde geleceği zannedilen korkutucu bir şeyden daha şiddet-lidir. Daha şiddetli korku vericidir, hatta geleceği kesin değil, zannî olan bu ileriki tehlike çok daha büyük bile olsa."

Şu halde, *Deccal*'in elinden zuhur edeceği ifade edilmiş olan harikulâde hadiseler bir kısım te'vil ve izaha muhtaç müteşabih ifadeler olarak anlaşılmalıdır. Söz gelimi, "Deccal'in çıkacağı zamanda teknik ve ilmin gelişmesi sebebiyle, yağmurun yağdırılması, yerden insanlığın menfaatine pek çok şeyin kolayca elde edilebilmesi, bütün bunlara imkan veren ilim, teknik ve maddî gücün büyük ölçüde Deccal'le sembolleştirilen şer cephesini tutanların elinde olacağı, zamanla o sırları, Mehdi sembolü ile ifade edilen hayır cephesinin ele geçirerek mahvolmaktan kendilerini koruyacakları" şeklinde yorumlanabilir. Ama unutmayalım: Resulullah'ın istikballe ilgili ihbarları hep teşbihlidir. Yorum yapılırken hissedilen, zannedilen manada cezmedilemez, ihtimal olarak ifade edilir, gerçeği ise Allah bilir. ... لا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إلاَّ اللهُ والْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ

5011 ٣- وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مَعَ الدَّجَّالِ إذَا خَرَجَ مَاءً وَنَاراً، فَأَمَّا الَّذِي يَرَى النَّاسُ أنَّهُ نَارٌ فَمَاءٌ عَذْبٌ، وَأَمَّا الَّذِى يَرَى النَّاسُ أنَّهُ مَاءٌ فَنَارٌ تَحْرِقُ، فَمَنْ أدْرَكَ ذلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَقَعْ فِي الَّذِى يَرَى أنَّهُ نَارٌ. فَإنَّهُ مَاءٌ بَارِدٌ عَذْبٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (5011)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Deccal çıktığı vakit beraberinde su ve ateş vardır. Ancak halkın ateş olarak gördüğü tatlı sudur; halkın su olarak gördüğü ise yakıcı bir ateştir. Sizden kim o güne ererse, halkın ateş olarak gördüğüne düş(meyi kabul et)sin. Çünkü o, tatlı soğuk sudur." [Buhârî, Fiten 26, Enbiya 50; Müslim, Fiten 105, (2935); Ebu Davud, Melahim 14, (4315).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Deccal*'le ilgili haberlerin sembol ve teşbih ifade ettiğini, değerlendirmelerin izafî olduğunu anlamada daha açıktır. Çünkü, *Deccal* beraberinde ateş getirecek. Fakat bunun ateş olması beşerî bir değerlendirmedir; insanlara göre ateştir, İlahî ölçülere göre ise o ateş değil, tatlı sudur. *Resulullah*'ı dinleyen mü'minlerin o ateşi tercih etmesi gerekir. Çünkü insanlar nazarında tatlı olan "su"yu ise, Allah nazarında ateştir. Bu, *Deccal*'in, İslam tarafından reddedilen, nefisperestlerin hoşuna giden her çeşit sefahat, israfat, malayaniyat ve muharremat ve Allah'a isyanları tatbikata koyup, insanları buna zorla sevketmeye çalışacağının, uymayanların onun kahrına uğrayıp "ateş"ine atılacağının ifadesidir. Ateşi ise, insanların diri diri yakıldığı fırınlar, idamlar, hapishaneler, işten, aştan olmalar, aziller, tahkirler vs.'dir. Ama dini için, Allah rızası için bunlara katlanıp *Deccal*'in "tatlı suyu"na yani ikram, taltif ve terfiine, vereceği mevki, makam ve ünvana iltifat ve itibar etmeyenler, o dünya ateşinde yansalar da uhrevî ebedî lütfa, İlahî ikrama mazhar olacaklardır. Bu sebeple Resûl-i Ekrem o devre erecek Müslümanlara *Deccal*'in ateşinde yanmayı tercih etmelerini irşad buyurmaktadır.

5012 ٤ – وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه: [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الدَّجَّالِ. فَقَالَ: هُوَ يَوْمَهُ هٰذَا قَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ، أَعْهَدُ إِلَيْكُمْ فِيهِ عَهْداً لَمْ يَعْهَدْهُ نَبِيٌّ الى أُمَّتِهِ أَلاَ إِنَّ عَيْنَهُ الْيُمْنَى مَمْسُوحَةٌ جَاحِظَةٌ لاَ حَدَقَةَ بِهَا كَأَنَّهَا نُخَامَةٌ فِي حَائِطٍ وَعَيْنَهُ الْيُسْرَى كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ. وَمَعَهُ مِثْلُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ. فَنَارُهُ جَنَّةٌ وَمَاؤُهُ نَارٌ. أَلاَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَجُلاَنِ يُنْذِرَانِ أَهْلَ الْقُرَى فَإِذَا خَرَجَا مِنَ الْقَرْيَةِ دَخَلَهَا أَوَّلُ أَصْحَابِ الدَّجَّالِ]. أخرجه رزين.

« الْجَاحِظَةُ » الناتئة العظيمة.

4. (5012)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a Deccal'den sormuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da şu cevabı vermiştir:

"O (Deccal) çıktığı gün (aynen bir insan gibidir) yemek yer. Ben size, onun hakkında, benden önceki peygamberlerden hiçbirinin kendi ümmetine anlatmadığı hususları anlatacağım: Onun sağ gözü meshedilmiştir (görmez), pertlektir, göz hadakası yoktur, sanki hadakası çevrim içinde

bir balgam gibidir. Sol gözü de inciden bir yıldız gibidir. Onun beraberinde sanki cennet ve ateşin birer misli vardır. Ancak hakikatta ateşi cennet, suyu da ateştir. Haberiniz olsun! Onun yanında iki kişi vardır; köy halkını inzar ederler. Bu ikisi köyden çıkınca Deccal'in ashabından ilki oraya girer." [Rezin tahric etmiştir. Hadisin kaynağı yok ise de, hadiste yer alan mefhumların şahidleri Sahiheyn ve diğer kaynaklarda çoğunluk itibariyle gelmiştir.

5013 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ يَوْمَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ: اسْتَنْصِتِ النَّاسَ. فَحَمِدَ الله وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ. وَقَالَ: مَا بَعَثَ الله مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ أَنْذَرَهُ أُمَّتَهُ، أَنْذَرَهُ نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلامُ أُمَّتَهُ، وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ، وَإنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ، فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، وَإنَّهُ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ]. أخرجه الشيخان.

« الطَّافِيَةُ » من العنب هِيَ الّتي قد خَرجت عن حدّ نبات اخواتها في العنقود ونتأت.

5. (5013)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccı sırasında (bir ara): *"Halk susup dinlesin!"* buyurdular. Sonra Allah'a hamd ve senada bulunup, arkadan Mesih ve Deccal'den uzun uzun söz ettiler ve buyurdular ki:

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla inzar etti. Nuh aleyhisselam ümmetini onunla inzar etti, ondan sonra gelen peygamberler de. O, sizin aranızda çıkacak. Onun hali sizden gizli kalmayacak. Rabbinizin tek gözlü olmadığı size kapalı değildir. O ise sağ gözü kör birisidir. Onun gözü, sanki (salkımdan) dışa fırlamış bir üzüm danesi gibidir. [İki gözünün arasında ke-fe-re yani kâfir yazılmış olacaktır. Bunu her Müslüman okuyacaktır]." [Buhârî, Fiten 27; Müslim, Fiten 100-103. (169)-(2933).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYAD HAKKINDA

5014 ١- عن محمد بن المنكدر قال: [كَانَ جَابِرُ بنُ عَبْدِاللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَحْلِفُ بِاللّٰهِ أنَّ ابْنَ صَيَّادٍ الدَّجَّالُ. فَقُلْتُ: أتَحْلِفُ بِاللّٰهِ؟ فَقَالَ: إنّي سَمِعْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَحْلِفُ عَلَى ذٰلِكَ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَلاَ يُنْكِرُهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (5014)- *Muhammed İbnu'l-Münkedir* anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ), İbnu Sayyad'ın Deccal olduğu hususunda yemin ederdi. Ben:

"Sen Allah'a yemin de ediyorsun ha!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"(Nasıl etmeyeyim?) Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında İbnu Sayyad'ın Deccal olduğu hususunda yemin ettiğini işittim. Buna rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm* kendisini reddetmemişti." [Buhârî, İ'tisam 23; Müslim, Fiten 94, (4929); Ebu Davud, Melâhim 16, (4331).]

5015 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [انْطَلَقَ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي رَهْطٍ مِنْ أصْحَابِهِ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَوَجَدَهُ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ الْحُلُمَ. فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ ﷺ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ: أتَشْهَدُ أنِّي رَسُولُ اللّٰهِ؟ فَنَظَرَ إلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ. فَقَالَ: أشْهَدُ أنَّكَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابنُ صَيَّادٍ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: أتَشْهَدُ أنِّي رَسُولُ اللّٰهِ؟ فَرَفَضَهُ. ثُمَّ قَالَ: آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِرُسُلِهِ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَاذَا تَرَى؟ قَالَ: يَأتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ

فَقَالَ ﷺ: خُلِّطَ عَلَيْكَ الأمْرُ. ثُمَّ قَالَ لَهُ ﷺ: إنّي قَدْ خَبَأتُ لَكَ خَبِيئاً. فقَالَ ابنُ صَيَّادٍ: هُوَ الدُّخُّ. فَـقَالَ ﷺ: اخْسأ، فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: ذَرْنِي يَا رَسُولَ اللهِ أضْرِبْ عُنُقَهُ. فَقَالَ ﷺ: إنْ يَكُنْ هُوَ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد الترمذي بعد قوله: « خَبَأتُ لَكَ خَبِيئاً، وَخَبأ لَهُ: يَوْمَ تَأتِي السَّماءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ».

« الأطُمُ » البناء المرتفع.

وقوله « اخْسأ » خسأت الكلبَ: إذا طردته.

2. (5015)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh), Ashab'tan bir grup içerisinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte *İbnu Sayyad*'a doğru gittiler, Onu, Benî Megâle şatosunun yanında çocuklarla oynar buldular. O sıralarda büluğa yaklaşmış durumdaydı. *İbnu Sayyad, Aleyhissalâtu vesselâm,* eliyle sırtına vuruncaya kadar (onların geldiğini) hissetmedi. *Aleyhissalâtu vesselâm,* omuzuna vurup:

"Benim Allah'ın resulü olduğuma şehadet ediyor musun?" diye sordu. İbnu Sayyad ona bakıp:

"Şehadet ederim ki, sen ümmilerin peygamberisin!" dedi. İbnu Sayyad da Resulullah'a:

"Sen, benim Allah'ın resulü olduğuma şehadet eder misin?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu reddetti ve:

"Ben Allah'a ve O'nun resullerine iman ettim!" buyurdu ve sonra sordu:

"Pekiyi, ne görüyorsun?"

"Bana bir doğru sözlü (sadık), bir de yalancı (kazib) gelmektedir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana bu iş karıştırıldı! (Sıdkı kizb; kizbi sıdk ile karıştırıyorsun)" buyurdular. Sonra da Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)" dedi. *İbnu Sayyad:*

"O dumandır!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sus, sen kendi kadrini hiçbir vakit aşamayacaksın!" buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade buyurun şunun boynunu vurayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Eğer (Deccal) bu ise, sen ona musallat edilecek değilsin, eğer bu Deccal değilse onu öldürmekte sana bir hayır yok!" buyurdular." [Buharî, Cenaiz 80, Şehadat 3, Cihad 178, Edeb 97; Müslim, Fiten 85, 95, (2924, 2930); Ebu Davud, Mehahim 16, (4329); Tirmizî, Fiten 63, (2250), 56, (2236).]

Tirmizî, "Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)" sözünden sonra şu ibareyi ilave etti: "Onun için (içinde) **"O halde semanın ap aşikâr bir duman getireceği günü gözetle (Habibim)"** (Duhan 10) ayetini gizlemişti."

5016 ٣– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [فَقَدْ ابنَ صَيَّادٍ يومَ الْحَرَّةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5016)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Sayyad, Harre Savaşı sırasında kaybedildi." [Ebu Davud, Melahim 16, (4332).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere *İbnu Sayyad* -ki bazı rivayetlerde *İbnu Said* diye de geçer- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın devrinde yaşamış bir Yahudidir. Yaşça küçüktür. Ancak Resulullah'tan sonra da yaşamıştır. Aleyhissalâtu vesselâm onun Deccal olmasından kuşkulanmış ve bunu tahkik etmek istemiştir. Resulullah'ın onun Deccal olduğuna dair kuşku ve araştırmaları, bazı sahabilerde "İbnu Sayyad, Deccal'dir" kanaatini hasıl etmiştir. Öyle ki, *İbnu Sayyad,* hakkında yaygınlık kazanan bu kuşkulu durumdan rahatsızlık duyarak, Mekke'ye giderken Ebu Said'e şikayetlenir: "Halk beni Deccal biliyor. Sen Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Deccal'in çocuğu olmayacak"* dediğini duymadın mı?" der. "Evet!" cevabını alınca: "Halbuki benim çocuğum var" der ve "Resulullah'ın *"Deccal, Mekke'ye ve Medine'ye girmeyecek!"* buyurduğunu işitmedin mi?" diye sorar. Ebu Said "Evet!" deyince "Ben Medine'de dünyaya geldim. İşte şimdi de Mekke'ye gidiyorum" der. Bazı rivayetler, İbnu Sayyad'ın bu sadedde; "Resulullah'ın *"Deccal Yahudiden olacak, ben ise Müslümanım"* dediğini de kaydeder.

2- *İbnu Sayyad* meselesi şarihleri çokça meşgul eden bir bahis olmuştur. İbnu Hacer, Kitabu'l-İ'tisam'da bu hususu etraflıca işler. Teferruata girmeyeceğiz. Bahsi daha veciz olarak işleyen Nevevî, ulemanın şöyle söylediğini kaydeder: "Onun kıssası müşkil, durumu ise müştebih (karmaşık)dir: Bu kimse meşhur olan Mesih Deccal midir, yoksa başkası mıdır? Şurası muhakkak ki, deccallerden bir deccaldir.

Alimler şu hususu da belirtmişlerdir: Bu hususta gelen hadislerin zahirine göre *Aleyhissalâtu vesselâm*'a onun veya bir başkasının Deccal olduğuna dair vahiy gelmemiştir. Ama Resulullah'a Deccal'ın evsafı vahyen bildirilmiştir. *İbnu Sayyad*'da ise bu sıfatlarla ilgili bazı muhtemel karineler mevcuttu. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm*, ne onun ne de başkasının Deccal olduğu hususunda kesin hükme gitmemiştir. Hz. Ömer'e: *"Eğer o, Deccal olsaydı, sen onu öldürmeye asla muktedir olamayacaktın"* demesi de bundandır. *İbnu Sayyad*'ın: "Ben Müslüman oldum, Deccal ise kâfirdir. Deccal'in çocuğu olmayacak, benim ise çocuğum olmuştur. Deccal Mekke ve Medine'ye girmeyecektir, ben ise Mekke'ye de Medine'ye de girdim" şeklindeki ihticacına gelince, bu sözlerinde onun Deccal olmayacağına delil yoktur. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Deccal'in fitnesi ve yeryüzüne çıkışı vaktindeki sıfatlarını haber vermiştir."

3- Şato diye çevirdiğimiz kelimenin aslı ütümdür. Medine'deki, yüksek ve müstahkem binalara denmektedir. Umumiyetle dış duvarları sağlamdır. Eskiden kalma müstahkem yapılardır.

4- *Benî Megâle*'yi el-Kâdı şöyle açıklar: "Balat'ın nihayetinde Mescid-i Nebevi'yi karşına alarak durdun mu, sol tarafında kalanlar hep Benî Megâle'dir."

5- Rivayette, *İbnu Sayyad*'ın nübüvvet iddiası mevzubahistir. Buna rağmen Aleyhissalâtu vesselâm onu cezalandırma cihetine gitmemiştir. Halbuki peygamberlik iddiası İslamiyet'i inkar manasına gelen bir suçtur; cezası ölümdür. Buna iki ayrı sebep zikredilmiştir:

★ *İbnu Sayyad*, o sıralarda henüz çocuktu, cezaya ehil değildi.

★ Yahudilerle Müslümanların sulh yaptıkları bir döneme rastlamıştır.

Bu sulhtan maksad, *Resulullah*'ın hicretten sonra Medine'deki Yahudi ve diğer müşrik kabilelerle Müslümanların arasındaki münasebetleri tanzim eden antlaşmadır. Bu antlaşma bir metin halinde yazılı olarak tesbit edilmiştir. Bir kısım müellifler buna "İslam'ın ilk anayasası" demiştir.

Hattâbî'ye göre, "İbnu Sayyad, bu antlaşma mucibince sulh yapılmış olan Yahudilerin bir ferdi idi. Onun kehanet nev'inden yaptığı bir kısım iddiaları Resulullah'a ulaşıyordu. Bu sebeple onun hakkında bir tahkik ve ankette bulunmak istemiş ve bunu yapmıştır: "Ona haber vermeden yaklaşmış, sarfettiği bazı sözleri bizzat işitip tahlil etmeye ehemmiyet vermiştir.

Nitekim bunda muvaffak olmuş, bizzat konuşmuş ve görmüş ki, batıl bir yoldadır ve sihirbazlardan bir sihirbaz veya bir kahin veya kendisine cinlerin veya şeytanların gelip, bazı kelamları lisanına koydukları bir tiptir."

6- *Aliyyu'l-Kârî,* Resulullah, İbnu Sayyad'a: *"Sana gelenler ne söylüyorlar?"* şeklinde soru sormuş olmalıdır. Cevabın da: "Bana getirdikleri haber bazan doğrudur, bazan da yalandan ibarettir" şeklinde olması gerektiğini belirtir.

Keza "Sana bu iş karıştırıldı" ifadesinin altında: "Sana bazan doğru, bazan yanlış haber getirdikleri için sen kizbi sıdk, sıdkı da kizb zannedip bu zıtları birbirine karıştırır hale gelmişsin" manasının yattığını şarihler belirtir.

7- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* İbnu Sayyad'ın gaybı bilip bilmediğini isbat etmek için, içinden فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ayetini tutar ve ona: *"Ne tuttum?"* diye sorar. İbnu Sayyad "ed-Duh!" der. Bazı alimler *ed-Duh* kelimesinin ed-Duhan'dan gelme bir kelime olduğunu söylemiş ise de, el-Kâdı: "İbnu Sayyad ayetten sadece bu eksik kelimeyi söyleyebildi. Zaten kahinlerin adeti de budur. Zaten şeytan semaya haber hırsızlamak için çıkınca, Kur'an'ın haber verdiği şahab atılmazdan önce ne kapabildiyse onu getirebilmektedir" der.

8- *Hz. Ömer*'in *"İbnu Seyyad Deccal'dir"* şeklineki kesin iddiasına rağmen, Resulullah'ın sükût etmiş olmasını Beyhakî şöyle yorumlar: "Muhtemelen, *Aleyhissalâtu vesselâm* onun hakkında mütevakkıftı, yani "Deccal" veya "değil" diye hükme gitmekten geri duruyordu. Ama sonradan kendisine onun değil, başkasının Deccal olduğu hususunda İlahî açıklama gelmiştir. Temîm hadisesinde[6] olduğu üzere." Nevevî, bu ifade ile Beyhakî'nin "İbnu Sayyad'ın değil, başkasının Deccal olduğu" görüşünü tercih etmiş bulunduğunu belirtir.

9- 5016 numaralı hadiste, *İbnu Sayyad*'ın Harra Savaşı'nda kaybolduğu belirtilir. Bu savaş, *Hz. Muaviye*'nin oğlu Yezid'in, Medinelilere karşı savaşıp galebe çaldığı savaştır. *İbnu Sayyad*'ın bu savaşta ölme hadisesi ihtilaflıdır. Çünkü, onun Medine'de öldüğü de rivayetlerde gelmiştir. Ancak bazı alimler "Harra Savaşı'nda kaybolma" ifadesinin Medine'de veya bir başka yerde de ölmüş olma manasını da muhtemil olduğunu belirterek, arada ihtilaf görmemiştir.

6- Temim hadisi 5009 numarada geçti.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

5017 ١- عن أبي هريرة رضيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُقَاتِلُوا قَوْماً نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ؛ وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُقَاتِلُوا قَوْماً كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمجَانُّ الْمُطْرَقَةُ صِغَارُ الأَعْيُنِ ذُلْفُ الأُنُوفِ]. أخرجه الخمسة.

«المجَانُّ» جمع مجنّ وهو الترس.

و«المُطْرَقَةُ» التي ضوعف عليها العصب وألبسته شيئاً فوق شيء.

1. (5017)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ayakkabıları kıldan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Siz, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan bir kavmle savaşmadıkça kıyamet kopmaz." [Buharî, Cihad 95, 96, Menâkıb 25; Müslim, Fiten 62, (2912); Ebu Davud, Melahim 9, (4303, 4304); Tirmizî, Fiten 40, (2216); Nesâî, Cihad 42, (6, 45).]

AÇIKLAMA:

Burada, Müslümanların mutlaka savaşacakları bir kavmin fizyolojik tasviri yapılmakta, fakat ismi verilmemektedir. Bu tasvire göre, ayakkabıları, koyun yünü, keçi kılı veya deve yünü gibi şeylerden imal edilecektir. Yüzleri de kalkan gibi geniş ve burunları da yassı olacaktır.

Muhaddisler, bu kavmin Türkler olduğunda müttefiktirler. Buharî'nin bu hadisi verdiği bablardan birinin adı; بَابُ قِتَالِ التُّرْكِ "Türklerle Savaş Babı"dır. Hadisin burada kaydedilen vechinde *Türk* kelimesi geçmezse de, Buharî'nin aynı babta kaydettiği müteakip hadiste *Türk* kelimesi de

geçer: *"Küçük gözlü, kırmızı yüzlü, yassı burunlu, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi olan, (kıldan ma'mul elbise giyen ve kıl içerisinde yürüyen) Türk (ler)le savaşmadığınız müddetçe kıyamet kopmaz.."*

Hadiste, yüzün kalkana benzetilmesi Beyzavî'ye göre yüzün geniş ve yuvarlak olmasındandır, kılıflı denmesi de sertliği ve etinin çokluğundandır.

Ayakkabılarının kıldan olmasından maksad, bazı şarihlerce, saçlarının ayakkabılarına değecek kadar uzun olmasıdır. Bazıları da: "Bundan maksad onların, ayakkabılarını örülmüş (keçeleşmiş) kıl ve yünden yapmalarıdır" demiştir. Bugün çobanların ve hatta köylülerin hâlâ kullandıkları ve keçeden yapılan "kepenk"in kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ayakkabılarının da kıldan olması, geçmiş devirlerde giyilen ve kılı yolunmamış deriden yapılan çarığa işaret de olabilir. Çarığın iç kısmı, yerin sertliğini hafifletmek maksadıyla keçe ile beslenip takviye edilmesi de hadisi te'yid eden bir durumdur.(7)

İbnu Hacer bu hadisin şerhi sadedinde Türklerle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Sahabe zamanında şu hadis meşhur idi: اتركوا التُّرْكَ ما تَرَكُوكُمْ *"Türkler sizi bıraktıkça, siz de onları bırakın (onlarla savaşmayın)."* Taberâni bunu Hz. Muaviye rivayeti olarak kaydeder. Hz. Muaviye: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle söylediğini işittim!" demiştir. *Ebu Ya'la* aynı hadisi bir başka vecihten olmak üzere *Muaviye İbnu Hudeyc*'ten rivayet eder. *İbnu Hudeyc* der ki: "Ben Hz. Muaviye'nin yanında idim. Ona amilinden Türklerle karşılaştıklarına ve onları hezimete uğrattıklarına dair bir mektup gelmişti. *Hz. Muaviye* bu habere öfkelendi. Sonra amiline: "Benden emir gelmedikçe onlarla savaşmayın, çünkü ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın إنَّ التُّرْكَ تَجْلِي الْعَرَبَ حَتَّى تُلْحِقَهَا بِمَنَابِتِ الشِّيحِ "Türkler, Arapları sürecek ve yavşan otunun bittiği yerlerde onlara yetişecek" dediğini işittim. Bu sebeple onlarla savaşmaktan hoşlanmıyorum."

Müslümanlar Emevîler zamanında Türklerle savaştılar. Müslümanlarla onlar arasında büyük mesafe vardı, burası yavaş yavaş fethedilerek açıklık kapandı. Türklerden çok sayıda esir alındı. Türklerde büyük bir güç ve şiddet bulunduğu için melikler onlara sahip olma hususunda aralarında adeta yarış yaptılar. Öyle ki, Mu'tasım zamanına gelin-

7- Tasvir ettiğimiz şekilde çarık ayakkabılar 1950'li yılların ortalarına kadar giyilirdi. Çarığın alt kısmını ve etrafını besleyen keçe vs.'ye de dolak denirdi.

diğinde askerlerin çoğunluğunu onlar teşkil etti. Zamanla Türkler Melik'e galebe çaldılar, oğlu Mütevekkil'i öldürdüler, sonra birer birer onun çocuklarını öldürdüler. Keza Samanîlerin melikleri de Türklerdendi. Böylece acem diyarlarına da galebe çaldılar. Bu diyarlara sonraları, Sebüktekin hanedanı bunların peşine de Selçukîler hakim oldu. Hakimiyetleri Irak, Şam ve Rum diyarlarına kadar uzandı. Bunların etbaları Zengîler, onların etbaları da Eyyubîler olarak devam ettiler. Türk olan bunlar çoğalarak Mısır, Şam ve Hicaz diyarlarına hakim oldular. Bunlar hicrî beşinci yüzyılda Selçukîlere karşı hücuma geçip memleketi harap, insanları perişan ettiler. Derken Büyük Musibet (et-Tammetu'l-Kübra) Tatarlardan geldi: Hicrî altıncı yüzyıldan sonra Cengiz Han çıktı ve dünyayı ateşe verdi. Bilhassa Meşrık tarafları büyük ekseriyeti ile bu felakete maruz kaldı. Onların şerrinden nasibini almayan belde hemen hemen yoktu. Altı yüz elli altıda, Bağdat'ın harab edilip son Abbasî halifesi Mu'tasım'ın onların eliyle öldürülmesi vukua geldi. Bunların bekayası, topal manasına gelen Leng lakabıyla meşhur Timur adındaki kişi gelinceye kadar tahribata devam ettiler. Timur, Şam diyarına geçti, oraları talan etti. Şam nehrini yakıp harabeye çevirdi. Batı'da Rum, doğuda Hind diyarlarıyla bunlar arasındaki yerlere hakim oldu. Allah onu alıp, çocukları arasına tefrika sokuncaya kadar hakimiyeti uzadı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünde haber verdiği hususların hepsi böyle zuhur etti. انّ بنِي قنطورة اوّل من سلــب امّتى ملْكهم "Ümmetimin hakimiyetini ilk defa ortadan kaldıracak olan Benû Kantûra'dır." Bu hadisi Taberâni, Hz. Muaviye rivayeti olarak kaydetmiştir. Benî Kantûra'dan murad Türklerdir.

Dendiğine göre, *Kantûra, Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın bir cariyesinin adıdır. Bundan birkısım çocukları oldu. Bunlardan Türkler çoğaldı. Bu rivayeti kaydeden *İbnu'l-Esir*, makul bulmaz ve reddeder. Ancak şeyhimiz, el-Kamus'ta bunun doğruluğunda cezmeder (kesin kanaat beyan eder). Benî Kantûra'dan muradın Sudanlılar olduğuna dair başka görüş kaydeder.

Hadiste geçen *"ümmetim"* tabiriyle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümmet-i nesebi kasdettiği, "ümmet-i davet"i kasdetmediğini belirten İbnu Hacer, Türkler hakkında bir başka babta başka bilgiler kaydettiğini ilave eder. İlgili babta şu açıklamalara yer verir: "Türklerin aslı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hattâbî: "Onlar Benû Kantûra (Kantûra evladları)dır. Kantûra Hz. İbrahim'in cariyesi idi. Lügatçi Kürau'n-Neml: "Bunlar Deyledir" demiştir. Ancak, "Onlar Türklerden bir cinstir, Guzz da[8] öyle"

8- Guzz'un Oğuz demek olduğu açıktır.

denilerek bu görüş tenkid edilmiştir. Ebu Amr: "Türkler, Yafes'in zürriyetindendir. Bunlar birçok boylara ayrılır" demiştir. Vehb İbnu Münebbih der ki: "Onlar Ye'cüc ve Me'cüc'ün amca çocuklarıdır. Zülkarneyn, seddini inşa ettiği zaman, Ye cüc ve Me'cüc'den bir kısmı gaibdiler, onlar terkedildiler. Böylece kavimleriyle birlikte (seddin dahiline) giremediler. Bu sebeple (terk kökünden olmak üzere) onlara Türk denildi." Türklerin Tübba neslinden oldukları da söylenmiştir. Keza Efrîdun İbnu Sam İbni Nuh zürriyetinden oldukları, keza Yafes'in kendi sulbünden oldukları, keza İbnu Kûmi İbni Ya'fes zürriyetinden oldukları da söylenmiştir.

Bir kısmı, tarihen varlığı bilinen, ırkî taassuba dayanan yorum ve efsane karışımı bu rivayetleri, eski kitaplarda mevcut olanlar hakkında bir bilgi vermiş olmak için aynen kaydettik. Sünnî İslam'ın, gerek Şia tehlikesine karşı dahilî ve gerekse Haçlılar başta olmak üzere dış düşmanlara karşı harici tehlikelere karşı en az bin yıllık himayesini fiilen deruhte etmiş olan milletimiz hakkında Vehb İbnu Münebbih'ten kaydedilen efsane nevinden rivayetlerle yanlış bir kanaat hasıl olmaması için, asrımızın büyük müfessir ve yorumcusu Bediüzzaman'ın Kur'an hizmeti adına, milletimiz hakkındaki hasbî yorumunu aksettiren birkaç pasajını buraya kaydetmeyi gerekli buluyoruz:

"İşte ey ehl-i Kur'an olan şu vatanın evladları! Altı yüz sene değil, belki Abbasîler zamanından beri bin senedir, Kur'ân-ı Hakîm'in bayraktarı olarak, bütün cihana karşı meydan okuyup, Kur'ân'ı ilan etmişsiniz. Milliyetinizi, Kur'ân'a ve İslamiyet'e kal'a yaptınız. Bütün dünyayı susturdunuz, müthiş tehacümatı defettiniz. Ta (Meâlen): **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever. Onlar mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı izzet sahibidirler. Allah yolunda cihad ederler ve dil uzatanların kınamasından da korkmazlar..."** (Mâide 54) âyetine güzel bir masaddak oldunuz..."

"*Bediüzzaman*'a göre, "Türkler Fahr-i Kâinat *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da övgüsüne mazhar olmuştur: "Türkler hakkında sena-i Peygamberî muhakkaktır. Birkaç yerde Türklerden ehemmiyetle bahsetmiş hadis var. Fakat bu hadisin hakiki sureti ne olduğunu, yanımda kütüb-ü hadisiye bulunmadığından bilemiyorum. Fakat manası hakikat ve Türk milletinin sena-i Peygamberîye mazhar olduğu hakikattır. Bir nümunesi Sultan Fatih hakkındaki hadistir."

5018 ٢ - وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَنْزِلَ الرُّومُ بِالأَعْمَاقِ أَوْ بِدَابِقَ! فَيَخْرُجَ إِلَيْهِم جَيْشٌ مِنَ الْمَدِينَةِ مِنْ خِيَارِ أَهْلِ الأَرْضِ يَوْمَئِذٍ، فَإِذَا تَصَافُّوا. قَالَتِ الرُّومُ: خَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الَّذِينَ سَبَوْا مِنَّا نُقَاتِلْهُمْ. فَيَقُولُ الْمُسْلِمُونَ: لاَ وَاللهِ لاَ نُخَلِّي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا. فَيُقَاتِلُونَهُمْ فَيَنْهَزِمُ ثُلُثٌ لاَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ أَبَداً، وَيُقْتَلُ ثُلُثُهُمْ، أَفْضَلُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللهِ، وَيَفْتَتِحُ الثُّلُثُ فَلاَ يُفْتَنُونَ أَبَداً. فَيَفْتَتِحُونَ قُسْطَنْطِينِيَّةَ. فَبَيْنَمَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ، قَدْ عَلَّقُوا سُيُوفَهُمْ بِالزَّيْتُونِ. إِذْ صَرَخَ فِيهِمُ الشَّيْطَانُ: إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ قَدْ خَلَفَكُمْ فِي أَهَالِيكُمْ، فَيَخْرُجُونَ، وَذلِكَ بَاطِلٌ، فَإِذَا جَاءُوا الشَّامَ خَرَجَ، فَبَيْنَمَاهُمْ يُعِدُّونَ لِلْقِتَالِ يُسَوُّونَ صُفُوفَهُمْ إِذْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَيَنْزِلُ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ فَأَمَّهُمْ. فَإِذَا رَآهُ عَدُوُّ اللهِ ذَابَ كَمَا يَذُوبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ، فَلَوْ تَرَكَهُ لَذَابَ حَتَّى يَهْلِكَ، وَلَكِنْ يَقْتُلُهُ اللهُ بِيَدِهِ حَتَّى يُرِيَهُمْ دَمَهُ فِي حَرْبَتِهِ]. أخرجه مسلم.

يقال « خَلَفَ الْقَوْمَ الْعَدُوُّ » إذا طرق أهلهم وهم غائبون عنهم.

2. (5018)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rumlar, A'mak ve Dâbık nam mahallere inmedikçek kıyamet kopmaz. Onlara karşı Medine'den bir ordu çıkar. Bunlar o gün arz ehlinin en hayırlılarıdır. Bu ordunun askerleri savaşmak üzere saf saf düzen alınca, Rumlar:*

"Bizden esir edilenlerle aramızdan çekilin de onları öldürelim!" derler. Müslümanlar da:

"Hayır! Vallahi sizinle, kardeşlerimizin arasından çekilmeyiz" derler. Bunun üzerine (Müslümanlar) onlarla harb eder. Bunlardan üçte biri inhizama uğrar. Allah ebediyen bunların tevbesini kabul etmez. Üçte biri katledilir, bunlar Allah indinde şehitlerin en faziletlileridir. Üçte biri de muzaffer olur. Bunlar ebediyen fitneye düşmezler. Bunlar İstanbul'u da fethederler. (Fetihten sonra) bunlar, kılıçlarını zeytin ağacına asmış ganimet taksim ederken, şeytan aralarında şöyle bir nida atar:

"Mesih Deccal, ailelerinizde sizin yerinizi aldı!"

Bunun üzerine, çıkarlar. Ancak bu haber batıldır. Şam'a geldikle-

rinde (Deccal) çıkar. Bunlar savaş için hazırlık yapıp safları tanzim ederken, namaz için ikamet okunur. Derken İsa İbnu Meryem iner ve onlara gitmek ister. Allah'ın düşmanı, Hz. İsa'yı görünce, tıpkı tuzun suda erimesi gibi, erir de erir. Eğer bırakacak olsa, (kendi kendine) helak oluncaya kadar eriyecekti. Ancak Allah onu kudret eliyle öldürür; öyle ki onlara, harbesindeki kanını gösterir." [Müslim, Fiten 34, (2897).]

AÇIKLAMA:

1- A'mak ve Dâbık, Suriye'de Halep yakınlarında iki yerin adıdır.

2- Hadiste geçen سُبُوا kelimesi سَبَوْا şeklinde de rivayet edilmiştir. سُبُوا مِنَّا "Bizden esir edilenler" demektir. سَبَوْا مِنَّا ise: "Bizden esir aldılar" demektir. Nevevî her iki okunuşun da yerinde olduğunu belirtir. Çünkü Irak-Suriye-Mısır gibi fethedilen yerlerin ahalisi önce esir alınmıştır. Bu durum سُبُوا ile ifade edilmiş olmaktadır. Mağlup olarak İslam'a giren ahali, bilahare diyar-ı Rum'u fethederek oraları esir almışlardır.

3- Hadis, o devirde insanların en hayırlılarını teşkil edecek olan Medine ahalisinden çıkarılacak ordunun üçte birinin kaçıp bozguna uğrayacağını, böylece bunların Allah'ın af ve mağfiretinden mahrum kalacağını, üçte birinin sebat edip şehid olacağını, geriye kalanların da zafere ulaşacaklarını haber vermektedir.

4- Hadiste *İstanbul*'un fethi mevzubahis edildiği için, ihbar vukua gelmiş olarak değerlendirilebilir. Ancak ganimet elde edilmesi, bu ganimetin paylaşılması sırasında silahların zeytin dalına asılması, Deccal'in çıkması gibi bir kısmı müteşabih unsurlar dikkat çekicidir. Silahların zeytin dalına asılması, sulh yoluyla düşülecek bir gaflet dönemini ifade edebilir. Bu dönemde *Deccal*'in çıkma ve ailelerde erkeklerin yerini alma şayiası mevzubahis olmaktadır. *Deccal* bir kişi olarak nasıl ailelerin herbirinde yer alabilir? Bu, belki de Müslümanların, bolluktan gelen bir rehavet ve gafleti sebebiyle *Deccal* rejiminin terbiye işlerini ailelerde üzerine almasıdır. Ancak, bu hal onun kesin galebesi olmayacak, Allah'ın lütfu ile mü'minlerin namaz(la temsil ve teşbih edilen İslam'ın) etrafında tesis edecekleri birlikle *Deccal* fitnesi bertaraf edilecektir. Bu hali, Hz. İsa'nın inmesi ve Müslümanlara katılma arzusu tamamlamaktadır.

Şu halde hadis, kendisinden bazı mesajlar almaya açık bir mahiyettedir.

5019 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : هَلْ سَمِعْتُمْ بِمَدِينَةٍ جَانِبٌ

مِنْهَا فِي الْبَرِّ وَجَانِبٌ مِنْهَا فِي الْبَحْرِ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَغْزُوهَا سَبْعُونَ أَلْفاً مِنْ بَنِي إِسْحَاقَ، فَإِذَا جَاؤُهَا نَزَلُوا فَلَمْ يُقَاتِلُوا بِسِلاَحٍ، وَلَمْ يَرْمُوا بِسَهْمٍ، قَالُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، فَيَسْقُطُ أَحَدُ جَانِبَيْهَا الَّذِى فِي الْبَحْرِ. ثُمَّ يَقُولُونَ الثَّانِيَةَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ. فَيَسْقُطُ جَانِبُهَا الآخَرُ ثُمَّ يَقُولُونَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ. فَتُفَرَّجُ لَهُمْ فَيَدْخُلُونَهَا، فَيَغْنَمُونَ فَبَيْنَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ إِذْ جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ؛ فَقَالَ: إِنَّ الدَّجَّالَ قَدْ خَرَجَ فَيَتْرُكُونَ كُلَّ شَيْءٍ وَيَرْجِعُونَ]. أخرجه مسلم.

3. (5019)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Bir tarafı karada bir tarafı da denizde olan bir şehir işittiniz mi?" diye sordular. Oradakiler: "Evet!" deyince, şöyle buyurdular:

"İshakoğullarından yetmiş bin kişi bu şehre sefer tertiplemedikçe kıyamet kopmaz. Askerler şehre gelince konaklarlar. Ancak silahla savaşmazlar, tek bir ok dahi atmazlar. "Lailahe illallahu vallahu ekber!" derler. Bunun üzerine şehrin kara tarafı düşer. Sonra askerleri ikinci kere, "Lailahe illallahu vallahu ekber" derler, şehrin diğer tarafı da düşer. Sonra tekrar "Lailahe illallahu vallahu ekber!" derler. Bu sefer onlara (kapılar) açılır. Oradan şehre girerler ve şehrin ganimetini toplarlar. Ganimetleri aralarında taksim ederlerken, yanlarına bir münadi gelip: "Deccal çıktı!" diye bağırır. Askerler her şeyi bırakıp geri dönerler" [Müslim, Fiten 78, (2920).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen şehrin İstanbul olduğu, *Benî İshak*'la da Arapların kastedildiği belirtilmiştir. Rivayetlerin bazısında Benî İshak yerine Benî İsmail tabiri gelmiştir. Arapları kastedmede Benî İsmail tabiri daha fasihtir. Çünkü Araplar, *Hz. İshak*'tan ziyade *Hz. İsmail*'in ahfadıdır. Aliyyu'l-Kârî, bu tabirle Arap ve Arap olmayan başka Müslümanların kastedilmiş olacağını, ancak tağlib tarikiyle Arap dendiğini belirtir.

5020 ٤- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَتُقَاتِلُنَّ الْيَهُودَ فَلَتَقْتُلُنَّهُمْ حَتَّى يَقُولَ الْحَجَرُ: يَا مُسْلِمُ هَذَا يَهُودِيٌّ خَلْفِي تَعَالَ فَاقْتُلْهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5020)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yahudilerle savaşacak ve onları öldüreceksiniz. Öyle ki taş dahi: "Ey Müslüman! İşte Yahudi, arkamda (saklandı), gel, öldür onu!" diyecek."
[Buharî, Cihad 94, Menakıb 25; Müslim, Fiten 79, (2921); Tirmizî, Fiten 56, (2237).]

5021 ٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَكُونَ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ، دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ]. أخرجه الشيخان.

5. (5021)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanlardan iki grup aralarında savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Bunlar aralarında büyük bir savaş yaparlar, fakat davaları birdir."
[Buharî, Fiten 24, Menakıb 25, İstitabe 8; Müslim, İman 248, (157), Fiten 17, (157).]

AÇIKLAMA:

İslam alimleri burada temas edilen iki grupla, *Hz. Ali* ve *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhümâ)'nin gruplarını anlarlar. Her iki tarafın da "Müslüman" olarak tesmiyelerini ve "davalarının bir" olduğu tabirini değerlendiren şarihler: "Hadiste, bu gruplardan herbirini tekfir eden Haricîlere reddiye vardır" derler. Ancak bir başka hadiste تَقْتُلُ عَمَّاراً الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ *"Ammar'ı bağî bir grup öldürecek"* ibaresini de gözönüne alarak, Hz. Ali'nin bu savaşta haklı (musib) olduğuna hükmederler. Çünkü Ammar'ı, Hz. Muaviye'nin adamları öldürmüştür.

5022 ٦ – وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلُوا إِمَامَكُمْ وَتَجْتَلِدُوا بِأَسْيَافِكُمْ وَيَرِثَ دُنْيَاكُمْ شِرَارُكُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (5022)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! İmamınızı öldürmedikçe, kılıçlarınızı birbirinize kullanmadıkça, dünyanıza şerirleriniz varis olmadıkça kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 9, (2171).]

AÇIKLAMA:

Burada Müslümanların emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri terketmenin sonucu olarak karşılaşacakları içtimâî bozukluk ifade edilmektedir:

★ Sultanlarını öldürüp kargaşaya düşmek.

★ İç kavgaya girişmek.

★ Şerir kimselerin kahır ve zulümle, idarî mekanizmayı ele geçirmeleri ve zorbalıkla maddî kazançlar temin etmeleri.

5023 ٧– وعن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ الْهَرْجُ. قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ قَالَ: الْقَتْلُ، الْقَتْلُ]. أخرجه الشيخان.

7. (5023)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Herc atmadıkça kıyamet kopmaz!" buyurmuşlardı. (Yanındakiler):

"Herc nedir ey Allah'ın Resulü?" diye sordular.

"Öldürmek! Öldürmek!" buyurdular." [Müslim, Fiten 18, (157).]

5024 ٨– وعن أنس رَضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ بَيْنَ يَدَى السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِناً وَيُمْسِي كَافِراً. وَيُمْسِي مُؤْمِناً وَيُصْبِحُ كَافِراً، وَيَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا]. أخرجه الترمذي.

« قطع الليل » طائفة منه.

8. (5024)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet kopmazdan önce gece karanlığının parçaları gibi fitneler olacak. (O vakit) kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama kavuşur. Mü'min olarak akşama erer, kâfir olarak sabaha kavuşur. Birçok kimseler azıcık bir dünyalık mukabilinde dinlerini satarlar." [Tirmizî, Fiten 30, (2196).]

BEŞİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

5025 ١ – عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ، وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْهِ، السَّبَّابَةِ وَالَّتِي تَلِيهَا]. أخرجه الشيخان.

1.(5025)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben kıyamet şöyle yakın olduğu halde gönderildim!" buyurdular ve şehadet parmağıyla orta parmağını yanyana gösterdiler. " [Buharî, Rikak 39, Tefsir, Nâziat 1, Talak 25; Müslim, Fiten 132, (2950).]

5026 ٢ – وعن المستورد بن شدّاد الفِهْري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُعِثْتُ فِي نَفَسِ السَّاعَةِ فَسَبَقْتُهَا كَمَا سَبَقَتْ هذهِ لِهذهِ، لأُصْبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى]. أخرجه الترمذي.

2. (5026)- *Müstevrid İbnu Seddad el-Fihrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ben kıyametin kopacağı aynı saatte gönderildim. Ancak, şunun şunu geçmesi gibi ben kıyamet saatini geçip biraz evvel geldim!"* buyurdular ve orta parmağı ile şehadet parmağını gösterdiler." [Tirmizî, Fiten 39, (2214).]

AÇIKLAMA:

1- *Kadı İyaz,* "Bu hadisten murad kıyametin kopma zamanının pek yakın olduğunu ifade etmektir" der.

2- Şehadet parmağıyla orta parmağı yanyana getirip "şu ikisi gibi" demiş olması, farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ Kıyas uzunluk yönüyle yapılmıştır; orta, biraz uzundur.

★ İkisi arasında bir başka parmak olmadığı gibi, kıyamet'le O'nun arasında başka peygamber yoktur.

★ Kıyamet hadisesinin pek yakın olduğu ifade edilmiştir.

★ Peygamberliğin gelişi, kıyametin gelişine, orta parmağın uzunluğu nisbetinde az bir önceliğe sahiptir.

★ Resulullah'ın daveti kıyamet anına kadar devam edecek, birbirinden ayrılmayacak, tıpkı o iki parmak birbirinden ayrılmadığı gibi.

3- Kurtubî, et-Tezkire'de şunları söyler: "Hadisin manası kıyamet hadisesinin yakınlığını ifade eder. Bu hadisle, مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ *"Kıyametin ne zaman kopacağını, sorulan, sorandan daha iyi bilmiyor"* hadisi arasında münafat yoktur. Zira sadedinde olduğumuz hadisten murad Resulullah'la kıyamet arasında başka bir peygamberin olmadığını beyandır. Tıpkı şehadet parmağı ile orta parmak arasında bir başka parmak olmadığı gibi. Bu beyandan kıyametin vaktini bilme manası çıkmaz. Fakat hadisin siyakından kıyametin yakınlığı anlaşılır. Alâmetleri ise, şu ayette ifade edildiği üzere peşpeşe gelmektedir: فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا.... **"Hâlâ onlar o saatten ve onun kendilerine ansızın geleceğinden başkasını mı bekliyorlar? İşte onun alâmetleri gelmiştir. Öyleyse bu, onlara geldiği vakit düşünüp ibret almaları kendilerine ne ifade verecek?"** (Muhammed 18). *Dahhak*, ayette gelmeye başladığı haber verilmiş olan alâmetlerden birincisinin Nübüvvet-i Muhammediye'nin gönderilmesi olduğunu söylemiştir.

Ayetten de anlaşılacağı üzere, alâmetlerin daha önce gelmesi insanları ikaz ve irşaddır; gafletten tenbihtir, tevbeye teşvik, ahirete hazırlıktır. Kıyametin yakın olduğu hususunda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın pek sık olan hatırlatmaları da aynı maksada müteveccihtir.

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞİN ÇIKMASI

5027 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أرْضِ الْحِجَازِ تُضِيءُ أعْنَاقَ الإبِلِ بِبُصْرَى]. أخرجه الشيخان.

1. (5027)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hicaz bölgesinden bir ateş çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Bu ateş Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacaktır." [Buharî, Fiten 24; Müslim, Fiten 42, (2902).]

5028 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَخْرُجُ نَارٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ، أوْ مِنْ بَحْرِ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَحْشُرُ النَّاسَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا تَأمُرُنَا؟ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ]. أخرجه الترمذي.

2. (5028)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyametten önce, Hadramevt'ten -veya Hadramevt denizinden- bir ateş çıkacak, insanları toplayacak" buyurmuşlardı. (Orada bulunanlar):

"Ey Allah'ın Resulü (o güne ulaşırsak) ne yapmamızı emredersiniz?" diye sordular.

"Size Şam('ı yani Suriye'ye gitmenizi) tavsiye ederim" buyurdular." [Tirmizî, Fiten 42, (2218).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen bu iki hadis, kıyamet alâmetlerinden olarak Hicaz bölgesinden muazzam bir ateşin çıkacağını, bu ateşin çıkardığı aydınlığın Su-

riye'deki Busra şehrinden görüleceğini ifade ediyor. Hicaz bölgesinden çıkacak bu ateşle ilgili rivayetler farklı tariklerden, ziyade ve noksan ifadelerle gelmiştir. Hz. Ömer'den gelen bir rivayet şöyle: *"Hicaz vadilerinden birinde Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateş sel olup akmadıkça kıyamet kopmaz."*

Huzeyfe İbnu Esid (radıyallahu anh)'in rivayeti şöyle: *"Rûman veya Rekûye'den çıkıp Busra'daki develerin boynunu aydınlatacak bir ateş zuhur etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Şarihler, bu ateş hadislerinin şerhinde tam bir mutabakat sağlayamazlar:

İki ayrı ateş mevzubahis olabilir. Biri, insanların haşrini (toplanmasını) sağlayacak Kıyamet ateşidir; biri de 654 yılında Medine'de volkan patlamasını andıran gürültü ve zelzele ile ortaya çıkıp birkaç gün dehşet saçan bir ateştir. Bu ateş, müşahid müelliflerin ifadesiyle -ki müteakiben kaydedeceğiz- Busra dağlarından da görülmüştür.

Busra, bugünün Şam şehrine üç konak mesafede Havran da denen tarihî bir kasabanın adıdır.

Medine'de çıktığı belirtilen ateş mevzuuna devrin alimleri fazlaca ehemmiyet vererek bir kısmı bizzat müşahedesini, bir kısmı da işittiklerini olmak üzere bize aktarmışlardır. *İbnu Hacer* bu kaynaklardan iktibaslar yaparak hâdise hakkında geniş bilgi verir. Bazı özetlemeler yapacağız:

"Kurtubî (ki vefatı 671'dir) et-Tezkire nam eserinde der ki: "Hicaz'ın Medine yakınlarında bir ateş çıktı. Bu ateş hicrî 654 yılının Cemadiyelahir ayının üçünde çarşamba gününün gecesinde şiddetli bir zelzele ile başladı. Cuma günü kuşluk vaktine kadar devam etti. Zelzele o vakitler sükun buldu. (Bir volkan patlaması olan) ateş, Kureyza yurdunun Harre tarafındaki düzlükte muazzam bir cesamette zuhur etti.. Kırmızı ve mavi renkte ateşten bir nehir gibi akmaya başladı. Bu ateş tufanı, akarken gök gürültüsü gibi bir kısım sesler ve uğultular çıkarıyor, önüne gelen dağları ve kayaları eritip sürüklüyordu. Böylece akıntı er-Rekbü'l-Irakî mıntıkasına kadar geldi. Selin önünde sürüklenen cisimler orada dağ gibi büyük bir sed meydana getirdi. Ateş Medine yakınlarına kadar da gelmişti. (Ancak Cenab-ı Hak oranın hürmetine binaen daha da ilerlemesini durdurdu). Medine cihetinden esen serin bir rüzgâr, ateşi söndürdü. İnsanlar, bu ateşten tıpkı denizdeki galeyan gibi kaynamalara şahid oldu. Bir dostum: "Ben bu ateşin beş gün kadar yer ve göğe yükseldiğini müşahede ettim" dedi. Yine işittim ki, ateş Mekke'den ve Busra dağlarından da görülmüş."

Nevevî der ki: "Bu ateşin çıkışı bütün Suriye ahalisi nezdinde tevatüren şüyû bulmuş."

Ebu Şâmme -ki Şamlıdır ve 665 yılında vefat etmiştir- *Zeylü'r-Ravzateyn* adlı eserinde şu bilgiyi dermeyan eder: "Medine-i Münevvere'den 654 yılında Şa'ban ayının başlarında bazı mektuplar geldi. Bu mektuplarda Medine'de zuhur eden büyük bir hâdise anlatılıyordu. Bu hadise, Sahiheyn'de kaydedilmiş olan bir hadis-i şerifin ihbarını te'yid eder mahiyette idi." Bu hadisi de kaydeden Ebu Şâmme devamla der ki: "Hâdiseye şahid olanlardan sözüne güvendiğim biri, ateşin saçtığı ışık altında Teymâda mektup yazabildiğini söyledi." Bu mektuplarda Kurtubî'nin kaydettiği durumları andıran tasvirler var. Bu cümleden olarak, birinin yazdığına göre, Cemadiye'l-ahire ayının hafta başlarında Medine'nin doğusunda muazzam bir ateş zuhur etmişti ve ateşle Medine arasında yarım günlük mesafe vardı. Yerden patlayan ateş, bir vadi dolusu akmaya başlamış ve Uhud dağının hizasına kadar gelmiştir.

Bir diğer mektupta yazıldığına göre, "yer, Harre bölgesinde büyük bir ateş püskürtmüş, bu ateşin büyüklüğü Medine'deki Mescid-i Nebevî azametinde olmuştur ve bizzat Medine'den görülmüştür. Bundan hasıl olan ateş vadisinin boyu dört fersaha, genişliği dört mile ulaşmıştır. Bu vadide küçük çukurlar ve tepeler meydana gelmiştir." Bir başka mektupta: "Ateşten öyle bir ziya çıktı ki bunu Mekke'den gördükleri, ateşte uğultular olduğu, tasvirinden aciz kalınan bir mahiyet arzettiği" yazılmıştır. Ebu Şâmme, "Halkın bununla ilgili olarak şiirler inşad ettiğini, bu halin aylarca devam edip sonunda söndüğünü" yazar.

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra, hadiste geçen ateşin Medine yakınlarında zuhur ettiği belirtilen bu ateş olduğu kanaatini beyan eder. Kurtubî ve birçoklarının da bu kanaatte olduklarını belirtir. Sonra: "İnsanları haşredecek olan ateş bir başka ateştir" der.

Bundan sonra *İbnu Hacer,* cahiliye devrinde Hicaz bölgesinde, Halid İbnu Sinan zamanında yine Medine civarında çıkmış olan bir ateşten bahseder. Bu ateşle ilgili haber *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna*'nın *Kitabu'l-Cemacim* adlı eseri ile Hakim'in el-Müstedrek'inde anlatılmıştır.

Teferruatı efsane olan bu hâdise mevzumuzu ilgilendirmez. Ancak, o bölgenin zaman zaman bu çeşit hâdiselere sahne olduğu hususunda bir fikir verir ve kıyamete yakın da böyle bir hâdisenin çıkabileceği meselesinde kanaat hasıl eder. Ancak şu da var ki, hadiste zikredilen ateş, bir volkan patlaması şeklinde değil, bütün insanları ilgilendirip belli bir görüşte toplayacak farklı bir ateş şeklinde de tecelli edebilir.

Her halukârda, İslam uleması 654 yılında Medine civarında zuhur eden ateşte Resulullah'ın bir mucizesini görmüşlerdir.

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARIN ÖMRÜ

5029 ١- عن أبي الزبير عن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَة الْيَوْمَ تَأْتِي عَلَيْهَا مِائَةُ سَنَةٍ وَهِيَ حَيَّةٌ يَوْمَئِذٍ، يَعْنِي نَقْصَ الْعُمْرِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (5029)- *Ebu'z-Zübeyr, Hz. Cabir* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bugün doğmuş (canlı olan) hiçbir nefis yoktur ki, yüz sene sonra ölmemiş olsun." (Ravi der ki): "Bununla ömrün kısalması kastedilmiştir." [Müslim, Fezâilu's-Sahabe 218, (2538); Tirmizî, Fiten 64, (2251).]

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif vecihlerden gelmiştir. Farklı rivayetlerde, hadisi açıklayıcı ziyadeler mevcuttur. Hadis, o gün doğmuş bulunan bir çocuğun yüz yıldan fazla yaşamayacağını ifade eder. Şarihler daha sonra doğanların fazla yaşamasının hadisi nakzetmeyeceğine dikkat çekerler. Esasen istisnaî nadir ferdlerin oluşu da kahir ekseriyet için konan hükmü bozmaz. Bununla ümmetin ömrünün kısa olacağının beyan buyrulduğunu söyleyen şarih de çıkmıştır. Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından yüzlerce yıl sonra ortaya çıkıp, sahabelik iddiasından bulunanların iddialarını reddetmede ciddi bir delil olmuştur." (9)

Hadisin Müslim'de gelen bir veçhinde, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözü, dar-ı bekaya irtihallerinden bir ay kadar önce söylemiş olduğu tasrih edilir.

5030 ٢- وعن أنس رضي الله عنه قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ الله ﷺ، مَتَى السَّاعَةُ؟

9- Bu şarlatanlardan bazılarını ileriki ciltlerde tanıtacağız.

فَسَكَتَ هُنَيْهَةً، ثُمَّ نَظَرَ الى غُلَامٍ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ أَزْدِ شَنُوءَةَ: فَـقَالَ: إنْ عُمِّرَ هذا لَمْ يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ سَاعَتُكُمْ. قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: وذٰلِكَ الْغُلَامُ مِنْ أَقْرَانِي يَوْمَئِذٍ]. أخرجه مسلم.

2. (5030)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bir müddet sükuttan sonra yanında duran Ezd-i Şenûe kabilesine mensup bir çocuğa bakıp:

"Bu delikanlı pir-i fani olmadan önce kıyametiniz kopacaktır!" buyurdular."

Hz. Enes (radıyallahu anh) der ki: "Çocuk o gün benim akranım idi." [Müslim, Fiten 138, (2953).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm*, herkesin ölümünü, kendisi için "kıyamet" olarak değerlendirmiş bulunmaktadır. Hadisi, dünyanın eceli olan kıyametten ziyade kendi ecelimiz olan şahsî kıyametimizle ilgilenmeye bir uyarı olarak değerlendirebiliriz. Dünyanın eceli ilm-i İlahîde mahfuzdur, Allah'tan başka kimse bilemez. Ama beşerî ecelimiz, şahsî kıyametimiz, zaman olarak kısmen bellidir. Yarın hususunda bir garanti olmadığına göre, şu veya bu şekilde her an gelebilir. Öyleyse "Kıyamet" hadisesinden insan nefsi bir dehşet alıyor, ibrete meylediyor ise, bu ibreti, her an gelmesi muhtemel olan ecelinden, kopması muhtemel olan şahsî kıyametinden almalıdır. Efendimiz, dünyanın kıyametinden sorulduğu halde şahsî kıyameti zikretmek suretiyle cevap vermekle dikkatleri buna çekmek gereğine uyan bir irşadda bulunmuş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL

YALANCILARIN ZUHÛRU

5031 ١ - عن أبي هريرة رضيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَنْبَعِثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيباً مِنْ ثَلاَثِينَ، كُلُّهُمْ يَزْعَمُ أنَّهُ رَسُولُ اللهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5031)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Otuz kadar yalancı deccaller çıkmadıkça kıyamet kopmaz. Bunlardan her biri Allah'ın elçisi olduğunu zanneder." [Tirmizî, Fiten 43, (2219); Ebu Davud, Melahim 16 (4333, 4334, 4335).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıkladığımız üzere دَجْل kelimesi Arapçada "telbis (=giydirme, örtme) manasına gelir. Kizb yani yalan manasına da kullanılır. Çünkü, kizb de gerçeğin örtülmesidir. Deccal bu durumda yalancı demektir. Peygamber olmadığı halde peygamberliğini iddia eden manasında. Bu manada, sapık mezheplerin kurucuları birer Deccal olmaktadır.

2- Yalancı deccallerin çıkacağını haber veren hadisler farklı vecihlerde gelmiştir. Bunların herbirinde, mevzuyu açıklayıcı bazı ziyade unsurlara rastlanmaktadır.

★ Ahmed *İbnu Hanbel*'de *Huzeyfe*'den gelen bir rivayette, bu yalancıların 24 adet olacağı, bunlardan 4 tanesinin kadın olacağı, herbirinin kendisini resulullah zannedeceği belirtilmiştir.

★ *Taberânî*'nin bir rivayetine göre yalancıların sayısı 70'dir.

İbnu Hacer de ki: "Muhtemeldir ki, onlardan peygamberlik iddia edenler 30 veya otuz civarındadır. Bu miktardan fazlası, sadece ya-

lancıdır, batıla davette bulunur, fakat peygamberlik iddia etmez." Buna örnek olarak Gulat-ı Rafizâ, Batıniyye, Ehl-i Vahdet, Hululiyye gibi ayet ve hadiste açık seçik beyan edilmeyen, aksine hadisin sarahatine muhalif olan meselelere inanmaya çağrıda bulunan dalalet fırkaları örnek gösterilmiştir.

Bu hususun doğruluğunu, *Ahmed İbnu Hanbel*'in kaydettiği bir rivayet te'yid eder. Mezkur rivayette, Hz. Ali, peygamberlik iddia etmemekle beraber Rafizîlikte ifrata kaçan *Abdullah İbnu'l-Kevva'a:* وَإِنَّكَ لَمِنْهُمْ "Muhakkak ki sen Resulullah'ın haber verdiği yalancılardansın" demiştir.

Son devir müellifleri, İslam âleminin her tarafında Batılıların tahribiyle çıkmış olan din kisvesi altındaki Batıcı cereyanların liderlerini de *Resulullah*'ın haber verdiği bu deccaller (decâcile) zümresinden saymışlardır: Kadıyanilik, Bahailik vs. gibi. Bunlarda, ayete ve sünnete ters düşen iddialar mevcuttur.

DOKUZUNCU FASIL

GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

5032 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَإذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أجْمَعُونَ، وَذلِكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أوْ كَسَبَتْ فِي إيمَانِهَا خَيْراً]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (5032)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanın sevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz." [Buharî, Rikak 39, İstiska 27, Zekât 9; Müslim, İman 248, (157); Ebu Davud, Melahim 12, (4312).]

AÇIKLAMA:

1- Kıyametin büyük alâmetlerinden biri, güneşin batıdan doğmasıdır. مِن مَغْرِبِهَا *"battığı yerden"* demektir. Şu halde hadis, sarih bir şekilde kıyametten önce, güneşin battığı yerden doğacağını ifade etmektedir. Zamanımızda bu hadis bazılarınca bir teşbih olarak anlaşılarak "güneşin batıdan doğması ilmin, irfanın, medeniyetin Batı'dan (Avrupa'dan) gelmesi" şeklinde yorumlara tabi tutulmak istenmektedir. Bu bizce hiçbir gereği yokken hadisin zahirini terketmektir ve doğru değildir. Batıdan ilim ve irfan mı gelmiştir, küfür ve zulmet mi gelmektedir, bu, münakaşaya değer bir husustur. İnsanları yersiz te'vile sevkeden şey de, bir saat gibi dakik çalışan güneş sistemi içerisinde dünyanın, dönme istikametini tersine çevirmesinin imkânsızlığıdır. Halbuki emr-i İlahî gelince neler ol-

maz ki? Bediüzzaman bu hususta şöyle der: "Amma güneşin mağribten tulûu (doğması) ise, bedahet derecesinde bir alâmet-i kıyamettir. Ve bedaheti için aklın ihtiyarı ile bağlı olan tevbe kapısını kapayan bir hadise-i semaviye olduğundan tefsiri ve manası zahirdir, te'vile ihtiyacı yoktur. Yalnız bu kadar var ki: "Allahu a'lem, o tulûunun sebeb-i zahirisi kürre-i arz kafasının aklı hükmünde olan Kur'an onun başından çıkmasıyla zemin divane olup, -izn-i İlahî ile başını başka seyyareye çarpmasiyle hareketinden geri dönüp- garbten şarka olan seyahatini, irade-i Rabbanî ile şarkdan garba tebdil etmekle güneş garbdan tulûa başlar. Evet arzı, şems ile; ferşi arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin olan Kur'an'ın kuvve-i cazibesi kopsa, kürre-i arz'ın ipi çözülür, başı boş serseri olup aksiyle (ve intizamsız hareketinden) güneş garpten çıkar. Hem müsademe neticesinde emr-i İlahî ile kıyamet kopar diye bir te'vili vardır."

2- *Tîbî*, hadislerde kıyamet emareleri olarak zikredilen alâmetleri iki gruba ayırır:

1)- Kıyametin yaklaştığını haber verenler: *Deccal*'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'ün zuhuru ve hasf.

2) Kıyametin husulünü haber veren alâmetler: Dumanın çıkması, güneşin battığı yerden doğması, dabbetu'l-arz'ın çıkması, insanları toplayan bir ateşin zuhuru. Şu halde güneşin batıdan doğması hadisesi kıyametin husulüne alâmettir. Bu hasıl olunca, kopmayacağı iddiası iptal olur. Kıyamet kesinlik kazanır. Bu sebepledir ki, ister istemez herkes inanacağından dolayı bu iman ihtiyarî olmaz, icbarî olur ve indallah makbul olmaz. Nitekim ayet-i kerimede bu muzdar durumlardaki imanın kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir: **"Artık, vaktaki o çetin azabımızı gördüler. "Allah'a, bir olarak inandık, O'na eş tutmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. Fakat hışmımızı gördükleri zaman imanları faide verecek değildi. Allah'ın kulları hakkında cari olagelen âdeti (budur). İşte kâfirler burada hüsrana uğradı"** (Mü'min 84-85).

İbnu Hacer, alâmetlerin evvellik sonralık sırası üzerine yapılan bazı münakaşaları kaydettikten sonra, Deccal'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'ün zuhuru gibi hadiselerin, güneşin batıdan doğması hadisesine mukaddem olduğunu, bu hadisenin son hadiselerden olduğunu belirtir ve devamla der ki: "Deccal'in çıkması, büyük alâmetlerin ilkidir, arzın büyük kısmında ahvalin değiştiğini ilan eden bir vak'adır, bu *Hz. İsa*'nın vefatıyla sonuçlanır. Güneşin batıdan doğması ise, âlem-i ulvinin (semanın) ahvalinin değiştiğini ilan eden ilk büyük alâmettir, bu da kıyametin kopmasıyla sonuçlanır."

Güneşin batıdan doğması ile kıyametin kopması arasında ne kadar zaman geçecek?" diye akla gelebilecek bir soruya cevap olabilecek farklı rivayetler var. *İbnu Hacer* bunlara da yer verir:

★ *Abdullah İbnu Ömer*'den merfu bir rivayete göre: تَبقَى النّاس بَعْدَ طلُوعِ الشَّمْسِ مِن مَغْرِبِها عِشرِين ومائة سَنَة *"Güneş batıdan doğduktan sonra insanlar yüz yirmi yıl daha yaşarlar."*

İbnu Hacer bu rivayetin ref'ini muallel addetmekten başka, buna muarız olan başka rivayetlerin varlığına dikkat çeker. Biri şöyle: الآيَاتُ خَرَزَاتٌ مَنظُومَاتٌ فِي سِلْكٍ اذا انقطَعَ السِّلْكُ تَبِعَ بَعضُهَا بَعضًا "Kıyamet alâmetleri bir ipe dizilmiş tesbih taneleri gibidir. İp bir kere koptu mu hepsi peş peşe zuhur eder." Bir başka rivayet şu ziyadeyi ihtiva eder:

اذَا طَلَعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها خَرَّ ابْلِيسُ سَاجِداً يُنادِي الهِي مُرْنِي انْ اسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ

"Güneş, battığı yerden doğunca İblis secdeye kapanır ve şöyle nida eder: "Allahım emret! Kimi dilersen ona secde edeyim..." Bir başka rivayette: *"Kıyametten önce on alâmet vardır. Bunlar bir ipe di*zilmiş tesbih gibidir. Bunlardan biri düştü mü diğerleri onu takip ederler" denmiştir.

★ *Ebu'l-Âliye*'den gelen bir rivayette: بَيْنَ أَوَّلِ الآيَاتِ وَآخِرِهَا سِتَّةُ أَشْهُرٍ يَتَتابَعْنَ كَتَتَابُعِ الخَرَزَاتِ فِي النِّظَامِ *"Kıyametin ilk alâmeti ile son alâmeti arasında altı aylık müddet vardır. Bunlar, tıpkı bir tesbihin taneleri gibi bu müddet içerisinde peş peşe geleceklerdir."*

İbnu Hacer, kaydedilen müddetle ilgili bu iki farklı rivayeti şöyle te'vil eder: "Eğer müddet, önceki hadiste olduğu üzere yüz yirmi yıl olsa bile, bu çok çabuk geçecek ve onun müddeti, daha evvelki yüz yirmi aylık bir zamanı kaplayacaktır. Nitekim bir Müslim hadisinde لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ *"Bir yıl, bir ay hükmüne inmedikçe kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur. Bir rivayette "bir günün de bir hurma dalının yanışı gibi" olduğu belirtilmiştir.

★ Bir rivayette de şöyle gelmiştir: *"Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra çok geçmeden güneş battığı yerden doğar. İnsanlara bir münadi şöyle seslenir: "Ey iman edenler! Sizlerin yaptığı (hayır ve tevbe) kabul edildi. Ey kâfirler sizlere de tevbe kapısı kapandı, kalemler kurudu, defterler kaldırıldı."*

Bir başka rivayet şöyle: *"Güneş batıdan doğduğu vakit, kalpler içinde önceden taşıdıkları üzere mühürlenir, hafaza melekleri artık çekilir. Meleklere hiçbir amel yazmamaları emredilir."*

Bir başka rivayet: *"Amellerin mühürlendiği kıyamet alâmeti, güneşin battığı yerden doğmasıdır."*

Bu rivayetler sened itibariyle zayıf bile olsa birbirlerini te'yiden kuvvetlenirler. Hepsi de hükmen merfudurlar" (İbnu Hacer).

Hadisin şerhine geniş yer veren *İbnu Hacer*, mevzu üzerine varid olan ihtilaflı rivayetleri, bu rivayetlerden çıkarılan farklı hükümleri, felekiyat ulemasının ve hatta Mu'tezile ulemasından Zemahşerî'nin görüşlerini de derceder, gerekli tenkidleri ve te'lifleri yapar. Hepsini buraya aktarmayı gereksiz görüyoruz. Ancak mevzu ile ilgili farklı rivayetler sebebiyle yapılan bir açıklamayı kaydedeceğiz. Beyhakî'den kaydedeceğimiz bu açıklama, güneşin batıdan doğma hadisesinin Deccal'in zuhurundan evvel olma ihtimalini ifade eden rivayetlerden hasıl olacak müşkilleri bertaraf etme maksadına matuftur:

"Eğer, güneşin batıdan doğması, ilm-i İlahîde (diğer alâmetlerin zuhurundan) önce ise, (tevbe kapısının kapanmasından) murad, bu hadiseye şahid olan nesle karşı tevbenin kapanmasıdır. Bu nesil inkiraza uğrar, ve hâlâ kıyamet kopmaz, (güneşin batıdan doğmasıyla imana gelen nesilden bir kısmı zaman içinde kazandığı ülfetle "bu bir astronomik hadisedir, tesadüfen böyle olmuştur..." gibi mülahazalarla) tekrar küfre dönerse, gayba iman teklifi de geri gelir. Keza, Deccal kıssasında geçtiği üzere: "Deccal'i görünce, Hz. İsa'ya olan iman da, kişiye fayda etmez" hükmü de böyledir. Deccal'in inkırazından sonraki iman fayda eder. Ancak ilm-i İlahîde, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın nüzulünden sonra ise, muhtemelen, Abdullah İbnu Amr hadisinde geçen alâmetlerden[10] murad, Deccal'in çıkması ve Hz. İsa'nın inmesi dışındaki alâmetlerdir. Zira, haberde, Hz. İsa'ya tekaddüm edeceğine dair bir nass (açık hüküm) mevcut değildir."

5033 ٢ – وعن أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ. فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَا أَبَا ذَرٍّ، هَلْ تَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ هٰذِهِ؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ إِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْتَأْذِنَ رَبَّهَا في السُّجُودِ، فَيُؤْذَنُ لَهَا وَكَأَنَّهَا وَقَدْ قِيلَ لَهَا:

10- Burada zikri geçen Abdullah İbnu Amr hadisi şöyledir: أَوَّلُ الآيَاتِ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحىً فَأَيُّهُمَا خَرَجَتْ قَبْلَ الأُخْرَى فَالأُخْرَى مِنْهَا غَرِيبٌ *"Kıyamet alâmetlerinin ilki güneşin battığı yerden doğması ve kuşluk vaktinde insanlara dabbetu'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa diğerinin çıkması buna yakındır"* (Müslim, Fiten 118).

اطلعي من حيث جئت، فتطلع من مغربها. ثم قرأ: وذلك مستقر لها، وهي قراءة ابن مسعود]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (5033)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Güneş battığı sırada Mescid'e girmiştim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Ebu Zerr!" buyurdular. *"Şu (güneş batınca) nereye gidiyor, biliyor musun?"*

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedim.

"O, Rabbinden secde etmek için izin istemeye gider. Ona izin verilir ve sanki kendisine şöyle denir: "Git geldiğin yerden tekrar doğ." O da battığı yerden doğar."

Sonra (Ebu Zerr dedi ki: Aleyhissalâtu vesselâm şöyle kıraat etti: وذلك مستقر لها (Yasin 38). (Ebu Zerr ilaveten dedi ki: Bu İbnu Mes'ud kıraatidir."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis daha önce (3. cilt 96. sayfa) geçti. Kaynak ve açıklamalar için oraya bakılmalıdır.

2- Daha önceki metnin vechi, buradakine nazaran bütündür. Sadedinde olduğumuz metinde bazı eksiklikler mevzubahis. Bu sebeple önceki metni mealinden tam olarak kaydediyoruz:

"Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde idim. O sırada güneş batıyordu. Bana:

"Ey Ebu Zerr, biliyor musun, güneş nereye gidiyor?" diye sordu.

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedim. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı:

"Arşın altında secde etmeye gidiyor. (Secde için önce) izin ister. Kendisine izin verilir. Secde ettiği halde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman da izin ister, fakat verilmez. Kendisine: "Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ!" denilir. İşte bunu şu ayet ifade etmektedir. **(Mealen): "Güneş de (İlahî bir ayettir ki) müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir...**(Yasin 38).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilave etti:

"Bu (durma hadisesi) ne zamandır, bilir misiniz? Bu, kişiye imanının fayda vermeyeceği, artık inançsız hale geldiği zamandır."

3- Yasin suresinden kaydedilen ayet, biraz farklıdır. Ancak bu farklı şeklin *İbnu Mes'ud* kıraati olduğu tasrih edilir. İkrime, *Ali İbnu'l-Hüseyin, eş-Şeyzeri* (ani'l-Kisâî) gibi bir kısım alimler de ayeti böyle okumuşlardır. Ancak Hafs'ın Asım'dan yaptığı mütevatir kıraat وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا şeklindedir.

ONUNCU FASIL

KIYAMETİN BAŞKA ALÂMETLERİ

5034 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُكَلِّمَ السِّبَاعُ الإِنْسَ، وَحَتَّى يُكَلِّمَ الرَّجُلَ عَذَبَةُ سَوْطِهِ وشِرَاكُ نَعْلِهِ وَتُخْبِرَهُ فَخِذُهُ بِمَا أَحْدَثَ أَهْلُهُ بَعْدَهُ]. أخرجه الترمذي.

« عَذَبَةُ السَّوْطِ » المعلق في طرفه.

1. (5034)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki, vahşi hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kişiye kamçısının ucundaki meşin, ayakkabısının bağı konuşmadıkça, kendisinden sonra ehlinin ne yaptığını dizi haber vermedikçe kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 19, (2182).]

5035 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَضْطَرِبَ أَلْيَاتُ نِسَاءِ دَوْسٍ حَوْلَ ذِي الْخَلَصَةِ، وَذُو الْخَلَصَةِ: طَاغِيَةُ دَوْسٍ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَ في الْجَاهِلِيَّةِ]. أخرجه الشيخان.

« ذُو الخَلَصَةِ » بيت أصنام كانت لدوس وخثعم ومن كان ببلادهم من العرب، ومعنى تسميته بذلك أن عبادة خلصة، ومعنى ذلك أنهم يرتدون ويرجعون الى جاهليتهم في عبادة الأوثان فيرمل حوله نساء دوس طائفات به فترتجُّ أردافهن.

2. (5035)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Devs kabilesinin kadınlarının kıçları, Zü'l-halasa putunun etrafında

titremedikçe kıyamet kopmaz. Zü'l-halasa, Devslilerin cahiliye devrinde tapındıkları [Tebâle'deki] puttur." [Buharî, Fiten 23; Müslim, Fiten 51, (2906).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde *Zü'l-halasa* putunun yeri de zikredilmiştir: Tebâle, Burası, Taif'le Yemen arasında Yemen'e altı günlük mesafede bir karyedir. Ma'mer, rivayetinde: "Bugün orada kapalı bir bina mevcuttur" demiştir.

2- *İbnu't-Tîn,* Devs kadınlarının kıçlarının titremesi tabiriyle ilgili olarak der ki: "Hadiste, Devs kadınlarının mezkur puta giderken hayvana bindiklerine delil vardır; "kıçlarının titremesi"nden murad budur." Ancak *İbnu Hacer* bir başka mananın muhtemel olduğunu söyler: "Belki de onlar putun etrafında tavaf yaparlarken izdiham hasıl olur, sıkışma sebebiyle arkaları birbirlerine değer." Bu manada olan bir diğer rivayet şöyle: *"Benî Amir'in kadınlarının omuzları, Zü'l-halasa putunun etrafında birbirini itmedikçe kıyamet kopmaz."* Ebu Hureyre'den gelen bir diğer hadis de لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَعْبُدَ اللاَّتَ وَالْعُزَّى *"Lat ve Uzza'ya tekrar tapılmadıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur.

Şarihler, tekrar puta tapmaya başlanacağını haber veren bu hadisleri değerlendirirken derler ki: "Bu hadislerden maksad, yeryüzünden hakiki dinin tamamen silineceğini haber vermek değildir. Zira, İslam'ın kıyamet anına kadar devam edeceğini haber veren rivayetler vardır. Ancak zaman içinde din zaafa uğrayacak ve başlangıçta olduğu şekilde garib kalacak."

Bunu ifade eden hadisleri daha önce kaydettik.

5036 ٣- وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ أَسْعَدُ النَّاسِ بِالدُّنْيَا لُكَعُ بنُ لُكَعٍ]. أخرجه الترمذي.

« اللُّكَعُ » العبد أو اللئيم أو الوسخ القذر.

3. (5036)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanların dünyaca en bahtiyarını adi oğlu adiler teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz."* [Tirmizî, Fiten 37, (2210).]

AÇIKLAMA:

Lüka' İbnu Lüka' tabirini *"adi oğlu adi"* diye tercüme ettik. *En adi* veya ayak takımı diye tercümesi de caizdir. Bununla asaletsiz, ilimsiz,

görgüsüz, mürüvvetsiz kimseleri anlamamız gerekecek. Hadiste mevzubahis edilen bahtiyarlık dünyevî bahtiyarlıktır. Mal, mülk, servet sahibi olmak, ünvan, makam sahibi olmak gibi. Kıyamete yakın içtimâî nizamın bozulması sonucu liyakatsiz kimseler, kayırmalarla, gayr-ı meşru kazançlarla birkısım imkanlara kavuşacaklardır. Hadis bu bozukluğu haber vermektedir.

5037 ٤ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ: اللهُ اللهُ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، والترمذي.

4. (5037)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet Allah Allah diyen bir kimsenin üzerine kopmayacaktır." [Müslim, İman 234, (148); Tirmizî, Fiten 35, (2208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka veçhinde: *"Yeryüzünde Allah Allah diyen kaldıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur. Buna göre, yeryüzünde Allah Allah diyen insan bulundukça kıyamet kopmayacaktır. Bir başka ifade ile, gün gelip yeryüzünde Allah Allah diyen insan kalmayacak. Bu sebeple de kıyamet kopacaktır; hadisin zahirinde bu mana çıkar. Halbuki az yukarıda da belirtildiği üzere, başka hadislerde kıyamete kadar yeryüzünde Allah'a ibadet edenlerin eksik olmayacağı ifade edilmiştir. Az ileride kaydedeceğimiz 5043 numaralı hadiste de *"kıyametin insanların en şerirleri üzerine kopacağı"* ifade edilmiştir.

Arada gözüken tearuz, alimlerce muhtelif şekillerde giderilmiştir. Birine göre: "Kıyametin kopmasından murad, kıyametin yaklaşmasıdır. Bir başka deyişle, Yemen cihetinden esip mü'minlerin ruhunu kabzedeceği belirtilen rüzgârın gelme zamanıdır. Bu rüzgârla Allah Allah diyen bütün mü'minlerin ruhu kabzedilecek, kıyamet de geri kalan şerirlerin tepesine kopacaktır. O dehşetli hadiseyi onlar gözleriyle görüp, fiilen yaşayacaklardır."

Bu hadisle ilgili olarak asrın müceddidi Bediüzzaman merhum şu te'vili yapar: لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللهُ Bunun bir te'vili şu olmak gerektir ki: "Allah! Allah! Allah deyip zikreden tekkeler, zikirhaneler, medreseler kapanacak ve ezan ve kaamet gibi şeairde ismullah yerine başka isim konulacak demektir. Yoksa umum insanlah küfre mutlaka düşecekler demek değildir. Çünkü Allah'ı inkâr etmek, kainatı inkâr etmek kadar akıldan

uzaktır. Umum değil, belki, ekser insanlardan dahi vukuunu akıl kabul etmez. Kâfirler Allah'ı inkâr etmiyorlar, yalnız sıfatında hata ediyorlar..."

2- Hadiste geçen اللهُ اللهُ tabiri bazı rivayetlerde اللهَ اللهَ şeklinde nasb olarak gelmiştir. Bu durumda mana şöyle olur: *"Allah'tan sakın diye emr-i bi'l-maruf'ta bulunan hiç kimse üzerine kıyamet kopmaz."* Böylece hadis emr-i bi'l-ma'rufa teşvik etmiş olmaktadır.

5038 ٥ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ إذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حَدِيثِهِ حَتَّى إذَا قَضَاهُ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: هَا أَنَا ذَا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: إذَا ضُيِّعَتِ الأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ. قَالَ: وَكَيْفَ إضَاعَتُهَا؟ قَالَ: إذَا وُسِّدَ الأَمْرُ الَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ]. أخرجه البخاري.

5. (5038)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yanındaki cemaate konuşurken, bir adam gelerek: "(Ey Allah'ın Resulü!) Kıyamet ne zaman kopacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm konuşmasına devam etti, sözlerini bitirdiği vakit:

"Sual sahibi nerede?" buyurdular: Adam:

"İşte buradayım ey Allah'ın Resulü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Emanet zayi edildiği vakit kıyameti bekleyin!" buyurdular. Adam:

"Emanet nasıl zayi edilir?" diye sordu. Efendimiz:

"İş, ehil olmayana tevdi edildi mi kıyameti bekleyin!" buyurdular." [Buharî, İlm 2, Rikak 35.]

AÇIKLAMA:

1-Ulemânın hadisten çıkardığı fevaidin bir kısmı ilim ve ilim edebiyle ilgili:

★ Sual sormanın bir edebi vardır. Konuşması esnasında alime sual sormak edebe aykırıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu kabalığı, cevabı geciktirmek suretiyle te'dib etmiştir.

★ Soranın sualine ilgi göstermek gerekir. Sual açık değilse cevap verilmez.

★ Ders alma hakkı öncelik sırasına göredir. Önce sorana cevap sırasında sual sorulmamalı. Fetva ve diğer hükümler de bu esasa göre sıraya tabidir.

★ Alimin verdiği cevap açık değilse, izah istenebilir.

★ İlim, sual ve cevaptır. Bu sebeple ulemâ حُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ "Güzel soru ilmin yarısıdır" demiştir.

★ *İmam Ahmed* ve *İmam Malik* başta, ulema bu hadisin zahirinden hareketle: "Hutbe sırasında sorulan sorulara cevap vermeyiz" demişlerdir. Ancak mühim bir suale hutbe sırasında cevap vermenin müstehab olacağı da belirtilmiştir. Nitekim Müslim'de gelen bir rivayette, hutbe esnasında dinini öğrenmek üzere gelip sual soran kimseye *Aleyhissalâtu vesselâm*, –hutbeyi kesip– dinini öğretmiş, sonra hutbesine devam buyurmuştur.

2- Hadisten kıyamet hadisesiyle ilgili olarak çıkarılan fevaide gelince: Şârihler "iş" diye tercüme ettiğimiz el-emr kelimesiyle dine müteallik işleri anlamışlardır: Hilafet, (halifelik, devlet başkanlığı), imaret (emîrlik yani memurluk, valilik, komutanlık vs.); kaza (mahkeme işleri, kadılık hizmetleri), ifta (dinî meselelere fetva verme işleri) vs.

Alimler, sayılan bu işlerin liyakatli olan kimselere verilmesi gerektiğini belirterek: "İmamları (devlet reislerini) Allah, kulların üzerine imam kılmış ve kullar hakkında hayırhah olmalarını farz bir vazife yapmıştır. Bu sebeple imamların mezkur vazifeleri diyanet sahibi kimselere vermesi gerekir, diyaneti olmayanları, işbaşına getirecek olurlarsa, kendilerine Allah'ın tevdi etmiş olduğu emaneti zayi etmiş olurlar" demişlerdir.

3- *İbnu Hacer*, emanetin zayi edilmesinin en büyük amili olarak "cehaletin galebesi ve ilmin kaldırılması"nı görür. Bu da kıyamet alâmetlerindendir. Öyleyse ilim ayakta olduğu müddetçe işler yolunda gidecek demektir. Nitekim bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm kıyamet alâmetleri meyanında: *"İlmin, küçükler nezdinde aranması"*nı zikreder: مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَلْتَمِسَ الْعِلْمَ عِنْدَ الأَصَاغِرِ

5039 ٦ – وفي أخرى للشيخين: [لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَقُومَ رَجُلٌ مِنْ قَحْطَانَ يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ]. « وَسَدَّ » أسند.

ومعنى « يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ » استقامته وانقياد أمرهم إليه واتفاقهم عليه، ولم يرد العصا نفسها وإنما كنى بها عن ذلك.

6. (5039)- Sahiheyn'de gelen bir diğer rivayette: *"Kahtan'dan, insanları değneğiyle idare eden bir adam çıkmadıkça kıyamet kopmaz"* buyrulmuştur." [Buharî, Fiten 23, Menakıb 7; Müslim, Fiten 60, (2910).]

AÇIKLAMA:

Kahtan'dan çıkacak olan bu şahsın mahiyeti ihtilaflıdır: Adil biri mi, zalim biri mi, belli değildir. İsmi de zikredilmemiştir. Hadisin verdiği zahirî manaya göre Kahtânî, zalim bir kimsedir. İnsanları koyun sürüsü gibi sopayla sevk ve idare edecektir. Bazı alimler de bu kimsenin *Mehdî*'yi müteakip gelerek onun yolunda devam edecek müsbet, adil bir kimse olduğunu ileri sürmüştür. Bazıları zalim mütegallibe olma ihtimalini, öbürüne nazaran daha kavi bulmuştur. Kurtubî: "Değnekle sevketme" tabiri, Kahtânî'nin halka zorla galebe çalmasından ve halkın da ona boyun eğmesinden kinayedir der ve devamla: "Belki hadiste sopanın kendisi murad değildir, ama onun halka sert ve merhametsiz davranacağına bir işarettir" demiştir.

Bazı alimler bu *Kahtânî*'nin bir diğer hadiste zikri geçen cahcah[11] olabileceğini, zira "cahcah", bağıran manasına geldiği için, bunun, sopaya muvafık bir sıfat olduğunu söylemiştir.

İbnu Hacer bu ihtimali, bazı karinelerin reddettiğini belirtir. Bu karineler şunlardır:

★ *Kahtânî*'nin, mutlak bir şekilde Kahtan'dan olacağı ifade edilmiştir. Bu duruma göre hür bir kimsedir.

★ Cahcah'ın ise mevâliden olacağı kaydı vardır. Ayrıca Mehdi'den sonra onun sireti üzere olacağı belirtilmiştir.

★ *İbnu Hacer*'in kaydettiği delillerden birine göre, bir rivayette, Habeşlilerin Ka'be'yi kıyamete yakın yıkacakları, bunlar üzerine Kahtânî'nin yürüyüp onları helak edeceği belirtilmiştir.

★ *İbnu Hacer* bir diğer karine olarak, bu hadisi Müslim'in kitabına alış tarzını gösterir ve "Müslim, Kahtânî hadisini, "iki ince bacaklı (zü's-siveykateyn) Habeşlinin Ka'be'yi yıkacağını" haber veren hadisin ardından kaydetmiştir. Muhtemeldir ki, Müslim bununla Kahtânî'nin Habeşlilerin tahribini tamir etmek üzere ortaya çıkan müsbet bir kişi olduğuna işaret etmek istemiştir" der.

Bazı alimler, *Kahtânî* hadisinden, hilafetin Kureyş dışında birine geçmesinin caiz olduğu hükmünü de çıkarmıştır. Ancak İbnu'l-Arabî: "Bu, ahirzamanda çıkacak şerleri zikretmek suretiyle inzarda bulunma gayesini güder..." diyerek öyle bir hüküm çıkarılmayacağını belirtmiştir.

5040 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَحْسِرَ

11– Bu açıklama 5051 numaralı hadisteki açıklamaya nazaran tabir itibariyle farklı ise de esasta aynıdır.

الفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ، يَقْتَتِلُ عَلَيْهِ النَّاسُ فَيُقْتَلُ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ.
فَيَقُولُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ: لَعَلِّي أَنْ أَكُونَ أَنَا أَنْجُو]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« يحسر » يكشف.

7. (5040)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Fırat nehri altın bir dağ üzerinden açılmadıkça kıyamet kopmaz. Onun üzerine insanlar savaşırlar. Yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her biri: "Herhalde savaşı ben kazanacağım" der." [Buhârî, Fiten 24, Müslim, Fiten 29, (2894); Ebu Davud, Melahim 13, (4313, 4314); Tirmizî, Cennet 26, (2572, 2573).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Buhârî'de gelen bir veçhinde: *"...Kim o hadiseye hazır olursa, ondan hiçbir şey almasın"* ibaresi ziyadedir. *İbnu Hacer,* "Ondan hiçbir şey almasın" ifadesinden hareketle, ortaya çıkacak bu altının dinar (şeklinde madrub para) altın kalıpları veya altın tozu şeklinde olabileceğini, hepsinin caiz olduğunu söyler.

2- Bir rivayette altından dağ, bir başka rivayette "altundan hazine (kenz)" ifadesi kullanılmıştır. Dağla çokluk kinaye edildiği belirtilmiştir.

3- *İbnu't-Tin* bu hazineden almanın yasaklanmasını, "o hazinenin bütün Müslümanlara ait olmasındandır. Öyleyse kişi ondan sadece kendi hakkını alabilir" diye açıklar ve devamla: "Kim ondan alır, malını çoğaltırsa, faydasız olduğu için pişman olur, altundan bir dağ ortaya çıksa, altın değerini kaybedeceği için, bu istenmez" der. İbnu Hacer, bu yorumu muvafık bulmaz: "Onun söylediği, hadiste açık değil, açık olan husus şudur: Ondan alınması, fitne çıkacağı üzerine savaşılacağı için yasaklanmıştır" der. Şu ihtimale de yer verir: "Ondan almanın nehyedilişindeki hikmet, ona ihtiyacın kalmadığı veya pek az olduğu bir vakitte ortaya çıkmış olmasıdır." *İbnu Hacer,* önceki ihtimalin galib olduğunu söyler ve buna, hadisin Müslim'de geçen ve Teysir'de esas alınmış olan (kaydettiğimiz) veçhini delil gösterir. Ayrıca Müslim'de geçen şu mealdeki rivayetle de bu görüşünü te'yid eder: *"...Fırat nehrinin, altından bir dağ üzerinden açılacağı zaman yakındır. İnsanlar bunu işitince oraya yürürler. Nehrin yanındakiler: "Biz insanları bırakacak olursak, ondan alıp tamamını götürecekler" derler."* Resulullah devamla buyurdu ki: *"Bunun*

üzerine onun için savaşa girişirler. Her yüz kişiden doksan dokuz tanesi öldürülür." İbnu Hacer: "Bu da gösteriyor ki, İbnu Tîn'in tahayyül ettiği sebep batıldır. Yasağın sebebi, ondan almanın getireceği neticedir: Savaş..." Bu hadisenin toplanma (mahşer) için ateşin çıkması sırasında vukuuna da bir mani yoktur. Lakin bu, ondan almayı nehyetmek için bir sebep olamaz. *İbnu Mace*, Sevban'dan şu hadisi merfu olarak tahric etmiştir: يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَلاَثَةٌ كُلُّهُمْ اِبْنُ خَلِيفَةٍ *"Hazinenizin yanında üç (grup) savaşır. Her biri de bir halife oğludur..."* *İbnu Mace* hadisi Mehdi ile ilgili bir babta kaydetmiştir. Eğer burada geçen hazineden murad, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hazine ise, bu durum, yani nehrin altında olması hadisesi, Mehdi'nin zuhuru zamanında meydana gelecektir. Bu ise, kesinlikle, Hz. İsa'nın inmesinden önce ve de ateşin çıkmasından öncedir.

"Bugüne dek Fırat'ın başında dünya kadar katliamlar meydana geldi. Yakın tarihten başlayacak olursak, Fırat'a yakın yerde Irak ve İran katliamı oldu. 1958'de yine Fırat'a yakın bir yerde çok ciddî kıyım yapılarak Allah Resûlü'nün torunları katledildi.. gerçi onlar da Devlet-i Aliye'yi arkadan vurmuşlardı (men dakka dukka). Ancak, yukarıdaki hadisten, bu iki hadiseyi çıkarmak uygun olmasa gerek. Belki, daha sonra olması muhtemel bazı hadiselere işaret aramak daha uygun olur. Mesela: Fırat'ın suyu, altın değerinde olacak bir devreye, mecaz yoluyla bir işaret olabileceği gibi yapılacak barajlardan elde edilecek gelirlere de "altın" sözüyle işaret olabilir. Ayrıca, Fırat'ın suyu tamamen çekilerek, altında çok büyük altın ve petrol yataklarının çıkacağı da bildirilmiş olabilir. Ayrıca toprak çökmeleri neticesinde böyle bir maddenin de bulunması mümkündür. Fakat ne olursa olsun o bölgenin, İslam âleminin bünyesinde, bir dinamit gibi, potansiyel bir tehlike olduğunun anlatılmasında şüphe yoktur. Bunlar bugün zuhûr etmiş şeyler değil; ileride zuhur edecek hadiselerdir.. ve o günleri gören insanlar, Allah Resûlü'ne bir kere daha bütün kalpleriyle "sadakte: doğru söyledin" diyecek ve imanlarını yenileyeceklerdir."[12]

5041 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَتَقَارَبَ الزَّمَانُ فَتَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ، والشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ، والْجُمُعَةُ كَالْيَوْمِ، واليَوْمُ كَالسَّاعَةِ، والسَّاعَةُ كَالضَّرَمَةِ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

« الضَّرَمَةُ » بالضاء المعجمة: احتراق السعفة.

12- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/117.

8. (5041)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zaman yakınlaşmadıkça kıyamet kopmaz. Bu yakınlaşma öyle olur ki, bir yıl bir ay gibi, ay bir hafta gibi, hafta da bir gün gibi, gün saat gibi, saat de bir çıra tutuşması gibi (kısa) olur." [Tirmizî, Zühd 24, (2333).]

AÇIKLAMA:

Türbüştî, "zamanın yakınlaşması" tabiri için şu açıklamayı yapar: "Bu, zamanın bereketinin azlığına ve her yerde faidesinin azalmasına hamledilir. Yahut da, insanların karşılaştıkları musibetlere ilgileri ve kalplerinin büyük fitnelerle meşguliyeti gibi sebeplerle gece ve gündüzlerinin nasıl geçtiğini idrak edememelerine hamledilir."

5042 ٩ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ تَعالى يَبْعَثُ رِيحــاً مِنَ اليَمنِ ألْيَن مِنَ الحَرِيرِ، فَلا تَدعُ أحَداً في قَلْبِه مِثْقالُ حَبَّةٍ مِنْ إيمَانٍ إلاَّ قَبَضَتْهُ]. أخرجه مسلم.

9. (5042)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teala hazretleri ipekten daha yumuşak bir rüzgârı Yemen'den gönderir. Bu rüzgâr, kalbinde zerre mikter iman bulunan hiç kimseyi hariç tutmadan hepsinin ruhunu kabzeder."* [Müslim, İman 185, (117).]

5043 ١٠ – وعن ابنِ مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إلاَّ عَلى شِرَارِ النَّاسِ]. أخرجه مسلم.

10. (5043)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyamet sadece şerir insanların üzerine kopacaktır!" buyurdular." [Müslim, Fiten 131, (2949).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, kıyametin tam kopmasından önce Yemen tarafından esecek bir rüzgârla bütün mü'minlerin vefat edeceğini, geriye kötü ve şerli insanların kalacağını, kıyametin de onların tepesine yıkılacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde kıyamete yakın, mü'minlerin ruhunu kabzedecek

olan rüzgârın Şam cihetinden eseceği ifade edilmiştir. Bu iki farklı rivayeti İmam Nevevî şöyle iki ayrı nokta-i nazardan te'lif eder:

1) "Bu rüzgârların, biri Yemen, diğeri de Şam cihetinden olmak üzere iki tane olması mümkündür.

2) Mezkur rüzgâr, bu iki beldeden birinde başlar, diğerine ulaşır, oradan da her tarafa yayılır, bu da bir ihtimaldir."

2- Rüzgârın ipekten yumuşak olmasını, bazı alimler, "Allah'ın, mü' min kullarına bir ikram ve lütuf olarak ruhlarını zahmetsizce alacağı" şeklinde yorumlamış ise de, diğer bazıları "Mü'minlerin ruhlarının meşakkatle alınması, onların lehinedir. Böylece günahlarından tam temizlenmiş olarak ahirete intikal ederler" diyerek itiraz etmişler ve bu manayı te'yid eden rivayetler göstermişlerdir.

5044 ١١ - وعن ابن زُغْبٍ الأيادي قال: [نَزَلْتُ عَلَى عَبْدِاللهِ بنِ حَوَالَةَ الأزْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنه. فَقَالَ لي: بعثَنَا رسُولُ اللهِ ﷺ لِنَغْنَمَ على أقْدَامِنَا فَرَجَعْنَا ولَمْ نَغْنَمْ شيئاً، وعَرَفَ الْجَهْدَ في وُجُوهِنَا فقَامَ فِينَا. فقَالَ: اللّهُمَّ فَلا تَكِلْهُمْ اليَّ فأضْعُفَ عنهم، وَلاَ تَكِلْهُمْ الى أنْفُسِهِمْ فَيَعْجِزُوا عنهَا، وَلاَ تَكِلْهُمْ الى النَّاسِ فَيَسْتأثِرُوا عَلَيْهِمْ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ علَى رأسِي، ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ حَوَالَةَ إذَا رَأيْتَ الْخِلاَفَةَ نَزَلَتِ الأرْضَ الْمُقَدَّسَةَ فَقَدْ دَنَتِ الزَّلاَزِلُ والْبَلاَبِلُ والأمُورُ الْعِظَامُ، والسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ أقْرَبُ الى النَّاسِ مِنْ يَدَي هذِهِ مِنْ رَأسِكَ]. أخرجه أبو داود.

11. (5044)- *İbnu Zuğb el-Eyâdî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Havale el-Ezdî (radıyallahu anh)'nin yanına indim. Bana:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, ganimet alalım diye yaya olarak gönderdi. Biz de döndük ve hiçbir ganimet elde edemedik. Yorgunluğumuzu yüzlerimizden anlayıp aramızda doğrularak:

"Ey Allah'ım, onları bana tevkil etme; ben onları üzerime almaktan acizim! Onları kendilerine de tevkil etme, bu işten kendileri de acizdirler. Onları diğer insanlara da tevkil etme kendilerini onlara tercih ederler!" buyurdular. Sonra elini başımın üstüne koydu ve:

"Ey İbnu Havâle! Hilafetin (Medine'den) Arz-ı Mukaddese'ye (Suriye'ye) indiğini görürsen, bil ki artık zelzeleler, kederler, büyük hadiseler yakındır. O gün kıyamet, insanlara, şu elimin, başına olan yakınlığından daha yakındır" buyurdu." [Ebu Davud, Cihad 37, (2535).]

AÇIKLAMA:

1- Hilafetin Şam'a inmesi demek, hilafet merkezinin Medine'den Dımeşk'e yani bugünkü Şam-ı Şerif'e nakledilmesi demektir. Hilafetten maksad da hilafet-i nübüvvettir. Nitekim bu hâdise, Emevîler zamanında aynen vukua gelmiştir. İslam devletinin merkezi, Medine'den alınmış, Şam'a nakledilmiştir.

2- Hadisteki mana şudur: "İnsanların işlerini bana havale etme, ben îfa etmekten acizim, kendilerine de bırakma, şehvetlerinin ve şerlerinin çokluğu sebebiyle onlar da aciz kalırlar. Onları insanlara da havale etme; onlar da kendilerini bunlara tercih ederler ve emanet edilen bu işi yerine getiremezler. Onlar senin kullarındır, efendiler kölelerine nasıl muamele ederlerse sen de kullarına öyle muamele et!"

5045 ١٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [فَتْحُ القُسْطَنْطِينِيَّةِ مَعَ قِيَامِ السَّاعَةِ]. أخرجه الترمذي.

12. (5045)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) dedi ki: "İstanbul'un fethi kıyamet anında olacaktır." [Tirmizî, Fiten 58, (2240).]

5046 ١٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا فَعَلَتْ أُمَّتِي خَمْسَ عَشْرَةَ خَصْلَةً حَلَّ بِهَا البَلاَءُ. قِيلَ: وَمَا هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إذَا كَانَ الْمَغْنَمُ دُوَلاً، وَالأَمَانَةُ مَغْنَماً، وَالزَّكَاةُ مَغْرَماً، وَأَطَاعَ الرَّجُلُ زَوْجَتَهُ، وَعَقَّ أُمَّهُ، وَبَرَّ صَدِيقَهُ، وَجَفَا أَبَاهُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ فِي الْمَسَاجِدِ، وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلَهُمْ، وَأُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ، وَشُرِبَ الْخَمْرُ، وَلُبِسَ الْحَرِيرُ، وَاتُّخِذَتِ الْقَيْنَاتُ وَالْمَعَازِفُ وَلَعَنَ آخِرُ هذِهِ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَلْيَرْتَقِبُوا عِنْدَ ذلِكَ رِيحاً حَمْرَاءَ وَخَسْفاً أَوْ مَسْخاً وَقَذْفاً]. أخرجه الترمذي.

ومعنى كون «المغنم دولاً» أن يكون لقوم دون قوم.

ومعنى كون «الأمانة مغنما» أن يرى المؤتمن أن الخيانة في الأمانة غنيمة وقد غنمها، ويرى رب المال.

«الزّكاة مغرما» أي يرى إخراجها كالغرامة والخسارة.

و«القينات» جمع قينة، وهي المغنية.

13. (5046)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Ümmetim on beş şeyi yapmaya başlayınca ona büyük belanın gelmesi vacib olur!" buyurmuşlardı. (Yanındakiler): "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar nelerdir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm saydı:

★ *Ganimet (yani millî servet, fakir fukaraya uğramadan sadece zengin ve mevki sahibi kimseler arasında) tedavül eden bir meta haline gelirse.*

★ *Emanet (edilen şeyleri emanet alan kimseler, sorumlu ve yetkililer, memurlar) ganimet (malı yerini tutup, yağmalayıp nefislerine helal) kıldıkları zaman.*

★ *Zekat (ödemeyi ibadet bilmeyip bir angarya ve) ceza telakki ettikleri zaman.*

★ *Kişi annesinin hukukuna riayet etmeyip, kadınına itaat ettiği;*

★ *Babasından uzaklaşıp ahbabına yaklaştığı;*

★ *Mescidlerde (rıza-yı İlahî gözetmeyen husumet, alış-veriş, eğlence ve siyasata vs. müteallik) sesler yükseldiği zaman.*

★ *Kavme, onların en alçağı (erzel) reis olduğu;*

★ *(Devlet otoritesinin yetersizliği sebebiyle tedhiş ve zulümle insanları sindiren zorba) kişiye zararı dokunmasın diye hürmet ettiği;*

★ *İpek (haram bilinmeyip erkekler tarafından) giyildiği;*

★ *(San'at, bale, konser gibi çeşitli adlar altında; bar, gazino, dansing ve salonlarda ve hatta televizyon ve filim gibi çeşitli vasıtalarla yaygın şekilde) şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği;*

★ *Bu ümmetin sonradan gelen nesilleri, önceden gelip geçenlere (çeşitli ithamlar ve bahanelerle) hakaret ettiği zaman artık kızıl rüzgârı, [zelzeleyi], yere batışı (hasfı) veya suret değiştirmeyi (meshi) [veya gökten taş yağmasını, (kazfı)] bekleyin."* [Tirmizî, Fiten 39, (2211).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, ümmet umumiyetle, kızıl rüzgar hâdisi olarak bilir. Hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm*, kıyamete yakın İslam ümmetinin ictimâî hayatında hakim duruma gelecek pekçok içtimâî marazları nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bu sayılanlardan herbiri hakikaten içtimâî bir has-

talıktır. Beşeriyetin yaratılış hikmeti gereğince bu hastalıklara her devirde her yerde rastlanır. Ancak çerçevesi dar, gücü zayıftır. Fakat, anlaşılan o ki, kıyameti zaruri kılan bir hal olarak, bunlar, hem yaygınlık, alaniyet ve hem de fevkalâde kesafet kazanarak cemiyetin bünyesinde kökleşeceklerdir. Beşeriyeti bir bütün olarak bir uzva, bir hey'et-i içtimaiyeye benzetecek olursak, bu büyük beşerî uzviyet tıpkı münferid bir insan gibi, bünyesine yerleşen bu kadar ağır hastalıklara dayanarak, on beş çeşit hastalıkla, ağır hasta yatan tedavisiz bir beden gibi, ölüm ona daha hayırlı ve belki de bir kurtuluş olacaktır. Kıyamet bir bakıma onulmaz şekilde içtimâî marazlarla alude olmuş beşeriyetin ölümüdür. Anlaşılacağı üzere bu küllî ölümü, beşeriyet, şeriat-ı İlahiyeyi dinlemeyerek kendi eliyle hazırlamaktadır. Hadiste sayılan on beş marazın herbiri dinin yasak ettiği bir haramdır. Dikkat edersek insanlığın, kendi eliyle ördüğü teknik çerçevenin sağladığı kolaylık ve imkanların da yardımıyla, rîhu'l-hamra vetiresinde her geçen gün daha da artan bir sür'atle yol aldığını görürüz.

2- Hadisin anlaşılması için, kapalı olan bazı tabirlerin yanına parantez içerisinde açıklayıcı ilavelerde bulunduk. Burada sonradan gelen nesillerin önceden gelenlere (yani halefin selefe) hakareti meselesi ile ilgili bir açıklamayı kaydedeceğiz. *Tîbî* der ki: "Bundan maksad, halefin (arkadan gelenlerin) selefi (Sahabe, Tabiin ve Etbau't-tabiin gibi Resulullah'ın senasına mazhar olan nesilleri) ta'n etmesi onlara birkısım kusurlar izafe etmesi, salih amellerde onlara ihtida etmemesidir. Bu davranışlar onlar hakkında lanet gibidir." *Aliyyu'l-Kârî* te'vile kaçmaya gerek olmadan, selefe lanet eden zümrelerin varlığına dikkat çekerek "Bunlar kâfir veya mecnundur, ama lanet edici bir zümredir" der ve ilave eder: "Bu zümre sadece lanetle de yetinmeyip, selefi tekdir de ediyor. Bu cinayeti işlerken dayanakları fasid olan hevaları, kısır olan efkârlarıdır. Böyleleri mesela *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman* radıyallahu anhüm ecmain'in, (Resulullah'tan sonra) hilafeti haksız olarak ele geçirdiğini, aslında hilafetin *Hz. Ali*'nin hakkı olduğunu iddia ederler. Gerçek şu ki, bu iddia batıldır ve bu hususta selef ve halef bütün ümmet icma etmiştir. Bu icmaya karşı çıkan münkirlerin iddialarının hiçbir değeri yoktur. Kur'an ve sünnette hilafetin Resulullah'tan sonra Hz. Ali'ye ait olduğuna dair hiçbir delil, hiçbir nass mevcut değildir."

5047 ١٤ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَوَّلُ
الآيَاتِ خُروجاً طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحىً،

فأيتهما كانت فالأخرى على أثرها]. أخرجه مسلم وأبو داود.

14. (5047)- *İbnu Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çıkış itibariyle, kıyamet alâmetlerinin ilki güneşin battığı yerden doğması, kuşluk vakti insanlara dabbetu'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de onun hemen peşindedir."* [Müslim, Fiten 118, (2941); Ebu Davud, Melahim 12, (4310).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilk çıkacak kıyamet alâmeti hususunda varid olmuştur. Dikkat edilirse zikredilen iki alâmetten hangisinin önce olacağında kesin bir ifade olmadığı anlaşılır. Ancak biri diğerinin izindedir; biri çıkınca diğeri hemen onu takip edecektir. İlk çıkacak alâmet hangisi olacak hususu ulema tarafından münakaşa edilmiştir. 5033 numaralı hadisin açıklamasında kısmen geçti.

2- Burada, hadiste geçen *dabbetu'l-arzdan* bahsetmek istiyoruz. *Dabbetu'l-arz* tabir olarak arz hayvanı demektir. Kur'an-ı Kerim (Neml 82)'de ve pek çok hadiste kıyamete yakın, kıyamet alâmetlerinden biri olarak dabbetü'l-arzın çıkacağından bahsedilmiştir. Şerh kitaplarında bununla ilgili çok farklı açıklama ve tasvirler mevcuttur. Bazılarını şöyle hülasa edebiliriz:

★ Bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrar murad olunmuştur.

★ Bazıları: "Hadiste geçen, Cessase'dir" demiştir. (Cessase hadisi 5009 numarada geçti.)

★ *Hz. Ali:* "Sakalı olan bir adamdır" demiştir.

★ Bir hadiste: *"Dabbetu'l-arz Musa'nın asası ve Süleyman'ın mührü beraberinde olarak çıkacak, mühür ile mü'minin yüzünü parlatacak, asa ile kâfirin burnunu kıracak, insanlar sofraya toplanacak, mü'min kâfir tanınacak"* denir.

★ *Huzeyfe İbnu Esid*'in bir eserine göre: "Dabbenin üç hurucu var: Birisinde bazı badiyelerden çıkar, sonra gizlenir; birisinde de umera kanlar dökerken bazı şehirlerden çıkar, yine gizlenir, sonra da insanlar mescidlerin en şereflisi, en büyüğü ve en faziletlisi nezdinde iken, arz kendilerini fırlatmaya başlar; derken halk kaçışır, mü'minlerden bir taife kalır, "bizi Allah'tan, hiçbir şey kurtaramaz" derler. Dabbe de onların üzerine çıkar, yüzlerini inciden yıldız gibi cilalandırır, sonra hareket eder. Artık ne ta-

kip eden yetişebilir, ne kaçan kurtulabilir. Bir adama varır, namaz kılıyordur. Vallahi sen ehl-i salat değilsin der yakalar, mü'minin yüzünü ağartır, kâfirin burnunu kırar, dedi. O zaman insanlar ne halde olur? dedik, "Arazide komşular, emvalde şerikler, seferlerde arkadaşlar" dedi.

★ Bazı alimler: "Dabbe, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker terkedilince çıkar" demiştir.

★ Bazı müfessirler onun Safa dağından çıkacak büyük bir hayvan olduğunu söylemiştir.

★ Bazıları onun, birincisi *Mehdî,* ikincisi *Hz. İsa*'dan sonra, üçüncüsü de güneş batıdan doğduktan sonra olmak üzere üç kere çıkacağını söylemiştir.

★ Dabbe hakkında *Bediüzzaman* şu açıklamayı yapar: *"Kur'an'da, gayet mücmel bir işaret ve lisan-ı halinden kısacık bir ifade, bir tekellüm var. Tafsili ise ben şimdilik, başka meseleler gibi kat'î bir kanaatle bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim:* "لا يعلم الغيب الا الله"*...Nasıl ki kavm-i Fir'avn'e "çekirge afatı ve bit belası" ve Ka'be tahribine çalışan kavm-i Ebrehe'ye "ebabil kuşları" musallat olmuşlar. Öyle de Süfyan'ın ve Deccallerin fitneleriyle bilerek, severek isyan ve tuğyana ve "Ye'cüc ve Me'cüc' ün anarşistliği ile fesada ve canavarlığa giden ve dinsizliğe, küfür ve küfrana düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle arzdan bir hayvan çıkıp musallat olacak, zir ü zeber edecek. Allah u a'lem, o dabbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek, dehşetli bir taife-i hayvaniye olacak, Belki* الأ دابّةُ الأرضِ تأكُلُ منسأتَه *ayetinin işaretiyle o hayvan dabbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki, insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde, dişinden tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler, iman bereketiyle ve sefahat ve su-i istimalden tecennübleriyle kurtulmasına işareten ayet iman hususunda o hayvanı konuşturmuş."*

5048 ١٥ــ وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُمْرانُ بيتِ المَقْدِسِ خرابُ يثْرِبَ، وخرابُ يثْرِبَ خروجُ المَلْحَمَةِ، والمَلْحَمَةُ فتحُ القُسْطَنْطِينِيَّةِ: وفتحُ القُسْطَنْطِينِيَّةِ خروجُ الدَّجَّالِ. ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِه علَى فَخِذِ الّذِى حَدَّثَه؛ ثُمَّ قَالَ: إنَّ هذَا الْحَقُّ كَمَا أنَّكَ قاعِدٌ هٰهُنَا، يعنِي مُعاذَ بنَ جبلٍ رَضِيَ اللهُ عنْه]. أخرجه أبو داود والترمذي.

15. (5048)- *Hz. Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (birgün):

"Beytu'l Makdis'in imarı Yesrib'in harabıdır. Yesrib'in harabı melhamenin (savaşın) çıkmasıdır. Melhame İstanbul'un fethidir, İstanbul'un fethi Deccal'in çıkmasıdır!" buyurdular Sonra elini (Resulullah), konuşmakta olduğu kimsenin (yani Hz. Muaz'ın) dizine vurdular ve:

"Bu söylediğim kesinlikle hakikattir. Tıpkı senin burada oturman hak olduğu gibi" buyurdular."

Hz. Muaz burada kendisini kasdetmektedir. (Yani Aleyhissalâtu vesselâm'ın konuştuğu ve dizine elini vurduğu kimse Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh)'dir.)" [Ebu Davud, Melahim 3, (4294).]

AÇIKLAMA:

Burada, birbiriyle irtibatlı olarak zuhura gelecek bazı hadiseler nazar-ı dikkate arzedilmektedir. *Ebu Davud* bu hadisi Emaratu'l-Melahim başlığı altında kaydeder. Buna göre, sayılan hadiseler melhame denen büyük savaşların çıkmasına alamettir; o da Deccal'in çıkmasına...

★ *Beytu'l-Makdis,* Mescidu'l-Aksa denen Kudüs şehrindeki mukaddes mesciddir. Onun umranı, imandır. İmar da insanca, gelirce, malca çokluğa kavuşmasıyla gerçekleşir.

★ Yesrib, Medine-i Münevvere'nin cahiliye devrindeki eski adıdır.

Hadisi bazı şarihler: "Mescid-i Aksa'nın imarı Medine'nin harabının sebebidir" diye anlamıştır. Ancak Aliyyu'l-Kârî, "sebeb"i kabul etmez, "Mescid-i Aksa'nın imarı, Medine'nin harab olma zamanına rastlar" şeklinde açıklama getirir.

Bazı şarihler, "Beytu'l-Makdis'in imarı"ndan, harab edildikten sonra yeniden imar edilmesini anlarlar. "Çünkü derler, ahirzamanda, o harab olur, kâfirler sonra imar ederler." Bazı şarihler: "Umran, mükemmel şekilde imardır. Öyleyse, Beytu'l-Makdis, Medine'nin harabı zamanında normalin üstünde mükemmel bir imara mazhar olacaktır. Çünkü Beytu'l-Makdis'in harab olması mevzubahis değildir" demiştir.

★ Hadiste geçen melhame yani büyük savaştan, Şam ile Rum arasında çıkacak büyük bir savaş anlaşılmış ise de, *İbnu Melek* "Şam'la Tatarların arasında geçen savaşın kastedildiğini" söyler. Aliyyu'l-Kârî: "Birinci görüş daha doğru" der.

Bazı alimler, bunlardan herbirinin, kendinden sonra vukua gelecek bir hadisenin alâmeti olduğunu belirtir.

Resulullah, Hz. Muaz'a, bu söylediklerinin yakin ifade ettiğini belirtmiştir. Gerçekten de hepsi çıkmıştır.

5049 ١٦ - وعن عبدالله بن بسر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : بَيْنَ الْمَلْحَمَةِ. وَفَتْحِ الْمَدِينَةِ سِتُّ سِنِينَ وَيَخْرجُ الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ في السَّابِعَةِ]. أخرجه أبو داود.

16. (5049)- *Abdullah İbnu Büsr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Melhame ile Medine'nin fethi arasında altı yıl vardır. Yedinci yılda da Mesih Deccal çıkar." [Ebu Davud, Melahim 4, (4296); İbnu Mace, Fiten 35, (4093).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Medine'den maksad İstanbul'dur. Çünkü Medine, kelime olarak şehir demektir. Kelime burada lügat manasında kullanılmış olmaktadır. Mamafih yine *Ebu Davud*'un bir rivayetinde الْمَلْحَمَةُ الْكُبْرَى وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ وَخُرُوجُ الدَّجَّالِ في سَبْعَةِ أَشْهُرٍ *"Büyük melhame, İstanbul'un fethi ve Deccal'in çıkması yedi ay içerisindedir"* denilmektedir. Bu hadiste Medine yerine İstanbul zikredilmiştir.

İki hadis arasında dikkat çeken bir müşkil var: Birinde "yedi yıl" denirken, diğerinde "yedi ay" denmektedir. *İbnu Kesir* şöyle bir açıklama ile müşkili gidermeye çalışır: "Melhame'nin başı ile sonu arasında altı yıl vardır. Sonu ile İstanbul kastedilmiş olan Medine'nin fethi arasında bir yakınlık vardır. Öyle ki, bu Deccal'in çıkmasıyla birlikte yedi ay içerisinde olur."

Aliyyu'l-Kârî, tearuzun halledilemez durumda olduğunu belirttikten sonra melhame-i kübra ile Deccal'in çıkması arasında yedi yıl olduğunu belirten hadisin, yedi ay olduğunu söyleyen hadisten daha sahih olduğunu -Ebu Davud'un kaydına dayanarak- cezmen ifade eder.

İKİNCİ BAB

KIYAMETİN AHVALİ

BİRİNCİ FASIL

SÛR'A ÜFLENMESİ VE NEŞR

5050 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كَيْفَ أَنْعَمُ وَقَدِ الْتَقَمَ صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنَ وَحَنَا جَبْهَتَهُ وَاصْغَى سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ فَيَنْفُخَ. فَكَأَنَّ ذلكَ ثَقُلَ عَلَى أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم، فَـقَالُوا: كَيْفَ نَفْعَلُ أَوْ كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ: قُولُوا: حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلَى اللّهِ، وَرُبَّمَا قَالَ: عَلَى اللّهِ تَوَكَّلْنَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5050)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sûrun sahibi (İsrafil aleyhisselam), sûr denen borusunu ağzına dayamış, yüzünü çevirmiş, kulağını dikmiş, üfleme emrini beklerken ben nasıl tereffühle (dünya nimetlerinden) istifade edebilirim?" buyurmuşlardı. Bu, sanki ashabına çok ağır gelmişti:

"Peki biz ne yapalım -veya ne diyelim- ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular. Onlara: *"Hasbünallah ve ni'mel-vekil (Allah bize yeter, o ne güzel vekildir!), Allah'a tevekkül ettik.* -belki de *"tevekkülümüz Allah'adır!"* demişti- *deyiniz!"* diye emir buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 9, (2433).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı merhum, Resulullah'ın bu hadiste: "Kıyameti koparacak olan İsrafil, sûrunu ağzına dayamış, üfleme emri beklerken yani kıyamet bu kadar yaklaşmış iken, ben nasıl ferah bir yaşayışa girebilirim?" demek istediğini söyler. Kıyamet ve ölüm hadiselerinin anılmasında, hatırlanmasında insanlara bir ders, bir nasihat var. *Resulullah* bu dersi vermektedir.

5051 ٢- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الصُّورِ،

قَالَ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (5051)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sûr'dan sorulmuştu:

"Bu, içine üflenen bir boynuzdur!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Sünnet 24, (4742); Tirmizî, Kıyamet 9, (2432).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Tirmizî'deki veçhinde bu soruyu bir bedevinin sorduğu belirtilir.

2- *Sûr* hakkında *Mücahid*'den gelen bir açıklamaya göre, sûr boynuz gibi bir şeydir. Yemen lehçesinde sûr kelimesi, boynuz manasında bir tabirdir. Bazılarına göre, bu kelime suret kelimesinin cem'idir. Yani ölülerin suretleri; bunlara ruh üflenir. Ancak doğru olanı, önceki açıklamadır. Çünkü hadislerde bu bazan *"boynuz"* demek olan karn kelimesiyle ifade edilmiştir.

Alimler, ayetlerin tahlilinden, İsrafil'in sûra üç sefer üfleyeceğini istidlal etmişlerdir.

"Birincisi, nefha-i fezadır: Bunda göklerde ve yerde kim varsa, Allah Teala'nın dilediği zevattan başkası, hep dehşetinden sarsılacaktır. Neml suresinin 87. ayeti bu nefhayı haber verir.

İkincisi, nefha-i sa'kdır: Bunda Allah'ın dilediklerinden başka hepsi yıkılıp ölecektir. Zümer suresinin 68. ayeti bu nefhayı haber verir.

Üçüncüsü, nefha-i kıyamdır. Bu sûrun üflenmesiyle bütün insanlar dirilip kabirden kalkacak ve mahşer yerine hesap vermek üzere koşuşacaklardır. Yasin suresinin 51. ayeti bunu haber verir.

5052 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ. قِيلَ أَرْبَعُونَ يَوْماً؟. قَالَ أَبُو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَبَيْتُ. قِيلَ أَرْبَعُونَ شَهْراً؟ قَالَ أَبُو هريرة أَبَيْتُ، قِيلَ أَرْبَعُونَ سَنَةً. قَالَ: أَبَيْتُ. ثُمَّ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ، وَلَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الإِنْسَانِ يَبْلَى إِلاَّ عَظْمٌ وَاحِدٌ وَهُوَ عَجْبُ الذَّنَبِ، وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« عَجْبُ الذَّنَبِ » هو العظم المستدير الذي يكون في أصل العجز وأصل الذنب.

3. (5052)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*İki sur arasında kırk vardır!*" buyurmuştur. Bunun üzerine oradakiler:

"Ey Ebu Hureyre! Kırk gün mü?" diye sordular. Fakat o: "Birşey diyemem!" cevabını verdi. Tekrar: "Kırk ay mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi. "Kırk yıl mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi ve (Resulullah'ın hadisine devam etti.)

"*Sonra Allah semadan su indirecek ve insanlar yerden sebze biter gibi bitecekler. İnsanda bir kemik hariç hepsi çürür. Bu çürümeyen, acbu'z-zeneb denen kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet günü yeniden yaratılış bundan terkib edilecektir.*" [Buhârî, Tefsir, Zümer 3, Amme 1; Müslim, Fiten 141, (2955); Muvatta, Cenaiz 48, (1, 239); Ebu Davud, Sünnet 24, (4743); Nesâi, Cenaiz 117, (4, 111).]

AÇIKLAMA:

1- *İsrafil*'in sûra kaç sefer üfleyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir. Önceki hadisin açıklamasında "üç" diyenleri esas almış idik. İki ve hatta "dört" diyenler de olmuştur. *İbnu Hacer* "dört" diyenlerin görüşünü zayıf bulur.

2- Bu rivayet, iki üfleme arasında geçecek müddet hususunda bir fikir verir: Arada bir müddet var ama miktarı belli değil. Resulullah söylemiş olsa bile *Hz. Ebu Hureyre* şu veya bu sebepten dolayı yakalayamamış. Bazı rivayetlerde "kırk sene", "kırk hafta" gibi kayıtlar gelmiş ise de *İbnu Hacer* onların zayıf olduğunu belirtir.

5055 numaralı hadiste iki ayrı sûr üfleyicisiyle ilgili açıklama kaydedilecektir.

3- Hadiste, insanın kuyruk sokumunda *acbu'z-zeneb* denen bir kemik hariç tamamının çürüyeceği belirtilmiştir. Bazı rivayetlerde sual üzerine *acbu'z-zeneb* hakkında bilgi verilmiştir. Bu, hardal danesi büyüklüğünde son derece küçük bir zerredir. Kıyamet günü insanın yeniden yaratılışı, çürümeyen bu kemikten başlatılacaktır. Günümüz ilmi bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedideki bilginin depolanabileceğini ortaya koymuştur. Dolayısıyle her insanın şahsiyet-i müstakilesi ile ilgili temel bilgilerin, meşiet-i İlahî ile çürümeyecek olan bir hücrede depolanıp neş'e-yi saniyenin (veya ikinci yaratılışın) bu hücreden itibaren olması gayet mâkuldur. Bazı alimler: "Burada Allah'tan başka kimsenin bilemediği bir sır var. Çünkü yoktan var eden Allah, ikinci sefer yaratışta, yaratılışı bina edeceği bir asl'a muhtaç değildir" demiştir.

4- Hadiste amm bir üslubla çürümenin her insana şamil olacağı ifade edilmiştir. Halbuki başka rivayetlerde peygamberin, şehidlerin çürümeyeceği ifade edilmiştir. Şarihler bunları hükümden istisna ederler.

5- Şunu da belirtelim: İnsanın tamamen çürüme hadisesinden acbu'z-zenebi istisna kılan إلاّ "hariç" kelimesini, bazı alimler istisna manasına değil, atıf vavı olarak anlamışlar ve *"acbu'z-zeneb de çürür"* demişlerdir. Müzenî'nin öne sürdüğü bu manayı el-Ferra ve el-Ahfeş mâkul bulmuşlardır. Ancak, *İbnu Hacer:* "Müzenî'nin teferrüd ettiği bu mana bazı rivayetlerde "Arz acbu'z-zenebi ebediyyen yemez (çürütmez)" şeklinde gelen sarahat reddeder" der.

5053 ٤ - وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ يَعْلَقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يُرْجِعَهُ اللهُ الى جَسَدِهِ يَوْمَ يَبْعَثُهُ]. أخرجه مالك والنسائي.

«النَّسَمَةُ» الروح والنفس.

و«يَعْلَقُ» بسكون العين: أي يأكل.

4. (5053)- *Ka'b İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minin ruhu, cennet ağacında beslenen bir kuş olur. Yeniden dirilme gününde Allah onu cesedine döndürünceye kadar orada beslenir." [Muvatta, Cenaiz 49, (1, 240); Nesâî, Cenaiz 117 (4, 108); İbnu Mace, Zühd 32, (4271).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Nesaî'de şöyledir: "Mü'minin ruhu, cennet ağacında bir kuş olur. Allah kıyamet günü cesedine gönderinceye kadar orada kalır."

2- Şarihler, başka rivayetlere dayanarak, cennete kuş olacak ruhun, mücahidlerin ve şehid olarak ölen mü'minlerin ruhları olduğunu tasrih ederler. Diğer ruhların ise, bazan semada, bazan mezarların avlularında bulunacaklarını belirtirler. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* sadece şehidlerin kıyametten önce yeme ve diğer nimetlere mazhar olacağı, diğer ruhlara, kıyametten önce bunların verilmeyeceği hususunda ümmetin icmaını nakleder. Sadedinde olduğumuz hadisin de bazı tariklerinde şehid ruhlarının kastedildiği tasrih edilmiştir: أرواح الشهداء في طير خضر تعلق حيث شاءت *"Şehidlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Dilediği yerde rızkını yer."*

3- Alimler, kuş olma hadisesi için: "Ruh, Allah'ın emriyle kuş şeklin-

de teşekkül ve temessül eder. Tıpkı meleğin, insan şeklinde temessül ettiği gibi" derler ve ilave ederler: "Muhtemelen, burada murad, bazı rivayetlerde geldiği üzere ruhun bir kuş bedenine girmesidir." *Suyûtî, Ebu Davud*'a yaptığı haşiyede "Hadisi, "ruh, kuş olarak teşekkül eder" diye açıklarsak, burada kastedilen mana sadece "uçmaya muktedir olmaktaki" benzeyiştir, yaratılış yönüyle benzeme değildir. Çünkü insanın maddî şekli mahlukatın şekilleri arasında en üstünüdür" der.

Sindî, Suyûtî'nin mülahazasına şu ilavede bulunur. "Bu görüş, insan ruhunun kendine has bir şekli olması halinde doğrudur. Ama hakikat-ı halde insan ruhunun müstakil, hususî bir şekli yoksa ve şekilden mücerred ise ve Allah, bir hikmete binaen belli bir şekil almasını dilerse, ilk olarak kuş şeklini almasında aklın kabul etmeyeceği bir husus yoktur."

Mevzuun ehemmiyetine binaen, Suyûtî'nin Nesâî Şerhi'nde yer verdiği açıklamalardan bazı pasajları iktibas edeceğiz:

"İbnu'l-Kayyim der ki: "Ruh'un kaldığı bir yerin (mak'ad) olduğunu söylemek, onların ne kabirde olduğuna, ne de kabrin havlusunda olduğuna delalet etmez. Bilakis ruhun bu yerle bir bağıntısının bulunduğuna delalet eder ve bu manada ona bir mekan izafesi sahih olur. Zira ruhun bir başka şe'ni (bizim tabi olduğumuz kayıtlarla mukayyed olmayan bir başka realitesi ve mahiyeti) vardır. Bundandır ki o, bedenle bağlı olduğu halde aynı zamanda Refik-i A'la'da bulunur. Öyle ki, bir Müslüman, (ölmüş) arkadaşına selam verdiği vakit, ruh o hususî yerinde olduğu halde bu selama mukabele eder. Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* altı yüz kanadı olan Hz. Cebrail aleyhisselam'ı görmüştür. Bu esnada onun sadece iki kanadı ufku kapatmış ve dizisini Resulullah'ın dizine dayayacak, ellerini dizinin üstüne koyacak şekilde ona yaklaşmıştır. Ruhla ilgili meseleleri anlamada zorluk çıkaran husus, şöyle bir yanılgıdır; ruhlar âlemi ile ilgili şuunatı, şehadet âleminin me'luf olan, alışılan şuunatı ile mukayese yapılır, orası da buraya göre değerlendirilir. Bu hatalı kıyasa göre, ruh bir yer işgal etti mi, onun bir başka mekanda bulunması mümkün olmaz. Bu açık bir yanılgıdır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Mirac gecesinde Hz. Musa'yı Refik-i A'la'da olduğu halde, kabrinde namaz kılarken ve selam verenlere mukabele ederken görmüştür. Bu iki durum arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü ruhun şe'ni bedenlerin şe'ninden ayrıdır. Bu durumu daha iyi anlamamız için bazıları güneşle misallendirmiştir: Güneş semada olduğu halde şuaları yerdedir. Gerçi burada benzetmede eksiklik var. Çünkü ışık güneşin zatı değil, arazıdır. Ruh ise, arazıyla değil, zatıyla yerdedir. *Resulullah (aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın, yine Mirac'ta peygamberleri semavatta görmesi de bu meselemize bir başka delildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm orada ruhları misalî cesedlerinde görmüştü. Bununla birlikte onlar kabirlerinde canlı olarak namaz kılıyorlardı. Diğer taraftan Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü de hatırlayalım: *"Kim, kabrimin yanında bana salat okursa onu işitirim; kim de uzaktan salat okursa, o bana ulaştırılır." "Allah kabrime müvekkel bir melek koymuştur. Ona bütün mahlukatın kulaklarını vermiştir, kıyamete kadar bana salat okuyacak bir kimse yoktur ki, bu melek bana onu ismiyle, babasının ismiyle ulaştırmasın."* Şurası da muhakkak ki, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ruh-u şerifleri makamların en yücesinde, diğer peygamberlerin ruhlarıyla birliktedir.

Dinimizde sabit olan bu haberlerle, şu husus kesinlik kazanmıştır: "Ruhun A'la-yı İlliyyin'de veya cennette veya semada bulunmasına rağmen, bedeniyle de irtibatta olup idrak etmeye, işitmeye, namaz kılmaya, okumaya devam etmesi arasında bir zıtlık yoktur; biri diğerine mani değildir. Bu meselede şaşkınlık ve anlama zorluğu şuradan gelir: Dünyevî şahidde, söylenenleri görecek maddî bir organ mevcut değildir, bunlar iman ve tefekkürle idrak edilebilir. Berzah ve ahiretle ilgili umûr, dünyada alışmış olduklarımızdan tamamen ayrıdır. Öylesine ayrı ki, şöyle denebiliyor: "Ruhta öyle bir hareket kabiliyeti, öyle bir intikal sür'ati var ki, kabirden semaya çıkışına kadar muhtaç olduğu müddet, göz açıp kapama anı gibi zamanın en küçük bir birimidir. Bu durumu uykuda olan bir ruh müşahade eder. Nitekim hadislerde geldiğine göre: *"Uyuyan kimsenin ruhu yükselir, yedi kat semayı deler. Arş'ın önünde Allah'a secde eder, sonra cesedine geri döner ve bu seyahatı çok kısa bir zamanda gerçekleştirir."*

Vefatı, miladî 1505 olan Suyûti'nin özetle sunduğumuz bu açıklaması, günümüzde getirilen ilmî açıklamalara neredeyse ayniyle muvafık düşmektedir. Tamamen fizik kanunlarıyla yapılan açıklamalardan sonra verilen bir sonuç şöyle: "...Dünya adı verilen bu gezegen, bize göre insanlara ait zahirî âlemdir. Ama bu gezegende yaşayan ve farklı yaratılan cinler de bizimle dünyayı paylaşmaktadır. Onlar gene bu dünyamız üzerinde Kur'an-ı Kerimimizin gayb âlemi adını verdiği âlemde yaşamaktadırlar. Gayb âlemi, dünyadan başka bir yerde değildir. Farklı yaratılmamız sebebiyle cinler ve biz insanlar aynı koordinatlarda yaşadığımız halde fizik algılama sistemlerimizle birbirimizi farketmemekteyiz.

Görülmektedir ki, zahirî âlemin her noktası, aynı zamanda gayb âlemidir. Gayb âleminin her noktası da, aynı zamanda zahirî âlemdir. Öyleyse her nokta zahirî âlemde de gayb âleminde de aynı koordinatlara sahiptir ve her iki âlemde de vardır."

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der:

"İ'lem Eyyühe'l-Aziz: Âlem-i ziya, âlem-i hararet, âlem-i hava, âlem-i kehriba, âlem-i elektrik, âlem-i cezb, âlem-i esir, âlem-i misal, âlem-i berzah gibi âlemler arasında müzaheme (sıkışıklık) ve yer darlığı yoktur. Bu âlemler, hepsi de, ihtilalsiz, müsademesiz küçük bir yerde içtima ederler. Kezalik bu geniş gaybî âlemlerin de bu küçük arzda içtimaları mümkündür. Evet hava, su insanın yürüyüşüne, cam ziyanın geçmesine, şuanın röntgen vasıtasıyla kesif cisimlere bile nüfuzuna ve akıl nuruna, melek ruhuna, demirin içine hararetin akmasına, elektriğin cereyanına bir mani yoktur.

Kezalik bu kesif âlemde ruhanîleri devrandan, cinnîleri cevelandan, şeytanları cereyandan, melekleri seyerandan men edecek bir mani yoktur."

Merhum'un, mevzuyu aydınlatacak bir başka açıklaması, şöyle:

"İ'lem-Eyyühe'l-Aziz: Vücud nev'inde tezahum yoktur. Yani, pekçok âlemler, haller, vücud sahnesinde içtima eder, birleşirler. Mesela: Gece zamanı duvarları camdan olan ve elektrik yanan bir odaya girdiğin vakit, âlem-i misale bir pencere hükmünde olan camlarda pek çok menzilleri, odaları göreceksin.

Saniyen: Odada otururken, kemal-i suhuletle o misalî odalarda her çeşit tebdil, tağyir, tasarruf edebilirsin.

Salisen, odadaki elektrik, elektrik misallerinin en uzağına en yakındır. Çünkü, o misalî misallerin kayyumu odur.

Rabian, bu maddî vücudun bir habbesi, bir parçası, o misali vücudun bir âlemini içine alabilir. Bu dört hüküm, Vacib (Allah) ile âlem-i mümkinat arasında da caridir. Çünkü mümkinatın vücudu Vacib'in nurundan bir gölge olduğu cihetle, vehmî bir mertebedir. Vacib'in emriyle vücud-u hariciyeye girer. Sâbit ve müstekarr kalır. Demek mümkinatın vücubu, bizzat hakiki bir vücud-u haricî olmadığı gibi, vehmî veya zail bir zıllı da değildir. Ancak Vacibu'l-Vücud'un (Allah'ın) icadıyle bir vücuttur."

Bediüzzaman'ın bir başka tahliline göre, tasvirlerde yedinci kat semanın ötesinde yer aldığı ifade edilen ve zihinlerde, kevn dediğimiz maddî âlemi kuşatan uzak bir hudud gibi tebessüm eden arş dahi, kevn' den hariç değildir.

"İ'lem-Eyyühe'l-Aziz: Her şeyin içine melekut, dışına da mülk denir. Bu itibarla insan ile kalb, birbirine hem zarf, hem mazruf olur. Çünkü insan, mülk cihetiyle kalbe zarf olur; melekut cihetiyle de mazruf olur.

Bu kaide arş ile kevn hakkında da tatbik edilir. Şöyle ki: Arş, Zahir,

Batın, Evvel, Ahir isimlerinin halita ve karışığıdır. Bu halitada dahil olan ism-i Zahir itibariyle arş, mülk; kevn melekut olur. İsm-i Batın itibariyle arş melekut, kevn mülk olur. Demek arş'a ism-i Zahir nazarıyla bakılırsa, kendisi zarf, kevn de mazruf olur. İsm-i Batın gözüyle bakılırsa kendisi mazruf, kevn zarf olur ve keza ism-i evvel itibariyle وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ *ayetinin işaret ettiği kevnin bidayetini içine alıyor. Ve ism-i Ahir itibariyle,* سَقْفُ الْجَنَّةِ عَرْشُ الرَّحْمَنِ *hadis-i şerifinin ima ettiği kevnin nihayetini içine alıyor.*

Demek arş öyle bir halitadır ki, şu dört isimden aldığı hisseler ile kevn ve vücudun sağını solunu, üstünü ve altını ihata etmiş olur."

5054 ٥– وعن أبي رزين العُقَيْلي قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ يُعِيدُ اللهُ الْخَلْقَ؟ وَمَا آيَةُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: أَمَا مَرَرْتَ بِوَادِى قَوْمِكَ جَدْبـاً، ثُمَّ مَرَرْتَ بِهِ يَهْتَزُّ خَضِراً؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَتِلْكَ آيَةُ اللهِ فِي خَلْقِهِ كَذٰلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى]. أخرجه رزين.

5. (5054)- *Ebu Rezin el-Ukaylî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Allah, mahlukatı nasıl iade eder, (yeniden diriltir)? Bunun dünyadaki örneği nedir?"

"Sen dedi, hiç kavminin üzerinde yaşadığı vadiden kurak mevsimde geçmedin mi? Sonra bir kere de her tarafın yemyeşil üğründüğü münbit mevsimde uğramadın mı?"

Ben "Elbette!" deyince:

"İşte bu, (yeniden) yaratmasına Allah'ın delilidir. Allah, ölüleri de böyle diriltecektir!" buyurdular." [Rezin tahric etmiştir. Bu hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde biraz farklı lafızlarla rivayet edilmiştir (4, 11).]

AÇIKLAMA:

Ahirette yeniden diriltmeye, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği bu örnek, tamamen Kur'anî bir metoddur. Zira Kur'an-ı Kerim, dünyada cereyan eden ve gözle gördüğümüz hadiseleri zikrederek, ahiretteki ihyanın da böyle olacağını söyler.

وَاللهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَاباً فَسُقْنَاهُ إِلَى
بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ

"Allah, rüzgârları salıverip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken biz onu ölü bir toprağa sürüp, onunla yeri, ölü-

münün ardından canlandırmışızdır. İşte (ölülerin) dirilmesi de böyledir" (Fatır 9).

5055 ٦– وعن ابن عبّاس رَضِيَ الله عَنْهما قال: [في قوله تعالى: فإذَا نُقِرَ في النَّاقُورِ. قَالَ: هُوَ الصُّورُ، والرَّاجِفَةُ النَّفْخَةُ الأولىٰ، والرَّادِفَةُ الثَّانِيَةُ]. أخرجه البخاري ترجمة.

6. (5055)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) فَإذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ **"O boru öttürülünce"** (Müddessir 8) ayeti ile ilgili olarak dedi ki: "Bu, sûrdur. Surede geçen racife, birinci nefha (üfleme), râdife de ikinci nefhadır." [Buhârî, Rikak 43 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* bu hadisin açıklaması zımnında, sûru üfleyecek melekten bahsederken, sûru *İsrafîl* aleyhisselam'ın üfleyeceği hususunda Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in icma'ına dair Halimi'nin kaydını naklettikten sonra, bazı rivayetlerde de iki sûr üfleyicisinden bahsedildiğine temas eder. Bu rivayetlerden birinde "مَا مِنْ صَبَاحٍ إلاَّ وَمَلَكَانِ مُوَكَّلاَنِ بِالصُّورِ يَنْتَظِرَانِ مَتَى يَنفُخَانِ *Her sabah, sûra müekkel iki melek, ona üfleme emrini beklerler.*"

İbnu Hacer, bu manayı ifade eden hadislerden bazılarını kaydeder sonra da birinci üflemeyi bir başka meleğin, ikinci üflemeyi ise *İsrafîl*'in yapacağını ifade eden *Hz. Aişe*'ye ait şu rivayeti kaydeder: *"O melek, İsrafîl'in kanat çırptığını görünce, sûra üfler. O, birinci üflemeyi yapar ki, bu nefha-i sa'k'dır. Sonra İsrafîl ikinci üflemeyi yapar. İşte bu da nefha-i ba's (yeniden dirilme=nefha-i kıyâm da denir)."*[13]

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Müddessir suresinde geçen nâkur ile Naziat suresinde geçen *râcife* ve *râdife* kelimeleri hakkında İbnu Abbas'ın yaptığı açıklamayı sunmaktadır. Buna göre, mezkur nâkurdan maksat, İsrafil'in kıyamet günü ölülerin dirilmesi için üfleyeceği sûr (boru)dur. Sûr'dan Kur'an'da bir çok ayette bahsedilmiştir. En'am 6, Kehf 99, Ta-ha 102, Mü'minun 101, Neml 87, Ya-sin 51, Zümer 68, Kaf 20, Hakka 13, Nebe' 18.

3- *Sûr* kelimesini *Hasan Basrî*, suver şeklinde okumuştur. Suver, suretin cem'idir. Bu takdirde manayı şöyle te'vil etmiştir: "Üflemeden murad cesedleredir, ta ki ruhlar cesedlere dönsünler. *Ebu Ubeyde* "sureti, cemi olarak suver şeklinde okumanın da" caiz olduğunu, başka şahidlerle gösterir. Böyle olunca, iki kıraat da aynı manayı ifade etmiş olur. Ancak

13- Bu açıklama 5051 numaralı hadisteki açıklamaya nazaran tabir itibariyle farklı ise de esasta aynıdırlar.

Ezherî, bu yorumun Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği şekle muhalefet ettiği belirtilir.

İbnu Hacer bu ihtilafı kaydettikten sonra, *Ebu'ş-Şeyh*'in Kitabu'l-Azamet'inden *Vehb İbnu Münebbih*'in bir rivayetini kaydeder: "Allah sûru kristal cam berraklığındaki inciden yarattı. Sonra arş'a: "Sûru al ve (bir köşene) as!" dedi. Sonra, "Ol!" emretti ve İsrafil oluverdi. İsrafil'e sûru (boruyu) almasını emir buyurdu. İsrafil de (arşta asılı olan sûru) aldı, onda, yaratılmış her bir ruh, hayat sahibi her bir nefis için bir delik açtı. [...] Sonra bütün ruhlar sûrda toplanır. Sonra Allah İsrafil'e emreder, o da sûra (cesedlere) üfler ve her bir ruh, cesedine girer."

İbnu Hacer der ki: "Bu hadise göre, üfleme hadisesi, önce ruhların sûra -ki bu manada cesedler demektir- ulaşması için vukua gelir. Öyleyse burada üflemenin, boynuz olan "sûr"a izafesi hakikattır, cesedler olan "sûr"a izafesi mecazdır.

5056 ٧– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَاحِبَ الصُّورِ، وَقَالَ عَنْ يَمِينِهِ جِبْرِيلُ، وَعَنْ يَسَارِهِ مِيكَائِيلُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ]. أخرجه رزين.

7. (5056)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün bize) Sahib-i Sûr'u (İsrafil'i) zikretti ve dedi ki:

"Sağında Cibril, solunda da Mikail aleyhimusselam var." Rezin tahric etmiştir. [Ebu Davud, Huruf ve'l-Kıraat 1, (3999).]

İKİNCİ FASIL

HAŞR HAKKINDA

5057 ١ – عن سهيل بن سعد رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلى أرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ لَيْسَ فيهَا عَلَمٌ لأحَدٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (5057)- *Süheyl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar beyaz, bembeyaz, has unun çöreği gibi bir yerde toplanacaklar. Orada hiç kimsenin bir işareti (evi, bağı vs.) olmayacak." [Buhârî, Rikak 44; Müslim, Münafıkûn 28, (2790).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *mevkıf* da denen haşir meydanı, yani kıyametin kopmasından ve ruhların cesedlere üflenmesinden sonra hesap vermek üzere insanların toplanacağı haşir meydanı tasvir edilmektedir: Burası beyaz, bembeyaz (veya kızıla çalan) bir beyaz renk taşıyacaktır. *Afrâ* kelimesi için "lekesiz beyaz", "bembeyaz", "kızıla çalan beyaz", "şiddetli beyaz" gibi manalar verilmiştir. "Beyaz" dedikten sonra "kızıla çalan beyaz" manası değil, "bembeyaz" manası da uygun gözükmektedir. Nitekim has un da beyazdır.

2- Haşir meydanının ikinci vasfı, düz oluşudur. Orada dünyanın sathını andıran dağ, dere, ev, bağ, bahçe, ağaç vs. olmayacaktır. Maksad, yeryüzünün tamamen yok olduğunu ve mevkıfın tamamen başka bir hüviyette bir meydan olduğunu belirtmektir.

İbnu Ebi Cemre: "Bu ifadede, mevkıf sahasının, bu dünyadan çok daha büyük olduğuna da işaret vardır" der. *İbnu Hacer* de: "Bunda dünya arzının yok olup ortadan kalktığına, mevkıf arzının yeni olduğuna işaret vardır" der ve selefin bu meseleyle ilgili olarak يَوْمَ تُبَدَّلُ الأرْضُ غَيْرَ الأرْضِ "O

gün ki arz başka bir arza, gökler de (başka göklere) tebdil olunacaktır..." (İbrahim 48) ayetinin te'vilinde ihtilaf ettiklerini belirtir. Buradaki tebdilin manası dünyanın zâtının ve sıfatlarının değişmesi midir, yoksa sadece sıfatlarının değişmesi midir? *İbnu Hacer,* sadedinde olduğumuz hadisin birinci şıkkı te'yid ettiğini söyler. *İbnu Mes'ud*'dan bu ayetle ilgili olarak: "Arz öyle bir arza dönüşür ki, bu arz sanki gümüş gibi (saf ve tertemizdir), üzerinde haram kan dökülmemiş ve hiçbir günah işlenmemiştir." Bu hadis mevkuf ise de merfu olarak da rivayet edilmiştir. *Beyhakî* bunu İbnu Mes'ud'un bir yorumu olarak anlayıp: "Mevkuf olması daha sahihtir" demiştir. Taberî, Hz. Enes'ten merfu olarak يبدلها الله بارض من فضة لم يعمل عليها الخطايا *"Allah arzımızı, üzerinde günahların işlenmediği gümüşten bir arza tebdil eder"* hadisini rivayet eder. Başka rivayetler de var. Hülasa, arzın kıyamet günü beyaz, temiz, günahsız bir arza çevrileceği manasını te'yid eden (Resulullah'tan) merfu rivayetler de mevcuttur.

5058 ٢ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّكُمْ مُلاقُو اللهِ تَعالى حفَاةً عُراةً غُرْلاً].

2. (5058)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizler Allah'a yalınayak, bedenleriniz çıplak ve kabuklu (sünnet edilmemiş) olarak haşr olunacaksınız!" buyurdular."

5059 ٣ – وفي أخرى قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَوْعِظَةٍ. فقَالَ: يا أيُّهَا النَّاسُ إنَّكُمْ مَحْشُورُونَ الى اللهِ تَعَالى حفَاةً عُراةً غُرْلاً كَمَا بَدَأْنَا أوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا إنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ. ألاَ وإنَّ أوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، ألاَ وَإنَّهُ سَيُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فأقُولُ: يَا رَبِّ أصْحَابِي. فَيُقَالُ: إنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ – الى قوله – الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. قَال فَيُقَالُ لِي: إنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ].

زاد في رواية: [فأقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«غُرْلاً» أي غير مختونين.

3. (5059)- Bir diğer rivayette *İbnu Mes'ud* şöyle demiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* va'z etmek üzere aramızda doğruldu ve dedi ki:

"Ey insanlar! Sizler (kıyamet günü) Allah'ın yanında yalınayak, çıplak ve kabuklu olarak toplanacaksınız. [Sonra şu ayeti okudu:] **"İlk yaratışa nasıl başladı isek, üzerimizde hak bir vaad olarak yine onu iade edeceğiz..."** (Enbiya 104). *Haberiniz olsun! Kıyamet günü mahlukattan ilk giydirilecek İbrahim aleyhisselam'dır. Haberiniz olsun, o gün ümmetimden bazı kimseler getirilir ve sol tarafa alınırlar. Bunun üzerine ben:*

"Ey Rabbim! Bunlar ashabımdır!" derim. Bana:

"Sen bilmiyorsun, bunlar senden sonra neler yaptılar" denilir. Ben salih kul (İsa)'nın dediği gibi diyeceğim:

"Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat vakta ki sen beni (içlerinden) aldın, üstlerinde nigehban yalnız sen oldun. (Zaten) sen (her zaman) her şeye hakkıyla şahidsin. Eğer kendilerine azab edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen mutlak galib ve yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da hakikaten sensin sen"(Maide 117-118).]

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla dedi ki:

"Bunun üzerine bana: "Onlar, sen aralarından ayrıldığın günden beri, dinden yüz çevirmeye hiç ara vermediler!" denilecek."

Bir rivayette şu ziyade var: *"Ben: "Rahmetten uzak olsunlar, rahmetten uzak olsunlar!" derim."* [Buhârî, Rikak 45, Enbiya 8, 44, Tefsir, Maide 14, 15, Tefsir, Enbiya 2; Müslim, Cennet 57, (2860); Tirmizî, Kıyamet 4, (3329); Nesâî, Cenaiz 118, (4, 114).]

AÇIKLAMA:

1- *Haşr: Kurtubî,* belki de kelimenin kullanışlarını esas alarak haşr hakkında şu açıklamayı yapar: (Biraz özetleyerek, kısaltarak alıyoruz.) "Haşr, toplanma manasına gelir. Dört çeşit haşir vardır. Bunlardan ikisi dünyada, ikisi de ahirettedir.

★ Birinci haşr: Haşir suresinin ikinci ayetinde zikredilen haşirdir. (Mealen): **"O, ehl-i kitaptan küfür edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır"** (Haşr 2).

★ İkinci haşr: Kıyamet alâmetleri zımnında zikri geçen haşirdir: Bir rivayette Aden'den çıkacak bir ateşin insanları mahşere (toplanma yeri) sevkedeceği belirtilir: تخرج نار قبل يوم القيامة من حضرموت فتسوق الناس

"Bir başka rivayette ذلك نار تخرج من قعر عدن ترحل الناس الى المحشر

Bir başka rivayette: اما اول اشراط الساعة فنار تحشر الناس من المشرق الى المغرب

Farklı şekillerde çıkacağı belirtilen bu ateşle ilgili rivayetlerin te'lifi zor görünmektedir. *İbnu Hacer* şöyle bir te'lif teklif eder: "Muhtemelen bu ateş önce Aden taraflarında çıkacak. Sonra arzın her tarafına sirayet edecek. Hadiste geçen *"İnsanları doğudan batıya haşredecek"* ifadesi, haşrin hususi kalmayıp, her tarafta umumileşeceğini beyan kasdını güder. Belki önce şark ahalisi haşredilecek, ama sonradan garb ahalisinin haşri de olacaktır. Nitekim bütün fitneler doğudan başlar.."

★ *Üçüncü haşr:* Ölülerin kabirlerinden haşridir. Bu yeniden dirilmeden (ba's) sonra, Mevkıf denen hesap meydanında toplanmasıdır. Bu haşr şu ayette bahsedilen haşrdır. (Mealen): **"...Onları da mahşerde toplamışızdır da içlerinden hiçbirini bırakmamışızdır"** (Kehf 47).

★ Dördüncü haşr; İnsanların cennet veya cehennemde toplanmasıdır."

İbnu Hacer, bunlardan birinciye haşr denemeyeceğini, şer'an mutlak olarak haşr denince, kıyamet günü bütün mevcudatın toplanmasının kastedildiğini, halbuki birinci haşr olarak zikredilen hadisenin benzerlerinin tarihte sıkça vukua geldiğini, hiçbirine haşr denmediğini belirtir ve *İbnu'z-Zübeyr*'in halife olunca, Emevîlerin Medine'den Şam'a sürdüğünü ifade eder.

2- Hadiste kıyamet günü ilk elbise giyecek zatın İbrahim aleyhisselam olduğu belirtilir. Başka rivayetlerde, İbrahim'i Resulullah'ın takip edeceği belirtilmiştir. *Hz. İbrahim*'e tanınan bu öncelik, onun ateşe atılmış olması veya seravil (şalvar) ile ilk tesettürü onun vaz' etmiş olmasıyla izah edilmiştir. Şarihler onun bu meselede efdaliyetinin, her yönden Resulullah'a efdaliyet ihraz edeceği manasına gelmediğini belirtirler.

3- *Resulullah*'tan sonra irtidat edenlerle ilgili muhtelif açıklamalar yapılmıştır.

1) Bunlar münafık ve mürtedlerdir. Abdest uzuvlarında ve alınlarında beyazlıkla diriltilirler. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunlara bu alâmetleri sebebiyle nida eder. Ancak:

"Bunlar vaadine mazhar olanlardan değiller!" denilir. Bunlar senden sonra dini değiştirdiler. Yani izhar ettikleri İslam üzere ölmediler."

2) "Bunlardan murad, Aleyhissalâtu vesselâm zamanında Müslüman olarak yaşayıp sonradan irtidat edenlerdir" denmiştir. Resulullah bunlara da, -üzerlerinde abdest nuru olmasa da- sağlığında onları Müslüman bildiği için nida eder. Ancak "Bunlar irtidat ettiler!" denilir.

3) "Bunlar, tevhid üzerine ölen büyük günah sahipleri ve kişiyi dinden çıkarmayan bid'alara düşen ehl-i bid'adır" denmiştir. Bunların alınlarında ve abdest uzuvlarında nur olması da mümkündür. Bunlar, *Resulullah* zamanında veya ondan sonra da yaşamış olabilirler. Bunları hususi alâmetleriyle tanımış olacaktır. *İbnu Abdilberr* der ki: "Dinde bid'at çıkaranların hepsi havuz'dan kovulacaktır; Haricîler, Rafizîler ve diğer ehl-i heva." Devamla "Zalimlerin, haksızlıkda ileri gidenlerin, hakkı gizleyenlerin ve kebair işleyerek asi olanların" da bu hükme girdiklerini, bu sayılanların hepsinin, sadedinde olduğumuz hadiste haber verilen azaba maruz kalacaklarından korkulduğunu belirtir.

4- Hadiste, salih kul olarak işaret edilen zat, *Hz İsa* aleyhisselam'dır. Çünkü salih kul'a nisbet edilerek söylenen söz ayet-i kerimedir ve Kur'an, onu *Hz. İsa*'nın bir yakarışı olarak sunmaktadır. Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*, ümmetinden günahkâr bir zümreyi, *Hz. İsa*'nın merhametkârâne ve şefkatkârâne olan üslubuyla Allah'a havale etmekte, Hz. Nuh'un helak ve ceza talep eden üslubuna (Nuh 26) yer vermemektedir.

5060 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاَثَ أَصْنَافٍ: صِنْفٌ مُشَاةٌ، وَصِنْفٌ رُكْبَانٌ، وَصِنْفٌ عَلَى وُجُوهِهِمْ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ يَمْشُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ؟ قَالَ: الَّذِي أَمْشَاهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ أَنْ يُمْشِيَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَمَا إِنَّهُمْ يَتَّقُونَ بِوُجُوهِهِمْ كُلَّ حَدَبٍ وَشَوْكٍ].

أخرجه الترمذي.

4. (5060)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunurlar:

★ *Yayalar sınıfı,*

★ *Binekliler sınıfı,*

★ *Yüzü üstü sürünenler sınıfı."*

Aleyhissalâtu vesselâm'a soruldu: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar yüzleri üzerine nasıl yürürler?" Şu cevabı verdiler:

"Onları ayakları üzerine yürüten Zat-ı Zülcelal, yüzleri üzerine yürütmeye de kadirdir. Ancak bilesiniz, bu yüzleri üstü yürüyenler, önlerine çıkan her engele, her dikene karşı kendilerini yüzleriyle korumaya çalışırlar." [Tirmizî, Tefsir Benî İsrail (İsra), 3141).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, ebedî menzillerine gitmek üzere, herkes amel ve imanlarının derecesine göre farklı süratte yol alacaklardır. Aleyhissalâtu vesselâm bunları üç grupta ifade buyurmuştur: Yayalar, binekliler, yüzü üzeri sürünenler. İlk iki sınıf ehl-i imandır, üçüncüsü ise kâfirlerdir. Ehl-i iman da iki grupta ele alınmıştır:

Yayalar. Bunlar gidişte meşakkat çekecekler, ama sürünenlerinkinden çok hafif.

Bazı alimler, önce yayaların zikredilmiş olmasını, ehl-i imandan yayan yürüyecek olanların çoğunluğu teşkil etmeleriyle izah etmiştir.

En şerefli sınıf binekli olanlardır. Bunların da, dünyada bile bineklerin sürat ve konforca çeşitlilikleri gözönüne alınınca, kendi aralarında farklılıklar arzedeceği anlaşılır.

Yüz üstü sürünecek olanlarla ilgili şu ayeti de hatırlatabiliriz: **"Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler, sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz. Onların varacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça biz onun alevini artırırız"** (İsra 97).

el-Kâdi der ki: *"Yüzleriyle korunurlar"* ifadesi, onların ne kadar alçaltılıp hakir kılınacaklarını beyan eder. Allah eza veren şeylere karşı, onları, ellerine ve ayaklarına bedel yüzleriyle korunmaya mecbur kılacaktır. Hedefe gidişi ayağa bedel yüzleriyle yaptırması da, onların dünyada iken yüzlerini yaratıp şekillendiren Zat için secdeye koymamalarından dolayıdır."

5061 ٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحْشَرُ النَّاسُ يومَ
القِيَامَةِ على ثلاثِ طَرَائِقَ، رَاغِبِينَ رَاهِبِينَ، واثنانِ على بعيرٍ، وثلاثةٌ على بعيرٍ،
وأربعةٌ على بعيرٍ، وعشرةٌ على بعيرٍ. وتحشرُ بقيّتَهم النَّارُ، تَقِيلُ معهم حيثُ قالوا،
وتَبِيتُ معهم حيثُ باتوا، وتُصبِحُ معهم حيثُ أصبحوا، وتُمسِي معهم حيثُ

أمسوا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (5061)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar kıyamet günü üç hal üzere haşrolunurlar:*

1) İstekliler, korkanlar,

2) İki kişi bir deve üzerinde olanlar, üç kişi bir deve üzerinde olanlar, dört kişi bir deve üzerinde olanlar, on kişi bir deve üzerinde olanlar.

3) Geri kalanları, ateşe tapanlar. Cehennem, onların kaylûle yaptığı yerde onlarla kaylûle yapar, geceledikleri yerde onlarla birlikte geceler, onların sabahladıkları yerde onlarla sabahlar, onların akşamladıkları yerde onlarla beraber akşamlar." [Buhârî, Rikak 48; Müslim, Cennet 59 (2861); Nesâî, Cenaiz 118, (4, 115, 116).]

AÇIKLAMA:

1- Haşr hakkında teferruatlı açıklamayı 5059 numaralı hadiste kaydettik.

2- Bu hadiste zikredilen haşir hangisidir? 5059 numaralı hadisin açıklamasında *Kurtubî*'den kaydettiğimiz yoruma göre, nususta zikri geçen haşir dört idi. Bunlardan biri te'vil götürse de, üç haşirden bahsedilebileceği ve birisinin kıyamet kopmazdan önce, kıyametin kopmasına yakın meydana gelecek bir haşir olduğu belirtilmiş, rivayetler kaydedilmiş idi.

Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen haşrin de işte bu haşir olduğu, çoğunlukla benimsenen görüştür.

Öyleyse hadis, Aden taraflarında çıkıp, dünyanın her tarafına sirayet edecek bir ateş sebebiyle insanların (Şam) tarafına toplanacaklarından ve bu toplanma, (bu göç, bu iltica) işine iştirak edenlerin üç kategoride mütalaa edileceğinden haber vermiş olmaktadır.

Birinci kategori: İstekliler, korkaklar. Hadis bunların neyi arzulayıp neyden korktuklarını açıklamıyor, müphem ve mutlak bırakıyor.

İkinci kategori: Bunlar kaçma sırasında meşakkattedirler. Bu meşakkat ve sıkıntı *"bir deveye iki, üç...on kişi binecek"* şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü kategori: Kaçamayanlar. Bunları ateş yakalayacak. Bu hadisenin kıyametten önce vuku bulan bir vak'a olma ihtimali esas alınınca, kaçılan bu ateşin onları yakalayacağı söylenebilir. Yakalanmanın vakti yoktur; kimini sabah, kimini öğle, akşam... gece vs.

Hattâbî, bu haşrin kıyametten önce vuku bulacağını söyler ve: "İnsanları diriler olarak Şam'a toplar" der. Hattâbî, bu haşrin dünyada olacağını açıklama sadedinde şunları söyler: "Kabirlerden Mevkıf'a olacak haşir, bu suretle olmaz, bu uhrevî haşirde deveye binme, deveyi nöbetleşe kullanma şekli yoktur. Bu haşir, İbnu Abbas'tan gelen hadiste belirtildiği üzere "yalınayak, çıplak ve yaya" şekilde olacaktır."

"Bir devede iki, üç..on kişi olacak" ibaresini Hattâbî: "Bir deveyi iki, üç... on kişi münavebe ile kullanacaklar demektir" diye açıklar. Yani yol esnasında çok sayıda insana tek binek düşecek biri binerken diğerleri yürüyecek.

İbnu Hacer, münavebe ile kullanmayı kesin bir üslubla reddetmese de, bir deveye aynı anda on kişiye kadar binilebileceğini, Allah'ın bu gücü o gün deveye verebileceğini söyler. Bu yorum bize deve kelimesini binek, binme aracı olarak anlamamıza imkan tanır. Bundan hareketle insanların (1990-1991 yılında çıkan Körfez hadisesinin sonunda Irak'ta yaşayan Kürtler ve Türkmenlerden iki milyona yakın insanın yurtlarını terkederek, bin bir müşkilatla eski coğrafi taksimatta Şam sayılan, bugün ise Suriye denen Güneydoğu Anadolu bölgesine hicret hadisesinde olduğu gibi) bu haşir sırasında canları pahasına pek müşkilatlı bir kaçışla Şam (yani Suriye) bölgesinde toplanacaklarını anlamamıza imkan verir.

Şunu da belirtelim ki, Halimî, bu haşrin kabirlerden Mevkıf'a gidiş haşri olduğuna meyletmiş, Gazalî ise bu hususta kesin kanaat beyan etmiştir. İsmailî: "Ebu Hureyre hadisinin zahiri, insanların "yalınayak, çıplak ve yaya" haşredileceklerini haber veren İbnu Abbas hadisine muhalif düşer" der. Şöyle bir te'lif teklif eder: "Haşirle "neşir" de[14] ifade edilir. Çünkü biri diğeriyle muttasıldır. Öyleyse haşir, insanların kabirlerden yalınayak, çıplak olarak çıkarılıp, Mevkif'e (hesap meydanına) sevkedilmeleridir. İşte bu sırada müttakiler deve üzerinde gelerek toplanırlar."

Bazıları da iki hadisi şöyle te'lif eder: "İnsanlar kabirlerinden, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hadisinde ifade edilen evsafta çıkarılırlar, sonra halleri, buradan Mevkif'e gelinceye kadar, Ebu Hureyre hadisinde ifade edilen evsaf içinde farklı olur. Bu son te'vili te'yid eden bir rivayet Ebu Zerr'den, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî tarafından tahric edilmiştir.

حَدَّثَنِي الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ أَنَّ النَّاسَ يُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ثَلَاثَةِ أَفْوَاجٍ فَوْجٍ طَاعِمِينَ
كَاسِينَ رَاكِبِينَ وَفَوْجٍ يَمْشُونَ وَفَوْجٍ تَسْحَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ عَلَى وُجُوهِهِمْ.

14- Neşir: Hesap vermek üzere amel defterlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

"Sadık ve masduk olan Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana haber verdi ki: *"Kıyamet günü insanlar, üç grup halinde haşredilecektir: Bir grup (Allah'ın nimetlerinden) yemekte oldukları ve elbiseler içinde ve binekler üzerinde bulundukları halde haşredilir. Bir grup yayadır, bir grup da melekler tarafından yüzleri üstü sürüklenirler."*

İyâz, bu görüşler içerisinde Hattâbî'nin görüşünü tercih eder ve bazı hadislerde *"ateş onlarla birlikte kaylûle yapar, onlarla birlikte akşamlar, onlarla birlikte sabahlar"* ifadesini delil göstererek: "Bu haller dünyaya ait hallerdir, (öyleyse, hadiste, kıyametten önceki haşir kastedilmiştir)" der.

Hadis üzerinde başka yorumlar da var:

Son olarak onu hatırlatalım. Hadisler ve ayetler, İlahî mucizeye mazhar oldukları ve her asra baktıkları için ulemanın istinbat ettiği bütün manaları kasdetmiş olabilir. Sadece birinde cezmedip diğerlerini reddetmek caiz olmaz.

5062 ٥ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَعْرَقُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَذْهَبَ عَرَقُهُمْ فِي الأَرْضِ سَبْعِينَ ذِرَاعاً، وَإِنَّهُ يُلْجِمُهُمْ حَتَّى يَبْلُغَ آذَانَهُمْ]. أخرجه الشيخان.

6. (5062)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar kıyamet günü öylesine ter akıtırlar ki, bu terler yerin içinde yetmiş zira'lık derinliğe kadar iner ve bu ter (yer üstünde de birikerek insanları konuşamaz hale getirmek üzere ağızlarına) gem vurur ve kulaklarına kadar ulaşır." [Buhârî, Rikâk 47; Müslim, Cennet 61, (2863).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, hesap verme esnasındaki ahvalle ilgili olarak muhtelif hadisler gelmiştir. Bunların birkısmı ter hadisesi ile ilgilidir. Sadedinde olduğumuz hadis, insanların, hesap vermenin sıkıntısıyla yerin dibine yetmiş arşın inecek ve yerin üstünde de kulaklara kadar yükselip insanları konuşamaz hale getirecek bir derya teşkil edecek kadar çok terleyeceklerini ifade etmektedir.

Alimler, bu ter herkesin kendi teri midir, müşterek terleri midir ihtilaf ederler, *İyâz:* "Bundan kişinin müşahede ettiği korkunç haller nisbetinde salacağı terin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, hem kendi, hem başkasının teri kastedilmiş olması da muhtemeldir. Böylece bir

kısmına çok şiddetli, bir kısmına daha hafif sıkıntı verir. Bütün bunlar, insanların izdiham ve birbirlerine sıkışmasından terin yerin altına yetmiş arşın nüfuz etmesinden sonra, yer üstünde akıp birikmesinden meydana gelir. Tıpkı suyun toprak tarafından emilmesinden sonra bir vadide akması gibi" der.

İbnu Hacer, bu terleme hadisesini, bir başka hadisin yardımıyla daha bir tavzih eder. Hadis şudur: *"Kıyamet günü güneş arza (bir mil kadar) yaklaşır. İnsanlar terlerler. Kimi vardır, teri ökçesine kadar yükselir, kimi vardır ayağının yarısına kadar yükselir; dizine kadar yükselenler, uyluğuna kadar yükselenler, böğrüne kadar yükselenler, omuzuna kadar ve hatta ağzına kadar* -ve eliyle işaret eder- *yükselenler, vardır. Ağzına kadar yükselen ter, sahibine gem vurmuş olur. Bazılarını ter tamamen bürür* -ve bunu söylerken elini başının üzerine vurur.-" Bazı rivayetlere göre hesap gününün sıkıntısı o kadar şiddetlidir ki, insanlar: "Ey Rabbimiz, cehenneme giderek de olsa bizi bundan kurtar!" diye talepte bulunurlar. Müslim'in bir rivayetinde tere batmanın, kişinin ameliyle mütenasib olacağı belirtilmiştir. فَتَكُونُ النَّاسُ عَلَى مِقْدَارِ عَمَلِهِمْ فِي الْعَرَقِ. Bir başka hadiste bu bekleme müddetinin kırk yıl olacağı; bir diğerinde bir günün yarısının, dünya zamanına göre ellibin yıl olacağı, ancak mü'mine bu günün, güneşin batma anı gibi hafif geleceği belirtilmiştir.

Beyhakî'nin bir hadisinde bu sıkıntılı halin kâfirlere mahsus olduğu tasrih edilmiştir. يَشْتَدُّ كَرْبُ ذَلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى يُلْجِمَ الْكَافِرَ الْعَرَقُ قِيلَ لَهُ فَأَيْنَ الْمُؤْمِنُونَ. *"O günün sıkıntısı kâfire çok şiddetlenir. Öyle ki ter onu gemler!"* Denildi ki: "Ey Allah'ın Resulü mü'minler nerede olurlar?" Buyurdular ki: *"Onlar altın kürsüler üzerindedirler, onlara bulutlar gölge yapar."* Bazı rivayetlerde de *"amelleri gölge yapar"*, bazı rivayetlerde de *"güneşin, insanların başlarına iki yay boyu yaklaşacağı"* ifade edilmiş ise de, (imanda kemal sahibi) mü'minlere bu hararetin zarar vermeyeceği belirtilmiştir.

Hülasa, hesap günü uzun bir müddettir, sıkıntısı azimdir. Ancak mü' minler, amellerine göre o günün sıkıntısını az veya çok az bir derecede atlatacaklardır. *İbnu Ebî Cemre:* "Sadedinde olduğumuz hadis bu sıkıntının bütün insanlara şamil olacağını ifade ederse de; başka hadisler, bunun onlar çoğunluk da olsa birkısım insanlara mahsus olduğunu tasrih eder; peygamberler, şehidler ve Allah'ın diledikleri bundan istisna edilmiş, en şiddetli ter sıkıntısının da kâfirlere, sonra kebair ehline, sonra bunları takip edenlere olacağı, mü'minlerin kâfirlere nisbetle az oldukları belirtilmiştir."

İbnu Ebî Cemre, bu hadislerden akla gelebilecek: "İnsanlar muhtelif bazda oldukları halde hepsi nasıl kulaklarına kadar tere banar, bu arada ter bir kısmının ayağını bürümez...?" gibi sorulara: "Bunlar uhrevî, gaybî ihbarlardır, aklî izahı yoktur, kuvvetli iman sahipleri tasdik eder..." manasında cevap verdikten sonra der ki: "Bu durumu haber vermenin maksadı dinleyenleri uyarmak, mü'minleri bu korkunç hallere düşmekten kişiyi koruyacak amellere teşvik etmek, günahlardan tevbeye sevketmek, kerim ve bağışlayıcı olan Rab Teala'ya iltica etmeye bu hallerden ve ateşten koruyup, rahmet ve cennetine dahil etmesini talep etmeye bir sevktir."

ÜÇÜNCÜ FASIL

HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKMÜN VERİLMESİ

5063 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لأخيـــه مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ مِنْهُ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ مِنْ قَبْلِ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ، إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (5063)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı [kıyamet (ve hesaplaşmanın olacağı)] gün gelmezden önce daha burada iken helalleşsin. Aksi takdirde o gün, salih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenatı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir." [Buhârî, Mezalim 10, Rikak 48; Tirmizî, Kıyamet 2, (2421).]

AÇIKLAMA:

Hadis, mü'minleri, mü'min kardeşine karşı haksızlık yapmamaya, şayet yapmış ise helalleşmeye tevşik etmektedir. Bu haksızlık, "ırz"la ifade edilen manevî varlığına karşı olabilir. "Başka bir şey" tabiriyle de "bütün çeşitleriyle mal", "yaralama", hatta "tokat"a varıncaya kadar her şey kastedilmiştir. Nitekim Tirmizî'nin rivayetinde "ırz ve mal nevinden..." denmiştir.

Müslim'de bu mana bir başka üslubla ifade edilmiştir: *"Ümmetimden müflis olan o kimsedir ki: Kıyamet günü namazı, orucu ve zekatı olduğu halde gelir. Ancak birine küfretmiş, diğerinin kanını dökmüş, bir diğerinin de malını yemiştir. Hasenatı, buna, öbürüne, diğerine dağıtılır. Üze-*

rindeki borçlar bitmeden hasenatı tükenmişse öbürlerinin günahlarından alınır, üzerine yüklenir ve böylece ateşe atılır."

Bu hadis, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى **"Bir günahkârın günahı diğerine yüklenmez"** (En'am 164) ayetine muhalif düşmez. Zira bu kimse, kendi fiili ve zulmü sebebiyle cezalandırılmıştır. Çünkü hasenatı, Allah'ın kullar hakkındaki adaleti gereği, seyyiati mukabilinde alınmıştır.

Humeydî, Kitabu'l-Muvazene'de demiştir ki: "İnsanlar üç kısımdır:

★ Hasenatı seyyiatına üstün gelenler.

★ Seyyiatı, hasenatına üstün gelenler.

★ Hasenatı ve seyyiatı müsavi olanlar.

Birinciler, Kur'an'ın nassı ile kurtuluşa ereceklerdir.

İkinciler, sevabından fazla olan günahı sebebiyle, nefhadan (İsrafil' in sûra üflemesinden) ateşten çıkanların sonuncusuna kadar, şerrinin azlığı çokluğu nisbetinde azab edilecektir.

Üçüncüler, a'raftakilerdir (A'raf cennet ve cehennem arası bir yer)."

Bu görüşü bazı alimler: "Allah'ın azab etmeyi murad ettikleri" diye kayıtlaması, keza üçüncü kısım için de: "Üç görüşten en kuvvetli olanı" diye tasrih etmesi gerekirdi diye tenkit etmişlerdir.

Ayrıca Humeydî, "Seyyiatı hasenatına galebe çalanlar da iki kısımdır: "Azab çekip, şefaatle ateşten kurtulanlar, günahı affedilip, hiç azab çekmeyenler" demiştir.

5064 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقَ الى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ، وَيَسْأَلُ الْحَجَرَ: لِمَ انْكَبَّ عَلَى الْحَجَرِ؟ وَلِمَ نَكَأَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ؟ قَالَ: وَكُنَّا نَسْمَعُ أَنَّ الرَّجُلَ يَتَعَلَّقُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ لاَ يَعْرِفُهُ. فَيَقُولُ: كُنْتَ تَرَانِي عَلَى الْخَطَإِ وَعَلَى الْمُنْكَرِ وَلاَ تَنْهَانِي].

أخرجه مسلم والترمذي الى قوله: القرناء وما بعده من زيادة رزين.

«الجلحاء» التي لا قرن لها، ضد القرناء.

2. (5064)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz.

Öyle ki kabış (boynuzsuz) koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak, taşa (niye bir başka) taş üzerine yüklenip kaldığından; adamın adamı niye yaraladığından sorulacak."

(Ebu Hureyre) der ki: "Biz şunu da işitirdik: *"Kıyamet günü, kişiyi tanımadığı birisi yakalar ve der ki: "Sen beni hata ve münker işlerken görüyordun, fakat ondan men etmiyordun!"* [Müslim, Birr 6, (2582); Tirmizî, Kıyamet 2, (2422).]

"Boynuzlu koyun..." tabirinden gerisi Rezin'in ziyadesidir.

AÇIKLAMA:

Nevevî, hadisi açıklama sadedinde der ki: "Bu hadis, hayvanların da kıyamet günü haşredileceği ve tıpkı teklif ehli insanların, çocukların, delilerin ve kendilerine tebliğ ulaşmayanların iadesi (yeniden diriltilmesi) gibi, onların da iade edileceği hususunda bir açıklamadır. Bu hususta Kur'an ve sünnette deliller mevcuttur. Ayet-i kerimede Rabb Teala şöyle buyurmuştur: ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ **"Vahşi hayvanlar haşredildiği zaman"** (Tekvir 5). Ayet ve hadiste gelen bir kelimenin zahirini esas almaya aklî veya şer'î bir mani yoksa onu zahirine hamletmek vacib olur. Alimler derler ki: "Kıyamet günü, yeniden diriltilme ve haşredilmek için mücazat, mükafaat veya sevab şart değildir. Boynuzlu keçinin kabış keçi için kısas olması, teklif kısası değil, mukabele kısasıdır."

5065 ٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ. فَقُلْتُ: أَلَيسَ يَقُولُ اللهُ تَعالى: فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً وَيَنْقَلِبُ الى أَهْلِهِ مَسْرُوراً. فَقَالَ: إِنَّمَا ذٰلِكَ الْعَرْضُ وَلَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ يومَ الْقِيامَةِ إِلاَّ هَلَكَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« مُنَاقَشَةُ الْحِسَابِ » تحقيقه وتدقيقه والاستقصاء فيه.

3. (5065)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ahirette kimin hesabı münakaşa edilirse, azaba maruz kalacak demektir!" buyurmuşlardı. Ben: "Nasıl olur? Allah Teala hazretleri (mealen): **"O vakit kimin kitabı sağ eline verilirse; kolay bir hesabla muhasebe edilecek ve ehline sevinçli olarak dönecek"** (İnşikak 7-9) buyurmadı mı, (bu hesap münakaşası değil mi)?" dedim.

"Hayır! buyurdular, *bu (münakaşa değil) arzdır. Kıyamet günü hesaba çekilen herkes mutlaka helak olmuş demektir!"* [Buharî, İlim 35, Tefsir, İnşikak 1; Rikak 49; Müslim, Cennet 80, (2876); Ebu Davud, Cenaiz 3, (3093); Tirmizî, Kıyamet 6, (2428).]

AÇIKLAMA:

Burada geçen münakaşatü'l-hesab tabiri, hesabın tahkik ve tedkikini ifade eder. Zemahşerî, Faik'te "hesap münakaşası"nı "hesapta zorluk çıkarmak, az çok hepsini ortaya dökmek, sayıya dahil etmek" şeklinde açıklar. Kişinin helak olması, burada "yapılan ince hesap sonucu, fazla gelen günahları sebebiyle azab çekmesi"dir.

Resulullah'ın arz diye ifade buyurduğu ayet-i kerime, inceden inceye yapılan bir hesabın sonucunu bildirmemiş olmakta, amelin arzını ifade etmektedir. *Tîbî* der ki: "Hadiste geçen *"bu arzdır"* ifadesinin manası şudur: "Ayette mezkur olan hesap, kulun eksikliklerine rağmen Allah'ın dünyadaki lütfunu ve bu eksikliklerin ahiretteki affını bilmesi için mü'minin amellerinin bir arzıdır."

Resulullah, bu hadislerinde "hiçbir kimsenin ameliyle cennete gidemeyeceğini" ifade ettiğine göre, ebedî cennet, insanların dünyada yaptıkları amellerin neticesi değildir. Şu halde inceden inceye, amellerimiz üzerine yapılacak hesabın sonucu olarak cennete gitmek mevzubahis olamaz. Cennet, lutf-u İlahînin neticesidir. Allah'ın lütfu tecelli edenlerin kitapları sağından verilmiş olacaktır. Şüphesiz ki, İlahî rahmetin tecellisinde amel defterinin muhtevası müessirdir.

5066 ٤ – وعن حُرَيْث بن قَبيصة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فقلْتُ اللّهُمَّ يسِّرْ لي جَليساً صالحاً. فجَلَسْتُ الى أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه. فقلْتُ: إنِّي سألْتُ اللهَ أن يرزُقَني جَليساً صالحاً، فحَدِّثْني بحديثٍ سمِعْتَه من رسولِ الله ﷺ لعَلَّ اللهَ تعالى ينفعُني به. فقَالَ: سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: إنَّ أوَّلَ ما يُحاسَبُ به العبدُ يومَ القيامةِ من عَمَلِه صلاتُه، فإنْ صَلَحَتْ فقدْ أفلَحَ وأنْجَحَ، وإنْ فسدَتْ فقدْ خابَ وخسِرَ، وإنِ انتقصَ من فريضتِه شيئاً. قال الرَّبُّ تبارَكَ وتعالى: أنْظُرُوا هل لِعبْدي من تطوُّعٍ؟ فيُكمَّلُ بها ما انتقصَ من الفريضةِ، ثمَّ يكونُ سائرُ عمَلِه علَى ذلكَ].

أخرجه الترمذي والنسائي.

4. (5066)- Hureys İbnu Kabîsa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Medine' ye geldim ve: "Ey Allahım! Bana salih bir arkadaş nasib et!" diye dua ettm. Derken Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'nin yanına oturdum. Kendisine:

"Ben, Allah'a bana salih bir arkadaş nasip etmesi için dua ettim. Bana, Resulullah'tan işittiğim bir hadis söyle! Olur ki Allah Teala hazretleri ondan faydalanmamı nasib eder!" dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kıyamet günü, kişi amelleri arasında önce namazın hesabını verecek. Bu hesap güzel olursa kurtuluşa erdi demektir. Bu hesap bozuk olursa, hüsrana düştü demektir. Eğer farzında eksiklik çıkarsa Rab Teala hazretleri: "Bakın, kulumun (defterinde yazılmış) nafilesi var mı?" buyurur. Böylece, farzın eksikleri nafile (namazları) ile tamamlanır. Sonra, bu tarzda olmak üzere diğer amelleri hesaptan geçirilir." [Tirmizî, Salat 305, (413); Nesâî, Salat 9, (1232).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişinin Allah'a karşı borçları arasında en mühiminin namaz olduğunu ifade etmektedir. Bu hadis, insanlar arasında kıyamet günü hesabı görülecek ilk şeyin *kan* olacağı hususunda hadise ters düşmez. Çünkü bu ikinci hadis, insanlar arasındaki hukuktan; öbürü ise Allah'a karşı olan hukuktan bahsetmektedir. Alimler bu iki hukuktan hangisi öncelik kazanır? sorusu üzerinde de durmuş ve önceliğin Allah'a karşı olan hukuk olduğunu belirtmiştir. Deliller bunu göstermektedir.

2- Hadis, hesap sırasında farzlarda çıkacak eksikliklerin, kulun sünnet ve nafile nevinden kılmış bulunduğu namazlarla tamamlanacağını, onların da hesaba gireceğini belirtiyor, yeter ki kişinin amel defterinde bu nevden ibadetler yapılmış olsun.

3- *Farzdaki eksiklik* nedir? sorusu farklı ihtimaller getirmiştir;

★ Bir ihtimale göre, bununla farz namazların miktarca noksanlığı değil, farz namazlarda yerine getirilmesi gereken huşu, zikirler, dualar gibi farz sevabını artıran bazı sünnetler ve meşru heyetlerin noksanlığı kastedilmiş olabilir. Bu duruma göre, kişi bu sünnetleri farzda ihmal etmiş ve fakat tatavvu (nafile) namazlarda yerine getirmişse, burada oraya aktarma suretiyle oradaki eksiklik tamamlanılacak demektir.

★ Keza: "Bu ifade ile, farz namazların farzları ve şartlarında ortaya çıkacak eksikliklerin kastedilmiş olması da muhtemeldir" denmiştir.

★ Keza, "Bizzat farz namazlarının terki ile hasıl olan eksikliğin sünnetlerle telafi edileceği de kastedilmiş olabilir" denmiştir.

Öyleyse, hadiste, diğer farzlarda bu muhtevada yapılacak eksiklikler, nafilelerle ikmal edilecektir. Cenab-ı Hak vaadedince o yerine mutlaka gelir. *Resul-i Ekrem'i* de, O'nun namına haber verir. Kizbten, mübalağa ve mücazefeden uzak konuşur.

5067 ٥ – وعن يَحْيَى بنْ سعيد قال: [بَلَغَنِي أنَّ أوَّلَ مَا يُنْظَرُ فيه من عَمَلِ الْعَبْدِ الصَّلاَةُ. فإنْ قُبِلَتْ منهُ نُظِرَ فيمَا بَقِيَ من عَمَلِه وإنْ لَمْ تُقبَلْ لم يُنظَرْ في شيءٍ من عَمَلِه]. أخرجه مالك.

5. (5067)- *Yahya İbnu Said* rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, (kıyamet günü), kulun ilk bakılacak ameli namazdır. Eğer namazı kabul edilirse, geri kalan amellerine bakılır. Eğer namazı kabul edilmezse diğer amellerinin hiçbirine bakılmaz." [Muvatta, Kasru's-Salat 89, (1, 173).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

5068 ٦ – وعن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ في الدِّمَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

6. (5068)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, insanlar arasında hükmedilecek ilk şey kandır."* [Buhârî, Diyat 1, Rikak 48; Müslim, Kasame 28, (1678); Tirmizî, Diyat 8, (1396); Nesâî, Tahrim 2, (7, 83).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insanlarla ilgili hukukta ilk hesaba çekilecek meselenin "kan"la ilgili meseleler olduğunu ifade etmektedir. Bir önceki hadiste ise, ilk hesabın namazla ilgili olduğu belirtilmiştir. Zahirde bir zıtlık görülür ise de, aslında yoktur. Çünkü biri Allah hakkına ait meselelerde ilkle; diğeri ise kul hakkına ait meselelerde ilkle ilgilidir. Nitekim Nesâî'de gelen bir rivayet ikisini birlikte zikretmektedir: أوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلاَةُ وأوَّلُ مَا يُقْضَى بيْنَ النَّاسِ في الدِّمَاءِ *"Kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlar arasında (cereyan edenlerden) ilk hesabı yapılacak şey de, kandır."*

İbnu Hacer: "En mühim olanla başlamak, prensip olması sebebiyle,

bu hadis, kan meselesinin ehemmiyetini nazarlarımıza arzediyor" der. Bazı alimler: "Kaza (hüküm) insanlara hastır, hayvanlarla ilgili olarak kaza yoktur" demiş ise de, İbnu Hacer, "Bunun hatalı olduğunu, hadisin insanlar arasındaki kazanın önceliğinden bahsettiğini; bu ifadede, mesela insanlar arasındaki hükümden sonra hayvanlar arasında da hüküm olacağının nefyedilmediğini" belirtir.

Yeri gelmişken kanın ehemmiyetini ifade eden bir başka hadis daha kaydetmek isteriz: لَزَوالُ الدُّنيا أهْوَنُ عِنْدَ اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ *"Dünyanın zevali, Allah indinde mü'min bir kulun (haksız yere) öldürülmesinden daha hafif kalır"* veya قَتْلُ المُؤْمِنِ أعظمُ عِندَاللهِ مِنْ زَوالِ الدُّنْيا *"Mü'minin katli Allah indinde dünyanın zevalinden daha büyük (bir cürüm)dür."* Dünyanın zevalinde, pek çok mü'minin helaki de bulunması sebebiyle hadisin ifadesinde müşkillik bulunduğu ifade edilmiş ise de, daha önce de açıklandığı üzere, burada "Allah nazarında" tabiri meseleyi halleder: Hadislerde Allah nazarında sinek kadar değeri olmadığı belirtilen dünya, ehl-i hevanın dünyasıdır, dünyanın isyanlarla, cinayetler ve haksızlıklarla dolu olan yönüdür, nefs-i emmareleri tatmin eden yönüdür. Bu yönüyle dünyanın Allah nazarında sinek kanadı kadar değeri yoktur. Öyleyse hadiste, Cenab-ı Hakk'ın esmasının tecelligâhı veya abid kullarının ibadet edip, ahiret için ekim yaptıkları dünya maksud değildir.

5069 ٧– وعن أبي برزة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّى يُسْأَلَ عَنْ أرْبعٍ: عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أفْنَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَا عَمِلَ بِهِ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أبْلاَهُ]. أخرجه الترمذي.

7. (5069)- *Ebu Berze* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü, dört şeyden sual edilmedikçe, kulun ayakları [Rabbinin huzurundan] ayrılamaz:*

★ *Ömrünü nerede harcadığından,*

★ *Ne amelde bulunduğundan,*

★ *Malını nerede kazandığından ve nereye harcadığından,*

★ *Vücudunu nerede çürüttüğünden."* [Tirmizî, Kıyamet 1, (2419).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, başka tariklerden de gelmiştir. Yine Tirmizî'de gelen bir

başka veçhine göre *"Kişiye beş şey sorulacaktır: "Ömrünü nerede tüketti, gençliğini nerede çürüttü, malını nerede kazandı, nereye harcadığı bildiği ile ne derece amel etti?"* Bu rivayette, gençliğin ayrıca mevzubahis edilmesi, insan hayatı içerisinde onun ayrı bir ehemmiyet taşıdığını ifade eder. Ehemmiyetlidir, çünkü ibadet vs.yi yapmada güç-kuvvet bulunan bir devredir. Bu devrede yapılan ibadetler daha kıymetlidir.

Mevzuyu, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, "Yitirilmiş Cennete Doğru" isimli kitabından iktibas ettiğimiz bir makaleyle biraz daha tavzih edelim:

LÜTUFLAR UFKUNDA İNSAN

Hayatın her lahzası yeni yeni hazineler elde edebilmek için bir kısım fırsatlardan ibarettir. Bu fırsatları değerlendirerek aydınlıkta yaşamak veya onları fevt ederek karanlıkda kalmak -insanoğlunu şereflendirme noktasında- ona bırakılmıştır.

En başta hayatın kendisi de, insanoğluna bahşedilen büyük nimetlerden biridir. Hayata gelmek veya gelmemek, insanî hüviyetde varlığa ermek veya ermemek elimizde değildir ama; onu değerlendirmek ve bu sihirli nimetlerle iki âlemin mutluluğunu elde etmek iradelerimize bağışlanmış İlâhî bir armağandır.

Hayat ve hayatla alâkalı diğer fakülteleri, Yaratıcı'nın kanun ve prensipleri çerçevesinde fethetmek, onları tanımak ve sahip çıkmak, bizler için yüce birer vazifedir. İnsan bütün meleke ve istidatlarıyla yontulmamış bir mermere benzer. Heykeltraş, hayâlindeki plâna göre mermeri kesip, biçip şekillendirdiği gibi, insanoğlu da kendi ruhunun heykeltraşı olarak eline verilen programa göre, ona ikinci bir varlık kazandırıp, vicdanındaki sırrı onun simasına nakşedebilir. Elverir ki o, kâinat kitabına denk ve yüce hakikatın şuurlu bir aynası olan, vicdânının derinliklerindeki sırlı yazıları okuyabilsin ve yüksek bir himmetle, hep en iyiyi, en güzeli takipten geri kalmasın; kısa ve geçici muvaffakiyetler yerine yüksek idealleri tahakkuk ettirmeye gayret göstersin; küçük hedefler yerine, büyük maksatlar arkasında koşsun; basit düşüncelere kapılacağına, şakaklarını zonklatacak derin fikirlerle meşgul olsun; gelişigüzel şeyleri mütâlaa edeceğine, bu dünyayı ve öteleri hazırlayacak, ruhunu olgunlaşdıracak ciddî eserler okusun...

Yüksek mefkûrelere gönül vermemiş; kendini ulvî gayelere göre ayarlayamamış; basit düşüncelerin karanlık ve zıdlarla dolu atmosferinden çıkamamış; görüp duyduğu, okuyup düşündüğü şeylerle yeniliklere

ulaşmamış ve insanlara karşı içindeki iştiyak ve sevgi ateşini körükleyip coşturamamış ham ruhlar, hayatta olsalar dahi yaşamış sayılmazlar.

İnsanoğlu, Yüce Yaratıcı'nın halifesi olarak büyük işler başarmak ve değerli eserler ortaya koymak için dünyaya gönderilmişdir. O, bu mükellefiyetin şuurunda ise, eşya ve hâdiselerin içine girecek, onlara müdahale edecek, hergün başka terkip ve başka tahlillerle, yeni yeni san'at eserleri ortaya koyacak.. bütün bunları yaparken de her lahza, irâdesinin simasında Hakk'ın sonsuz irade ve kuvvetini sezecek ve şükranla iki büklüm olacaktır.

Bu yüce vazifeleri görebilmesi için gerekli olan şeyler ise, ona çok önceden verilmiştir. İnsanlığa yükselmek için irade ve heyecan; kâinat ve içindekileri tanıyıp sevmek için merak ve güzellik aşkı; dürüstlük ve adâlet için vicdan; varlığa alâka duymak için kalb; bu lütûfları yerinde kullanma ve belli bir ölçüde, iyiyi kötüden ayırdedebilmek için akıl; nihayet, bütün bu işleri yanılmadan, arızasız görebilmek için de vahyin aydınlatıcı tayflarıyla pırıl pırıl bir atmosfer...

Maddî-mânevî bu kadar lütûflarla şereflendirilerek dünyaya gönderilen insan, mahlûkat içinde eşi menendi olmayan bir varlıktır. Ne var ki o, Yaratıcı'nın bu armağanlarını değerlendiremediği zaman, O'nun halifesi olmak şöyle dursun, aşağıların aşağısına yuvarlanıp sefillerden bir sefil haline gelecektir.

Bu zâviyeden, hayatın birinci faslı bir lütuf ve ihsan, ikinci safhası ise, irâde, plân ve Hakk'ın emirleri karşısında hassasiyetle üzerinde durulup işlenecek bir harman mesabesindedir. Evet, önceden bize verilenleri, irâde, şuur ve mükellefiyetlerimizle değerlendirerek, hayatımızı zenginleştirmemiz, fazilet ve Hakk'ın hoşnutluğuyla ona ölümsüzlük kazandırmamız, zamanın bereketli ve canlı akışı içinde onu yeni buudlara ulaştırmamız her zaman mümkündür.

Her türlü muvaffakiyet, o yolda gerekli olan prensipleri iyiden iyiye bilip ona göre hareket eden, devrinin şartlarını idrakla hesaplı davranan ve çalışmalarını ara vermeden sürdüren talihliler için bahis mevzuu olsa bile, görgüsüz, bilgisiz, aceleci, hele hele kendi devrini yaşamayan kimselerin onu elde etmelerine imkân yoktur.

Her günü, yeni bir bahar sayarak durmadan çevreye tohum saçanlar ve her fecri, feyizli, bereketli bir hazine kapısı bilerek Hakk'ın ilk ihsanlarını değerlendirip o kapıyı açmaya çalışanlar, hayatlarını yediveren bir başak haline getirir ve ruhlarıyla ölümsüzlüğe ererler.[15]

15- M. Fethullah Gülen, Yitirilmiş Cennete Doğru, sh. 19-21.

2- Yine *Tirmizî*'nin bir hadisi, kişinin Allah huzurunda tek başına hesap vereceğini daha açık olarak ifade eder:

مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ إِلاَّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ ثُمَّ يَنْظُرُ أَيْمَنَ مِنْهُ فَلاَ يَرَى شَيْئاً إِلاَّ شَيْئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ أَشْأَمَ مِنْهُ فَلاَ يَرَى شَيْئاً إِلاَّ شَيْئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ فَتَسْتَقْبِلُهُ النَّارُ...

"Sizden herbirinize mutlaka, arada herhangi bir tercüman bulunmadan Rabbisi, kıyamet günü konuşacaktır. Kişi sağına bakacak, hayatta göndermiş olduğu (salih) amelden başka bir şey göremeyecek. Sonra soluna bakacak, yine dünyada iken gönderdiği (kötü) amelden başka bir şey görmeyecek. Sonra karşısına bakacak, ateşin kendisini beklediğini görecek." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktada şu tavsiyede bulunur: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ اَنْ يَقِيَ وَجْهَهُ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَلْ *"Sizden her kim kendini ateşe karşı, bir yarım hurmayla da olsun, koruyabilirse onu yapsın."*

5070 ٨- وعن أبي سَعيد وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعاً وَبَصَراً وَمَالاً وَوَلَداً، وَسَخَّرْتُ لَكَ الأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ، وَتَرَكْتُكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ أَكُنْتَ تَظُنُّ أَنَّكَ كُنْتَ مُلاَقِيَ يَوْمِكَ هذا؟ فَيَقُولُ لاَ، فَيَقُولُ لَهُ: الْيَوْمَ أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي]. أخرجه الترمذي.

وقال معنى قوله «أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي» أتركك في العذاب.

«التَّرَؤُّسُ» التقدم على القوم بأن يصير رئيسهم، وتربع: أي تأخذ المرباع وهو ربع المغانم يأخذه رئيس الجيش لنفسه، وروي ترتع بتاءين من التنعم والرتع.

8. (5070)- *Ebu Saîd* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü kul (hesap vermek üzere huzur-u İlahîye) getirilir. Allah Teala hazretleri:*

"Ben sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Sana hayvanları ve ekimi musahhar kılmadım mı? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzere serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü şu karşılaşmanı hiç düşündün mü?" diye soracak. Kul da: "Hayır" diyecek. Allah Teala hazretleri: "Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) beni unuttuğun gibi!" buyuracak." [Tirmizî, Kıyamet 7, (2430).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan nimetlere mazhar olan bir kimsenin, nimetlere şükür-

le mukabele etmemesi halinde kıyamet günü, Cenab-ı Hakk'ın da onu nisyana (unutulmaya) mahkum edeceğini bildirmektedir. Allah'ın kulu unutması, onu azaba terketmesi, rahmetini tecelli ettirerek, azabtan kurtarmaması demektir.

5071 ٩- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ نَرى رَبَّنا يومَ الْقِيَامَةِ؟ فقال: هَلْ تُضَارُّونَ في رُؤْيَةِ الشَّمْسِ في الظَّهِيرَةِ لَيْسَتْ في سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ قالَ: هَلْ تُضَارُونَ في رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْسَ في سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ. قالَ: وَالَّذي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تُضَارُّونَ في رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ إلاَّ كَمَا تُضَارُّونَ في رُؤْيَةِ أَحَدِهِمَا فَيَلْقَى الْعَبْدُ رَبَّهُ. فَيَقُولُ: أَيْ فُلْ أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالإِبِلَ وَأَتْرُكْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ فَيَقُولُ: أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلاَقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ إِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي. ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِي فَيَقُولُ لَهُ مِثْلَ ذلكَ. ثُمَّ يَقُولُ لِلثَّالِثِ مِثْلَ مَا قَالَ لِلأَوَّلِ. فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلاَقِيَّ. فَيَقُولُ: أَيْ رَبِّ آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَرُسُلِكَ، وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ وَتَصَدَّقْتُ، وَيُثْنِي بِخَيْرٍ مَا اسْتَطَاعَ. فَيَقُولُ: أَهَاهُنَا مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ: الآنَ يُبْعَثُ عَلَيْكَ شَاهِدٌ فَيَتَفَكَّرُ في نَفْسِهِ مَنْ ذَا الَّذي يَشْهَدُ عَلَيَّ؟ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ. فَيُقَالُ لِفَخِذِهِ انْطِقِي، فَتَنْطِقُ فَخِذُهُ وَلَحْمُهُ وَعِظَامُهُ بِعَمَلِهِ، وَذلكَ لِيُعْذِرَ مِنْ نَفْسِهِ، وَذلكَ الْمُنَافِقُ الَّذي سَخِطَ اللهُ تَعالى عَلَيْهِ]. أخرجه مسلم.

«الظَّهِيرَةُ» شدة الحر وقت الظهر.

وقوله «لا تضَارُّونَ» بتخفيف الراء مع ضم أوله من الضير، وبتشديدها مع الفتح من المضارة، ومعناهما سواء: أي لا يضايق بعضكم بعضاً في رؤيته ولا ينازعه ولا يخالفه بل تكونون متفقين في رؤيته.

«فُلْ» ترخيم فلان.

و«سَوَّدتُ» الرجل: إذا جعلته سيداً في قومه.

9. (5071)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashab, Resulullah'a): "Ey Allah'ın Reulü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bulutsuz bir günde, öğle vaktinde güneşi görme hususunda bir itişip kakışmanız olur mu?"* diye sordu. Ashab: "Hayır!" deyince:

"Bulutsuz (dolunaylı) gecede ayı görmekte itişip kakışmanız olur mu?" diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" deyince:

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, Rabbinizi görme hususunda da hiçbir itişip kakışmanız olmayacak. Tıpkı güneş ve ayı görmede itişip kakışmanız olmadığı gibi. Böylece kul, Rabbiyle karşı karşıya gelecek. Rabb Teala:

"Ey filan! Ben sana ikram etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? Atı, deveyi sana musahhar (hizmetçi) kılmadım mı? Reislik yapmana, ganimet malından dörtte bir almana müsaade etmedim mi?" diye soracak. Kul:

"Evet ey Rabbim!" diyecek. Rab Teala:

"Benimle karşılaşacağını hiç düşünmedin mi?" diyecek. Kul bu soruya: "Hayır!" karşılığını verecek. Rab Teala da:

"Öyleyse şimdi de ben seni unutuyorum. Tıpkı (dünyada) sen beni unuttuğun gibi!" diyecek. Sonra ikinci kul Allah'ın karşısına çıkar. Rab Teala ona da aynı şeyleri söyler. Sonra üçüncüye de birinciye söylediklerinin aynısını söyler. Kul: "Evet! ey Rabbim!" der. Rab Teala da:

"Benimle karşılaşacağını hiç aklından geçirdin mi?" diye sorar. Kul:

"Ey Rabbim, sana, kitaplarına ve peygamberlerine inandım. Namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim!" der ve elinden geldiğince (Hak Teala hakkında) hayır senada bulunur. Rab Teala:

"Bu hususta lehine şehadet edecek biri var mı?" diye soracak. Kul:

"Hayır, yok!" diyecek. Rab Teala:

"Şimdi senin aleyhine bir şahit gönderilecek!" der. Kul kendi kendine: "Benim aleyhime şahidlik yapacak da kim?" diye içinden düşünür. Kulun ağzı mühürlenir. Uyluğuna: "Haydi konuş!" denir. Uyluğu , eti, kemiği konuşup, onun amelini haber verirler. Bu, onun kendisi için bir özür aramaması içindir. Bu kimse, Allah'ın gadabına uğrayan münafıktır." [Müslim, Zühd 16, (2968).]

5072 ١٠ – وعن ابن المُسَيَّبِ وعطاء بن زيد الليثي عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّاسَ قَالُوا:

يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: هَلْ تُمَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ؟ قَالُوا: لاَ يَارَسُولَ اللهِ. قَالَ: هَلْ تُمَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذَلِكَ، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: مَنْ كَانَ يَعْبُدُ شَيْئاً فَلْيَتَّبِعْهُ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الشَّمْسَ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الْقَمَرَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الطَّوَاغِيتَ. وَتَبْقَىٰ هَذِهِ الأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا، فَيَأْتِيهِمُ اللهُ تَعَالَى. فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ. فَيَقُولُونَ هَذَا مَكَانُنَا، حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا، فَإِذَا جَاءَ رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ. فَيَأْتِيهِمُ اللهُ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: أَنْتَ رَبُّنَا، فَيَدْعُوهُمْ، وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ مِنَ الرُّسُلِ بِأُمَّتِهِ، وَلاَ يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ إِلاَّ الرُّسُلُ، وَكَلاَمُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ: اَللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ، وَفِي جَهَنَّمَ كَلاَلِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ. هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ، غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَعْلَمُ قَدْرَ عِظَمِهَا إِلاَّ اللهُ تَعَالَى، تَخْطَفُ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبَقُ بِعَمَلِهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يُخَرْدَلُ ثُمَّ يَنْجُو، حَتَّى إِذَا أَرَادَ اللهُ رَحْمَةَ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلاَئِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ. فَيَعْرِفُونَهُمْ بِآثَارِ السُّجُودِ، وَحَرَّمَ اللهُ تَعَالَى عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ مَوْضِعَ السُّجُودِ، فَيَخْرُجُونَ، وَقَدِ امْتَحَشُوا، فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ، فَيَنْبُتُونَ تَحْتَهُ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ. ثُمَّ يَفْرُغُ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَيَبْقَىٰ رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَهُوَ آخِرُ أَهْلِ النَّارِ دُخُولاً الْجَنَّةَ؛ مُقْبِلاً بِوَجْهِهِ قِبَلَ النَّارِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ النَّارِ فَقَدْ قَشَبَنِي رِيحُهَا وَأَحْرَقَنِي ذَكَاهَا، فَيَدْعُو اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِمَا شَاءَ أَنْ يَدْعُوَهُ بِهِ ثُمَّ يَقُولُ اللهُ: هَلْ عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذَلِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ، لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهُ، فَيُعْطِي اللهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهُ، فَيَصْرِفُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ. فَإِذَا أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ عَلَى الْجَنَّةِ، وَرَأَى بَهْجَتَهَا سَكَتَ مَا

شَاءَ اللّٰهُ تعَالى أنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ قَدِّمْنِي عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعالى لَهُ: أَلَسْتَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لا تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنْتَ تَسْأَلُ؟ وَيْحَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ! فَيَقُولُ: يَا رَبِّ، لاَ أَكُونُ أَشْقَى خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: هَلْ عَسَيْتَ إنْ أُعْطِيتَ ذلكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَهُ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ لاَ أَسْأَلُ غيره. وربه يعذره، لأنَّهُ يرى مَالاَ صبر لَهُ عنه. فيعطي رَبَّهُ مَا شَاءَ من عهد وميثاق فَيقدّمهُ الى بَابِ الْجَنَّةِ. فإذا بلغ بابها ورأى زهرتها وما فيها من النَّضْرَةِ وَالسرور سَكَتَ مَا شَاءَ اللّٰهُ أنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: وَيْحَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ أَلَيس قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لاَ تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذي قَدْ أُعْطِيتَ؟ فَيقُولُ: يَا رَبِّ لاَ تَجعَلْنِي أَشْقَىٰ خَلْقِكَ، فيضحكَ اللّٰهُ منهُ. ثم يَأْذَنُ لَهُ فِــي دُخُولِ الْجَنَّةِ ويَقُولُ لَهُ: تَمَنَّ! فيتمنّى، حتّى إذَا انْقَطَعَتْ أُمْنِيَّتُهُ. قَالَ اللّٰهُ تَعالى: تَمَنَّ كَذَا وَكَذَا، يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ، حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الأَمَانِيُّ. قَالَ اللّٰهُ تَعالى: لَكَ ذلكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَكَ ذلكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ مَعَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« السَّعْدَانُ » نبت ذو شوك معقف من مراعي الإبل الجيدة.

و« الْمُخَـردلُ » المرمّي المصروع؛ وقيل: المقطع، والمعنى أنه تقطعه كلاليب الصراط حتى يقعُ في النّار.

و« الأمتحَاشُ » الاحتراق.

و« الحبةُ » بكسر الحاء البذورات، وبفتحها كالحنطة والشعير.

و« حَميلُ السَّيْلِ » هو الزبد وما يلقيه على شاطئه.

و« قَشبني ريحها » أي آذاني.

و« القشبُ » الشم فكأنه قال: قد شمني ريحها.

و« ذَكاها » مفتوح الأول مقصور: اشتغالها ولهبها.

و « زَهْرَتَهَا » حسنها ونضارتها وبهجتها.

10. (5072)- *İbnu'l-Müseyyeb, Atâ İbnu Zeyd el-Leysî, Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: "İnsanlar Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resulü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. O da: *"Siz bulutsuz dolunay gecesinde ayı görmekten şüpheye düşer misiniz?"* diye sordu. Onlar;

"Hayır! Ey Allah'ın Resulü!" diye cevap verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bulutsuz bir günde güneşi görmekten şüphe eder misiniz?" diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" cevabını verdiler. Bunun üzerine:

"Şunu bilin ki, siz Rabbinizi de böyle göreceksiniz. Kıyamet günü, insanlar haşrolunurlar. (Rab Teala):

"Kim (Benden başka) bir şeye tapıyor idiyse ona tabi olsun!" buyurur. Onlardan bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bir kısmı da putlara tabi olurlar. Orada, münafıklarıyla birlikte bu ümmet kalır. Allah onlara [tanımadıkları bir surette] yaklaşır.

"Ben sizin Rabbinizim!" buyurur. Oradakiler:

"[Senden Allah'a sığınırız]. Biz, Rabbimiz bize gelinceye kadar bu yerdeyiz! Rabbimiz gelince biz onu tanırız!" derler. Derken Rableri [onların tanıyacağı surette] gelir. "Ben Rabbinizim!" der. Onlar da:

"Sen Rabbimizsin!" derler. Rab Teala onları (cennete) davet eder. Cehennemin üzerine sırat kurulur. Peygamberler arasında, ümmetiyle sırattan ilk geçen ben olurum. O gün peygamberler dışında kimse konuşmaz. Peygamberlerin o günkü kelamı da:

"Allahümme sellim, Allahümme sellim (Ey Rabimiz selamet ver, ey Rabbimiz selamet ver!" olacak. Cehennemde, deve dikeninin [16] *dikenleri gibi kancalar var. Deve dikeninin dikenlerini gördünüz mü?"* diye sordu. Ashab: "Evet!" deyince *Aleyhissalâtu vesselâm* devam etti:

"İşte o kancalar, tıpkı deve dikeninin dikenleri gibidir. Ancak, onların büyüklüğü ne kadardır, Allah'tan başka kimse bilmez. İnsanları (kötü) amelleri sebebiyle kapar. İnsanların bir kısmı (kötü) ameli sebebiyle helak olur. Bir kısmı da ateşin içine yıkılır, sonra kurtulur. Allah, ateş ehlinden kurtarmak istediklerine rahmet etmeyi irade edince, ateş eh-

---

16- *Sa'dan:* Develerin otladığı kırlarda biten dikenli bir bitkidir. Bitkinin her tarafından dikenler çıkar (Ahteri) Halkımız bu bitkiye deve dikeni der.

linden Allah'a ibadet etmiş olanları, ateşten çıkarmaları için meleklere emreder. Melekler bu kimseleri, secde izleriyle tanırlar. Çünkü Allah Teala hazretleri secde mahallinin yakılmasını ateşe haram etmiştir.

Onlar böylece ateşten çıkarlar. Hepsi de ateşten kavrulmuş vaziyettedir. Üzerlerine hayat suyu dökülür. Selin getirdiği milli topraktan habbelerin (filiz açıp) bitmesi gibi, suyun değdiği yerler yeniden bitecek.

Rab Teala, sonra, kullar arasındaki hükmünü tamamlayacak. Derken cennetle cehennem arasında bir kul kalacak. Bu, cennete girmede cehennemliklerin sonuncusudur. Yüzü cehenneme doğru ilerlerken:

"Ey Rabbim! Yüzümü ateş tarafından çevir! Kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu" diye yalvaracak. Allah Teala'ya, kendisine dua etmesini dilediği kadar duada bulunacak. Sonra Allah Teala hazretleri:

"Ben bu istediğini versem, bundan başkasını da ister misin?" diye soracak. Adam: "İzzet ve celaline yemin olsun hayır! Bundan başkasını istemem!" diyecek ve istemeyeceği hususunda Allah'a ahd u mîsakta bulunacak. (Allah), bunun üzerine yüzünü ateşten çevirecek. Adam yüzüyle cennete yönelince ve onun güzelliğini görünce, Allah'ın dilediği bir müddet susacak. Sonra (dayanamayıp): "Ey Rabbim! Beni cennetin kapısına yaklaştır!" diyecek. Allah Teala hazretleri:

"Sen bana istemiş olduğundan başka bir talepte bulunmayacağına dair ahd u mîsakta bulunmadın mı? Ey ademoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin!" diyecek. Adam:

"Ey Rabbim! Mahlukatın en bedbahtı ben olmayayım!" diyecek. Rab Teala: "Sana bu istediğin verilse, acaba başka bir şey istemeyecek misin?" der. Adam: "Hayır! İzzetine ve celaline yemin olsun hayır! Başka bir şey istemeyeceğim!" diyecek. Rabbi de onu mâzur addedecek. Çünkü o, sabredilemeyecek bir şeyler görmüştür. Adam, Rabbine, istediği ahd u misakta bulunur. (Rabbi de) onu cennetin kapısına yaklaştırır. Kapıya yaklaşıp onun güzelliğini ve içindeki taravet ve süruru görünce, Allah'ın dilediği kadar sesini keser. (Fakat daha fazla dayanamayıp atılır):

"Ey Rabbim! Beni cennete koy!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin! Sana verilenlerin dışında bir şey istemeyeceğine dair bana ahd u mîsak vermedin mi?" diyecek. Adam: "Ey Rabbim! Beni mahlukatın en bedbahtı yapma!" diyecek. Allah onun bu haline gülecek. Sonra ona cennete girmesi için izin verecek ve:

"Dile (ne dilersen!)" diyecek. Adam dileyecek. Öyle ki, hiçbir arzusu

kalmayacak. Allah yine de: "Şunları şunları da iste!" deyip, istemesi gereken şeyleri zikredecek. Böylece istenecek şeyler bitince Allah Teala hazretleri:

"Bütün bunlar, bir misliyle sana verilmiştir!" buyuracak."

Ebu Saîd der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bütün bunlar, on misliyle birlikte sana verilmiştir!"* dediğini işittim." [Buhârî, Rikak 52, Ezan 129, Tevhid 24; Müslim, İman 299, (182); Tirmizî, Cennet 20, (2560).]

AÇIKLAMA:

Hesap gününün çeşitli ahvalini gözlerimizin önüne seren bu hadisten İslam alimleri birçok fevaid çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Kişinin, hakikatı anlaşılmayan şeylere muhatap olması caizdir.

★ Bu çeşit meselelerin, kişinin anlayacağı bir üslubla ifade edilmesi de caizdir.

★ Ahiret umuru, dünyadakilere sadece ismen benzer, hakikatleri ayrıdır.

★ Kula teklif, cennet veya cehennemde kesin olarak yerini almadıkça devam etmektedir. Ancak Mevkıf'ta emre uymak iradî değil, ızdırârîdir.

★ İmanın fazileti ifade edilmiştir. Çünkü, münafık, zahirî olarak bile imanı takınmış olduğu halde onun hürmeti, imanın verdiği nur sönünceye kadar devam etmiştir.

★ Sırat köprüsü, incelik ve keskinliğe rağmen *Hz. Adem*'den kıyamete kadar gelen bütün yaratılanları istiab edecek genişliktedir.

★ Ateş, büyüklüğüne ve şiddetine rağmen yakması emredilen hududu taşmamaktadır.

★ İnsanoğlu cürmünün küçüklüğüne rağmen muhalefetten geri kalmıyor.

★ Duanın fazileti ifade edilmekte, kişi zahirde liyakatli gözekmese bile, duasının kabul edileceğine kuvvetli bir ümit verilmektedir. Çünkü Allah'ın rahmeti pek geniştir.

★ "Şefaat sadece günahkâr olanlar için vardır" diye hükmederek, başkalarının şefaat talep etmeyeceğini iddia edenlerin hilafına, şefaat talep etmenin caiz olduğu gözükmektedir. Nitekim bazı açıklamalarda sabit olduğu üzere:

★★ Sorgusuz sualsiz cennete girebilmek için de şefaatçi talebine gerek vardır.

★★ Kusurlu olduğunu itiraf eden akıl sahibi herkes, kusurlarının affını talep etmeye muhtaçtır. Acaba kemal iddia eden mü'min çıkar mı? Çıksa, bu noksan sahibi olmanın delili olmaz mı?

★★ Keza hiçbir kimse amelinin makbul olduğundan emin olamaz. Öyleyse sahib-i amel de amelinin kabul edilmesi için şefaate muhtaçtır. Öyleyse "Günahkâr olmayanlara şefaat talep etmesi gerekmez" diyen kimse için Allah'tan mağfiret ve rahmet de istenmemesi gerekir. Bu ise Resulullah ve seleften gelen duaların mahiyetine ters düşen bir durumdur. Zira herkes Allah'tan rahmet ve mağfiret talep etmiştir.

★ Ahirette Allah'ı görmek kesindir. Ancak bunun mahiyetini Allah bilir, insanlar idrak edemez. Allah'ı görmek mü'minlere hastır. Münafıklar ve Ehl-i Kitap bundan mahrumdur.

★ Bu ümmetten bir cemaat, ateşte azap çektikten sonra, şefaat ve rahmete mazhar olarak oradan çıkacaklardır. Bu hususta başka deliller de mevcuttur.

★ Muvahhid olanların ta'zibi, mertebelerine göre farklı olacaktır. Bir kısmı ayaklarına kadar, bir kısmı bacaklarına kadar azaba maruz kalacaktır.

★ Secde mahallerini ateş yakmayacaktır. Bunlar ölecekler, azapları da, yakılmaları ve cennete girmekten mahrum kalmaları suretiyle olacaktır. Kâfirler ise azabı tatmak için, ölmeyecekler; istirahat verecek bir hayat da yaşamayacaklar. Bir *Ebu Hureyre* rivayetinde bu hususta şu tasrih mevcuttur: *"Mü'minler ateşe girince ölürler. Allah onları ateşten çıkarmak istedi mi, o saatte azap elemini değdirir."*

★ Hadiste, insan fıtratında mevcut olan tamahkârlık kuvvesi ve matlubunu tahsilde başvurduğu hilesi de gözükmektedir: "Önce ateşten uzaklaştırılmayı, böylece cennet ehliyle az bir irtibat kurmayı talep eder, sonra onlara yaklaşmayı." Hatta bir rivayette ağaç ağaç yaklaşma, sonra girme talep ettiği belirtilmiştir. Şu halde bu durum, insanı hayvanlardan üstün kılan fikir, akıl gibi vasıfların "yeniden dirilme"den sonra tekrar insana geri geleceğini ifade eder.

5073 ١١– وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاَثَ عَرَضَاتٍ، فَأَمَّا عَرْضَتَانِ، فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ

فِي الأيْدِي، فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ]. أخرجه الترمذي.

11. (5073)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü insanlar üç kere Allah'a arzedilirler: İlk iki arzedilmede cidal ve özür beyanı vardır. Ama üçüncü arzedilme esnasında ellerde sahifeler uçuşur, kimisi sağ eliyle, kimisi de sol eliyle alır."[Tirmizî, Kıyamet 5, (2427).]

AÇIKLAMA:

1- *Kârî*'nin açıklamasına göre, insanlar birinci arz sırasında kendilerini müdafaa edecekler: "Bize peygamber gelmedi" diye Allah'a karşı vaziyet alacaklar.

İkinci arzda ise, gerçekleri itiraf edecekler. Ancak: "Bu günahları sehven, hataen ve cehaletle yaptım, kastım yoktu..." gibi özürleri ileri sürecekler.

Üçüncü arzda ise, herkesin amel defteri ortaya çıkarılacak, saklamaya te'vile imkan kalmayacak. Defterini sağ elinde tutanlar saadet ehlidir, sol elinde tutanlar ise şekavet ehlidir.

2- *Tirmizî*, hadisin bir veçhiyle zayıf olduğunu belirtir. Ancak rivayet daha makbul vecihlerden de gelmiştir.

5074 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما: [وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مَاذَا سَمِعْتَ فِي النَّجْوَى؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: يُدْنَى الْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ. فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: أَعْرِفُ رَبِّ، مَرَّتَيْنِ. فَيَقُولُ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَأَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ. ثُمَّ يُعْطَى صَحِيفَةَ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الآخَرُونَ مِنَ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ فَيُنَادَى بِهِمْ عَلَى رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ: هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ. أَلاَ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ]. أخرجه الشيخان.

12. (5074)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam bana: "(Kıyamet günü Allah'ın kişiye hususi) hitabı hakkında ne işittin?" diye sordu. Şu cevabı verdim:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Mü'min Rabbine yaklaştırılır. Öyle ki, (Allah onun) üzerine himayesini indirir ve günahlarını itiraf ettirir. Ona sorar: "Şu şu günahlarını biliyor musun?" Mü'min kul, iki kere:*

"Evet ey Rabbim, biliyorum!" der. Rab Teala da:

"Dünyada iken bunları örterek seni teşhir etmemiştim. Bugün de onları senden affediyorum!" buyurur. Sonra ona hasenat defteri verilir. Amma, kâfirlere ve münafıklara gelince, bunlarla ilgili olarak, bütün mahlukatın huzurunda:

"Bunlar Allah namına yalan söylemişler (böylece büyük bir zulümde bulunmuşlardır). Haberiniz olsun! Allah'ın laneti zalimleredir" diye nida olunur" dediğini işittim."[Buhari, Mezalim 2, Tefsir, Hud 4, Edeb 60, Tevhid 36; Müslim, Tevbe 52, (2768).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de temas edildiği gibi (5069-5070) her kul Allah'ın karşısına çıkarılıp, birer birer hesaptan geçirilecektir. Bu muhasebede Allah mü'min kuluna bir rahmet olarak hususi şekilde hitap edecek, kusurlarını, başkaları duymayacak şekilde sayıp dokecektir. İşte bu hitap necva kelimesiyle ifade edilmiştir. Necva, fısıldamak, başbaşa konuşmak, gizli konuşmak gibi manalara gelir. Kirmanî: "Bu hitaba necva denmesi, kâfire olan hitabın aleni olması sebebiyledir" der.

2- Hadiste, kişinin gizli yaptığı günahları başkasına açmamasına bir telmih mevcuttur. Çünkü, Cenab-ı Hak dünyada gizli kalan günahları kıyamet günü affettiğini ifade etmektedir. Bu ifadenin mana-yı muhalifinden, alenî yapılan veya aleniyet kazanan günahların affı hususunda garanti olmadığı manası çıkar.

Şarihler bu sadedde gelen hadislere dayanarak, kıyamet günü âsi mü'minlerin iki kısım teşkil edeceğini söylemişlerdir.

Birinci kısım: Günahı kendisi ile Rabbi arasında kalanlar. İbnu Ömer hadisi, bunların da iki kısma ayrıldığını ifade eder:

★ Günahı dünyada örtülenler, Allah kıyamet günü bu günahları onlara karşı örtecektir.

★ Günahları aşikâr olanlar. Hadis bunların kıyamet günü öncekilerin hilafına muamele göreceğini ifade eder.

İkinci kısım: Gunahı kendisi ile kullar arasında olanlar. Bunlar da iki kısımdır:

★ Günahları, sevaplarına galebe çalanlar: Bunlar ateşe girerler, şefaatle tekrar çıkarlar.

★ Günah ve sevapları eşit olanlar: Bunlar da aralarında kısaslaşmadan cennete giremezler.

5075 ١٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [جاءَ رَجلٌ فقال: يا رَسُولَ الله! إنَّ لي مَملوكِينَ يكْذِبونَني ويخُونونَني ويعصونَني فأشْتمهم وأضربهم. فكَيفَ أنا منهم؟ فقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إذَا كَانَ يومُ القِيامَةِ يحْسَبُ مَا خانُوكَ وكَذَّبُوكَ وعَصَوْكَ وَعِقابُكَ وَإيَّاهُمْ. فإنْ كَانَ عقَابُكَ إيّاهُمْ بقَدْرِ ذُنُوبِهِمْ كَانَ كفَافاً، لاَ لَكَ وَلاَ عَلَيْكَ، وَإنْ كَانَ عقَابُكَ إيّاهم دُونَ ذَنْبِهِمْ كَانَ فَضْلاً لَكَ، وإنْ كَانَ عقَابُكَ إيّاهُم فوقَ ذُنوبِهِم اقْتصَّ لَهُمْ مِنكَ الفَضْلُ. فتَنَحَّى الرَّجُلُ يبْكِي. فقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: أمَا تَقْرأ قَوْلَ الله عَزّ وجَلّ: ﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴾. فقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ الله مَا أجِدُ لِي وَلِهٰؤُلاَءِ شَيْئاً خَيْراً مِنْ مُفَارَقَتِهِمْ. أُشْهِدُكَ أنَّهُمْ كُلَّهُمْ أحْرَارٌ]. أخرجه الترمذي.

13. (5075)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Benim kölelerim var, bana yalan söylüyorlar ve bana ihanet ediyorlar, bana isyan ediyorlar. Ben de onlara şetmediyor ve dövüyorum. Onlar yüzünden (Allah yanında) durumum ne olacak?" diye sordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kıyamet günü onlar, sana olan ihanetleri, isyanları ve yalanları sebebiyle muhasebe olacaktır. Senin onlara verdiğin ceza ise, eğer cezan onların günahları nisbetinde ise, başabaştır; ne lehine ne de aleyhine olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından az ise bu senin için bir fazilet olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından çok olursa, bu fazla kısım sebebiyle onlar lehine sana kısas yapılır" buyurdular. Bunun üzerine adam huzurdan çekildi, ağlamaya ve dövünmeye başladı. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* dedi ki:

"Sen Allah'ın kitabını okumuyor musun? (Bak ne diyor!) (Mealen): **"Biz kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getiririz (mizana koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz"** (Enbiya 47). Adam tekrar:

"Allah'a yemin olsun, ey Allah'ın Resulü! Ben hem kendim ve hem de onlar için, ayrılmalarından daha hayırlı bir şey göremiyorum. Seni şahid kılıyorum, hepsi hürdür, (azat ettim)"dedi." [Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3163).]

5076 ١٤ - وعن أنس رضيَ اللهُ عنه قال: [ضحكَ رسولُ الله ﷺ فقال: هل تدرونَ ممَّ أضحكُ؟ قلْنا: اللهُ ورسولُه أعلم. قالَ: من مُخاطبةِ العبْدِ ربَّه. فيقولُ: يا ربِّ ألَمْ تجرْني من الظُّلْم؟ فيقولُ: بلَى. فيقولُ إنِّي لا أُجيزُ اليومَ على نفسِي شاهداً إلاَّ منِّي فيقولُ: كفَى بنفسكَ اليومَ عليْكَ حسيباً، والْكرامِ الكاتبينَ عليْكَ شهوداً. قالَ: فيُختَمُ على فيهِ ويُقالُ لأركانه: انْطقي. فتنْطقُ بعمله، ثُمَّ يخلَّى بينه وبينَ الْكلامِ. فيقولُ: بعْداً لكُنَّ وسُحقاً. فعنكُنَّ كُنْتُ أُناضلُ]. أخرجه مسلم.

«أُناضِلُ»: أي أُجادلُ وأخاصم.

14. (5076)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) güldüler ve:

"Neye güldüğümü biliyor musunuz?" buyurdular. Biz:

"Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedik.

"Kulun Rabbine olan hitabından!" buyurdular ve şöyle devam ettiler:

"Kul şöyle der: "Ey Rabbim, sen beni zulümden korumadın mı?"

Rab Teala: "Evet korudum" buyurur. Kul da:

"Fakat ben bugün, kendime, kendimden başka bir kimsenin şahid olmasını asla istemiyorum" der. Rab Teala:

"Bugün sana tek şahid olarak nefsin, çok şahid olarak da kiramen katibîn kâfidir" buyurur." Resulullah devamla dedi ki:

"Ağzına mühür vurulur ve diğer organlarına: "Konuş!" denilir. Onlar adamın amelini haber verirler. Sonra konuşma hususunda serbest bırakılır. Adam organlarına: "Yazıklar olsun size! Buradan defolun! Ben sizin için mücadele etmiştim" der." [Müslim, Zühd 17, (2969).]

5077 ١٥ - وعن ابن عمرو بن العاص رضيَ اللهُ عنهما قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: إنَّ اللهَ عزَّ وجلَّ سيُخلِّصُ رجلاً مِنْ أُمَّتي علَى رؤُسِ الْخلائقِ فينشُرُ لَه تسعةً وتسعينَ سجلاً، كُلُّ سجلٍ مدُّ البصرِ. فيقولُ: أتُنكرُ منْ هذا شيئاً؟ أظلَمكَ كتبَتِي الْحافظُونَ؟ فيقولُ: لاَ يا ربِّ. فيقولُ: أفلَكَ عذْرٌ: فيقولُ: لاَ يا ربِّ. فيقولُ اللهُ عزَّ وجلَّ: بلى إنَّ لكَ عندنا حسنةً وإنَّه لا ظُلْمَ عليْكَ اليومَ، فتخْرجُ بطاقةٌ فيها: أشْهدُ أنْ لاَ

إلـهَ إلاَّ اللهُ وَأشْهَدُ أنْ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ. ثُمَّ يَقُولُ: احضُرْ وزْنَكَ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هذهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هذهِ السِّجِلاَّتِ؟ فَيَقُولُ: إنَّكَ لَنْ تُظْلَمَ، فَتُوضَعُ السِّجِلاَّتُ فِي كِفَّةٍ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ، فَطَاشَتِ السِّجِلاَّتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ، وَلاَ يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللهِ تَعَالى شَيْءٌ]. أخرجه الترمذي.

« السِّجِلُّ » الكتاب الكبير، والبطاقة: رقيعة صغيرة، وهي ما تجعل في طيّ الثوب يكتب فيها ثمنه. و« الطيش » الخفة.

15. (5077)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Aziz ve celil olan Allah [kıyamet günü], ümmetimden bir adamı mahlukatın üstünden seçer ve onun için doksan dokuz büyük defter açar. Her defter, gözün alabildiği kadar büyüktür. Rab Teala adama sorar: "Bu defterde yazılı olanlardan bir şey inkar ediyor musun? Muhafız katiplerim (olmadık şeyler yazarak sana) zulmetmişler mi?" Kul:

"Ey Rabbim! Hayır! (Hepsi doğrudur!)" der. Rab Teala sorar:

"(Bunları yapmada beyan edeceğin) bir özrün var mı?" Kul der:

"Hayır! Ey Rabbim!" Aziz ve celil olan Allah:

"Evet! Senin bizim yanımızda (makbul, büyük) bir de hasenen var. Bugün sana zulüm yapmayacağız!" buyurur. Hemen bir etiket çıkarılır. Üzerinde "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden resulallah (şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir)" yazılıdır.

Sonra, Rabb Teala der: "Ağırlığını (yani amellerinin ağırlığını) hazırla!" Kul sorar:

"Ey Rabbim! Bu defterlerin yanındaki bu etiket de ne?" Rabb Teala der: "Sana zulmedilmeyecek! Hemen defterler Mizan'ın bir kefesine konur, etiket de diğer kefesine. Tartılırlar. Sonunda defterler hafif kalır, etiket ağır basar. Esasen Allah'ın ismi yanında hiçbir şey ağır olamaz." [Tirmizî, İman 17, (2641).]

5078 ١٦ – وعن أبي مسعود البدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! أنُؤَاخَذُ بِمَا عَمِلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ فَقَالَ ﷺ: مَنْ أحْسَنَ فِي الإسْلاَمِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِي

الْجَاهِلِيَّةِ. وَمَنْ أَسَاءَ فِي الإِسْلاَمِ أُخِذَ بِالأَوَّلِ وَالآخِرِ]. أخرجه الشيخان.

16. (5078)- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dendi, biz cahiliye devrinde yaptıklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Şu cevabı verdiler:

"Müslüman olduktan sonra iyi olana, cahiliye devrinde yaptıklarından sorulmayacaktır. Kötü amel işleyene, hem İslam'daki ameli hem de önceki ameli sebebiyle hesap sorulacaktır." [Buhârî, İstitabe 1; Müslim, İman 189, (120).]

AÇIKLAMA:

Hadis, daha önceleri kâfir iken, sonradan Müslüman olan bir kişinin daha önceki hayatından suale maruz kalıp kalmama meselesine kayıdlı ve şartlı olarak cevap getirmektedir. İslam olduktan sonra amel-i salih sahibi ise sual yok, değilse var. Hattâbi der ki: "Bu hadisin zahiri, ümmetin icma ettiği "İslam, öncesini siler" hükmüne muhalefet eder. Allah Teala hazretleri: **"Habibim, o küfredenlere söyle ki: Eğer (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş (günahları) affedilecektir"** (Enfal 38) buyurmuştur."

Hattâbi devamla der ki: "Bu hadisin manası şöyle olmalıdır: "Kâfir Müslüman oldu mu geçmişinden muaheze olunmaz. İslam'da çok fazla günah işler ve Müslümanlığına devamla birlikte, aşırı, şiddetli masiyetlere girerse, İslam'da işlediği cinayeti sebebiyle muaheze olunur ve küfür sırasında yaptığı başına kakılır. Sanki şöyle denir: "Sen şu kötü işleri kâfirken yapmadın mı? Müslümanlığın seni bunlardan men etmedi mi?"

İbnu Hacer, bu görüşü: "Önceki amelinden yapılacak evvelki muaheze, başa kakma suretiyle, sonraki günahların muahezesi, cezalandırma suretiyle olacaktır" diye özetledikten sonra der ki: "Evla olanı, başkasının görüşüdür. Hadiste geçen "isâe" (günah, kötülük) kelimesinden murad küfürdür, çünkü "küfür", "isâe"nin nihayeti, günahların en şiddetlisidir. Adam irtidat eder ve küfrü üzerine de ölürse, sanki Müslüman olmamış gibidir ve hayatı boyunca yaptığı bütün amellerden muaheze olunur. Buhârî, bu hadisi أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الشِّرْكُ *"Büyük günahların en büyüğü şirktir"* hadisinden hemen sona zikretmek suretiyle, bu söylediğimiz açıklamaya işaret etmiş olmaktadır."

5079 ١٧ – وعَنْ أنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ دَاعٍ دَعَا إلَى

شَيْءٍ إِلاَّ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَوْقُوفاً لاَزِماً بِهِ لاَ يُفَارِقُهُ وَإِنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً ثُمَّ قَرَأَ:

وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ]. أخرجه الترمذي.

17. (5079)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimseyi (küfür veya günah gibi) bir şeye çağıran hiç kimse yok ki kıyamet günü, o çağırdığı şeyle birlikte tevkif edilmemiş olsun. Mutlaka onunla ayrılmaz şekilde beraberdir. Bir adam bir adamı (bir şeye) davet etmiş olsa dahi!" Sonra şu ayeti okudu. (mealen): **"Onları hapsedin, çünkü onlar mes'uldürler"** (Saffat 24). [Tirmizî, Tefsir, Saffat, (3226).]

AÇIKLAMA:

Burada kişinin, propagandasını yaptığı şeyden sorumlu olduğu ifade edılmektedır. İnsanları, bır kışı bıle olsa her neye davet etmişse ondan ayrılmayacak ise, kötülüğe çağıran kimse, kötülüklerin yer aldığı cehennemde olacak demektir. Ayetteki *"mes'uldürler"* ifadesini müfessirler, "akidelerinden, sözlerinden ve hareketlerinden" diye açmışlardır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVZI'NIN, MİZAN'IN VE SIRAT KÖPRÜSÜ'NÜN EVSAFI

5080 ١- عن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ؟ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا فِي اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ: مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ، آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ. عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ الى أَيْلَةَ، وَمَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَأَحْلَىٰ مِنَ الْعَسَلِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« يَشْخَبُ » أى يسيل ويجرى.

1. (5080)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Kevser havzının kapları nedir?" Şu cevabı lutfettiler:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onun kapları açık ve karanlık bir gecede gökteki yıldızlardan daha çoktur. Cennetin kaplarından kim içerse artık ömrünün sonuna kadar hiç susamaz. Havzın cennetten çıkan iki oluğu gürül gürül akar. Genişliği uzunluğuna denktir. Bu da Amman'dan Eyle'ye olan mesafe kadardır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır." [Müslim, Fezail 36,] (2300); Tirmizî, Kıyamet 16, (2447).]

5081 ٢- وعن سَمُرَةَ بن جندبٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوْضاً تَرِدُهُ أُمَّتُهُ، وَإِنَّهُمْ يَتَبَاهَوْنَ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ وَارِدَةً، وَإِنِّي أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً]. أخرجه الترمذي.

2. (5081)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her peygamberin bir havzı vardır. Ümmeti oraya su almaya gelir. Peygamberlerin her biri, hangisinin suya geleni çok diye övünürler. Su almaya gelen ümmeti en çok olan peygamberin ben olacağımı ümid ediyorum." [Tirmizî, Kıyamet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ahirette her peygambere mahsus müstakil bir havz olacağını belirtmektedir. Ümmetleri, bu havzlara gelip suyundan içecektir. Her peygamber havza gelenlerinin çokluğu ile iftihar edecektir. Bundan maksad ümmetlerinin çokluğudur. *Resulullah* da ümmetinin sayıca çok olmasını arzu ve temenni etmekte, diğer peygamberlere karşı bu çoklukla iftihar etmeyi arzulamaktadır.

Sadedinde olduğumuz hadis *Muhammed ümmetinin* çokluğu hususunda Resulullah'ın ümidini ifade eder. *Aliyyü'l-Kârî* der ki: "Resul-ü Ekrem bu ümidini, ümmetinin cennette seksen saf tuttuğunu, diğer ümmetlerin ise sadece kırk saf teşkil ettiğini vahyen bilmezden önce ifade etmiş olmalıdır."

5082 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا الْكَوْثَرُ؟ قَالَ: نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ أَعْطَانِيهِ اللّٰهُ، أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، فِيهِ طَيْرٌ أَعْنَاقُهَا كَأَعْنَاقِ الْجُزُرِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ هٰذِهِ لَنَاعِمَةٌ. فَقَالَ ﷺ: آكِلُهَا أَنْعَمُ مِنْهَا]. أخرجه الترمذي.

3. (5082)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Kevser nedir?" diye sorulmuştu.

"Cennette bir nehirdir. Allah onu bana verdi. O, sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onda (nehirde) bir kuş vardır, boynu deve boynuna benzer!" buyurdular. *Hz. Ömer* atılarak: "Öyleyse o müreffehtir!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Onu yiyen, ondan da müreffehtir!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cennette, Kevser nehrinin civarında yaşayan bir kuş hakkında bilgi vermektedir. Boynu deve boynuna benzeyen bir kuş. Cennet ehli bu kuşun etinden yiyecektir. Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen

bir veçhi biraz daha teferruatlı. Meali şöyle: Aleyhissalâtu vesselâm: "Cennet kuşu, deveye benzer, cennetin ağaçlarından beslenir" demişti ki, Hz. Ebu Bekr atıldı:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu kuşlar muhakkak müreffehtirler!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Ondan yiyenler daha da müreffehtirler. Ondan yiyenler daha da müreffehtirler, ondan yiyenler daha da müreffehtirler! Ben ümid ediyorum, sen ondan yiyenlerden olacaksın!" buyurdular."

5083 ٤– وعن جُندب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5083)- *Hz. Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben havza ilk geleniniz olacağım!"* [Buhârî, Rikak 53; Müslim, Fezail 25, (2289).]

5084 ٥– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ، وَلَيُرْفَعَنَّ إلَيَّ رِجَالٌ مِنْكُمْ حَتَّى إذَا أهْوَيْتُ إلَيْهِمْ لأنَاوِلَهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِي. فَأقُولُ: أيْ رَبِّ أصْحَابِي. فَيُقَالُ: إنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً لِمَنْ بَدَّلَ بَعْدِي]. أخرجه الشيخان.

5. (5084)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben havzın başına sizden önce geleceğim. Bana sizden bazı kimseler yükseltilip (gösterilecek). O kadar ki, eğilsem onları tutarım. Ama hemen geri çekilecekler.

"Ey Rabbim! bunlar benim ashabım!" derim. Ama bana:

"Senden sonra bunların ne bid'alar yaptıklarını sen bilmezsin!" denilir. Ben de:

"Dini benden sonra değiştirenler rahmetten uzak olsun, rahmetten uzak olsun!" derim." [Buhârî, Rikak 53, Fiten 1; Müslim, Fezail 32, (2297).]

5085 ٦– وفي أخرى لمسلم، عن أبي هريرة: [تَرِدُ أُمَّتِي عَلَيَّ الْحَوْضَ، وَأنَا أذُودُ النَّاسَ عَنْهُ كَمَا يَذُودُ الرَّجُلُ إبِلَ الرَّجُلِ عَنْ إبِلِهِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ تَعْرِفُنَا؟ قَالَ: نَعَمْ،

لَكُمْ سِيمَا لَيْسَتْ لأحَدٍ غَيْرِكُمْ، تَرِدُونَ عَلَيَّ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، وَلَتُصَدَّنَّ عَنِّي طَائِفَةٌ مِنْكُمْ فَلاَ يَصِلُونَ إلَيَّ، فَأقُولُ: يَا رَبِّ أصْحَابِي أصْحَابِي؟ فَيُجِيبُنِي مَلَكٌ، فَيَقُولُ: وَهَلْ تَدْرِي مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ؟].

وفي أخرى: [وَإنَّ حَوْضِي أبْعَدُ مِنْ أيْلَةَ إلَى عَدَنٍ، لَهُوَ أشَدُّ بَيَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَأحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَلآنِيَتُهُ أكْثَرُ مِنْ عَدَدِ النُّجُومِ].

« الفرطُ » المتقدم على القوم الواردين الماء.

« اخْتَلَجُوا » أي أخذوا بسرعة.

و« سُحقاً » أي بعداً.

6. (5085)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim havzın başında yanıma gelecek. Ben, tıpkı devesinden başkasının devesini kovan bir kimse gibi, havzımdan (bazı) insanları kovarım!"* Yanındakiler:

"Ey Allah'ın Resulü! Bizi tanıyacak mısınız?" dediler.

"Evet buyurdu. *Sizin, başkasında olmayan bir alâmetiniz olacak. Sizler yanıma alın ve abdest uzuvlarında, abdestin eseri olan bir nurla geleceksiniz. Ancak sizden bir grup benden engellenecek, onlar bana ulaşamayacaklar. Ben: "Ey Rabbim onlar benim ashabım, onlar benim ashabım!" diyeceğim. Ama bir melek bana cevap verip:*

"Senden sonra onlar ne bid'alar ortaya çıkardılar biliyor musun?" diyecek." [Müslim, Taharet 37, (247).]

Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Havuzum Eyle ile Aden arasınaki mesafeden daha geniştir. Onun rengi kardan daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onun maşrabaları yıldızlardan daha çoktur."*

5086 ٧- وعن يزيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أنْتُمْ جُزْءٌ مِنْ مِائَةِ ألْفِ جُزْءٍ مِمَّنْ يَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ. قِيلَ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: سَبْعَمِائَةٍ أوْ ثَمَانَمِائَةٍ]. أخرجه أبو داود.

7. (5086)- *Yezid İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Siz (ashabım), havzın başında yanıma gelenlerin yüz bin cüzünden sadece bir cüzünü teşkil edeceksiniz!" Yezid'e: "O gün siz ne kadardınız?" diye soruldu da: "Yedi yüz veya sekiz yüz kadardık!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Sünnet 26, (4746).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebu Davud*'daki aslında şu ziyade var: "Biz (bir seferde) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber idik. Bir yerde mola verdik. (Bu sırada) buyurdular ki: "...Kaydedilen bu ziyade, Yezid İbnu Erkam'ın "Kaç kişi idiniz?" sorusuna verdiği cevaptaki isabetlilik hususunda kanaat verir. Aksi takdirde: "O sıralarda bütün Müslümanların sayısı ne kadardı?" gibi bir muhtevada anlamak gerekir ki, buna verilen cevap daha az yakin hasıl eder.

Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada rakamın hakikatını değil de, kesrette mübalağa kasdetmiş olması da muhtemeldir.

2- Son yedi hadis, ahiretteki havuzla ilgili farklı bilgiler sunmaktadır. Havuz, Kevser havzı diye de adlandırılır. Kur'an-ı Kerim'de Kevser suresinde bahsedilen kevserle de bu havzın kastedildiği kabul edilmiştir. Kevser, mütevatir denecek kadar çok sayıda sahabe tarafından zikredilmiş gaybî bir hakikattır, inanılması şarttır. Bazı tahkiklerde kevserle ilgili rivayette bulunan sahabilerin sayısı elliden fazladır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kevser sebebiyle de diğer peygamberlere bir üstünlüğe sahip olacaktır. Rivayetler, cennetteki kevserin, cennet kapılarının yanında ve el'an mahluk olduğunu ifade eder. Yukarıda kevser, sırattan önce mi sonra mı diye beyan edilen ihtilafı belirtmiştik. Makbul görüşe göre iki adet kevser mevcuttur. Biri cennetin içindedir, diğeri sırattan öncedir ve mahşer yerindedir.

5081 numaralı hadis, her peygamberin bir kevseri olduğunu belirtiyor. Ancak onlar Resulullah'ın kevseri kadar büyük değildir.

Kevser, sırattan sonra ümmetin bir toplanma yeridir. Resulü Ekrem'le bir buluşma, görüşme yeridir. Resulullah, oraya kadar gelebilen bir kısım kimselerin oradan kovulacağını belirtmiştir (5085. hadis). Bu kovulanlar kimlerdir, bu hususta ihtilaf vardır. Bunlara: "Münafıklar ve mürtedler" diyen olmuş. "Resulullah zamanında mü'min olup da sonradan irtidat edenler" diyen olmuştur. Ancak Hattâbî: "Ashab-ı Kiram'dan irtidat eden yoktur, irtidat edenler çöl Araplarıdır" demiştir. Bazıları: "Bunlar, mü'min olarak ölen büyük günah sahipleri ile bid'atları küfür derecesine ulaşmayan ehl-i bid'attır" demiştir.

Bunların cehenneme gitmeleri kat'î değildir. Günahları, kusurları sebebiyle havzın yanından kovulmuş olsalar da, Allah'ın rahmetine mazhar olarak cennete girmeleri de muhtemeldir.

İbnu Abdilberr: "Havuzdan kovulacaklar zümresini, Haricîler, Rafizîler ve diğer ehl-i bid'a ile dinde bid'a çıkaranlar, zulümde ileri gidenler, haksız yere mal yiyenler, günah-ı kebireyi alenî işleyenler teşkil edecek" der.

Bunların havza kadar yaklaşmalarının, kıldıkları namazların tesiriyle, abdest uzuvları ve alınlarında zuhur eden nur ve parlaklık sayesinde olduğu belirtilmiştir.

5087 ٨- وعن أنس رضيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ: أشْفَعْ لِي يَا رَسُولَ اللهِ يومَ الْقِيَامَةِ. قَالَ: أنَا فَاعِلٌ إنْ شَاءَ اللهُ. قُلْتُ: فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ؟ قَالَ: اطْلُبْنِي أوَّلَ مَا تَطْلُبْنِي عَلَى الصِّرَاطِ. قُلْتُ: فَإنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْمِيزَانِ. قُلْتُ: فَإنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْحَوْضِ، فَإنِّي لاَ أُخْطِئُ هذهِ الثَّلاَثَةَ الْمَوَاطِنَ]. أخرجه الترمذي.

8. (5087)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün), ey Allah'ın Resulü! Kıyamet günü bana şefaat edin!" dedim.

"İnşaallah yapacağım!" buyurdular. Ben tekrar:

"Sizi nerede arayıp bulayım?" dedim.

"Beni ilk aradığın zaman sırat üzerinde ara!" buyurdular.

"Size (orada) rastlayamazsam?" dedim.

"Mizan'ın yanında beni ara!" buyurdular.

"Orada da size rastlayamazsam?" dedim.

"Öyeyse beni havzın yanında ara! Zira ben üç mevkinin dışına çıkmam!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 10, (2435).]

AÇIKLAMA:

1- Başka hadislerde beyan edildiği üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün ümmetine şamil olmak üzere umumi bir şefaati vardır. Hz. Enes (radıyallahu anh), burada hususi bir şefaat talep etmiş olmalıdır.

2- *Tîbî*, burada *Hz. Enes*'in şunu sormayı kasdetmiş olacağını tahmin eder: "Hangi kritik mevkilerde ben sizin şefaatinize en ziyade muhtaç durumda olacağım?" Soru bu olunca *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın cevabı şu manayı ifade eder: "Sen benim şefaatime en ziyade şu mevkilerde

muhtaç olacaksın: Sırat üzerinde, mizanın yanında ve havzın başında." Tîbî'nin bu yorumuna hayran kalmamak mümkün değil. Gerçekten uhrevi' maceranın belli başlı kritik ve hatarlı yerleri buralardır. Önceki rivayette de geçtiği üzere havzın başından kovulmak var, hem de hayvanların kovulurcasına kovulmak... Nitekim, müteakip rivayette *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu üç yerin hassasiyetine dikkat çekmiştir. Hz. Aişe sorar: "Kıyamet günü ehlinizi hatırlayacak mısınız?" *Aleyhissalâtu vesselâm: "Üç yer var ki oralarda kimse kimseyi hatırlayamaz."* buyurur.

Hz. Aişe hadisi ile Enes hadisi arasındaki tearuzu bazı alimler şöyle te'lif ederler: "Resulullah, Hz. Aişe'ye, "Resulullah'ın zevceleri olmaları sebebiyle hususi ilgiye mazhar olacağız" diye aşırı güvenle ibadet ve tazarruda noksanlık göstermesinler diye böyle cevap vermiş, ye'se düşürmemek için de Hz. Enes'e öyle cevap vermiştir." Başka yorumlar da var.

3- Hadis, ahirette önce sırat, sonra mizan, sonra da havzın geldiğini ifade etmektedir. Ancak bazı rivayetlerden havzın sırattan önce olduğu anlaşılmaktadır. Bu müşkili Kurtubî: "Resulullah'ın havzı ikidir: Biri mevkıfta sırattan önce, diğeri de cennetin içindedir, her ikisine de Kevser denir" diyerek te'lif eder. Ancak İbnu Hacer bu görüşe katılmaz.

5088 ٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا يُبْكِيكِ؟ قُلْتُ: ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَهَلْ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ القِيَامَةِ؟ قَالَ: أَمَّا فِي ثَلاثَةِ مَوَاطِنَ فَلا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَداً: عِنْدَ الْمِيزَانِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَمْ يَثْقُلُ، وَعِنْدَ تَطَايُرِ الصُّحُفِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ، فِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ. وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ، حَتَّى يَجُوزَ].

أخرجه أبو داود.

9. (5088)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ateşi hatırlayıp ağladım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.

"Cehennemi hatırladım da onun için ağladım! Siz, kıyamet günü, ailenizi hatırlayacak mısınız?" dedim.

"Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: Mizan yanında; tartısı ağır mı geldi hafif mi öğreninceye kadar, sahifelerin uçuştuğu zaman; kendi defterini nereye düşecek, öğreninceye kadar: Sağına mı soluna mı; yoksa ar-

kasına mı? Sıratın yanında; cehennemin iki yakası ortasına kurulunca; bunu geçinceye kadar." [Ebu Davud, Sünen 28, (4755).]

AÇIKLAMA:

Gaybî olan hakikatlerden biri mizandır. Ahirete imanın bir cüz'üdür. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, bi'l-icma "Mizan haktır" demiştir. Hadislerden başka, Kur'an'la da sabittir. Ayet-i kerimede: وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ. **"Biz kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa onu getiririz (mizana koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz"** (Enbiya 47).

Mizan, kıyamet günü kurulur. Kulların amellerinin yazılmış olduğu defterler mizanda tartılır. Bu mizanın iki kefesi vardır; biri hasenatın tartılması için, diğeri de seyyiatın. *Hasan Basrî*'den gelen bir rivayete göre mizanın bir de dili vardır.

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT HAKKINDADIR

UMUMİ AÇIKLAMA:

Şefaat, en-Nihaye'ye göre, lügat olarak insanların arasında cereyan eden cürüm ve zünubun affını taleb etmektir. Bu talebi, yani şefaatte bulunmayı kabul edene şâfi, şefi' ve müşeffi' denir. Dilimizde kısaca şefaatci deriz. Şefaati kabul edilene de *müşeffa* denir.

Hadislerde dünya ve ahiret işleri için şefaat meselesi sıkça geçer. Kelimenin burada anlaşılan manası dışında başka kullanışları da var. Ancak mevzumuzun dışında kalır. Şefaatle ilgili açıklamalar, başka vesilelerle daha önce de geçti. Bu kısımda şefaatle ilgili hadislerin açıklaması zımnında da bazı teferruata yer vereceğiz.

★ Resulullah dünyevî işlerde şefaatte bulunmayı tavsiye ve teşvik eder. Sadece hududa giren cürümlerin affı, tahfifi gibi hususlarda şefaat yasaklanmıştır. Bunun dışındaki her çeşit meselede -yeter ki başkasının hukukunu zayi etmeye müncer olmasın- şefaat teşvik edilmiştir.

★ Uhrevî şefaat meselesinde Ehl-i Sünnet icma eder. Bazı dalalet fırkaları uhrevî şefaati inkâr etmiştir. Ahirette şefaatin hak olduğunda ihtilaf yoksa da, bazı teferruatta Ehl-i Sünnet de ihtilaf etmiştir. Kadı İyaz der ki: "Ehl-i Sünnete göre, şefaat aklen caiz, şu ayetlerin sarahatine göre de rivayeten vacibtir: يومئذ لا تنفع الشفاعة الا من اذن له الرحمن ورضي له قولا **"O gün Rahman'ın izin verip sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez"** (Tâ-Ha 109). Keza: ولا يشفعون الا لمن ارتضى **"Onlar, Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler..."**(Enbiya 28). Başka ayetler de var." Bu hususta Sadık Zat *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haberi de çoktur. Öyle ki, miktarı tevatür derecesine ulaşmıştır. Ahirette Aleyhissalâtu vesselâm'ın günahkâr mü'minlere şefaat edeceği hususunda selef, halef ve daha sonra gelen Ehl-i Sünnet icma etmiştir.

Günahkârların cehennemde ebedî kalacağı itikadında olan Haricîlerle bir kısım Mu'tezile mensupları şefaati reddederler. Delilleri şu ayettir: فما تنفعهم شفاعة الشافعين **"Şefaat edeceklerin şefaati onlara bir fayda vermez"** (Müddessir 48). Keza: ما للظالمين من حميم ولا شفيع يطاع **"Onları o yakın gün ile korkut ki, yürekleri ağızlarına gelir ve dehşetle yutkunur dururlar. Artık zalimler için ne bir samimi dost vardır ne de sözü dinlenir bir şefaatci"** (Mü'min 18). Bu ayetler kâfirler hakkındadır.

Bunların şefaatle ilgili hadisleri *"ahirette derecelerin artmasına müteallıktir"* şeklindeki te'villerine gelince, bu te'vil batıldır. Hadislerin elfazı onların görüşlerinin batıl olduğu ve ateş vacib olanların cehennemden çıkarılacakları hususunda sarihtir. Ancak şunu da belirtelim ki, şefaat beş kısımdır:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a mahsus olan: Bu şefaat, Mevkıf'ın korkusundan teskin ve hesabın tâcili ile ilgilidir.

2) Bir grup insanın hesapsız olarak cennete girmesiyle ilgili olanı. Müslim'de gelen bir rivayet bunun da Peygamberimiz *Aleyhissalâtu vesselâm*'a has olduğunu belirtmektedir.

3) Ateş vacib olan bir kısım insanlara Resulullah ve Allah'ın dilediği başka kimselerin yapacağı şefaat.

4) Günahkârlardan ateşe girenler hakkındaki şefaat. Bunların cehennemden Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, meleklerin ve mü'min kardeşlerinin şefaatiyle çıkacakları hususunda pek çok hadis gelmiştir. Nitekim şu hadiste ifade edildiği üzere Lailaheillallah diyen herkesi Allah ateşten çıkaracaktır. لا يبقى إلا الكافرون *"Cehennemde sadece kâfirler kalır."*

5) Cennet ehlinin, cennetteki derecesinin artmasını sağlayacak şefaat:

Şefaatin kısımlarını böylece zikrettikten sonra, şimdi de "Asrın Getirdiği Tereddütler" isimli kitaptan, bu konuyla alâkalı bir soruya verilen cevabı verelim:

Şefaat hak mıdır? Kimler ne ölçüde şefaat edebilirler, izah eder misiniz?

Evet, şefaat haktır. Birçok âyet ve hadiste şefaattan bahsedilmekte ve böylece onun hakkaniyeti dile getirilmektedir. Yeri geldikçe bu âyet ve hadisleri zikredeceğiz. Biz şimdi önce, sorunun ikinci şıkkı olan "Kimler ne ölçüde şefaat edebilirler?" sorularını cevaplamakla mevzûa başlamak

istiyoruz. Zaten bu kısma verilecek cevap bir cihetle şefaatın hakkaniyetinin de izahı olacaktır.

Peygamberler, evliyâ, asfiyâ ve şehidler -derecelerine göre- Cenab-ı Hakk'ın onlara bahşettiği seviyede şefaat edebilirler ve edeceklerdir. Ancak, bu mevzuda da yine, zirve Allah Resulü'dür. O ki fetanet-i âzama sahiptir. Her nebi kendisine bahşedilen sınırsız, fakat bir defaya mahsus şefaat hakkını dünyada kullanırken O, bunu âhirete saklamıştır.. ve âhirette "şefaat-ı uzmâ"nın sahibi olacaktır. O'nun "hammâdun" denilen ümmeti, "Livaül-hamd"in altında toplanacak ve "Makam-ı Mahmûd"un sahibi ünvanıyla O'nun tarafından yapılacak şefaatte herkes payına düşenle şereflenecek ve kurtuluşa ereceklerdir.

Dünya fâni ve geçicidir. Burada çekilen sıkıntılar da bir cihetle işlenen günahlara keffaret sayılır. Ancak insanların perişan ve derbeder olacakları ve kendilerini kurtaracak yeni bir amele de fırsat bulamayacakları bir gün gelecektir -ki, biz ona ahiret diyoruz- işte o gün, Allah Rasulü bütün insanlığı içine alan şefaatıyla ortaya çıkacak ve "en büyük şefaat" manasına "şefaat-ı uzmâ"sıyla şefaat edecektir. Elbette Allah Rasulü'nün şefaatının da bir sınırı vardır. Zaten, bütün şefaatlar ancak Cenab-ı Hakk'ın izni ve koyduğu ölçü nisbetinde olacaktır ki **"İzni olmadan katında hiç bir kimse şefaat edemez"** mealindeki âyet de bize bunu anlatmaktadır. (Bakara, 2/255).

Bunun böyle olması da gayet tabiî ve normaldir; zira, şefaat edecek olanlar da hissî davranabilir, ölçüyü kaçırabilir ve merhamet-i İlâhîden fazla merhamet ileri sürmüş olabilir.. böylece de Rabb'e karşı sû-i edepte bulunmuş olabilir. Onun içindir ki, Allah (c.c.) bir mîzan, ölçü ve denge vaz'etmiştir. Kim, kime ve ne ölçüde şefaat edebileceği bir takdire bağlanmıştır. Cenab-ı Hakk'ın bütün icraatında bir adalet ve denge olduğu gibi, âhirette vereceği şefaat selahiyetinde de bir adalet ve denge vardır. Eğer bu şekilde bir tahdid ve sınır konulmuş olmasaydı, bazı kimseler şefaatı da dengesiz olarak kullanırlardı. Nitekim belki de sınırsız bir şefaat selahiyeti onların hislerini galeyana getirerek meselâ, bazı insanların cehennem alevleri içinde cayır cayır yandıklarını görünce, şefkatleri kabaracak, kâfir-münafık-mücrim tanımadan herkesin cennete girmesini talep edeceklerdi. Halbuki böyle bir talep bazen, milyarlarca mü'minin hukukuna tecavüz de olabilirdi.

Çünkü şefaatin, böyle şahısların hislerine bırakılmasında, günahkâr, sapık, kâfir herkesin, bu hissî şefaatten faydalanma ihtimâli vardır. Bu ise, bütün varlıkların hukukuna rağmen, dağlar cesametinde günah

taşıyan kâfire de merhamet edilmesi demektir. Oysa ki kâfir, kâinatta, Allah'a ait bütün güzellikleri, bütün nizamları, bütün hikmetleri inkâr, tezyif ve tahkir ettiğinden, mekanlar çapında cinayet işlemiş olacaktır ki, hayatının her dakikası yüzlerce cinayetle karalanmış böyle kapkaranlık bir ruha merhamet, merhamet adına saygısızlığın en büyüğü olsa gerektir.

Efendimiz, şefaatının büyük günah işleyenlere olduğunu ifade etmişler ve "Benim şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir" buyurmuşlardır. O her hususda olduğu gibi bu mevzuda da bir denge ve muvazene insanıdır. Zaten bütün ümmet O'nun bu ifadeleriyle teselli bulmakta ve Allah Rasulü'nün şefaatına nail olmayı ummaktadır.

Hallac-ı Mansur bir gün bu hadîsi şerh ederken, cezbeye gelir ve ölçüyü kaçırarak, Efendimiz'e hitaben "Ey Nebîler Sultanı! Niçin böyle sınır koydun da bütün insanlar için demedin? Sen bütün insanlara şefaat etmeyi talep etseydin, yine de Rabbin Seni mahrum bırakmaz ve Sana bu selahiyeti bahşederdi" gibi laflar eder. Tam bu esnada Allah Rasûlü temessül ederek, başındaki sarığı onun boynuna sarar ve: "Bunu başınla öde, sen zannediyor musun ki ben o sözü kendimden söyledim" der. Hallac kolu kanadı biçilip bir ağaç gibi budanırken dahi tebessüm ediyordu. Çünkü biliyordu ki, bu hüküm âli bir mecliste verildi ve o hükme rıza göstermek gerekirdi...

Evet, belki de Hallac'ın dediği gibi, Allah Resulü Cenab-ı Hakk'dan bütün insanlara şefaat etmeyi talep etseydi, Rabb'i O'na bu selahiyeti verirdi. Ancak O, Allah'a karşı bizim anlayamayacağımız ölçüler içinde saygılıydı. Rabb'in dediğinden başkasını demiyor ve verilen selahiyet sınırlarını da asla zorlamıyordu.

Rabb'in koyduğu şefaat ölçüsünde, şefaat edilecek şahısların buna hak kazanmış olmaları da yer almaktadır. Nitekim bu mana ile alâkalı olarak, mealen şöyle buyrulmaktadır: **"Artık şefaatçıların şefaatı onlara fayda vermez"** (Müddessir, 75/48.) Bununla da anlıyoruz ki, şefaat herkese ve sınırsız bir ölçüde değildir. Kim, kime şefaat ederse, muhakkak kabul görür diye bir şart da yoktur. Bütün işlerde olduğu gibi, bunda da İlâhî meşiet esasdır.

Kâfir işlediği küfrüyle ta işin başında, bu şefaat dairesinin dışında kalmıştır. Ona hiç kimse şefaat edemez, etse bile ona fayda vermez.

Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk bize bir dua öğretiyor. Bu dua ile himmetin âli tutulması gerektiği hususuna da işaret ediliyor. Dua şudur: **"Rabbimiz, bize gözümüzü aydınlatacak eşler, zürriyetler bağışla**

ve bizi müttakilere imam kıl" (Furkan, 25/74). Yani, Allahım çocuklarımız, hanımlarımız, gözümüzü aydınlatacak hüviyette olsun. Bize öyle hayat arkadaşları ver ki, din adına bize teşviklerde bulunsun. Evlatlarımız da, daima arkamızdan hayırlar göndersin ve onlar sebebiyle rahmet çağlayanları üzerimize doğru çağlasın dursun! Bizi sadece müttaki olmakla da bırakma, onlara imam ve önder kıl. Bize öyle lütuflarda bulun ki, şu, İslam'a hizmet boyunduruğunun yere konduğu dönemde ve dine hizmetin âr kabul edildiği bir zamanda, dinine hizmet ettir ve müttakiler önünde bize, imamlık pâyesi ihsan eyle!

Böyle bir anlayış, himmeti âli tutmanın ifadesidir. Cenâb-ı Hakk'dan O'nun öğrettiği usûl içinde şefaat edebilme selahiyeti talep etmekdir. Zaten O vermek istemeseydi, evvela istemeyi vermezdi. Madem ki istemeyi verdi ve nasıl istememiz gerektiğini de öğretti, öyleyse istediğimizi de verecektir. O'nun sonsuz rahmetinden bunu umuyor ve bekliyoruz. O'nun için burada dikkat edilmesi gereken hususun iyi anlaşılması lazımdır. Evet, Rabbimizden sadece cennetin bir köşesine bizi kabul buyurmasını istemek, himmetin düşüklüğüne delildir. Halbuki Allah (c.c.) bize himmetimizi yüksek tutmamızı öğretmektedir. Evet himmetimizi yüksek tutmalıyız, tutmalı ve O'ndan, müttakilere bizi imam kılmasını, onlara şefaat edebilme selahiyetini vermesini talep etmeliyiz...

Efendimiz bir hadislerinde, âhiretten bir tabloyu şöyle anlatırlar: Allah (c.c.), Hz. Nuh'a soracak: "Sen, sana düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirdin mi?" O büyük peygamber cevap verir: "Evet Ya Rabbi, yerine getirdim. Bana verdiğin tebliğ vazifesini kusursuz edâ ettim." Bunun üzerine *Cenâb-ı Hakk, Hz. Nuh*'dan şahid ister. O da Ümmet-i Muhammed'i şahid gösterir. Bunun nasıl olacağı sorulunca da, şöyle cevap verir: "Sen onları ümmetlere şahid kıldın.. onlar da ellerindeki Kitap'ta gördüler ki Nuh vazifesini yapmış. Ve işte ben de onları bugün kendime şahid olarak gösteriyorum."

Evet, âyet öyle diyordu: **"İşte böylece, sizin insanlar üzerinde şahidler olmanız, Resul'ün de sizin üzerinize bir şahid olması için sizi ümmet-i vasat (dengeli ve orta bir ümmet) kıldık"** (Bakara, 2/143).

Şefaat haktır ve gerçektir. Bütün büyükler Cenab-ı Hakk'ın koyduğu sınır dahilinde şefaat edeceklerdir. Şahid olmak da bir bakıma şefaat kabul edilecekse eğer, Ümmet-i Muhammed bu manada bütünüyle şefaat edecektir.

Şefaatı inkar edenlerin, dünyada da ukbada da kazanacakları bir şey

yoktur. Çünkü Allah (c.c.) orada kullarına, kulları O'nu nasıl bilip tanımışlarsa, öyle muamele edecektir.[17]

5089 ١ - عَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ، وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَهِيَ نَائِلَةٌ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى: مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (5089)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her peygamberin müstecab (Allah'ın kabul edeceği) bir duası vardır. Her peygamber o duayı yapmada acele etti. Ben ise bu duamı kıyamet gününde, ümmetime şefaat olarak kullanmak üzere sakladım (kullanmayı ahirete bıraktım). Ona inşaallah, ümmetimin şirk koşmadan ölenleri nail olacaktır." [Buhârî, Da'avat 1, Tevhid 31; Müslim, İman 334, (198); Muvatta, Kur'an 26, (1, 212); Tirmizî, Daavat 141, (3597).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise göre "her peygamberin müstecab olan sadece bir duası var olduğu" manası çıkmaktadır. Halbuki, başta *Resulullah* olmak üzere bütün peygamberlerin nice duaları makbul olmuştur. Ortada bir müşkil gözükmekte ise de, alimler: "Burada kastedilen kabul edileceği kesin olan duadır, diğer dualarında esas olan kabulü hususunda ümiddir, "kesinlik" yoktur" diyerek cevap vermişlerdir.

★ Bazısı: "En efdal duasıdır, başka duaları da var" demiştir.

★ Bazısı: "Herbirinin ümmeti hakkında müstecab umumi bir duası vardır; ya helak olmaları, ya da kurtuluşa ermeleri için. Hususi dualara gelince, bunların bir kısmı müstecabtır, bir kısmı değildir" demiştir.

★ Bazısı: "Her bir peygamberin bir duası vardır, onu şahsı veya dünyası için kullanır. Tıpkı Hz. Nuh aleyhisselam'ın: لاَ تَذَرْ عَلَى الأَرْضِ **"Ey Rabbim, kâfirlerden yeryüzünde tek bir kişi bırakma"** (Nuh 26) diye yaptığı dua, *Hz. Zekeriya* aleyhisselam'ın: فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيّاً **"(Rabbim) sen yüce katından bana bir veli bağışla!"** (Meryem 5) diye yaptığı dua ve *Hz. Süleyman* aleyhisselam'ın وَهَبْ لِي مُلْكاً لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي **"Benden**

17- M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler 4/23-28.

sonra kimseye nasib olmayacak bir mülkü bana ihsan et!" (Sad 35) diye yaptığı gibi" demiştir.

2- Hadis, bütün duaların -peygamberler bile yapmış olsa- istendiği şekilde kabul edilmeyeceğini gösteriyor. Ancak her duaya bir cevap olacağını daha önce belirtmiştik.

Resulullah, ümmetinden (yani ümmet-i da'vetten, ümmet-i icabetten değil) bir kısmına beddua ettiği vakit, لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَىْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ **"Kullarımın tedbir ve idaresinden senin elinde bir şey yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasib eder, dilerse zalim oldukları için azab verir"** (Al-i İmran 128) ayeti nazil olmuş ve bundan Resulullah'ı menetmiştir.[18]

3- *İbnu Battal* der ki: "Bu hadiste, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer peygamberlere olan bir üstünlüğü beyan edilmektedir: "Makbul duada, ümmetini kendisine ve ehl-i beytine tercih etmektedir. Keza diğer birkısım peygamberler kavimlerinin helaki için bu duayı kullanırken, Aleyhissalâtu vesselâm helak-ı ümmet için de bunu kullanmamıştır." *İbnu'l-Cevzî* de şu yorumu ilave eder: "Bu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hüsn-i tasarrufunun ve kesret-i kereminin de bir ifadesidir. Çünkü duayı en uygun yerde kullandı. Şöyle ki: Ümmetini kendine tercih etti; isabetli karar vermesinin de bir ifadesidir, çünkü duasını, ümmetinden, bu duaya en çok muhtaç olanlara yani günahkârlara ayırdı. Gerçekten günahkârlar ona, muti olanlardan daha ziyade muhtaçtır."

Nevevî de şöyle der: "Bu hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümmetine karşı duyduğu kemal mertebesindeki şefkat ve re'fetini, ümmetin menfaatine olan hususlarda itina ve dikkatini göstermektedir. Ümmetine olan bu şefaati ve yakın ilgisi sebebiyle, müstecab duasını, ümmetin en mühim ihtiyaç anına sakladı."

4- Hadiste geçen *"Şefaatim ümmetimden şirk koşmadan ölenlere ulaşacaktır"* ibaresinden, Ehl-i Sünnet "Kebairde ısrar bile etmiş olsa, mü'min olarak ölen, cehennemde ebedî kalmayacaktır" hükmüne bir delil bulmuştur.

5090 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: شَفَاعَتِي لأهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي]. أخرجه أبو داود والترمذي.

18- *Resulullah* Uhud Savaşı'nda yaralanınca: *"Peygamberlerini yaralayan bir kavme Allah nasıl felah verir?"* diye bedduada bulunmuştu. Bunun üzerine kaydettiğimiz ayet nazil oldu. Ayet-i kerimenin ifade ettiği üzere bilahare, o savaşa katılan niceleri İslam'a girmiş ve İslam'ın inkişafında fevkalâde hizmetler vermiştir. *Halid İbnu Velid* (radıyallahu anh) gibi.

وزاد الترمذي قال جابر: [مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الْكَبَائِرِ فَمَالَهُ وَلِلشَّفَاعَةِ].

2. (5090)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir."* [Tirmizî, Kıyamet 12, (2437); Ebu Davud, Sünnet 23, (4739); İbnu Mace, Zühd 37, (4310).]

Tirmizî, şu ziyadeyi kaydeder: "Hz. Cabir (radıyallahu anh) dedi ki: "Kebair (büyük günah) ehli olmayanın şefaate ne ihtiyacı var!"

AÇIKLAMA:

Hadis, kebair işlemiş olması sebebiyle kendisine cehennem gereken kimseye şefaat sebebiyle ateşe girmeyeceğini, *Lailahe illallah Muhammederrasulullah* diyenlerden günahı sebebiyle ateşe girenlerin yine şefaat sayesinde cehennemden çıkarılacaklarını ifade etmektedir. Hadisi *Tîbî:* "Helak olanları kurtaracak olan şefaatım büyük günah işleyenlere hastır" diye anlamıştır. Şefaatle ilgili bazı teferruatı umumî açıklamada kaydettik.

5091 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ مَاجَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ الَى بَعْضٍ، فَيَأْتُونَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: اشْفَعْ لِذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا وَلكِنْ عَلَيْكُمْ بِإبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإنَّهُ خَلِيلُ اللهِ، فَيَأْتُونَ إبْرَاهِيمَ، فَيَقُولُ لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُوسىٰ، فَإنَّهُ كَلِيمُ اللهِ تعالى. فَيُؤْتَىٰ مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِعِيسىٰ، فإنَّهُ رُوحُ اللهِ تعالى وَكَلِمَتُه فَيُؤْتَىٰ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُحَمَّدٍ ﷺ. فَيَأْتُونِي، فَأَقُولُ: أَنَا لَهَا. فَأَنْطَلِقُ، فَأَسْتَأْذِنُ عَلى رَبِّي، فَيُؤْذَنُ لِي فَأَقُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَأَحْمَدُهُ بِمَحَامِدَ لاَ أَقْدِرُ عَلَيْهَا الآنَ، يُلْهِمُنِيهَا اللهُ. ثُمَّ أَخِرُّ لِرَبِّي سَاجِداً، فَيَقُولُ: يَا مُحَمَّدُ! ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي. فَيَقُولُ انْطَلِقْ فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ بُرَّةٍ أَوْ شَعِيرَةٍ مِنْ إيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنْهَا. فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ. ثُمَّ أَرْجِعُ الى رَبِّي فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً فَيُقَالُ لِي مِثْلُ الأُولى. فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي. فَيُقَالُ لِي انْطَلِقْ، فَمَنْ

كَانَ في قَلْبِه مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأُخْرِجُهُ مِنْهَا. فَأَنْطَلِقُ، فَأَفْعَلُ. ثُمَّ أَعُودُ الى رَبِّي، فَأَفْعَلُ كَمَا فَعَلْتُ. فَيُقَالُ لي: ارفَعْ رأسَكَ مِثْلَ الأولَى، فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أُمَّتي أُمَّتي. فَيُقَالُ: انطَلِقْ، فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِه أَدْنَى مِنْ مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ. فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ ثُمَّ أَرْجِعُ الى رَبِّي في الرَّابِعَةِ، فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ. ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً. فَيُقَالُ لي: يَا مُحَمَّدُ ارفَعْ رأسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، واشْفَعْ تُشَفَّعْ؛ فَأَقُولُ: يَا رَبِّ ائذَنْ لِي فِيمَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إلاَّ اللهُ. قَالَ: لَيْسَ ذلِكَ لَكَ، أَوْ قَالَ لَيْسَ ذلِكَ إِلَيْكَ، وَلَكِنْ وَعِزَّتِي وَجَلاَلِي وَكِبْرِيَائِي وَعَظَمَتِي لأُخْرِجَنَّ مِنْهَا مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إلاَّ اللهُ]. أخرجه الشيخان.

3. (5091)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Adem aleyhisselam'a gelip: "Evlatlarına şefaat et!" diye talepte bulunacaklar. O ise:

"Benim şefaat yetkim yok. Siz İbrahim aleyhisselam'a gidin! Çünkü o Halilullah'tır" diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim'e gidecekler. Ancak o da:

"Ben yetkili değilim! Ancak Hz. İsa'ya gidin. Çünkü o Ruhullah'tır ve O'nun kelamıdır!" diyecek. Bunun üzerine O'na gidecekler. O da:

"Ben buna yetkili değilim. Lakin Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidin!" diyecek. Böylece bana gelecekler. Ben onlara:

"Ben şefaate yetkiliyim!" diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah'ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah'a medh u senada bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım. Rabb Teala:

"Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söylediğine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine gelecektir! Şefaatte bulun, şefaatin kabul edilecektir!" buyuracak. Ben de:

"Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!" diyeceğim. Rab Teala: "(Çabuk onların yanına) git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa denesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!" diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd u senalarla hamd ve senalarda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kimlerin kalbinde hardal danesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım. Bana, evvelki gibi:

"Başını kaldır!" denilecek. Ben de kaldırıp:

"Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd u senada bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım. Bana: "Ey Muhammed! Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaat et, şefaatin kabul edilecektir!" denilecek. Ben de: "Ey Rabbim! Bana Lailahe illallah diyenlere şefaat etmem için izin ver!" diyeceğim. Rabb Teala:

*"Bu hususta yetkin yok! -*veya: *Bu hususta sana izin yok!- Lakin izzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için lailahe illallah diyenleri de ateşten çıkaracağım!" buyuracak."* [Buhârî, Tevhid 36, 19, 37, Tefsir, Bakara 1, Rikak 51; Müslim, İman 322, (193).]

5092 ٤ – وفي رواية لَهُمَا وللترمذي عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ في دَعْوةٍ فَرُفِعَ إلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعجبُه، فَنَهَشَ مِنها نَهْشَةً؛ وَقَالَ: أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. هَلْ تَدرُونَ لِمَ ذَاكَ؟ يَجْمَعُ اللهُ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ في صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَيَنْظُرُهُمُ النَّاظِرُ، وَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَتَدْنُو مِنْهُمُ الشَّمْسُ، فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لاَ يُطِيقُونَ وَلاَ يَحْتَمِلُونَ. فَيَقُولُ النَّاسُ: أَلاَ تَرَوْنَ الى مَا أَنْتُمْ فِيهِ؟ أَلاَ تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ؟ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أَبُوكُمْ آدَمُ فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُونَ: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ، خَلَقَكَ اللهُ بِيَدِهِ، وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَأَسْجَدَ لَكَ مَلاَئِكَتَهُ، وَأَسْكَنَكَ الْجَنَّةَ. أَلاَ تَشْفَعُ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ وَمَا بَلَغَنَا؟ فَيَقُولُ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: إنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإنَّهُ نَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُ. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الى نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَأْتُونَ نُوحاً عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَا نُوحُ، أَنْتَ نُوحٌ أَوَّلُ الرُّسُلِ الى أَهْلِ الأَرْضِ، وَقَدْ سَمَّاكَ اللهُ عَبْداً شَكُوراً، أَلاَ تَرَى الى

مَا نَحنُ فِيهِ؟ أَلاَ تَرَى الى مَا بَلَغَنَا؟ أَلاَ تَشفَعُ لَنَا الى رَبِّكَ؟ فَيَقُولُ: إِنْ رَبِّي قَدْ غَضِبَ اليَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ كَانَتْ لِي دَعْوَةٌ دَعَوتُ بِهَا عَلَى قَوْمِي. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، اذْهَبُوا الى غَيْرِي، إِذْهَبُوا الى ابْرَاهِيمَ. فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَا إِبْرَاهِيمُ أَنْتَ نَبِيُّ اللّٰهِ وَخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ لَهُمْ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ، فَذَكَرَهَا. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي. اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الى مُوسَىٰ. فَيَأْتُونَ مُوسَىٰ، فَيَقُولُونَ: يَا مُوسَىٰ، أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ، فَضَّلَكَ اللّٰهُ بِرِسَالاَتِهِ وَبِكَلاَمِهِ عَلَى النَّاسِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ قَتَلْتُ نَفْساً لَمْ أُومَرْ بِقَتْلِهَا. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، إِذْهَبُوا الى غَيْرِي؛ اذْهَبُوا الى عِيسَىٰ، فَيَأْتُونَ عِيسَىٰ فَيَقُولُونَ: يَا عِيسَىٰ! أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا الى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ، وَكَلَّمْتَ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ. اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ عِيسَىٰ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ ذَنْباً. نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي؛ اذْهَبُوا الى غَيْرِي، اذْهَبُوا الى مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونَ مُحَمَّداً ﷺ؛ وَفِي رِوَايَةٍ: فَيَأْتُونِي فَيَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ: أَنْتَ رَسُولُ اللّٰهِ وَخَاتَمُ الأَنْبِيَاءِ، وَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؛ اشْفَعْ لَنَا الى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى الى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَأَنْطَلِقُ الى تَحْتَ الْعَرْشِ، فَأَقَعُ سَاجِداً لِرَبِّي، ثُمَّ يَفْتَحُ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ مَحَامِدِهِ وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ شَيْئاً لَمْ يَفْتَحْهُ عَلَى أَحَدٍ قَبْلِي، ثُمَّ يُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ. فَأَرْفَعُ رَأْسِي، فَأَقُولُ: أُمَّتِي يَا رَبِّ، أُمَّتِي يَا رَبِّ أُمَّتِي يَا رَبِّ فَيُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، أَدْخِلْ

مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لاَ حِسَابَ عَلَيْهِ مِنَ الْبَابِ الأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِيمَا سِوَى ذٰلِكَ مِنَ الأَبْوَابِ. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ مَا بَيْنَ الْمِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَصَارِيعِ الْجَنَّةِ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَهَجَرٍ، أَوْ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَبُصْرَى].

وزاد في رواية، في قصة ابراهيم: [وَذَكَرَ قَوْلَهُ فِي الْكَوْكَبِ: هٰذَا رَبِّي، وَقَوْلَهُ لآلِهَتِهِمْ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا. وَقَوْلَهُ: إِنِّي سَقِيمٌ].

قلت: ذكر البارزي في تجريده حديث أنس وحديث أبي هريرة هذين في الشفاعة باختصار جداً، وقد أثبتهما بكمالهما حرصاً على الفائدة والله اعلم.

«الإلهام» ضرب من الوحي الذي يلقيه الله في قلوب عباده الصالحين.

و«النَّهش» أخذ اللحم بمقدم الاسنان.

4. (5092)- Yine Sahiheyn ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den kaydettikleri bir rivayet şöyledir: "Biz bir davette Resulullah ile beraberdik. Ona sofrada hayvanın ön budu(ndan bir parça) ikram edildi. Bud hoşuna giderdi. Ondan bir parça ısırdı ve:

"Ben kıyamet günü ademoğlunun efendisiyim! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? (Açıklayayım): "Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükle toplar. Bakan onlara bakar, çağıran onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve takat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar:

"İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musunuz, sizlere şefaat edecek birini görmüyor musunuz?" demeye başlarlar. Birbirlerine:

"Babanız Adem var!" derler ve ona gelerek: "Ey Adem! Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. [Bütün isimleri sana öğretti]. Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. [Allah katında itibarın, makamın var.] Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?" derler. Adem aleyhisselam da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen şefaate benim yüzüm yok, çünkü, cennette iken, Allah) beni o ağaca yaklaşmaktan men etmişti. Ben, bu yasağa asi oldum. [Ben cennette iken işlediğim günah sebebiyle cennetten çıkarıldım. Bugün günahlarım affedilirse bu bana yeter]. Nef-

sim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. Nuh aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Nuh aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey Nuh! sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın?" diyecekler. Nuh aleyhisselam da şöyle diyecek:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine (beddua olarak) yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrahim aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar İbrahim aleyhisselam'a gelecekler:

"Ey İbrahim! Sen Allah'ın peygamberi ve arz ahalisi içinde yegâne Halilisin. Bize Rabbin nezdinde şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler. İbrahim aleyhisselam onlara:

"Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek. (Şefaat etmeye kendimde yüz de bulamıyorum. Çünkü ben) üç kere yalan söyledim!" deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek:

"Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Musa aleyhisselam'a gidin!" İnsanlar, Hz. Musa aleyhisselam'a gelecekler ve:

"Ey Musa! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risaletiyle ve hususi kelamıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Hz. Musa da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen Rabbim nezdinde şefaate yüzüm de yok. Çünkü) ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım. [...Bugün ben mağfirete mazhar olursam bu bana yeterlidir.] Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. İsa aleyhisselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Hz. İsa'ya gelecekler ve:

"Ey İsa, sen Allah'ın peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelamısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuştun. Rabbin nezdinde bize şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?" diyecekler! Hz. İsa aleyhisselam da:

"Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!" diyecek. -Hz. İsa şahsıyla ilgili bir

günah zikretmeksizin- (Bir başka rivayette): ["Beni, Allah'tan ayrı bir ilah edindiler. Bugün bana mağfiret edilirse bu bana yeter."] Nefsim! Nefsim Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed aleyhissalatı vesselam'a gidin!" diyecek. İnsanlar Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelecekler, bir diğer rivayette: "Bana gelirler!" denmiştir- ve:

"Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş, gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Bunun üzerine ben Arş'ın altına gideceğim. Rabbim için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senaları benim için açacak [Ben onlarla Rabbime medh u senalarda bulunacağım]. Sonra:

"Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefaat talep et! Şefaatin yerine getirilecek!" denilecek. Ben de başımı kaldıracağım ve: "Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim!" diyeceğim. Bunun üzerine:

"Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!" denilecek."

Resulullah sonra şöyle buyurdular:

"Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesafe Mekke ile Hacer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır." [Buhârî, Enbiya 3, 8, Tefsir, Benî İsrail 5; Müslim, İman 327, (194); Tirmizî, Kıyamet 11, (2436).]

Hz. İbrahim aleyhisselam'ın kıssasıyla ilgili bir rivayette şu ziyade var: *[Hz. İbrahim, (insanlar, şefaat etmesi için kendine geldikleri zaman, Allah'a şefaat talebinde bulunmasına mani olan üç günahı olarak yıldızlar hakkında sarfettiği* **"İşte bu Rabbim"** (En'am 76) *sözünü, atalarının putları hakkında sarfettiği* **"Belki de bu (putları kırma) işini onların en büyüğü yapmıştır"** (Enbiya 63) sözünü ve bir de: **"Ben gerçekten hastayım"** (Saffat 89) sözünü zikretti."

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resulullah: *"Kıyamet günü ben ademoğlunun efendisiyim"* buyurmaktadır. Bunu şarihler, başka rivayetlere dayanarak: "Bütün peygamberler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sancağı altında olacaklar. Çünkü O, makam-ı mahmud üzere haşrolacaktır" diye açıklarlar.

2- Peygamberlerin "günah" olarak beyan ettikleri özürler, aslında günah değildir. Bu hatalarından hepsi mağfiret-i İlahiyeye mazhar olmuşlardır. Kendilerini günahkâr olarak tarif etmeleri tevazu içindir. *Beyzâvî:* "..Allah'tan en çok korkan, Allah'a makam itibariyle en ziyade yakın olan ve Allah'ın mağfiretine en ziyade erendir" der. O sözleriyle esas beyan etmek istedikleri husus, kendilerine kıyamet günü şefaat etme yetkisinin tanınmamış olmasıdır. O yetki, rivayette de sarih olarak görüldüğü üzere makam-ı mahmud ve liva-i hamd sahibi, Fahr-i Âlem *Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)*'ya tanınmıştır. Makam-ı mahmud, herkesin hamd ile tebcil edeceği muazzam makam demektir. Hamdin hakikatıyla ilgili olan mutlak yakınlık (kurb-i mutlak) makamı ki hadis-i şeriflerde bunun, livau'l-hamd altındaki şefaat-i kübra makamı olduğu ifade edilmiştir.

3- Başka rivayetlerde, gelen bazı ziyadeleri köşeli parantez arasında göstererek birkısım gerekli açıklamaları metin içinde yapmış durumdayız. Bu açıklamaların ortaya koyduğu bir husus, önceki peygamberlerin ittifakla: "Bugün günahım affedilir, mağfirete mazhar olabilirsem bu bana yeter" demiş olmasıdır. Böylece Mevkıf'ın korkunç ahvali içerisinde, peygamberler dahil herkesin kendi nefsinin derdine düşeceği anlaşılmaktadır. Bu durumdan sadece Resul-i Ekrem müstesnadır. O, Cenab-ı Hakk'ın kendisine tanıdığı "dua hakkı"nı ümmetinin affı için kullanacaktır. Aleyhi efdalu's-salavat ve ekmeli't-teslimat.

4- Resulullah'ın geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğini ifade eden ayet (Feth 2) müfessirlerce farklı anlamalara sebep olmuştur: Affedilen bu "geçmiş" ve "gelecek" günahlar nelerdir, bunlardan ne kastedilmiştir?

★ Bazıları: "Mütekaddim olanlar peygamberlikten öncekilerdir; müteahhir olanlar ismettir (yani korunmasıdır)" demiştir.

★ Bazıları: "Sehiv ve te'ville vaki olanlardır" demiştir.

★ Bazıları: "Mütekaddim olanlar *Hz. Adem*'in günahıdır, müteahhir olanlar ümmetinin günahıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Hata yapılacak olsa mağfurdur" demiştir.

Başka te'viller de yapılmıştır. Sadedinde olduğumuz makamda, dördüncü te'vilin uygun olduğu belirtilmiştir.

5- Hadiste, *Hz. Nuh*'a: "Sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin" denmektedir. Halbuki *Hz. Adem* ilk peygamberdir. Bu müşkile şu açıklama yapılmıştır:

★ *Hz. Adem* zamanında yeryüzünde ahali yoktu. O tek başına geldi. İnsanlar onun evlatları olarak çoğaldı. Halbuki *Hz. Nuh* gelince yeryüzünde insanlar vardı.

★ Diğer bir açıklama şöyle: *Hz. Adem*'in peygamberliği, evlatlarına karşı "çocukların terbiyesi" şeklinde idi.

★ Şu da muhtemel görülmüştür: "Hz. Nuh, kendi çocuklarına ve değişik bölgelere dağılmış olan diğer cemaatlere gönderilmiştir. Hz. Adem ise, tek bir beldede toplu halde bulunan kendi çocuklarına gönderilmiştir."

Hz. Nuh'un çok şükreden bir kul olarak tesmiyesi, bu manadaki bir ayete işarettir (İsra 3).

Abdurrezzak'ta gelen bir rivayet onun bu vasfının nasıl olduğunu açıklar: إنّ نوحاً كان إذا ذهب الى الغائط قال: الحمدُ لله الّذي رزقني لذّتَه وابقى فيّ قوّتَه وأذهب عنّي أذاه

"Nuh aleyhisselam helaya gidince şöyle derdi: "Lezzetiyle beni rızıklandıran, bende kuvvetini ibka edip, benden ezasını gideren Allah'a hamd olsun."

5093 ٥- وعن يزيد بن صهيب الفقير قال: [كنتُ قد شغفني رأىٌ من رأي الخوارج. فخرجنا في عصابة ذوي عدد نريد أن نحج ثم نخرج على الناس. فمررنا على المدينة، فإذا جابر بن عبدالله رضي الله عنهما يحدّث الناس، وإذا هو قد ذكر الجهنّميين. فقلت: يا صاحب رسول الله، ما هذا الذى تحدّثونه؟ والله تعالى يقول: ﴿إنّك من تدخل النّار فقد أخزيته﴾؛ ﴿وكلّما أرادوا أن يخرجوا منها أعيدوا فيها﴾. فما هذا الّذي تقول؟ فقال: أتقرأ القرآن؟ قلت: نعم. قال: فاقرأ ما قبله، إنّه لفى الكفّار. ثمّ قال: فهل سمعت بمقام محمّد ﷺ الذى يبعثه الله تعالى فيه؟ قلت: نعم. قال: فإنّه مقام محمّد ﷺ المحمود الّذى يخرج الله تعالى به من يخرج من النّار. ثم وصف وضع الصراط ومرّ النّاس عليه. قال فقلنا: أترون هذا الشّيخ يكذب على رسول الله ﷺ؟ فرجعنا. فلا والله ما خرج منّا غير رجل واحد]. أخرجه مسلم.

« شغفني » أي دخل شغاف قلبي، وهو غلافه.

5. (5093)- *Yezid İbnu Süheyb el-Fakir* anlatıyor: "Haricîlerin görüşlerinden biri içime işlemişti, haccetmek, sonra da (propaganda yapmak üzere) insanların karşısına çıkmak arzusuya, kalabalık bir grup içerisinde yola çıktık. Medine'ye uğradık. Orada *Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh), insanlara hadis rivayet ediyordu. Bir ara cehennemlikleri zikretti. Ben: "Ey Resulullah'ın arkadaşı! Sen ne konuşuyorsun? Halbuki Allah Teala hazretleri: **"(Ey Rabbim!) Ateşe kimi atarsan mutlaka onu rezil-rüsvay edersin"** (Al-i imran 192); **"Ateşten her çıkmak isteyişlerinde oraya geri çevrilirler"** (Secde 20) buyurmaktadır" dedim. Hz. Cabir:

"Sen Kur'an'ı okuyor musun?" dedi. Ben de:

"Evet!" dedim.

"Öyleyse onun evvelini oku! Çünkü o, küffar hakkındadır!" dedi ve sonra ilave etti:

"Sen, Allah'ın Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i dirilteceği makam-ı mahmudu işittin mi?"

"Evet!" dedim. Dedi ki:

"O, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e mahsus mahmud makamdır. Allah Teala hazretleri o makamın hatırına, cehennemden çıkaracaklarını çıkarır!"

(Hz. Cabir) sonra, sırat köprüsünün konuluşunu ve üzerinden insanların geçişini tavsif etti. Biz:

"Bu ihtiyarın, Aleyhissalâtu vesselâm hakkında yalan söyleyeceğini mi zannedersiniz?" dedik ve Haricîlikten rücû ettik. Hayır! Vallahi bizden bir kişiden başka, Haricîlikte kalan olmadı." [Müslim, İman 320, (191).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, ravimiz *Yezid el-Fakir*'in bir müddet Haricîlerin temel akidelerini benimsediğini göstermektedir. Bu akide de büyük günah işleyenlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarıdır. Bu batıl inancı benimseyen bir grupla hacca giden Yezid, hacc esnasında Medine'ye uğrar ve orada yüce sahabi *Hz. Cabir* (radıyallahu anh)'le karşılaşıp, onu dinleme şerefine erer. *Hz. Cabir*, ebedî cehennemde kalacakları ifade eden ayetin kâfirler hakkında nazil olduğu hususunda Yezid ve arkadaşlarını ikna eder. Böylece o gruptan bir kişi hariç hepsi Haricî fikirleri terkederler.

5094 ٦ – وعن أنس رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُؤْتَى بِأَنْعَمِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ

أهلِ النَّارِ يومَ القِيامةِ فيُصبغُ في النَّارِ صبغةً. ثُمَّ يقالُ: يا ابنَ آدمَ، هل رأيتَ نعيماً قطُّ؟ هل مرَّ بكَ خيرٌ قطُّ؟ فيقولُ: لاَ، واللهِ يا ربِّ. ويُؤتى بأشدِّ النَّاسِ بؤساً في الدُّنيا من أهلِ الجنَّةِ فيُصبغُ في الجنَّةِ صبغةً، فيقالُ لهُ: يا ابنَ آدمَ، هل رأيتَ بؤساً قطُّ؟ هل مرَّ بكَ من شدَّةٍ قطُّ؟ فيقولُ: لاَ واللهِ يا ربِّ، ما مرَّ بي بؤسٌ قطُّ. ولاَ رأيتُ شدَّةً]. أخرجه مسلم.

قوله «يصبغ» أي يغمس كأنه يدخل إليها إدخالة واحدة.

6. (5094)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra:

"Ey ademoğlu, denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı?"

"Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyada en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup, çıkarılacak ve kendisine:

"Ey ademoğlu (cennette) hiç fakirlik gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. O da:

"Hayır! Vallahi ya Rabbi! Başımdan hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek." [Müslim, Münafikûn 55, (2807).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, dünyadaki azab ve nimetin ahirette tamamen sona erdiğini ifade ediyor. Öyle ki: Dünyada en büyük nimete kavuşmuş olan kimse, cehennemde bu nimetlerin hiçbir fayda vermediğini görüyor. Cennetlik kimse de, dünyada çektiği en ağır sıkıntılardan hiçbir şey kalmadığını görüyor. Bu kimsenin cennete daldırılması, belki de cennetin Kevser'ine sokulup çıkarılmasıdır.

5095 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، يَقُولُ اللهُ تَعالى لأهونِ أهلِ النَّارِ عذاباً: لو كانتْ لكَ الدُّنيا كلُّها أكنتَ مفتدياً بها؟ فيقولُ: نعم. فيقولُ: قد أردتُ منكَ أيسرَ من هذا وأنتَ في صُلبِ آدمَ، أن لاَ تُشركَ بي شيئاً ولاَ أُدخلكَ

النَّارَ وَأُدْخِلَكَ الْجَنَّةَ. فَأَبَيْتَ إِلاَّ الشِّرْكَ]. أخرجه الشيخان.

7. (5095)- Yine Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri azabı en hafif olan cehennemliğe:

"Eğer dünya her şeyiyle senin olsaydı, şu azabdan kurtulmaya bedel, fidye olarak verir miydin?" diye soracak. Adam: "Evet!" diyecek. Rabb Teala bunun üzerine:

"Sen daha Hz. Adem'in sulbünde iken ben senden bundan daha hafifini istemiş: "Bana hiçbir şeyi ortak kılma da seni ateşe sokmayayım, cennete koyayım" demiştim. Sen buna yanaşmadın, şirke girdin" buyuracak." [Buhârî, Rikak 51, 49, Enbiya 1; Müslim, Münafikûn 51, (2805).]

5096 ٨- وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الى الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ الى النَّارِ، جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُذْبَحُ. ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ. فَيَزْدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحاً الى فَرَحِهِمْ. وَأَهْلُ النَّارِ حُزْناً إِلَى حُزْنِهِمْ]. أخرجه الشيخان واللفظ لهما، والترمذي بمعناه.

ومعنى « ذبح الموت » اليأس من مفارقة الحالتين في الجنة والنار والخلود فيهما.

8. (5096)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde oldukları zaman ölüm getirilir. Cennetle cehennemin arasına konup orada kesilir. Sonra bir münadi nida eder:

"Ey ehl-i cennet! Artık ebediyet var, ölüm yok! Ey ehl-i nar! Artık ebediyet var, ölüm yok! Cennetliklerin sürûru bununla daha da artar. Cehennemliklerin de hüznü artar." [Buhârî, Rikak 50, 51; Müslim, Cennet 43, (2850).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, ahiret hayatında ölümün olmayacağı, ebediyetin varlığını beyan maksadıyla ölümün bir koyun gibi kesildiği ifade edilmektedir. *İbnu'l-Arabî* der ki: "Bu hadis aklın sarih hükmüne muhalefeti sebebiyle müşkil bulunmuştur. Çünkü ölüm bir arazdır, araz cisme tahavvül ede-

mez (dönüşemez), öyleyse nasıl kesilebilir? Bu sebeple bir grup, bu hadisin sıhhatini inkâra teşebbüs etti. Bir fırka da te'vil etti. Te'vil edenler: "Bu bir temsildir, gerçek bir kesim mevzubahis değildir" dediler. Bir grup alim de: "Bilakis, hadis gerçek bir kesimi ifade etmektedir, kesilen de ölümün mütevellisidir, herkes de bunu tanır. Çünkü, ruhlarını kabzeden işte bu mütevellidir" demiştir.

Bu açıklama, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, müteahhir ulemadan çoğunu tatmin etmiştir. Çünkü buradaki mütevelli ile ölüm meleğini (melek'ül-mevt) anlamışlardır. Nitekim Secde suresinde "meleku'l-mevt"ten bahsedilmektedir. (11. ayet). Hadis şahid kılınarak: "Ahirette ölüm meleği yaşamaya devam edecek olsa, cennet ehlinin hayatı ızdıraba düşerdi" denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, onun ölümü ile cennet ehlininin sevincinin, cehennem ehlinin de üzüntüsünün artacağını haber vermektedir.

İbnu Hacer, birkısım zayıf hadislerde "ölüm meleğinin de öleceği, hatta "en son ölen mahlukun o olacağı"nın ifade edildiğini belirttikten ve bu hadislerin ihticac etmeye elverişli olmayacak kadar zayıf olduğuna dikkat çektikten sonra, hadiste bir teşbihte bulunulduğuna dair yoruma geçer. Mazirî der ki: "Ölüm bize göre arazlardan bir arazdır. Mu'tezile nezdinde ise mana değildir. Bu iki mezhebe göre ölümün koç veya cisim olması sahih değildir. Öyleyse bununla temsil ve teşbih murad edilmiştir. Allah Teala hazretleri bu cismi yaratır, sonra onu keser, sonra onu bir misal yapar. Çünkü ölüm cennet ehline arız olmaz."

Kurtubî et-Tezkire'de: "Ölüm bir manadır. Manalar cevhere kalbolmaz. Allah amellerin sevabından onları temsil eden mümessiller (eşhas) yaratır. Ölüm de böyle (Allah ölümü temsil eden) bir koç yaratır, onu ölüm diye tesmiye buyurur. Onu cennetliklerin ve cehennemliklerin kalbine "bu ölümdür" diye atar. Böylece onun kesilmesi, her iki yerde de (cennet ve cehennem) ebediyete delil olur."

Bazı alimler: "Allah'ın arazlardan bir cesed inşa etmesine, onu bir madde kılmasına hiçbir mani yoktur" demiş ve hadislerden buna delil getirmişlerdir. Sahih-i Müslim'de geçen: إنَّ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ يَجِيئَانِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ *"Bakara ve Al-i İmran surelerini okuyun, çünkü bu iki sure kıyamet günü iki bulut şeklinde gelirler"* hadisi, kaydettikleri örneklerden biridir.

Cehennemliklerin cehennemdeki durumları ve devamları hususunda muhtelif fırkalardan sayısı yediye ulaşan farklı görüşler ileri sürülmüş ise de, Ehl-i Sünnet ulemasının benimsediği esah görüş şudur: "Cehen-

nem ehli cehennemde ebedî kalıcıdır, onlar için belli bir müddet yoktur. Onların bu kalışları ölümsüzdür, faydalı bir hayat da mevzubahis değildir, rahat da olmayacaklardır. Nitekim ayet-i kerime şöyle buyurur: **"İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki kurtulsunlar; azapları da hiç eksilmez. Bütün kâfirleri biz işte böyle cezalandırırız"** (Fatır 36), Bir diğer ayet şöyle: **"Ne zaman cehennemin ızdırabından kurtulmak isteseler, her defasında oraya geri çevrilirler ve kendilerine: "Tadın yakıcı ateş azabını" denir"** (Hacc 22).

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(Bu bab iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN SIFATLARI

❑ CENNETİN EVSAFI

5097 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعـالى: أعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالحِينَ، مَالا عَيْنٌ رأتْ، وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ، ولاَ خَطَرَ عَلى قَلْبِ بَشَر. قَال أبُو هُرَيْرَة اِقْرءُوا إنْ شِئْتُمْ: (فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أعْيُنٍ)]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5097)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri ferman etti ki: "Ben Azimu'ş-Şan, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım." Ebu Hureyre ilaveten dedi ki:

"Dilerseniz şu ayet-i kerimeyi okuyun, (Mealen): **"Yaptıklarına karşılık Allah katında onlar için göz aydınlığı olacak ne mükâfaatların saklandığını kimse bilemez"** (Secde 17). [Buhârî, Bed'ül-Halk 8, Tefsir Secde 1, Tevhid 35; Müslim, Cennet 2, (2824); Tirmizî, Tefsir, (3195).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Rabb Teala*'nın cennette salih kulları için hazırladığı nimetlerin yüceliğini ifade etmektedir: Öyle nimetler ki, tarifi mümkün değildir. Çünkü insanoğlu ne görmüş, ne işitmiş ne tadmış, ne de hayal edebilmiştir. Cennet ve nimetlerinin bundan daha yüce, gerçeğine daha yakın bir tarifi düşünülemez. Gerçi başka nasslarda, cennet nimetlerinin sadece ismen dünyadakilere benzeyeceği ifade edilmişse de, bu benzerlik isimden öteye geçmemektedir, mahiyetinin idraki mümkün değildir.

İbnu Mes'ud'un rivayetinde وَلاَ يَعْلَمُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ *"Onu mukarreb (Allah'a yakın) melekler de bilemez, peygamberler de"* ziyadesi de mevcuttur. Hadiste geçen "beşer" kelimesini esas alan bazı şarihler: "Meleklerin kalbine gelebilir" ihtimalini ileri sürmüş ise de, bilhassa İbnu Mes'ud'dan gelen ziyadenin sarahatine dayanan ulema, ona da itibar etmemiş, nefyin âmm olmasını esas almıştır: Sadece insanın değil, meleklerin kalbine de cennet nimetleri hütûr etmez, tahayyül edemezler.

"Sonsuz Nur" isimli eserinde, M. Fethullah Gülen Hocaefendi de hadis-i şerifle alâkalı şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Hadiste bir sürprizden bahsedilmektedir. İnsan orada, beklemediği şeylerle hem de beklemediği bir anda karşı karşıya gelecektir. Gerçi Kur'ân'da, cennete ait bazı nimetler anlatılmaktadır. Ancak bu, onlara sadece ad ve ünvan, yaklaşma ve bir mirsad-ı tefekkürdür. Yoksa dünyada iken onların hakikatını kavramak mümkün değildir.

İbn-i Abbas (ra) وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا **"Onlara, benzer şeyler verildi"** (Bakara, 2/25) âyetinin tefsirinde der ki, cennette sizin bildiğiniz nimetlerin sadece adı vardır.[19] Tattığınız zaman, çeşnisiyle, "bu şuna buna benziyor" diyebilirsiniz ama kat'iyen onun aynı değildir. Çünkü cennet nimetleri de aynen cennetin kendisi gibi, onun ebedî ve bâki oluşuna muvafık yaratılmıştır. Bu dünyaya ait karpuzu, kavunu, elmayı, armutu orada aramak safdillik olur...

Cennet, sürprizler diyarıdır. Başınızı döndürecek, bakışınızı bulandıracak, sizi mest ve sermest edip kendinizden geçirecek ve âdetâ ne yaptığınızı bilemez hale getirecek içinde her çeşit nimetin dizildiği bir ukba panayırıdır cennet. Ayrıca, binlerce sene cennet hayatı, bir anlık cemalini seyretmeye mukâbil gelmeyen, *Cenâb-ı Hakk*'ı müşahede de yine cennet sürprizlerinden. Yani mü'minler cennete girince orada Rabbilerini müşahede edeceklerdir. Yoksa *Cenâb-ı Hakk*, zaman ve mekandan münezzehtir.. o mekan cennet ve o zaman cennet zamanı olsa bile. Evet, salih kullara, Cemalullah'ı seyretme gibi bir sürpriz de hazırlanmıştır.

"Salih"; arızasız, kusursuz iş yapan demektir. Salihât ise, arızasız kusursuz yapılmış işlere denir. Yapılan işlerin salihata dahil olup olmadığı ise, ancak İlâhî kıstaslara vurularak anlaşılır. Yani, Allah'ın ölçüleri içinde, namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur, zekat nasıl verilir, cihad nasıl yapılır, iç âlem nasıl kontrol altına alınır, vicdana nasıl bakılır, ruh nasıl şahlandırılır, irade nasıl güçlendirilir, his ve duygular

19- İbn Kesir, Tefsir, 1/91

nasıl geliştirilir? Bütün bu "nasıllar", İlahî ölçü nasılsa öylece bir değere tabi tutulur ve öylece değerlendirilir. Bu itibarla, insanın kendini Allah'ın beyanına göre ayarlaması, akord etmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın hoşuna gidebilecek şekilde sesler çıkarmaya çalışması salihat adına ilk adım sayılır.

Evet, bir sâzendenin çalma faslına geçmeden evvel sazını akord ettiği gibi, siz de, nezd-i Ulûhiyette hoşa gidecek, hora geçecek bir ses çıkarmak istiyorsanız mutlaka kendinizi Kur'ân'a göre ayarlamalı ve akord etmelisiniz. Tâ sesiniz ötelerde hüsn-ü kabul görsün. Yoksa yüzünüze bakılmaz! Cenâb-ı Hakk, Semî ve Basîr'dir. Herşeyi görür, her sesi duyar. Ancak, eğer sesiniz o makama uygun değilse, sizi dinlemez. Dolayısıyla siz de sesinizi duyuramamış olursunuz.

Bir diğer manada Sâlihât; yapılan amellerin, bizzat *Cenâb-ı Hakk* tarafından gözetildiği ve gözetileceği mülâhazasıyla, özene bezene yapılması demektir. Öyleyse insan, önüne gelen bütün iyilikleri titizlikle yerine getirmelidir. Çünkü hangi amelin, kurtuluşa vesile olacağı belli değildir. Onun içindir ki, Allah Rasûlü اِتَّقِ اللهَ وَلاَ تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا buyurmaktadır. "Allah'tan kork ve hiçbir ma'rûfu küçük görme."[20]

Ayrıca mevzubahis ettiğimiz hadîste: "Benim salih kullarıma" ma'nâsına لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ denilmektedir. Demek ki sâlihât, onları Allah'a yaklaştırmış ve Allah tarafından sevilen sevgililer haline getirmiştir. Başka bir hadîs-i kudsîde ise Allah tarafından sevilenlerin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: فَاِذَا اَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِى يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا "Artık onu sevdim mi, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.!"[21]

Yani, kul, salihatla Allah'a öyle bir yakınlık kazanır ki, tamamen O'nun boyasıyla boyanır.. ve artık o, gassalın elindeki meyyit haline gelmiştir; onu sağa sola evirip çeviren, hep Cenâb-ı Hakk'tır. Bu ne tatlı bir cebirdir ki, Rabb, onu doğruluk istikametinde sevk etmektedir. Gayri böyle bir insanın İlahî bir lütuf eseri olarak Hakk'dan yüz çevirmesi söz konusu olmasa gerek. Çünkü o; "Benim kullarım" denilebilecek noktayı tutmuş ve mukarrebîne dahil olmuştur.. ve zaten böyle biri: "Tut beni Allahım! Tut ki, edemem Sen'siz" der, inler.

20- Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 1/121, Kenzu'l-Ummâl, 6/576

21- Buhari, Rikak, 38

O, iyi ve güzel olan hemen herşeyi yapar ve yaptığı herşeyde de kurtuluşuna vesile arar. Zira o, hangi amelin kurtaracağını bilmediğinden dolayı, önüne gelen hiçbir iyiliği kaçırmaz. Yaptığı bütün bu ameller ahirete bir sürpriz paketi olarak gider ve bir gün cennete girdiğinde, bu paketler onun önünde bir bir açılır ve ona gözlerin görmediği kulakların işitmediği sürprizleri yaşatırlar.

Bazan, bir köpeğe su vermenin dahi insanı cennete ehil hale getirdiği ve getireceği[22] bazan da bir kediyi susuz bırakmanın cehenneme sebep olduğu ve olacağı[23] hakikatını nazara alarak diyoruz ki; cennet de cennette verilecek de bütünüyle sürpriz şeylerdir.

Hem, insan ancak gözünün gördüğü, kulağının duyduğu, hayalinde canlandırabildiği şeyleri bilebilir. Halbuki, insan, sınırlı olduğu gibi bu duyguları da sınırlıdır. Dolayısıyla bu duygular vasıtasıyla ancak sınırlı olan şeyler idrak edilebilir; sınırsız bir âlemdeki nimetleri, bunlarla tartmak mümkün değildir.

"İdrak-i meâli bu küçük akla gerekmez

Zira bu terazi bu kadar sıkleti çekmez."

Z. P.

Diğer bir tevcih de şu olabilir: Cenâb-ı Hakk yapılan iyiliklere bazan on, bazan yüz, bazan yedi yüz, bazan yüz bin, bazan bir milyon, bazan da sayısını ancak kendisinin bileceği mükâfat verir. Hiçbir kul, kendisine nasıl bir mükâfat verildiğini bilemez. Ahirette ise, amellerinin karşılığı böyle tasavvurlar üstü sürpriz olarak önüne çıkınca, şaşırır kalır ki, böylece onun hayalinden dahi geçmeyen şeyler, birer hakikat olur.

İşte bu kadar derin hakikatı, birkaç kelime ile anlatıveren Allah Rasûlü, bizim idrakımızın kavrayış cidarlarını zorlayan bu sözleri hiç düşünmeden, âniden ve irticalî olarak söylemiştir. Sadece şu söz dahi, O'nun nasıl bir idrak üstü fetânete sahip olduğunu isbata yeter... Ancak biz, O'ndan bahsetmenin verdiği ledünnî hazdan vazgeçemediğimizden hiç olmazsa birkaç sözünü daha nakletmeyi düşünüyoruz.

5098 ٢ — وزاد البخاري في أخرى، عن سهل بن سعد: وذكر مثله. ثمّ قال: [وقَالَ مُحمّد بن كَعْبٍ: إنّهم أخفوا لله عملاً فأخفى لهم ثواباً. فلو قدموا عليه أقرّ تلك الأعين].

22- Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Selam, 153

23- Buhari, Müsakât, 9; Müsned, 2/507

2. (5098)- *Buhârî,* bir diğer rivayetinde şu ziyadeyi kaydeder: "Sehl İbnu Sa'd anlatıyor -deyip, hadisin aynısını kaydettikten sonra- der ki: "Muhammed İbnu Ka'b dedi ki: "Onlar Allah için ameli gizli tuttular. Allah da onların sevabını gizli tuttu. Kullar yanına gelince onları nimete boğacak."

Hadis, bu muhtevada olarak Buhârî'de mevcut değildir. *Hakim*'in el-Müstedrek'inde mevcuttur (, 413-414).]

5099 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ مِمَّ خُلِقَ الْخَلْقُ؟ قَالَ: مِنَ الْمَاءِ. قُلْتُ: الْجَنَّةُ مَا بِنَاؤُهَا؟ قَالَ: لَبِنَةُ فِضَّةٍ وَلَبِنَةُ ذَهَبٍ. وَمِلاطُهَا الْمِسْكُ الأَذْفَرُ، وَحَصْبَاؤُهَا اللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ، وَتُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ، مَنْ يَدْخُلُهَا يَنْعَمُ وَلاَ يَبْأَسُ، وَيَخْلُدُ وَلاَ يَمُوتُ، وَلاَ تَبْلَى ثِيَابُهُمْ، وَلاَ يَفْنَى شَبَابُهُمْ: ثُمَّ قَالَ: ثَلاَثَةٌ لاَ تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: الإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالصَّائِمُ حِينَ يُفْطِرُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا اللهُ فَوْقَ الْغَمَامِ، وَتُفَتَّحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَيَقُولُ اللهُ: وَعِزَّتِي لأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ]. أخرجه الترمذي.

«المِلاطُ» الطين الذي يجعل فوق سافي البناء يملط به الحائط. أي يصلح.

و«بَئِسَ يَبْأَسُ» إذا افتقر واشتدت حاجته.

3. (5099)- Yine *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, insanlar neden yaratıldı?"

"Sudan!" buyurdular.

"Ya cennet? dedim, o neden inşa edildi?"

"Gümüş tuğladan ve altın tuğladan! Harcı da kokulu misk. Cennetin çakılları inci ve yakuttan, toprağı da za'ferandır. Ona giren nimete mazhar olur, eziyet görmez, ebediyet kazanır, ölümle karşılaşmaz. Elbisesi eskimez, gençliği kaybolmaz."

Aleyhissalâtu vesselâm sözlerine şöyle devam buyurdular: *"Üç kişi vardır duaları reddedilmez (mutlaka kabul edilir):*

★ *Adil imam (devlet başkanı).*

★ *İftarını yaptığı zaman oruçlu.*

★ *Zulme uğrayanın duası.*

Allah, (mazlumun) duasını bulutların fevkine çıkarır ve onlara sema kapıları açılır ve Allah Teala hazretleri:

"İzzetime yemin olsun! Vakti uzasa da, duanı mutlaka kabul edeceğim!" buyurur." [Tirmizî Cennet 2, (2528).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah* bu hadislerinde üç büyük ameli nazar-ı dikkatimize arzetmektedir: Adalet, oruç ve zulme karşı sabır. İlk ikisi ibadettir, üçüncüsü zulmün ne kadar büyük bir cinayet olduğunu ifade eder. "Mazlum" hadiste mutlak geldiği için, alimler tarafından "her kim olursa olsun" açıklaması yapılmıştır. Yani zulme uğrayan kâfir de olsa, facir de olsa, münafık da olsa duası makbuldür. Onun küfrü, fıskı, nifakı başkasının ona zulüm ve haksız muamelede bulunmasına meşruiyet kazandırmaz. Bu teferruat hadislerde de gelmiştir, daha önce başka vecihlerle kaydettik.

2- Hadiste geçen يرفعها فوق الغمام -ki "Allah, (mazlumun) duasını.." diye tercüme ettik- ibare iki surette anlaşılmaya müsaiddir:

1) Burada bulutların fevkine çıkan ve er veya geç Allah'ın kabulüne mazhar olacak olan dua "mazlum"un duasıdır.

2) Bu dua, hadiste sayılan üç grup kimsenin dualarıdır: Adil imam, iftar sırasındaki oruçlu ve mazlum.

Aliyyü'l-Kârî: "İki vechin de doğru olduğunu" kabul eder. "Sadece mazlum hakkında olabilir. Çünkü, zulmün kötülüğünü tesbit için mübalağa münasiptir. Diğerleri de buna vav-ı atıfla birleştirilmiştir" manasında açıklamada bulunur. Mazlumla ilgili yaptığı açıklama şöyle: "Hakkında mübalağa edilmiştir. Çünkü ona ulaşan zulüm ateşi onu öylesine yakar ki, bundan kırıklık ve tazarru ile dua çıkar, bundan da ızdırar hali hasıl olur. Allah lisan-ı ızdırar ile yapılacak duayı mutlaka kabul edeceğini şu ayette haber vermektedir. (Mealen):

"...Muzdar (çaresiz) kalmış kimse dua ettiğinde ona cevap veren ve sıkıntısını gideren... Allah" (Neml 62).

3- Hadiste, açıklanması gereken son bir husus, "vakti uzasa da" diye tercüme ettiğimiz بعد حين tabiridir. *Cenab-ı Hak* dualara cevap vereceğini vaad etmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu haber vermektedir. Ancak, ne Kur'anî kaynak ne de hadisler "anında, aynıyla" diye bir kayıt getirmezler. Çünkü *Cenab-ı Hak,* "hakim"dir, herşeyi hikmetle yapar. Dolayısiyle duaların kabulünde de takip edeceği bir hikmet vardır. Anında yerine getirebileceği gibi, on sene, yirmi sene, kırk sene sonra da yerine getirebilir; imhâl eder, fakat ihmal etmez. Öyleyse mana şöyledir: "Ey

mazlum! Ben senin çiğnenen hakkını zayi etmeyeceğim. Uzun zaman geçse de duanı geri çevirmeyeceğim. Çünkü ben Halim'im, kulları cezalandır-mada acele etmem. Belki tevbe ederler; mazlumlara da haklarını vererek gönüllerini alarak razı ederler, zulüm ve günahtan vazgeçerler diye mühlet tanırım."

Hadis, böylece, Allah'ın zalime mühlet tanısa da onu asla ihmal etmeyeceğine de işarette bulunmuş olmaktadır.

5100 ٤- وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا؛ وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا؛ وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا الَى رَبِّهِمْ إلاَّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5100) *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gümüşten iki cennet vardır. Kapları ve içinde bulunan diğer şeyleri de gümüştendir. Altından iki cennet vardır, kapları ve içlerinde bulunan diğer eşyaları da hep altındandır. Adn cennetinde, cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın veçhindeki ridau'l-kibriyadan (büyüklük perdesinden) başka bir şey yoktur." [Buhârî, Tefsir, Rahman 1, 2, Bedu'l-Halk 8, Tevhid 24; Müslim, İman 180, (296); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin bir başka vechinde rivayetin evveli şöyle başlar: جنان الفردوس أربع *"Firdevs cennetleri dörttür: İkisi altından, ikisi de gümüşten.."* Başka rivayetlerde, altından olan iki cennetin mukarrebun'a yani Allah'a yakınlık kesbeden büyüklere, gümüşten olan diğer ikisinin de sağcılara, yani defteri sağından verileceklere mahsus olduğu belirtilmiştir.

Bu hadis, cennetin gümüş ve altın tuğlalardan -hatta bir kat altın, bir kat gümüş tuğladan- bina edildiğini ifade eden rivayetlere muarız düşer. Ancak alimler, başka rivayetlerdeki karineleri değerlendirerek: "Birincisi, her bir cennette kap-kaçak vs. neviden bulunanların sıfatını, ikincisi de bütün cennetleri ihata eden duvarların sıfatını beyan etmektedir" diyerek hadisleri te'lif ederler. Bu te'vili te'yid eden delillerinden biri şu rivayettir: انّ الله أحاط حائط الجنّة لبنة من ذهب ولبنة من فضة *"Allah Teala hazretleri cennetin duvarını bir (sıra) altından, bir (sıra) gümüşten tuğla ile inşa etmiştir."*

2- Hadiste Allah'ın görülmesi meselesine de yer verilmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat uleması, kıyamet gününde, Cenab-ı Hakk'ın, insanlara en büyük lütfu olarak, Vech-i İlahîsini göstereceği hususunda icma etmiştir. Mazirî, "perde" kelimesinin kullanılışı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Araplara, onların anlayacağı bir üslubla, anlayacağı tabirlere yer vererek hitabederdi. Bu sebeple, manevî meseleleri, anlayışlarına yaklaştırmak için hissî tabirata dökerdi. Burda da öyle yapmış, görmeye mani olan esbabın ortadan kalkacağını, görmenin muhakkak surette vukua geleceğini ifade etmek için bu ifadeye yer vermiştir." Kadı İyaz da şöyle demiştir: "Arap, istiareye sıkça başvurur. İstiare, Arapların icaz ve fesahatında en yüksek edebî sanatı teşkil eder. Ayet-i kerimede geçen جَنَاحَ الذُّلِّ **"Tevazu kanadı"** (İsra 24) tabiri bunun bir örneğidir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın kelamında "ridau'l-kibriya (büyüklük perdesi) tabirine yer vermesi de bu manada bir kullanıştır. Bunu anlamayan şaşırır. Kelamı, zahiri üzerine anlamak isteyen, Allah'a cisim izafe eder. Meselede vuzuh elde edemeyen kimse, bu rivayetin zahirinin gerektirdiği manadan Allah'ın münezzeh olduğunu bildiği takdirde, ya ravileri tekzib eder, ya da şöyle (basit) bir te'vile kaçar: "Allah'ın İlahî saltanatının büyüklüğü, kibriyası, azameti, heybeti ve celali için, keza aciz olan beşerî basarların idrak manilerini ifade için ridau'l-kibriya tabiri bir istiare yapılmıştır, (oysa Allah), insanların basarlarını ve kalplerini güçlendirmek dilerse, onlardan heybetinin hicabını, azametinin manilerini kaldırır."

Kirmânî der ki: "Bu hadis müteşabihattandır. Bunun karşısında kişi ya: "Bundan muradı Allah bilir" deyip tefvize gidecek veya te'vilde bulunacak. Te'vil eden: "Veche'den murad Zattır, rida, Zat'ın mahlukata benzemekten münezzeh olan lazım sıfatlarından bir sıfattır" diyecek. Sonra te'vilci, hadisin zahiri: "Allah'ın rü'yeti vaki değil demeyi gerektirir" diyerek müşkilatlı bulur ve: "Bunun mefhum ve manası, nazar yakınlığını beyandır, çünkü ridau'l-kibriya rü'yete mani olmaz, gözlerden manilerin izalesini, muradın izalesi ile ifade etti" diyerek cevaplar."

İbnu Hacer bu açaklamadan şu neticeyi çıkarır: "Ridau'l-Kibriya rü'yete manidir. Sanki hadiste mahzuf bir ibare var. Onun takdiri إلاّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ ibaresinden sonra olmalıdır. Çünkü, Allah onu ref etmek suretiyle insanlara nimette bulunmakta ve insanlar Allah'ı görmeye muvaffak olabilmektedir. Sanki burada murad şudur: Mü'minler cennetteki yerlerine yerleşince, celal sahibi Allah'tan duydukları heybet olmasaydı, onlarla

rü'yet arasında herhangi bir mani olmayacaktı. Onlara ikramda bulunmak dileyince, Allah onları re'fetiyle kuşatıp onlara Allah'a nazar etme takatı vermek suretiyle lütufta bulunur. Sonra لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bir de ziyade vardır"** (Yunus 26) ayetinin tefsirinde geçen *Süheyb* hadisinde, Ebu Musa hadisinde geçen rıdau'l-kibriyadan muradın, Süheyb hadisinde zikri geçen hicab olduğuna delalet eden karineyi buldum ve Allah Teala hazretleri'nin cennet ehline bir ikram olarak onlar için bunu açacağını anladım. Mezkur hadis *Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbnu Huzeyme* ve *İbnu Hibban*'da geçmektedir. Müslim'in metni şöyle:

اِنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: اِذَا دَخَلَ اَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: تُرِيدُونَ شَيْئًا اَزِيدُكُمْ فَيَقُولُونَ اَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا وَتُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ؟ قَالَ: فَيَكْشِفُ لَهُمُ الْحِجَابَ فَمَا اُعْطُوا شَيْئًا اَحَبَّ اِلَيْهِمْ مِنْهُ ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ ﴿لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى﴾.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennet ehli, cennete girince, Allah Teala hazretleri sorar:*

"Size ilave bir nimette bulunmamı diler misiniz?" *Cennet ahalisi:*

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi cennete koymadın mı (daha ne isteyeceğiz) ?" derler. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* der ki: *"Bunun üzerine onlara hicab açılır. Cennet ahalisine bundan daha hoş bir şey verilmemiştir."*

Aleyhissalâtu vesselâm sonra şu ayeti tilavet buyurdu. (Mealen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bi de ziyade vardır"** (Yunus 26).

Kurtubî der ki: "Rida bir istiaredir, onunla azamet kinaye edilmiştir. Nitekim şu hadiste de böyledir: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ اِزَارِي *"Kibriya ridamdır, azamet de izarımdır."* [24] Kurtubî devamla der ki: "Burada hislerle algılanan elbise kastedilmiyor. Ancak izar ve rida Arap muhataplar nazarında birbirinden ayrılmaz oldukları için, azamet ve kibriyayı bu ikisiyle ifade etti." İbnu Hacer der ki: "Sadedinde olduğumuz hadisin manası, Allah'ın izzet ve istiğnasının muktezası hiç kimsenin onu görmemesi olduğu halde, Allah'ın mü'minlere karş rahmeti, nimetinin bir kemali olarak Veçh-i İlahîsini onlara göstermesini gerektirmektedir. Mani zail olunca, insanlara, kibriyasının gereğiyle amel etmekte ve sanki Teala hazretleri, onlarla aradaki engel olan perdeyi kaldırmaktadır." Ta-

24- Rida: Bele kadar giyilen (gömlek), izar, belden aşağı giyilen elbisedir.

beri'nin nakline göre *Hz. Ali* (radıyallahu anh) de وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ **"Orada onların dilediği herşey bulunur. Üstelik katımızda bundan fazla da vardır"** (Kaf 35) ayetindeki "fazla"dan maksadın Allah'ın veçhini görmek, هو النّظر الى وجه الله olduğunu söylemiştir.

İbnu Battal der ki: "Bu hadiste, Allah'a cisim izafe etmeye çalışan Mücessime fırkası için mekan izafesine bir yol yoktur. Çünkü Allah Teala hazretlerine cisim izafe etmenin veya bir mekanda bulunmasını gerektiren bir halin muhal olduğu hususunda deliller sabittir. Bu durumda rıdayı, insanların Allah'ı görmesine mani gözlerdeki afet olarak te'vil etmek gerekir. İşte bu afetin izalesi, insanların Allah'ı görme sırasında Rab Teala'nın icra edeceği bir fiildir. İnsanlar, bu mani mevcut olduğu müddetçe O'nu göremezler. Öyleyse görme fiili varsa, bu mani izale olmuş demektir. Bunu rida olarak tesmiye etmiştir. Çünkü o, yüzü görmekten alıkoyan rida menzilesindedir. Ancak ona rida denmesi mecazdır."

5101 ٥- وفي رواية لَهُمْ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ. وَفِي رِوَايَةٍ: عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلاً: فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ لاَ يَرَوْنَ الآخَرِينَ، يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُ].

5. (5101)- Yine aynı kaynaklarda şu rivayet gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette, mü'min için, içi boş tek bir inciden bir çadır vardır. -Bir rivayette- genişliği altmış mildir. Her köşesinde bir refikası bulunur, hiçbiri diğerini görmez, mü'min bunların herbirini dolaşır." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Tefsir, Rahman 1, 2, Tevhid 24; Müslim, Cennet 23, (2838); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA

Mü'mine cennette hazırlanan bu çadırın bazı rivayetlerde yüksekliğinin altmış mil olduğu ifade edilmiştir. Demek ki, hem yüksekliği hem de genişliği altmış mil olacaktır. Her köşesinde bir zevcenin yer alacağı belirtilmiş olmasından, bazı alimler, ahirette huri menşeli olsun, dünya menşeli olsun, eşlerin sayıca çok olacağı hükmünü çıkarmıştır. Köşelerde oturan eşlerin birbirlerini görememeleri, mesafenin uzaklığındandır. Bazı rivayetlerde, tek bir inciden mâmul bu çadırın yetmiş kapısı olduğu tasrih edilmiştir.

Çadır diye tercüme ettiğimiz hayme'nin ağaçtan mâmul dört köşeli

ev manasına geldiği de söylenmiştir. Böylece mü'minin uhrevî çadırında dört hanımının olacağı anlaşılabilir. Onları dolaşmaktan mananın, cima'dan kinaye olduğu belirtilmiştir.

5102 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: في الْجَنَّةِ مائَةُ دَرَجَةٍ، مَابين كُلِّ دَرجتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (5102)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıl(lık yürüme mesafesi) vardır." [Tirmizî, Cennet 4, (2531).]

5103 ٧– وعن عُبادة بن الصَّامت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: في الْجَنَّةِ مائَةُ دَرَجَةٍ، مَا بين كُلِّ دَرجةٍ ودَرجةٍ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. وَالْفِرْدَوْسُ أَعْلاهَا. وَمِنْهَا تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ الأَرْبَعَةُ، وَمِنْ فَوْقِهَا يَكُونُ الْعَرْشُ. فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللّٰهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ]. أخرجه الترمذي.

7. (5103)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Her bir derecenin diğer derece ile arası, sema ile arz arası kadar geniştir. Firdevs bunların en yukarıda olanıdır. Cennetin dört nehri buradan çıkar. Bunun üstünde Arş vardır. Allah'tan cennet istediğiniz vakit Firdevs'i isteyin." [Tirmizî, Cennet 4, (2533).]

5104 ٨– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ مائَةَ دَرَجَةٍ لَوْ أَنَّ الْعَالَمِينَ اجْتَمَعُوا في إِحْدَاهُنَّ لَوَسِعَتْهُمْ]. أخرجه الترمذي.

8. (5104)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette yüz derece vardır. Bütün âlemler bunlardan birinin içinde toplansalar, hepsini de kuşatır, istiab eder." [Tirmizî Cennet 4, (2534).]

5105 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ في الْجَنَّةِ شَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لاَيَقْطَعُهَا؛ وَاقْرَءُوا إنْ شِئْتُمْ: ﴿وَظِلٍّ مَمْدُودٍ﴾]. أخرجه الترمذي.

9. (5105)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette bir ağaç vardır ki, binekli bir kimse yüz yıl gölgesinde yürüse onu katedemez. İsterseniz şu ayeti okuyun: وَظِلٍّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ **"Daimî gölgededirler, çağlayıp duran su başlarındadırlar"** (Vakıa 30-31) [Tirmizî, Tefsir, Vakıa, (3289, Cennet 1, (2525).]

5106 ١٠ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا فِي الْجَنَّةِ شَجَرَةٌ إِلاَّ وَسَاقُهَا مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه الترمذي.

10. (5106)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cennette hiçbir ağaç yoktur ki gövdesi, altından olmasın." [Tirmizî, Cennet 1, (2527).]

AÇIKLAMA:

Kaydettiğimiz bu beş hadis, cennetle ilgili bazı tavsif ve tariflerde bulunmaktadır. Şöyle ki:

1- Cennet tek dereceli değildir. Başlıca yüz derecesi vardır. Her derecenin mesafesi diğer dereceye kadar çok fazladır. Demek ki derece içerisinde de tali tabakalar, mertebeler vardır. Cennetlikler, ameline uygun bir derecede yerini alacaktır. Nitekim bazı alimler yüz derece tabiriyle çokluğun kastedildiğini belirtirler. Cehennem de böyledir, küfürdeki şiddetine göre her bir kâfir bir derekede yerini alacaktır. Ayet-i kerime münafıkların atşeşin en aşağı tabakasında yer alacaklarını ifade eder. انَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ **"Şüphesiz ki münafıklar cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar..."** (Nisa 145).

Dereceler arasındaki mesafeler hadislerde farklıdır. Bazısında beşyüz yürüme yılı, bazısında daha az, daha çok denmiştir. Münavî, arada tearuz olmadığını söyler ve yürümelerin farklı süratlerde vuku bulduğuna dikkat çeker.

2- *Firdevs:* Her çeşit bitkiyi cem'eden bahçe, bostan manasına gelir. Ancak "Üzüm asmalarının bulunduğu bahçedir" denmiştir. Kelimenin Rumca, Kıptice ve hatta Süryanice olduğu iddia edilmiştir.

Buradan çıkan dört ana nehirden maksad, başka rivayetlerde açıklanmıştır: Biri su, biri süt, biri hamr, biri bal nehridir.

Firdevs cenneti hepsinin yukarısında, hepsinden üstün olduğu için Allah'tan öncelikle bunun taleb edilmesi tavsiye edilmiştir. Şu halde

mü'min Allah'tan bir şey isterken en yüceyi, en büyüğü, en fazlayı istemelidir. Onun rahmetine sınır olmadığı için Allah'tan isterken kanaatkâr olmak, mütevazi davranmak fazilet değildir.

3- Cennetteki ağacın *Tûba* ağacı olduğu söylenmiştir. Ancak gölge kelimesinin, örfî manası anlaşılmamalıdır. Çünkü dilimizde gölge deyince güneş sıcaklığına karşı hasıl edilen korunma hatıra gelir. Halbuki ahirette güneş olmayacaktır. Öyleyse gölgeden maksad, ağacın hasıl ettiği nimetler ve rahatlık olmalıdır. Yani cennetin neresine gidilse cennetî saadetin dışına çıkılmayacak demektir. Zıll=gölge kelimesi Arapçada "himaye" manasına da kullanılır. Onun zıllinde demek, onun kanatları, himayesi altında demektir.

4- Cennetteki her ağacın gövdesinin altından olmasına gelince, bu ibare oradaki ağacın me'lufumuz olan dünyevî ağaçlar gibi olmadığını beyan eder. Altın, çürümeyen bir maddedir. Öyleyse cennet ağacının altından olması, onun ebedi, çürümez bir mahiyette olacağının ifadesidir. Bir hadis şöyledir: "Cennette bir ağaç vardır, gövdeleri altından, dalları zeberced incidendir. Rüzgâr estikçe bunlar birbirine çarparak öyle bir name çıkarırlar ki hiçbir kulak böylesine tatlı bir ses işitmemiştir."*İbnu Abbas*'ın bir rivayetinde: "Cennet hurmalarının gövdeleri yeşil zümrüttendir. Dallarının sapı kızıl altından, yaprakları da cennet ehlinin kisvesindendir. Ceketleri ve hulleleri bundan yapılır. Onun meyvesi ise, küp ve kovalar gibi iri, sütten beyaz, baldan tatlı, kaymaktan daha yumuşaktır, onlarda çürük yoktur" denmiştir.

Cennet ehlinin bu ağaç altında sohbet edip dünya hatıralarını tazeleyecekleri; eğlence arzu ettikleri zaman, Allah'ın göndereceği bir rüzgârla ağacın kımıldayıp, dünyadaki her çeşit eğlenceyi ortaya koyacağı ifade edilmiştir.

5107 ١١ – وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَقَابُ قَوْسٍ في الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ أَوْ تَغْرُبُ]. أخرجه الشيخان.

وزاد الترمذي عن أنس، في أخرى: [وَلَقَابُ قَوْسِ أَحَدِكُمْ، أَوْ مَوْضِعُ قَدِّهِ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ الى أَهْلِ الأَرْضِ لأَضَاءَتْ قَوْسَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، وَلَمَلأَتْ مَا بَيْنَهُمَا رِيحاً، وَلَنَصِيفُهَا يَعْنِي الْخِمَارَ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا].

« قَابَ القَوسِ وقده » قدره.

11. (5107)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette, yay kadar bir yer, güneşin üzerine doğduğu veya battığı şeyden (dünyadan) daha hayırlıdır." [Buhârî, Bed'ül-Halk 8, Tefsir, Vakı'a 1; Müslim Cennet 6, (2826); Tirmizî, Cennet 1, (2525).]

Tirmizî, Hz. Enes'ten şu ziyadede bulunmuştur: *"Sizden birinizin yayı kadar veya kamçısı kadar cennetteki bir yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Cennet ehlinden bir kadın, arz ehline görünecek olsa, dünya ve içindekileri aydınlatır, arzla sema arasını güzel koku ile doldururdu, onun başörtüsü dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de açıkladığımız üzere, cennette bir yay kadar bir yerin koca dünyadan hayırlı olması, mübalağalı bir ifade değildir. Çünkü cennet ebedî olduğu için, orada ebedî olan az bir nur, burada geçici olan güneşe bedel olabilir. Dünya ise, bir yay veya kamçı ile kıyas götürmeyecek derecede büyük ise de fanidir, geçicidir, ebedî olan, o azıcık varlığa mukabil gelemez.

2- Kader olarak manalandırdığımız قَابَ (kab) kelimesi yayda kirişin takıldığı "uç"la okun fırlatıldığı orta kısma kadar olan kısım manasına da gelir, yani bir yayın yarısı. Bu durumda mana: "Birinizin yayının yarısı cennette dünya ve içindekilerden daha hayırlı..." şeklinde olur. Önceki mana asıl olmakla birlikte, bu da hakikate uygundur.

5108 ١٢ – وعن سَعْدِ بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ مَا يُقِلُّ ظُفُرٌ مِمَّا فِي الْجَنَّةِ بَدَا لَتَزَخْرَفَتْ لَهُ خَوَافِقُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ، وَلَوْ أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَ فَبَدَا سِوَارُهُ لَطَمَسَ ضَوْءَ الشَّمْسِ كَمَا تَطْمِسُ الشَّمْسُ ضَوْءَ النُّجُومِ]. أخرجه الترمذي.

« الزَّخْرَفَةُ » الزينة. « والزُّخْرُفُ » الذهب.

« وخَوَافِقُ السَّمَاءِ » جوانبها الأربعة وهي جهات الرياح الأربع.

12. (5108)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette olan şeyden bir*

tırnağın azalttığı miktar, semavat ve dünya arasında dört ciheti de tezyin etmiş olarak görünürdü. Eğer cennet ehlinden bir adam dünya ehline zuhur etse ve bilezikleri görünse o(nun şavkı) güneşin ziyasını bastırırdı, tıpkı güneşin, yıldızların ziyasını bastırması gibi." [Tirmizî, Cennet 7, (2541).]

5109 ١٣ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رُفِعْتُ إلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهىٰ فَإذَا أرْبَعَةُ أنْهَارٍ: نَهْرَانِ ظَاهِرَانِ وَنَهْرَانِ بَاطِنَانِ: فَأمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ وَالْفُرَاتُ، وَأمَّا الْبَاطِنَانِ فَنَهْرَانِ فِي الْجَنَّةِ]. أخرجه البخاري.

13. (5109)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sidretü'l-Münteha'ya çıkarıldım. Orada dört nehir gördüm: İki nehir zâhirdi, iki nehir de bâtın. Zâhir olan iki nehir Nil ve Fırat nehirleriydi. Bâtın olanlar da cennetin iki nehri idi." [Buhârî, Eşribe 12; Müslim, İman 264, (164).]

5110 ١٤ – وعن بريدة رضي الله عنه قال: [سَألَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: هَلْ فِي الْجَنَّةِ خَيْلٌ؟ قَالَ: إنِ اللهُ أدْخَلَكَ الْجَنَّةَ فَلاَ تَشَاءُ أنْ تُحْمَلَ فِيهَا عَلَى فَرَسٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ تَطِيرُ بِكَ فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْتَ إلاَّ كَانَ. فَقَالَ آخَرُ: هَلْ فِي الْجَنَّةِ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: فَلَمْ يَقُلْ لَهُ مَا قَالَ لِصَاحِبِهِ. فَقَالَ: إنْ يُدْخِلْكَ اللهُ الْجَنَّةَ يَكُنْ لَكَ فِيهَا مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ]. أخرجه الترمذي.

14. (5110)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Cennette at var mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Allah Teala hazretleri seni cennete koyduğu takdirde, kızıl yakuttan bir at üzerinde orada dolaşmak isteyecek olsan, o seni istediğin her yere uçuracaktır" buyurdular. Bunun üzerine diğer biri de:

"Cennette deve var mı?" diye sordu. Ama buna Aleyhissalâtu vesselâm öncekine söylediği gibi söylemedi. Şöyle buyurdular:

"Eğer Allah seni cennete koyarsa, orada canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı şey bulunacaktır." [Tirmizî, Cennet 11, (2546).]

AÇIKLAMA:

Hadisin ibaresi netice itibariyle değişmeyecek farklı bir üslubla

tercümeye de elverişlidir. Ancak, esas söylenmek istenen, cennette, binme arzusu duyulduğu takdirde her tarafa götürecek vasıtaların bulunduğudur. Yine *Tirmizî*'nin bir başka rivayeti bu hususu daha sarih bir üslubla ifade etmiştir: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Ben atı severim, cennette at var mı?" diye sordu. Resulullah şu cevabı verdi:

"Cennete konduğun takdirde, iki kanadı olan yakuttan bir at sana getirilir. Sen ona bindirilirsin. O seni istediğin yere uçurur."

Sadedinde olduğumuz hadisin sonunda yer alan "canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı" ibaresi şu ayete işaret etmektedir: وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ "**...Orada canların çekeceği, gözlerin zevk alacağı her şey vardır...**" (Zuhruf 71.)

Dikkat edilirse, *Resulullah*, açık bir şekilde cennette "at" veya "deve vardır" veya "yoktur!" demiyor. Ama her arzu edilecek şeyin var olduğuna dikkat çekiyor. Binme ihtiyacı duyulduğu takdirde bunun cennetî atlarla yerine getirileceğini belirtiyor. Cennetteki atlar, dünyevî atlar gibi değildir.

5111 ١٥ – وعن عليّ رَضيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ في الْجَنَّةِ لَمُجْتَمَعاً لِلْحُورِ الْعِينِ يُغَنِّينَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلاَئِقُ بِمِثْلِهَا، يَقُلْنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلاَ نَبِيدُ. وَنَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلاَ نَبْأَسُ، وَنَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلاَ نَسْخَطُ طُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكُنَّا لَهُ]. أخرجه الترمذي.

« الْحُورُ » جمع حوراء، وهي شديدة بياض العين الشديدة سوادها.

و« العَيناء » واحدة العين وهي واسعة العين.

وقوله: « لانَبيدُ » أي لانهلك ولانتلف.

15. (5111)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette siyah gözlülerin (hurilerin) toplanma yerleri vardır. Orada, benzerini mahlukatın hiç işitmediği güzel bir sesle şarkı okurlar ve şöyle söylerler:

"Bizler ebedîleriz, hiç ölmeyiz!

Bizler nimetlere mazharız, fakr bilmeyiz!

Rabbimizdan razıyız, mükedder olmayız!

Kendisinin olduğumuz beylerimize ne mutlu!" [Tirmizî, Cennet 24, (2567).]

AÇIKLAMA:

Dilimizde *huri* veya *huri kızı* denen cennet kızları tabiri Kur'anî bir tabirdir. Kur'an'da birçok kereler zikri geçer ve cennet ehline bunlardan nikah edileceği belirtilir, güzellikleri tasvir edilir. (Duhan 54, Tur 20, Rahman 72, Vakı'a 22). Hûr, lügat olarak, havra'nın cem'idir. Havra, gözünün beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyah manasına gelir. Kısaca siyah gözlü, ceylan gözlü gibi tercümelere mazhardır.

Sadedinde olduğumuz hadis, hurilerin cennette dünyada işitilmemiş olan fevkalâde güzel namelerle şarkı okuyacaklarını belirtmektedir. Böylece cennet ehlinin, Allah'ın bir başka nev'e giren nimetlerinden kulağa hitap eden nimetlerini de, cennete layık bir üstünlükle tadacağını haber vermektedir.

5112 ١٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ في الْجَنَّةِ لَسُوقاً يأتُونَها كُلَّ جمعةٍ فتهبُّ رِيحُ الشَّمالِ فتحثو في ثِيابِهِم ووجوهِهِم فيزدادون حسناً وجمالاً فيرجعونَ الى أهليهِم وقد إزدادوا حسناً وجمالاً. فيقولُ أهلوهُم: واللهِ لقد ازددتم بعدنا حسناً وجمالاً. فيقولون: وأنتم واللهِ لقد ازددتم بعدنا حسناً وجمالاً]. أخرجه مسلم.

16. (5112)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin bir çarşısı vardır. Her cuma oraya gelirler. Derken kuzey rüzgârı eser, elbiselerini ve yüzlerini okşar. Bunun tesiriyle hüsün ve cemalleri artar. Böylece ailelerine, daha da güzelleşmiş olarak dönerler. Hanımları:

"Vallahi, bizden ayrıldıktan sonra sizin cemal ve güzelliğiniz artmış!" derler. Erkekler de:

"Sizler de, Allah'a kasem olsun, bizden sonra çok daha güzelleşmişsiniz!" derler." [Müslim, Cennet 13, (2833).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yeryüzünde insanların zevk aldıkları toplantı ve içtimaların ahirette de olacağını ihbar etmektedir. Çarşı diye tercüme ettiğimiz

şuh kelimesi, insanların daha çok alış-veriş için biraraya geldikleri, eş-dostun karşılaştıkları yerdir. Çarşı, karşılaşmaya, selamlaşmaya, görüşmeye vesile olduğu için, rivayetlede, alış-veriş gayesi olmadan da, bilhassa cuma namazından sonra çarşının şöyle bir dolaşılmasının sünnet kılındığı görülür. Böylece beşerî bir ihtiyaç olan ünsiyet sağlanmış olur. Şu halde bu meşru zevk ahirette de vardır. Ancak oranın zevki derece ve mertebe itibariyle çok farklıdır. Güzellik, ziyadeleşmede aile efradı arasında karşılıklı muhabbetlerin daha da artmasına vesile olmaktadır. Müteakip hadiste de belirtileceği üzere, ahirette dünyadaki gibi alış-veriş ihtiyacı olmadığına göre, oranın çarşısı, alış-veriş yapılan yer manasında anlaşılmamalı, ünsiyetin temin edildiği toplanma yerleri manasında anlaşılmalıdır.

Resulullah'ın, kuzey rüzgârı tabirini kullanması, o rüzgârın yağmur ve serinlik getirmesindendir. Sıcak iklimde bu evsaftaki rüzgâr en ziyade sevilen ve arzu edilen rüzgârdır.

el-Mebarik'de şöyle denilmiştir: "Çarşıya her hafta cennetlikler toplanır, melekler onları kuşatır, onlara gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan kalbine hiç doğmamış nimetler getirirler. Onlar bu nimetlerden istedikleri kadar, para ödemeden alırlar. Bu da cennette tadılan lezzetlerden biridir."

Yani, çarşıdan eve bir şeyler alarak gelme lezzeti. Bunun dahi cennette olduğu anlaşılmaktadır.

5113 ١٧– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ في الْجَنَّةِ لَسُوقاً مَا فيـهَا شِرَاءٌ وَلاَبَيْعٌ إلاَّ الصُّوَرَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ. فـإذَا اشْتَهى الرَّجُلُ صُورَةً دَخَلَ فيهَا]. أخرجه الترمذي.

17. (5113)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette bir çarşı vardır. Ancak orada ne alış, ne de satış vardır. Sadece erkek ve kadın suretleri vardır. Erkek bunlardan bir suret arzu ederse o surete girer."* [Tirmizî, Cenet 15, (2553).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennetteki çarşı hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır. Orada alış-veriş mevzubahis değildir. Ancak kadın ve erkek suretleri mevcuttur. Erkek bu suretlerden dilediğine girmekte (yani bürünmektedir).

2- Şarihler hadisin iki manaya muhtemel olduğunu belirtirler:

★ *Birinci manaya* göre çarşıya güzel suretler arzedilmektedir. Kişi bunlardan hangisini arzular ve temenni ederse, Allah Teala hazretleri Kudret-i Sübhaniyesi ile o kimseyi, arzuladığı surete sokmaktadır.

★ *İkinci manaya* göre suretten murad zinettir. Kişi o çarşıda bu zinetle süslenir, onu takınır, kendisine arzu edip seçeceği zinet, takım, taç vs.yi giyinir. Arapçada falancanın güzel bir sureti var (لِفُلاَنٍ صُورَةٌ حَسَنَةٌ) demek, hoş bir görünümü var demektir. Bir başka ifade ile, hadis: "Çar-şıda bulunan şeylerden her ne arzu ederse kendisine verilir" manasını ifade eder. Öyleyse o çarşıya girmekten murad, orada tezeyyün etmek, süslenmektir.

Her iki manada da zat değil, sıfat değişikliği, dış görünüş değişmesi mevzubahis olmaktadır.

❑ CEHENNEMİN EVSAFI

5114 ١ــ عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ نَارُكُمُ الَّتِى تُوقِدُونَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ. قَالُوا: وَاللهِ إنْ كَانَتْ لَكَافِيَةً. قَالَ: فَـإنَّهَا فُضِّلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءاً كُلُّهَا مِثْلُ حَرِّهَا]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (5114)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Yaktığınız ateş var ya, bu cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!"* buyurmuştu. (Yanındakiler):

"Zaten bu ateş, vallahi (asileri cezalandırmaya ahirette) yeterliydi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir kat'ın harareti, bunun mislindedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Cennet 29, (2843); Muvatta, Cehennem 1, (2, 994); Tirmizî, Cehennem 7, (2592).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ahiretteki cehennem ateşinin, derece ve şiddet itibariyle, dünyadaki ateşin yetmiş katı olduğu ifade edilmektedir. Ashab, kâfir ve asileri cezalandırmak için dünyadaki ateşin de yeterli olacağını söylemesi üzerine, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* Allah'ın azabının ne kadar şiddetli olduğunu belirtmek üzere te'kiden, cehennem ateşinin dünyadaki ateşe nisbetle altmış dokuz kat olduğunu, her bir katın aynen dünyadakine eşit bir şiddete sahip bulunduğunu beyan ediyor.

Allah'ın azabının şiddeti, ayet ve hadislerde tekrarla nazara verilmiş ve bunun "ateş"le olacağı ifade edilmiştir. Mesela: ﴿فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾ **"Onlar ateşe karşı ne de sabırlıdırlar!"** (Bakara 175); ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ **"...Öyle bir ateşten sakının ki, onun yakıtı insanlarla o taştır"** (Bakara 24) buyrulmuştur.

Öyleyse, dünya ateşini, Cenab-ı Hak, ahiretteki ateşin şiddetini haber vermek üzere onun yetmiş cüz'ünden bir cüz olarak halketmiş olmaktadır.

Şarihler, hadisteki maksadlardan birinin Allah'tan sadır olan azabın, kullardan, zalim insanlardan sadır olmakta bulunan azabtan çok daha şiddetli olacağına dikkat çekmek olduğunu belirtirler.

Bu hadis de, *"Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir"* diyenlerin, bu çeşit sözleriyle dinî bir hakikatı ortaya koymayıp keyfi bir muğalata (demagoji) yaptıklarını ortaya koymaktadır. Evet Rabbimizi, rahmetiyle severken, celalinden, azabından ve adaletinden de korkarız; kulluk edebi bunu gerektirir. Kur'an ve hadis de bunu ders verir. *"Allah'tan korkulmaz.."* sözü küfrün değilse cehlin eseridir, dinde delili, dayanağı yoktur.

5115 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ. ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ. ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ. فَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ]. أخرجه مالك والترمذي، وهذا لفظه.

2. (5115)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır." [Tirmizî, Cehennem 8, (2594); Muvatta, Cehennem 2, (2, 994). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın rivayetinde, cehennemin hal-i hazır siyahlığı zifte benzetilir.

5116 ٣- وعن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِسُرَادِقِ النَّارِ أَرْبَعُ جُدُرٍ كُثُفُ كُلِّ جِدَارٍ مَسِيرَةُ أَرْبَعِينَ سَنَةً]. أخرجه الترمذي.

«الجِدَارُ» الحائط.

3. (5116)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemi kuşatan surun dört (ayrı) duvarı vardır. Her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır." [Tirmizî, Cehennem 4, (2587).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cehennemi çevreleyen surun genişliği hakkında bilgi vermektedir. Sur, iç içe dört duvardan müteşekkildir, her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır. Hadiste, duvarlar arasındaki mesafe belirtilmemiştir. Dört ayrı duvar olduğuna göre, bitişik olmadığı, aralarında az veya çok bir mesafe, bir açıklık olacağı anlaşılmaktadır.

2- Hadis, şu ayete işaret etmektedir: إِنَّا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا **"Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, (etrafını saran) duvar (lar), çepe çevre kendilerini kuşatmıştır"** (Kehf 29). "Sur" veya "duvar" diye çevirdiğimiz süradık kelimesini *İbnu Abbas*'ın, ateşten duvar diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

3- Hadisin *Tirmizî*'deki devamında şöyle denir: *"Eğer, cehennemliklerin (içinde yüzdükleri) irinden, dünyaya bir kovacık dökülecek olsa, bütün arz ahalisi(ne bu koku siner ve bu sebeple herkes) pis kokardı."*

5117 ٤ – وعن الحسن البصري قال: قال عتبة بن غزوان رضي الله عنه على منبر البصرة: إن النبي ﷺ قال: [إنَّ الصَّخْرَةَ العَظِيمَةَ لَتُلْقَىٰ مِنْ شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَتَهْوِي سَبْعِينَ عَاماً مَا تَفْضِي الى قَرَارِهَا، وَكَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: أَكْثِرُوا ذِكْرَ النَّارِ فَإِنَّ حَرَّهَا شَدِيدٌ، وَقَعْرَهَا بَعِيدٌ، وَمَقَامِعُهَا حَدِيدٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (5117)- *Hasan Basri* rahimehullah anlatıyor: "Utbe İbnu Gazvan (radıyallahu anh), Basra'da minberde (hutbe esnasında) dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize şöyle buyurmuşlardı: *"Cehennemin kıyısından büyük bir taş bırakıldı. Bu taş yetmiş yıl aşağı doğru düştü de henüz dibe ulaşmadı."*

(Utbe İbnu Gazvan, devamla) der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ateşi çok zikredip hatırlayın. Zira onun harareti pek şiddetlidir; derinliği çok fazladır, çengelleri demirdendir" buyurdu." [Tirmizî, Cehennem 2, (2578).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cehennemin derinliğine bir nihayet olmadığını belirtmekte-

dir. Şarihler, "yetmiş" rakamının çokluk ifade ettiğini, miktar ifade etmediğini belirtirler.

Cehennem ateşini sıkça hatırlamada, nefsi kötülüklerden frenleyen bir ibret bulunduğu için *Hz. Ömer* onun sıkca tahattur edilmesini tavsiye etmiştir.

5118 ٥- وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلٌ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ يَهْوِى فِيهِ الْكَافِرُ أَرْبَعِينَ خَرِيفاً قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ قَعْرَهُ]. أخرجه الترمذي.

5. (5118)- *Ebu Said el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Veyl, cehennemde bir vadidir. Kâfir orada, kırk yıl batar da dibine ulaşamaz." [Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3164).]

AÇIKLAMA:

Veyl kelimesi, asıl itibariyle azab manasındadır. Araplar felaket temennisi için وَيْلٌ لِفُلاَنٍ "falancaya veyl (azab) olsun!" diye sıkça kullanırlar. Dilimize "yazıklar olsun!", "vay haline!" gibi tabirlerle çeviririz. Sadedinde olduğumuz hadis, veyl kelimesinin cehennemde muayyen bir azab vadisinin ismi olduğunu belirtmektedir. Öyle bir vadi ki, cehennemlikler satıhtan aşağı doğru düşüşe geçseler, kırk yılda dibe ulaşmayacaklardır, öylesine derin bir vadidir. Şu halde وَيْلٌ لِفُلاَنٍ tabirinde "falanca, cehennemin Veyl vadisinin azabına uğrasın!" manası da vardır.

5119 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي الدُّنْيَا لأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ. فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُمْ وَشَرَابَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (5119)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Eğer zakkumdan, dünyaya tek damla damlatılacak olsa, bu dünya ehlinin yiyeceklerini ifsad ederdi. Öyleyse, yiyecek ve içeceği zakkumdan cehennemliğin hali ne olur (anlayın)!" [Tirmizî, Cehennem 4, (2588).]

AÇIKLAMA:

Zakkum: Ayet-i kerimede cehennemden çıkan bir ağaç olarak tavsif

edilir (Saffat 62-66). Alimler, zakkum ağacını: "Cehennem ehline mahsus pek acı bir ağaç" diye tarif ederler. Zakkum cehennemliklerin yiyeceğidir. Cehennemlikler onun üzerine kaynar su içeceklerdir (Vakıa 52-55). Sadedinde olduğumuz hadis, zakkumun, son derece pis kokulu olduğunu belirtmektedir.

5120 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ الى رَبِّهَا. فَقَالَتْ: يَا رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضاً، فأذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ. نَفَسٍ في الشِّتَاءِ وَنَفَسٍ في الصَّيْفِ، فَهُوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

7. (5120)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, Rabbine şikayet ederek: "Ey Rabbim! Bir parçam diğer bir parçamı yemektedir" dedi. Bunun üzerine, Allah Teala hazretleri ona, iki nefes almaya izin verdi; Bir nefes kışta, bir nefes de yazda. (Yazdaki nefesi) sizin rastladığınız en şiddetli sıcaktır. (Kıştaki nefesi de) sizin rastladığınız en şiddetli (soğuk olan) zemherirdir." [Buhârî, Bed'ül-halk 10; Müslim, Mesacid 185, (617); Tirmizî, Cehennem 9, (2595).]

5121 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَأُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ، يَقُولُ: إنِّي وُكِّلْتُ بِثَلاثَةٍ: بِمَنْ دَعَا مَعَ اللهِ إلهاً آخَرَ، وَبِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ، وَبِالْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه الترمذي.

«العُنُقُ» الطائفة من الناس، والمراد به طائفة من النار كالعنق.

و«الجبارُ» القهار المتكبر.

و«العَنيدُ» الجائر عن الْحَقِّ كالمعاند له.

8. (5121)- Yine *Ebu Hureyre* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, ateşten bir parça, boyun şeklinde uzanır .Bunun, gören iki gözü, işiten iki kulağı, konuşan iki dili vardır. Der ki: "Ben üç takım (insanı cezalandırmak) için vazifelendirildim: Allah'la birlikte bir başka ilaha dua eden kimse, bile bile zulmeden cebbar, tasvirciler." [Tirmizî, Cehennem 1, (2577).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *musavvirîn* tabiri resim ve heykel yapanlar demektir. İslam'da tasvir meselesi teferruatlı bir mevzudur; daha önce de temas ettik. Bu hususta İbnu'l-Arabî'nin bir özetlemesi şöyle: "Suretler hususunda söylenenler şöyle hülasa edilebilir: Eğer (gölge yapacak şekilde) cüssesi varsa, bi'l-icma haramdır. (Satıh üzerine) işlenmişse (gölgesiz ise) dört görüş vardır;

1) Mutlak cevaz.

2- Mutlak yasak.

3- Tafsil; yani tam bir canlı resmi ise haramdır; başı kopmuş şekilde olur da, tam olmazsa caizdir. Bu görüş en doğru görüştür.

4) Eğer hakir tutulan bir tarzda kullanılıyor ise caizdir, (hürmet ifade edecek tarzda) yükseğe asılmışsa caiz değildir. Bu icmaya çocukların bebekleri dahil değildir."

Ulema çoğunlukla üçüncü görüşü benimsemiştir.

Her görüşün dayandığı bir rivayet mevcuttur.

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der: *"Sanemperestliği şiddetle Kur' an menettiği gibi, sanemperestliğin bir nevi, taklidi olan suretperestliği de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehasininden sayıp Kur'an'a muaraza etmek istemiş. Halbuki, gölgeli gölgesiz suretler ya bir zülm-ü mütehaccir (taşlaşmış zulüm) veya bir riya-yı mütecessid (cesed giymiş riya) veya bir heves-i mütecessim (cisimleşmiş heves)dir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevaya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hususan suretperestlik, ahlakı fena halde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlakı tahrib eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverane bakmak, derinden derine hissiyat-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrib eder."*

Bu bahse 2173 numaralı hadisi açıklarken de yer verdik ve orada *Bediüzzaman*'ın bu görüşüne bir yorum ekledik (7. cilt s. 67.)

5122 ٩ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ، مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجُرُّونَهَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

9. (5122)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü cehennem, yetmiş bin yuları olduğu halde getirilir. Her yularında, onu çeken yetmiş bin melek vardır."[Müslim, Cennet 29, (2842); Tirmizî, Cehennem 1, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, cehennemin, kıyamet günü, yaratıldığı yerden Mevkif'e getirileceği ifade edilmektedir. Bu mana şu ayette de gelmiştir. (Mealen): **"O gün cehennem de getirilmiştir..."** (Fecr 23). "Cehennemin Mevkif'e getirilmesi, orada toplanan insanlara gösterilerek onların korkutulması gayesine mebni olabilir" denmiştir.

2- 5120 numarada geçen hadisi esas alan alimler, cehennemin el'an yaratılmış olduğunu kabul ederler. Bu hadis, zahiri esas alındığı takdirde cehennemin taşınabilecek mahiyette, müstakil bir ünite, bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Mazirî, hadisin zahirini esas almak gerektiğini söyler ve: "Bunu hakikatı üzere hamletmeye hiçbir mani yoktur" der. Esasen, nassların zahirini kabule açık bir mani olmadıkça te'vil caiz değildir.

5123 ـ ١٠ وعن مُجاهد قال: [قَالَ لِى ابْنُ عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما: أَتَدْرِى مَا سعةُ جَهَنَّمَ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: أَجَلْ، وَاللّهِ مَا تَدْرِي. حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَالأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾. قَالَتْ، قُلْتُ: أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ؟ قَالَ: عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ]. أخرجه الترمذي رحمه الله تعالى.

10. (5123)- *Mücahid* anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana: "Cehennemin genişliği ne kadardır, biliyor musun?" diye sordu. Ben: "Hayır!" deyince: "Doğru, Allah'a yemin olsun, bilemezsin!" dedi ve ilave etti: "Bana Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) dedi ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

والارضُ جميعاً قبضتهُ يومَ القيامةِ والسّموات مطويّاتٌ بيمينه

"Kıyamet günü arz toptan O'nun bir kabzasıdır (tam tasarrufundadır). Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüşlerdir" (Zümer 67) ayetinden sormuş ve:

"Bu sırada insanlar nerede olurlar [ey Allah'ın Resulü]" demiştim. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Cehennem köprüsünde!"* cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Zümer, (3242).]

❑ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

5124 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تعالى الْجَنَّةَ قَالَ لِجبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ إِلاَّ دَخَلَهَا. فَحَفَّهَا بِالْمَكَارِهِ. ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فقَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لاَ يَدْخُلَهَا أَحَدٌ ولَمَّا خَلَقَ النَّارَ قَالَ لِجبْرِيلَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ فَيَدْخُلُهَا. فَحَفَّهَا بِالشَّهَوَاتِ. ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ، فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا. فَلَمَّا رَجَعَ. قَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لاَ يَبْقَىٰ أَحَدٌ إِلاَّ دَخَلَهَا]. أخرجه اصحاب السنن وصححه الترمذي.

1. (5124)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri cenneti yarattığı zaman Cibril aleyhisselam'a:

"Git ona bir bak!" buyurdular. O da gidip cennete baktı ve: "[Ey Rabbim!] Senin izzetine yemin olsun, onu işitip de ona girmeyen kalmayacak, herkes ona girecek!" dedi. (Allah Teala hazretleri) cennetin etrafını mekruhlarla çevirdi. Sonra: "Hele git ona bir daha bak!" buyurdu. Cebrail gidip ona bir daha baktı. Sonra da:

"Korkarım, ona hiç kimse girmeyecek!" dedi. Cehennemi yaratınca, Cebrail'e:

"Git, bir de, şuna bak!" buyurdu. O da gidip ona baktı ve:

"İzzetine yemin olsun, işitenlerden kimse ona girmeyecektir!" dedi. Allah Teala hazretleri de onun etrafını şehvetlerle kuşattı. Sonra da:

"Git ona bir kere daha bak!" dedi. O da gidip ona baktı. Döndüğü zaman:

"İzzetine yemin olsun, tek bir kişi kalmayıp herkesin ona gireceğinden korkuyorm!" dedi." [Ebu Davud, Sünnet 25, (4744); Tirmizî, Cennet 21, (2563); Nesâî, Eyman 3, (7, 3).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cennetin cazib fakat kazanılmasının kolay olmadığını, cehen-

nemin de çok kötü fakat oraya şiddetle çeken cazibeler bulunduğunu belirtmektedir. Hz. Cebrail, birinci görüşlerinde onları zatî evsaflarıyla değerlendirir: "Cennet o kadar güzel ki, herkes oraya girer, yani onu kazanma iştiyakı izhar eder, kazanılması için gerekli gayreti gösterir" demek istemiştir. Keza "cehennemin çirkinliği, kötülüğü karşısında herkes oraya girmemek için elinden geleni yapar" demek istemiştir.

Ama ikinci defa, yani cenneti kazanmak için nefsin hoşlanmadığı nice mekarihin aşılması gerektiğini, cennetin etrafını bunların sardığını görünce, bu hoş olmayan engelleri aşacak kimseler çıkmayacak endişesine düşer, zira cennetin etrafında ibadet için meşakkatler, sabır, tevekkül, kötülüklerden içtinab, zekat, sadaka vermek, cihad etmek, kulluk yolunda aç-susuz ve uykusuz kalmak, yanılmak, nefse hakim olmak vs. gibi meşakkatli teklifler, nefsanî arzulara muhalefet ve şehvetlerin kırılması var. İnsan nefsi bunları sevmez. Cennetin etrafı da hep bunlarla sarılı. Keza cehennemin etrafında da nefsin hoşuna giden, pek cazip şeyler var: Serbestlik, sorumsuzluk, eğlence, israf, dedikodu, fuhuş, yalan, gıybet.. vs. Bunların cazibesine kapılmamak her insanın işi değil.

İşte cennet ve cehennemi çeviren şeyler sebebiyle Cebrail aleyhisselam, buralara gidecek insanların miktarı hususunda endişelenir.

Şarihler, bu hadisi Resulullah'ın bedî sözlerinden biri kabul ederler. Cennetin nefsin hoşuna gitmeyen amellerle kazanılabileceği; keza cehennemden korunmak için de mutlaka şehevî arzulardan, nefsin meylettiği şeylerden kaçınmak gerektiği çok güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, cenneti kazanma ve cehennemden kaçınmanın yollarını en veciz bir şekilde belirtmekte, mü'minleri bu mühim meselede uyarmaktadır.

5125 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

وللشيخين عن أبي هريرة مثله، وقال: «حُجبت، بدل حُفّت في الموضعين».

2. (5125)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetin etrafı mekarihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmış-tır. Cehennemin etrafı da şehevî (nefsin arzuladığı, cazip) şeylerle sarılmıştır."

Sahiheyn'de, *Ebu Hureyre*'den bu rivayet aynen gelmiştir. Ancak iki

yerde حُفَّتْ (= sarılmış) kelimesine bedel حُجِبَتْ (= örtülmüş) kelimesi kullanılmıştır.

"Cehennem şehvetlerle örtülü, şehvetler bohçasında dürülü ve şehvetler atmosferine açıktır. Cennet ise, aklın zahirî nazarına göre nahoş şeyler ve mekârih ile perdelidir. Herşeyi maddede arayanların gözüne, cennetlere uzanan yollardakiler hiç de güzel görünecek türden şeyler değildir.

Esasen, hem cennet hem de cehennem, bizler için nimettir. Zira istikameti bulmada, birisinin teşvik edici, diğerinin de ürkütücü rolü vardır. İnsan, cennetin teşvik edici yüzüne bakınca hep oraya girebilmek için çalışır; cehennemin abûs çehresini görünce de, ona düşmeme gayretiyle cennete doğru şahlanır. Böylece, her ikisi de bizim için rahmet olur.

Ancak, Cenâb-ı Hakk, hem cenneti hem de cehennemi birer bohçaya sarmış, bunları insanların amel pazarına takdim buyurmuştur. İnsan kendisine verilen iradeyle bunlardan birini tercih etme durumundadır. İrade ölçüsünde isteyen, said olur cennete talip çıkar, isteyen de şaki olur cehennem yoluna girer.

Evet, cehennemin etrafında, şehvetten bir atmosfer vardır ve cehennem böyle bir atmosferle sarılı bulunmaktadır. Bu atmosfer, dıştan çok cazip görünmektedir; yeme, içme, yatma, nefsin hoşuna giden her şeyi elde etme ve cismaniyet itibariyle tatmin olma gibi insanın arzularına seslenebilecek ne varsa, hepsi cehennemi saran bir haliçe ve bir kaneviçe gibidir. Hâsılı, cehennem yolu insanın cismaniyetini gıcıklayan bir şehvet mozaiğidir.

Cennet ise, etrafı mekârihle sarılı bir sadeftir; abdest almak, namaz kılmak, hacca gitmek, zekat vermek, cihad etmek, Allah yolunda zorluklara katlanmak, yer yer cemiyet içinde bir parya muamelesine tâbi tutulmak, her türlü insanî haklardan mahrum bırakılmak, hapishane hapishane dolaştırılmak, sadece "Rabbim Allah" dediği için dayak yemek, sürgüne gönderilmek ve ademe mahkum edilmeye kadar daha bir sürü aklın zahirine göre kerih görünen şeyler. Evet cenneti de işte bunlar kuşatmış ve o da böyle bir atmosferle muhat bulunmaktadır. Dıştan bakanlar, hep bu perdelere takılır kalırlar. Perdeler itibariyle ise, cehennem iç gıcıklayıcı, cennet de ürperti verici bir durumdadır. Onun içindir ki, insanların çoğu işin dış yüzüne bakmış ve aldanmışlardır. Dolayısıyla cehennemin tâlibi çok, cennetin talibi ise oldukça azdır.

İnsanların çoğu küçük hesaplar peşindedir. "Namaz iyidir, fakat günde beş defa kılmak bana zor geliyor" diyen bir insan, namazdaki çok küçük meşakkate takılıp kalmıştır. Kışın abdestin zorluğu, bazılarını yolda

bırakmıştır. Halbuki, yukarıdaki hadiste gördük ki, aynı abdest, onun bu küçük sıkıntısına katlanan bir başkasını adım adım cennete yaklaştırmaktadır. Oruçta, zekatta, hacda, cihadda da aynı şeyleri düşünmek mümkündür. Akılları, akıllı davranmalarına mani olan niceleri, bu küçük engel ve engebeler karşısında gereken sıçrayışı yapamamakta ve cennetin etrafında seyrettiği mekârih, onların oraya girmelerine mani olmaktadır.

Cehennem ise, basit hevesleri kendisine tuzak yapmış bir cadıdır. Çoğu kimse, biraz sonra hayatına mâl olacağından habersiz tıpkı sineklerin bala koşması gibi, bu zehire koşmaktadır. Evet, şehvet, onlar için zehirli bir baldır. Bu insanları, etrafında döne döne yanıp mahvolacağı ateşe doğru giden kelebeklere de benzetebiliriz; cehennemin etrafını saran şehevata doğru akılsızca gider ve kendilerini cehennemde bulurlar. Gördükleri perdenin verasını tam kestiremediklerinden cehenneme perde olan şeyler, onların cismaniyetlerini kamçılar ve onları kendine doğru cezbeder.[25]

Hayat yolunda, yolların ayırımındaki Zât (sav)'la tanışan, O'ndan aldığı mesaja göre yön ve yol takip eden, kalbi hakikata uyanmış insanlar ise, cennet yollarının sağını-solunu tutan mekarihin içyüzünü anlayıp katiyyen zahirine kanmazlar. Zira onların vicdanlarında bir nüve halinde bulunan cennet her an inkişaf etmekte ve onların ruh dünyalarını sarmaktadır. Başkaları cenneti dışarda ararken, onlar dünyada dahi, içlerinde buldukları bu cennetle âdetâ safâ sürmektedirler. Halbuki, dünyanın maddî cennetinde yaşayanlar, onların vicdanlarında yaşadıkları cennetin tek dakikasını dahi hatta bütün bir hayat boyu yakalayamazlar. İman, içinde cennet taşıyan bir nüve, küfür ise, içinde cehennem taşıyan ayrı bir tohumdur. Bunlar ötede, gelişip dal budak salacak ve hakiki manada bir cennet ve cehenneme inkılâb edecektir. Demek ki, mü'min dünyada dahi cennet hayatı yaşamakta, ama yaşadığı şeyler zahiren mekârih gibi görünmektedir.

Cennete ulaşma iştiyakıyla çırpınan ruhlar, her menzili ayrı bir saadet bu yolda, çok defa, ruha rağmen nefsin hoş karşılamayacağı abdest, namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin getirdiği sıkıntılar; zekat, sadaka ve diğer vergi türleri gibi oldukça ağır mükellefiyetler; hac ve cihad gibi malî ve bedenî sorumluluklar bazıları için bu yolu âdeta yürünmez hale getirir..

25- Bu hususu Efendimiz (sav) şu temsille anlatmaktadır: إنما مثلي ومثل امتي كمثل رجل استوقد نارا فجعلت الدواب والفراش يقعن فيه فانا آخذ بحجزكم وانتم تقحمون فيه "*Benimle üm-metimin misâli ancak ve ancak ateş yakan bir adamın misâli gibidir. Ki: Hayvanlar ve pervâneler onun içine düşmeye başlarlar. Ben sizin eteklerinizden tutuyorum, sizse onun içine atılıyorsunuz.*" (Buhârî Rikâk, 26; Müslim, Fezâil, 17,18; Müsned, 1/39)

bu yolda kimileri abdeste, namaza, kimileri açlığa susuzluğa, kimileri mal can sevgisine, kimileri de bunların birkaçına birden takılır kalır da, dört adım ötede bütün depdebe ve ihtişamıyla onu bekleyen cennete ulaşamaz.

Evet, cennet, yukarıda birkaçını zikrettiğimiz, yüzlerce mükellefiyet ve sorumluluğun öbür ucunda, dünya kadar engel ve engebelerle muhat, zirve bir dünya ve her türlü mutluluk tasavvurlarını aşan rengârenk bir rüyalar ülkesi ise, ki öyledir; buna karşılık cehennem de, nefsi coşturan, bedenî arzuları şahlandıran yığın yığın istek, iştiha ve şehvetlerle, ebed yolcularının önünü kesmiş; bedene ait her türlü arzu, iştiha ve şehveti köpürten, şişiren, her zaman zayıf ruhların dikkat nazarlarını üzerinde toplayabilen ve kara delikler gibi semtinden geçenleri o müthiş "ile'l-merkez: merkez çekim" gücüyle cezbedip bağrında eriten bir gulyabaniler gayyasıdır.

Cehennemin o süslü hicab ve fânusuna bakıp büyülenen ve kendini o gayyaya salan, cennetin de sırf perde önünü müşahede edip o ebedî mutluluk diyarından ve o sürprizler âleminden ürküp geriye duran nice insan vardır!

Evet, işin aslına bakılacak olursa, cenneti duyup bilenlerin ona iştiyaklarının olmaması, cehennemi tanıyanların da ona yaklaşmaları düşünülemez. Ne var ki, sırr-ı teklif, gaybe îman ve dünyadaki imtihan gerçeğinden ötürü, cennet, mekarihten bir nikaba, cehennem de şehvetten bir fistana bürünüp insanların karşısına öyle çıkmışlardır.

Şimdi gel, Peygamber sözündeki kuvvet, büyü ve muhtevaya bak ki, upuzun iki muazzam ve müthiş yolu, bütün saadetleri, bütün muhataralarıyla beraber, götürüp ürperten veya inşirah veren iki kat'î neticeye bağlıyor, hem de her işinde olduğu gibi "azamî tasarruf" prensibine uyarak bu devâsâ mes'eleleri anlatmada da sadece dört-beş kelime kullanıyor.

Burada -istitrâdi olarak- şunu da hemen ifade edeyim ki, biz, mevzumuz itibariyle, Efendimiz'e ait bu mübarek sözlerin, sadece birer söz pırlantası olduğu yönüne işaret etmekle yetinmek istiyoruz. Yoksa, bu ve benzeri hadîslerin, belağat ve dil bakımından bize anlattığı daha nice nükteler var..! Bir de bu yönüyle Allah Rasûlü'nün mübarek sözleri incelenebilseydi, kimbilir daha ne ma'nâ hevenklerine şahit olunacaktı! Ancak bu husus, tamamen ayrı ve müstakil bir mevzu olması sebebiyle o kapıyı şimdilik açmayacağız.[26]

5126 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ تَزَالُ جَهَنَّمُ يُلْقَىٰ فِيهَا

26- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/272-273

وَتَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ حَتّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَيَزْوِى بَعْضُهَا الى بَعْضٍ، فَتَقُولُ: قَطِ قَطِ بِعِزَّتِكَ وَكَرَمِكَ. وَلاَ يَزَالُ فِي الْجَنَّةِ فَضْلٌ حَتّى يُنْشِئَ اللهُ لَهَا خَلْقاً فَيُسْكِنُهُمْ فَضْلَ الْجَنَّةِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« وَقَدَمُ رَبِّ العِـزَّةِ » كناية عن أهل النار الذين قدمهم الله لها من شرار خلقه كما أن المؤمنين قدمه الذين قدمهم الى الجنة.

وقوله « فيَزْوَى » أي يضمّ ويجمع.

3. (5126)- Yine *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem, içerisine asiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin cehennemin uzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem:

"Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der. Cennette fazlalık devam eder. Allah, ona mahsus yeni bir halk yaratır ve bunları cennetin fazla kısmına yerleştirir." [Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Eyman 12, Tevhid 7; Müslim, Cennet 37, (2848); Tirmizî, Tefsir, Kâf (3268).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, müteşabih hadislerdendir. Zahiri üzere alınması mümkün değildir. Çünkü Allah'a ayak nisbet etmektedir. Halbuki Allah hiçbir şeye benzemez. Ona hakiki manada ne el, ne de ayak nisbet edilemez. Mükerrer seferler geçtiği üzere, selef uleması bu çeşit hadisleri kabul edip, "Bundan murad ne ise onu Allah bilir" diyerek te'vile gitmemiştir. Bunlara muvaffıza denir. Ancak müteahhir ulema, bu çeşit hadislerde kastedilebilecek mana üzerinde durarak, hadisleri te'vil cihetine gider. Bunlara müevvile denir. Bazı tevilcilere göre "ayak"tan kastedilen şey, mütekaddimdir (yani önde olan, evvel gelen). Böylece hadis "Allah cehennemin üzerine cehennemliklerden bir kısmını koyar" diye anlaşılmalıdır. Kademle, "bir mahluk ismi kastedilmiş", "yer ismi kastedilmiştir" "ayak koymak, yeter artık demektir" gibi değişik yorumlar yapılmıştır.

2- Hadis, Ehl-i Sünnetin "sevab amele bağlı değildir" hükmüne delildir. Çünkü cennette yaratılanların hiç ameli olmadığı halde, onlara cennet lutfedilecektir. Ehl-i Sünet küçükken ölen çocuklar ve hatta deliler

hakkında da böyle hükmeder. Amelleri olmadığı halde Hak Teala, onlara sevap verip cennete koyacaktır.

3- Hadis cennetin çok geniş olduğuna, orada, yeni yaratılacaklara da yetecek yer olacağına delildir. Başka hadislerde her ferde dünya genişliğinde cennet verileceği, on misli kadar da ziyadesi ihsan edileceği belirtilmiştir.

İKİNCİ FSIL

CENNETLİKLER VE CEHENNEMLİKLER

❑ CENNETLİKLER

5127 ١- عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَراءَوْنَ أهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَراءَوْنَ الْكَوْكَبَ في السَّمَاءِ]. أخرجه الشيخان.

1. (5127)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehli, gurfelerde kalanları seyrederler, tıpkı gökteki yıldızları seyretmeniz gibi." [Buharî, Rikak 51; Müslim, Cennet 10, (2830).]

5128 ٢- وعن ابى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَراءَوْنَ أهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَراءَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّىَّ الْغَابِرَ في الأُفُقِ مِنَ الْمَشْرِقِ الى الْمَغْرِبِ لِتَفَاضُلِ مَا بَيْنَهُمْ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، تِلْكَ مَنَازِلُ الأنْبِيَاءِ لاَ يَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ. قَالَ: بَلَى وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، رِجَالٌ آمَنُوا بِاللهِ وَصَدَّقُوا الْمُرْسَلِينَ]. أخرجه الشيخان.

2. (5128)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehli gurfelerde kalanları (ehl-i guraf) görürler. Tıpkı, ufukta doğudan batıya giden inci gibi parlak yıldızları gördüğünüz gibi. Aralarındaki fazilet farkı, (gurfe ehlini) böyle yukarıda gösterir."

Bunun üzerine Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! Bu söylediğiniz, peygamberlerin makamı olmalı, başkaları oraya ulaşamamalı!" dedi. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Ruhumu kudret elinde tutan Zat'a yemin olsun! Gurfelerde kalanlar (peygamberler değiller), Allah'a inanıp peygamberleri tasdik eden kimselerdir" buyurdular." [Buhârî, Bed'u'l-Halk 8; Müslim, Cennet 11, (2831).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennet ehlinin derece itibariyle birbirlerinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki derecesi üstün olanların yüce menzilleri vardır. Bunlar, tıpkı bize göre yıldızlar gibi yukarıda ve parlak görüleceklerdir.

2- *Guraf,* gurfenin cem'idir. Gurfe ise oda demektir. Ancak, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bir kısım cennetliklerin mazhar olacağı bir lütfu, hususi bir mertebeyi ifade eder. Furkan (75. ayet) Zümer (20. ayet) ve Ankebut (58. ayet) surelerinde kendilerine gurfe verileceklerin vasıfları belirtilir.

3- Hadis, bu mertebeye Allah'a iman edip, peygamberleri tasdik edenlerin ulaşacağını ifade etmektedir. Ancak şarihler, bakşa rivayetlerin sarahatine dayanarak, bu iki vasfı taşıyan herkesin o mertebeyi elde edeceği manasına gelmediğini belirtirler. Nitekim bir Tirmizî rivayetinde Resulullah إنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفـاً تُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا *"Cennette gurfeler vardır. Dışları içlerinden, içleri de dışlarından görünür"* buyurur. Bir bedevi bunların kimlere ait olduğunu sorunca *(aleyhissalâtu vesselâm)*: هِيَ لِمَنْ أَلاَنَ الْكَلاَمَ وَأَدَامَ الصِّيَامَ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ *"Bunlar, tatlı sözlü olan, oruca devam eden ve herkes uyurken gece namaz kılan kimseler içindir"* buyururlar. Bazı şarihler, o menzillere mezkur vasıflardaki kimselerin ulaşacaklarını, peygamberlerin makamlarının ise daha üstün olacağını söylemiştir. Bazıları da bu vasıfları taşıyan kimselerin peygamberlerin mertebelerine ulaşacaklarını anlamışlardır.

İbnu Hacer, gurfelerin bu ümmete mahsus olma ihtimali üzerinde durur ve ilave eder: "Bu ümmet dışında olanlar muvahhidlerdir." İkinci bir ihtimale daha dikkat çeker: "Gurfelerde kalacak olanlar, cennete ilk safhada girecek olanlardır. Bunlar, şefaate uğrayarak ikinci safhada gireceklerden farklı olmalıdırlar." Bunların Muhammed ümmeti olduğu iddiasını, sadedinde olduğumuz rivayetle delillendirir. Der ki: "Hadiste, onlar Allah'a inanıp (bütün) peygamberleri tasdik edenlerdir" denilmektedir. İşte bu vasıf Muhammed ümmetine hastır. Çünkü (bütün) peygamberleri tasdik hadisesi, sadece bu ümmette tahakkuk etmiştir. Halbuki önceki ümmetler, kendilerinden sonra gelenleri tasdik hususunda bunlara yetişememiştir. Gerçi, onlardan da kendilerinden sonra gelecek olanları tas-

dik edenler olmuşsa da, arada fark var. Zira biri vâki olanı, diğeri vukûa gelecek olanı tasdik etme durumundadır."

5129 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إضَاءَةً، لاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَ يَتْفُلُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ. أمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الألُوَّةُ الألَنْجُوجُ: عُودُ الطِّيبِ. أزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعِينُ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعاً فِي السَّمَاءِ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

«الألُوَّةُ. والألَنْجوج» من أسماء العود الذي يتبخر به. ومن أسمائه الكباء.

3. (5129)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay suretindedir. Onu takip eden zümre, parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir. Cennetlikler bevletmezler, büyük abdest de bozmazlar, tükürmezler, sümkürmezler de. Tarakları altındandır, terleri misktir. Buhurdanları öd ağacından, zevceleri kara gözlü hurilerden olacak. Onlar ataları Âdem'in yaratılışı üzere, altmış zira' boyunda tek bir adam suretinde olacaklar."

[Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Enbiya 1; Müslim, Cennet 15, (2834); Tirmizî, Cennet 7, (2540).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm* ahiret hayatıyla ilgili bâzı teferruata ışık tutmaktadır. Oradaki hayat, mahiyet itibariyle dünyevî hayattan farklılıklar arzetmektedir. Burada tâbi olduğumuz kanunlar çerçevesinde orayı aklen izah etmemiz oldukça zorlaşıyor. Ahirette de yeme içme var, fakat fuzilat, kazurat yok! Bu nasıl olur, aklen bunu nasıl kabul edebiliriz? Gerçi dünyamızda da nebatî hayatta bunun bir örneği müşâhede edilebilir; ağaçlar da yer içer, fakat kazurat bırakmazlar. Nesâî'de gelen bir rivayet mevzumuza biraz daha ışık tutar:

"Ehl-i kitaptan bir adam gelerek:

"Ey Ebu'l-Kâsım, inancınıza göre cennet ehli yer ve içer, öyle değil mi?" der. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet, buyurur, *cennette herkese yüz adamın yeme, içme ve cima kuvveti verilir."* Soru sahibi:

"Ama yiyen ve içen kimse kaza-yı hâcet etmek zorundadır. Halbuki cennette eza (=pislik) yok!" diyerek tavzîh ister. *Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Orada kaza-yı hâcet ter şeklinde vukûa gelir. İnsanların derilerinden misk reşhaları (sızıntıları) gibi atılır!" buyururlar."

İbnu'l-Cevzî der ki: "Cennet ehlinin gıdaları son derece letâfet ve itidâle sahip olduğu için, onlarda kazuratı gerektiren eza ve fazlalık bulunmaz. Aksine bu nevi gıdalardan kokuların en hoşu, en güzeli hâsıl olur."

Buhârî'nin bir rivayetinde cennet ehli hakkında daha farklı, daha tamamlayıcı bilgiler verilmiştir. Ziyadeleri kaydediyoruz: *"...Kalpleri, tek bir kimsenin kalbi gibidir. Aralarında ihtilaf, husumet yoktur. Her bir erkeğe iki zevce vardır. Bunlardan her birinin bacağının iligi, güzelliği sebebiyle, etinin gerisinde görülür. Sabah ve akşam Allah'ı tesbih ederler... kapları altın ve gümüştendir."*

Buradaki kalp birliği, temizlikte birliktir, hiçbirinde dünyevî kir, kötü ahlak kalmamıştır demektir. Cennetliklerin tesbîhi bir vecibe değildir. Müslim'de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz bir ziyâde bunun mahiyetini açar. يلْهمُونَ التّسبيحَ والتّحميد كَمَا يلْهمُونَ النَّفَس *"Cennetliklere, tıpkı nefes ilham olunduğu gibi, tesbîh ve tahmîd ilham olunur."* Maksad bu tesbîh ve tahmîdlerde bu zahmetin, külfetin olmadığını, teneffüslerinin bir nevi tesbih kabul edildiğini beyandır. Şarihler: "Ahirette kalp, ma'rifet-i İlahiye ile dolunca, her an onun zikrinde olur" derler.

Ahiretteki akşam ve sabahın da dünyadaki akşam ve sabahlara benzemediği belirtilmiştir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayete göre, Arş'ın altında asılı bir perde vardır. Bu, açılınca sabaha alâmet olmakta, katlanınca da akşama alâmet olmaktadır.

Cennetliklerle ilgili tamamlayıcı teferruat müteakip rivayetlerde gelecek.

5130 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ وَلاَ يَتْفُلُونَ وَلاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ. قِيلَ فَمَا بَالُ الطَّعَامِ؟ قَالَ: جُشَاءٌ كَرَشْحِ الْمِسْكِ، يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالتَّحْمِيدَ كَمَا تُلْهَمُونَ النَّفَسَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (5130)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Cennet ehli cennette yerler ve içerler. Ancak tükürmezler, küçük ve büyük abdest bozmazlar, sümkürmezler de!"* buyurmuştu. Ashab:

"Peki yedikleri ne olur?" diye sordular. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Geğirmek ve misk sızıntısı gibi ter! Onlara tıpkı nefes ilham olunduğu gibi tesbîh ve tahmîd ilham olunur." [Müslim, Cennet 18, (3835); Ebu Dâvud, Sünnet 23, (4741).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

5131 ٥ – وعن الْخُدْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بَنِي ثَلاثِينَ لاَ يَزِيدُونَ عَلَيْهَا أَبَداً وَكَذٰلِكَ أَهْلُ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5131)- *Ebu Saîd el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse cennetlik olarak ölünce, büyük veya küçük, yaşı ne olursa olsun, otuş yaşında bir kimse olarak cennete girer ve artık bu yaş ebediyen değişmez. Cehennemlikler için de durum böyledir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

5132 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَهْلُ الْجَنَّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ كُحْلٌ لاَ يَفْنَى شَبَابُهُمْ وَلاَ تَبْلَى ثِيَابُهُمْ]. أخرجه الترمذي.

وزاد في رواية: «عَلَيْهِمْ تِيجَانٌ، وإنَّ لُؤْلُؤَةً مِنْهَا لَتُضِيءُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ».

«الْجُرْدُ» جمع أجرد، وهو الذي لاشعر عليه.

و«الكَحِيلُ» هو الذي ترى أجفانه كأنها مكحولة من غير كحل.

6. (5132)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin vücudu kılsız, yüzü sakalsız, gözleri sürmelidir, gençlikleri zail olmaz, elbiseleri eskimez." [Tirmizî, Cennet 8, (2542).]

Tirmizî'nin, bir rivayetinde şu ziyâde var: *"Cennetliklerin başlarında taçlar vardır. Taçtaki tek bir inci, meşrık ile mağrib arasını aydınlatır."*

5133 ٧– وعن أبي رزين العُقَيْلي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : لاَ يَكُونُ لأَهْلِ الْجَنَّةِ وَلَدٌ]. أخرجه الترمذي.

وزاد في رواية عن الخدري « إنِ اشْتَهى الْوَلَدَ كَانَ حَمْلُهُ وَوَضْعُهُ وَسِنُّهُ في ساعةٍ واحدةٍ قال بَعْضُهُم: ولكن لا يُشْتَهى ».

7. (5133)- *Ebu Rezîn el-Ukaylî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin çocuğu olmaz, (orada doğum yoktur)." [Tirmizî, Cennet 23, (2566).]

5134 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : يُعْطَى الْمُؤْمِنُ فِي الْجَنَّةِ قُوَّةَ كَذَا وَكَذَا مِنَ الْجِمَاعِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَوَ يُطِيقُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: يُعْطَىٰ قُوَّةَ مِائَةٍ]. أخرجه الترمذي.

8. (5134)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Mü'mine cennette şu şu kadar (kadınla) cima gücü verilir!"* buyurmuşlardı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Buna tâkat getirebilir mi?" diye soruldu.

"Yüz (kişinin) gücü verilir! (Böyle olunca takat getirir!)" buyurdular." [Tirmizî, Cennet 6, (2539).]

5135 ٩– وعن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : تَكُونُ الأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّاهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَتَكَفَّى أَحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ نُزُولاً لأَهْلِ الْجَنَّةِ. فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ، فَقَالَ: بَارَكَ الرَّحْمٰنُ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ. أَلاَ أُخْبِرُكَ بِنُزُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: تَكُونُ الأَرْضُ خُبْزَةً وَاحِدَةً كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَنَظَرَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْنَا. ثُمَّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِإِدَامِهِمْ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: بِالاَمٌ وَنُونٌ. قَالَ: وَمَا هٰذَا قَالَ: ثَوْرٌ وَنُونٌ، يَأْكُلُ مِنْ زَائِدَةِ كَبِدِهِمَا سَبْعُونَ أَلْفاً]. أخرجه الشيخان.

« يتكفّاها » أي يقلبها ويميلها.

«الجَبَّارُ» من أسماء الله تعالى.

و«النُّزُولُ» ما يعدّ للضيف من طعام وشراب.

و«النَّواجِذُ» الأنياب.

و«بَالاَمُ» الثور كما فسره في متن الحديث، ولعل اللفظة عبرانية.

و«النُّون» الحوت وهو عربي.

9. (5135)- *el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü arz, tek bir çörek olacak. Cebbar (olan Allah Teâla hazretleri), onu, cennetliklere azık olarak elinde çevirecektir, tıpkı sizin sefer sırasında çöreğinizi çevirdiğiniz gibi!" Bu sırada bir Yahudi gelerek:

"Ey Ebu'l-Kâsım! Rahmân (olan) Allah seni mübarek kılsın! Kıyamet günü cennet ehlinin (iştah açıcı) ikramı ne olacak haber vereyim mi?" dedi. Efendimiz:

"Söyle bakalım!" buyurdular. Adam, tıpkı Aleyhissâlatu vesselâm'ın söylediği gibi:

"Arz, tek bir çörek olur!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize baktılar. Sonra azı dişleri görününceye kadar tebessüm buyurdular ve:

"Peki cennet ehlinin katıklarını sana haber vereyim mi?" dediler. Adam: "Buyurun!" dedi. *Aleyhissalatu vesselâm:*

"Bâlâm ve nûn!" buyurdular. Adam:

"Bu nedir?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öküz ve balıktır. Bunların ciğerlerinin kenarından yetmiş bin kişi yer" buyurdular." [Buhârî, Rikâk 44; Müslim, Münâfikûn 30, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisteki arzdan maksat, dünya arzıdır.

2- *Nüzl*, şarihlerin umumiyetle benimsedikleri manaya göre, misafirlere yemekten önce ikram edilen şey, bir nevi iştah açıcı çerez demektir.

3- Hadisin manası üzerinde âlimler ihtilaf eder. Teferruata girmeden İbnu Hacer'in te'vilini kaydediyoruz: "Hadisten şu mana elde edilmektedir: "Mü'minler (hesap verme zamanında), Mevkıf'da uzun müddet beklerken açlık cezası çekmezler. Allah Teâla hazretleri, kudretiyle arzın

mahiyetini değiştirir, yenebilecek bir hale getirir de, onlar, ayaklarının altından, yeni bir muamele ve külfete hacet kalmadan yerler. Bu yeme hâdisesi, cennete gidecekler için cennete girmezden önce hâsıl olacaktır."

4- *Resûlullah*, Yahudinin ihbarına gülmüştür. Çünkü vahye dayanarak kendi söylediklerini, Yahudi, kitaplarından öğrendiği bilgiye dayanarak aynen söylemekle, kendisini te'yid etmiş, *Aleyhissalâtu vesselâm* da bu muvafakattan memnuniyet duymuş ve bu hissini gülerek izhar etmiştir.

5- Hadiste, cennetliklerin katığı olarak zikredilen nûn, balık olarak tefsîr edilmiştir. *Bâlâm* kelimesi farklı izahlara tâbi tutulmuştur. Bunun İbrânice olabileceği de söylenmiştir. Çoğunluk, bununla öküzün kastedildiğini kabul etmiştir.

6- Öküz ve balığın ciğerinden yiyeceklerin sayısı yetmiş bin olarak ifade edilmiştir. Şârihler bu yetmiş bin, cennete sorgusuz sualsiz gireceği belirtilen yetmiş bin olma ihtimalinden bahsettikleri gibi, bu rakamla hasr değil, çokluğun kastedilmiş olma ihtimalini de belirtirler. Hadiste geçen zâidetu'l-kebîd, karaciğerin bir kısmının adıdır. Şârihler hayvanın en lezzetli kısmı olduğunu belirtirler.

5136 ١٠– وعن الخدري رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً الّذى لَهُ ثَمانُونَ أَلْفَ خَادِمٍ، وَاثْنَانِ وَسَبْعُونَ زَوْجَةً؛ وَتُنْصَبُ لَهُ قُبَّةٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدٍ وَيَاقُوتٍ كَمَا بَيْنَ الْجَابِيَةِ الى صَنْعَاءَ]. أخرجه الترمذي.

10. (5136)- *el-Hudrî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinden derecesi en düşük olanın seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki zevcesi vardır. Onun için inciden, zebercedden ve yakuttan bir çadır kurulur. Bu çadır, Câbiye'den San'a'ya kadar uzanan bir büyüklüktedir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

AÇIKLAMA:

1- Cennette, mertebece en düşük mü'mine verilebilecek hizmetçi ve zevcelerle ilgili rakamın hasr olabileceği gibi, kesretten kinaye olabileceği de belirtilmiştir. Zevce olarak zikredilenler hûrilerdir, dünyevî zevceler bunun dışındadır.

2- Cennetliğin çadırı *kubbe* ile ifade edilmiştir. Kubbe kelimesi, bu çadırın yuvarlak olacağını belirtir. *Câbiye*, Suriye'de bir kasabadır. San'a

da Yemen'de bir şehir adıdır. İkisinin arasında bir aylık mesafe mevcuttur. Böylece, çadırın büyüklüğü ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis şu manayı zihne vermektedir: "Cennetliğin en düşük mertebelisi böylesine büyük nimetlere mazhar olursa, en yukarı mertebelerde olanlar nasıl nimetlere mazhar olacaklar?"

Hadiste yüce mertebelere tâlib olmaya teşvik vardır.

5137 ١١- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أدنَى أهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً لِمَنْ يَنْظُرُ الى جِنَانِهِ وأزْوَاجِهِ وَخَدَمِهِ وَنَعِمِهِ وَسُرُرِهِ مَسِيرَةَ ألْفِ عَامٍ. وَأكْرَمُهُمْ علَى اللهِ مَنْ يَنْظُرُ الى وَجْهِهِ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً. ثُمَّ قَرأ ﷺ: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاظِرَةٌ الى رَبِّنَا نَاضِرَةٌ]. أخرجه الترمذي.

11. (5137)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ehlinin mertebece en düşük olanı o kimsedir ki: "Bahçelerine, zevcelerine, nimetlerine, hizmetçilerine, koltuklarına bakar. Bunlar bin yıllık yürüme mesafesini doldururlar.

Cennetliklerin Allah nezdinde en kıymetli olanları ise, Vech-i İlâhîye sabah ve akşam nazar ederler."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Yüzler vardır, o gün ter ü tâzedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). [Tirmizî, Cennet 17, (2556), Tefsîr, Kıyamet (3327).]

5138 ١٢- وعن الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَأَلَ مُوسَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَبَّهُ تَعَالَى: مَا أدْنَىٰ أهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، فَيُقَالُ لَهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: أيْ رَبِّ وَكَيْفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَأخَذُوا أخَذَاتِهِمْ. فَيُقَالُ: أمَا تَرْضَىٰ أنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَيَقُولُ: لَكَ ذَلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فَيَقُولُ في الْخَامِسَةِ: رَضِيتُ رَبِّ فَيَقُولُ: هذَا لَكَ وَعَشَرَةُ أمْثَالِهِ، وَلَكَ مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَقَالَ: فَأعْلَاهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: أُولَئِكَ

الَّذِيـــنَ أَرَدْتُ، غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

قوله (أَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ) أي نزلوا منازلهم المختصة بهم.

12. (5138)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Musa aleyhisselâm Rabbine sordu:

"Derece itibariyle cennet ehlinin en düşüğü nasıldır? "Rab Teâla buyurdu: "O, cennet ehli cennete dahil edildikten sonra gelecek olan bir adamdır ki kendisine:

"Cennete gir!" denilir. Adam:

"Ey Rabbim nasıl gireyim. Herkes yerlerine yerleşti, mekanlarını tuttu!" der. Ona şöyle denilir:

"Sana dünya meliklerinden birinin mülkü kadar mülk verilmesine razı mısın?"

"Rabbim, razıyım!" der. Rab Teala:

"Sana bu verilmiştir. Onun misli, onun misli, onun misli, onun misli de."

Adam beşincide:

"Ey Rabbim razı oldum (yeter)!" der. Rab Teala:

"Bu sana verildi, on misli daha verildi. Ayrıca gönlün her ne isterse, gözün neden zevk alırsa, sana hep verilmiştir!" buyurur. Adam:

"Rabbim razı oldum (yeter)" der. (Hz. Musa sormaya devam eder):

"Ya derecesi en üstün olan (nasıldır)?"

"İşte irade ettiklerim bunlardı. Onların keramet fidanlarını kendi elimde diktim ve üzerlerine mühür vurdum. Onlara hazırladığımı, ne bir göz görmüş ne bir kulak işitmiştir, hiçbir beşer kalbine de hutur etmemiştir." [Müslim, İman 312, (189); Tirmizî, Tefsir Secde, (3196).]

5139 ١٣ – وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ؟ فَيَقُولُونَ: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فِـــي يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَالَنَا لاَ نَرْضَى يَا رَبَّنَا، وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَالَمْ تُعْطِ أَحَداً

مِنْ خَلْقِكَ. فَيَقُولُ: أَلاَ أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَيَقُولُونَ: وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلاَ أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَداً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

13. (5139)- *Ebu Said el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri cennet ehline:

"Ey cennet ahalisi!" diye seslenir. Onlar:

"Ey Rabbimiz buyur! Emrine amadeyiz! Hayır senin elindedir!" derler. Rab Teala:

"Razı oldunuz mu?" diye sorar. Onlar:

"Ey Rabimiz! Razı olmamak ne haddimize! Sen bize mahlukatından bir başkasına vermediğin nimetler verdin!" Rab Teala:

"Ben sizlere bundan daha fazlasını vereyim mi?" der. Onlar:

"Bu verdiklerinden daha üstün ne olabilir?" derler. Rab Teala:

"Size rızamı helal kıldım. Artık, size ebediyyen gadab etmeyeceğim!" buyururlar." [Buhârî, Rikak 51, Tevhid 38; Müslim, Cennet 9, (2829); Tirmizî, Cennet 18, (2558).]

5140 ١٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُرِضَ عَلَيَّ أَوَّلُ ثَلاَثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: شَهِيدٌ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ، وَعَبْدٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ اللهِ وَنَصَحَ لِمَوَالِيهِ]. أخرجه الترمذي.

14. (5140)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bana cennete giren ilk üç kişi arzedildi. Bunlardan biri şehid, biri iffetli olan (ve azla yetinerek) iffetini koruyan, biri de Allah'a ibadetini güzel yapan ve efendilerine hayırhah olan bir köle idi."[Tirmizî, Fezailu'l-Cihad 13, (1642).]

5141 ١٥ – وعن حارثة بن وهب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قَالُوا: بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لأَبَرَّهُ، أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ]. أخرجه الشيخان.

15. (5141)- Harise İbnu Vehb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Size cennet ehlini haber vereyim mi?"* buyurdular. Ashab:

"Evet ey Allah'ın Resulü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Herbir biçare addedilen zayıf kimsedir. Bu kimse, bir hususta Allah'a yemin etse, Allah onun dilediğini yerine getirerek tebrie eder ve hanis kılmaz" buyurdu ve tekrar sordu:

"Size cehennem ehlini haber vereyim mi?" Bunlar kaba, cimri ve kibirli kimselerdir." [Buhârî, Tefsir, Nun 1, Edeb 61, Eyman 9; Müslim, Cennet 46, (2853); Tirmizî, Cehennem 13, (2608).]

5142 ١٦– ولأبي داوُدَ مِنْ روايةِ حارثة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاظُ وَلاَ الْجَعْظَرِيُّ].

قالَ و« الجَوَّاظ » الغليظ الفظ.

قُلتُ: « الْجَوَّاظُ » الجموع المنوع. وقيل السمين المختال في مشيته، وقيل القصير البطين.

و« الْجَعْظَرِيُّ » الفظ الغليظ، والله أعلم.

16. (5142)- *Ebu Davud*'da Harise (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"Cennete ne zengin cimri, ne de kaba merhametsiz girer." [Ebu Davud, Edeb 8, (4801).]

AÇIKLAMA:

Cennete giremeyecekleri belirtilen şahıslarla ilgili kelimelerin ifade ettikleri manalarda alimler ihtilaf etmiştir:

Utüll: Katı, batıl sebeple düşmanlığı ileri götüren demektir.

Cevvaz: Katı kalpli, çok biriktirip harcamaktan, hayır yapmaktan kaçınan; çok şişman, yürürken kibirlenen, kısa boylu, ağır, merhametsiz, facir, çok yiyen gibi manalara geldiği söylenmiştir.

Ca'zerî: "Kaba, kibirli, elinde olmayanla övünen gibi manalara gelmektedir.

Yapılan açıklamalardan, bu kelimelerin birbirine yakın manalarda, kötü huyları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

❑ CEHENNEMLİKLER

5143 ١- عن النّعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أهْوَنُ أهْلِ النّارِ عَذَاباً مَنْ لَه نَعْلانِ وَشِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ، مَا يَرى أنّ أحَداً أشَدّ مِنْهُ عَذَاباً وإنّه لأهْوَنُهُمْ عَذَاباً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5143)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemliklerin azab cihetiyle en hafif olanı, ayağında ateşten bir nalın ve nalın bağı olan kimsedir ki, ayağındakiler sebebiyle, tıpkı tencerenin kaynaması gibi, başında dimağı kaynar. Öyle tahammülfersa bir azab duyar ki, azabca insanların en hafifi olduğu halde, kendinden şiddetli azab çeken olmadığını zanneder." [Buhârî, Rikak 8, Müslim, İman 363,] (213); Tirmizî, Cehennem 12, (2607).]

5144 ٢- وعن سَمُرَةَ بن جُنْدُبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنّ مِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ النّارُ الَى كَعْبَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الَى رُكْبَتَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الَى حُجْزَتِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخُذُهُ الَى تَرْقُوَتِهِ]. أخرجه مسلم.

(5144)- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Cehennemlikler derece derecedir.) Bir kısmı vardır, ateş onları topuğuna kadar yakalar, bir kısmı vardır, dizlerine kadar yakalar, bir kısmı vardır kemere kadar yakalar, bir kısmı vardır köprücük kemiğine kadar yakalar." [Müslim, Cennet 33, (2845).]

5145 ٣- وعن أبي الدّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُلْقَىٰ عَلَى أهْلِ النّارِ الْجُوعُ، فَيَعْدِلُ مَاهُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ، فَيَسْتَغِيثُونَ، فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيعٍ لاَ يُسْمِنُ وَلاَ يُغْنِي مِنْ جُوعٍ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالطّعَامِ، فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ ذِي غُصّةٍ. فَيَذْكُرُونَ أنّهُمْ كَانُوا يُجِيزُونَ الْغُصَصَ فِي الدّنْيَا بِالشّرَابِ. فَيَسْتَغِيثُونَ بِالشّرَابِ. فَيُدْفَعُ إلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلاَلِيبِ الْحَدِيدِ. فَإذَا أُدْنِيَ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوَىٰ وُجُوهَهُمْ فَإذَا دَخَلَ بُطُونَهُمْ قَطّعَ مَا فِي بُطُونِهِمْ فَيَقُولُونَ: ادْعُوا خَزَنَةَ جَهَنّمَ عَسَاهُمْ يُخَفّفُونَ عَنّا

فَيَدْعُونَهُمْ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ؟ قَالُوا: بَلَىٰ. قَالُوا: فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلاَّ فِي ضَلاَلٍ. فَيَقُولُونَ: اُدْعُ مَالِكاً، فَيَقُولُونَ: يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ. فَيُجِيبُهُمْ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ. قَالَ الأَعْمَشُ رَحِمَهُ اللهُ نُبِّئْتُ أَنَّ بَيْنَ دُعَائِهِمْ مَالِكاً وَإِجَابَتِهِ مِقْدَارُ أَلْفِ عَامٍ فَيَقُولُونَ: اُدْعُوا رَبَّكُمْ، فَلاَ أَحَدَ خَيْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ، فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْماً ضَالِّينَ. رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ. قَالَ فَيُجِيبُهُمْ: اِخْسَئُوا فِيهَا وَلاَ تُكَلِّمُونَ. قَالَ: فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَئِسُوا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ، فَيَأْخُذُونَ فِي الزَّفِيرِ وَالشَّهِيقِ وَيَدْعُونَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فَيُقَالُ لَهُمْ: لاَ تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً].

«الضَّرِيعُ» نبت بالحجاز له شوك.

و«الحَمِيمُ» الماء المتناهي الحرارة.

و«الزَّفِيرُ» إدخال النفس الى الجوف مع صوت.

و«الثُّبُورُ» الهلاك.

3. (5145)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennem ehline açlık musallat edilir. Bu, içinde bulundukları azaba eşit dereceye ulaşır. Açlığa karşı yardım talep ederler. Onlara besleyici olmayan ve açlığı gidermeyen dari' (denen dikenli bir ot) verilir. Tekrar yiyecek isterler, bu sefer de boğazda tıkanıp kalan bir yiyecekle imdat edilir. (Bu da boğazlarında takılır kalır, ne ileri geçer, en de geri gelir). Derken dünyada iken, bu durumda, bir içecekle takılan lokmaları kaydırdıklarını hatırlarlar ve bir içecek talep ederler. Kendilerine demir kancalar bulunan kaplarda kaynar sular verilir. Bu kaplar, yüzlerine yaklaştırılınca, yüzlerini dağlayıp atar. Su karınlarına girince içlerini param parça eder. Bu sefer de:

"Cehennemin bekçilerini çağırın, ola ki azabımızı biraz hafifletir!" derler. Onları çağırırlar. Onlar gelince:

"Size peygamberleriniz bu halleri açıklayan haberleri getirmemiş miydi?" derler. Onlar:

"Evet getirmişti (ama dinlemedik)" derler. Bunun üzerine, bekçiler:

"Siz isteyin durun! Kâfirlerin istekleri (burada) boşadır!" *derler"* (Gâfir 50). *Cehennemlikler bekçilerden ümidi kesince:*

"(Cehenneme müvekkel melek) Malik'i çağırın!" derler. (Malik gelince):

"Ey Malik (söyle de) Rabbin bizim hakkımızda ölüme hükmetsin!" derler. Malik de onlara:

"Hayır! (Siz burada canlı olarak ebedî) kalıcılarsınız!" *diye cevap verecek"* (Zuhruf 77).

(Hadisin ravilerinden) A'meş rahimehullah der ki: "Bana bildirildi ki, cehennemliklerin Malik'e yalvarmaları ile Malik'in onlara verdiği cevap arasında bin yıllık zaman geçecektir. Cehennemlikler, bu sefer aralarında:

"Rabbinize dua edin sizin için O'ndan daha hayırlı kimse yok!" diyecekler ve elbirlik şöyle yakaracaklar:

"Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe çalmıştı, biz gerçekten sapıtmış kimselerdik. Ey Rabbimiz bizi bundan çıkar. Eğer (yine) küfre dönersek artık hiç şüphesiz ki zalimlerden oluruz" (Mü'minun 106-107). Rab Teala, onlara: **"Cehennemin içine yıkılıp gidin! Bana bir şey söylemeyin!"** diyecek" (Mü'minun 108).

Resulullah devamla dedi ki: "Bu cevap üzerine, cehennem ehli her çeşit hayırdan ümidlerini keserler; hıçkırmaya, nedamet etmeye, dövünüp yırtınmaya başlarlar." [Tirmizî, Cehennem 5, (2589).]

5146 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْحَمِيمَ لَيُصَبُّ عَلَى رُؤُوسِهِمْ فَيَنفُذُ حَتَّى يَخْلُصَ إلَى جَوْفِهِ فَيَسْلُتُ مَا فِي جَوْفِهِ حَتَّى يَمْرُقَ مِنْ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ الصَّهْرُ ثُمَّ يُعَادُ كَمَا كَانَ]. أخرجه الترمذي.

وقوله: «فَيَنفُذُ» أي يخرق ويجوز.

وقوله: «فَيَسْلُتُ مَا فِي جَوْفِهِ» أي يستأصله.

«حَتَّى يَمْرُقَ» أي ينفذ ويخرج.

«والصَّهْرُ» الإذابة.

4. (5146)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehennemliklerin tepelerine kaynar su dökülür. Bu su, vücudlarının içine nüfuz eder, öyle ki karınlarına kadar ulaşır; içlerinde ne var ne yok, söker atar ve ayaklarını delip, geçer. Bu hâdise, يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ **"Bununla karınlarının içinde ne varsa hepsi ve derileri eritilecektir"** (Hacc 20) *ayetinde zikri geçen) eritme (es-Sahru) hâdisesidir. Sonra (eriyen cesedleri) eski haline iade edilir."* [Tirmizî, Cehennem 4, (2585).]

5147 ٥– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ضِرْسُ الْكَافِرِ مِثْلُ أُحُدٍ، وَغِلَظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلاثٍ]. أخرجه مسلم والترمذي.

5. (5147)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kâfirin cehennemdeki bir azı dişi Uhud dağı kadardır. Derisinin kalınlığı da üç gecelik yol mesafesidir." [Müslim, Cennet 44, (2851); Tirmizî, Cehennem 3, (2580, 2581, 2582).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin rivayetinde, deri kalınlığı kırk iki zira' olarak ifade edilmiştir. Farklılık, "Her kâfirin derisinin eşit kalınlıkta olmayacağı" şeklinde te'vil edilebilir. Yine Tirmizî'deki rivayetlerde bazı farklı bilgiler gelmiştir: *"Kâfirin uyluğu Beyza dağı kadardır. Oturduğu yer de üç gecelik mesafe, Medine'den Rebeze'ye kadar.* -Bir diğer rivayette:- *Medine'den Mekke'ye kadar ki uzaklıktır."* Burada da "her kâfirin oturduğu yer aynı büyüklükte olmayacak" diye te'vil edilebilir.

5148 ٦– وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْكَافِرَ لَيَسْحَبُ لِسَانَهُ فِي النَّارِ الْفَرْسَخَ وَالْفَرْسَخَيْنِ يَتَوَاطَؤُهُ النَّاسُ]. أخرجه الترمذي.

6. (5148)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kâfir, bir iki fersah uzunluğundaki dilini kıyamet günü yerde sürür, (Mevkıf'te) insanlar onun üzerine basarlar." [Tirmizî, Cehennem 3, (2583).]

5149 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أوَّلَ مَنْ يُدْعَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ آدَمُ. فَيَقُولُ: يَا آدَمُ. فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. فَيَقُولُ: أَخْرِجْ بَعْثَ

جَهَنَّمَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ: كَمْ أُخْرِجُ؟ فَيَقُولُ: أَخْرِجْ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ. قِيلَ: فَمَا يَبْقَى مِنَّا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إِنَّ أُمَّتِي فِي الأُمَمِ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي الثَّوْرِ الأَسْوَدِ]. أخرجه البخاري.

7. (5149)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü ilk çağırılacak olan, Hz. Adem'dir. Hak Teala hazretleri:

"Buyur ey Rabbim, emrindeyim!" der. Rabb Teala:

"Zürriyetinden cehenneme gidecekleri ayır!" emreder. Adem:

"Ey Rabbim ne miktarını ayırayım?" diye sorar. Rabb Teala:

"Her yüzden doksan dokuzunu!" ferman buyurur."

(Ashab bu esnada atılıp): "Ey Allah'ın Resulü! Bizden geriye ne kaldı?" derler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Benim ümmetim, diğer ümmetler yanında siyah öküzün başındaki beyaz tüy gibi (az)dır!" buyurdular." [Buhârî, Rikak 45.]

5150 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ يَرَى أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ الْغَبَرَةُ وَالْقَتَرَةُ. فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لاَ تَعْصِنِي. فَيَقُولُ لَهُ أَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لاَ أَعْصِيكَ. فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنَّكَ لاَ تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَأَيُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الأَبْعَدِ. فَيَقُولُ اللهُ: إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ. ثُمَّ يُقَالُ: يَا إِبْرَاهِيمُ: مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ؟ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ، فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ، فَيُلْقَى فِي النَّارِ]. أخرجه البخاري.

«الْقَتَرَةُ» غبرة معها سواد.

و«الذِّيخُ» ذكر الضباع.

8. (5150)- Yine *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. İbrahim aleyhisselam, kıyamet günü, babası Azer'i [yüzü] üzerinde bir siyahlık ve toz toprak olduğu halde görür. Babasına:

"Ben sana dünyada iken, "Bana asi olma!" demedim mi?" der. Babası ona:

"İşte bugün ben artık sana asi olmayacağım!" der. Bunun üzerine İbrahim aleyhisselam:

"Ey Rabbim! Sen yeniden diriltme gününde beni rüsvay etmeyeceğini vaadetmiştin. Rahmetten uzak babamın halinden daha rüsvay edici başka ne var?" diye yakarır. Allah Teala hazretleri:

"Ben cenneti kâfirlere haram kıldım!" cevabında bulunur. Sonra şöyle nida edilir:

"Ey İbrahim, ayaklarının altında ne var, biliyor musun?" İbrahim yere bakar ve kana bulanmış bir sırtlan görür. Derhal ayaklarından tutulup ateşe atılır. (İşte bu, İbrahim'in babasıdır, o çirkin surete sokulmuştur)." [Buhârî, Enbiya 8, Tefsir, Şuara 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, ahirette kâfir olarak ölenlere rahmet edilmeyeceği, kişi kâfir olarak öldüğü takdirde en yüce makama bile sahip olsa oğlunun hiçbir fayda sağlayamayacağı ifade edilmektedir. *Halilullah* olan *Hz. İbrahim,* babasına yardımcı olmak isteyecek, ancak babası kâfir olarak öldüğü için şefaati kabul edilmeyecektir.

2- Azer'in sırtlan suretine çevrilmesi iki sebebe dayandırılarak izah edilmiştir:

1) Ahmaklığı sebebiyledir. Çünkü sırtlan uyanık olması gereken şeylerde gafletiyle bilinir ve hayvanların en ahmağı addedilir. Azer de oğlunun uyarılarına rağmen ahmaklık edip, eliyle yonttuğu putlara uluhiyet izafe etmekten vazgeçmemiştir.

2) *Azer*'in o pis ve çirkin surete çevrilmesi, *Hz. İbrahim*'in ondan teberri etmesini sağlamak içindir. Tabii görünüşüyle ateşe atılsa, *Hz. İbrahim* üzülecek idi. Böyle olunca nefsi ondan nefret etmiştir.

❑ CENNETLİKLERİN VE CEHENNEMLİKLERİN MÜŞTEREKEN ZİKREDİLDİĞİ HADİSLER

5151 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ والنَّارُ: فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: فَمَا لِي لاَ يَدْخُلُنِي إلاَّ ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ؟ فَقَالَ اللهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي، وَقَالَ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي، وَلِكُلِّ

وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْؤُهَا. فَأَمَّا النَّارُ فَلاَ تَمْتَلِئُ حَتَّى يَضَعَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِيهَا رِجْلَهُ. فَتَقُولُ: قَطْ قَطْ. فَهُنَالِكَ تَمْتَلِئُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا الَى بَعْضٍ وَلاَ يَظْلِمُ اللّٰهُ تَعَالَى مِنْ خَلْقِهِ أَحَداً. وَأَمَّا الْجَنَّةُ فَإِنَّ اللّٰهَ يُنْشِئُ لَهَا خَلْقاً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« السقط » في الأصل المزدرى به. ومنه السقط: الردئ من المتاع.

1. (5151)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennet ve cehennem, aralarında (ihtilaf ederek Allah nezdinde) dava açtılar. Cehennem:

"Ben, mütekebbirler (dünyada büyüklük taslayanlar) ve mütecebbirler (zorbalık yapanlar) için tercih edildim!" diye dövündü. Cennet ise:

"[Ey Rabbim!] Bana niçin sadece zayıflar ve (insanlar nazarında) düşük olanlar, (hakir görülenler) girer?" dedi. Allah Teala hazretleri önce cennete hitap etti:

"Sen benim rahmetimsin. Kullarımdan dilediklerime rahmetimi seninle ulaştıracağım!" Sonra da cehenneme hitap etti:

"Sen de benim azabımsın. Kullarımdan dilediğimi seninle azablandıracağım!" (Her ikisine yönelerek):

"İkiniz(in de vazifesi var! İkiniz de) dolacaksınız!" buyurdu. Ancak cehennem, bir türlü dolmak bilmedi. Allah Teala da ayağını üzerine bastı. Derken cehennem:

"Yeter! yeter!" diye inledi. Bu suretle dolmuş olan cehennemin ağzı birbirine kavuştu. Allah mahlukatından hiçbir ferde asla zulmetmez.

Cennete gelince, Allah yeni mahlukat yaratarak onu dolduracaktır." [Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Tevhid 25; Müslim, Cennet 35, (2846); Tirmizî, Cennet 22, (2564).]

AÇIKLAMA:

Burada idrak ve şuurdan uzak bilinen cennet ve cehennemin konuşması, iddialaşması vs. mevzubahistir. Alimler, hadisi izahta farklı görüşler ileri sürmüştür. Bir kısmı zahirî mananın te'vil edilmesi gereğini kabul eder. Nevevî der ki: "Bu hadis zahiri üzeredir, te'vil gerekmez. Allah, cennet ve cehenneme temyiz ve idrak yaratmıştır. Dolayısıyle münakaşa ve mübaheseye muktedirler." İbnu Battal, Mühelleb'in: "Bu münaka-

şanın gerçekten vukuu caizdir, Allah onlarda hayat, fehim ve konuşma yaratmış olabilir. Allah Teala hazretleri herşeye kadirdir" dediğini kaydeder.

Bazı şarihler, mecaz olmasının caiz olduğunu söyler ve Mülk suresinde cehennemin sözü olarak geçen هَلْ مِنْ مَزِيدٍ *"Daha var mı?"* ifadesinin de böyle olduğunu belirtir. Bu ihtilafta cehennemin, kendisine gelenlerle övündüğünü görmekteyiz. Zannetmiştir ki, dünyadaki büyüklerin içine atılması, Allah nezdinde, kendisine cennetten daha iyi bir durum kazandırmaktadır. Cennet de kendisine hep Allah'a dost olanların konması sebebiyle Allah nezdinde cehennemden daha iyi bir mevkie sahip olduğu zannındadır. Ancak Allah Teala hazretleri, onlara, içinde iskan edilenler sebebiyle birinin diğerine bir üstünlükleri olmadığını belirtmektedir.

Cennet ve cehennemin bir cüz'üne, Allah'ın konuşma hassası vererek onları konuşturabileceğini kabul edip, hadisin zahire göre anlaşılmasını esas alan müfessirlerden bazıları وَإِنَّ الدَّارَ الآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ **"Ahiret yurdu hayatın ta kendisidir"** (Ankebut 64) ayetini de delil getirirler. Bunlara göre "Ahirette her ne varsa canlıdır. Cennet ve cehennem de canlıdır, öyleyse konuşmaları sahihtir."

Lisan-ı halin de muhtemel olduğu söylenmişse de çoğunluk nezdinde, Nevevî'nin belirttiği mülahaza evladır.

5152 ٢ - وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَإِنَّهُمْ لاَ يَمُوتُونَ فِيهَا وَلاَ يَحْيَوْنَ وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ فَأَمَاتَتْهُمْ إِمَاتَةً. حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْماً أُذِنَ فِي الشَّفَاعَةِ، فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ، فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ. ثُمَّ قِيلَ: يَاأَهْلَ الْجَنَّةِ، أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ مِنَ الْمَاءِ. فَيَنْبُتُونَ نَبَاتَ الْحِبَّةِ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ]. أخرجه مسلم.

2. (5152)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hakkıyla cehennemlik olan cehennemlikler var ya, onlar cehennemde ne ölürler ne de yaşarlar. Lakin günahları -yahut hataları denmiştir- sebebiyle ateşe duçar olan birkısım kimseler vardır ki, ateş onları tamamen öldürür. Yanıp kömür olduktan sonra, kendilerine şefaat edilme izni verilir. Böylece grup grup getirilirler ve cennet nehirlerine dağıtılırlar. Sonra:

"Ey cennet ehli! Bunların üzerlerine su dökün" denilir. Bunlar, sel yatağında biten bir ot gibi yeniden biterler." [Müslim, İman 306, (185).]

5153 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ، فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُقْتَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ. فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا]. أخرجه البخاري.

3. (5153)- Yine *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minler cehennemden kurtarılıp, cennetle cehennem arasındaki köprüde bir müddet hapsedilirler. Bu sırada, aralarında dünyada geçmiş olan haksızlıklar kısas edilir. Böylece günahlardan temizlenip paklandıktan sonra cennete girmelerine izin verilir. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onlardan herbiri, cennetteki evini, dünyadaki evinden daha iyi bilir." [Buhârî, Mezalim 1, Rikak 48.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, imanla kabre giren herkesin, günahlarının cezasını çektikten sonra cennete gireceği belirtilmektedir. Ancak, cehennemliklerin birbirlerine karşı işlemiş oldukları zulümler de son defa kısas edilip, günahtan eser kalmadıktan sonra, "şefaat"le cennete alınacaklardır. Hadis, günah kiri bulunan kimsenin cennete giremeyeceğini ifade eden لاَ يَحِلُّ لأحَدٍ مِنْ اهْلِ الْجَنَّةِ انْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ ولأحَدٍ قِبَلَهُ مَظْلَمَةٌ *"Üzerinde kul hakkı bulunan hiç kimse cennete giremez"* hadisini te'yid eder.

2- Hadisten hareketle bazı alimler "Cennetle cehennem arasında da bir köprü olmalı" diyerek cehennem üzerindeki köprüden ayrı ikinci bir köprünün daha varlığını iddia etmiştir. Ancak umumiyetle, bunun malum köprünün uzantısı olacağı kabul edilmiştir.

3- Hadiste mevzubahis edilen temizlenme hadisesi, birbirlerine karşı hakları olan kimsenin günahını verip sevabını alma şeklinde bir ödeşmedir. Mevzubahis olan temizlenme bu suretle cereyan edecektir. Üzerinde ödenmemiş kul hakkı bulunan kimse, ona kendi sevabından verecek ve şahsî derecesini düşürecektir Öbürü de sevabını almakla derecesini yüceltecektir, alacak sevabı kalmamışsa, bunun günahından ona yüklenecektir.

5154 ٤- وعن عِمْرَانَ بنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ، يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

4. (5154)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaati ile, birkısım insanlar cehennemden çıkacak, cennete girecektir. Bunlara cehennemlikler denecektir." [Buhârî, Rikak 513, Ebu Davud, Sünnet 23, (4740); Tirmizî, Cehennem 10, (2603).]

5155 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ رَجُلَيْنِ مِمَّنْ يَدْخُلُ النَّارَ يَشْتَدُّ صِيَاحُهُمَا فِيهَا، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالى: أَخْرِجُوهُمَا. ثُمَّ يَقُولُ: لأيِّ شَيْءٍ صِيَاحُكُمَا؟ فَيَقُولاَنِ: فَعَلْنَا ذٰلِكَ لِتَرْحَمَنَا. فَيَقُولُ: إنَّ رَحْمَتِي لَكُمَا أَنْ تَنْطَلِقَا فَتُلْقِيَا أَنْفُسَكُمَا فِي النَّارِ. فَيَنْطَلِقَانِ. فَيُلْقِي أَحَدُهُمَا نَفْسَهُ، فَيَجْعَلُهَا اللهُ عَلَيْهِ بَرْداً وَسَلاَماً. وَيَقُومُ الآخَرُ فَلاَ يُلْقِي نَفْسَهُ. فَيَقُولُ اللهُ تَعَالى: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُلْقِيَ نَفْسَكَ كَمَا أَلْقىٰ صَاحِبُكَ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ إنِّي لأَرْجُو أَنْ لاَ تُعِيدَنِي فِيهَا بَعْدَ أَنْ أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا. فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالى: لَكَ رَجَاؤُكَ. فَيَدْخُلاَنِ الْجَنَّةَ مَعاً بِرَحْمَةِ اللهِ تَعَالى]. أخرجه الترمذي.

5. (5155)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cehenneme giren iki kişinin oradaki bağırtıları şiddetlenecek. Allah Teala hazretleri: "Çıkarın bunları!" buyuracak. Onlara:

"Niçin bağırıyorsunuz?" diye soracak. Onlar:

"Bize merhamet edesin diye böyle yaptık!" diyecekler. Rab Teala:

"Benim size rahmetim, gidip kendinizi ateşe atmanız şeklindedir!" buyuracak. Onlar gidecekler. Biri kendisini ateşe atacak. Allah da ateşi ona soğuk ve selametli kılacak. Diğeri kalkar fakat kendini ateşe atamaz. Allah Teala hazretleri:

"Arkadaşının attığı gibi, seni de kendini atmaktan alıkoyan nedir?" diye sorar. Adam:

"Ey Rabbim, beni ondan çıkardıktan sonra oraya bir kere daha göndermeyeceğini ümid ediyorum!" der. Allah Teala hazretleri:

"Haydi ümidini verdim!" der. İkisi de Allah'ın rahmetiyle cennete sokulurlar." [Tirmizî, Cehennem 10, (2602).]

5156 ٦- وعن ابنِ مَسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: آخِرُ مَن يدخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ، فَهو يمشِي مرةً، وتَسفعه النَّارُ مرةً، فإذا جَاوزَهَا الْتَفتَ إليها، فقَال: تَبَارَكَ اللهُ الَّذي نَجَّانِي مِنْكَ. لَقَدْ أعْطَانِي اللهُ تعالى شَيْئاً مَا أعْطَاهُ أحَداً مِنَ الأولِين والآخرين. فترفع لَهُ شجرة. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أدْنِنِي مِنْ هذه الشَّجَرَةِ لأَسْتَظِلَّ بِها وأشرَبَ مِنْ مائِها. فيقُولُ اللهُ يَاابنَ آدمَ لَعلِّي إنْ أعْطيتُكَها تَسألُنِي غيرَها؟ فيقُولُ: يَا رَبِّ لا أسألُكَ غيرَهَا، ويُعاهِدُهُ أنْ لاَ يسألَهُ غيرَهَا. وربُّهُ يعذِرُه، لأنَّهُ يرى مَا لاَ صَبرَ لَهُ عَلَيهِ. فيُدْنِيه منها فيستظِلُّ بظِلِّها ويشربُ مِن مَائِها. ثُمَّ تُرفعُ لَهُ شجرةٌ هِيَ أحْسَنُ مِنَ الأولى. فيَقُولُ: يَا رَبِّ أدْنِنِي مِنْ هٰذه لأَسْتَظِلَّ بظِلِّهَا وأشْرَبَ مِنْ مَائِهَا، لاَ أسألُكَ غيرَهَا. فيقُولُ: يَا ابنَ آدم ألَم تُعَاهِدْنِي أنْ لاَ تَسألَنِي غيرَهَا؟ لَعَلِّي إنْ أدْنيتُكَ مِنهَا تَسألُنِي غيرَها؟ فيُعاهِدُه أنْ لاَ يسألَهُ غيرَهَا، وربُّهُ يعذِرُهُ لأنَّهُ يرى مَا لاَ صبرَ لَهُ عَلَيهِ فيُدْنِيه منْهَا، فيَستَظِلُّ بظِلِّهَا ويشرَبُ مِن مَائِهَا. ثُمَّ تُرفعُ لَهُ شَجرةٌ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ هِيَ أحْسَنُ مِنَ الأوليَيْن. فيَقُولُ: يَا رَبِّ أدْنِنِي مِنْ هذه لأسْتَظِلَّ بِظِلِّهَا وأشْرَبَ مِنْ مَائِهَا لاَ أسألُكَ غيرَهَا. فيَقُولُ: يَا ابنَ آدم، ألَم تُعَاهِدْنِي أنْ لاَ تَسألَنِي غيرَهَا؟ قَالَ: بلَى يَا رَبِّ، لاَ أسألُكَ غيرَهَا. وربُّهُ يعذِرُهُ لأنَّهُ يرى مَالاَ صبرَ لَهُ عَلَيهِ فيُدْنِيه منْهَا. فإذَا أُدْنِيَ منْهَا سَمِعَ أصْوَاتَ أهلِ الْجَنَّةِ، فيَقُولُ: أيْ رَبِّ أدْخِلْنِي الْجَنَّةَ. فيقُولُ: يَا ابنَ آدم مَا يَصْرِيني مِنكَ؟ أيرْضِيكَ أنْ أُعْطِيكَ قَدرَ الدُّنيا ومِثْلَهَا مَعَهَا. فيقُولُ: يَا رَبِّ أتَستهزِئُ بِي، وأنْتَ رَبُّ الْعَالَمِين. فضَحِكَ ابنُ مَسعُود. فقَالَ: ألاَ تَسألُونِي مِمَّ ضَحِكتُ؟ فقِيلَ: مِمَّ تضحَكُ؟ فقَالَ: هكذا ضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فقِيلَ مِمَّ تَضحَكُ؟ فقَالَ مِن ضَحِكِ رَبِّ الْعَالَمِين حِينَ

قَالَ: أَتَسْتَهْزِئُ بِي وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. فَيَقُولُ: إِنِّي لاَ أَسْتَهْزِئُ بِكَ وَلَكِنِّي عَلَى مَا أَشَاءُ قَادِرٌ]. أخرجه مسلم.

قوله «مَا يَصْرِينِي مِنْكَ» أي ما الذي يرضيك ويقطع مسألتك، من التصرية، وهى الجمع والقطع. ومنه المصراة التي جمع لبنها وقطع حلبه.

6. (5156)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennete en son giren kimse, bazan yürür, bazan ağlar. Ateş de arada sırada onu yalar geçer. Cehennemi tamamen geçince dönüp ona bir nazar eder ve:

"Senden beni kurtaran Allah münezzehdir! Allah Teala hazretleri, bana evvelîn ve ahirînden hiç kimseye vermediği şeyi verdi!" der. Derken ona bir ağaç gösterilir.

"Ya Rabbi! der, beni şu ağaca yaklaştır da altında gölgeleneyim, suyundan içeyim." Allah Teala hazretleri:

"Ey ademoğlu! Dilediğini versem benden başka bir şey istemezsin değil mi?" der. Adam:

"Ey Rabbim, ondan başka bir şey istemeyeceğim!" der ve başka bir şey istemeyeceğine dair söz verir. Rabbi de onun özrünü kabul eder. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Onu ağaca yaklaştırır. Adamcağız, onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer. Sonra adama, evvelkinden daha güzel bir ağaç daha gösterilir. Dayanamayıp:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır, gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, artık senden başka bir şey istemeyeceğim!" der. Allah Teala:

"Ey ademoğlu! Bana öncekinden başkasını istememeye söz vermemiş miydin? Ben seni yaklaştıracak olsam başka şeyler isteyeceksin!" der. Adam, başka şey istemeyeceği hususunda söz verir. Rabbi de onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Adamı ona yaklaştırır. Adam onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer.

Sonra ona cennetin kapısının yanında bir ağaç yükseltilir. Bu ağaç diğer ikisinden daha güzeldir. Adam yine:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır da gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, senden başka bir şey istemiyorum!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu! Sen, ondan başka bir şey istemeyeceğine dair bana söz *vermemiş miydin?" der. Adam:*

"Evet, Rabbim! Senden, başka bir şey istemeyeceğim!" der. Rabbi onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği bir şey görmüştür. Onu bu ağaca yaklaştırır. Adam ona yaklaştırılınca cennet ehlinin seslerini işitir. (Dayanamayıp):

"Ey Rabbim! Beni cennete sok!" der. Rab Teala:

"Ey ademoğlu! Beni senden kurtaracak şey nedir! Dünya kadarını ve beraberinde mislini versem razı olur musun!" der. Adam:

"Ey Rabbim! Benimle istihza mı ediyorsun? Sen ki Âlemlerin Rabbisin!" der."

İbnu Mes'ud bu noktada güldü ve: "Niye güldüğümü sormuyor musunuz?" dedi.

"Niye güldün söyle!" dediler.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da böyle gülmüştü. "Niye güldünüz?" diye soruldu da:

"Rabbülalemin'in, adamın "Sen ki Âlemlerin Rabbisin, benimle istihza mı ediyorsun?" demesine gülmesine gülüyorum!" dedi.

Allah Teala hazretleri:

"Ben seninle istihza etmiyorum. Lakin ben, Azimüşşan dilediğimi yapmaya kadirim!" buyurdular." [Müslim, İman 310, (187).]

DÖRDÜNCÜ BAB

RÜ'YETULLAH (ALLAH'IN GÖRÜLMESİ)

5157 ١- عَنْ جرير بنِ عَبْدِالله رَضِيَ الله عَنْهُ قَالَ: [نَظَرَ رَسُولُ الله ﷺ الى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. فَقَالَ: إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ عِيَاناً كَمَا تَرَوْنَ هذا الْقَمَرَ لاَ تُضَامُونَ في رُؤْيَتِهِ. فَإِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لاَ تُغْلَبُوا عَلَى صَلاَةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا. ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (5157)- *Cerir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir dolunay gecesi, aya baktı ve:

"Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir sıkışıklığa düşmeyeceksiniz (herkes rahatça görecek). Artık, güneşin doğma ve batmasından önce hiç bir namaz hususunda size galebe çalınmamasına gücünüz yeterse bunu yapın (namazları vaktinde kılın, vaktini geçirmeyin)."

Cerir der ki: "Resulullah, sonra şu ayeti okudu: **"Rabbini güneşin doğmasından ve batmasından önce hamd ile tesbih et!"**(Ta-ha 130). [Buhârî, Mevakitu's-Salat 6, 26, Tefsir, Kaf 1, Tevhid 24; Müslim, Mesacid 211, (633); Ebu Davud, Sünnet 20, (4729); Tirmizî, Cennet 16, (2554).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, kıyamet günü mü'minlerin, Allah Teala'yı gözleriyle göreceklerini ifade ediyor. Rü'yetullah meselesi, ulema arasında derin tahlillere ve münakaşalara mevzu olmuş kelamî bir meseledir. Şu kadarını söyleyelim: Ehl-i Sünnet uleması ahirette Allah'ı mü'minlerin göreceği hususunda müttefiktir. Bu meselede, pek çok hadis-

ten başka, Kur'an-ı Kerim'den de delil gösterilmiştir. وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ **"O gün yüzler vardır ter ü tazedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). Haricîler, Mu'tezile ve Mürcie'den bazıları "Görme işi, görülen şeyin mahluk olmasını bir mekan işgal etmesini gerektirir" mülahazasıyla rü'yetullahı inkar etmişler, mezkur ayette geçen نَاظِرَةٌ (görecek) kelimesini مُنْتَظِرَةٌ (bekleyecek) diye te'vil etmişlerdir. Kendi görüşlerine delil olarak: لاَتُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ **"O'nu gözler idrak edemez"** (En'am 103) ayetiyle, Hz. Musa hakkında söylenmiş olan لَنْ تَرَيـنِـي **"Sen beni göremeyeceksin"** (A'raf 143) ayetlerini zikretmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet, bu ayetlerin dünyadaki görmeyi nefyettiğini söyleyerek, onların iddiasına itibar etmemiştir.

2- Hadiste geçen لاَتُضَامُونَ (sıkışıklığa düşmeyeceksiniz) tabiri, rivayetlerde farklı imlalarla gelmiştir. Hepsi, görme olacağını ifade etmede bütünleştiler. Sözgelimi hilalin görülmesi rahat değildir, bazıları zorlanır, belli noktalarda görüldüğü için tezahum ve sıkışıklık mevzubahis olabilir. Halbuki dolunay görülmesi herkes tarafından, zahmetsizce vukua gelir, birbirlerini itmeye de gerek kalmaz. İşte kıyamette Rab Teala'nın görülmesi bu çeşitten bir görülmedir.

5158 ٢ - وعن صهيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: تُرِيدُونَ شَيْئاً أَزِيدُكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا، أَلَمْ تُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ، أَلَمْ تُنْجِنَا مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: فَيَكْشِفُ الْحِجَابَ. فَمَا أُعْطُوا شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى رَبِّهِمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (5158)- *Hz. Süheyb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennetlikler cennete girince Allah Teala hazretleri:

"Bir şey daha istiyorsanız söyleyin, onu da ilaveten vereyim!" buyurur. Cennetlikler:

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Sen bizi cennete koymadın mı? Sen bizi cehennemden kurtarmadın mı (daha ne isteyeceğiz?)" derler.

Derken perde açılır. Onlara, yüce Rablerine bakmaktan daha sevimli bir şey verilmemiştir."

Süheyb der ki: "Resulullah bu sözlerinden sonra şu ayeti tilavet buyurdular. (Mealen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara, daha güzel iyilik bir de ziyade vardır"** (Yunus 26). [Müslim, İman 297, (181); Tirmizî, Cennet 16, (2555).]

5159 ٣– وعن أبي ذرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ تَعالى؟ قال: نُورٌ، أَنّي أَرَاهُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (5159)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Sen Rab Teala'nı hiç gördün mü?" diye sordum.

"Nurdur, ben O'nu nasıl görürüm" buyurdular. " [Müslim, İman 291, (178); Tirmizî, Tefsir, Necm, (3278).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadisin manasını şöyle tavzih eder: "Bunun manası: "O'nun hicabı (perdesi) nurdur, O'nu ben nasıl görebilirim?" demektir. *İmam Ebu Abdillah el-Mazirî* de: "...manası: "Nur, görmede bana mani oluyor, tıpkı herkes için olduğu gibi: Işık gözü kamaştırır, bakanla, araya girdiği eşyanın bakan tarafından görülmesine mani olur" demektir."

Müslim'in bir rivayetinde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* Ebu Zerr'in "Rabbini gördün mü?" sorusuna verdiği cevap رأيتُ نوراً *"Bir nur gördüm"* şeklindedir. Bunu şarihler: "Ben, nur gördüm o kadar, başka bir şey görmedim" şeklinde tavzih ederler.

İki rivayet zahirde zıt gibi görünür ise de, aslında böyle bir zıddiyet yoktur. Aynı manada birleşirler. Çünkü birincide kastedilen, gözün görmekten aciz kalacağı baskın nurdur. *Resulullah* bunu göremediğini ifade buyurmaktadır. İkinci nur, birinci perde olan, görülebilecek bir nurdur. Resulullah bu perde nuru görmüştür. Nitekim gece karanlığında bakılınca karşıdan bize ışık tutulsa ışığı görürüz, ancak gerisini göremeyiz.

Allah'ın nura nisbetini ifade eden nassları te'vil ederek anlamaya çalışan bir kısım alimler, اللهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ *"Allah semavat ve arzın nurudur"* ayeti ile, Allah'ı nur olarak ifade eden diğer hadisleri "Allah nurun halıkıdır" şeklinde bir te'vile tabi tutarlar. Bunlara göre Allah'a nur demek, teşbih olmaktadır. Zira, nur, bir nevi cisimdir. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ dir. Yani "Onun bir benzeri yoktur."

Mevzu, müteakip hadiste daha da açıklığa kavuşacak.

5160 ٤ - وعن مسروق قال: [قُلْتُ لعائشةَ رضيَ اللّهُ عَنها. يَاأُمَّتاه: هَل رَأى مُحمّدٌ ﷺ ربَّهُ؟ فَقالتْ: لَقدْ قفَّ شَعري مِمّا قُلتَ. أينَ أنتَ منْ ثلاثٍ، مَنْ حدَّثكهنّ فَقدْ كَذَبَ. مَنْ حدَّثكَ أنَّ مُحمّداً رأى ربَّهُ فَقدْ كَذَبَ. ثُمَّ قرأتْ: ﴿ لا تُدْرِكُهُ الأبْصارُ وَهوَ يُدرِكُ الأبْصارَ ﴾. وَمَنْ حدَّثكَ أنَّهُ يَعلَمُ مَا في غدٍ فَقدْ كذَبَ. ثُمَّ قرأتْ: ﴿ وَمَا تَدْري نَفسٌ مَاذا تَكسِبُ غَداً ﴾؛ وَمَنْ حدَّثكَ أنَّهُ كَتمَ شيئاً منَ الْوَحيِ فَقدْ كَذبَ. ثُمَّ قرأتْ: ﴿ يَا أيُّها الرَّسُولُ بلِّغْ مَا أُنْزِلَ إلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ﴾ الآيةَ: وَلَكنَّهُ رَأى جِبريلَ في صُورتِهِ مرّتينِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (5160)- *Mesruk* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye dedim ki: "Ey anneciğim! Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* Rabbini gördü mü?" Bu soru üzerine:

"Söylediğin sözden tüylerim ürperdi. Senin üç hatalı sözden haberin yok mu? Kim onları sana söylerse yalan söylemiş olur. Şöyle ki: Kim sana: "Muhammed Rabbini gördü" derse yalan söylemiş olur.

(Hz. Aişe bu noktada, sözüne delil olarak) şu ayeti okudu. (Mealen): **"Onu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder"** (En'am 103).

Devamla dedi ki: "Kim sana derse ki Muhammed yarın olacak şeyi bilir, yalan söylemiştir. Zira ayet-i kerimede (mealen): **"Hiçbir nefis yarın ne kesbedeceğini bilemez"** (Lokman 34) buyrulmuştur. Kim sana Muhammed'in vahiyden bir şey gizlediğini söylerse o da yalan söylemiştir. Çünkü ayet-i kerimede (mealen): **"Ey Peygamber! Sana Rabbinden her indirileni tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan Allah'ın risaletini tebliğ etmiş olmazsın"** (Maide 67) buyrulmuştur. Lakin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Cibril'i (suret-i asliyesinde) iki sefer görmüştür." [Buhârî, Tefsir, Maide 7, (Bed'ül-Halk 6, Tefsir, Necm 1, Tevhid 4; Müslim İman, 287, (177); Tirmizî, Tefsir, En'am (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı tariklerinde şöyle başlar: "Mesruk der ki: "Ben Hz. Aişe'nin yanında dayanmış duruyordum. Bana: "Ey Ebu Mesruk! Üç söz vardır, kim onlardan birini söylerse, Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur..." dedi.

Hz. Aişe Allah hakkında en büyük iftira olarak tavsif ettiği sözleri yukarıda kaydettiğimiz üzere teker teker sayar ve onların butlanını gösteren ayetleri zikreder.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin cedelî üslubundan, bu üç iddianın, daha onun zamanında piyasada tedavül ettiğini ve meselelerin münakaşa edilmeye başlandığını anlamaktayız. Hadisin Teysir'e intikal eden veçhinde yok ise de, başka vecihlerinde bu meselelerden bazısına, Mesruk'un, mukabil ayet okuyarak itiraz ettiğini görmekteyiz. Mesela, Hz. Aişe'nin: "O'nu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder" ayetiyle delillendirdiği, "Allah'ın görülemeyeceği" fikrine karşı şöyle der:

"Ey mü'minlerin annesi! Bana mühlet tanı, beni fazla sıkıştırma. Allah Teala hazretleri: ﴿وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى﴾ **"Yemin olsun ki, peygamber onu apaçık ufukta gördü"** (Tekvir 23); **"Yemin olsun ki, onu başka bir inişte de gördü"** (Necm 13) buyurmadı mı?" dedim. *Hz. Aişe* de: "Bu ümmetten, o meseleyi *Resulullah*'a ilk soran ben oldum. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "O Cibril'dir. Ben onu bu iki defadan başka halkedildiği şekilde görmedim. Onu, semadan inerken vücudunun büyüklüğü arz ile sema arasını kaplamış olarak gördüm" buyurdular" der.

Hz. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bazı rivayetler de meselenin o zaman ciddi şekilde münakaşa edildiğini gösterir. Bir rivayette *İbnu Ömer*'in, *Abdullah İbnu Abbas*'a adam göndererek هَلْ رَأَى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ "Muhammed Rabbini gördü mü?" diye sordurduğunu, İbnu Abbas'ın da: "Evet!" diye cevap verdiğini, bir başka rivayette *İbnu Abbas*'ın: "(Ateşte yanmayan) hulle ile *Hz. İbrahim*'in, kelam (Allah'la konuşma) ile Hz. Musa'nın, rü'yet (Allah'ı görmek) ile de Hz. Muhammed'in mümtaz kılınmasına hayret mi ediyorsunuz? [Allah Teala hazretleri] İbrahim'i hulle ile, Musa'yı kelamla, Muhammed'i de rü'yetle seçkin kıldı" dediğini görmekteyiz.

İbnu Abbâs, bu ifadelerinde "görme" hadisesini mutlak bırakmıştır. Yani bu ifadelerde Resûlullah'ın Cenab-ı Hakk'ı "gözleriyle" gördüğü manası da mevcuttur. Halbuki, yine İbnu Abbas'tan bize nakledilen bazı rivayetlerde bu görme hâdisesi "gözle" değil "kalble" vuku bulmuştur. Nitekim Müslim'in bir rivayetinde ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى﴾ ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى﴾ **"Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı.. Andolsun ki onu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü"** (Necm 11-14) âyeti hakkında şöyle demiştir: رَأَى رَبَّهُ بِفُؤَادِهِ مَرَّتَيْنِ "O, Rabbini kalbiyle iki sefer görmüştür." Bir başka tarikte رَآهُ بِقَلْبِهِ "O'nu kalbiyle gördü" demiş,

bir başka rivayette لَمْ يَرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِعَيْنِهِ إِنَّمَا رَآهُ بِقَلْبِهِ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Rabbini gözüyle görmedi, bilakis kalbiyle gördü" diye ısrar etmiştir.

Alimler, bu meselede *Hz. Aişe*'nin nefyi ile İbnu Abbas'ın isbatını şöyle te'lif ederler: "Nefiy gözle görmekle ilgilidir, isbat ise kalble görmekle ilgilidir." Ve derler ki: "Kalble rü'yetten maksad, kalbin hakiki görmesidir. Sadece ilim husulü değildir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ı her an bilmekte idi. Öyleyse, rü'yeti isbattan maksad, Allah'ı kalbi ile görmesidir. Ona hâsıl olan rü'yet, kalpte yaratılmış olan rü'yettir, tıpkı diğer insanlara gözde yaratılan rü'yet gibi. Rü'yet (görme) hâdisesi ise, her ne kadar âdeten gözde yaratılması câri ise de, hadd-i zâtında, aklen husûsi bir şarta bağlı değildir."

İbnu Hacer, mevzuyu, önceki hadisin şerhi zımnında kaydettiğimiz rivayetleri de zikrederek tahlile şöyle devam eder: "İbnu Huzeyme kuvvetli bir senetle Hz. Enes'ten: "Muhammed Rabbini gördü" rivayetini kaydeder. Müslim'de Ebu Zerr rivayeti olarak, onun Resûlullah'a bu hususta sorduğu, Resûlullah'ın: *"Nurdur, nasıl görebilirim?"* dediği kaydedilmiştir. Ahmed'de yine Ebu Zerr'den: *"Bir nur gördüm"* cevabını aldığını, *İbnu Huzeyme*'de Ebu Zerr'in: "Allah'ı kalbiyle gördü, gözüyle görmedi" dediği kaydedilmiştir. Böylece, Ebu Zerr'in Nur'u zikirdeki gayesi açıklık kazanmaktadır: "Nur, Resûlullah'ın, Allah'ı gözüyle görmesine mâni olmuştur."

İbnu Hacer devamla der ki: "Kurtubî, el-Müfhim'de, "Bu meselede tevakkuf etmek gerekir" diyenlerin görüşünü tercih eder. Bu görüşü birkısım muhakkiklere nisbet eder ve: "Bu babta kesin bir delil yok" diyerek mezkur görüşü takviye eder ve devamla der ki: "Her iki görüş sahiplerinin istidlalde kullandıkları deliller zahirde müteârızdırlar ve te'vile kâbildirler. Mesele ise, amelî meselelerden değil ki, zannî delillerle iktifa edilsin. Bu mesele akideye girmektedir. Akide hususunda katî delillerle istidlâl edilir. *İbnu Huzeyme,* Kitâbu't-Tevhîd'de rü'yetin isbatını tercih etmiş, bu hususta istidlal için sözü uzatmıştır. Onu burada zikretmeyeceğiz. *İbnu Abbâs*'tan vârid olan görüşü, "rü'yet iki sefer vaki oldu, biri kalbiyle" diye te'vil eder. Bu hususta kaydettiğim seni iknaya yeterlidir."

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'in de rü'yeti isbat edenlerden olduğuna dair rivayet geldiğini kaydeder, ancak bunun bir rivayet hatası olduğuna dair yapılan açıklamaları da kaydeder.

Rü'yetin sübutuna meyleden Nevevî der ki: "Hz. Aişe, rü'yeti merfu

bir hadise dayanarak reddetmiyor, eğer nezdinde bu hususta bir rivayet olsaydı onu zikrederdi. İstinbatını, ayetin zâhirinden zikrettiği manaya dayandırmıştır. Halbuki bu meselede sahâbeden birkısmı kendisine muhalefet etmiştir. Usul kâidesine göre, sahâbeden biri bir hükme varır, diğer bir sahâbe de ona muhalefet ederse, onun bu sözü kesin, bağlayıcı bir hüccet olmaz."

İbnu Hacer, Neveví'nin bu sözünü kaydettikten sonra, bunu nasıl söylediğine hayretini ifade eder ve Hz. Aişe'nin, Müslim'de gelen ve biri şu açıklamamızın baş tarafında kaydettiğimiz rivayet [27] olmak üzere kaydettiği birkaç rivayetle, *Hz. Aişe*'nin bu meselede Resûlullah'ın açıklamasına dayandığını belirtir.

Hadiste mevzu edilen bu husus, Resûlullah'ın Cebrail aleyhisselâm'ı fıtrî ve aslî hüviyetiyle iki sefer görmesidir. Bunun biri yeryüzünde vukûa gelmiştir. Vahyin bidayetlerinde, yukarı ufukta, arz ve sema arasını dolduran bir azamette görmüştür. İkincisi ise, Mîraç sırasında, *Sidretü'l-Münteha*'nın yanında vukûa gelmiştir.

27- Mezkur rivayette, Hz. Aişe, sorusu üzerine Mesrûk'a: "Bu ümmetten, o meseleyi Resûlullah'a ilk soran ben oldum. Aleyhissalâtu vesselâm: "O, Cibril'dir!.." buyurdular" demiştir.

KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVİK HARAMDAN SAKINDIRMA

İKİNCİ FASIL

MÜBAH KAZANÇ VE MÜBAH YİYECEKLER

★ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

★ İŞÇİLERİN RIZIKLARI

★ İKTA

★ HACAMAT YAPANIN ÜCRETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

★ KÖPEĞİN FİATI

★ KEDİNİN FİATI

★ HACAMAT YAPANIN KAZANCININ MEKRUHLUĞU

★ DAMIZLIK ERKEK HAYVANIN ÜCRETİ

★ KASÂME

★ MADEN

★ SULTANIN İHSANI

★ MÜTEBARİLER

★ MEKS

UMUMİ AÇIKLAMA

Kesb, kazanmak manasına mastardır. Kelime, mal gibi maddî kazançlar için kullanıldığı gibi, ilim gibi, hayır veya şer gibi mânevî kazançlar için de kullanılır. Kisb şeklinde de isti'mâl edilen kelime asıl itibariyle *cem'etmek* manasına gelir.

Sadedinde olduğumuz bölümde daha ziyade maddî kesb, maişetimiz için dünyevî kazanç kastedilmektedir. Dinimiz, ahirete öncelik verilmesini esas almış ise de (Duha 4), müntesiblerinden dünyayı ihmal etmemelerini de talep eder. Dünyanın ihmal edilmemesi, maddî kesbe yer verilmesi demektir. Dilimizde *"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalış"* şeklinde şöhret yapan bir hadis, farklı şekillerde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan rivayet edilmiştir. Suyûtî'nin Câmiu's-Sağîr'de kaydettiği bir veçhi şöyle اِعْمَلْ عَمَلَ امْرِءٍ يَظُنُّ انْ لَنْ يَمُوتَ ابَداً واحْذَرْ حَذَرَ امْرِءٍ يَخْشَى انْ يَمُوتَ غَداً *"Hiç ölmeyeceğini zanneden kişi gibi (dünya için) çalış, yarın öleceğinden korkan kimse gibi de (dünyaya bağlanmaktan) kaçın."* Bu hadisten, "dünyaya karşı ulemânın verdiği cevaplardan biri şöyle: "Eğer insan ebedî yaşayacağını bilirse dünyaya hırsı azalır ve bilir ki, arzu ettiği dünyalık, onu talepteki hırs ve koşuşturmayı bir kenara bıraksa bile elinden kaçıcı değildir. Şöyle der: "Dünyalığımı bugün kaçırsam bile yarın elde ederim, nasıl olsa ben ebedî yaşayacağım." Bu sebeple Resûlullah: *"Dünyalık hususunda ebedî yaşayacağını zanneden kimsenin ameliyle amel et, dünya işleri için hırslı olma"* buyurulmuştur." Bu te'vile göre, hadis hoş bir metod ve tatlı bir lafızla dünyalık talebinde teenni ve hafifliğe teşvik etmiş olmaktadır. Hadis, diğer taraftan âhiret ameliyle ilgili olarak da, -hadisin zahirinde görüldüğü üzere- *"yarın öleceğini zanneden kimsenin gayretiyle gayret göster"* irşadında bulunmuş olmaktadır.

Ancak şunu da bilmemizde gerek var: Kur'ân-ı Kerîm, وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ yani **"Ailene namazı emret!"** (Tâ-ha 132) açıklığında bir emirle dünya işlerine teşvîke yer vermez. "Namaz kıl!", "Oruç tut!", "Zekat ver!", "Ahiret dünyadan daha hayırlıdır" gibi pek çok irşatlarla ibadet hayatımızla ilgili açık emirlerde bulunduğu halde, insanları iş hayatına ve dünyevî kazanca teşvîk edici sarîh emirlerde bulunmaz. Fakat bu, Kur'ân'da o meselenin yer almadığı manasına da gelmez. Biz bu meselenin zihinlerde yanlış yer etmemesi için, kazançla ilgili olan bu bölüme girerken, çocuk terbiyesinde meslekî formasyon işinin Kur'ân'da nasıl ele alındığını aydınlatan bir tahlilimizi kaydediyoruz. Mevzu geldikçe ifade ettiğimiz üzere, bir kere daha ifade edelim: İslâm'a göre, bugünkü temel eğitim dediğimiz farz-ı ayn ilimler meyanında bir meslek öğretimi de yer alır. Aşağıdaki tahlilimiz, Kur'ân-ı Kerîm'in bu meseleye dolaylı bir üslubla yer verdiğini göstermekle kalmayacak, bunu dolaylı ele alışının sebeplerini de belirtecektir:

MESLEK ÖĞRETİMİ

Kur'ân-ı Kerîm, hayata hazırlama safhasında çocukların dinî terbiyeleri üzerinde hassasiyetle durmakta, bu meselenin ehemmiyetini kavramada hiçbir tereddüt ve muğlaklığa yer bırakmamak için oldukça teferruatlı meselelere temas edip açıklık getirmekte, birkısım tekrarlarla da meseleyi iyice te'kîd etmektedir.

Hayata hazırlık safhasının diğer mühim bir meselesi olan *"meslekî formasyon"* meselesinde ise, aynı açıklık ve ısrar görülmez. Buradaki teenni ve ibhâma (yâni mübhemliğe) bakarak, Kur'an-ı Kerîm'in meslek öğretimi işine ehemmiyet atfetmeyip ihmal ettiği neticesini çıkarmak çok acele verilmiş bir hüküm olur. Böyle bir hüküm bizi, dinimiz hakkında yanlış ve insafsız bir kanaata sevkeder.

Evet Kur'ân-ı Kerîm, çocukların meslekî formasyonlarını da ihmal etmez. Onların dünyevî istikballerinin de yeterince düşünülüp, bu maksadla bir kısım tedbirler alınmasının, çocuğa bu mes'elede de önderlik ve rehberlik edilmesinin gereğine irşad eden müteaddid ayetler mevcuttur. Ancak, bunlar dinî terbiye meselesinde olduğu kadar açık ve ısrarlı görülmezler, kısmen dolaylı ve mübhemdirler.

Meslek öğretimi meselesinin, dolaylı da olsa, hangi ayetlerde ele alındığı noktasına geçmeden önce, bu mevzuya niçin dolaylı ve mübhem olarak yer verildiğini belirtmemiz gerekiyor:

Önce, şu husus bilinmeli ki, Kur'ân-ı Kerîm, bizi ilgilendiren her şeye ehemmiyeti nisbetinde yer vermektedir. Bir kısım mes'elelere dolaylı bir işaretle, bir başkasına açık bir ayetle temas edip geçmişken, diğer bir kısım meselelere tekrarla, ısrarla yer vermiş, nazar-ı dikkatleri fazlaca çekmiş bulunmaktadır.

Burada akla şöyle bir sual gelebilir: "Ehemmiyetin ölçüsü nedir? Bu herkese göre değişir, birisi için mühim olan, bir başkası için değildir!" Bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Ehemmiyetin ölçüsü elbette insanın, hususan günümüz insanının hevâsı ve bencil hükmü değildir. Burada ölçü, İlâhîdir. Yani, insanın yaratılışında Cenâb-ı Hakk'ın güttüğü maksadlardır. Kur'ân bu İlâhî maksad ve gayelerde rehber kitaptır.

Bu açıdan bakarsak, Kur'ân-ı Kerîm'in iki büyük dâirenin mühim meselelerini açıkladığını görürüz:

1- *Rubûbiyet Dairesi:* Yani Cenab-ı Hakk'a ait olan daire. İnsanlarca meçhul olan o daireyi Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den başka tanıtacak bir mârifet ve ilim kaynağı mevcut değildir. O dairenin, insanlarca bilinmesi gereken birkısım meseleleri, şuunâtı vardır. Cenâb-ı Hakk'ın isimleri, mebde' ve meâd (yani başlangıcımız ve sonumuz), yaratılış, ceza, mükâfaat, cennet, cehennem, hesap, kitap, melâike gibi... Kur'ân bunlara yer verirken her birinin insanın yaratılış gâyesi açısından arzettiği ehemmiyet nisbetinde farklı sayılarda tekrar eder, açıklık getirir.

2- *Ubudiyet Dairesi:* Bu daire, kulluk dairesidir. İnsanların Allah'a karşı vazifelerini, birbirleriyle olan münasebetlerini ilgilendiren daire. Bu dairenin de pek çok meseleleri vardır. Bu meselelerden bazısı bazısına nazaran daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Keza, bir kısmının ehemmiyeti açık olduğu, herkesçe görüldüğü halde, bazılarının ehemmiyeti görülmez ve kolay kolay anlaşılmaz. Hatta öyle meseleler vardır ki, insanın yaratılış gayesi açısından birinci derecede ehemmiyet arzetmesine rağmen, kendi kendine bunu idrak etmesi mümkün değildir. Şu halde Kur'an-ı Kerim, kulluk dairesinin mesele ve vazifelerine temas ederken İlahî zaviyeden ehemmiyetli olanlara insanlar tarafından ehemmiyeti kavranamayacak, ihmal edilecek durumda olanlara daha çok yer vermeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Aksine ehemmiyetini kavramada zorluk çekilmeyecek olan veya ister istemez idrak edilip anlaşılacak olan meselelere şöyle bir temas edip, bir işarette bulunup geçmelidir.

Bu noktada hemen şunu söyleyebiliriz: Ubudiyet dairesinin vazifelerinden olan namaz, oruç, zekat, hacc gibi ibadetler İlahî zaviyeden, insanın yaratılış gayeleri açısından birinci derecede ehemmiyet taşıdığı halde, insanlarca kavranıp gereğince takdir edilmesi mümkün değildir. Öyle ise Kur'an burada ısrar etmeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Nitekim öyle olduğunu gördük.

Halbuki, yine ubudiyet dairesinin meselelerinden biri olan meslekî formasyon, yani, dünyevî istikbalin kazanılması, yeni nesillerin bu maksadla hazırlanması meselesi, bizzat insanlarca ehemmiyet takdir edilen, öncelikle düşünülen bir husustur. İnsan aklıyla, tecrübesiyle, maddî hayatın tabii nizam ve akışıyla o meseleyi düşünür, anlar ve tedbirini alır. Binaenaleyh bu mevzuun Kur'an'da ana davalardan biri olarak değerlendirilip doğrudan ele alınmasına gerek yoktur. Tebeî bir nazarla, tâli bir mesele olarak ele alıp dolaylı şekilde yer vermek, temas edip geçmek yeterlidir ve gerçekten de öyle yapılmıştır.

KUR'AN'DA MESLEKÎ İHZARİYELER:

Yukarıdaki kısa açıklamadan sonra şunu söyleyebiliriz: Meslek öğretimi meselesini sarih olarak ele almamış olan Kur'an-ı Kerim buna ihzariyeler tarzında yer vermiştir. Yani meslekî öğretim ve formasyonu netice verecek birçok hazırlayıcı (ihzarî) unsurlar, dinî emirler olarak Kuranî mesaja dercedilmiştir. Bunlar ferdî ve içtimâî hayatın gereği olarak herkesin ister istemez karşılaşacağı bazı maddî emrivakilerin yönlendirilmesi ile sağlanmıştır. Bir başka ifade ile Kur'an, maddî hayatın vazgeçilmez bir kısım meselelerine dinî bir yaklaşımla temas ederek bunların helal olan cihetini, Allah nezdinde makbul ve güzel olan tarz ve istikametini beyan etmiş, uhrevî mükâfaatı hatırlatarak gösterilen istikamette tayin edilen tarzda gidilmesini talep etmiştir. Bu taleplerin hakkıyla yerine getirilmesi, mü'mini, ister istemez bir maksada hazırlayacak ve bir hedefe sevkedecektir. *"Meslekî formasyon"* olarak tebellür ve tezahür eden bu "hedef"e, ferdi, dolaylı olarak hazırladığı için Kur'an' da yer verilmiş olan bu tedbirî unsurlardan her birine -günlük lisanımıza kısmen yabancı da düşse- ihzariye veya "dispozisyon" diyebiliriz.

Şimdi ifası, mü'mini bir meslek sahibi olmaya ve bir meslek icra etmeye ve çocuğunu bir meslek üzere yetiştirmeye sevk ve mecbur eden bu Kur'anî ihzariyelerin mühim olanlarından birkaçını belirtmeye çalışacağız.

1) Rızık Helal ve Temiz olmalıdır: "Mü'min bir kimse her şeyden

önce helal ve temiz olan şeyleri istihlak etmek zorundadır. Yediği veya kullandığı şeylerde maddî ve manevî bir kir bulunduğu takdirde yaptığı ibadetlerin kabul edilmeyeceğini Hz. Peygamber haber veriyor. Esasen Kur'an'ın ifadesine göre, ta Hz. Adem'den beri bütün peygamberlere -ve dolayısıyla insanlara- helal ve temiz şeylerin yenmesi emredilmiştir.

"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyin, faydalı iş işleyin. Doğrusu ben, yaptığınızı bilirim" (Mü'minûn 51)

Bir diğer ayette de şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler! Sizi rızıklandırdığımızın temizlerinden yiyin. Yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin" (Bakara 172).

2) Helal Rızık , Emek Eseridir: Kur'an-ı Kerim, yukarıda kaydettiğimiz misallerde olduğu üzere, birkısım ayetlerinde "helal ve "temiz" rızık yemeyi emrederken, diğer bazı ayetlerinde helal rızkın "ferdî" emekle elde edileceğini ifade etmiştir:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى (Mealen): **"İnsan için çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39).

Bütün peygamberlerin (aleyhimüsselam) ellerinin emekleriyle geçindiğini ifade eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de yukarıda kaydettiğimiz ayetleri açıklar mahiyette olmak üzere şöyle buyurur:

"Kişi, elinin emeğinden daha hayırlı bir şey asla yememiştir." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrıca, helal rızık için çalışmayı, her Müslümanın "vacib"lerinden biri olarak ifade etmiştir.

Diğer taraftan İslam alimleri, "İlim taleb etmek her Müslümana farzdır" hadisinde ifade edilen "ilm"den muradın "haram-helal ilmi" olduğunu söyleyerek helal kazancın ve buna imkan veren meslek bilgisinin ehemmiyetini dile getirmişlerdir.

3) İnsanlar Birbirlerine Muhtaçtırlar: İnsanları diğer canlılardan ayıran hususiyetlerden biri de hemcinsine olan ihtiyacıdır. Hayvanlar da şüphesiz hemcinslerine ihtiyaç duyarlar ama bu, insanlarınki kadar çok yönlü ve zaruri değildir. Tabiatı icabı medenî bir hayat yaşamak zorunda olan insanın ihtiyaçları çoktur ve bunların hepsini tek başına kendisi karşılayamaz.

Başkalarına olan ihtiyaç, iktisadî hayatta, rızıkların farklılığı şeklinde kendini ortaya koyar. Çalışmanın ve iktisadî gelişmenin, binnetice medenî ve teknik terakkinin de sebep ve zenbereği olan bu ekonomik farklılık ve ihtiyaç durumudur ki, cemiyette işbölümünü ortaya çıkar-

makta, kimini terzi, kimini ayakkabıcı, dülger, bakkal, taksici, pilot, amir, memur, patron, işçi, asker, komutan vs. yapmaktadır. Bakkal dükkanını işleten bakkal, mesleğini icra için müşterilerine hizmet ederken kazandığı parayla ayakkabıcı, terzi, taksici gibi pek çok meslek sahibini çalıştırmakta, istihdam etmektedir. Hz. Peygamber'in, "İnsanların efendisi insanlara hizmet sunandır" sözünün ışığında değerlendirecek olursak herkesin fevkinde yer alan devlet reisliği bile "herkese hizmet" sunan bir vazife olarak değerlendirilebilir.

Medenî hayatın devamı bu işbölümü olmaksızın düşünülemeyeceğinden, bazı mütefekkirler, çok haklı olarak, insanlık için, en büyük felaketin, ferdler arasındaki her çeşit farklılığın kaldırılıp mutlak eşitliğin sağlanacağı günde geleceğini söylemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, mevzumuz açısından son derece ehemmiyetli olan bir ayette, bu karşılıklı ihtiyaç durumuna parmak basarak, rızıkların farklı kılınmasındaki hikmeti belirtir: *"İşbölümü ile birbirleri için çalışmak..."*

أهم يقسمون رحمت ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سخريا.

(Mealen): **"Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaştırıyorlar. Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık"** (Zuhruf 32).

Ayette geçen "iş gördürme" tabiri asıl mevzumuz olan "meslekî formasyon" meselesi açısından büyük ehemmiyet taşır. Zira, gördürülen işler belli bir mesleği ilgilendirir. İnsanların, birbirlerinin işini görebilmesi için o işlerde yetişmesi gerekir. Her işi bilen veya hiçbir işi bilmeyen insanlardan müteşekkil bir cemiyet düşünülemez. Vasıflı mahareti en az isteyen "amelelik" ve "hamallık" bile belli bir tecrübe ve formasyon ister.

Şu halde, birbirlerine iş gördürme esasına dayandırılan helal rızık temini için, yeni yetişen nesillerin "iş görebilir" vasıfta olması şarttır. Bu da meslekî formasyonu gerektirir.

4) Dünya İçin Talep Emri: "İslam dinini diğer pek çok din ve sistemden ayıran bir husus, dünya ve ahiret, madde ve mana, ruh ve beden muvazenesidir. Bunlardan biri, diğeri için feda edilmez. Her ne kadar ahiret düşüncesini zihinlerde daima canlı tutmak isterse de dünyanın ihmal edilmesini talep etmez. Bilakis dünyanın da unutulmaması, ihmal edilmemesi tenbih edilir. Kur'an-ı Kerim bazı ayetlerinde gerçekten ahi-

reti hiç düşünmeden sadece dünyayı talep edenleri kınarken, diğer bazı ayetlerinde de hem dünya ve hem de ahireti talep edenleri takdir eder ve ayrıca وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا **"dünyadaki nasibini unutma"** (Kasas 77) der.

Dünya ve ahireti beraberce talep etmeyi emreden ayetlerden biri de şudur:

"İnsanlardan: "Rabbimiz! Bize dünyada ver" diyenler vardır. Öylesine ahirette bir pay yoktur. "Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, ateşin azabından koru" diyenler vardır. İşte onlara kazançlarından ötürü karşılık vardır.." (Bakara 200-202).

(Bunu tamamlayan) bir diğer ayet de mealen şöyle:

"Dünyayı isteyene -istediğimiz kimseye dilediğimiz miktarda- hemen veririz. Sonra ona cehennemi hazırlarız, yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Ahireti isteyip, inanmış olarak onun için gerekli çalışmada bulunan kimselerin, işte onların çalışmaları meşkur (makbul) olur. Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin vergisinden birbiri ardınca veririz. Rabbinin vergisi kimseden men edilmiş değildir" (İsra 18-20).

5- Çocuğun Maddî İstikbalini Düşünme Fikri: Meslekî formasyon meselesini aydınlatan ve garantileyen bir husus da budur. Kur'an-ı Kerim'de bu fikir pek açıktır. Ancak, Kur'an bu mevzuyu, yarınlarını samimi olarak düşünüp tedbir alacak hamiden mahrum olan yetimlerin ihmal ve istismarını önlemek maksadıyla, yetimlerle ilgili olarak teşrî etmiştir. Biz de bu kadarcık bir işaretle yetinip, meseleyi yetimlerle alâkalı bahse bırakıyoruz. [28]

MESLEK MEVZUUNDA YÜKSEK İDEAL: Çocuğun maddî istikbali meselesinde dikkatimizi çeken Kur'anî bir orijinalite, meslek hususunda yüksek idealler vermiş olmasıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim'de çocuğun meslekî formasyonuyla doğrudan alâkalı ayetlere, emirlere rastlanmaz iken, bu konuyla zımnen de olsa ilgi kurabileceğimiz birkısım ayetlerde yüksek ideallerin sözkonusu edildiğini görmekteyiz.

Bu ayetlerden biri daha önce de temas ettiğimiz ideal bir Müslümanın on beş kadar vasfının zikredildiği bir pasajda geçer. İşte burada kaydedilen ve bir mü'minde bulunması gereken ideal vasıflardan biri, arkadan gelecek zürriyetinin istikbali için Cenab-ı Hak'tan talepte bulunmaktır:

28- Bu bahis kitabımızın birinci cildinde genişçe işlenmiştir. (s. 389).

"Onlar: "Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et, bizi müttakilere önder yap" derler." (Furkan-74)

Yine bu meseleyle irtibat kurabileceğimiz, eski peygamberlerle alâkalı bir kısım dualarda da aynı manayı bulmaktayız. *Hz. İbrahim* ve Hz. *İsmail*, Ka'be'nin temellerini yükseltince şu duayı yaparlar:

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ * رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ * رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

(Mealen): **"Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur, şüphesiz ki sen, hem işitir, hem bilirsin. Rabbimiz! İkimizi sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir. Bize ibadet yollarımızı göster.. Rabbimiz! İçlerinden onlara senin ayetlerini okuyan, kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve hakim olan ancak sensin."** (Bakara 127-129).

Yine *Hz. İbrahim*, Cenab-ı Hakk'ın: "Seni insanlara önder kılacağım" hitabına karşı **"Soyumdan da"** (Bakara 124) talebinde bulunur.

Hz. İbrahim'in çocukları için yaptığı dua ile, yeni nesillere verilecek formasyon meselesi arasında kurulan irtibatın oldukça zayıf olacağına dair yapılacak bir itiraza hak vermekle birlikte, hemen kaydetmek isteriz ki, İslam fakihleri, çocukların meslekî tevcih ve formasyonu meselesinde, ayet-i kerimelerde ifade edilen espiriye uygun esas getirmişlerdir. Yani çocuğa öğretilecek meslek, çocuğun babasının icra etmekte olduğu –halkın telakkisi açısından- meslekten şerefçe daha düşük olmamalıdır. Sözgelimi, mesleği sarraflık olan bir kimse, çocuğunu, itibarca daha dûn olan terziliğe vermemelidir. Şafii fakirlerinden Maverdi (v. 450/1058), mevkii yüksek bir babanın çocuğunu, şu veya bu nokta-i nazardan zarar ve aşağılanma getirecek bir mesleğe vermemesi gerektiğini söyler. Hanefî fakihlerinden Üsrûşenî de (v. 632/1230), çocuğu, babasının mesleğinden daha düşük bir mesleğe vermemek gerektiğini ifade eder.

Burada belirtilmek istenen husus, halkın örfünde ve efkar-ı umumiyede mevcut olan değerlendirmelerin nazar-ı itibara alınması gereğidir. Mücerred din açısından şu veya bu mesleğin diğer bir mesleğe nazaran daha şerefli olduğunu söylemek mümkün değildir. Üstelik şu mesleğin şerefli, öbürünün şerefçe dûn olması gibi değerlendirmeler zamana, zemine, içtimâî muhite göre değişen izafi hükümlerdir.

Hanbelî alimlerden olan İbnu Kayyim (v. 751/1350) daha değişik bir görüşle, çocuğun göstereceği istidada göre meslek veya mektebe verilmesini teklif eder: "Eğer baba, çocukta iyi bir anlayış, sıhhatli bir idrak, kuvvetli bir hafıza ve yeterli bir kavrama keşfederse onu ilme teşvik etmelidir. Zira bu vasıflar, ilmi kolayca kabul için çocukta fıtrî bir kabiliyetin varlığına delildir. Bunun aksine, çocukta mesleklerden birine müteveccih bir heves ve kabiliyet görürse ve bu meslek de mübah ve insanlar için faydalı bir meslek ise, çocuğu o sahada yetiştirmesi gerekir."

Hülasa, bütün İslam mezhepleri, bülüğ çağından önce, çocuklara meslek öğretilmesinin lüzumunda ittifak etmekle kalmayıp, bu mesleğin çocuğun kabiliyet ve ailesinin içtimâî mevkiine uygun olmasını ve insanlara faydalı bulunmasını da şart koşarlar. Bu hükümlere giderken alimlerin, bir kısmını yukarıda kaydettiğimiz Kur'anî nasslardan istifade ettiği muhakkaktır. İslam dini, ayrıca çocuğa, bülüğdan önce meslek öğretme vecibesinin nazariyatta kalmayıp, fiilen gerçekleşmesini sağlamak için, başkaca prensipler koymuş, mümkün mertebe bu hususu teminat altına almaya çalışmıştır. Ancak konunun teferruatına girmek bizi asıl maksadımızdan uzaklaştıracaktır.[29]

EN HAYIRLI MESLEK:

Çocuklara öğretilmesi gereken meslekler hususunda bazı temel bilgiler verdikten sonra, meseleye bir başka açıdan da ışık tutmak isteriz. Dinimize göre hangi meslek efdaldir? Bu hususta İbnu Hacer'in bir tahkiki şöyle: "Maverdî der ki: "Temel kazanç yolları üçtür:

29- Bu meselede fazla bilgi için İslam'da Çocuk Hakları (İstanbul 1980) adlı kitabımız görülebilir. (s. 111-116).

Görüldüğü üzere, İslam dini, çocuğa meslekî bir formasyon kazandırılması işine, dinî terbiye kadar ehemiyet vermiş olmaktadır. Meslekî formasyon işi, anarşi bataklığında boğulma noktasına getirilen günümüz Türk gençliği için ayrı bir önem taşımaktadır. En fazla bin yıllık tarihimizde rastlanmayan böyle bir anarşinin çıkışında tedrisat sistemimizde dinî eğitim yokluğu kadar meslekî eğitimin yokluğu da müessir olmuştur. Bunu bizzat anarşiye düşmüş olanların gazetelerde çıkan itiraf ve beyanlarında açık seçik görmemiz mümkündür. Bunlardan biri 9.3.1983 tarihli Tercüman'da şöyle diyor:

"..İş arama sırasında ne iş yapabileceğim sorulduğunda her şeyi yapabileceğimi bildiriyor ve ne kadar saklarsam saklayayım, lise mezunu olduğum ortaya çıkıyordu. Yani, yarım yamalak, gereksiz çok şey bilen ama, aslında (işe yarar) çok az şey bilen işsiz bir genç.

Aramalarımın boşa çıkması yanında şöyle bir ortak tavır görüyordum: Liseyi bitirmek için harcadığım yıllara ve harcadığım çabaya acıyorum. Niye bu ülkenin güçlükle oluşturduğu (maddî) birikim böylesine acımasız ve sonuçsuz bir çaba uğruna sarfediliyordu. Amerika'nın en yüksek tepesini, Don nehrinin uzunluğunu, Hammurabi kanunlarını, modern mantığın denklemini bilmeyen insanlar nasıl oluyor da bize, bu bilgileri ezberlemiş kişilere verecek iş bulamıyorlardı. Topluma bir türlü uyum sağlayamıyordum."

★ *Ziraat,*

★ *Ticaret,*

★ *Sanat.*

Şafii mezhebine göre, bunlardan en temizi ticarettir. Der ki: "Bana göre en temizi ziraattir. Çünkü tevekküle daha yakındır." Nevevî, Buharî'de gelen مَا اَكَلَ اَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ اَنْ يَاْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ "**Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taam yememiştir**" hadisine dayanarak Maverdî'nin bu görüşünü tenkid eder ve: "Doğru olan şudur: En temiz kazanç el emeğiyle olandır." Nevevî devamla der ki: "Eğer ziraatci ise, bu en temiz kazançtır. Çünkü bu da el emeğiyle hasıl olmaktadır. Bunda tevekkül de var, insan ve hayvanlara şamil faydalar vs. de var."

Ben de derim ki (İbnu Hacer): "El amelinden olan ziraatin de üstünde cihad yoluyla kâfir malından elde edilen kazanç var. Bu Resulullah ve ashabının da kazanç yoludur. Bu, kazançların en eşrefidir. Çünkü bundan hem Allah kelamını yüceltip Allah düşmanlarının kelamını alçaltması var, hem de uhrevî menfaatler var." Nevevî der ki: "Kim eliyle çalışmazsa onun hakkında ziraat, zikrettiğimiz sebeplerle daha faziletlidir."

Ben de (İbnu Hacer) derim ki: "Burada kasdettiği husus, başkalarına şümûlü olan faydalardır. Ama şümullü faydalar ziraate münhasır değildir. Bilakis her bir el emeğinde şümullü faydalar vardır. Çünkü onda insanların ihtiyaç duyduğu şeylerin hazırlanması mevzubahistir. Gerçek şu ki, bunun muhtelif mertebeleri vardır; ahvale ve eşhasa göre değişir."

El emeğinin üstünlüğü, kişiyi ataletten, lehviyattan koruyup, hayırlı işle meşgul etmesi, bu suretle nefsi kırması, başkasına muhtaç olup dilenme zilletinden kurtarması gibi sebeplerden ileri geldiği belirtilmiştir.

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVİK, HARAMDAN SAKINDIRMA

5161 ١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إنَّ اللهَ تعالى طَيِّبٌ، لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّباً. وإنَّ اللهَ تَعالى أمَرَ المُؤْمنينَ بمَا أمَرَ بِهِ المُرْسَلِينَ. فقَالَ تَعالى: يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا منَ الطَّيِّبَاتِ واعْمَلُوا صَالحاً. وَقَالَ تَعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ. ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أشْعَثَ أغْبَرَ، يمدُّ يديهِ إلى السَّمَاءِ: يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، ومَطْعَمُهُ حرَامٌ، ومَشْرَبُهُ حرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حرَامٌ، وغُذِيَ بِالْحَرَامِ فأنَّى يُسْتَجَابُ لِذلِكَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الأشْعَثُ » البعيد العهد بالدهن والغسل والنظافة وكذلك الأغبر.

1. (5161)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) şöyle hitap ettiler:

"Ey insanlar! Allah Teala hazretleri tayyibtir, tayyibten başka bir şey kabul etmez. Allah'ın mü'minlere emrettiği şeyler, peygambere emretmiş olduklarının aynısıdır. Nitekim Allah Teala hazretleri (peygamberlere):

"Ey Peygamberler, temiz olanlardan yiyin de salih amel işleyin" (Mü'minun 51) *emretmiş, mü'minlere de:*

"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin" (Bakara 172) *diye emirde bulunmuştur."*

Sonra seferi uzatıp, saçı başı dağınık, toz-toprak içinde kalan ve elini semaya kaldırıp: "Ey Rabbim, ey Rabbim" diye dua eden bir yolcuyu zikredip, dedi ki:

"Bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve (ne-

tice itibariyle) haramla beslenmektedir. Peki böyle bir kimsenin duasına nasıl icabet edilir?" buyurdular." [Müslim, Zekat 65, (1015); Tirmizî, Tefsir, Bakaar, (2992).

AÇIKLAMA:

Tayyib, temiz demektir. *Kadı İyaz* Allah'ın Tayyib diye tavsifini, O'nun her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olmasıyla izah eder. Bu manada Allah'ın Kuddüs ismi de mevcuttur.

2- Hadis-i şerif, kişi haramla beslendiği takdirde cihad, sıla-yı rahim, hac, kesb-i rızık gibi maksadlarla, uzun, zahmetli yolculuklara bile katlansa amellerinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir.

3-Dua edecek olan kimse önce yeyip içtiğinin maddî manevî temizliğine dikkat edecektir. Aksi takdirde duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu noktada, bütün ibadetlerin Allah katında bir nevi "dua" olarak yükseldiğini hatırlamamız gerekir. Öyle ise maddî ve manevî temizlik olmadı mı, ibadetlerimizin hiçbiri makbul olmayacaktır.

5162 ٢– وعن خَوْلَةَ الأنصارِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ رِجَالاً يَتَخَوَّضُونَ في مَالِ اللهِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَلَهُمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيامَةِ]. أخرجه البخاري والترمذي.

«يتخوّضون» أي يأخذونه ويتملكونه كما يخوض الانسان الماء يميناً وشمالاً.

2. (5162)- *Havle el-Ensariyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Şöyle buyurmuşlardı:

"Bir kısım insan vardır, Allah'ın mülkünden haksız bir surette mal elde etmeye girişirler. Halbuki bu, kıyamet günü onlara bir ateştir, başka değil." [Buhârî, Hums 7; Tirmizî, Zühd 41, (2375).]

5163 ٣– وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ وَإنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ في الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى، يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ. أَلاَ وَإنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، وَإنَّ حِمَى اللهِ مَحَارِمُهُ. أَلاَ وَإنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ]. أخرجه الخمسة.

«استبرأ لدينه وعرضه» أي طلب التبرّي من التهمة والخلاص منها.

و«رعى حول الحمى» إذا طاف به ودار حوله.

و«المُضغة» القطعة من اللحم بقدر اللقمة.

3. (5163)- *Nu'man İbnu Beşir* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da tebrie etmiş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var kı, eğer o sağlıklı olursa cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir." [Buharî, İman 39, Büyû 2; Müslim, Müsakat 107, (1599); Ebu Davud, Büyû 3, (3329, 3330); Tirmizî, Büyû 1, (1205); Nesâî, Büyû 2, (7, 241).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, dinimizde eşya hakkında üç hükmün mevcudiyetini haber veriyor:

1) Eğer bir şeyin yapılmasına hükmedilmiş, terkine vaid beyan edilmiş ise bu açık helaldir.

2) Bir şeyin terkine hükmedilmiş yapılmasına da vaid beyan edilmiş ise bu da açık haramdır.

3) Bir şey hakkında bunlardan birine hükmedilmemişse o da şüphelidir.

"Helal olan, apaçık bellidir" sözü "açıklanmasına ihtiyaç yoktur, herkes onu aynıyla, vasfıyla, zahir delillerle bilmede müşterektir" demektir. Üçüncü kısım, hakkındaki kapalılık sebebiyle şüphelidir, haram mı, helal mi olduğu bilinemez. Hadis-i şerifin beyanına göre durumu böyle şüpheli olandan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü, nefsülemirde haram idiyse ondan kaçınmakla ona bulaşmaktan beri olmuş olur". Helal idiyse, (ittika) kasıdla onu terketmiş olmaktadır (ki helalin terki zarar vermez). Zira, eşyada aslolan, haramlık ve mübahlık yönüyle muhtalit olmasıdır.

Eşya hakkında "helal" veya "haram" hükümleri bazan beraberce reddedilir. Bunlardan biri öncelik kazanamazsa , o şey hakkındaki hüküm, üçüncü kısma girer.

2- Hadiste gelen "insanların çoğu bunları bilmez" ibaresi, "şüpheli şeylerin haram mı helal mi olduğunu bazı kimseler bilir" manasını ifade eder. Ancak bunlar sayıca azdır ki müçtehid dediğimiz alimleri kasteder. Öyle ise bunların şüphelilik hali, müçtehid olmayanlaradır. Ancak iki delilden birini tercih edememe durumunda onlara da şüphe arız olur.

3- Hadis, şüpheli şeylerden kaçınanların dinlerini noksanlıktan, ırzlarını ta'ndan berî kılacaklarını haber vermektedir. Hadis, kazanç ve yaşayışında şüpheli şeylerden kaçınmayan kimsenin kendini birkısım ta'nlara maruz kılacağını haber vermektedir. Böylece, dinî emirlere ve mürüvvetin gereklerine uymak gerektiği ifade edilmiş olmaktadır.

4- Şüpheli şeylerin hükmü hususunda alimler ihtilaf etmiştir.

★ Bazısı: *"Haram"* demişse de bu merduddur.

★ Bazısı: *"Mekruh"* demiştir.

★ Bazısı: *"Hüküm verilmez, tevakkuf edilir"* demiştir.

5- Ulemanın şüpheliler hakkında ileri sürdüğü yorumlar dört kısımdır. Buna göre şüpheliler:

1) Delillerin tearuzuyla ortaya çıkar.

2) Ulemanın ihtilafıyla ortaya çıkar. Bu da önceki durumdan ileri gelir.

3) Bundan murad *"mekruh"*la kastedilen şeydir. Zira *"mekruh"* da *"yapılan"* veya *"terkedilen"* bir şeydir.

4) Bununla "mübah" murad edilmektedir.

5) *İbnu Hacer,* kişilere şartlara göre bu yorumlardan her birinin haklılığı olduğunu söyler.

6) Bazı alimler: "Mekruh, kulla haram arasında bulunan bir eşiktir, mekruha çokca yer veren, harama girmiş olur; mübah da, kulla mekruh arasında yer alan bir eşiktir, mübaha çokca yer veren mekruha girmiş olur" demiştir. Bu görüşü şu hadis desteklemektedir: اجعلوا بينكم وبين الحرام سترة من الحلال من فعل ذلك استبرأ لعرضه ودينه ومن ارتع فيه كان كالمرتع الى جنب الحمى يوشك ان يقع فيه *"Haramla aranızda helalden bir sütre (engel) koyun. Kim bunu yaparsa dinini ve ırzını tebrie etmiş olur. Kim de (arada bir*

sütre olmadan) oralarda dolaşırsa koruluk (yasak bölge) kenarında otlayan her an oraya düşecek durumda olan koyun gibidir."

İbnu Hacer der ki: "Bunun manası şudur: Helalin işlenmesi, kişiyi mekruha veya harama atacak endişesinin bulunduğu hallerde, o helali işlemekten kaçınmak gerekir. Mesela temiz şeylerin fazla istihlaki böyledir. Zira fazla istihlak, kişiyi fazla kazanmaya muhtaç kılar. Bu ise kişiyi müstehak olmadığı şeyi almaya sevkedebilir veya fazla istihlak kişiyi gaflete, anlayış kıtlığına atabilir. Fazla istihlak hiçbir zarar vermese bile en azından ibadete mani oluşu meşguliyetleri artırır. Bu, herkesçe bilinen bir husustur."

İbnu Hacer, mekruh şeylerden de kaçınmanın ehemmiyetini belirtme sadedinde der ki: "Şurası açıktır ki, mekruhu çok işleyen kişide yasak şeyleri yapma hususunda bir cür'et hasıl olur. Veya haram olmayan yasağı işleme alışkanlığı onu, aynı cinsteki haram olan veya bir şüphe bulunan yasağı işlemeye sevkeder. Bu ise, yasaklanan şeyi yapan kimsenin kalpteki vera nurunun eksikliği sebebiyle kalbinin kararmasını hasıl eden bir durumdur. Bu hal onu kolayca harama atar, kendisi iradî olarak haramı seçmemiş olsa bile. Nitekim, Buhârî'nin sadedinde olduğumuz hadisin Büyû bölümünde kaydettiği bir başka veçhinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: *"...Kim günah şüphesi sezinlediği bir şeyi terkederse, o haramlığı apaçık olan şeyi daha çok terkedici olmuştur. Kim şüphelendiği şeyi yapmada cü'retkâr olursa haramlığı açık olan şeye düşmesi yakındır."*

Yeri gelmişken, (tevbe edilmeyen) küçük günahların sonunda, insan kalbi küfürle sonuçlanacak bir kararmaya nasıl ulaşır meselesinin gayet mukni bir tahlilini Bediüzzaman'dan, burada bir kere daha kaydedeceğiz. Merhum tahliline Hz. Eyyub aleyhisselam'ın meşhur kıssası vesilesiyle yer verir. Der ki: "Hz. Eyyub aleyhisselam'ın zahirî yara ve hastalıklarının mukabili, bizim batınî ve ruhî ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışa, dış içe bir çevrilsek, Hz. Eyyub'tan daha ziyade yaralı ve hastalıklı görüneceğiz. Çünkü, işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren her bir şüphe, kalb ve ruhumuza yaralar açar. Hz. Eyyub aleyhisselam'ın yaraları, kısacık hayat-ı dünyeviyesini tehdit ediyordu. Bizim manevî yaralarımız, pek uzun olan hayat-ı ebediyemizi tehdit ediyor. O münacaat-ı Eyyubiyye'ye, o hazretten bin defa daha ziyade muhtacız. Bahusus nasıl ki, o hazretin yaralarından neş'et eden kurtlar, kalb ve lisanına ilişmişler; öyle de bizleri günahlardan gelen yaralar ve yaralardan hasıl olan vesveseler, şüpheler neuzubillah[30] mahall-i iman olan batın-ı

30- "Allah'a sığınırız. Allah korusun" demektir.

kalbe ilişip imanı zedeler ve imanın tercümanı olan lisanın zevk-i ruhanîsine ilişip zikirden nefretkârâne uzaklaştırarak susturuyorlar. Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra ta nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir manevî yılan olarak kalbi ısırıyor. Mesela: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılaından çok hicab ettiği zaman, melaike ve ruhaniyatın vücudu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emare ile onları inkar etme arzu ediyor. Hem mesela cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidatını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhu ile cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emare ve bir şüphe cehennemin inkârına cesaret veriyor. Hem mesela, farz namazını kılmayan ve vazife-i ubudiyeti yerine getirmeyen bir adam, küçük bir amirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan adam, Sultan-ı Ezel ve Ebed'in mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tenbellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve manen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubudiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir manevî adavet-i İlahiyeyi işmam eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe, vücud-u İlahiyeye dair kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helaket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki, inkar vasıtasıyla gayet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubudiyetten gelmeye mukabil, inkârdan milyonlar ile sıkıntıdan daha müthiş manevî sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder. Ve hakeza... bu üç misale kıyas edilsin ki بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ sırrı anlaşılsın."[31]

7- Son olarak şunu kaydedelim: İslam uleması, sadedinde olduğumuz hadise çok ehemmiyet vermiş ve İslam'ın dayandığı dört temel rivayetten biri saymıştır. Bu dört esası ifade eden meşhur iki beyite Ebu Davud'dan naklen şarihler yer verir:

عُمْدَةُ الدِّينِ عِنْدَنَا كَلِمَاتٌ مُسْنَدَاتٌ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ

اتْرُكِ الْمُشَبِّهَاتِ وَازْهَدْ وَدَعْ مَا لَيْسَ يَعْنِيكَ وَاعْمَلَنْ بِنِيَّةٍ

"Nezdimizde dinin esasları, mahlukatın en hayırlısı Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nın sözlerine dayanan birkaç kelimedir: *"Şüphelileri terket!", "(Dünyalığa karşı) zahid ol!", "Seni ilgilendirmeyen şeyleri (malayaniyatı) bırak", "Ve niyetle amelde bulun!"*

31- Ayet-i kerimenin meal-i münifi: **"Hayır, (hakikat öyle değil) bilakis, onların irtikab edegeldikleri (masiyetler) kalplerini yenmiş (paslandırmış)tır"** (Mutaffifin, 14).

Şarihlerimiz ehemmiyetiyle mütenasip olarak hadis üzerine uzun tahliller yapmışlardır. Biz bu kadarla yetiniyoruz.

5164 ٤- وعن سَلْمَانَ الفارسي وَابْنِ عبّاس رَضِيَ الله عنهم قالا: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: اَلْحَلاَلُ مَا أَحلَّ اللهُ في كِتَابِه، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللهُ فِي كِتَابِه، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، فَلاَ تَتَكَلَّفُوا السُّؤَالَ عَنْهُ]. أخرجه رزين.

4. (5164)- *Selman el-Farisî* ve İbnu Abbas (radıyallahu anhüm) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Helal, Allah Teala hazretlerinin kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah Teala hazretlerinin kitabında haram kıldığı şeydir. Hakkında sükut ettiği şey ise affedilmiştir. Onun hakkında sual külfetine girmeyiniz." Rezin tahric etmiştir. [Tirmizî, Libas 6, (1726); İbnu Mace, Et'ime 60, (3367).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, haramların ve helallerin miktarını, neler olduğunu sadece Kur'an-ı Kerim'in beyanlarına bağlamaktadır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de ya açık bir surette ya da mücmel olarak gelmiştir. Ayette: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا "**Allah'ın Resulü size her ne getirdi ise onu alın, her neden de yasakladı ise onu terkedin**" (Haşr 7) buyrulmuştur.

Bu ayette Kur'an'da sarih olarak zikri geçmediği halde Resulullah tarafından beyan edilen haramlar da mücmel olarak ifade edilmektedir. Şevkânî Neylü'l-Evtar'da der ki: "Haram ve helali Kur'an'la tahdid eden bu ve benzeri ibarelerden murad, Kur'an-ı Kerim'in bütün hükümlere şamil olmasını ifadedir. Ancak bu şümûl, her meselede sarih olmaz. Ya bir âmm ifadeyle, ya bir işaretle, ya da galib durumu zikir suretiyle olur. Nitekim bir hadiste إذ أوتِيتُ القرآن ومثله معه *"Bana Kur'an ve onun misli kadar da başka şey verildi"* buyrulmuştur."

Bu hadise göre hakkında sükut edilen şeyler yani Allah'ın, helal veya haram olduğunu beyan etmediği şeyler vardır. Bunları unuttuğu için değil, kullara rahmet olsun diye meskut geçmiştir. Bu sükut edilenlerin "affedilen şeylerden olması" mübahlıklarını ifade eder, yenmesi mübah, kullanılması da mübahtır.

Hadis, eşyada aslolanın ibahe olduğunu da ifade etmektedir. Bu hu-

susu şu ayet de te'yid etmektedir: هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً **"Allah, arzda olan her şeyi sizin için yaratandır"** (Bakara 29).

Bazı alimler bu ayetten hareketle, tütün ve tönbeki gibi maddelerin mübah olduğuna hükmetmiştir. Ancak muhakkik alimler, "...zararsı olmak şartıyla" diyerek bazı kayıdlar ileri sürmüşlerdir. Bunlar: "uzun vadede veya kısa vadede zarar veren eşyalar asla ve asla helal olamaz" demişlerdir. Muhakkikler, sigara, tütün, tönbeki gibi maddelerin kullanılmasında hemen ve açık zararın olduğunu, dolayısiyle bunların helal addedilmemesi gerektiğini söylerler.

5165 ٥ـ وعن الْمِقْدَامِ بن معدي كربْ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَاماً قَطُّ خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ]. أخرجه البخاري.

5. (5165)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"(Benî Adem'den) hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taamı asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvud aleyhisselâm elinin emeğini yerdi." [Buhârî, Büyû 15.]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı vecihlerinde: *"Kişi elinin emeğinden daha helal bir taam yememiştir"* şeklinde gelmiştir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın el emeğine verdiği ehemmiyeti ifade zımnında muhtelif ifadelere yer vermiştir. Biri de şöyledir: مَنْ بَاتَ كَلاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُوراً لَه "Kim işinden yorulmuş olarak geceyi geçirirse Allah'ın mağfiretine mazhar olarak gecelemiş demektir." Bir başka hadiste إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ "Kişinin yediği en temiz yemek kendi kesbindendir" denmiştir. Bir başka hadiste büyük peygamberlerin kazançlarıyla ilgili örnekler verilir:

وَكَانَ دَاوُدُ زَرَّاداً وَكَانَ آدَمُ حَرَّاثاً وَكَانَ نُوحٌ نَجَّاراً وَكَانَ إِدْرِيسُ خَيَّاطاً وَكَانَ مُوسَى رَاعِياً

"Hz. Davud zırhçı, Hz. Adem çiftçi, Hz. Nuh marangoz, Hz. İdris terzi, Hz. Musa çobandı (aleyhimüsselam)."

İbnu Hacer der ki: "Hadis, elle çalışmanın faziletini beyan etmekte ve şahsın bizzat mübâşeret ettiği işin, dolaylı olarak mübâşeret ettiğinden üstün olduğunu göstermektedir. Betahsis *Hz. Davud* aleyhisselam'ın

zikrindeki hikmet, yeme işinde kendi el emeğiyle yetinmiş olmasıdır. Aslında o, böyle yapmaya mecbur değil idi. Çünkü o, Allah Teala hazretlerinin de belirttiği üzere (Sâd 26) yeryüzünün halifesi idi. (Bu sebeple başkaca helal gelirleri vardı.) Ama o, her şeye rağmen efdal olanı tercih edip elinin emeğiyle kazandığını yedi. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm,* onun kıssasını, en hayırlı kazancın el emeğiyle elde edilen kazanç olduğu hususunda ihticac makamında zikretmiştir. Hadis ayrıca, kesbetme gayretinin tevekküle muhalif olmadığını, keza bir şeyi deliliyle birlikte zikretmenin dinleyici üzerinde daha müessir olduğunu takrir etmektedir."

5166 ٦ — وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يُبَالِي الْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنْهُ، أَمِنَ الْحَلاَلِ، أَمْ مِنَ الْحَرَامِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

وزاد رزين: «لاَ تُجَابُ لَهُمْ دَعْوَةٌ».

6. (5166)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"Öyle devir gelecek ki, insanoğlu, aldığı şeyin helalden mi, haramdan mı olduğuna hiç aldırmayacak." [Buhârî, Büyû 7, 23; Nesâî, Büyû' 2, (7, 243).]

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: *"Böylelerinin hiçbir duası kabul edilmez."*

AÇIKLAMA:

Hadis, mü'mini kazanç hususunda dikkatli olmaya, haram bulaşıyor mu bulaşmıyor mu araştırmada bulunmaya sevketmektedir. Bilhassa Rezîn'in ilavesi dua ve ibadetlerimizin kabul edilmesinin, rızkımızın helal olmasına bağlandığını ifade etmektedir. Dikkatsizlik sebebiyle, haramla bulaşan rızkın istihlâki, kişiyi öbür dünyada müflisler zümresine dahil edebilecektir. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* hakiki müflisi, dünyada parasını kaybeden olarak değil, burada her çeşit salih ameller yapmış olmasına rağmen, öbür dünyada şu veya bu sebeple, bu amellerinden, kendisine istifade edeceği hiçbir şey kalmadığı için cehennemi boylayan kimse olarak ifade buyurmuştur. Şu halde haramla beslenme de böyle bir neticeye götürecek sebeplerden biri olmaktadır. Rabbimiz muhafaza buyursun.

İbnu't-Tîn der ki: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm bu hali, malın fitnesinden sakındırmak için zikretmiştir. Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın peygamber olduğunu gösteren mucize ve delillerden biridir. Çünkü burada, kendi zamanında olmayan bir durumu haber vermektedir."

İKİNCİ FASIL

MÜBAH OLAN KAZANÇLAR

5167 ١ – عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أطْيَبَ مَا أكَلْتُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ. وإنَّ أوْلاَدَكُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5167)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Muhakkak ki yediğinizin en temizi kendi kesbinizden olandır. Muhakkak ki evladlarınız da kendi kesbinizdendir." [Ebu Davud, Büyû 79; Tirmizî, Ahkam, 22, (1358); Nesâî, Büyu 1, (7, 249); İbnu Mace, Ticarat 1, (2137), 64, (2290).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişiye en temiz mal olarak, kendi gayretiyle kazandığını göstermektedir. Bu sanatla olmuş, ticaret veya ziraatle olmuş farketmez. Yeter ki meşru kazanç yollarından biriyle olsun.

2- Hadiste ifade edilen ikinci husus, evlad malının anne veya babaya helal olduğunun, adeta kendi malı durumunda olduğunun takriridir. Bu sadette başka rivayetler de gelmiştir: إنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ مِنْ أطْيَبِ كَسْبِهِ فَكُلُوا مِنْ أمْوَالِهِمْ هَنِيئاً *"Kişinin evladı en temiz kesbindendir. Onların mallarından afiyetle yiyin."* Bir diğer rivayette أنْتَ وَمَالُكَ لأبِيكَ *"Sen ve malın babana aitsiniz"* buyrulur. Tirmizî, Ashab'ın: "Babanın eli, evladın malında serbesttir, dilediğini alır" dediğini kaydeder.

Hadislerde "evlad"ın kesb olarak ifadesi mecazdır. Ancak evlad ebeveyn sebebiyle, onların hizmetleriyle yetiştikleri için teşbih pek muvafıktır.

Hattâbî der ki: "Hadiste yer eden fıkıhtan biri şudur: "Anne ve babanın nafakası evlad üzerine vacibtir. Yeter ki, evlad ona malik olsun.

Alimler, anne ve babalardan hangilerine nafaka vacibtir; onların sıfatı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

★ *Şafii* der ki: "Nafaka fakir ve sakat olan ebeveyn için vacibtir. Ebeveynin malı varsa veya bedeni, sıhhati yerinde ise ve sakatlığı yoksa evlad üzerine nafaka düşmez."

★ Diğer fakihler ise: "Valideynin nafakası evlad üzerine vaciptir" derler. Bunlardan birinin, Şafii haretleri gibi sakatlık şartını koştuğunu bilmiyorum.

★ *Şevkânî,* bu babta gelen hadislerin tamamında şu hükmün çıkarılmasının sahih olduğunu belirtir: "Kişi evladının malında ortaktır, ondan yemesi caizdir; oğlu rıza gösterse de göstermese de farketmez. Keza israf ve tebzir olmamak kaydıyla, onda kendi malı gibi tasarruf etmesi de caizdir. Bahr'da şu hususta icma olduğu kaydedilmiştir: "Zengin evlada, fakir ebeveynin nafakası vacibtir."

5168 ٢– وعن سعد بن أبي وقّاص رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قَامَتِ امْرَأَةٌ جَلِيلَةٌ كَأَنَّهَا مِنْ نِسَاءِ مُضَرَ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا كَلٌّ عَلَى آبَائِنَا وَأَبْنَائِنَا وَأَزْوَاجِنَا، فَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ؟ قَالَ: الرَّطْبُ، تَأْكُلْنَهُ وَتُهْدِينَهُ. قَالَ أَبُو دَاود: الرَّطْبُ الْخُبْزُ وَالْبَقْلُ وَالرُّطَبُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5168)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sanki Mudar kabilesine mensup uzun boylu bir kadın ayağa kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz (kadın)lar babalarımız ve evladlarımız ve kocalarımız üzerine yüküz. Onların mallarında emirleri dışında, tasarrufu bize helal olan nedir?" diye sualde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Size helal olan "taze"dir. Ondan hem yiyin, hem de hediye edin!" buyurdular." *Ebu Davud* der ki: "Tazeden maksad ekmek, sebze ve taze meyve [gibi fazla kalınca bozulan yiyecekler]dir." [Ebu Davud, Zekat 44, (1686).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada kadınların koca veya evlatlarının malları üzerindeki tasarruf yetkilerini belirtmektedir. Yetkilerinin *ratb* çerçevesinde olduğunu beyan buyuruyor. Ratb yaş veya taze manasına geldiği için, alimler bunu dayanıksız istihlak maddeleri olarak tefsir etmişlerdir. *Ebu Davud,* bunu taze hurma manasına gelen rutabla açıklamıştır. Ancak,

kuru olmayan üzüm ve diğer taze meyvelerin hepsine şamil olduğu açıktır. Alimler daha ileri giderek, uzun müddet kaldığı takdirde bozulacak olan bütün yiyecek maddelerine teşmil ederler: Pişmiş yemekler, süt, taze meyve sebzeler vs. Kadınlar bunlar üzerinde kocalarından izin almadan tasarrufta bulunabilirler.

Ancak şu da var ki, örfen bunlarda kocanın peşin rızası kabul edilir. Dolayısiyle, zımnen bilgisi ve müsaadesi var demektir. Şarihler, bu maddeler hakkında kadının tasarrufuna razı olmadığını koca önceden belirttiği takdirde, kadın bunlardan da rastgele, izinsiz sarfedemez, derler.

Aliyyü'l-Kâri, Ebu Davud'un kaydettiği *"Kadın kocasının malından, onun (sarih) emri olmadan infak ederse ecrin yarısı onundur"* hadisiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Kadın kendi nafaka hakkından fazlasını alıp tasaddukta bulunsa, aldığı fazlalığı kocasına borçlanır. Eğer kocası haberdar olunca, buna rıza gösterirse, kadına nafakasından tasadduku sebebiyle kocaya terettüp edecek ecrin yarısı terettüp eder, ecrin yarısı da kocaya gelir. Çünkü kadın kendi nafakasından fazlasını onun malından tasadduk etmiştir ve bu fazlalık kocanın hakkıdır."

Bu hususta *Nevevî* hazretleri de şunu söyler: "Bil ki, mal üzerinde çalışana, yani hazinedar olsun, zevce ve köle olsun her birine, malda tasarruf hususunda mal sahibinin izni gerekir. Eğer mal sahibinin izni yoksa, bu sayılanlardan her üçüne de herhangi bir sevap mevzubahis olamaz. Dahası başkasının malını, izni olmadan tasarrufu sebebiyle vebal altında kalırlar.

İzin iki çeşittir: Biri nafaka ve sadaka hususunda sarih izindir, ikincisi, cari örften anlaşılan mefhum (ve mukadder) izindir. Bir dilenciye verilen bir parça sadaka vs. gibi. Bu örfte cari olduğu için, örfen koca ve mal sahibinin bu çeşit bağışlarda izni var kabul edilir. Dolayısıyla, aksini söylemedikçe bunlarda izin var kabul edilir. Eğer bu hususta tam bir örf yoksa ve kocanın rızası hususunda şekk hasıl olursa veya koca cimri biri ise ve halinden razı olmadığı anlaşılırsa veya şekke düşülürse, kadına ve başkasına sarih izin olmadan tasadduk caiz olmaz."

Nevevî bu meyanda belirtir ki: "Kadın, örfçe müsamaha ile karşılanan miktardan fazlasını sarih izin olmadan tasadduk ederse yine sorumlu olur. Çünkü, örfçe müsamaha ile karşılanan miktar çok değildir, az bir miktardır. Öyleyse, bu herkesçe maruf miktarı tecavüz ederse bu caiz olmaz. Bu husus, bir başka hadiste اذا ا نفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة *"Kadın, evinin yiyeceğinden, fesad vermeyecek şekilde infak ederse, kadına infakı, kocasına da kesbi sebebiyle ücret vardır"* ibaresiyle ifade edil-

miştir. Yani infak, "fesad vermeyecek şekilde" olmalıdır. Bu ibarede *Aleyhissalâtu vesselâm* iki şeye dikkat çekmiş bulunmaktadır:

1) Kadın örfçe kabul edilen miktarın sınırını aşmamalıdır.

2) Bu tasadduku yiyecek nevinden olmalıdır. Çünkü, örfen ekserî insanlar arasında ve umumiyetle yiyecek nevinden şeylerde tasadduk caridir, gümüş ve altın paralarda cari değildir."

5169 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَتْ هِنْدٌ امْرَأَةُ أَبِي سُفْيَانَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنْ أبا سُفْيَانَ رجلٌ شَحِيحٌ لَيْسَ يُعْطِينِي مَا يَكْفِينِي وَوَلَدِي إلاَّ مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لاَ يَعْلَمُ فَقَالَ: خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (5169)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Süfyan'ın karısı Hind, (Bir gün gelerek) "Ey Allah'ın Resulü dedi. Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Durumu idare için, onun bilmez tarafından, almam gerekiyor! (Ne yapayım?)"

Aleyhissalâtu vesselâm:

"Örfe göre sana ve çocuğuna kifayet edecek miktarda al!" buyurdular" [Buharî, Büyu 95, Mezalim 1, Nafakat 5, 9, 14, Eyman 3, Ahkam 14, 180; Müslim, Akdiye 7, (1714); Ebu Davud, Büyû 81, (3532); Nesaî, Kudat 30, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resulullah*'ın "al" emri ibahe ifade eden bir emirdir. Vücub için değildir.

2- Hadiste, fetva istemek veya şikayet etmek gibi bir maksadla, kişinin hoşlanmayacağı bir vasfıyla zikrine cevaz var. İşte bu hal, gıybetin caiz olduğu yerlerden biridir.

3- Hadis, iki taraftan birini, öbürünün gıyabına dinlemenin caiz olduğunu gösterir. Hanefiler gaib üzerine hükmü kabul etmezken, Şafiiler bu hadise dayanarak kabul ederler. *Nevevî*, "Ebu Süfyan gaib değildi, gaib üzerine hüküm için, gaibin memlekette olmaması veya bulunamayacak şekilde görünmez olması şarttır. Bu, gaibe hüküm örneği olamaz, bu bir fetvadır" der. Nevevî'nin görüşünü takdirle karşılayan İbnu Hacer, bu rivayette *Ebu Süfyan*'ın o mecliste hazır olduğuna rastladığını kaydeder. Rivayete göre, Hind, biat ederken, "Çalmamak" maddesine gelince, "Ben Ebu Süfyan'ın malından almıştım" der. Ebu Süfyan da kalkıp: "Malımdan aldığın sana helal olsun!" der.

4- Hüküm ve fetva sırasında hakim, yabancı kadının kelamını dinleyebilir. Kadının sesi avret diyenler, bu cevazı *"zaruret için"* diyerek te'vil etmiştir.

5- Nafakanın kabzı meselesinde kadının sözü muteberdir. Eğer erkeğin sözü muteber olsaydı ve infak ettiğini iddia etseydi, bu beyyine, yeterli miktarda nafaka verdiğini isbata kâfi gelirdi.

6- Kadının nafakası erkeğe vacibtir ve onun miktarı "yetecek kadar" olmalıdır. Ulemanın çoğu bu görüştedir. Cüveynî'nin nakline göre "Şafii de bu görüştedir. Ancak Şafiî'den meşhur olan görüşe göre, o bunu müdd'le miktara bağlamıştır. Şöyle ki:

★ Zengin kocaya her gün iki müdd terettüp eder.

★ Orta halliye bir buçuk müdd terettüp eder.

★ Fakire bir müdd terettüp eder.

Nafakanın müddle miktara bağlanma işi, İmam Malik'ten de rivayet edilmiştir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde: "Bu hadis ashabımıza (Şafiîlere) hüccettir" demiştir.

Hanefilere göre, nafaka takdiri zevcenin haline bağlıdır. Hanefilerden Hassaf, "Karı ve koca her ikisinin haline göre nafakayı takdir etmek gerekir" görüşünü benimsemiştir. Hidaye'de fetvanın bu görüşe göre verildiği belirtilir. Hüccet olarak sadedinde olduğumuz hadise لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ **(Hali vakti) geniş olan nafakayı genişliğine göre versin"** (Talak 7) ayeti de ilave edilmiştir. Şafiîler, ayeti esas alarak, kocanın halini esas almanın gereğine hükmetmiştir. Bazı Hanefiler de bu görüştedir.

7- İhtiyaç olduğu takdirde evladın nafakası vacip olur. Şafiîler küçüklük ve sakatlığa itibar ederler.

8- Kadının hizmetçisinin nafakası da koca üzerinedir.

9- Başkasında hakkı olan kimse, bu hakkını almaktan aciz ise, onun malından, adamın izni olmadan, hakkı miktarınca alabilir. Bu hüküm, Şafii ve birkısım alimlere aittir. Buna mes'eletu'z-zafer denilir. Onlar: "Hakkı hangi cins şeyde ise ondan başkasını alması caiz olmaz. Ancak hakkının cinsinden almak zor olursa, başka cinsten de hakkını alabilir" derler.

10- Kadın, çocuğuna ve terbiyesinde olanlara karşı vazifesini yerine getirmede söz sahibidir.

11- Şeriatçe tahdid konulmayan hususlarda örf esas alınır.

5170 ٤ – وعن القاسم بن محمد قال: [قَالَ رَجُلٌ لابْنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما: إنَّ لي يَتِيماً وَلَهُ إِبِلٌ، أفأشْرَبُ مِنْ لَبَنِهَا؟ قَالَ: إنْ كُنْتَ تَبْغِي ضَالَّتَهَا، وَتَهْنَأُ جَرْبَاهَا، وَتُلِيطُ حَوْضَهَا، وَتَسْقِيهَا يَوْمَ وِرْدِهَا فَاشْرَبْ غَيْرَ مُضِرٍّ بِنَسْلٍ وَلاَ نَاهِكٍ فِي الْحَلْبِ]. أخرجه مالك.

« تبغي ضالتها » أي تطلبها وتنشدها إذا ضلت.

و« تهنأ جرباها » أي تداويها بدواء الجرب، وهو القطران وما يضاف إليه.

و« تليط حوضها » أي تصلحه بالطين.

و« الناهك في الحلب » المستقصي المبالغ الذي لا يدع في الضرع من اللبن شيئاً.

4. (5170)- *Kasım İbnu Muhammed* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'a: "Yanımda bir devesi olan bir yetim var. Devesinin sütünden içebilir miyim?" diye sormuştu. İbnu Abbas şu cevabı verdi:

"Eğer deve kaybolunca arıyor, katran vesairesini sürerek tedavisini yapıyor, su yalağını onarıyor, sulama gününde suyunu içiriyorsan yavruya zarar vermeden ve memeyi tamamen kurutmadan içebilirsin." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 33, (2, 934).]

❑ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

5171 ١ – عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أحَقُّ مَا أخَذْتُمْ عَلَيْهِ أجْراً كِتَابُ اللّهِ تعالى]. أخرجه البخاري في ترجمة.

1. (5171)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır." [Buharî, İcare 16 (muallak olarak kaydetmiştir), Tıbb 34.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisi, *Resulullah,* yılan sokmasına karşı Fatiha okuyarak rukye yapan ve tedavi eden Müslümanlara ücret verilen koyunların helal olup olmadığı sorulunca ifade buyurmuştur. Bunun kıssası daha önce geçti.

2- Hadiste Resulullah, verilen koyunların helal olduğunu beyan eder ve iyice ikna olsunlar diye *"Bana da bir pay ayırın"* manasında beyanda bulunur.

Cumhur, bu hadisten hareketle: "Kur'an-ı Kerim'i öğretme mukabilinde alınacak ücretin caiz ve helal olacağına" hükmetmiştir. Hanefiler buna muhalefet edip "talimde caiz değil, fakat rukyede ücret caizdir" demiştir. Onlara göre "Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir. Ücreti Allah üzerinedir. Ancak bu hadis sebebiyle rukye ve tedavide ücret caizdir." Bazı Hanefi alimler, bu hadisin, Kur'an öğretimine mukabil ücret almayı yasaklayan hadislerle neshedildiğini de söylemiştir. İbnu Hacer, bu görüşün, "Nesh iddiası, sabit bir karine olmadıkça kabul edilmez, ihtimalle nesh sabit olmaz" prensibi gösterilerek tenkid edildiğini, keza mezkur hadislerde mutlak bir yasaklama hususunda sarahat olmayıp, onların tevile kabil vakaları aksettirdiği, zira sadedinde olduğumuz nevden sahih hadislere de tevafuk ettiği; diğer taraftan ücreti yasaklayıcı hadislerin tek başlarına hüccet olmaya elverişli olmadıkları, dolayısıyla sahih hadislerle tearuzlarının söylenemeyeceği gibi hususlar gösterilerek tenkit edildiğini belirtir ve netice itibariyle, Kur'an öğretimi mukabilinde nikahı tecviz eden hadis de nazar-ı dikkate alınınca Kur'an öğretimi mukabilinde ücretin caiz olacağını söyler.

5172 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أُجْرَةِ كِتَابَةِ الْمُصْحَفِ. فَقَالَ: لَا بَأْسَ، إِنَّمَا هُمْ مُصَوِّرُونَ، وَإِنَّهُمْ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ مِنْ عَمَلِ أَيْدِيهِمْ]. أخرجه رزين.

2. (5172)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'dan anlatıldığına göre, "Kendisine mushaf yazmanın ücreti hakkında sorulmuştu. Şu cevapta bulundu:

"Bunda bir beis yok. Onlar, bu işte, ressam durumundadırlar, ellerinin emeğini yemektedirler." [Rezin tahric etmiştir.]

❑ MEMURLARIN RIZIKLARI

5173 ١– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [لَمَّا اسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَقَدْ عَلِمَ قَوْمِي أَنَّ حِرْفَتِي لَمْ تَكُنْ تَعْجِزُ عَنْ نَفَقَةِ أَهْلِي. وَقَدْ شُغِلْتُ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ. فَسَيَأْكُلُ آلُ أَبِي بَكْرٍ مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَيَحْتَرِفُ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ]. أخرجه البخاري.

1. (5173)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) halife seçildiği zaman:

"Kavmim biliyor ki, benim mesleğim ailemin nafakasını te'minden aciz değildir. Ancak şimdi Müslümanların işleriyle meşgulüm. Bu sebeple Ebu Bekr'in ailesi beytü'l-malden yiyecek, o da Müslümanlar için çalışacak" dedi." [Buhârî, Büyû 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr*, beytü'l-malden ailesinin nafakasını almanın özrünü beyan etmektedir. Demek istediği şudur: "Ben meslek sahibi bir insanım. Ailemin ihtiyaçlarını çalışarak te'min ettim. Yine de bu yolda yürümek azmindeyim. Ancak şimdi halife oldum. Müslümanların işiyle meşguliyet, meslek icra etmeme manidir. Bu sebeple ailemin nafakasını devlet hazinesinden almalıyım." *Hz. Ebu Bekr*'in önceki mesleği ticaret idi. *İbnu Sa'd*'da *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayete göre, *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh), kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı zaman: "Halife olduğum zamandan beri malımda meydana gelen fazlalığa bakın ve onu benden sonra kim halife olursa ona gönderin!" der. *Hz. Aişe* der ki: "Ölünce baktık çocuklarını taşıyan Nûbî (Habeşli) bir kölesi, bahçesini sulayan bir devesi vardı. Bunları Hz. Ömer'e gönderdik. Ömer (radıyallahu anh): "Allah'ın rahmeti Ebu Bekr'e olsun! Kendisinden sonrakini yordu" der. Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir: "...Köle, kılıç bileyici idi. Müslümanların kılıçlarını biler, Ebu Bekr ailesine hizmet yapardı."

2- *Hz. Ebu Bekr*'in, nafakasını kastederek sadece "yiyecek"in beytü'l-malden alınmasını zikretmesi, nafakaya giren diğer ihtiyaçlar içinde yiyeceğin daha mühim olmasından ileri gelir. Yiyecek sadece mühim değil, miktarca da diğerlerinden fazladır.

3- Hadis, ammeye hizmetle meşgul olanların, hem kendi, hem ailelerinin nafakalarını beytü'l-malden almayı hak ettiklerini ifade etmektedir. *İbnu't-Tin* der ki: "Hadiste, bir memurun fevkinde, kendisine malum bir ücret verecek makam olmadığı takdirde, üzerine çalıştığı maldan ihtiyacına yetecek miktarda almasına delil vardır."

İbnu Hacer, Hz. Ebu Bekr kıssasında bu hükme delil olmadığını belirtir ve onun ücretinin belirlendiğini söyler. Şöyle ki: "İbnu Sa'd'da gelen bir rivayete göre "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) halife seçilince ertesi sabah başında ticaret malı bir kısım esvab olduğu halde çarşıya gider. Hz. Ömer'le Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah onu bu vaziyette görürler ve:

"Sen bunu nasıl yaparsın, sen Müslümanların işini üzerine almadın mı?" derler.

"İyi ama ailemi ne ile besleyeceğim?" der.

"Sana nafaka tahsis ederiz!" derler ve her gün için bir koyun tahsis ederler."

Bu, bize devlet reisinin maaşı hususunda bir fikir verir.

5174 ٢ – وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ وَرَزَقْنَاهُ رِزْقاً فَمَا أَخَذَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَهُوَ غُلُولٌ]. أخرجه أبو داود.

2. (5174)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biz kimi bir işe tayin eder, bir rızık tahsis edersek, bu tahsis edilenden maada aldığı gulüldür (devlet malından hırsızlıktır)." [Ebu Davud, Harac 10, (2943).]

5175 ٣ – وعن المُسْتَوْرِد بن شدّاد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَنَا عَامِلاً فَلْيَكْتَسِبْ زَوْجَةً، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَادِمٌ فَلْيَكْتَسِبْ خَادِماً، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَسْكَنٌ فَلْيَكْسِبْ مَسْكَناً. قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أُخْبِرْتُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنِ اتَّخَذَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَهُوَ غَالٌّ أَوْ سَارِقٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (5175)- *Müstevrid İbnu Şeddad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bize memur olursa, kendine bir zevce edinsin. Hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin. Meskeni yoksa bir mesken edinsin."

Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurdukları bana haber verildi:

"Kim bunun dışında bir şey edinirse, bu kimse haindir, hırsızdır." [Ebu Davud, Harac 10, (2945).]

5176 ٤ – وعن عبدالله بن عَمْرو السَّعدي: [أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فِي خِلاَفَتِهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَلَمْ أُحَدَّثْ أَنَّكَ تَلِي مِنْ أَعْمَالِ الْمُسْلِمِينَ أَعْمَالاً فَإِذَا أُعْطِيتَ الْعُمَالَةَ كَرِهْتَهَا؟ فَقُلْتُ: بَلَى. فَقَالَ عُمَرُ: مَا تُرِيدُ الَى ذٰلِكَ؟ قُلْتُ: إِنَّ لِي أَفْرَاساً

وَأَعْبُداً وَأَنَا بِخَيْرٍ، وَأُرِيدُ أَنْ تَكُونَ عُمَالَتِي صَدَقَةً عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: فَلاَ تَفْعَلْ فَإِنِّي كُنْتُ أَرَدْتُ الَّذِي أَرَدْتَ، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ فَأَقُولُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّي. حَتَّى أَعْطَانِي مَرَّةً مَالاً، فَقُلْتُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّي. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: خُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ وَتَصَدَّقْ بِهِ، فَمَا جَاءَكَ مِنْ هذَا الْمَالِ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ وَلاَ إِشْرَافٍ فَخُذْهُ، وَمَالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

«الإشراف» التطلع الى الشئ والرغبة فيه.

وقوله «وَمَالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ» أي وما لا يكون بهذه الصفة فاتركه.

4. (5176)- *Abdullah İbnu Amr es-Sa'dî*'nin anlattığına göre, "hilafeti sırasında Hz. Ömer'ın yanına geldi. Hz. Ömer kendisine:

"Bana haber verildiğine göre, sen Müslümanların işlerinden bir kısmını üzerine almışsın ve sana maaş verilince almaktan kaçınmışsın (doğru mu)?" diye sordu. Ben de: "Evet!" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bundan maksadın ne?" dedi. Ben de:

"Benim atlarım var, kölelerim var (halim vaktim iyidir), hayır üzereyim. Ben maaşımın Müslümanlara sadaka olmasını istiyorum" dedim. Hz. Ömer:

"Hayır! Böyle yapma! Çünkü (bir ara ben de senin gibi düşünmüş), senin arzu ettiğin şeyi arzu etmiştim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ihsanda bulunuyordu. Ben de:

"Bu parayı ona benden daha çok muhtaç olan birine ver!" diyordum. Hatta bir seferinde *(aleyhissalâtu vesselâm)*yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Bunu, onu benden daha çok muhtaç olan kimseye ver!" demiştim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu al, kendi malın yap, sonra tasadduk et! Bu maldan, sen talep etmeden, bekler vaziyeti almadan, gelen olursa onu al. Böyle olmayana gönlünü bağlama!" buyurdular." [Buhârî, Ahkâm 17; Müslim, Zekat 111, (1045); Nesâî, Zekat 94, (5, 103).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisten, ulema memur maaşları ve hediye almakla ilgili olarak pek çok ahkam çıkarmıştır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Amme adına hizmet veren kimselerin hizmetlerine mukabil ücret almaları caizdir. Hadisteki *"al!"* emrini alimler *vücub* değil, *nedb* olarak anlamışlardır. Müstağni kimse ücret almayabilir. Ancak alıp, kendine mal ettikten sonra bağışlarsa bu efdaldir. Çünkü, kişi kendi zimmet ve tasarrufuna geçen mala karşı daha çok ilgi ve hırs duyar, eline geçmemiş olan mala karşı hırsı zayıftır. Öyle ise kendine mal ettikten sonra yapılan bağış, nefsin hissiyatını da kıracağından efdal kabul edilmiştir. Esasen Resulullah da bunu böyle takrir buyurmuştur.

★ Kalben muntazır olmadan, istemeden gelen malı almak, almamaktan hayırlıdır. Ulema, çoğunlukla büyüklerden bu suretle gelen malı almanın edeb olduğunu, reddetmenin edebe aykırı olduğunu söylemiştir. Nevevî, bu hususu şöyle özetler: "Kendisine mal bağışı yapılan bir kimsenin o malı kabul etmesinin hükmü nedir, vacib mi değil mi münakaşa edilmiştir. Sahih ve meşhur görüşe göre, "Sultan dışında kalanların ihsanını kabul etmek müstehabtır. Sultanın malı çoğunluğu itibariyle helal ise, onun kabulü mübahtır. Ekserisi haram ise kabul etmek de haramdır" demiştir...

Taberî'nin nakline göre bazı alimler, "Hediyeyi veren sultan veya salih veya fasık bir kimse olsun verilen şeyi kabul etmek mendubtur; yeter ki hediye, hediye vermesi caiz olan bir kimseden gelsin" demiştir.

"Hediye vermesi caiz olan" kaydı, bir kısım kimselerin hediye vermesinin caiz olmadığını ifade eder. Nitekim memur, hizmet sunduğu insanlardan hediye alacak olursa bu rüşvet olur. Taberî, Ashab'tan hediye kabul edenlerden örnekler verir: "Hz. Ebu Hureyre, Hz. Aişe, Ebu'd-Derda, İbnu Ömer, İbnu Abbas, Hz. Ali radıyallahu anhüm ecmain. Keza tabiinden Alkame, Esved, Nehai, Hasan Basri, Şa'bi de hediye kabul edenlerdendir.

Bunların görüşleri üç noktada özetlenebilir:

1) Hediye vermesi caiz olan kimseden olmak şartıyla, kazancı helal yoldan olan kimsenin hediyesini reddetmek caiz olmaz.

2) Haramdan kazanıldığı malum olan kimsenin hediyesini kabul etmek haramdır.

3) Nereden kazandığı belli olmayan kimselerin hediyeleri hakkında araştırma yapılmaz.

Şunu da belirtelim ki, bazı alimler sadedinde olduğumuz hadisten, sultandan başkasının hediyesini kabul etmeye teşvik çıkarırken, bazıları

sultanın hediyesini de kabule teşvik çıkarmıştır. İkrime'nin daha ileri gidip, *"Biz hediyeyi yalnızca umeradan kabul ederiz"* dediği rivayet edilmiştir.

2- Alimler, malına haram karışan kimseden borç alma, davetine icabet etme gibi durumları da değerlendirmişlerdir. Bazıları bunu mekruh addederken, bazıları caiz görmüştür. Rivayete göre *İbnu Mes'ud*'a bir adam gelerek harama helale dikkat etmeyen, faiz yemekten bile çekinmeyen bir komşusunu mevzubahis ederek ondan ödünç para alıp alamayacağını, davetine icabet edip edemeyeceğini sorar. *İbnu Mes'ud,* ödünç alabileceğini, yemeğini yiyebileceğini söyledikten sonra, "Günahının kendine ait" olduğunu belirtir. *Abdullah İbnu Ömer* de soru üzerine faiz yiyen kimsenin yemeğini yemekte bir beis olmadığını söylemiştir. Mekhul ve Zührî de bu görüştedir.

İbrahim Nehai ve diğer bazıları da kazancına haram karışan kimsenin yemeğinin yenilmesini caiz bulmamışlardır. Takva yolunda gidenler ihtiyatı esas alarak, malına haram karışanların yemeğini yememişlerdir.

3- Hadisten çıkarılan bir diğer hükme göre, devlet başkanı, yardım hususunda en fakiri aramak mecburiyetinde değildir. Maslahat gereği daha muhtacı varken, ihtiyacı az olana ihsanda bulunabilir.

★ İKTA'

5177 ١ – عن وائِل بن حُجْر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَقْطَعَهُ أَرْضاً مِنْ حَضْرَمَوْتَ. وَكَانَ مُعَاوِيَةُ أَمِيراً بِهَا إِذْ ذَاكَ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَعْطِيهِ إِيَّاهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5177)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hadramevt'te bulunan bir araziyi ikta' etti. O sırada Hz. Muaviye orada emîr idi. Kendisine o araziyi bana vermesi için yazdı." [Ebu Davud, Harac 36, (3058, 3059); Tirmizî, Ahkam 39, (1381).]

AÇIKLAMA:

İkta', kesmek manasına gelen قطع kökünden gelir. Bir araziden bir parçayı kesmektir. Yani belli bir mevat arazinin ihya ve tasarruf hakkını, devlet reisinin muayyen bir kimseye tahsis etmesidir. Kadı İyaz'ın açıklamasında, ikta' edilen arazinin devlet arazisinden (malullah) olacağı bu tahsisin imar edilmek üzere temlik veya gelirinden belli bir müddet istifade etmesi için sınırlı bir tahsis olduğu belirtilir. İmam bu tahsisi

ehil gördüğü ve dilediği kimseye yapar. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hadramevt'teki bir arazinin *Vail İbnu Hucr*'a verildiğini ifade etmektedir. Arazinin verilmesi emrini Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yazılı olarak oradaki emîrine (ki Hz. Muaviye'dir) bildirir.

Başka rivayetlerde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tuz madeni, hurma bahçesi gibi başka şeyleri de ikta' kıldığını görmekteyiz.

5178 ٢– وعن كثير بن عبدالله بن عمرو بن عوف الْمُزَنِي عن أبيه عن جدّه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: أَقْطَعَ بِلاَلَ بنَ الْحَارِثِ الْمُزَنِّي مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا، وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَلَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ، وَكَتَبَ لَهُ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، هٰذَا مَا أَعْطَىٰ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلاَلَ بْنَ الْحَارِثِ، أَعْطَاهُ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا].

زاد في رواية: [وَذَاتَ النُّصُبِ، وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَلَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ. وَكَتَبَ أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه مالك وأبو داود.

«الجَلْسيُّ» بالجيم منسوب الى الجلس، وهي أرض نجد، ويقال لكل مرتفع من الأرض جلس.

و«الغَوْرُ» ما انهبط من الأرض، وأراد أنه أقطعه جميع تلك الأرض نجدها وغورها.

2. (5178)- *Kesir İbnu Abdillah İbnu Amr İbni Avf el-Müzenî*, babasından, o da ceddi (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Bilal İbnu Haris el-Müzenî'ye Kabaliyye madenlerini, yüksekte olanları ve alçakta olanlarıyla, (Necid'de bulunan) Kuds dağında ekine elverişli olan yerlerle birlikte ikta' kıldı. Ancak ona hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. (Bu ikta' beratını) ona şöyle yazdı: "*Bismillahirrahmanirrahim. Bu Allah'ın Resulü Muhammed'in Bilal İbnu'l-Haris'e verdiği(nin beratı)dır. Ona, el-Kabaliyye mıntıkasının, alçak ve yüksek (yerlerinin) madenlerini vermiştir.*"

Bir rivayette şu ziyade var: "(Medine'ye dört beridlik mesafede yer alan Zatu'n-Nusub ve (Necd'de yer alan) Kuds mevkiinin ekime elverişli olan kısmını da verdi. Hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. (Bu berat metnini Resulullah'ın emriyle, katibi) Übey İbnu Ka'b yazdı." [Ebu Davud, Harac 36, (3062, 3063); Muvatta, Zekat 8, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Muvatta'daki veçhinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Bilal İbnu'l-Haris'e el-Kabaliyye madenlerini ikta' kıldı. Burası Fer' nahiyesindedir. Bu madenlerden, bugüne kadar sadece zekat alınmıştır."

Alçak yerlerin, yüksek yerlerin de ikta' edildiğini ifade eden kaydını, şarihler "arazinin her tarafını" manasında anlamışlardır.

5179 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أقْطَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الزُّبَيْرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حُضْرَ فَرَسِهِ. فأجْرَى فَرَسَهُ حَتَّى قَامَ. ثُمَّ رَمَى بِسَوْطِهِ. فَقَالَ ﷺ: أعْطُوهُ حَيْثُ بَلَغَ سَوْطُهُ]. أخرجه أبو داود.

«حُضْرُ الْفَرَسِ» عدوه.

3. (5179)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zübeyr (radıyallahu anh)'e atının koştuğu yer(e kadar olan mesafeyi) ikta' kıldı. (Şöyle ki): "Zübeyr atı (mecali kesilip) duruncaya kadar koşturdu. At durunca Zübeyr kamçısını attı. (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:) *"Kamçısının ulaştığı yere kadar (o mıntıkayı) ona verin"* emrettiler." [Ebu Davud, harac 36, (3072).]

5180 ٤- وعن عَمْرو بن حُرَيْث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَطَّ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ داراً بِالْمَدِينَةِ بِقَوْسٍ، وَقَالَ: أزِيدُكَ أزِيدُكَ؟]. أخرجه أبو داود.

4. (5180)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'de yayını ile bir ev planı çizdi ve:

"Sana daha da artırayım mı, artırayım mı?" diye sordu." [Ebu Davud, Harac 36 , (3060).]

❑ HACCAM'IN KESBİ

5181 ١- عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [احْتَجَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَأعْطَى الْحَجَّامَ أجْرَهُ، وَلَوْ كَانَ سُحْتاً لَمْ يُعْطِهِ. وَكَلَّمَ سَيِّدَهُ فَخَفَّفَ عَنْهُ مِنْ ضَرِيبَتِهِ]. أخرجه الشّيخان وأبو داود.

«الضَّرِيبَةُ» الخراج الذي يقرر على إنسان يؤديه في كل يوم أو شهر أو سنة.

1. (5181)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve haccama ücretini verdi. Eğer bu (hacamat ücreti) haram olsaydı vermezdi. Ayrıca efendisine konuştu, o da vergisini hafifletti." [Buharî, İcare 18, Büyû' 39, Tıbb 9; Müslim, Müsakat 66 (1202); Ebu Davud, Büyû 39, (3423).]

AÇIKLAMA:

1- Kan alma işini yapan kimse, bu hizmetine mukabil ücret alabilir mi, alamaz mı? bu mesele ulema arasında ihtilaf edilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadise göre, ücret almada bir beis yoktur. Olsaydı Resulullah kan aldırdığı zata ücret ödemezdi.

Bu meselenin münakaşa edilmiş olması, konu üzerinde yasak ifade eden rivayetlerin de varlığından ileri gelir. Cumhur, bu meselede ruhsat ifade eden rivayetleri esas almıştır. Dolayısıyla hadisten tedavi maksadıyla kan aldırmanın caiz, bu hizmeti îfa eden doktora da ücret verme nin mübah olduğu hükmü çıkarılmıştır.

2- Hadis ayrıca kölenin efendisine günlük veya aylık veya yıllık bir vergi ödemek suretiyle serbest çalışabileceğini de göstermektedir.

5182 ٢– وعن رجلٍ من المهاجرين من أصحاب النبيّ ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ
اَلْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ في ثَلاثٍ: اَلْمَاءِ، وَالْكَلإِ، وَالنَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5182)- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhacir ashabından bir adamın anlattığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." [Ebu Davud, Büyû 62, (3477).]

AÇIKLAMA:

Hattâbi hadisi şöyle açıklar: "Arzın mevat (işlenmemiş) kısmında biten ot, kimseye ait değildir. Herkes orada hayvanını otlatabilir. Öyle yerleri kimse sahiplenip, başkasına yasak koyamaz. Ancak bir kimsenin mülkünde olan bir arazının otu ise, o kimseye aittır. Onun iznı olmadan üstünde başkası tasarrufta bulunamaz.

Ateşe iştirakten murad, lamba yakma ve aydınlanma talebinde, istek yerine getirilir, mani olunamaz demektir. Aksi takdirde ateş isteyene ateşinden verme şeklinde bir iştirak mecburiyeti mevcut değildir. Çünkü bu hal eksiltmek hasıl eder. Öyleyse ateş sahibi ateşinden vermeyebilir.

Su hakkında da hüküm böyledir. Emekle, masrafla temin edilen su istisna edilerek, nehir suyu gibi tabiatta kendiliğinden mevcut olan su, herkesin müşterek malıdır, istifade edilebilir" denmiştir.

Mamafih bazı alimler, hadisi, ıtlakı üzere anlamayı esas alıp: "Bu üç şeyde kesin mülkiyet olamaz, satışları caiz değildir" demiştir. Ancak fukaha arasında meşhur görüşe göre, müşterek ottan murad hiç kimseye ait olmayan mübah ottur, sudan murad da yağmur, göze ve kimseye ait olmayan nehir suyudur. Ateşten murad da, mübah odunlardan elde edilip yakılmak suretiyle elde edilen ateştir. Değilse, kişi kabına aldığı suyu satabilir, diğerleri için de hüküm böyledir.

5183 ٣– وعن أسمر بن مضرّس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَبَقَ مَالَمْ يَسْبِقْ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَه. قَالَ: فَخَرَجَ النَّاسُ يَتَعَادُونَ يَتَخَاطُّونَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5183)- *Esmer İbnu Mudarris* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir Müslümanın henüz ulaşmadığı (ot, odun, su, gibi) bir şeye önce ulaşan kimse ona sahip olur." Bunun üzerine halk çıkıp, (mübah şeyleri sahiplenmek maksadıyla) birbirleriyle hızlıca işaretleme yarışına girdiler." [Ebu Davud, İmaret 36, (3071).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, herkese mübah olan emvale sahiplenmenin kaidesini koymuştur. "Kim önce ulaşırsa onundur." Söz gelimi birinin ele geçirdiği bir mübah maddeye bir başkası gelip "bunda benim de hissem var" diyemeyecektir. Rivayetin Ebu Davud'daki aslından anlaşılacağı üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm*, bu beyanı, bir sefer sırasında yapmıştır. Beyan üzerine herkes işe yarayan mübah şey(ler) üzerine işaret koyma yarışına girerler.

Hadiste geçen يَتَخَاطُّونَ (işaret koyma yarışı) kelimesi خط (hatt) kökünden gelir. Dilimize de girdiği üzere, "hatt", çizgi yazı manasına gelmektedir. Kelimeden anlaşılacağı üzere çizgiler atarak işaretleme yarışı mevzubahistir.

2- Hadiste işaretlenen şeylerin ne olduğu sarih değildir. Hâdise bir sefer sırasında cereyan ettiğine göre, o şartlarda işe yarayacak mübah eşyalar olmalıdır. Bunlar arasında boş arazi bile bulunabilir. Nitekim daha önce (105-106. hadisler) geçtiği üzere , mevat araziyi kim önce ihya ederse ona sahip olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

5184 ١ – عن أبي مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَمَهْرِ الْبَغِيِّ، وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ]. أخرجه الستة.

« الْبَغِيُّ » الزانية، ومهرها أجرها.

و« حُلْوَانُ الْكَاهِنِ » ما يعطى من الهدية ليخبرهم عما يسألونه عنه.

1. (5184)- *Ebu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeğin semenini, fahişenin mehrini ve kahinin ücretini yasakladı." [Buharî, Büyû 113, İcare 20, Talak 51, Tıb 46; Müslim, Müsakat 39, 1567; Muvatta, Büyû 68, (2, 656); Tirmizî, Büyû 46, (1276); Nesâî, Büyû 91, (7, 309); Ebu Davud, Büyû 68, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kazanç yollarını yasaklamaktadır:

1) *Köpeğin semeni.* Semen; herhangi bir ticarî eşyaya biçilen fiyata mukabil ödenen paradır, fiyat da diyebiliriz. Köpeğin satışına cevaz veren başka rivayetler de bulunduğu için, fukaha bu meselede ihtilaf etmiştir. Hanefiler umumiyetle cevazına hükmederken, diğer mezhepler birkısım sıkı kayıtlarla tecviz ve tahrim ederler. Köpeğin alınıp satılması bahsini az ileride biraz açacağız.

2) *Fahişe mehri* demek, zina mukabilinde alınan ücret demektir. Zina dinimizde zaten haramdır. Bunu bir ticaret vasıtası yapmanın meşru olmayacağı açık ise de, *Aleyhissalâtu vesselâm* te'kiden, fuhuş mukabili alınacak paranın haram olduğunu muhtelif beyanlarda tekrar etmiştir. İslam uleması fuhuş mukabilinde alınacak paranın haramlığı

hususunda ihtilaf etmez. Bu hadis, bir bakıma umumhane çalıştıranlara, bu çeşit işlere alet ve vasıta olanlara da kazançlarının mahiyeti hususunda ışık tutmaktadır.

3) Hadis, üçüncü olarak *kahine verilecek ücrete* temas etmekte, bunu da fahişelik mukabili alınan paraya denk tutmaktadır. Kehanet ve kahine müracaat haram edildiğine göre, bu maksadla verilen ve alınan ücretin de haram olacağı açıktır. Bu sebeple ulema bu meselede ihtilaf etmemiş, elbirlik *haram* demiştir.

5185 ٢– وعن أبي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الدَّمِ، وَثَمَنِ الْكَلْبِ، وَكَسْبِ الْبَغِيِّ، وَلَعَنَ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ، وَآكِلَ الـــــرِّبَا، وَمُوكِلَهُ وَالْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه البخاري.

«الوَشْمُ»: تغريز الجلد بالإبرة وحشو موضع الغرز بكحل او نيلة، والواشمة التي يفعل بها ذلك بطلبها.

2. (5185)- *Ebu Cuheyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kan mukabilinde alınan semenden, köpek semeninden, fuhuş kazancından men etti. Dövme yapanı, dövme yaptıranı, faiz yiyeni, faiz yedireni ve musavvirleri lanetledi." [Buhârî, Büyû 113, 25, Talak Libas 86, 96; Ebu Davud, Büyû 65, (3483).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, önceki hadiste geçenlere bazı ziyadeler yapılmıştır.

1) *Kan semeni: İbnu Hacer,* bundan maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf edildiğini belirtir. Bazı alimler "Hacamat yapana verilen ücret" demiştir. Bazıları da, "Zahiri üzeredir. Yani kan'a verilen fiyattır" demiştir. Zahiri esas alınınca, tıpkı meytenin (leşin), domuzun alış-verişi haram olduğu gibi, "kan"ın alışverişi de haramdır. Bu hususta ulema icma etmiştir. İnsanın hiçbir uzvu ticaret metaı olamaz, alınıp satılamaz. Bağış, satış demek değildir.

2) *Dövme yapan ve yaptıranın tel'ini.* Dövme, iğne ile deri altında yara açıp, o yaraya kına ve benzeri madde koyarak sabit bir renk elde etme ameliyesidir. Dinimiz, insanın tabii yaratılışını gereksiz yere bozan müdahaleleri tecviz etmez. Bu sebeple dövme yasaklanmıştır.

3) *Faiz,* Kur'an-ı Kerim'in üzerinde ısrarla durduğu belli başlı ha-

ramlardan biridir. Almak, vermek faiz akdine katiplik, şahitlik yapmak vs. hepsi haramdır. Faizle ilgili açıklamalar ticaretle ilgili bölümde geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (1. cilt, s. 523 ve devamı).

4) *Musavvirlerle* ilgili açıklamalar daha önce mükerreren geçmiştir, tekrar etmeyeceğiz (mesela en son 5121 numaralı hadisin şerhinde de yer verildi).

5186 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كَسْبِ الإِمَاءِ].

أخرجه البخاري وأبو داود.

وزاد أبو داود في رواية أخرى، عن رافع بن خديج: [حَتَّى يَعْلَمَ مِنْ أَيْنَ هُوَ].

3. (5186)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cariyenin kesbini nehyetti." [Buharî, İcare 20, Talak 51; Ebu Davud, Büyû 40, (3425).]

Ebu Davud, Râfi İbnu Hadiç'ten yaptığı rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "..Kazancın nereden olduğunu bilinceye kadar..."

AÇIKLAMA:

Hadis, "cariyenin kesbi" derken, köle kadının kazanç için çalışmasını kasdediyor gibidir. Ancak ulema, ibarenin bu manaya gelmediğini belirtir. Öyle ise hadis: "Cariyenin zina yoluyla kazancını" yasaklamaktadır. Hattâbî, cariyenin normal ve temiz işlerde çalışarak para kazanmasının meşruiyetini açıklama sadedinde der ki: "Medine ve Mekke ahalisinin hizmetlerini görmek üzere birtakım cariyeler vardı. Efendileri bunlara (aylık veya yıllık) vergiler takdir ederdi. Bu cariyeler hamur yoğurup ekmek yaparlar, tarla sularlar ve diğer sanatları icra ederler, kazandıkları paradan efendilerine vergilerini öderlerdi. Onlar bu borçluluk hali içinde iş hayatına böylesine girince, onların hepsinin olmasa bile bir kısmının fücura düşeceğinden ve sefahetle para kazanmaya tevessül edeceklerinden korkulurdu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm onların kesbinden sarf-ı nazar edilmesini emir buyurdular. Cariyelerin bilhassa belli bir işleri olmaması halinde çalıştırılmaları daha mekruh ve yasak daha şiddetlidir." Hattâbî'nin temas ettiği son kayıt, Ebu Davud'dan kaydedilen ziyadeye binaendir. Zira "cariyenin belli bir işi olmadığı halde, para getirip vergisini ödemesi, bunu nereden kazandığı hususunda ciddi bir kaygı sebebidir: Zinadan kazanmış olmaya?" diye. Bu hususu, Ebu Davud'un Rifâa İbnu Râfi'den kaydettiği şu hadis daha da tavzih eder: ...نَهَى عَنْ كَسْبِ الأَمَةِ إِلاَّ مَا عَمِلَتْ بِيَدِهَا "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) cariyenin eliyle olmayan kesbini yasakladı. Elle yapacağı eğirme, yün ditme gibi olanları yapabilir." Her şeye rağmen bazı alimlerin şöyle dediğini de kaydetmek isteriz: "Yasaktan murad, cariyenin her çeşit amelidir. Bu yasak sedd-i zerayi (kötülük kapısını kapama) nevindendir. Çünkü, cariye çalışmaya mecbur edildiği takdirde ferci ile kazanmayacağından emin olunamaz. Öyleyse nehyin manası, cariyeye, hergün ödeyeceği muayyen bir haraç koymayı yasaklamaktadır."

5187 ٤ – وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لاَ تُكَلِّفُوا الصِّبْيَانَ الْكَسْبَ، فَإِنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهُمُ الْكَسْبَ سَرَقُوا وَلاَ تُكَلِّفُوا الأَمَةَ غَيْرَ ذَاتِ الصَّنْعَةِ الْكَسْبَ، فَإِنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهَا كَسَبَتْ بِفَرْجِهَا، وَعِفُّوا إِذَا أَعَفَّكُمُ اللهُ، وَعَلَيْكُمْ مِنَ الْمَطَاعِمِ بِمَا طَابَ مِنْهَا]. أخرجه مالك.

4. (5187)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Çocukları kesbe mecbur etmeyin. Siz onları kesbe mecbur ettiğiniz zaman hırsızlık yaparlar. San'at sahibi olmayan cariyeleri de kesbe zorlamayın. Zira siz onları kesbe zorladığınız takdirde ferçleriyle kazanırlar. Onların getireceği paraya karşı istiğna gösterin ki, Allah da sizi müstağni kılsın. Size temiz olan yiyecekler yaraşır." [Muvatta, İsti'zan 42, (2, 981).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hz. Osman, bir önceki hadiste, cariyelerin kazanca zorlanması ile ilgili olarak gelen Nebevî irşadatın bir nevi gerekçesini belirtmekte, ayrıca çocukların kazanca zorlanmamasını da istemektedir. Çocukların çalıştırılması meselesi teferruat isteyen bir konudur. Bu meseleyi müteakiben ayrıca kaydedeceğiz. Ancak, hadiste gelen yasağı izah sadedinde şu kadarını özetle belirtmemiz gerekmektedir: Çocukların çalıştırılmalarının birçok yönden mahzuru var. Herşeyden önce alması gereken temel formasyondan geri kalır. Çünkü İslam, çocukluk dönemini hayata hazırlık, bülüğdan sonra üzerine terettüp edecek mesuliyetlerle ilgili zaruri bilgi ve becerileri kazanma dönemi olarak belirlemiş, bu maksatla onu herçeşit mesuliyetin dışında tutmuş, nafakasını ebeveyn, yoksa yakınları, yoksa cemiyet ve devlet üzerine vecibe kılmıştır. Hayatî formasyonları almak gibi ciddi meşguliyetler dururken çalışmak da niye? Başka meşguliyetler ne arar?

Çocuk, çalıştırılacak olursa, bünyesinin üstüne çıkan ağır işlere de zorlanabilir. Bu ise, onun sıhhatli gelişmesine sed çekebilir, birkısım ma-

razî haller hasıl edebilir. Ayrıca iş çevresinde yaşıtlarının dışında bir kısım kötü huylar, zararlı alışkanlıklar kazanabilir. Hz. Osman, bu mahzurlardan herkesçe kolay bir şekilde anlaşılabilecek olanı nazara veriyor: Hırsızlık...

ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMA VE İSTİHDAMLARI MESELESİ

Çocuk terbiyesinde ehemmiyetli bir yer tutması haysiyetiyle, bu mevzuya giren bir tahlili aynen iktibas ediyoruz:

ÇOCUĞUN İSTİHDAMI

Fransa ilk defa 1874 tarihinde, seyyar mesleklerde istihdam edilen çocukların himayesi ile alâkalı çıkarılan bir kanunda 16 yaşından küçük çocukların ip cambazlığı, soytarılık, şarlatanlık, havyan teşhiri gibi *"tehlikeli"* işlerde çalıştırılmasını yasaklamış ise de, çocuğun çalıştırılması meselesinin daha etraflı olarak beynelmilel bir mahiyette 1919 yılında ele alındığına şahit olmaktayız. Bu tarihte, iş meselelerini tanzim etmek maksadıyla yapılan "Washington İş Konferansı"nda "14 yaşından küçük çocukların işe alınmaması, 15 yaşından küçük olanların geceleyin sınaî müesseselerde çalıştırılmaması reşit ve baliğ olanların (14-18 yaş arasındakiler) haftada 48 saatten fazla çalıştırılmamaları" gibi kararlar alınır.

Ancak şunu hemen kaydedelim ki, bu konferansın toplanmasına, çocukları korumaya matuf insanî duygulardan ziyade, iktisadî endişeler amil olmuştur. Zira o zamana kadar, küçük çocuklarla kadınlar, erkeklere nazaran daha az yevmiye ile daha çok çalıştırılmakta idi. Bu durum istihsalde maliyeti çokça düşürüyor ve rekabet imkanlarını azaltıyordu. Devletler arası ticarî münasebetlerin artması nisbetinde bu meselenin ehemmiyeti de artmıştı. Devletle fert arasındaki iş münasebetlerini tanzim eden iç hukuk, devletler arası bazı ihtilaflara yol açmakta idi. Milletlerin bu meselede karşılıklı olarak anlaşmaları zaruri idi. İşte kaynağında sadece iktisadî endişe yatan bu zaruret, sözkonusu konferansı ortaya çıkardı ve çocukların lehine olan -sonradan Türkiye'nin de katıldığı- bazı kararların alınmasına müncer oldu.

İstihdam meselesinde de, çocuğu himaye işini ele almada, öncülüğü İslamiyet yapar. İslam'ın büluğ çağına kadar, çocuğa tanıdığı temel haklardan biri *"yeme, giyme ve mesken"* ihtiyaçlarını içine alan *"nafaka"*dır. Binaenaleyh, büluğ yaşına kadar, çocuk kimsesiz bile olsa, *"nafaka"* meselesinin halli için çalışmak durumunda ve mecburiyetinde değildir. Çocuk bu devre içerisinde hayata hazırlanma çalışmalarına tabi tutul-

malıdır; hayatî, dinî, ahlakî, meslekî bilgiler, alışkanlık ve maharetler kazanma faaliyetleri. Biz bu faaliyetlere daha önce, günümüzün tabiriyle *"temel eğitim"* faaliyetleri demiştik.

Çocuğun büluğ çağından önce, "hayata hazırlayıcı" faaliyetler dışında, gerek baba ve gerekse velisi tarafından istihdam ve istismar edilmesini önlemek için İslam hukukçuları Kur'an ve sünnetin nasslarından çok vazıh prensipler çıkarıp, kesin kayıtlar koyarlar. Şöyle ki:

1) Evladın malı, babaya *"kişinin en temiz malı, kazandığı maldır, veledi de kendi kazancındandır"* hadis-i şerifi ile helal kılınmışsa da, fakihler bu hükmü, **"insan için kendi çalıştığından başkası yoktur"** ayetine dayanarak "evladın büluğdan sonraki malı" ile kayıtlamışlardır. Estrûşenî'nin "bütün meşayihin müşterek görüşleri" olarak sunduğu umumi prensibe göre, "çocuğun büluğdan önceki hasenatı (malı, kazancı vs.) sadece çocuk içindir, ebeveyninin hakkı yoktur" kaydı bulunmaktadır.

2- Baba veya dede veya bunların tayin edeceği vasilerin, çocuk üzerinde karşılıksız istihdam (hizmetlenme) hakkı vardır. Fakat, bu istihdam "tehzib veya riyazet" yani yetiştirici, terbiye edici, hayata hazırlayıcı mahiyette olmalıdır. Çocuğun yetişmesine katkısı olmayan sırf velinin menfaatine olan istihdam caiz değildir. Karşılıksız istihdam caiz olunca, ücretli istihdamın da evleviyetle mümkün olacağı fikrinden hareketle *"baba veya dede veya hakim tarafından çocuğun ücretle herhangi bir işe verilebileceği"* kabul edilmiştir.

3- Çocuğun çalışmasından elde edilecek ücret, çocuğun şahsî malıdır. Çocuğun malı ise, normal şartlarda sadece kendi ihtiyaçları için harcanabilir. Anne veya baba, çocuk için harcadıktan sonra artanı, büluğa erdikten sonra çocuğa teslim etmek üzere, diğer malları meyanında biriktirirler. Şayet baba, mübezzir (müsrif) ise, hakim bunu da elinden alır. Çocuğun malından babanın (veya annenin) istifadesi sıkı kayıtlara bağlanmıştır. Çocuğun istismarının hukukî ve vicdanî yollardan nasıl önlendiğini anlayabilmek için bu kayıtları da belirtmemizde zaruret var.

Baba çocuğun malına muhtaç ise, bakılır:

a) Eğer baba, bu sırada meskun bir mahalde ise ve fakirliği sebebiyle bu ihtiyaç hasıl oldu ise o maldan yer.

b) Eğer çölde ise ve aslında zengin olmakla beraber, yanında yiyecek bir şeyin yokluğu sebebiyle ihtiyaç hasıl oldu ise, değerini ödemek kaydıyla yer.

Büluğa ermemiş çocuğun malı anne veya babanın malına karışmış

bile olsa, müşterek kullanımlarda anne veya baba, istifadede kendi hisselerini tecavüz edemezler, aksi halde haram işlemiş olurlar.

Bu söylediklerimizi vuzuha kavuşturan bir fetvada aynen şöyle denir:

"Bir çocuk mal kazanır ve bunu annesine verirse, annenin bunu, çocuk için infak ederken çocukla birlikte bir iki lokmayı aşmamak kaydıyla bundan yemesi caizdir. Anne aciz ise, çocuk da her ikisinin nafakasını karşılayacak şekilde çalışmaya muktedir ise, annenin bu durumda çocuğun malında hakkı vardır, ondan yiyebilir. Eğer anne çocuğun malına muhtaç değil ise ve kendi malı çocuğun malı ile karışmış ise, bu şekilde satın alınan yiyecek maddesinin, kendi hissesi nisbetinde yiyebilir, fazla yiyecek olursa caiz değildir, yetim malı yemiş olur."

Bir başka fetvada "evi veya malı olduğu halde kira ödemeden çocuğun evinde oturan kadının da günahkâr olacağı" belirtilir.

Çocuğu çalıştırma meselesinde hassasiyeti ileri götüren "bazıları"nın daha enteresan görüşleri var. Bunlardan biri aynen şöyle:

Baba veya anne küçük çocuğuna havuzdan eve su taşıması için emrederek eline bir kap verse, o çocuk da getirse, bazıları kaptaki suyun "çocuğun mülkü" durumuna geçtiğini ve zaruret olmadıkça bu sudan içmenin babaya helal olmadığını, zira (hava, su, kırda biten ot ve ağaç gibi kimsenin mülkiyetinde olmayıp, herkesin istifade edebileceği ve ıstılahta) a'yanu'l-mübaha denen eşyada çocuğun istihdamı batıldır.

4- Çocuk bülüğa erince, babası onu, istihdam etse veya gelirini ailenin nafakasını harcamak üzere ücretli olarak iş verse, bu baba için mübah olur.

Çocuğu Kimler İşe Verebilir?

Çocuk üzerinde istihdam hakkı olmayanlar, onu ücretli olarak bir işe de koyamazlar. *"Yetiştirici"* işlerde istihdam hakkının sadece baba, dede ve bunların tayin edeceği vasilere ait olduğunu yukarıda belirtmiştik. Şu halde bunlar dışında kalan kimselerin -akrabalıkları ne kadar yakın olursa olsun- istihdam hakkı olmadığı gibi, ücretle işe koyma hakları da mevcut değildir. Çocuğun hidanesi bu çeşit velilerin yanında ise, temyiz yaşından sonra terbiyelerinin tam olabilmesi için, istihdama velayetleri olan baba veya sair velilerine iadeleri gerekir.

Ancak bunlardan hiçbiri yoksa, anne tarafından "mahrem" bir akraba -velayetü'l-hacr kendisine verilmiş olma halinde- çocuğu "yetiştirici" olan bir işe verebilir ve ücretini çocuk için kullanmak veya muhafaza et-

mek gayesiyle alabilir. Estrûşenî der ki: "Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiden başka hiç kimse çouğun malını tasarruf hakkına sahip değildir. Öyle ki, bunlar dışında çocuğun velayetü'l-hacrini elinde tutan bir kimse, çocuğa mal bağışlanacak olsa, çocuk namına kabul eder, fakat söylediğimiz sebepten dolayı, bundan çocuk için harcayamaz. Sadece İmam-ı Muhammed, te'hirinde çocuğa zarar gelecek ise, vasinin zaruret miktarınca harcamasını istihsan eder. Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiler, çocuğun köle, hayvan, akar ve sair emvalini kiraya verebilecekleri halde; çocuğun hacrini elinde tutan diğer vasiler kiraya veremezler. Zira onların, çocuğun malı üzerinde tasarruf hakları yoktur."

Çocuğun malını tasarruf hususunda konulan bu kayıtlar, çocuğun menfaatini korumak, onun istismarını önlemek gibi âli gayeler güder.

Ganimetten Hak Verilmez

Çocuğu koruyucu prensiplerden biri de büluğdan önce askere alınmamaları, harplere iştirak ettirilmeleridir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* çocukların harbe katılmalarını kesinlikle yasaklar. Hatta rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ordu yola çıktıktan bir müddet sonra askerleri teker teker kontrol ve teftiş ederek, büluğa ermeyen çocuk karışmış ise geri çevirdiğini belirtir.

Elde edilecek ganimet sebebiyle, birçoklarınca iktisadî yönden de cazip bir ameliye olan askerî seferlere ve savaşlara çocukların bu endişe ile velileri tarafından sevkini tamamen önlemek gayesine de matuf olmak üzere, çocuklara ganimetten pay ayrılması da kesinlikle yasaklanmıştır.

Hülasa etmek gerekirse, yukarıda belirtmeye çalıştığımız hususlar (yani, çocuğun malının anne ve babaya haram olması, çalıştığı takdirde elde edilen ücretin sadece kendisi için harcanabilmesi, istihdam hakkının -yetiştirici işlerde olmak kaydıyla- çocuğa en ziyade şefkat duyma durumunda olan ve onun yetişme mesuliyeti uhdesinde bulunan baba, dede veya bunların tayin edeceği veliye ait olması, baba, dede veya velinin de sadece yetiştirici işlerde ücretsiz istihdama hak sahibi kılınmaları ve onlara su, ot, odun gibi istifadesi herkese helal (ayan-ı mübaha) şeylerin celbinde istihdamlarının batıl addedilmeleri, harp ganimetinden çocuğa hisse ayrılmaması) çocuğun hayata hazırlanma devresi olan büluğ öncesi devrede onun bu gayeye matuf olmayan meşguliyetlerle istismar edilmesinden koruyarak, hayata hazırlanmasını, bir meslek öğrenmesini, tahsil yapmasını garantilemeyi gaye edinir. Nitekim meslek öğretimi bütün İslam mezheplerinin ittifakiyle veli ve devlet üzerine dinî bir vecibe kılınmıştır.

BİR PADİŞAH FERMANI

Dinimizin çocuklar için getirdiği, bülûğdan önce temel formasyonu alma hakkının ihlal edildiği devirler olmuştur. Ancak, bundan sorumlu olan devlet başkanı duruma müdahale etmiştir. Bunun en güzel örneğini 1825 yılında II. Mahmud'un bütün vilayet, sancak ve kazalara ta'mim ettiği bir ferman teşkil eder. O, bu fermanda 5-6 yaşındaki çocukların "mektepten alınarak çıraklığa verilmesini" yasaklar. Şöyle der:

"Dinî vecibeleri öğretmek ve seçeceği mesleğin bilgilerine sahip kılmak, babaların evlatlarına karşı ilk vazifesidir. Ne yazık ki, bir zamandan beri birçok ana ve baba bu temel vazifeyi unutarak çocuklarını daha beş-altı yaşında, kazanç hırsı ile zanaat sahiplerinin yanına çırak veriyorlar veya başıboş bırakıyorlar. Çocukluk çağında cahil kalanlar ise, ergenlik çağlarında hem kendileri için, hem de memleket için dert oluyorlar. Bu, iki dünyada cezayı mucib bir ihmaldir.

Sizlere emir ve irade ediyorum ki, bu ferman elinize değdiği anda, bölgenizde altı yaşını bitirmiş ne kadar çocuk varsa bunları tesbit ediniz, mevcut mahalle mektepleri yetmiyorsa bina ve hoca bularak mektepsiz çocuk bırakmayınız. Mektep çağında olduğu halde bu çocukları yanlarına alıp çalıştıranların şiddetle cezalandırılacaklarını ilan ediniz. Anasız ve babasız olanlarla, okumaya gücü olmayanların tahsilini, devletimin temin edeceğini ilan ediniz."

Bu ferman, 1854'te Abdülmecid, 1873'de Abdilaziz tarafından tekrarlanır.

Ferman, temel eğitim meselesinde İslam'ın görüşünü ifade ettiği gibi, 19. asırda bunun aksamış olduğunu, çocuğun maddî kaygılarla istismar edildiğini de gösterir.

5188 ٥ - وعن عائشة رضيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ لأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غُلاَمٌ يُخْرِجُ لَهُ الْخَرَاجَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَأْكُلُ مِنْ خَرَاجِهِ، فَجَاءَ يَوْماً بِشَيْءٍ فَأَكَلَ مِنْهُ أَبُو بَكْرٍ. فَقَالَ لَهُ الْغُلاَمُ: تَدْرِي مَا هذَا؟ فَقَالَ: مَا هُوَ؟ قَالَ: كُنْتُ تَكَهَّنْتُ لإِنْسَانٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَا أُحْسِنُ الْكَهَانَةَ إِلاَّ أَنِّي خَدَعْتُهُ فَلَقِيَنِي فَأَعْطَانِي بِذلِكَ هذَا الَّذِي أَكَلْتَ مِنْهُ. فَأَدْخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَدَهُ فِي فِيهِ فَقَاءَ كُلَّ شَيْءٍ فِي بَطْنِهِ].

أخرجه البخاري.

5. (5188)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in bir kölesi vardı. Bu köle çalışıp kendisine belli bir haraç ödüyordu. Hz. Ebu Bekr onun kazancından yiyordu. Bir gün yine bir şeyler getirdi. Ebu Bekr (radıyallahu anh) bundan da yedi. Ancak kölesi:

"Bu yediğin nedir, biliyor musun?" dedi. Hz. Ebu Bekir:

"Neymiş o?" deyince köle açıkladı:

"Ben cahiliye devrinde kâhinlik yapardım. Aslında bu işin ehli de değildim. Bu sebeple (kafadan atıp bir) adam aldatmıştım. (Bugün yolda) bana rastladı ve (kâhinliğimden kalma eski) bir borcunu ödedi. Yediğiniz işte bu idi!"

Bunun üzerine Ebu Bekr elini boğazına atıp, midesinde her ne varsa kusup çıkardı." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 26.]

AÇIKLAMA:

Haraç: Burada kölenin, efendisine, kazancından vermeyi vaadettiği vergidir. Bu, köle ile efendi arasında karşılıklı olarak tesbit edilen bir miktardır. Günlük, haftalık veya aylık gibi muayyen periyodlara göre ödenirdi.

Rivayetin bir başka veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in her gün, bunu neden nasıl kazandığını sorduktan sonra yediği; bir gün, gece vakti ödemeyi yaptığı, bu defasında sormadan yiyip, bilahare sorunca, yukarıda kaydedilen cevabı aldığı, bunun üzerine kustuğu, vs. belirtilmiştir.

❑ KÖPEĞİN SEMENİ

5189 ١– عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَإِنْ جَاءَ يَطْلُبُ ثَمَنَ الْكَلْبِ فَامْلأْ كَفَّهُ تُرَاباً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي.

1. (5189)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeğin semeninden nehiy buyurdular. Eğer (sahibi, öldürülen) köpeğin semenini istemeye gelirse, avucunu toprakla doldurun." [Ebu Davud, Büyû 68, (3482); Nesaî, Büyû 91, (7, 309).]

Metin *Ebu Davud*'a aittir.

5190 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ]. أخرجه الترمذي.

2. (5190)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, av köpeği hariç, köpeğin semenini yasakladı." [Tirmizî, Büyû 50, (1281).]

AÇIKLAMA:

1- "Avucun toprak doldurulması"ndan murad; haybet ve hüsrandır, boş dönmek, mahrum kalmaktır.

2- *İbnu Hacer,* köpek satışıyla ilgili hadisi tahlil ederken, mevzu üzerindeki ihtilaflı fikirleri, delilleriyle birlikte tahlil eder. Teferruata fazla girmeden bazı iktibasları kaydedeceğiz: "Hadisin zahiri köpeğin satışını haram kılmaktadır. Bu hüküm, avcılık öğretilen ve öğretilmeyen beslenmesi caiz olan ve olmayan her çeşit köpeğe şamildir. Bu görüşü esas alan nazarında, köpeğin telef edilmesi (mesela kazaen öldürülmesi) halinde, telef edene köpeğin değerini ödemek gerekmez." Cumhur böyle hükmetmiştir.

İmam Malik: "Satılması caiz değildir. Ancak telef edene kıymetini tazmin gerekir" demiştir. Ondan cumhurun görüşü de rivayet edilmiştir. Keza Malik'ten, tıpkı Ebu Hanife gibi: "Satışı caizdir, telef edene de tazmin gerekir" dediği dahi rivayet edilmiştir.

Atâ ve *Nehai:* "Sadece av köpeğinin satışı caiz" demiştir.

Şafiî'nin nezdinde köpek satışının haram addedilişinin illeti, onun mutlak necis olmasındandır. Muallem olsa da olmasa da, köpeği necis addetmeyenler nezdinde satışının yasak oluş sebebi, köpek edinme hususunda gelen yasakla, öldürülmesi hususunda gelen emirdir.."

İbnu Hacer, imamları farklı fetvalara sevkeden farklı rivayetlerden bir kısmını kaydettikten sonra açıklamasına devam eder: "Kurtubî der ki: "İmam Malik'in mezhebinde meşhur olan; köpek edinmenin cevazı, satışının mekruh oluşudur, dolayısıyla satış vaki oldu ise, akid feshedilmez. Sanki, köpek onun nazarında necis olmayıp tahir olduğu için, caiz olan faideleri sebebiyle beslenmesine izin vermiş ve hükmünü diğer satış maddelerinin hükmüne tabi kılmıştır; ancak şeriat onun satışını tenzihen mekruh addetmiştir. Çünkü köpek beslemek mekarim-i ahlaktan değildir." Devamla der ki: "Köpeğe verilecek para ile, fahişenin mehri ve kahinin ücretinin aynı hadiste beraber zikredilmesi, edinilmesine izin verilmeyen köpeğe hamledilir. Bunun bütün köpeklere şamil olduğu takdirinde, bu üç şeyde müşterek şekilde beyan edilen nehiy tahrim ve tenzihten daha umumi bir kerahettir. Çünkü bunlardan her biri yasak-

lanmıştır. Fakat herbirinin yasaklık derecesi, ayrı ayrı delillerle değerlendirilecektir. Nitekim fahişe mehri ile kahin ücretini, mücerred bir yasak değil üzerinde icma edilen bir haram olarak görmekteyiz. Atıfta birbirine bağlanmasından hasıl olan iştirak, onların yasağın her hususunda müşterek olmalarını gerektirmez. Bilindiği üzere, ifade sırasında zaman zaman emir nehye, icab nefye atfedilir.

Mevzuyu şöyle özetleyebiliriz: "Köpek beslemenin cevazı ve tahrimi meselesi, görüldüğü gibi ihtilaflı bir husustur. Her bir görüş, Resulullah ve Ashab'tan gelen farklı rivayetlere ve bu rivayetlerin yorumuna dayanır. Bunların zikri, mevzumuzu uzatır. Şu kadarını söyleyelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* -daha önce geçtiği üzere- bir ara köpeklerin öldürülmesini emretmiş ise de, sonradan öldürmeyi yasaklamış, sadece siyah köpeği istisna tutmuştur. Hanefîler, köpeğin alınıp satılmasını caiz addederken, espri olarak temelde bunu esas alırlar: Yani yasak mensuhtur, cevaz nasihtir. Edinilmesi caiz olan bir şeyin alınıp satılması da caiz olmalıdır, telef edilince değeri tazmin edilmelidir."

❑ KEDİ

5191 ١ – عن جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَن أكْلِ الْهِرِّ وَثَمَنِه].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5191)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kedinin yenmesini ve semenini yasakladı." [Ebu Davud, Büyû 64, (3480); Tirmizî, Büyû 49, (1280).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda köpek hakkında söylenen, kedi hakkında da caridir. Bidayeten necis olduğu ifade edilmişse de, sonradan artığının tahir olduğu ifade edilmiştir. Ulema farklı rivayetlerden hareketle ihtilaflı hükme varmışlardır. Sadedinde olduğumuz hadis kedinin satışını mutlak olarak yasaklarsa da, cumhur cevazına hükmetmiştir. Hadisle ilgili olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: "Kedinin semeniyle ilgili nehiy, iki manadan ileri gelir:

Birinci mana: Kedi, kayıt altına gelmeyen vahşîlere benzemektedir ve onun müşteriye sahih bir teslimi mümkün değildir. Çünkü kedi bir evde sabit kalmaz, evleri dolaşır durur, bunun önüne geçilemez. Üstelik o bağlanan veya kafese konan hayvanlar gibi değildir. Bazen ehlileştikten

sonra vahşîleşir, evi terkeder, yakalamak bile mümkün olmaz. Müşteri satın aldıktan sonra kaçması için bağlayıp hapsedecek olsa, ondan istifadesi mümkün olmaz. (Bu vasıftaki bir hayvanın sahih bir teslimi olmayacağı için satışı caiz değildir.)

İkinci mana: "Kedinin satışı yasaklanmıştır, ta ki insanlar birbirlerine kedilerini menetmesinler, herkes kendi kedisini öbürüne gösterebilsin ve yanlarında kaldığı müddetçe hayvana merhametle muamele etsinler. Kedi bir evden diğerine geçince aralarında ihtilaf çıkmasın. Bazı alimler, yasağın vahşî kediyle ilgili olduğunu, ehlî kediyle ilgili olmadığını söylemiştir."

Cevazına hükmeden cumhur, hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.

❑ HACAMAT YAPANIN KESBİNDEKİ KERAHET

5192 ١ – عن أبي مُحَيِّصَةَ الأنصاري عن أبيه: [أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فـي إجَارَةِ الْحَجَّامِ فَنَهَاهُ، وَكَانَ لَهُ مَوْلَى حَجَّامـاً فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ وَيَسْتَأْذِنُهُ حَتَّى قَالَ لَهُ آخِراً: اعْلِفْهُ نَاضِحَكَ وَأَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

1. (5192)- *İbnu Muhayyısa el-Ensarî,* babasından anlattığına göre, "Babası Muhayyısa haccamın kiralanması hususunda izin istedi. Resulullah onu menetti. Muhayyısa'nın haccam bir azadlısı vardı. Sorup izin istemeye ara vermedi. Sonunda *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine:

"Onunla deveni ve köleni besle, (kendin yeme!)" buyurdular." [Muvatta, İsti'zan 28 (2, 970); Ebu Davud, Büyû 28, (3422); Tirmizî, Büyû 47, (1277); İbnu Mace, Ticaraat 10, (2166).]

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere Muhayyısa'nın hacamat yapabilen mahir bir kölesi var. Bunu çalıştırıp para kazanmak istiyor. Resulullah hacamat ameliyesine mukabil, ücret almaya izin vermiyor. Muhayyısa bu hususta ısrarla sormaya, ücret alma izni talep etmeye devam ediyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* deve ve kölesine yiyecek yapmak şartıyla izin veriyor.

Hadisin zahiri bu olmakla birlikte, Resulullah'tan gelen başka rivayetler gözönüne alınınca, yasağın tahrimi ifade etmediği anlaşılır.

Nevevî der ki: "Bu nehiy, tenzihîdir. Maksad, düşük yollardan para kazanmayı ortadan kaldırıp , mekarim-i ahlaka, nezaketli, âli işlere teş-

vik etmektedir. Eğer bu haram olsaydı bu işte hür veya köle arasında bir tefrik yapılmazdı. Çünkü efendiye, helal olmayan bir şeyi köleye yedirmesi helal olmazdı."

Mirkat'te Muhayyısa'nın ısrarı, o devir cemiyetinde kölelerin kazancından bütün efendilerin yemelerine binaen ve onların kazancını en temiz kazançları bilmelerine binaen Muhayyısa yasağı işitince, buna olan ihtiyacı sebebiyle nefsine ağır geldiği için *Aleyhissalâtu vesselâm*'a başvurduğu belirtilir. Şarihler: "Deve ve kölede, bu düşük kazançtan istifadeye mani olan bir şeref mevzubahis değildir. Onun için Aleyhissalâtu vesselâm onların istifadesine izin verdi. Hür kimse ise farklıdır" derler.

Hadis, hacamat etmekten ücret almanın köleye helal, hürre ise mekruh olduğunu ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel* ve birkısım alimler bu görüştedir. Hacamat mesleği hür için mekruhtur. Bundan alacağı paradan yemesi kendine haramdır. Ancak onu köle ve hayvanlarına harcarsa caizdir." Bu hükümde delilleri, bu hadistir.

Söylediğimiz gibi cumhur bu görüşe katılmaz, tenzihî bir kerahetten söz eder. Cumhurun dayandığı bir rivayet Tirmizî'de Enes'ten gelmiştir. Enes'e bu hususta sorulunca:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat oldu ve hacamatı yapan da Ebu Taybe idi. Ona iki sa' miktarında yiyecek verilmesini emretti. Ayrıca, efendisine, vergisini biraz azaltmasını söyledi ve şunu da ilave etti: *"Sizin tedavi için başvurduklarınızın en efdali hacamattır."*

Bazı alimler önce haram edilip sonradan neshedildiğini söyleyerek rivayetleri te'lif ederler. Tahavi de bunlardandır. Ancak neshe hükmetmeye kuvvetli bir karine olmadığı belirtilmiştir.

İbnu'l-Arabî, Resulullah'ın haccama ücret vermesi ile "haccamın kesbi habistir" şeklindeki beyanlarını şöyle te'vil eder: "Ücret muayyen bir iş içinse caizdir, meçhul bir amel için ise değildir."

Hadiste tıbbî muameleye ücret verme ve hukuk sahibine, hafifletmeleri için şefaatte bulunmaya cevaz var.

5193 ٢– وفي أخرى لأبي داود: [قَالَ ﷺ: إنِّي وَهَبْتُ لِخَالَتِي غُلاماً، وإنِّي لأَرْجُو أنْ يُبَارَكَ لَهَا فيهِ، وَقُلْتُ لَهَا لاَ تُسَلِّمِيهِ حَجَّاماً وَلاَ صَائِغاً وَلاَ قَصَّاباً].

وإنما كره الصائغ لما يدخل صنعته من الغش، ولإخلافه الوعد ومطله في فراغ ما يستعمل عنده.

2. (5193)- *Ebu Davud*'un bir diğer rivayetinde Aleyhissalâtu ves-

selâm şöyle buyurmuştur: "Ben teyzeme bir köle bağışladım ve ben onun teyzem hakkında mübarek olmasını diliyorum. Teyzeme: "Onu haccama teslim etme, kuyumcuya ve kasaba da teslim etme!" dedim." [Ebu Davud, Büyû 49, (3430).]

AÇIKLAMA:

1- Taberânî'nin rivayetinde burada zikri geçen "teyze"nin adı da gelmiştir: *Fatıha Bintu Amr ez-Zühriyye.*

2- *Resulullah* teyzesine genç bir köle bağışlıyor ve buna zikri geçen üç mesleği öğretmemesini tenbihliyor. Yani haccama vermemek, onun yanında hacamat mesleğini öğrenmesine izin vermemek demektir. Zikri geçen üç mesleğe karşı ifade edilen keraheti alimler şöyle izah ederler:

"Haccâmî ve kasab kaçınılması zor olan necasetle mübaşeret etmektedirler. Kuyumcu ise, sanatına hile sokmaktadır. Bazan da erkek için süs eşyası, altın ve gümüşten kaplar yapmaktadır. Ayrıca meslekleri, işin yürümesi için pek çok yalan vaadlere, yeminlere sevketmektedir."

❑ DAMIZLIK HAYVANIN SUYU

5194 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَـال: [سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ كِلاَبٍ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ فَنَهَاهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا نَطْرُقُ الْفَحْلَ فَنُكْرَمُ فَرَخَّصَ لَهُ فِـــي الْكَرَامَةِ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

«عَسْبُ الْفَحْلِ» مَاؤُهُ، والمنهيّ عنه ثمنه وأخذ الأجر عليه، وإلا فإعارته حلال وإطراقه مباح جائز.

1. (5194)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kilab kabilesinden bir adam, Resulullah'a damızlık hayvanın suyundan (para almayı) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yasakladı. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz damızlığı aştırıyoruz da bize ikramda bulunuyorlar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ikramda bulunmaya ruhsat verdi." [Tirmizî, Büyû 45, (1274); Nesâî, Büyû 94,1 (7, 360).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *fahl,* her hayvanın erkeğine denir. Damızlık kelimesi dilimizde erkek için de dişi için de kullanılabilir. Asb, erkeğin dişiye aşmasıdır. Ancak asb, erkek hayvanın suyu ve nesli için de kullanılır.

Şarihler, damızlık erkeğin bu maksadla iareten yani herhangi bir ücret talep etmeden verilmesinin mendub olduğunu, bu sebeple ücret alınmasını Resulullah'ın mekruh addettiğini belirtirler. Bazı alimler de: "Yasaklama (bu meselede karşılaşılan) cehalet sebebiyledir. Zira, icarede yapılacak işin belirlenmesi ve miktarının bilinmesi lazımdır" demiştir.

İbnu Hacer: "Damızlığın suyunu satmak da kiralamak da haramdır. Çünkü mütekavvim (ticarete salih) değildir, teslim için ne malumdur ne de makdur (miktarı belirlenmiş)dur. Ancak Şafiîler ve Hanbelîler belli bir müddet için kiralanması caizdir derler.

2- Hadiste, damızlığın hizmetine mukabil hediyenin caiz olduğu ifade edilmektedir. *İbnu Hacer:* "Bunun ariyetinin caiz olduğunda hiçbir ihtilaf mevcut değildir. Ariyeten alan, verene herhangi bir ön şarta bağlı olmadan bir hediyede bulunacak olursa bu da caizdir. *İbnu Hibban*'da gelen merfu bir rivayette hayvanları damızlığa çekmeye teşvik de edilmiştir: مَنْ أَطْرَقَ فَرَساً فَاعْقَبَ كَانَ لَهُ كَاجِرِ سَبْعِينَ فَرَساً "Kim bir dişi ata aştırır ve yavru yaptırırsa ona yetmiş at sevabı verilir."

★ KUSÂME

5195 ١ – عن الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِيَّاكُمْ وَالْقُسَامَةَ؛ قُلْنَا: وَمَا الْقُسَامَةُ؟ قَالَ: الرَّجُلُ يَكُونُ عَلَى الْفِئَامِ مِنَ النَّاسِ، فَيَأْخُذُ مِنْ حَظِّ هٰذَا وَمِنْ حَظِّ هٰذَا]. أخرجه أبو داود.

« القُسَامَةُ » بضم القاف: ما يأخذه القسام جرياً على عادة السماسرة دون الرجوع الى أجرة المثل.

1. (5195)- *el-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün bize):

"Kusâmeden sakının!" buyurdular. Biz: "Kusâme de nedir?" dedik.

"Bir cemaatin başında bulunan bir kimse (birşey taksim ettiği zaman) berikinin ve ötekinin hisselerinden bir şeyler alır(sa, işte bu aldığı şey kusâmedir)." [Ebu Davud, Cihad 179, (2783, 2784).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah* ganimeti taksim eden kimsenin, bu hizmetine mukabil, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerden ücret almasını

yasaklamaktadır. Hadiste geçen kusâme, taksimcinin aldığı taksim ücreti demektir. Aslında taksim işi ücretsiz olmalı denmek istenmiyor. O işin muayyen belli bir ücreti vardır. Ancak taksimi yapan, o ücretü'l-misl'e razı olmaz, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerin herbirinin payından bir hisse alır. İşte bu alınana kusâme denmektedir ve *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamaktadır.

❑ MADEN

5196 ١ - عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَزِمَ رَجُلٌ غَرِيماً لَهُ بِعَشْرَةِ دَنَانِيرَ وَقَالَ وَاللهِ لاَ أُفَارِقُكَ حَتَّى تَقْضِيَنِي أَوْ تَأْتِيَنِي بِحَمِيلٍ، فَتَحَمَّلَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ بِقَدْرِ مَا تَحَمَّلَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ أَيْنَ أَصَبْتَ هذَا؟ قَالَ: مِنْ مَعْدِنٍ. قَالَ: لاَ حَاجَةَ لَنَا فِيهَا، لَيْسَ فِيهَا خَيْرٌ. فَقَضَاهَا ﷺ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

« الحَمِيلُ » الزعيم والكفيل.

1. (5196)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam kendisine on dinar borçlu olan bir alacaklısının peşine düştü ve:

"Vallahi borcunu ödeyinceye veya bana bir kefil getirinceye kadar arkanı bırakmayacağım!" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* o borcu üzerine aldı. Sonra adam, üzerine aldığı miktarı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm adama:

"Bu parayı nereden buldun?" diye sordu. Adam: "Madenden!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok" buyurdu ve borcu ona bedel ödeyiverdi." [Ebu Davud, Büyû 2, (3328); İbnu Mace, Sadakat 9, (2406).]

AÇILAMA:

Hattâbî der ki: "Resulullah'ın adamın getirdiği madeni reddetmesi ve "buna ihtiyacımız yok.." demesi, sanki sadece Resulullah'a malum olan bir sebepten dolayıdır. değilse topraktan çıkarılan madeni kendine mal etmenin haram olmasından değil. Çünkü bütün altın ve gümüşler madenden çıkarılmaktadır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Bilal İbnu'l-Haris'e, Kabliyye mıntıkasının madenlerini ikta kılmıştır.[32] Onlar bu madenden vergi ödüyorlardı. Bu günümüze kadar devam eden meşru bir

32- Bu hadis 5178 numarada geçti.

iştir. Resulullah'ın keraheti muhtemelen şuradan ileri gelmiştir: Belki de madenciler madenin toprağını, onu muameleden geçirip, içerisindeki altın ve gümüşünü ortaya çıkaran kimselerden satın alıyorlar. Bu ise bir aldatmadır. Bu toprağın içinde altın ve gümüş var mı bilinemez. Nitekim, ulemadan bir grup madenlerin toprağının satılmasını mekruh saymıştır: *Atâ, Şa'bî, Süfyanu's-Sevrî, Evzâî, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye* bunlardandır.

Hadiste bir başka yön daha var: "Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok!" sözünün manası: "Buna bir revaç yok, onda bizim ihtiyacımıza bir çare yok" demektir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm'ın deruhte ettiği borç basılmış dinardı. Halbuki adamın getirdiği toz altındır, basılmış değil. O zaman basılmış dinarlar oraya Rum diyarından getirildi. İslam'da ilk sikkeyi Abdülmelik İbnu Mervan bastırdı. Bu para günümüze kadar Mervaniye diye isimlendirilmiştir."

Huttâbî, Resulullah'ın kerahetinin sebebini bulma sadedinde başka ihtimaller üzerinde de durur.

★ SULTANIN İHSANI

5197 ١ – عن عبدالله بن عَمْرو بنِ السَّعْدى عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْطِيــنِي الْعَطَاءَ. فَأَقُولُ: أَعْطِه مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّي. فَقَالَ ﷺ: خُذْهُ، وَمَا جَاءَكَ وَأَنْتَ غَيرُ مُشْرِفٍ وَلاَ سَائِلٍ فَخُذْهُ، وَمَا لاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الشيخان.

وزاد في رواية: «فَمِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا لاَ يَسْأَلُ شَيْئاً وَلاَ يَرُدُّ شَيْئاً أُعْطِيَه].

1. (5197)- *Abdullah İbnu Amr İbni's-Sa'dî, Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ihsanda bulunurdu. Ben de: "Siz, bunu benden daha muhtaca verin" diyordum. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Al bunu! Sen beklemez ve istemez olduğun halde sana geleni al! Bu şekilde gelmezse, nefsini peşine takma!" buyurdu." [Buhârî, Ahkam 17, Zekat 51; Müslim, Zekat 110, (1045).]

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Bu sebeple İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ne bir şey isterdi, ne de kendine ihsan edilen bir şeyi reddederdi."

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir başka veçhiyle daha önce de geçti. Rivayetin bir veçhinde *Resulullah*'ın *Hz.Ömer*'e bu ihsanının, îfa ettiği bir hizmet mukabilinde olduğu belirtilir. Dolayısıyle bu ihsan fakr sebebiyle değil, hak sebebiyle verilmiş olmaktadır. Günümüzün tabiriyle maaş ve ücrettir. Bu sebepten dolayı, Hz. Ömer'in: "Bunu, bu paraya benden daha çok muhtaç olana ver!" sözüne Aleyhissalâtu vesselâm itibar etmemiştir. Hadiste, Müslümanların idarecilik, kadılık, vergi toplama, sadaka dağıtma gibi işleriyle meşgul olanların, bu hizmetlerine mukabil maaş almalarının meşru olduğuna açık delil vardır. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ömer'e vermiştir. *İbnu'l-Münzir, Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh)'in, kadılık hizmetine karşı para aldığını zikreder. *Ebu Ubeyd* bu meselede, sadaka üzerine çalışanlara pay ayıran Kur'anî ayetle ihticac eder. Ayette (mealen): **"Zekat ancak fakirlere, yoksullara, zekat üzerine çalışan (yani toplayan, dağıtan, koruyan..) memurlara.. mahsustur"** (Tevbe 60) buyrularak, zekat üzerine şu veya bu şekilde çalışan bütün memurlara bir pay ayrılmaktadır.

Bu hadisten hareketle alimler, sultandan gelen ihsan haram mı, mekruh mu, mübah mı münakaşa etmiştir. *Nevevî* der ki: "Sahih olan, eğer (sultanın parasına) haram galebe çalmış ise, (yani sultan zalimse) onun ihsanı da haramdır, keza bu ihsan hak edilmeden verilmiş ise yine haramdır. Ama buna haram galebe çalmamış, alan da müstehak ise mübahtır. Ancak "sultanın ihsanı mendubtur, başkasınınki değil" diyen alim de olmuştur. Mekruh diyenlerin sözü veraya hamledilmiştir. Selefte bu hal meşhurdur. Dünyaya karşı zühdü esas alan, dünyalığın gelmesini mekruh görür. Alimler der ki: "Bu sadette söylenecek en doğru söz şudur: "Kim gelen paranın kaynağının haram olduğunu biliyorsa, almaz, bu haramdır. Helal olduğunu bilirse reddetmez, bu helaldir. Şekke düşen ihtiyatlı davranır, almaz; bu veradır. Mübah gören, aslını esas alarak kabul eder. İhsanı mutlak olarak kabul etmeyi esas alan alimler şu hususlarla istidlal etmişlerdir: Ayet-i kerimede Cenab-ı Hak, Yahudiler hakkında: **"Onlar yalanı can kulağıyla dinleyici ve haramı da çok yiyicidirler"** (Maide 42) buyurduğu halde Resul-i Ekrem, zırhını bir Yahudiye rehin bırakmıştır." Keza derler ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, Ehl-i Kitab'ın mallarının çoğunun haram olan içki, domuz ve fasid muameleler yoluyla geldiğini bildiği halde onlardan cizye almıştır.

İbnu Battal'a göre, "istenmeksizin gelen malı almak, almamaktan efdaldir. Çünkü mal zayi olmaktan kurtarılmış olur, malın zayi edilmesi

yasaklanmıştır." İbnu'l-Münir, "burada malın zayi edilmesi mevzu bahis değil" diyerek İbnu Battal'ı tenkid eder.

Bu hadis, şu hükmü de ihtiva etmektedir. Devlet reisi gerekli gördüğü zaman, daha fakirler varken, fakir olmayanlara ihsanda bulunabilir. Keza, İmamın ihsanını reddetmek edeb değildir, hususan bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan gelmişse. Zira ayette وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resul size ne vermişse onu alın"** (Haşr 7) buyrulmuştur.

5198 ٢ – وفي أخرى قال: [اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى الصَّدَقَةِ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا أَمَرَ لِي بِعُمَالَةٍ. فَقُلْتُ: إِنِّي عَمِلْتُ لِلّٰهِ، وَإِنَّمَا أَجْرِي عَلَى اللّٰهِ. فَقَالَ: خُذْ مَا أُعْطِيتَ، فَإِنِّي عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَعَمَّلَنِي. فَقُلْتُ مِثْلَ قَوْلِكَ. فَقَالَ لِي إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئاً مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ].

2. (5198)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) beni, zekat (toplama işine) tayin etti. Bu işi tamamlayınca bana ücret verilmesini emretti. Ben:

"Ben Allah rızası için çalıştım, ücretim Allah üzerinedir!" dedim. Hz. Ömer:

"Sen, sana verileni al. Nitekim ben de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında çalışmıştım. Bana ücret verdi. Hatta (ilk seferinde) ben de senin söylediğini söyledim. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Sen istemediğin halde sana birşeyler verilirse, onu al, ye ve tasadduk et!" buyurdular" dedi."

5199 ٣ – وعن سليم بن مُطَيْرٍ عن أبيه قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا الْعَطَاءَ مَا كَانَ عَطَاءً، فَإِذَا تَجَاحَفَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْمُلْكِ وَكَانَ الْعَطَاءُ عَنْ دِينِ أَحَدِكُمْ فَدَعُوهُ]. أخرجه أبو داود.

« تَجَاحَفَتْ » بجيم ثم حاء معناه: تقاتلوا على الملك.

3. (5199)- *Selim İbnu Mutayr* babasından naklen anlatıyor: "Bir adamın şöyle söylediğini işittim:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın [Veda haccı sırasında hutbede] şöyle söylediğini işittim:

"Ey insanlar! İhsanları, onlar ihsan kaldığı müddetçe alın! Ne zaman, Kureyş saltanat kavgasına düşer ve ihsan dininizden rüşvet mukabili olursa, o zaman onu bırakın ve almayın!" [Ebu Davud, Harac 17, (2958, 2959).]

AÇIKLAMA:

Hadis, farzı, sünneti terk, haram ve bid'atı yapmak şeklinde dinden rüşveti gerektiren ihsanları almamayı teşvik etmektedir. Şu halde hadis, sultanın ihsanı böyle değilse almada beis olmadığını, aksi halde haram olduğunu ifade ediyor.

Resulullah'ın hadislerinde hediye, ihsan, ikram, sadaka gibi bahisler üzerinde çokça durulmuş, hediyeleşmeye, cömertliğe teşvik edilmiş, "insanın ihsanın kulu olduğu", "hediyenin kalplerdeki kırgınlıkları kaldırdığı", "insanlar arasında sevgi ve muhabbeti artırdığı" ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz bahis sultanın ihsanı adı ile meseleyi daha hususi bir çerçevede ele almaktadır. Anlaşılan o ki, Aleyhissalâtu vesselâm ihsanın ehemmiyetine ammeten yer verirken, devletten gelecek ihsanın tehlikesine hassaten nazar-ı dikkatleri çekmek istemiştir. Alimlerimiz de Rehber-i Ekmelimizden beri meseleye ayrı bir ehemmiyet atfetmişlerdir. Bu sebeple, şurada sadedinde olduğumuz hadisle ilgili olarak Ebu Davud şarihi Azimabadi'nin İbnu Raslan'dan aktardığı bir açıklamayı aynen kaydetmede fayda ümid ediyoruz. Tesiri verecek olan Allahu Zü'l-Celal hazretleridir:

"...Şa'bî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un şu sözünü nakleder: "İhsan, ihsan ehlini cehenneme atıncaya kadar devam eder. Yani sultanın onlara olan ihsanı, onları haram şeyleri irtikab etmeye sevketmek suretiyle ateşe girmelerine sebep olur; yoksa ihsan, zatı ve mahiyeti itibariyle haram değildir. Gazalî der ki: Sultanın malından gelen bu ihsan hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı: "Haram olduğu hususunda kesin bir kanaat edinilemeyen ihsan alınabilir, helaldir" demiştir. Diğer bir kısmı: "Helal olduğu nazarında kesinlik kazanmayan ihsanı kabul etmek haramdır" demiştir. Haram ve helalin karışık olduğu maldan gelecek ihsanı almayı tecviz edenler, Ashab'tan bir cemaatin zalim idarecilerin zamanında yaşamış olmalarına rağmen, onların, mallarından almalarını delil kılmışlardır, keza tabiinden birçoğu da zalim idarecilerin mallarından almışlardır. Söz gelimi Şafii hazretleri Harunu'r-Reşid'den bir defada bin dinar almıştır. İmam Malik, halifelerden çok mal almıştır... Gerçi bu büyüklerden idarecilerin ihsanını vera düşüncesiyle, dinî endişe ve korkuyla almayanlar da olmuştur." Devamla

der ki: "Sultanların mallarının çoğu bu asırda haramdır. Ellerinde helal yok gibidir veya pek azdır."

İbnu Raslan, bu kaydedilenleri zikrettikten sonra der ki: "Gazalî merhumun zamanında bu böyle ise, ya zamanımızda nasıl olur? Önceki devirde sultanlar, Hulefa-i Raşidin zamanına yakınlıkları sebebiyle ihsanlarını alimlere kabul ettirebilmek hırsıyla onların kalplerini kazanmaya çalışıyorlar. Alimler talep etmeden ve ayaklarına gelmeden onlara gönderiyorlardı; dahası, onlara karşı kendileri minnet duyup, kabullerinden seviniyorlardı. Alimler de onlardan alıp muhtaçlara dağıtıyorlar, sultanların siyasi garazlarına itaat etmiyorlar, alet olmuyorlardı.

Zamanımızda zalim ve dinsiz idarecilere yaranmak, onların gözüne girip itibar, ikram ve iltifata mazhar olabilmek için fikir, kanaat ve hatta toptan şahsiyet değiştirenler var. Bunlardan birkısmının örneğini Ahmet Kabaklı'nın Temellerin Duruşması adlı kitabında görmek mümkün. Biz burada, Kabaklı Hoca'nın, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadedinde olduğumuz hadiste beşeriyetin dikkatini çektileri "sultanın ihsanı"na iltifatın dine ve kişiye ne gibi sefaletler getirebileceğini delillendirmek maksadıyla, İlahiyat Fakültesi profesörlerince GÖZE GİRMEK İÇİN hazırlanan bir lahiya ile ilgili tahlilini aynen kaydedeceğiz, ibretle okunmalıdır.

"İslam'da Reform Deneyişleri:

Bir yandan türlü alanlarda "inkılablar" yapılırken, Atatürk'ün din üzerinde de büyük ısrarla değişiklikler yapmak istediği görülüyor. Yalnız, din ve İslam üzerinde "reform"lar yaparken, "Şapka Devrimi"nde (1925) olduğu gibi hızlı davranmıyor. Uzun hazırlıklara ihtiyaç hissediyor. Belki milletin tepkilerini ölçmek için temkinli, hatta tereddütlü görünüyor. Bazan dinin özünde, ibadetlerde vs. bir "devrim"e karar verdiği halde, o kararı geri aldığı bile oluyor.

Atatürk ve arkadaşlarının, zaman geçtikçe dine karşı daha ters bir yön alan "devrim" taktiklerinden birisi de, o konuda her ne istiyorlarsa teklifleri veya her ne istiyorlarsa lahiyaları, bilhassa önde gelen fakat imanı bütün olmadığı anlaşılan "din adamı ve ulema" takımından kimselere yaptırmaları idi.

Böylesi sözde din simsarlarını ise, tayinle gelen milletvekilleri arasında, çevrede veya "resmî ulema" arasında bol bol bulabiliyordu.

Bu sözde din adamlarını "Atatürk'le Üç Ay" adlı kitabında Ahmed Hamdi Başar üzüntü ile şöyle tasvir etmektedir:

"Mürteci ve dindar gözükmemek için herkes elinden geleni yapıyordu. İki eski hoca mebus vardı ki, dalkavuklukta herkesten ileri gidiyorlardı. Bunlardan biri Allah'a küfür ediyor; öteki cami ve mescidlere, umumi bütçeden verilen tahsisatın halkevlerine devredilmesini istiyordu."

"Hilafetin ilgası" teklifini, Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'ye verdirtmişlerdi. Onun gibi Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi ve Konya Mebusu Musa Kazım efendiler de "Şer'iyye vekaleti"nin kaldırılmasını, en başta savunan "Sarıklılar" olmuşlardır.

Kafası "dinî reform" tasarıları ile dolu ve bu konuda bazı Avrupalıların görüşlerini de birçok kere almış olan Kemalistlerin taktikle hedefledikleri üç maksat olsa gerektir:

1- Ulema ve sarıklı diye bilinen (fakat esasta prensipsiz olan) kişilere yaptırdığı teklif ve tasvipler ile, "devrimler"e dinî (şer'î) dayanaklar bulunmuş oluyordu.

2- Bu tanınmış "hoca"ların dinî hakikatlara aykırı ve dönek olan tutumlarını, diğer milletvekillerine ve millete göstererek halk nazarında onlarla beraber bütün din adamlarının itibarları da sarsılmış oluyordu.

3- Milletin, bu sözde din adamlarından tiksinerek İslam'dan soğuyabileceği hesap ediliyordu.

İslamiyet'i Islah Proje ve Lahiyası:

İşte, 1928 yılında (ilerde 1932'de kapatılacak olan) İlahiyat Fakültesi hocalarından bazılarına hazırlatılan yahut o fakülte profesörlerince göze girmek için hazırlanan dinî reformlar "lahiyası"da aynı takdiği taşımaktadır. Milletin çok büyük üzüntü ve hoşnutsuzluklarına sebep olan bu "lahiya"da da maalesef başta Köprülü Fuat Bey olmak üzere, İzmirli Hakkı, Şerafettin Bey (Yaltkaya) gibi halkın evvelce güvendiği imzalar da bulunmaktadır. Yalnız aynı fakülteden Bâbanzâde Naim Bey'le Ferit Kam Hoca heyete katılmamışlardır. Adı geçen İlahiyattaki diğer isimler: İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Halil Halit, Halil Nimetullah, Mehmet Ali Ayni, Arapkirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer, Yusuf Ziya beylerdir.

Layihanın tamam metnini Osman Nuri Ergin'in "Türk Maarif Tarihi" (cilt 5, s. 1639-41)'nde bulabilirsiniz. Burada sadeleştirerek ve yer yer özetleyerek sunacağımız bu "Islahat Lahiyası"nın son derece iddialı olduğunu da, sonuna eklenen şu cümleler gösteriyor:

"Bu suretle, yeni Türkiye, din sahasında, yalnız yeni bir vicdan intibahının (uyanışının) değil, bütün esir ve geri olan İslam kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de mürşidi olabilecektir."

Ayrıca bu "Islahat Lahiyasında" açıklanmamış olmakla beraber "din yok, millet var" düşüncesinin açık izleri de görülmektedir.

Yine bu reform tasarısında Ziya Gökalp'in çoğu Atatürk'çe benimsenen "dinî reform"a ait görüşlerinin etkileri de derindir.

Bilindiği gibi bu layihayı hazırlayan komisyonun başında Fuat Köprülü bulunuyordu. Köprülü Fuat Bey Milliyetçilik anlayışıyla Ziya Gökalp'ı devam ettirmekte olup, aynı zamanda Atatürk'le de ilişkileri iyi olan (ömrü boyunca da) politikaya yakın bir ilim adamı olmuştur.

Islahat Lahiyası'nın Özeti

1- Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılabı; lisanî, ahlâkî, iktisadî bütün içtimâî müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi: Bütün içtimâî müesseselerin ilmîleşmesi. İkincisi: Bütün içtimâî müesseselerin millîleşmesi...

2- Din de içtimâî bir müessesedir. Diğer içtimâî müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekamülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir.

3- Dinî hayat da ahlakî ve iktisadî hayat gibi ancak ilmî düşünceler ve ilmî usullerle ahenkli bir surette özel ve şahsî feyzini verebilir. Bu ıslahat için encümenimizin komisyon tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

İbadetin şeklinde:

Mabetlerimiz temiz, muntazam, ziyaret ve oturmaya uygun bir hale getirilmelidir. Mabetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi tercih edilmelidir. Bu, dinî ıstılahatın ibadete ait olan sıhhi şartıdır.

İbadetin dilinde:

İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kullanılmalıdır.

İbadet sıfatında:

İbadetlerin son derece estetik ve heyecanlı bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usul dairesinde teganniye (şakımaya) müsait müezzinler, imamlar yetiştirmek lazımdır. Ayrıca mabetlere musiki aletlerinin kabulü dahi lazım gelir. Mabedlerde ilahi mahiyetinde asrî ve enstrümantal musikiye kat'i ihtiyaç vardır.

İbadetin fikriyatında:

Hutbelerin basılmış şekilleri kâfi değildir. Hitabet, okumaktan ayrı

bir şeydir. Hutbelerde mühim olan nitelik doğrudan doğruya ilmî, yahut iktisadî fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muakaledir.

Bunu verebilecek olan insanlar, hitabeti güçlü olan din filozoflarıdır. Bu üstünlükte hatiplerimiz İlahiyat Fakültesi'nde yeterince yetişinceye kadar dışarda mevcut din mütefekkirlerinden ve din filozoflarından istifade etmek lazımdır.

Mühim olan şey ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi, ne de bu Türkçenin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'an'ın ve İslam dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefi bir bakıştır.

Bütün ıslahatın gerçekleşmesi için ilmî bir merkez tarafından vücuda getirilecek olan tatbikat projesinin hazırlanması lazım gelir.

340 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'de çıkması üzerine kurulan ve fakat 1932'de kapatılan İlahiyat Fakültesi hocalarının, Köprülü Fuat Bey başkanlığındaki "Islahat Komisyonu" görülüyor ki, "vur denince öldürecek" kadar ileri gitmiştir.

Nitekim bu "layiha" (rapor) ile İslamiyet'in büsbütün tanınmaz bir hale getirilmesi, camilerin oturulacak iskemleler ve alafranga çalgılarla şenlenmesi ve ayakkabılarla girilen kilise ve sinemalara benzetilmesi tavsiye edilmektedir. Vaazlar, dualarla iman tazeliği sağlayacak telkinler ve Kur'an sesleri yerine adeta Eflatun'un Akademisindeki gibi tereddüt veren tartışmalar ve karşıt fikir alışverişleri tasarlanmaktadır.

Bir yabancı düşünür, "Türkiye'de çoğu aydınar(!), İslam'a, daima manyakça yaklaşmışlardır" diyor. İşte bu layiha, sanki o iddiayı ispat için kaleme alınmıştır. Asırlardır inandığımız İslam'ın iman ve şartlarına bir darbe gibi, bu sözler üstelik de adlı sanlı din ve edebiyat bilginlerinden gelince, milleti can evinden vurmuştur.

Ne var ki, en şiddetli çağında olmasına rağmen, Tek Parti rejimi dahi, bu layihadaki görüşleri bütünüyle uygulamaya cesaret edememiştir. Baştakiler bu "Islahat Layihası"nı ilk önce benimsemişler, fakat sonradan ilgisiz davranmışlardır.

□ İKİ YARIŞÇI

5200 ١- عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ طَعَامِ
الْمُتَبَارِيَيْنِ: السِّبَاقِ وَالْقِمَارِ]. أخرجه أبو داود.

يقَالُ « بَارَى فلانٌ فلاناً » إذا عارض فعله فعله.

1.(5200)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resululah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki yarışçının yemeğini nehyetti: Müsabaka ve kumar." [Ebu Davud, Et'ime 7, (3754).]

AÇIKLAMA:

Mütebari'yi yarışçı olarak çevirdik. Hattâbi şöyle açıklar: "İki mütebari, aynı şeyleri yaparak yarışan iki kişi demektir. Bunlardan her biri, diğerinin yaptığı şeyin tıpkısını yapar. Maksatları, hangisi arkadaşına galebe çalacak, bunu göstermektir. Resulullah bunu mekruh addetmiştir. Çünkü bu davranışta riya ve övünme var ve bu, malın batıl yoldan yenmesi yasağına dahildir." Hattâbî bu ifadesiyle şu ayet-i kerimeye atıf yapmaktadır. (Mealen): **"Birbirinizin malını aranızda batıl yollarla yemeyin"** (Bakara 188).

Burada müsabaka mutlak olarak yasaklanmış gözükmekte. Halbuki daha önce de temas edildiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm deve, at ve ok yarışlarını tecviz etmiş ve ulema bu çeşit yarışlarda armağan verilmesini meşru addetmiştir. Sadedinde olduğumuz hadisle arada bir tearuz görmek gerekmez. Çünkü burada mekruh addedilen yarış, tefahura alet edilen veya: "Ben kazanırsam sen armağan vereceksin, kaybedersem ben sana armağan vereceğim" şeklinde batıl şartlar koşulan, dolayısıyle dinimizin koyduğu meşruiyet şartlarının dışına çıkan yarışlardır. Kumarın yasak olduğu zaten açık bir husustur.

MEKS (USULSÜZ VERGİ)

5201 ١– عن عقبة بن عامر رضيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (5201)- *Ukbe İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cennete meks sahibi girmeyecektir!"* dediğini işittim." [Ebu Davud, Harac 7, (2937).]

AÇIKLAMA:

Meks, lügat olarak noksanlık, zulm manasına geldiği gibi, cahiliye devrinde pazarda satış yapan mal sahibinden (vergi alarak) alınan dirhemlere de denmiştir. Keza zekat toplayan tahsildarın, normal olarak

zekat alma muamelesini tamamladıktan sonra aldığı ziyade paraya da meks denmiştir. *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de meks'i "özürcünün aldığı vergidir" diye tarif eder. *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'de "Aleyhissalâtu vesselâm, "sahibu'l-meks"le geldikleri zaman tüccardan öşür adıyla meks (vergi) alan kimseyi kasdetmiştir. Sadakayı alan memura ve ehl-i zimmeden üzerine sulh yapılan öşrü alan kimseye, haddi aşıp, zulmederek günaha girmedikçe muhtesib denir" demektedir.

Şu halde meks, usulsüz alınan, kendi hesabına alınan, zulüm bulaştırılan vergi manasına gelmektedir. Meks sahibi veya sahibu'l-meks bu kirli işe tevessül eden memur manasına gelir.

YALAN BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

İKİNCİ FASIL

YALANIN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH HAKKINDA YALAN

UMUMİ AÇIKLAMA

Kizb, yalan demektir. Dilimize kizb kelimesi aynen girmiştir. Tekzib şekliyle yalanlama manasında daha çok kullanırız. Dinimiz yalancılığı kötü huyların başında kabul eder ve şiddetle reddeder. Kur'an-ı Kerim'de küfr bazan kizble ifade edilir. Mükezzib yani yalancı, "kâfir" manasındadır. فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ **"Allah adına yalan söyleyen ve hak kendisine geldiği zaman onu yalanlayan kimseden daha zalim kim vardır? Kâfirler için cehennemde yer mi yok?"** (Zümer 32) ayetinde kizb küfür manasında kullanılmıştır.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanlardan hırsızlık, zina, içki gibi hakkında had cezası gelen en ağır suçları işleyenlerin bile cennete gidebileceğini belirtir, fakat yalanı Müslümana bir türlü yakıştıramaz. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ifadelerinden, yalanın sayılan bu günahlardan çok daha çirkin, çok daha alçaltıcı bir cürüm, en bayağı bir ahlaksızlık olduğunu anlamaktayız: يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ خُلُقٍ لَيْسَ الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ *"Mü'minde her huy bulunabilir, yalan ve hıyanet hariç."*

Kizb, sıdkın zıddıdır. Sıdkla ilgili olarak gerekli açıklamaları yaparken, kizbten de bahsedilmiştir. Bu bahisle ilgili mütemmim malumat için oraya bakılsın.

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

5202 ١– عن صفوان بن سليم رضي الله عنه قال: [قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: أَيَكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَاناً. قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أَفَيَكُونُ بَخِيلاً؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أَفَيَكُونُ كَذَّاباً؟ قَالَ: لاَ].

أخرجه مالك.

1. (5202)- *Safvan İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedik, mü'min korkak olur mu?"

"Evet!" buyurdular. "Pekiyi cimri olur mu?" dedik, yine:

"Evet!" buyurdular. Biz yine:

"Pekiyi yalancı olur mu?" diye sorduk. Bu sefer: *"Hayır!* buyurdular." [Muvatta, Kelam 19, (2, 990).]

5203 ٢– وعن مالك أنَّهُ بلغهُ أن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [لاَ يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ فَيَنْكُتُ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ حَتَّى يَسْوَدَّ قَلْبُهُ فَيُكْتَبُ عِنْدَاللهِ مِنَ الْكَذَّابِينَ].

«التَّحَرِّي» القصد.

2. (5203)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam edince bir an gelir ki, kalbinde önce siyah bir nokta belirir. Sonra bu nokta büyür ve kalbinin tamamı simsiyah olur. Sonunda Allah nezdinde "yalancılar" arasına kaydedilir." [Muvatta, Kelam 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, söylenen her yalanla

kalpte bir kararma olduğunu belirtiyor. Bu kara noktalar çoğalınca kalbin tamamı kararıyor. Hadiste yalana niyet ettikçe buyrulmakla, bu halden kaçınmaya teşvik ediliyor. İnsan yalan söyleyince bidayette sıkıntı duyar. Bu sıkıntının sevkiyle tevbe edip, yalancılıktan geri dönebilir. Ama yalana, yalan söyleme hususunda cür'ete devam ettikçe kalp tamamen kararır. Yani, artık yalan söylemek tabii hale gelir, sıkılma, üzülme diye bir şey kalmaz.

Bu hale gelince *Allah* nezdinde, yalancı olduğuna hükmedilir ve o vasıfla yazılır. Şarihlere göre, bu vasıfla yazılması, mele-i a'la'da yalancı olarak tanınıp, arz ehlinin kalplerine de onun yalancı olduğunun ilhamen atılması, dillere yalancı olarak konması demektir. Tıpkı yeryüzüne kabul ve buğzun da bu şekilde konması gibi. Bu hal, ona alçalma olarak yeterlidir. Deylemi'de gelen merfu bir rivayette: لاَ يَكْذِبُ الْكَاذِبُ الاَّ مِنْ مَهَانَةِ نَفْسِهِ عَلَيْهِ *"Yalancı, hep kendini alçaltmaya yalan söyler"* buyrulmuştur.

5204 ٣– وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ مِنْهُ الْقَوْمَ، فَيَكْذِبُ. وَيْلٌ لَهُ، وَيْلٌ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5204)- *Behz İbnu Hakim an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!" [Ebu Davud, Edeb 88, (4990); Tirmizî, Zühd 10, (2316).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minleri yalandan zecr etmek için, insanları güldürmek için anlatılan sözlerdeki yalana bile şiddetli vaidde bulunmaktadır. Mizah için söylenen yalan böyle şiddetli vaide maruz ise, insanları aldatmak, menfaatler elde etmek veya birkısımlarının hukukunu çiğnemek gibi ciddî meselelerdeki yalanın manevî müeyyidesi çok daha ağır olmalıdır.

Hadisin mefhum-u muhalifinden, yalana yer vermeyen hak sözlerle insanları güldürmenin caiz olduğu manası çıkmaktadır. Rivayetlerde bunun örnekleri var. Resulullah zaman zaman çevresindeki insanlara mizahta bulunmaktan geri kalmamıştır. Ancak mizah ve şakalarında sıdktan ve haktan ayrılmamıştır. Gazalî, meşru olan mizah için, "haktan

sapmama, kalp kırmama ve ifrata kaçmama" şartlarını koşar. Bu takdirde mizahımızın mizah-ı Muhammedî olacağına dikkat çeker. Devamla der ki: "Ey muhatabım, eğer bu tarzla sınırlı olarak zaman zaman mizah yapsan sana bir mahzur getirmez. Ancak, insanın, mizahı kendine bir meslek yapıp üstünde devam etmesi ve onda aşırı gitmesi, sonra da Resulullah'ın sünnetine temessük ettiğini söylemesi büyük hatadır. Bu kimse, danslarını seyretmek için zencilerin peşini hiç bırakmayan, sonra da "Resulullah Hz. Aişe'ye onların oyunlarını seyretmesi için izin vermiştir" diyerek sünnete uyduğunu söyleyen kimseye benzer."

5205 ٤ – وعن أسْماءَ رَضِيَ اللهُ عنها: [أنَّ امْرَأةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ لِي ضَرَّةً، فَهَلْ عَلَيَّ مِنْ جُنَاحٍ إنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي؟ فَقَالَ: الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَى زُورٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (5205)- *Esma* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Benim bir kumam var. Ona karşı (yalan söyleyerek) kocamın vermediği şeyle karnımı doyurmuş göstersem bana bir mahzur getirir mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Verilmeyenle karnını doyurmuş gösterip övünen, tıpkı, iki alan elbisesini giyen gibidir" cevabını verdi." [Buhârî, Nikah 106; Müslim, Libas 127, (2130); Ebu Davud, Edeb 91, (4997).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadının kumasına karşı bile olsa, yalan tavra girmesini yasaklıyor. Müteşebbi, kendini tok gösteren demektir . Kinaye olarak kullanılmış olması esastır. Bu durumda kendine verilmeyeni verilmiş göstererek veya elinde olmayanı var göstererek başkasına karşı yapmacık, yalan tavır takınan kastedilmiştir. Tabii ki bunun altında tefahur ve övünme yatmaktadır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu davranışı tasvib etmiyor; iki yalan elbise giyene benzetiyor. Yalan elbise insanı çıplak bırakır, rüsvay eder. Bunu "sahte elbise, eyreti elbise" diye de anlamışlardır. Ancak yalan elbise diye zahire uygun mana verilmesi daha hikmetli gözükmektedir.

Şu da var ki, yalan elbisesi tabirini, yalan sahibinin elbisesi, yani zühd ehlinin elbisesini giyerek kendini zühd ehlindenmiş gibi göstermek suretiyle halka karşı yalan söyleyen, riya yaparak çile çekenlerin elbisesiyle kendini onlardan gösteren şeklinde de manalandıranlar olmuştur.

Bazıları da: "Üzerinde tek elbise olduğu halde iki elbise varmış gibi gösteren kastedilmiştir" demiştir. Ezherî: "O kimse, yeninin üzerine bir yen daha diktirerek kendisine bakana iki gömlek giyiyormuş görünen, halbuki aslında tek gömlek giyen kimsedir" der.

5206 ٥ – وعن عبدالله بن عامر قال: [دَعَتْنِي أُمِّي يَوْماً وَرَسُولُ اللهِ ﷺ قَاعِدٌ فِي بَيْتِنَا. فَقَالَتْ: هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ. فَقَالَ لَهَا ﷺ: مَا أَرَدْتِ أَنْ تُعْطِيهِ. قَالَتْ: أَرَدْتُ أَنْ أُعْطِيَهُ تَمْراً. فَقَالَ لَهَا: أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ شَيْئاً كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (5206)- *Abdullah İbnu Amir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, evimizde otururken, annem beni çağırdı ve:

"Hele bir gel sana ne vereceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm anneme:

"Çocuğa ne vermek istemiştin?" diye sordu.

"Ona bir hurma vermek istemiştim" deyince, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Dikkat et! Eğer ona bir şey vermeyecek olursan üzerine bir yalan yazılacak!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 88, (4991).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin çocuk terbiyesiyle sıkı alâkası vardır. Yüce mürebbimiz, terbiyede hiçbir surette yalana yer verilmemesini irşad buyurmaktadır. Bilhassa ağlayan çocuklara bazan yapılmayacak veya verilmeyecek şey vaadedilir, yahut da olmayacak şeyle korkutulur. Bunların hepsi neticede "yalan" olmakta birleşir. *Resulullah* bütün bunların haram olduğunu, çocuk terbiyesinde hiçbir surette yalana yer verilmemesi gerektiğini ifade buyurmaktadır.

Hadis, çocuğa, bu basit durumda bile olsa yalandan zecrederse, ciddi durumlarda yalana yer vermenin nasıl bir haybet ve hasaret olduğunu ifadede beliğ bir örnektir.

5207 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي أُنَاسٌ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ يُحَدِّثُونَكُمْ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ. لاَ يُضِلُّونَكُمْ وَلاَ يَفْتِنُونَكُمْ]. أخرجه مسلم.

6. (5207)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin sonunda yalancı deccaller olacak. Onlar, ne sizin ne de atalarınızın hiç işitmediği şeyleri anlatacaklar. Onlardan sakının!" [Müslim, Mukaddime 6, (6).]

5208 ٧- وعن ابن مسعود رَضِيَ الله عَنْه قال: [إنَّ الشَّيْطَانَ لَيَتَمَثَّلُ في صُورَةِ الرَّجُلِ فَيَأْتِي الْقَوْمَ فَيُحَدِّثُهُمْ الْكَذِبَ، فَيَتَفَرَّقُونَ. فَيَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ: سَمِعْتُ رَجُلاً أَعْرِفُ وَجْهَهُ وَلاَ أَعْرِفُ اسْمَهُ يُحَدِّثُ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه مسلم.

7. (5208)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şeytan insan suretinde temessül eder ve bir cemaate gelerek onlara yalan şeyler söyler. Bir müddet sonra cemaattakiler dağılırlar. Onlardan biri:

"Bir adam dinledim, yüzünü de tanırım ama ismini bilmiyorum. Şöyle şöyle söylemişti" diyerek (onun yalanını bilmeden tekrar eder)" [Müslim, Mukaddime 7. hadisin arkasında).]

İKİNCİ FASIL
YALANIN MÜBAH OLDUGU YERLER

5209 ١– عن أسماء بنت يزيد رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَا يَحْمِلُكُمْ عَلى أَنْ تَتَابَعُوا عَلى الْكَذِبِ كَتَتَابُعِ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ؟ الْكَذِبُ كُلُّهُ عَلى ابْنِ آدَمَ حَرَامٌ إِلاَّ فِي ثَلاثِ خِصَالٍ: رَجُلٌ كَذَبَ عَلى امْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا. وَرَجُلٌ كَذَبَ فِي الْحَرْبِ، فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ، وَرَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

«التَّتَابُع» التهافت في الامر.

و«الفَرَاشُ» الطائر الذي يتواقع في ضوء السراج فيحترق.

1. (5209)- *Esma Bintu Yezid* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey insanlar! Pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevkeden şey nedir? Halbuki, üç yer hariç yalanın her çeşidi ademoğluna haramdır: Bu üç yere gelince:

1) Erkeğin, rızasını sağlamak için hanımına yalanı,

2) Harpte söylenecek yalan. Çünkü harp bir hileden ibarettir.

3) İki Müslümanın arasında sulhü sağlamak kasdıyla söylenen yalan." [Tirmizî, Birr 26, (1940).]

AÇIKLAMA:

Yalan dinimizde her çeşit kötülük ve şerrin başı ve kaynağı kabul edilerek şiddetle reddedilmiş olmasına rağmen bazı hallerde meşru kabul

edilmiştir. Bizzat Resulullah bu halleri tâdad eder. Muhtelif tariklerden gelen rivayetler bu hususları belirtir. Nevevî, Müslim Şerhi'nde şu nakilleri kaydeder: "Bu üç halde yalanın cevazında ihtilaf yoktur. Ancak buralardaki mübah olan yalandan murad nedir? Bunda ihtilaf edilmiştir. Bir kısım ulema: "Bu hadisin ıtlakı üzeredir" diyerek, bu üç durumda, maslahat için olmayacak şeyin söylenmesini caiz görür ve "Mazmum olan yalan, zarar getiren yalandır" derler. Bu görüşlerine Hz. İbrahim aleyhisselam'ın ayette gelen şu sözleriyle delil getirirler: ﴿بل فعله كبيرهم هذا﴾ **"Bunu yapsa yapsa şu büyükleri yapmıştır..."** (Enbiya 63), ﴿انى سقيم﴾ **"Ben hastayım (dedi)"** (Saffat 89)[33]"

Yine *Hz. İbrahim*'in Mısır'a vardığı zaman, zevcesi *Hz. Sare* için انها اختي "O, kızkardeşimdir" demesi de başka bir örnektir. Bu meyanda zikredilen bir başka Kur'anî örnek, Yusuf aleyhisselam'ın münadisinin sözüdür: ايتها العير انكم لسارقون **"Ey kervan sahipleri sizler hırsızsınız!"** (Yusuf 70). Bu misalleri veren alimler derler ki: "Şurası muhakkak ki bir zalim, bir adamı öldürmek istese, o da bir şahsın yanında saklanmış olsa, mezkur şahsa, onun nerede olduğunu bilmediği hususunda yemin etmek vacib olur."

Diğer bir grup alim -ki Taberî de bunlar arasında yer alır- de şöyle der: "Hayır, hiçbir şeyde yalan caiz olmaz. Bu sadedde mübaha delalet zımnında gelen örneklerde asıl murad olan, tevriye ve meariz'in (kapalı, birkaç manaya gelen kelimelerin) kullanılmasıdır, sarih yalan değildir. Mesela erkeğin hanımına ihsanda bulunacağını, falan kumaştan alacağını vaadetmesi ve bu sırada "Allah takdir ederse" diye niyetlenmesi gibi. Hasılı bu ruhsat, kişinin birkaç manaya muhtemel bir kelam söyleyerek, muhatabın kendi hoşuna giden manada anlamasına imkan tanımayadır. Arayı düzeltmeye çalışıyorsa, birinden diğerine güzel sözler nakleder ve tevriyede bulunur. Savaştaki yalan da böyle. Sözgelimi, düşmanına "imamınız öldü" der, ama bunu derken, geçmişte ölmüş bulunan imamlarını kasteder veya: "Yarın bize imdad, yiyecek.. vs. gelecek" der. Bütün bunlar, mübah olan meariza örnektir ve herbiri de caizdir. Bunlar Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf'un kıssalarını ve bu sadedde gelenleri meariza te'vil ettiler.

Kocanın kadına, kadının kocaya yalanı bir sevgi izharıyla, mutlaka olması gerekmeyen bir hususta vaadde bulunmakla ilgilidir. Yoksa kadın veya erkek üzerindeki bir hakkı ortadan kaldıracak ve berikinin veya

---

33- Bu söz de *Hz. İbrahim*'indir. Kavmi putperestlikle ilgili merasimlerine onu da dahil etmek isteyince, yıldıza bakıp *"ben hastayım"* der. Bu söz üzerine onu yalnız bırakırlar.

ötekinin olmayan bir hakkı gasbettirecek bir aldatma, bütün Müslümanların icmaı ile haramdır."

5210 ٢– وعن أُمّ كلثوم بنت عقبة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَيْسَ بِالْكَذَّابِ الّذِي يُصْلِحُ بينَ إثْنينِ، فَيَقُولُ خيراً أَوْ يَنْمِي خَيْراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5210)- *Ümmü Külsüm Bintu Ukbe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki:

"İki kişinin arasını düzelten, hayır söyleyip, hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir." [Buhârî, Sulh 2; Müslim, Birr 101, (2605); Ebu Davud, Edeb 58, (4921); Tirmizî, Birr 26, (1939).]

5211 ٣– وعن صفوان بن سليم الزهري رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَكْذِبُ امْرأتِي. فَقَالَ ﷺ: لاَ خَيْرَ فِي الْكَذِبِ. قَالَ: فَأَعِدُهَا وَأَقُولُ لَهَا؟ قَالَ ﷺ: لاَ جُنَاحَ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك.

3. (5211)- *Safvan İbnu Süleym ez-Zührî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Ben karıma yalan söyleyeyim mi?" demişti. *Aleyhissalâtu vesselâm : "Yalanda hayır yoktur!"* buyurdular. Adam:

"Vaadde bulunmama, lehinde söylememe ne dersiniz?" diye tekrar sordu: *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Öyleyse sana bir vebal yok!"* buyurdular." [Muvatta, Kelam 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah,* yalanla vaadi ayırdediyor, yalanı tecviz etmezken, vaadetmeye ruhsat veriyor. Şarihler, yalanın daha çok geçmişe; vaadin ise geleceğe baktığını ve yerine getirilme imkanının bulunması sebebiyle, tamamen yalan olmadığını belirtirler.

5212 ١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمْ يَكْذِبْ إبْراهِيمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السّلاَمُ إلاَّ ثَلاثَ كَذَبَاتٍ، ثِنْتَانِ فِي ذَاتِ اللهِ؛ قَوْلُهُ إنِّي سَقِيمٌ؛ وَقَوْلُه بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا، وَوَاحِدَةٌ فِي شَأْنِ سَارَةَ، فَإنَّهُ قَدِمَ أَرْضَ جَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةُ،

وَكَانَتْ ذَاتَ حُسْنٍ؛ فَـقَالَ لَهَا: إنَّ هذَا الْجَبَّار إن يَعلَمْ أنَّكِ امرأتي يَغْلِبْني عَلَيْكِ، فإنْ سَألَكِ فَأخْبِرِيه أنَّكِ أُخْتِي فإنَّكِ أُخْتِي في الإسْلاَمِ، وإنِّي لاَ أعْلَمُ في الأرْضِ مُسْلِماً غَيْرِي وَغَيْرَكِ فَلَمَّا دَخَلَ أرْضَهُ رَآهُمَا بَعْضُ أهْلِ الْجَبَّارِ، فأتَاه فَقَالَ لَهُ: دَخَلَ أرْضَكَ امْرَأةٌ لاَ يَنْبَغِي أنْ تَكُونَ إلاَّ لَكَ، فَأرْسَلَ إلَيْهَا، فَـأُتِيَ بِهَا، وَقَامَ إبْرَاهِيمُ الى الصَّلاَةِ. فَلَمَّا أنْ دَخَلَتْ عَلَيْه لَمْ يَتمَـــالَكْ أنْ بَسطَ يَدَه إلَيْهَا فَقُبِضَتْ يَدُهُ قَبْضَةً شَدِيدَةً فَــقَالَ لَهَا: ادْعِي اللّهَ أنْ يُطْلِقَ يَدِي وَلاَ أضُرُّكِ فَفَعَلَتْ فَعَادَ، فَقُبِضَتْ يَدُهُ أشَدَّ مِنَ الأوَّلِ. فَقَالَ لَهَا مِثْلَ ذلِكَ، فَفَعَلَتْ فَعَادَ، فَقُبِضَتْ يَدُهُ أشَدَّ مِنَ الأوْلَتَيْنِ. فَــقَالَ لَهَا: ادْعِي اللّهَ أنْ يُطْلِقَ يَدِي وَلاَ أضُرُّكِ فَفَعَلَتْ وَأُطْلِقَتْ يَدُه، فَدَعَا الَّذِي جَاءَ بِهَا. فَقَالَ لَهُ: إنَّكَ إنَّمَا جِئْتَنِي بِشَيْطَانٍ وَلَمْ تَأتِنِي بِإنْسَانٍ فأخْرِجْهَا مِنْ أرْضِي، وَأعْطَاهَا هَاجَر، فَـأقْبَلَتْ تَمْشِي، فَلَمَّا رَآهَا إبْرَاهِيمُ. قَالَ: مَهْيَمْ. قَالَتْ: خَيْراً، كَفَّ اللّهُ تَعَـالى يَدَ الْجَبَّارِ وَأخْدَمَ خَادِمـاً. قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

«مَهْيَمْ» كلمة يقال معناها: ما أمرك وما حالك؟

و«الْخَادِمُ» يقع على العبد والأمة.

و«بَنُو ماء السماء» العرب لأنّهم كانوا يتبعون قطر السماء فينزلون حيث كان.

4. (5212)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İbrahim aleyhisselam sadece üç yalan söylemiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zatıyla ilgili; biri انّي سَـــقِيمٌ *sözüdür; diğeri de* بَلْ فَعَلَهُ كَبِيـرُ هُمْ هذَا *sözüdür.*[34] *Bir tanesi de zevce-i pakleri Sare Hatun hakkındadır. Hz. İbrahim zalim birinin diyarına (Mısır'a) beraberinde Sare de olduğu halde gelmişti. Sare güzel bir kadındı. Sare'ye: "Bu cebbar herif, bilirse ki sen karımsın, senin için bana galebe çalar. Eğer sana soracak olursa, kızkardeşim olduğunu söyle! Çünkü sen, zaten İslam yönünden kardeşim-*

34- Bunlar 5209 numaralı hadiste Açıklama kısmında kaydedildi.

sin, din kardeşiyiz. Ben yeryüzünde senden ve benden başka bir Müslüman bilmiyorum" dedi.

Bunlar zalim kralın memleketine girince, adamlarından biri bunları gördü. Hemen gidip:

"Senin memleketine öyle güzel bir kadın girdi ki, sizden başkasının olması münasib değildir" dedi. Kral derhal adamlar gönderip, Sare'yi yanına getirtti. Hz. İbrahim namaza durdu. Sare adamın yanına girince, kral (onu ayakta karşıladı, fakat) elini ona uzatamadı. Eli şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye:

"Elimi salması için Allah'a dua et! Sana zarar vermeyeceğim!" dedi. Sare de dediğini yaptı. Ama kral tekrar Sare'ye sataşmak istedi. Eli, öncekinden daha şiddetli tutulup kaldı. Sare'ye aynı şekilde ricada bulundu. O da kabul etti. (Adam normal hale dönünce tekrar) sataşmak istedi. Eli önceki iki seferden daha şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye yine:

"Allah'a dua et, elimi salsın, sana zarar vermeyeceğim!" diye rica etti. Sare dua etti, adamın elleri açıldı. Kral kadını getiren adamı çağırdı ve ona: "Sen bana ihsan değil bir şeytan getirmişsin. Bunu diyarımdan çıkar!" dedi. Sare'ye Hacer'i bağış olarak verdi.

Sare yürüyerek geldi. İbrahim onu görünce:

"Nasılsın, ne haber?" dedi. Sare:

"Hayır var! Allah cebbarın elini tuttu ve (bana) bir hadim verdi!" dedi."

Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) der ki:

"Ey sema suyunun oğulları! Bu kadın (Hacer) sizin annenizdir." [Buharî, Enbiya 9, Büyû 100, Hibe 36, Nikah 12, İkrah 6; Müslim, Fezail 154, (2371).] Ebu Davud, Talak 16, (2212); Tirmizî, Tefsir, Enbiya, (3165).]

AÇIKLAMA:

1- Burada bir peygamber olan *Hz. İbrahim*'e üç yalan nisbet edildiğini görüyoruz. Bu yalanlardan ikisi Kur'an-ı Kerim'de mezkurdur. Burada, bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Hz. İbrahim*'e "yalan" nisbet etmiş olması ulema arasında "peygamberler yalan söyler mi?" meselesinin tahliline vesile olmuştur. Hadisi tahlil eden Nevevî hazretleri şu açıklamaları dermeyan eder: "Mazirî der ki: "Peygamberler Allah'tan gelen hükümleri tebliğ hususunda yalandan beridirler. İlahî sıyanete (korunmaya) mazhardırlar. Bu mevzuda yalan büyük olmuş, küçük olmuş,

az olmuş, çok olmuş farketmez, hepsine karşı korunma altındadırlar. Ancak tebliğ-i şeriata girmeyen ve sıfattan addedilen meselelerde -söz gelimi dünya işleriyle ilgili adi bir meselede bir kerecik bir yalan gibi- kizbe gelince, bunun peygamberlerden südur etmesinin imkanı veya bundan da ismetleri hususunda selef ve halef nezdinde iki meşhur görüş var:

Kadı İyaz der ki: "Sahih olan şudur: Tebliğe müteallik meselelerde peygamberlerden kizbin vukuu tasavvur bile edilemez. Küçük günahları onlara caiz görelim görmeyelim, keza söylenen yalan az olsun çok olsun farketmez, hüküm budur. Çünkü peygamberlik makamı yalana tenezzül etmekten pek yücedir. Bu meselede en küçük bir yalanın tecvizi, onların sözlerine olan güveni ortadan kaldırır. *Resulullah*'ın: *"Yalanın ikisi Allah'ın zatıyla ilgili, biri de Sare ile ilgili"* sözüne gelince, bunun manası şudur: Buradaki sözler, muhatabın anlayışına göre yalandır. Nefsülemirde ise bunlar iki sebeple dinin reddettiği mezmum yalanlar değildir. Biri: Hz. İbrahim bunlarla tevriye yapmıştır. Mesela Sare hakkında: "İslam'da kardeşim" demiştir. Buradaki kardeşlik batında sahihtir. İkincisi: Eğer bu tevriye değil de gerçekten yalan olsaydı, yine de zalimin zulmünü defetme sadedinde caiz olurdu. Nitekim fukaha şu hususta ittifak eder: "Bir zalim, gizlenmiş olan birini öldürmek üzere veya emanet bir malı gasben almak üzere gelse ve bunların yerini sorsa, bilen kimseye onları gizlemek ve bildiğini inkar etmek vacib olur." Çünkü burada zalimin zulmünü defetmek mevzubahistir. *Resulullah, Hz. İbrahim*'in yalanlarının mutlak olarak reddedilen mezmun yalana girmediği hususunda dikkat çekmiştir.

Maziri der ki: "Bazı alimler bu kelimeleri te'vil ederek "yalan" sınıfına girmediklerini göstermeye çalışmıştır. Ancak, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ıtlak ettiği bir lafızdan imtinaya kalkmanın bir manası yok." Ben derim ki: "Onlara "yalan" kelimesinin ıtlakından kaçınmak mümkün olmaz, çünkü bizzat hadiste bu gelmiştir. Onların te'villerine gelince, bu da sahihtir, herhangi bir mani yoktur. Alimler der ki: "Sare hakkındaki yalan da aslında Allah'n zatına aittir. Çünkü o da zalim kâfiri zinadan menetmek için söylenmiştir. Bu husus Müslim dışındaki rivayetlerde açık olarak gelmiştir. Te'vilciler, peygamberimizin, yalanın ikisi Allah'ın zatıyla ilgili biri değil diye ayırıma yer vermesini, "onun da Allah'ın zatıyla ilgili olmasının yanında, Hz. İbrahim'in kendisi için de bir haz ve menfaat bulunmaması sebebiyledir" diye açıklar.

Te'vilciler, *Hz. İbrahim*'in "Ben hastayım" sözü için de şunu söylemiştir: "Yani "Ben hasta olacağım" demek istemiştir. Çünkü her insan hastalığa maruzdur. Bu sözüyle, müşriklerle birlikte bayramlarına çıkıp,

batıl ve küfür merasimlerinde hazır bulunmamak için özür beyan etmiştir. (Ayet-i kerimenin ifadesiyle, bunu yıldızlara baktıktan sonra söylemesi[35] onlar üzerinde ikna edici tesir hasıl etmiş, bize de hastalık bulaşmasın diye, Hz. İbrahim'i koyup kaçmışlardır.) Alimler "Bunu en büyükleri yapmıştır" sözü ile ilgili olarak da şu açıklamayı yapmışlardır: "Hz. İbrahim burada, büyük putun yapmış olmasına, onun konuşmasını şart kıldı ve şöyle söyledi: بل فعله كبيرهم هذا فسئلوهم إن كانوا ينطقون **"Bunu yapsa yapsa şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlardan sorun."** Yani: "Eğer bunlar konuşuyorlarsa büyükleri yapmıştır, konuşmuyorlarsa bir başkası yapmıştır, konuşmadıklarına göre.. öyleyse bu sözde yalan yok" demek isterler. Ama çoğunlukla ulema zahiri esas almak gereğine kaildir."

Bu konu hakkında ayrıca Sonsuz Nur adlı kitapta şöyle bir açıklama vardır:

Hz. İbrahim'in Üç Ta'rizi

Hz. İbrahim (as)'in ismetini anlatırken, ona isnad edilen üç yalandan daha doğrusu üç ta'rizden de bahsetmek uygun olacaktır. Çünkü konumuz, umûmî ma'nâda peygamberlerin ma'sûmiyetidir. Oysa ki yalan büyük bir günahtır. Dolayısıyla bir peygamberin yalan söylemesi, onun ismetine ve güvenilirliğine zıddır. Evet "yalan bir lafz-ı kâfirdir" ve imanla meşbû sînelerde barınmaz.

Bir hadîs-i şeriflerinde Efendimiz: "İbrahim bütün hayatı boyunca üç kezibde bulundu" buyururlar.[36] Buradaki "kezib", yalan ma'nâsına değil, "ta'riz" ma'nâsınadır. Evet, bu ma'nâyı, lûgat açısından söylememiz tekellüflü görülebilir. Ancak, neticede anlatılmak istenen ma'nâ bakımından yerindedir. Nitekim, mevzuu izah esnasında bu husûs açıkça görülecektir.

İfadeye çok dikkat etmek gerekir. Hz. İbrahim için "yalan söyledi" denemeyeceği gibi, "kezib" ta'biri de lûgat ma'nâsı kasdedilerek söylenemez. Bunlar ilk bakışta hilâf-ı vâkî gibi göründüğü halde, biraz dikkat edilince dosdoğru sözler olduğu anlaşılacaktır ki, biz bu gibi sözlere "Tâ'riz" diyoruz.

Efendimiz, mizah yapmıştır. Ama kullandığı malzeme hep doğrudur. Meselâ, Hz. Enes'e "Ey iki kulaklı"[37] demiştir. Elbette Enes (ra), iki ku-

35- Hz. İbrahim'in kavmi, yıldız falına yer verirdi. Yıldızlara bakmakla onların tarzına yer verip, ikna olmalarını sağlamıştır.

36– Buhari, Enbiyâ, 8,9; Müslim, İman, 327, 328.

37– Tirmizi, Menakıb, 46; Ebu Davud, Edeb, 84.

laklıdır. Bir kadına "Ey kocasının gözünde ak bulunan" demiş, kadın da "Ya Resûlallah benim kocamın gözünde ak yok" karşılığını verince de, Allah Resûlü, "Her insanın gözünde ak olur" diyerek latifesinde söylediği doğruya işaret etmiştir. Yine yaşlı bir kadın geldi: "Ya Resûlallah! Duâ et cennete gireyim" isteğinde bulununca, Allah Resûlü latîfe ile "yaşlılar cennete giremez" buyurdu. Kadın bu sözdeki espriyi anlayamayınca üzüldü.. ve tam ayrılacağı sırada Efendimiz, sözündeki nükteyi izah ederek, bu defa da onu sevindirdi: "Yaşlılar, cennete yaşlı olarak girmeyecek, genç olarak girecekler..."[38]

Peygamberler, espri yaparken dahi kullandığı malzemeye çok dikkat buyururlardı.. evet Onların bulunduğu makamın, yalanın şakasına dahi tahammülü yoktur. Onlar, insanların önünde ve bütün hareketleriyle örnek olma mevkiindedirler. Onların söyleyeceği şaka dahi olsa, onun içinde hilâf-ı vâkî bir söz, diğer insanlara yalanın ciddisini söylemeye cesaret verir ki, bir peygamber için, böyle kötü bir örnek olmak asla söz konusu değildir.

Hz. İbrahim (as), doğuştan hanîf ve put düşmanıdır. Henüz peygamber olarak vazifelendirilmediği devrede dahi o, hep putlarla ve putçulukla mücadele etmiştir. Hatta, bir gün kendi kendine karar verip, bütün putları kırıp geçirmiştir.

O günün inançlarındandı ki hâdiseleri değerlendirmede, yıldızlara bakar ve onların değişik münasebetlerinde değişik hükümler çıkarırlardı. Zira, o günün telakkisine göre ilâhlar, gökte ve yıldızlar arasındaydı. İnsanlara hâkim olan da yine onların düşüncesine göre yıldızlardı. Hz. İbrahim (as) de, devrin telakkisine göre yıldızlara bakar. Fakat bu bakış, sadece oradakileri ikna ve esas düşüncesini tahakkuk ettirebilmek içindi. Yoksa Hz. İbrahim (as), asla kavim ve kabilesi gibi düşünüyor değildi.

Yıldızlara baktıktan sonra **"Ben hastayım"** ma'nâsına إِنِّي سَقِيمٌ (Saffât, 37/89) der. Bu, birinci hâdise ve birinci târizdir. Nasıl ve niçinini -inşaallah- izah edeceğiz. İkinci târiz de şudur: Putları kırar ve baltayı en büyüğünün boynuna asar. Kendisine "İlâhlarımıza bu işi kim yaptı?" diye sorulunca da, büyük putu gösterir ve **"Belki bu!. Büyükleri o!. Ona sorun!"** der (Enbiyâ, 21/63). Üçüncüsü ise, bizzat Kur'ân'da zikredilmez. Hanımına: "Sana kim olduğun sorulunca benim kızkardeşim olduğunu söyle"[39] buyurur. *Hz. İbrahim* (as)'in söylediği üç târiz, bunlardan iba-

38– İbn Kesîr, Şemâil, s.84-85.

39– Buharî, Enbiyâ, 8, Müslim, Fezail, 154.

rettir. Şimdi, bu hâdiseleri biraz daha açalım ki, onun ismetini, bir de bu hâdiselerin çehresinde okuyalım.

"Ben Hastayım!"

Birinci hâdise Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

﴿وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ * اِذْ جَاۤءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ * اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ *
اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ * فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ * فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ * فَقَالَ اِنِّي
سَقِيمٌ * فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ *﴾

"İbrâhim de şüphesiz onun (Nûh'un) yolunda olanlardandı. Nitekim Rabbine temiz bir kalp ile geldi. İbrahim, babasına ve milletine şöyle demişti: 'Allah'ı bırakıp, uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir?' İbrahim yıldızlara bir göz attı ve 'Ben rahatsızım' dedi. Onu bırakıp gittiler" (Sâffât, 37/83-90)

Hz. İbrahim (as), bu "Ben hastayım" cümlesiyle esas rahatsız olduğu noktayı kasdediyordu. O, doğduğundan beri putlardan rahatsızdı. Onları ortadan kaldırmadıkça da, onun bu rahatsızlığı geçecek gibi değildi. O, "ben rahatsızım", dedi, yanındakiler de onu bedenen hasta zannederek çekip gittiler. Yoksa ısrarla onu da dinî törenlerine götürmek istiyorlardı. Zaten onlar gider gitmez, hemen putların başına binmekle, Hz.İbrahim (as), hakiki rahatsızlığının ne olduğunu ortaya koymuş oluyordu. Ne var ki, târiz yapıp, onların başka türlü anlayacakları bir malzeme kullandı. Ancak, sözlerinde kullandığı bu malzeme asla yalan değildi. Sadece İbrahim (as)'in gayesinden habersiz olanlar, onu yanlış anlamışlardı. Zaten anlayışları bu derece kıt olmasaydı, Hakk'a kulak verir, onu da anlarlardı. Evet, onlar bir ömür boyu direttiler, direttiler de bir gün olsun hak ve hakikatı dinlemeye yanaşmadılar; işte asıl yanlışlık da buradan kaynaklanıyordu...

Hz. İbrahim (as)'in ifadesi bir târizdi ama O, o derece doğru idi ki, yaptığı bu târiz O'nu, vicdanen mahşerde bile rahatsız edecek ve kendisine gelip şefaat için müracaat edenlere "Ben hayatımda üç defa yalan söyledim. Onun için şefâata ehil değilim"(40) diyecektir.

Hz. İbrahim (as)'in, hayatında bir kere söylediği "Ben rahatsızım" gibi târizi, günümüzün hizmet erleri, (başkalarını söylemeye gerek yok) günde birkaç defa, kendini mecbûr bilerek veya bilmeyerek söyledikleri nazara

40– Buhârî, Enbiyâ, 9; Müslim, İman, 327-328.

alınacak olursa *Hz. İbrahim* (as)'in târizinde ne derece ma'sûm olduğu zannediyorum daha iyi anlaşılacaktır. Halbuki bugün, yalanla doğru arasında gidip gelmeler çok kolaylaştığından, târize dahi (yalana değil) cevaz verirken, çok iyi düşünmek gerekir. Çünkü yalanla doğru aynı dükkanda satılır olmuş ve adetâ içiçe girmiş gibidirler. İstitradî olarak arzedeyim, durum böyle olunca, Efendimiz'in yalana cevaz verdiği üç yer[41] mevzuunda dahi dikkatli olmamız gerekmektedir. Zira, Asr-ı Saadet'te yalanla doğru arasında büyük uçurum vardı. Sahabî efendilerimiz doğruyu, Müseyleme ve adamları da yalanı temsil ediyorlardı. Doğru ile yalan arasındaki mesafe bu kadar genişti. Şimdi ise durum oldukça farklı..

Evet, hakkı temsil eden insanlar, ister içtimâî hayatlarında ister ferdî yaşantılarında kat'iyyen yalana yer vermemelidirler. Bu, emniyet insanı olmanın ilk şartıdır. Yalan bizden, biz de ondan olabildiğince uzak bulunmalıyız. Şimdi, biz, bu meseleye bu kadar hassasiyet gösterirsek, doğruyu kendilerinden öğrendiğimiz nebîlerin, ne denli hassasiyet göstereceklerini siz düşünün. Hele o nebî, doğrular doğrusu Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın ceddi, Hz. İbrahim (as) ise...

"Belki O Yaptı"

İkincisi: Bu hâdise de Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ * اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي
اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ * قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ * قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
* قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ * قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِي
فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ * وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ *
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ * قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ *
قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِيمُ * قَالُوا فَاْتُوا بِهِ عَلٰى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ *
قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيمُ * قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْئَلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾

"Andolsun ki, daha önce İbrahim'e de akla, vicdana uygun olanı (rüşdü) göstermiştik. Biz onu biliyorduk. İbrahim, babasına ve milletine: 'Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?' demişti. Onlar da 'Babalarımızı onlara tapar bulduk' demişlerdi. İbrahim, 'Andolsun, siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz' deyince, 'Sen bize gerçeği mi getirdin yoksa şaka mı ediyorsun?'

41– Bkz. Kenzü'l-Ummâl, 3/632-633.

dediler. O da şöyle dedi: 'Hayır, Rabbiniz, yerin ve göğün Rabbidir. Onları O yaratmıştır. Ben de buna şâhidlik edenlerdenim.' Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra, putlarınıza bir tuzak kuracağım.' Sonra hepsini paramparça edip, içlerinden büyüğünü ona başvursunlar diye sağlam bıraktı. Milleti: 'Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu o zâlimlerden biridir' dediler. Bazıları: 'İbrahim denen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk' deyince, 'O halde bunların şâhidlik edebilmeleri için onu halkın gözü önüne getirin' dediler. İbrahim gelince ona: 'Ey İbrahim! Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?' deyince de İbrahim: 'Belki o yapmıştır, işte büyükleri, konuşabiliyorlarsa sorun (bakalım) onlara...' dedi." (Enbiya, 21/51-63).

Hz. İbrahim (as)'e soruluyor:"Ey İbrahim! Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" Cevap veriyor: "Belki o yaptı." Ve sözün burasında duruyor. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'de de بَلْ فَعَلَهُ sözünde vakıf vardır. Sözün burasında durulacaktır.

Hz. İbrahim (as), (هُ) "o" zamiriyle, onların, "İbrahim" diye seslendikleri şahsı yani kendisini kasdediyor. Fakat söz söyleme ustalığı ile onların dikkatlerini büyük puta çekiyor. Esasen burada iki ayrı cümle söylenmiştir; ancak telaffuzda bu iki cümle, tek cümle hâline getirilmiştir ki, zaten muhataplar da bundan dolayı, onu düşüncelerinde yakalayamamışlardır. Birinci cümle "Belki o yaptı", ikinci cümle ise "İşte büyükleri." Şimdi bu iki cümle birleştirilince: "İşte büyükleri, o yaptı" şeklinde anlaşılıyor.. ve bu bir târiz oluyor. Ayrıca, burada küfürle, putçulukla bir istihza vardır. "Büyükleri şu" derken Hz. İbrahim (as), onların bu basit anlayışlarıyla istihza etmiştir. Fakat onlar kafalarını öyle putçuluğa takmışlar ki, bunu dahi anlayacak durumda değillerdir. O, onların putlarına "Büyük" dedi ya, ne kasdettiği umurlarında bile değil...

Veyl putperestliğe! Veyl saplantıya! Veyl dumura uğramış beyinlere ve Allah'a kapalı sînelere!

"Kardeşim"

Üçüncü hâdisede ise, onda yalanın zerresi dahi söz konusu değildir. Hatta, buna, târiz bile denmez. Olduğu gibi doğru, hem de apaçık bir doğru... Eğer Nemrud veya adamları sorarlarsa, Sârâ validemiz: "Ben onun kardeşiyim" diyecektir. Veya Hz. İbrahim (as)'e sorarlarsa Sârâ için "Kardeşim" diyecektir. Zira, Hz. İbrahim (as), onun zevcesi olduğunu söylese, Sârâ validemize kötülük yapmaları muhtemeldir. Muhtemeldir ki

zevcesiyle Hz. İbrahim (as)'i zor durumda bırakacaklar.. ve belki de oraları terketmeye mecbur edeceklerdi. Ancak, Hz. İbrahim (as)'in bu hususda söylediği de yine vakıa mutabıktır. Zira Cenâb-ı Hakk, mü'minleri bütünüyle kardeş saymaktadır (Hucurat, 49/10). İnanan insanların ilk birleşme noktaları, îmân bağıdır. Bu bağla birbirine bağlanmayanlar, aynı anadan-babadan dahi olsalar kardeş sayılmazlar. Oysaki, zaman ve mekan ayrılıkları bile îmân kardeşliğine mâni değildir. İnananlar bütünüyle birbirlerinin kardeşleridirler ve bu mevzûda, kadın-erkek ayırımı da yoktur. Diğer bütün yakınlıklar ise, bu kardeşlikten sonra gelir. İnsan karısını boşarsa, karı-kocalık bağı ve yakınlığı ortadan kalkar; fakat îmân kardeşliği yine devam eder. İşte Hz. İbrahim (as), esas olan bu yakınlığa dikkat çekmiş ve Sârâ validemize "kardeşim" demiştir. Bu söz, doğrunun tâ kendisidir. Ve târiz dahi değildir. Ancak, gözüne perde inmiş olanlar ve kulakları bu türlü inceliklere kapalı bulunanlar bunu hiçbir zaman anlayamayacaklardır. Bu mevzuun bize vermek istediği mesaj şudur: 1. Hz. İbrahim (as), asla yalan söylememiştir. 2. Nebîlerin yolunu tutup giden hizmet erleri de hep yalana kapalı kalmalıdırlar. Aslında, hakîkî mü'min, gözüne isabet eden bir haram veya dudaklarından dökülen bir yalan karşısında bütün bir ömür boyu ızdırap çeker ve gözyaşı döker. Ne seviyede olursa olsun bütün rehberlere, hayatlarını rûhâniler gibi geçirmek düşer.[42]

2- *Ebu Hureyre*'nin telaffuz ettiği "sema suyunun oğulları" tabirini birçok alim şöyle izah etmiştir: "Bundan Araplar muraddır, nesebleri saf ve halis olduğu için, saf ve berrak olan sema suyuna benzetmiş olabilir." Bazıları da: "Araplar çoğunlukla hayvancılıkla geçinir, hayatları meralara ve münbit yerlere bağlı; bu da yağmur suyu ile hasıl olur. Göçebeler yağmur suyunun yeşerttiği yerleri kovalayarak hayatlarını devam ettirdiği için, onlara sema suyunun oğulları demek münasibtir" demiştir. *el-Kâdı* der ki: "Bana göre en doğrusu: "Bu tabirle kasdedilenlerin ensar olduğunu söylemektir. Çünkü burada, onların ceddi *Amir İbnu Haris İbni İmri'l-Kays İbni Sa'lebe İbni Mâzin İbni'l-Eded'e* bir nisbet var. O zat *Mâu's-Sema* (sema suyu) olarak biliniyordu."

3- Alimler, hadisten şu hükümlerin çıktığına dikkat çekerler:

Din kardeşine kardeşim denebilir, bu tabirle din kardeşi kastedilebilir.

Zalim hükümdarın ve müşrik kimsenin hediyesi kabul edilebilir.

Halisane ve ızdırar halinde yapılan dua makbuldür.

42– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/176-182.

Musibete uğrayan kimsenin öncelikle namaz kılması menduptur. İbrahimî bir sünnettir.

Hadiste *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın mucizesi beyan edilmektedir.

Zalimin zulmünden kurtulmak için yalan söylemek caizdir.

PEYGAMBERLER GÜNAH İŞLER Mİ?

Sadedinde olduğumuz hadiste bazı peygamberlerin günah işlediği mevzubahis oldu. Halbuki peygamberlerle ilgili temel inançlardan biri ismettir. Sadece son peygamber *Hz. Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)*'nın değil, *Hz. Adem*'den bu yana gelip geçen bütün peygamberlerin ismet sahibi olduğunu yani günah işlemekten, yalan söylemekten uzak olduklarını, bu hususta İlahî himaye ve muhafazaya mazhar bulunduklarını kabul etmek icabeder. Aksi takdirde getirdikleri şeriata itimad ve güven sarsılır. Bu sebeple peygamberlerin büyük günah işlemeyecekleri hususunda ulema müttefiktir. Küçük günah hususunda ise bazı teferruatı bilmede fayda var. Bu maksadla yeri gelmişken Tecrid-i Sarih mütercimlerinden merhum Kamil Miras'ın kıymetli bir tahlilini aşağıya aynen kaydediyoruz.

PEYGAMBERLER BÜYÜK-KÜÇÜK GÜNAHLARDAN MASUM MUDURLAR?

Mevzumuz bizi bu meseleyi de tedkike davet etmiştir, şöyle ki:

1) Enbiya-yı kiram gerek kable'n-nübüvve (peygamberlikten önce), gerek ba'de'n-nübüvve (peygamberlikten sonra), gerek celî (açık) ve gerek hafî (kapalı) küfürden münezzeh ve mutahhardırlar. Bu babda icma vardır.

2) Yine Enbiya-yı kiram gerek âmden ve gerek sehven, gerek bilerek ve gerek bilmeyerek, gerek kable'n-nübüvve gerek ba'de'n-nübüvve, gerek bir maslahata mebnî olsun ve gerek olmasın, hilaf-ı vakı ihbar etmekten ibaret olan kizibden de masundurlar (korunmuşturlar). Yalnız bu ikinci hüküm muhtac-ı tafsildir. Şöyle ki: "Enbiyanın âmden, bilerek ihtiyar-ı kizb etmeyecekleri hakkında icma vardır. Fakat sehven ihtiyar-ı kizb etmekten masuniyetleri cumhur-i ulemanın mezhebidir. Bu babda icma yoktur. Sonra, ba'de'n-nübüvve kizbden masuniyetleri hakkında da icma vardır. Çünkü bir peygamberin kizbine ihtimal vermek, peygamberin istinadgâhı olan mucize mefhumunun muktezasına münafidir. Bir kısım alimler, bir peygamberin kable'n-nübüvve hayatında ne peygamberlik vasfı vardır, ne de ortada mu'cize mefhumunun henüz müteallıkı olabilecek harikulâde bir emir vardır ki, aralarında münafat aranılsın, demiş-

ler. Ve bu nokta-i nazarı mebde-i hareket ittihaz ederek peygamberlerin kable'n-nübüvve bila-ihtiyar sehven kizbetmesindeki aklî bir imtinâ yoktur, demişlerdir. Üçüncü bir kaydımız ki, bir maslahata müstenid olan ve olmayan kizibden de peygamberlerin ma'suniyyeti idi. Malumdur ki, Sa'di: دروغ مصلحت آميز به از راست فتنه انگيز beytinde, fitne ve fesada badi olan doğrudan, calib-i maslahat yalanın çok daha iyi olduğunu haber veriyor. Bu calib-i maslahat yalan, ümmet hakında mücazdır. Fakat Cenab-ı Hak, peygamberlerini bundan da sıyanet buyurmuştur.

Şimdi enbiyanın kebair ve sagairden masun olup olmadıklarına gelmiş bulunuyoruz. Enbiya-ı kiram, günah-ı kebairin bütün enva ve efradından tamamen ve bi'l-icma' ma'sundurlar. Bu babta ittifak eden alimler bu ma'suniyetin sehven suduru mefruz olan kebaire de şümulü var mıdır? Yoksa âmden irtikab-ı kebaire mi has? Seyyid-i Şerif gibi bir kısım ulema, peygamberleri Cenab-ı Hak gerek âmden ve gerek sehven günah-ı kebair işlemekten muhafaza buyurmuştur, ictihadında bulunmuşlardır. Fakat Sahib-i Mevakıf gibi bir kısmı sehven sudurunu caiz görmüşlerdir.

Küçük günahlara gelince: *Sagâir iki kısımdır:*

1) Sagâir-i müteneffiredir (nefret edilen) ki, onu irtikab edenlere karşı her görenin tab'ında nefret ve istikrah uyandıran sagirelerdir. Gizlice bir lokma ekmek aşırmak; satılan bir şeyi tartarken mesela, bir iki kiraz danesi eksik tartmak gibi masiyetler ki, bunlar ne kadar küçük olsalar da yine bir kasa hırsızlığından daha ziyade mürtekibinin hissetine ve denâet-i tab'ına delalet ettiklerinden, peygamberler gerek âmden ve gerek sehven böyle iğrenç sagâirden de muhafaza buyurulmuşlardır.

2) Müneffir (nefret ettirici) olmayan sagâire gelince, Enbiya-i Kirâm ba'de'l-bi'se bunlardan mahfuzdurlar. Teftazani Şerh-i Makasıd'da bu ictihadı iltizam etmiştir. Fakat Şerh-i Akaid'de: Cumhura göre peygamberlerden âmden sagâirin suduru caiz görülmüştür deniliyor. Sonra sehven sagâirin sudurunun cevazında ittifak bulunduğu bildiriliyor.

Celalüddin-i Devvânî, biraz uzamış olan şu izahımızı icmal ederek diyor ki: Selef-i salihine ve ehl-i hadisin muhakkiklerine göre, Enbiya-i Kiram ba's olunduklarından sonra günah-ı kebairin bütün enva ve efradından gerek âmden ve gerek sehven sıyanet-i İlahiye ile mahfuzdurlar. Yine böyle âmden sagâirden de mahfuzdurlar. Binaenaleyh Enbiya-i Kiram'a kizib, ma'siyet isnadına dair bir rivayet naklolunursa, o rivayet tarik-i ahad ile menkul ise merduddur. Tevatür tarîki ile naklolunmuş bulunuyorsa müevveldir.

Kelam kitaplarından hülasa ettiğimiz bu izahatı arzettikten sonra *Kadı İyaz*'ın bu mevzua dair Şifa'sındaki çok kıymetli malumatı da bervech-i ati hülasa ediyoruz: Enbiyalar 1) İ'tikadiyyat, 2) Akval, 3) A'mal hususlarında bir mahzur-i şer'ide bulunmaktan masumdurlar:

İ'tikadiyyat: Enbiya-i Kiram'ın, Cenab-ı Hakk'ın zatına, sıfatına, ef'aline vukufu, yakin derecesinde bir ilimdir. Bu babda, Enbiya-i Kiram'da şekk, cehil bulunması bil'icma mümtenidir. İbrahim aleyhisselam وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي "Ya Rabbi! Senden ihya-i emvat mucizesini isteyişim, kemal-i kudretin hakkında kalbimi son derece tatmin içindir" demesi, Cenab-ı Hakk'ın ihya-i emvat hususundaki kudretinden gönlünde bir ukde-i istifham, bir şüphe ve tereddüd bulunduğundan dolayı değildir, belki Cenab-ı Hakk'ın duasına icabet hususunda nezd-i Bari'deki derecesini anlamak içindir. Yakin, kuvvet ve za'fı kabil bir halet-i ruhiyye olduğundan ilmü'l-yakin derecesinden aynü'l-yakin derecesine yükselmek içindir.

Yine böyle *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* ﴿فَاِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ فَاسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ﴾ (Yunus 94) ayet-i kerimesi ile vaki olan hitab-ı İlahîde Resul-i Ekrem'in gönlünde hakikaten bir şekk ve tered-düdün mevcud olduğundan dolayı değildir. Belki bu ehl-i şekke böyle söylemesini ta'lim içindir قُلْ يَا مُحَمَّدُ اِنْ كُنْتَ takdirindedir. Nasıl ki قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي **"Ey nâs! Tebliğ ettiğim din-i İslam hakkında şek ve tereddüdünüz varsa, de..."** ayet-i kerimesinde böyle ta'lim buyrulmuştur. Hülasa: Bu yolda varid olan hitabat-ı ilahiyye[43] hep bu yolda müevveldir.

Şu da ehl-i ilmin icmaı ile sabit bir hakikattir ki: Enbiya-i Kiram'ın cisimleri şeytanın zarar vermesinden masun olduğu gibi kalpleri de vesvese ilka etmesinden mahfuzdur.

PEYGAMBERLERİN SÖZLERİNİN HATADAN MASUNİYYETİ:

Ya ahkâm-ı diniyyenin tebliğine aid olur ki, zevat-ı enbiya bu babda âmden ve sehv ü nisyan suveriyle hata etmekten bi'l-icma masundur. Yahut da umur-u dünyaya aid olur ki, bu babda da yine âmden veya nisya-

43 - ومنه قوله تعالى خطابا لمحمد ﷺ (وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ) ولنوح عليه السلام (فَلاَ تَسْئَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ) ليس لاثبات الجهل لهما بل المراد هو الوعظ بعدم التشبه في الامور بسمات الجاهلين.

nen ve hataen ister hal-i rızada, ister hal-i gadabda, iste ciddi, ister mizahi, ister hal-i sıhhatte, ister hal-i marazda olsun peygamberler yine masundurlar. Bu babda da selefin icmaı vardır. Halef, felsefi yollarda dolaşırken ihtilaf etmişlerdir. Bu babda en ziyade meşgul eden şey de yukarıda mükerreren izah edilen Zülyedeyn kıssasıdır. Bu hadisede Zülyedeyn hazretlerinin "Namaz kısaldı mı, yoksa nisyan mı buyurdunuz?" sualine karşı كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ "Bunların ikisi de vaki değildir" diye cevap vermişlerdir ki, nisyanın vukuu muhakkak idi. Hatta bu hadisin bazı rivayet tariklerinde Zülyedeyn'in قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ "Bunun ikisinden birisi vaki olmuştur ya Resulullah" sözüyle nisyanın vukuuna teşvik etmiştir. Bu hâdise de günâgûn tevcih ve te'vil edilmiştir. Fakat en basiti bunun bir nisyan değil, sehiv olmasıdır. Buhârî bile bu mevzua dair olan hadisleri (Babü's-sehiv) diye bir ünvan-ı umumi altında toplamamış mı idi? (Babu'n-Nisyan) dememişti. Çünkü Sehiv ile nisyan arasında lügavi fark vardır. Nisyan; bir gaflet, bir ruhî afettir. Sehiv ise, bir şuğl-i kalbîdir. Bunun için Resul-i Ekrem namazda sehveder de, namazda nisyan etmez.

PEYGAMBERLERİN İŞLEDİKLERİ HATADAN MASUNİYYETİ:

Bu da peygamberlerden tebliğ muktezası olmayarak varid olan akval-i enbiyaya şamil olur ki, bi'l-icma peygamberlerin fevahiş ve kebairden masun bulunduklarını mükerreren bildirmiştik. Yalnız ihtilaf, peygamberlerden ihtiyarlariyle veyahut muktedir olmayarak measiden masuniyyetlerindedir. Bu da izah edilmiş idi.

Sagâire gelince, selef fukaha ve muhaddislerinden birkısmı bunda bir masuniyyet aramamıştır, belki tecviz etmişlerdir. Bazıları tevakkuf etmişlerdir. Ne lehte ne de aleyhte beyan-ı re'y etmemişlerdir. Selefin muhakkikleri ise peygamberlerin kebairden masun oldukları gibi, sagâirden de masun oldukları içtihadında bulunmuşlardır. Bunlar, peygamberlere mutlak ve bila-kayd ü şart ittiba bu suretle tahakkuk eder, demişlerdir ki, bu mevzuun şaheser bir fikir ve içtihadıdır. İmam Ebu Hanife'nin, İmam Malik'in, İmam Şafii'nin rahimehümullah mezhebi budur. Bu mevzu hakkındaki meslek-i muhaddisîn üzerine izahımıza da burada nihayet veriyoruz."

Bu mevzu hakkındaki meslek-i muhaddisîn üzerine açıklamalarımıza son vermeden önce, Sonsuz Nur'dan peygamberlerin masumiyeti ile ilgili bir bölümü sizlere aktarmak istiyoruz.

Her Peygamber Mâsumdur

Bütün peygamberler mâsumdur. Onların hayatında kasdî herhangi bir

inhiraf söz konusu değildir. Onlar, seçkin ve kudsî olarak yaratılmış müstesna insanlardır. Sadece hayırlı değil, hayırlılar içinde de en seçkinlerinden daha seçkindirler (Hacc, 22/75).[44] Ve, onlar bütün bir hayat boyu da, bu seçkinlik ve kudsiyetlerine zerre kadar gölge düşürmemişlerdir.

Nebîlerin fıtratları sâfî, ruhları ulvî, iradeleri sağlam ve gönülleri de pırıl pırıldır. Allah (cc)'tan gelen tecellîler onlarda, geldiği keyfiyet üzere tebellür eder ve kendi buudlarıyla görülür ve sezilir. Onlar güneş şualarını aksettiren ve aynen yansıtan bir sızıntı, bir reşha gibidirler; onların gönüllerinde ışık kırılması veya renk istihâlesi olmaz.!

Evet, öyledir; mantıken de öyle olması gerekir. Çünkü nebîler, tebliğ vazifesiyle aramızda bulunurlar... Onların varlık gayesi, sadece ve sadece tebliğdir. Yani, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve buyruklarına ilk muhatap onlardır.. ve aldıkları emirleri insanlara olduğu gibi aktarırlar. Eğer peygamberler, böyle dupduru bir ruh yapısına sahip olmasalardı, gelen İlâhî mesajları, geldiği gibi intikâle muvaffak olamazlardı. Hem de, İlâhî vahiy onların saydam olmayan mahiyetlerine, duru olmayan gönüllerine, saf olmayan vicdanlarına çarpar, âdeta ışık gibi kırılır ve ışığın kırılıp başkalaşması misüllü, bu mat satıh ve bünyeler herşeyi kendi his, duygu ve düşüncelerinin alaca karanlığında değerlendirir, isteyerek veya istemeyerek çarpıtırlar. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın istek ve emirlerine uygun keyfiyeti de kaybolur gider.

Nebîler, aynı zamanda, Zât-ı Akdes ve Mukaddes'e ait esrarı bize intikal ettirmek için birer ayna vazifesi görürler. Bu aynanın tertemiz olması gerekir ki, vicdanlara aksettirdiği hakikatler yanıltıcı olmasın.

İnsan; îman, itikât ve amele ait bütün dînî hükümleri peygamberler vasıtasıyla öğrenir. İnsan, onlarda dini en kâmil ve mükemmel halde görmelidir ki, onlara ittibâ ile dünya ve âhiret saadetini elde edebilsin.. insanlara kudve ve imam olan küllî rehberler, eğer günah işleyecek olsalar, onlara ittiba nasıl caiz olabilir ki? Onlara ittiba, insanda istikamet arayışı düşüncesine bağlıdır. İnhiraf edebilen insanların arkasından gitmek, insandaki bu arayış düşüncesine tersdir. Hayır, hiçbir peygamber günah işlememiş ve hepsi de bütün hareket ve davranışlarında en güzel, en mükemmel bir hayat yaşamış ve hayatlarını hep aynı istikamette geçirmişlerdir. Kendisi cennete ehil olmayan bir insanın, insanların elinden tutup onları cennete ehil hâle getirebileceğine inanmak ne kadar zordur. Evet, halbuki Cenâb-ı Hakk, bütün peygamberleri, insanları cennete ehil hâle getirsinler diye göndermiştir.

44– Müslim, Fezail, 1; Tirmizî, Menâkıb,1.

Peygamberlerin ma'sûmiyetindendir ki, İlâhî vahye dayanan din ile, beşerî sistem ve teoriler arasında, kıyas kabul etmeyecek ölçüde, dine ait bir üstünlük göze çarpmaktadır. Eğer durum böyle olmasaydı, netice de böyle olmazdı.

Elbette, peygamberlerin hususiyle de nübüvvetten evvel, kendilerine göre bir idealleri vardı.. ve bunun böyle kabul edilmesinde de bir mahzur yoktu. Her halde ondandı ki, Allah Resûlü, insanlığın kurtuluşu için kıvranırken O'nun nübüvvet öncesi, Nur dağında yaşadığı sancılar bu kabil gaye-i hayâl buudlu hafakanlardı. Evet, O'nda bir ideal ve bir gaye vardı; o da; bu insanlar, bu bataklıktan muhakkak kurtarılmalıydı. Ne var ki; onun sınırı işte burada bitiyordu. İnsanlığın kurtarılma reçetesi O'na ve O'nun düşüncesine ait değildi. O reçete doğrudan doğruya vahiy kanalıyla Cenâb-ı Hakk'dan gelecekti. İşte, idealizmle vahiy yolu burada birbirinden ayrılır: Biri tamamen beşerî, diğeri ise tamamen İlâhîdir. Öyleyse, o İlâhî sistemi yüklenecek nebî de, diğer idealistlerden tamamen ayrı bir ruh yapısına sahip olmalıdır ve öyle olmuştur.

Burada şunu da kaydetmeden geçemeyeceğim: Nasıl ki, nebîler idealistlerden ayrılmıştır ve nebîler ma'sûmiyetle donatılmıştır. Öyle ise, nebîye ittiba eden ümmet de aynı yapıya ve aynı ma'sûmiyete sahip olmalıdır. Nebî cemaatini diğer yığınlardan ayıran özellik de bence işte budur!

Şüphesiz, herkesin bir ideali olmalıdır. İdealsiz insanlar başıboş ve yörüngesiz sayılırlar. Onun içindir ki, bir söz sultanı: "Gaye-i hayâl olmazsa ya nisyan veya tenâsi edilse ezhân enelere döner"[45] demektedir. Gaye-i hayâl, eski bir tabirdir ki, bugün mefkûre ve ideal kelimeleriyle karşılamaya çalışıyoruz.

Peygamberlerin ma'sûmiyet ve günahsızlıkları, onlarda fıtrat ve yaratılış haline gelmiş ve âdeta günahsızlık onların yapılarının bir buudu olmuştur. Ayın yüzünde, güneşin bağrında bir kısım siyah lekeler bulunabilir; fakat bir nebînin ruhunda, günahın gölgesi dahi misafir olamaz.

Bir velî günah işlese, meselâ, farkında olmadan ağzından hilâf-ı vâki söz çıksa, o velî bütün bir ömür boyu vicdanında bunun ızdırabını yaşar. Halbuki, farz-ı muhâl, böyle bir söz, nebînin dudaklarından dökülecek olsaydı, onun vicdan azabı mahşerde de devam ederdi. Onun içindir ki, Hz. İbrahim (as), hayatında söylediği üç târiz[46] cümlesinin (târiz yalan değildir. O, doğruyu ifade etmekle beraber "Limaslahatin" muhataba

45- Bediüzzaman, Sözler, Lemeât.

46- Bu üç tariz cümlesi, ileride Hz. İbrahim'in ismeti bölümünde açıklanacaktır.

mantûk dışı bir ma'nâyı ilhamdır ki hep yaparız) ızdırabını mahşerde de çekmekte, kendisine şefaat etmesi için başvuranları Hz. Mûsâ (as)'ya göndermektedir.[47]

Evet hem O hem de bütün peygamberlerin vicdanı günaha karşı bu derece duyarlı ve âdeta kapalıdır.

Biz, bu konuyu tahlil etmeyi düşünürken, Efendimiz'in ma'sûmiyetini anlatmak istiyorduk. Ancak, bütün nebîler, Allah Resûlü'nün ifadesiyle "Ebnâü alât"[48] yani aynı babanın evlatlarıdır.. evet, onların hepsi de aynı babanın terbiyesinde yetişmiş evlatlar gibidir. Onun için biz de, bütün peygamberlerin ma'sûmiyetine kısa da olsa temas etmeden geçemeyeceğiz. Hatta, o yüce ruh ve müstesnâ kâmetlerden, bilhassa, muharref kitaplar vasıtasıyla üzerlerine çamur atılmak istenenleri, bizzat inceleme mevzuumuza dahil edecek ve Kur'ân'ın aydınlık tayfları altında onlara atılan iftiraların iğrençliğini gözler önüne sermeğe çalışacağız. Ancak yukarıda da temas ettiğimiz gibi bizim esas konumuz, Allah Resûlü'dür ve O'nun ma'sumluğu da bu faslın ana mihveridir.

Evet, her peygamber ma'sûmdur. Hz. Muhammed Mustafâ (sav) ise, Ma'sûmlar Ma'sûmudur. Zira O'nun mahiyeti bütünüyle İlâhî tecellilerle yoğrulmuş ve O'nun gönül aynasında daima Allah (cc) mütecelli olmuştur. Böyle bir mahiyet ve böyle bir gönüle sahip olan o Yüce Rûh, elbette Ma'sûmlar Ma'sûmu olacaktır...

Allah (cc), husûsî ve çok büyük bir dâvâ için, o dâvâyı anlatmak üzere husûsî ve ısmarlama insanlar seçmiştir ki, işte bunlar peygamberlerdir. O, bu peygamberleri, husûsî durumları itibariyle, husûsî olarak hep korumuştur. Bu da, onları ismet sıfatıyla donatması ve ma'sûmiyet ufkunda tutması demektir. Çünkü onlar, her zaman, o muallâ ve müberrâ mevkilerini korumalıdırlar ki, bütün insanlığa rehber ve imam olabilsinler. Onların cübbe ve sarıkları her türlü çamur ve pislikten korunmuş olmalı ki, imamına bakıp ona göre vaziyet alma durumunda olanların gözleri, başka yerlerle meşgul olmasın. Onlar, insanlığı Allah'a ve Allah'ın rızasına götürmek için yol rehberi ve seyahat garantörleridir. Halbuki hiçbir günahta hatta en ufağında dahi, Allah'ın rızası ve hoşnutluğu yoktur. Kendisi Allah'ın rızasından mahrûm bir kimse, nasıl başkalarını O'nun rızasına kavuşturacak ki? Bu kat'iyen mümkün değildir. Öyleyse peygamberlerin günah işlemeleri de mümkün değildir.

47– Müslim, İman, 326.

48– Buhari, Enbiya, 48, Müslim, Fezâil, 144; Ebu Dâvud, Sünne, 13. Tekvir, 81/21.

Peygamberler Küçük-Büyük Günahlardan Mâsumdur

Cumhûra göre, peygamberler, günahın küçüğünden de büyüğünden de korunmuştur. Onlar, günahın en küçüğünü dahi işlememişlerdir. Bazı peygamberlere isnat edilen sürçme ve hatalar ise, evvela günah değildir; ikinci olarak da onların bu sürçmeleri, peygamberliklerinden evvel vukû bulmuştur. Her iki durumda da peygamber, peygamber olarak ma'sûmdur. Hem "zellât" dediğimiz sürçmeler, onların makam ve durumlarıyla alâkalıdır. Yani bu zelleler, normal ve sıradan insanlar için hata değil; onlar, Allah (cc)'a herkesten daha yakın olan mukarrebîn için birer hata sayılmıştır.

Dolayısıyla, tamamen onların makamlarıyla alâkalı bu sürçme tabirini sıradan bir mes'ele olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyim.

Onlar nasıl ma'sûm olmaz da günah işleyebilirler ki, bizler bile beşerî ölçüler içinde, üç paralık bir yere memur tayin edeceğimiz insanlar için güvenlik tahkikatı yaptırtıyoruz. Bir de o şahsa tevdî edilecek vazife peygamberlik gibi önemli bir vazifeyse.. evet, onun güvenlik tahkîkatı yedi göbek ötesine kadar uzatılmalıdır! Bu kadar basit ve tamamen dünya ile alâkalı husûslarda dahi insan seçiminde, bu derece hassas davranılır da, en ulvî.. ve hem dünya hem de ukbâyı kucaklayan bir vazife, bir memuriyet ve bir kurmaylık için, o vazifenin çapıyla mütenâsip hassas davranılmaz mı? Ve o vazifenin tevdî edileceği insanda, o vazifeye liyakat aranmaz mı?

Düşünün ki, nebîye vahiy getirecek olan melek dahi, melekler arasında emniyetiyle temayüz etmiş ve kendisine böyle bir vazife, bu vasfından dolayı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Cibrîl (as) hakkında مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ **"Orada kendisine itaat edilir, o emîndir."** (Tekvir, 81/21) demektedir. O, hem Allah (cc)'a karşı çok mûtî hem de vahyi taşımaya en emindir. Şimdi, vahye aracı olan melekte bu vasıflar aranır da, vahyi temsil edecek olan peygamberde aynı vasıflar aranmaz mı?

Evet, Allah (cc), böyle kudsî ve bir o kadar da nezih bir vazifeyi bir sahtekar, bir hırsız, bir sarhoş, bir ırz ve namus düşmanıyla aslâ temsil ettirmez. Böyle âdî ve düşük zaafları, sıradan insanlar bile iğrenç bulurken, nasıl olur da bunlar bir peygamberde bulunabilir.? Ve böyle ayıp ve kusurları peygambere yakıştırabilen müfterîlere nasıl insan ve nasıl akıllı denebilir? Evet kirli insan, paklığın ve berraklığın temsilcisi olamaz. Ve öyle insanlara da peygamber denemez. Tabii peygambere böyle bir kirlilik isnad edene de insan denmez..!

Evet, akıl peygamberlerin ma'sûm olmasını gerektirir. Ve yine akıl nebîlerin davasını omuzlamayı kendisine şiâr edinen kudsîlerin de ismet ve günahsızlığı gaye-i hayâl hâline getirmelerini iktiza eder. Hem öyle iktiza eder ki, onlara, günaha girmek cehenneme girmekten daha ızdırap verici olmalıdır!..

İsmet çok önemlidir. Aslında, Enbiyâ-ı İzâm da, âdeta hayatlarıyla hep ismetlerini sergilemişlerdir. Muharref kitapların "hezeyan" diyebileceğim birkaç sözü istisna edilecek olursa, zaten peygamberlere günah isnad eden de yoktur. Kur'ân-ı Kerîm, onları o yüce kâmetlerine uygun ele almış ve her zaman birer nezâhet âbidesi olarak gözler önüne sermiştir.

Gökte *Cebrâîl, Azrâîl, Mikâîl* ve *İsrâfîl* ne ise, yerde de peygamberler odur. Ancak biz, bu yüce kâmetlerden sadece, Kur'ân'ın bize bildirdiklerini bilebiliyor ve isimleriyle yalnız bunları söyleyebiliyoruz. İbrahim Hakkı, onları şiirleştirir ve şöyle anlatır:

Nebîler ismini bilmek dediler bazıları vacip,

Yirmi sekizin bildirdi Kur'ân'da bize Allah.

Biri Âdem, biri İdrîs, Nûh u Hûd ile Sâlih

Hem İbrahim u İshâk, İsmail Zebîhullah

Dahi Yakûp ile Yûsuf, Şuayb, Lût ile Yahyâ

Zekeriyyâ ile Hârûn ahî Mûsa Kelimullah

Ve Davûd u Süleymân dahi İlyâs-ı Eyyûbdur

Birisi Elyesa'dır ahî İsâ'dır o Rûhullah

Birinin ismi Zülkifl biri Yûnus nebîdir hem

Hâtemi ol Habîb-i Hak Muhammed Resûlullah

Üzeyr u Lokman u Zülkarneyn üçünde ihtilaf olmuştur

Ki bazı der velîyyullah ve bazı der nebîyyullah.

Bu peygamberlerin hemen hepsi, üzerlerine dıştan bir nokta dahi konmamış beyaz kağıt gibidirler. Onlara ne yazıldıysa hepsini Cenâb-ı Hakk, kudret eliyle ve kader kalemiyle insanlara rehber olmaları için yazmış ve insanlığın müşahede, takdir ve istifadelerine sunmuştur.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, bazı âlimler, onların peygamberlikten önce zellelere ma'ruz kalabileceklerini kabul etmişlerse de, bu görüş az bir grubun görüşü olmaktan öte geçmemiş mercûh, dolayısıyla da mecrûh bir görüştür. İslâm âlimlerinin kâhir çoğunluğu peygamberlerin çocukluk

dönemlerinde dahi korunduklarını kabul etmektedirler. Bu görüşü teyid eden birçok nass vardır.

Peygamberlerin Ma'sum Olduklarına Deliller

Cenâb-ı Hakk, minnet sadedinde Hz.Mûsa (as)'ya şöyle der:

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي **"Ey Mûsa! Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım"** (Taha, 20/39).

Bu âyetten anlaşılıyor ki, Allah (cc), *Hz. Mûsa* (as)'yı Fir'avun'un sarayına yerleştirmekle, O'nun terbiyesini ne Fir'avun'a ne de Mûsâ (as)'nın anasına bırakmıştı. Allah (cc), O'nun gözüne başka hayaller girmesin, ruhunu yabancı düşünceler sarmasın diye O'nun terbiyesini bizzat kendisi yapmış ve *Hz. Mûsâ* (as)'yı bizzat kendisi yetiştirmiştir. Böyle bir gözetimle yetişen nebî, ma'sûm olmaz da başka ne olur ki? Çocukluğundan itibaren O, Allah (cc)'ın gözetimi altındadır ve en iyi bir terbiye ile terbiye edilmiştir.

Efendimiz bir hadîslerinde şöyle buyurur:"Bütün doğan çocuklara şeytan temas eder. Ancak bundan Hz.İsâ (as) ve annesi istisna edilmiştir." (49)

Yani şeytan, O doğarken O'na dokunamamıştır. Hz.İsâ (as) doğarken dahi Cenâb-ı Hakk'ın koruması altına alınmış bir peygamberdir. Öyleyse, böyle bir nebî hakkında nasıl günah tasavvur olunabilir ki?

Allah Resûlü hayatında iki defa düğüne gitmeye niyetlenmiş, ikisinde de Cenâb-ı Hakk, O'na bir uyku hali vermiş, ve yolda uyuyup kalmıştır.(50)

Gitseydi gözlerinin harama bakması muhtemeldi. Demek ki, Allah (cc), O'nu, böyle muhtemel günah sınırına dahi yanaştırmıyor ve koruyordu. Halbuki bu hâdiselerin olduğu sırada O, henüz peygamber olarak vazifelendirilmemişti.

O, daha çocuktu. Ka'be'nin tamiri işinde yardım etmeye çalışıyordu. Amcalarına taş ve kerpiç taşıyor ve sırtında taşıdığı taş ve kerpiçler çıplak olan tenini acıtıyordu. Tabii O da bu durumdan rahatsız oluyordu. Hz. Abbas (ra), O'na eteğini kaldırıp omuzuna koymasını tavsiye etti. O devirde bu, herkesin gayet normal saydığı bir hareketti. Efendimiz de öyle yaptı ve dizinden yukarısı biraz açıldı. Daha bir adım dahi atmamıştı ki, sırt üstü düştü ve gözlerini bir noktaya dikti, olduğu yerde dona-

49- Buharî, Enbiyâ, 44; Müsned, 2/288.

50- İbn Kesir, el-Bidâye, 2/350-351.

kaldı. Cibrîl, O'na, bu yaptığının doğru olmadığını anlatmış ve "böyle yapmak sana yakışmaz" demişdi.[51]

Çünkü O, bir gün gelecek, o etekleri örtmek vazifesiyle de vazifelenecekti. İnsanlık O'ndan hayâ ve edep dersi alacaktı. Küçücük bir çocuk da olsa O, Cenâb-ı Hakk'ın husûsi terbiyesi altında yetişiyordu.. evet Allah (cc), çocukken dahi, Habîbi'ni günahtan, hem de günahın en küçüğünden dahi koruyordu...

Nasıl geleceğin erkân-ı harpleri, daha harp okullarında iken sicilleri îtina ile tutulur. Sağa-sola kayıp kaymadığı hassasiyetle takip edilir. Evet, kırk sene sonra belli bir noktaya getirilecek bir insan, bütün bu kırk sene boyunca, kırmızıya mı boyandı, maviye mi boyandı, turuncuya mı boyandı, pembeye mi boyandı, bütün hal ve davranışlarında gözetime tâbi tutulur, öyle de Cenâb-ı Hakk, beşeri irşad kurmaylarını, tâ çocukluklarından itibaren böyle takip eder, korur ve onlara günah işletmez. Cumhûr dediğimiz âlimlerin ekseriyetinin görüşü bu merkezdedir.

Onlar insanlığın hayırlıları ve insanî faziletlerin de öz ve kaymağıdırlar. Bu kaymak, süt kaymağıdır ve süt içinden süzülerek alınır. Kur' ân-ı Kerîm "...الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ" tabiriyle (Sâd, 38/47) bize bunu anlatır. "Hayırlılar içinden seçilmiş", demektir. Yani nebîler, daha işin başında, insanların en hayırlılarıdırlar. Fakat en hayırlıların hepsi, nebî değildir; nebiler, onlar arasında da, en mümtaz olanlardan seçilir.[52]

51– Buharî, Hacc, 42; İbn Kesir, el-Bidaye, 2/350.

52– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 2/142-149.

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESÛLULLAH HAKKINDA YALAN

5213 ١ – عن عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ يَلِجُ النَّارَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5213)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim hakkımda yalan söylemeyin. Zira benim üzerime yalan uyduran cehenneme girer."* [Buhârî, İlm 38; Müslim, Mukaddime 1, (1); Tirmizî, İlm 8, (2662).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah*'a yalan nisbet etmeyi yasaklamaktadır. Yasağa yalanın her çeşidi dahildir. Bazı cahillerin: "Şeriatının te'yidine yardım ediyoruz" gibi bahanelerle tergib ve terhib hususunda hadis uydurmaya cüretleri, bu hadisin ıtlakı karşısında hiçbir meşruiyet kazanamaz ve Resulullah'ın *"ateşe girer"* tehdidinin dışında kalamaz. *İbnu Hacer* der ki: "Resulullah'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmek, Allah'a da yalan nisbet etmeyi gerektirir. Çünkü bu, dinde şer'î bir hüküm koymak demektir; bu hüküm vücub ifade etsin, nedb ifade etsin veya bunların mukabilleri haram ve mekruh olsun farketmez.." İbnu Hacer, sadece sapık mezheplerden Kerramiye'nin tergib ve terhib hususunda -Kur'an ve sünnette gelen meselelerin yerleşmesi için- hadis uydurmayı tecviz edip "Bu davranış şeriatın aleyhine değil, lehine olduğu" gerekçesini de eklediklerini belirtir. Ayrıca, bazılarının sadedinde olduğumuz hadisin bazı tariklerinde yer alan ...مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ لِيُضِلَّ بِهِ النَّاسَ *"İnsanları sapıtmak için, hakkımda yalan uyduranlar..."* şeklindeki bir ziyadeyi kendilerine delil yapmak istediklerini belirten İbnu Hacer, bu ziyadenin sahih senetle gelmediğini belirtir.

Esasen *Resulullah* hakkında yalan söylemeyi yasaklayan hadisler mütevatirdir.

5214 ٢- وعن ابن الزُّبَيْر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قُلْتُ لأَبِي مَالِي لاَ أَسْمَعُكَ تُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَمَا يُحَدِّثُ فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ؟ فَقَالَ: أَمَا إِنِّي لَمْ أُفَارِقْهُ مُنْذُ أَسْلَمْتُ وَلَكِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«التَّبَوُّأُ» اتخاذ المنزل.

2. (5214)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babama dedim ki: "Ben niye senin Resulullah'tan hadis rivayetini işitmiyorum. Halbuki falan ve falandan çokça işitiyorum?" Bana şu cevabı verdi:

"Evet ben, Müslüman olduğum günden beri Aleyhissalâtu vesselâm'ı hiç terketmedim. Hep beraber olduk. Ancak O'nun şöyle söylediğini de işittim:

"Kim bile bile bana yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın." [Buhârî, İlm 38, Ebu Davud, İlm 4, (3651).]

AÇIKLAMA:

Burada, babasından "niye çok rivayet etmiyorsun?" diye soran Abdullah'tır; babası da *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anhümâ). Zübeyr'in "Resulullah'tan ayrılmadım" sözü ekseriyeti ifade eder. Nitekim o Habeşistan'a hicret ederek ayrılmıştır. Keza hicret sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*'la beraberliği yoktur. Öyleyse "beraberliğimiz fazladır" demek istemiştir. Bu beraberliğin hakkı çok rivayeti gerektirdiği halde, Hz. Zübeyr, Resulullah'ın söylemediği bir şeyi O'na nisbet etme korkusuyla rivayetten kaçınmıştır. Bu davranış sadece *Hz. Zübeyr*'e has değildir. Hz. Ebu Hureyre, *Hz. Aişe* veya *İbnu Abbas* gibi kuvvetli hafızası olanlar Resulullah'ın sözüne ilavede bulunmaktan veya bazı eksikliklere yer vermekten korkarak imkân nisbetinde hadis rivayetinden kaçınmışlardır. Bu hususu ileriki ciltlerde genişçe açıklayacağız. *Hz. Zübeyr*, çok hadis rivayet etmeyişteki sebebin, bu mevzudaki bir telakkiden, belli bir düşünce sisteminden ileri geldiğini, bu rivayetin bir başka veçhinde daha açık beyan etmiştir. Şöyle der: "Oğulcuğum, Resulullah'la aramızda, bildiğin üzere, akrabalık ve manevî bağlar da vardı. Onun halası annemdi. Zevcesi *Hz Hatice* halamdı. Annesi *Amine Bintu Vehb* ve büyükannem *Hale Bintu*

Vüheyb, Abdu Menaf İbnu Zühre'nin kızlarıydı. Annen (Esma) yanımdaydı, onun kızkardeşi Aişe de Resulullah'ın yanındaydı. Ne var ki ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Bana bile bile yalan nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın"* dediğini işittim."

Buhârî'de müteammiden (bile bile) ibaresi mevcut değildir.

Hata yapanın günahkâr olmayacağı icma ile sabit olduğu halde, Zübeyr'in hata yaparım korkusuyla rivayetten kaçınmasını *İbnu Hacer* şöyle açıklar: "Hata yapan, bi'l-icma, günahkâr sayılmasa da Zübeyr, çok rivayet sebebiyle farkına varmadan hata yapmaktan korkmuştur. Çünkü, hata sebebiyle günahkâr olmasa da, bazan çok yapmaktan dolayı günahkâr olunur. Zira çok yapma hata kaynağıdır. Güvenilir kişi (sika) hatalı rivayette bulunsa, bu da ondan tahammül edilse (öğrenilip alınsa), o bunun hata olduğunu hissetmese, onun nakline güven sebebiyle bu hatalı rivayetle ilelebed amel edilir. Böylece, Şari'in söylemediği bir şeyle amel etmeye sebep olmuş olur. Öyleyse, kim çok rivayetten hataya düşme korkusuna kapıldığı halde çok rivayete yönelirse, onun günaha düşmeyeceğinden emin olunamaz. Bu sebeple Zübeyr ve Ashab'tan daha birçokları çok rivayetten kaçındılar. Sahabeden çok rivayet edenler, titiz davrandıkları hususunda kendilerinden emin olmalarına hamledilir. Yahut da bunların ömrü uzadığı için, bildiklerine ihtiyaç hasıl olunca onlardan sordular. Bunlar da sonuna kadar ketum olmaya muvaffak olamadılar."

Bu noktada *İbnu Hacer*, müksirundan olan Enes hazretlerinin de çok rivayet etmekten korkup, rivayetten kaçınanlardan olduğunu, ancak ömrü uzadığı için, birkısım hadisleri ketmetmeye muktedir olamadığını belirtir. Kanaatini te'yiden *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen bir rivayeti kaydeder: "Attab Mevla Hürmüz demiştir ki: "Enes'in şöyle söylediğini işittim: "Hata etmekten korkmasaydım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediklerinden sana çok şey rivayet ederdim..." *Ahmed İbnu Hanbel* bu rivayetle, Hz. Enes'in nazarında sıhhati tahakkuk edenleri rivayet edip, şekke düştüklerini terkettiğine işaret etmiştir. İbnu Hacer de: "Eğer Enes her duyduğunu rivayet etmiş olsaydı, onun merviyyatı, bilineni kat kat aşardı" der.

5215 ٣– وعن الْمُغيرة بن شُعْبة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إنَّ كَذِباً عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أحَدٍ، فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

3. (5215)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benim üzerime söylenen yalan, bir başkası üzerine söylenen yalan gibi değildir. Öyleyse kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın!" [Buhârî, Cenaiz 34; Müslim, Mukaddime 4, (4); Tirmizî, İlm 9, (2664).]

AÇIKLAMA:

1- 5209 numaralı hadiste belirtilen üç durum dışında kizb, dinimizde şiddetle yasaklanmış olmakla birlikte, Resulullah hakkındaki yalanın daha büyük bir cinayet ve günah olacağına bu hadiste ayrıca dikkat çekilmektedir. Bu hadis başkası hakkında yalan söylemeyi tecviz etmiş değildir. Bilakis, başkası hakkında yalanın haram olduğu çeşitli naslarla tesbit ve takrir edilen bir husustur. Öyleyse burada, yalanların günah itibariyle bir olmadığı, *Aleyhissalâtu vesselâm* hakkındaki yalanın çok daha ağır cezayı getireceği, kişinin ateşteki yerini kendi eliyle hazırlayacağı ifade edilmiştir.

Şarihler emir sigasıyla olan *"hazırlasın!"* ifadesinin haber şeklinde yani, "hazırlayacaktır, hazırlamıştır" manasında da anlaşılmasının doğru olacağına dikkat çekerler.

2- Şarihler Resulullah hakkındaki yalanın farklılığını izahta iki nokta-i nazar zikrederler.

a) Alimlerden bir kısmına göre, *Resulullah*'a bile bile yalan nisbet eden kimse tekfir edilir. *Ebu Muhammed el-Cüveynî* bu görüştedir. Ancak oğlu *İmamu'l-Harameyn* ve arkadan gelenler bu görüşü zayıf bulmuşlardır. *İbnu'l-Münir* de Ebu Muhammed el-Cüveyni'nin görüşüne meyletmiş, "Resulullah hakkında yalan söyleyen, bu haramı helal addetme haline düçardır veya helal addettiğine hamledilir, haramı helal addetmek küfürdür, küfre hamletmek de küfürdür" açıklamasını getirmiştir. Bu görüş de su götürür bulunmuştur. Bu sebeple cumhur, Resulullah'a yalan nisbet etmenin helal olduğuna itikad ederse tekfir edileceğine, aksi takdirde tekfir edilemeyeceğine hükmetmiştir.

b) İkinci açıklamaya göre: *Aleyhissalâtu vesselâm* hakkında yalan, büyük günahtır, diğerleri hakkındaki yalan ise küçük günahtır. Böylece iki yalan arasındaki fark ortaya çıkar. Bu suretle anlaşılır ki, başkaları hakkında söylenen yalan ile Resulullah hakkında söylenen yalanın "haram" olmakta birleşmeleri bunlara terettüp edecek cezanın da eşit ve bir olmasını, cehennemdeki yerlerinin ve o yerde kalış müddetlerinin bir ve

eşit olmasını gerektirmez. Gerçi Resulullah'ın "hazırlasın!" ifadesinin zahiri cehennemde kalıştaki müddetin uzunluğunu ifade eder. Çünkü ifadeye göre, kişi kendine bir başka yer hazırlamamış olduğu için cehennemden çıkamayacaktır. Ne var ki, Kur'an ve hadiste gelen kat'î deliller, cehennemde ebedî kalışın kâfirlere mahsus olduğunu ifade etmektedir.

3- Bu hadis, pek çok tarikten gelen mütevatir hadislerden biridir. Bazıları tevatür için koşulan şartları, kamil manada bu hadisin taşıdığını bile söylemiştir. Ancak *İbnu Hacer* bu ifadeyi ifratkâr ve isabetsiz bulur. مَن بَنَى لله مَسْجِداً keza المَسح عَلَى الْخُفَّيْنِ keza رَفْعُ الْيَدَيْنِ keza الشَّفَاعَةُ keza الحَوْض keza رُؤْيَةُ الله keza الأَئِمَّةُ مِن قُرَيْش gibi nice hadislerin tevatür şartlarını taşıdığını gösterir. Bu hadisi rivayet eden sahabelerin sayısı hususunda muhtelif tahkikler yapılmıştır. Nevevî'nin nakline göre hadisi iki yüz sahabe rivayet etmiştir. Doğruyu Allah bilir.

5216 ٤- وعن مُجَاهِد قَالَ: [جَاءَ بُشَيْرٌ الْعَدَوِيُّ الى ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَجَعَلَ يحَدِّثُ ويَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَجَعَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ لاَ يَأْذَنُ لِحَدِيثِهِ ولاَ ينظُرُ إلَيْه. فَقَالَ لَهُ بُشَيْرٌ: مَالِي أَرَاكَ لاَ تَسْمَعُ لِحَدِيثِي، أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ تَسْمَعُ. فقَالَ ابنُ عبَّاسٍ: إنَّا كُنَّا مَرَّةً إذَا سَمِعْنَا رَجُلاً يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْتَدَرَتْهُ أَبْصَارُنَا وَأَصْغَيْنَا إلَيْهِ بِأَسْمَاعِنَا. فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَةَ والذَّلُولَ لَمْ نَأْخُذْ مِنَ النَّاسِ إلاَّ مَا نَعْرِفُ]. أخرجه مسلم.

«لاَ يَأْذَنُ» أي لا يستمع.

و«الصَّعْبَةُ وَالذَّلُولُ» شدائد الأمور وضدها، والمراد ترك المبالاة بالأمور والإحتراز في القول والفعل.

4. (5216)- *Mücahid* merhum anlatıyor: "Büşeyr el-Adevî, Hz. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ya gelip:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki..." diyerek birşeyler anlatmaya kalktı. Ancak İbnu Abbas onu konuşmaya bırakmadı ve kendisine iltifat etmedi. Büşeyr:

"Sözlerimi niye dinlemiyorsunuz? Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan anlatıyorum, hiç tınmıyorsunuz, niçin?" diye sordu. İbnu Abbas ona şu cevabı verdi:

"Biz vaktiyle, bir kimsenin "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki" dediğini işitince, gözlerimizi ona çevirip kulaklarımızı da dinlemek üzere uzatıyorduk. Ne zaman ki, insanlar hadis rivayetinde laubalileştiler, biz de onlardan ancak bildiklerimizi almaya başladık." [Müslim, Mukaddime 7, (7).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah*'tan hadis rivayeti hususunda, daha Ashab devrinde titizliğin başladığını gösteren rivayetlerden biridir. Daha nice emsali gibi bu da, hadis rivayetinin ta bidayette disiplin, kontrol ve itina ile yapıldığını, muhaddisleri bu hassasiyete bilhassa menfi faaliyetlerin sevkettiğini gösterir. Bir kısım alimler, fitne ile ifade edilen menfi faaliyetlerden maksadın *Hz. Osman*'ın şehadeti olduğunu belirtir. Şu halde hadiste titizlik ve sened arama işini bu tarihe kadar indirmek mümkündür.

Bu hususun bilinmesi, hadisin üçüncü asra kadar rastgele rivayet edilip, o asırda bir folklör derlemesi tarzında toplanıp yazıldığını söyleyen Batılı müsteşriklerle, bu iddialara kapılan yerli cühelanın ne derece esassız iddialara dayandıklarını anlamak için ehemmiyet taşır.

KİBİR VE UCUB BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Kibir, büyüklük, ululuk manasına gelir. Dinî bir tabir olarak, kişinin kulluk edebine uymayacak şekilde kendisini diğer insanlara karşı ululaması, onları hakir görmesidir. Aslında insanın Allah'ın bir mahluku olarak, diğer mahlukata karşı da büyüklenmeye hakkı yoktur. Kul ve mahluk olma cihetiyle bir eşitlik mevcuttur. Ancak Allah Teala hazretleri, insana, hilafet ve emanet gibi bazı ziyade mesuliyetler vererek, bunun gereği olarak diğer mahlukata karşı bir kısım imtiyazlar vermiştir; akıl ve irade sahibidir, diğer mahluklar üzerinde tasarruf yetkisi vardır. Bu imtiyazları onu hayvanata karşı kibre değil, Cenab-ı Hakk'a karşı şükre ve hamde sevketmelidir. Tıpkı meyveli bir ağacın yerlere eğilmesi gibi, insanî imtiyazlara sahip beşeriyetin, Allah'ın huzurunda rükû-u tevazuya eğilmesi, secde-i şükr ve hamde kapanması gerekir, tekebbüre gitmesi değil.

İmam Gazâlî'ye göre, "kibr, "batınî ve "zahirî" olmak üzere ikiye ayrılır: Batınî kibir nefsin derinliklerinde ruhî bir ahlaktır. Zahirî bir kibir ise dışa akseden, azalarda görülen kibirdir. Esasen en doğrusu, içteki ahlaka kibir demektir. Zahirdeki hareketler kaynağını içtekinden alır. Dıştaki hareketleri meydana getiren zaten bu iç ahlaktır. Bu sebeple, hastalık azalarında kendini gösterince, kibirlendi denir. Görünmediği zaman "o kibirlidir" denir. Şu halde kibrin aslı insan tabiatındaki ahlaktır. Bu da kendisini başkasına üstün gösterme arzusudur."

Dinimiz, her hayrın, her fazilet ve üstünlüğün Allah'tan geldiğini tedris eder. Bu sebeple kişinin mazhar olduğu bazı faziletler sebebiyle hemcinsine karşı büyüklenmesini, bu nimetlere nankörlük kabul eder, onu asıl veren Allah'tan gaflet alâmeti bilir. Bu sebeple kibir, şiddetle reddedilen, kınanan huylardan biridir. Meseleye Kur'an-ı Kerim'in mü-

teaddit ayetlerle yer vermesi de kibrin din nazarında ne kadar kötü olduğunu anlamaya yeterlidir. Birkaç ayetin mealini kaydediyoruz:

"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim" (A'raf 146).

"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler" (Mü'min 35).

"(Peygamberler hep) futuhat istediler. (Buna kavuştular.) Hakka karşı alabildiğine inad eden her mütekebbir zorba ise nihayet hüsrana uğradı" (İbrahim 15).

"(Allah) o büyüklük taslayanları sevmez" (Nahl 23).

"Andolsun ki (kâfirler), kendi kendilerine büyüklenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdi" (Furkan 21).

"Bana kulluk etmeyi kibirlerine yedirmeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" (Mü'min 60)

"Yeryüzünde büyüklük taslayarak yürüme. Sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin. Bütün bunlar, Rabbinin katında çirkin sayılan günahlardır" (İsra 37-38).

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi şüphesiz ki sevmez" (Lokman 18).

Kur'an-ı Kerim'de kibre bu kadar yer verilmesinin sebebi, bunun küfrü tazammun etmesindendir. Çünkü büyüklük, izzet, azamet ve üstünlük sadece Allah'a yaraşır. Hiçbir şeye gücü yetmeyen, herşeyini Allah'a borçlu olan biçare insanın kibir ne haddine! Kul kibirlendiği vakit, sırf Allah'a yaraşan bir sıfatta Allah'a karşı münazaaya, yarışa girmiş olmaktadır. *Gazâlî* bu davranışı, bir hizmetçinin padişahın tacını giyerek onun tahtına oturup hükmetmeye kalkmasına benzetir. "Bir uşak için, bundan daha büyük bir cür'et, bundan daha vahim bir cinayet olur mu?" der ve: "Şüphesiz bu uşak, padişahın en ağır cezasını hak eder" diye hükmeder. Nitekim kaydedeceğimiz ilk hadiste, Rab Teala hazretleri: *"Azamet benim gömleğim, ululuk benim cübbemdir. Kim benimle bu hususta ortaklığa kalkışırsa, ben onun belini kırarım"* buyurmuştur.

Kibirin zıddı tevazudur. Tevazuyu alçak gönüllülük olarak ifade eder isek de, esas itibariyle mazhar olunan nimetleri Allah'tan bilmeyi ifade eder. İslam büyükleri, tevazunun insanları yücelteceğini, kibrin de alçaltacağını kabul eder. *Hz. Ömer* şöyle buyurmuştur: "Alçak gönüllü,

mütevazi ol ki, Allah seni yüceltsin. Kul kibirlenip böbürlendiği zaman Allah Teala hazretleri onu alçaltır ve bir melek: "Uzak ol! Allah seni uzaklaştırsın!" der. Kibirli insan kendi kendini büyük görürse de herkesin nazarında düşük, hatta domuzdan daha adidir" demiştir. Bu manayı, Ka'b (radıyallahu anh) bir başka üslubla ifade etmiştir: "Allah kime dünyalıktan bir nimet verdi de, adam bu nimetin şükrünü ödedi ve tevazuunu gösterdi ise, Allah Teala o nimetin menfaatini dünyada ona gösterdiği gibi, ahirette de derecesini yükseltir. Fakat verdiği nimete şükretmez ve tevazu göstermezse, Allah Teala, dünyada o nimetten ona bir kâr sağlamadığı gibi ahirette de ona cehennemden bir kapı açar; dilerse affeder, dilerse azab eder."

Kibir, *Gazâlî*'ye göre, Allah'a, peygamberlere ve diğer insanlara karşı yapılır. Her üçü de mezmun ise de, en kötüsü Allah'a karşı olandır. *Bediüzzaman,* insanların diğer mahlukata karşı da kibre düşebileceğini ifade eder: "Ey insan! Kur'an'ın desatirindendir (düsturlarındandır) ki, Cenab-ı Hakk'ın masivasından (mahlukatından) hiçbir şeyi, O'na taabbüd edecek bir derecede kendinden büyük zannetme. Hem sen kendini hiçbir şeyden, tekebbür edecek derecede büyük tutma. Çünkü mahlukat, mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlukiyet nisbetinde de birdirler."

Kibir ve tevazu meselelerine zaman zaman temas eden *Bediüzzaman,* kibirin asıl kaynağının insandaki küçüklük olduğunu ifade eder. Ona göre: "*...Sığar-ı nefs, tekebbürün menbaıdır. Zaaf, gururun madenidir...*" Bu temel düşünceden hareketle: "Büyük görünme küçülürsün" der ve devam eder:

"Ey enesi (benliği) çifteli, kafası da kibirli,

Şu mizanı bilmeli: "Her adam için elbet,

Cemiyet-i beşerde, içtimâî binada,

Görmek-görünmek için şu mertebe denilen,

Bir penceresi var. Ger pencere,

Kamet-i kıymetinden (boyundan) yüksekse,

Tekebbürle tetâvül edecek, uzanacak.

Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa,

Tevazula tekavvüs edecek (bükülüp) eğilecek

Kamillerde, büyüklük mikyasıdır, küçüklük,

Nâkıslarda, küçüklük mizanıdır büyüklür (tekebbür)."

Tekebbür kötü, tevazu iyi olmakla birlikte, Bediüzzaman bunların kullanılacağı yerin iyi tayin edilmesine dikkat çeker: "Zaifin kavîye karşı izzet-i nefsi, kavide tekebbür olur; kavînin zaife karşı tevazuu, zaifte tezellül olur. Bir ulü'l-emrin (amirin) makamında ciddiyeti vardır; mahviyeti, zillettir, hanesindeki ciddiyeti, kibirdir, mahviyeti tevazudur..."

Ucb'a gelince, bu kibre yakın mezmum bir haslet ise de, kibrden biraz farklıdır. Ucb'u "kendini bir şey sanmak, kendini beğenmek, amele güvenmek, yaptığı hayırların kendini mutlaka kurtaracağı inancında olmak" şeklinde tarif edebiliriz. Esasen ucb, lügat olarak beğenmek, hoşlanmak, hoşa gitmek manasına gelir.

Gazâlî, ucbla kibir arasını tefrikte şöyle bir açıklama sunar: "Ucb, mutlak surette kendini beğenmek, kibir ise, kendisini başkasından üstün görmektir. Her ucub sahibi mütekebbir olmaz. Çünkü çok defa insan kendisini beğenir, fakat başkasını da kendisinden üstün görebilir ve ona karşı kibretmez."

Kur'an'da ucuba temas eden ayetlerden biri, Müslümanların Huneyn Savaşı sırasında halet-i ruhiyelerini örnek verir. *Huneyn Savaşı,* Mekke' nin fethinden sonra 12 bin kişilik bir kuvvetle yapılan bir savaştı. İlk defa Müslümanlar böyle bir sayıya ulaşınca bu durum, Müslümanları ucba sevketmişti. Bir askerin: "Benî Şeyban'la karşılaşacak bile olsak ehemmiyeti yok. Bugün kimse bize azlığımız sebebiyle galebe çalamaz" dediği rivayet olunur. *Hz. Ebu Bekr* de: "Ey Allah'ın Resulü, bugün artık bize azlık sebebiyle galebe çalınamaz" demiştir. İşte bu halet-i ruhiyeyi: **"Muhakkak ki Allah pek çok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmişti. O gün çokluğunuza güvenmiştiniz. Fakat bu size fayda vermedi. Yeryüzü o kadar genişliğiyle beraber, size dar geldi ve arkanızı dönüp gittiniz"** (Tevbe 25) mealindeki ayet tescil etmektedir. Ayet-i kerime, sayıca çokluğa güvenip, harbin şartlarına riayet etmeyen, zaferin Allah'tan geldiği gerçeğinden gaflete düşen Müslümanların, bu çokluğa rağmen ilk karşılaşmada bozguna uğrayıp kaçtıklarını belirtmektedir. Bir başka ayet de kâfirlerin de kal'a ve maddî güçlerine güvenmelerine temas eder: **"..Halbuki onlar, kal'alarının kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı onlara beklemedikleri yerden geldi"** (Haşr 2).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: ثَلاَثٌ مُهْلِكَاتٌ شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَاِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ *"Üç şey helak edicidir: İtaat edilen aşırı cimrilik, uyulan hevesat ve kişinin kendini beğenmesi (ucb)."*

Ayet-i kerimede, **"Nefislerinizi temize çıkarmayın (kusursuz addetmeyin)"** (Necm 32) buyrulmuştur.

Hadislerin verdiği derse göre, kişiye günah olarak ucb yeterlidir. Hatta kişinin, kendini günahsız bilme günahına düşmektense, günah işleyip tevbe etmesi daha iyidir: لو لم تذنبوا لخشيت عليكم ما هو اكبر من ذلك: العجب العجب *"Siz hiç günah işlememiş olsanız, ben onun daha büyüğünden sizin için korkarım: O da ucubtur, ucubtur."*

Kibre düşen kimsenin haliyle ilgili bir tasviri *Gazâlî*'den sunup, bu mevzuda daha fazla bilgi için onun ölmez eseri *İhya*'yı tavsiye edeceğiz (Ahmed Serdaroğlu tercümesi 3, 718-808).

"Kişi ne zaman başkasına nisbetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakir ve alçak görmeğe başlar. Onu yanına yaklaştırmak istemez, meclisine almaz. Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister. Hatta hizmetçi olarak da kendisini kabul etmeyebilir ve onu hizmetçi olarak da karşısında görmek istemez. Şayet kibri biraz daha hafif ise, müsavi olmasından çekinir, yanyana gidemeyecekleri dar yollarda ve meclislerde öne geçer, onun selam vermesini bekler. Kendinin ihtiyacına bakmakta kusur ederse, neden böyle yaptın diye ona hayret eder. Karşısına çıktığı zaman onu muhatab almak istemez. Va'zu nasihatini dinlemez. Kendisine bir şey iade etse kızar. Muallimlik yaparsa talebelere hoş davranmaz. Onlara hakaret eder. Onlarla alay eder ve kendi işinde çalıştırır. Avama bakışları, hayvana bakışlarından farklı olmaz. Hülasa, kibirli adamın, sayılamayacak kadar çok çeşitli tavır ve davranışları vardır. Bunları herkes anlayabileceği için, burada sayılmalarına lüzum yoktur.

İşte bu kibirdir. Kibrin afetleri büyük, gaileleri pek çoktur. Havassın çoğu kibirden helaka gider. Avam şöyle dursun, abid, zahid ve alimlerin çoğu da kibir hastalığından kurtulamazlar. Kibrin doğurduğu felaket nasıl büyük olmasın ki? Resul-i Ekrem: لا يدخل الجنة من في قلبه مثقال ذرة من كبر *"Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez"* buyurmuştur.

Ölçüler'deki kibir üzerine yazılan yazı da dikkat çekicidir. Faydalı olur mülahazası ile onu buraya alıyoruz.

BENCİLLİK GİRDABI

İnsana bahşedilen benlik emaneti, en büyük gerçeği tanıyıp bulma yolunda ona verilmiş mukaddes bir armağandır. Vazife biter bitmez de

taşa çalınıp kırılması gerekli olan bir armağandır. Böyle yapılmadığı takdirde kabarır, şişer ve sahibini yutacak bir ifrit haline gelir. Fert, onunla Yüce Yaratıcı'yı, O'nun kudretinin, ilminin, iradesinin sonsuzluğunu; eksiklik ve kusurların O'nun semtine sokulamayacağını idrâk edecek, sonra da sinesinde tutuşturduğu marifet ve muhabbet ateşiyle onu eritip bitirecek; sadece Yüce Yaratıcı'nın varlığıyla bakıp görecek; O'nunla düşünüp O'nunla bilecek ve sadece O'nunla soluyacaktır.

Hep bencil olarak kalıp gitme, Hakk'ı görüp bilememenin, sonsuzluk yolunda mesafe alamamanın ve gözleri bağlı, aynı yerde dönüp durmanın ifadesidir. Devamlı benlik hesabına düşünenler, benlikle oturup kalkanlar, aradıklarını "ego"nun karanlık atmosferinde arayanlar, yıllarca dere-tepe demeden aşıp gitseler de bir çuvaldız boyu yol alamazlar.

Yapılan işler, işlerin en ağırı, en yorucusu dahi olsa, benlik hesabına yapıldığı takdirde kat'iyyen fazilet va'detmez ve İlahî Dergâh'ta kabul göremez. Kendini aşmamış, benliğine bıçak çalıp parçalayamamış, basireti bağlı kimselerin ötelere doğru her hamlesi bir avunma ve aldatmaca, her fedakârlığı da bir akılsızlıktır.

Bencillik, şeytanî bir sıfat olduğundan, ona kapılanların, şeytanın akıbetine uğrayacağından şüphe edilmemelidir. Şeytanın mazeret ve müdâfaaları bile, güm-güm birer benlik melodisidir. *Adem Nebi* (a.s.), ufkunun karardığı bir anda, gözyaşlarından yepyeni bulutlar meydana getirerek onunla gönül ateşini, hasret ateşini söndürmeye çalışmasına karşılık, İblis, her kelimesi gurur ve inat, her ifadesi saygısızlık, mazeretler sayıp döküyordu.

Benliğin ilimden kaynaklananı, servet ve iktidarla ortaya çıkanı, zekâ ile, cemâl ile şişip büyüyeni ve daha birçok çeşidi vardır... Bu sıfatlardan hiçbiri, insanın zâtî malı olmadığından, bu husustaki bir iddia, hakiki Mal Sahibi'nin gazabına bir vesile ve dâvetiye sayılmış ve bu mağrur ruhların helâkiyle neticelenmiştir.

Ferdin şahsî dünyasını tesir altına alan "ego", bir cemaat benliğiyle de omuz-omuza verince, bütün bütün devleşir ve mütecaviz bir ifrit haline gelir. Artık böyle azgınlaşmış bir ruhun elinde en hayırlı şeyler dahi simsiyah bir bulut kesilir ve etrafa gülle, bomba yağdırmaya başlar. Evet böylelerinin elinde, ilim, bir yalancı ışık; servet, çalım ve cakaya vesile; gönül, bir çiyan yatağı; cemâl, çevreye ekşilik saçan bir gam sayfası; zekâ, başkalarını hafife alan uğursuz bir şaklaban hâlini alır.

Öteden beri felsefe, benliği; peygamberlik de, hakkı ve mahviyeti

temsil etmiştir. Evvelkilerin yolunda; şüpheler, tereddütler, aldatmalar, şiddet ve hiddetler aysberglerin birbiriyle çarpışmaları gibi korkunç müsademelerle dağılıp parçalanmalarına karşılık; ikincilerin yolunda; aydınlıklar, gönül inşirâhları, birbirinin imdâdına koşmalar ve birbirini desteklemeler vardır.

Her fırsatta kendini etrafa anlatma ruh haleti, fertte bir eksiklik ve aşağılık duygusunun ifadesidir. Böyleleri, iyi bir ruh terbiyesiyle varlıklarını gerçek Mal Sahibi'ne fedâ edecekleri güne kadar da bu durum sürer gider. Bunların her işi bir çalım, her ifadeleri gürül-gürül benlik, her mahviyyet ve tevazûları da ya bir riyâ, ya da kendilerini başkalarına anlattırabilme yatırımıdır. Bin nefrin haknâşinas[(53)] bencillere![(54)]

5217 ١ – عن أبي سعيد وأبي هريرة رضي الله عنهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تَعَالَى ﴿الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعِزُّ إِزَارِي، فَمَنْ نَازَعَنِي شَيْئاً مِنْهُمَا عَذَّبْتُهُ﴾].

أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (5217)- *Ebu Said* ve *Ebu Hureyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri şöyle dedi: "Büyüklük ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azab veririm." [Müslim, Birr 136; Ebu Davud, Libas 29, (4090).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hadis metni, Müslim ve Ebu Davud'da mevcut metinlere tamamen tevafuk etmez. Ebu Davud'da الْعِزّ yerine الْعَظَمَة kelimesi vardır. İzz: İzzet ve şeref, azamet ve ululuk manasına gelir. Şu halde ululuk, şeref, yücelik gibi sıfatlar hakiki manasıyla Allah'a aittir. Kul tevazuyu unutarak bu duygulara kapılmamalıdır.

2- İzar gömlek, rida da gömlek üzerine giyilen şeydir. Eskilerde kaftan denilmiş ise de, günümüz örfünde kaftan çok müsta'mel değildir.

Şeref ve ululuğun Allah'a mahsus olduğu, onlar gömlek ve kaftana benzetilerek ifade edilmiştir. *Hattâbi,* Allah'ın sıfatı izzet ve azamet, kulun sıfatı da tevazu ve tezellül olması sebebiyle, kulun Allah'a mahsus sıfatları kendine mal etmesinin caiz olmadığını belirtir.

53- Haknâşinas: Hakkı bilmeyenler.

54– M. Fethullah Gülen, Ölçü 1/79-84.

5218 ٢ – وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: إنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَناً وَنَعْلُهُ حَسَنَةً؟ فَقَالَ: إنَّ اللّٰهَ تَعَالى جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ؛ الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

2. (5218)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimse asla cennete girmeyecektir!"* buyurmuştu. Bir adam: "Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da: *"Allah Teala hazretleri güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın ibtali, insanların tahkiridir"* buyurdular."

5219 ٣ – وفي أخرى: [لاَ يَدْخُلُ النَّارَ أحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إيمَانٍ، وَلاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ].

والمراد بالكبر هنا كبر الكفر والشرك لمقابلته إياه بالإيمان.

« بطرُ الحقِّ » ردّه.

و« غمصُ النّاس » احتقارهم.

3. (5219)- Bir diğer rivayette: *"Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez."* buyrulmuştur. [Müslim, İman 147; Ebu Davud, Edeb 29, (4091); Tirmizî, Birr 61, (1999).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, burada kalbinde kibir taşıyanların cennete giremeyeceklerini kesin bir üslubla ifade etmektedir. Hattâbi bu ifadeyi iki surette açıklamıştır:

"Bu hadisteki kibirden murad küfürdür. Yani kişi iman etme hususunda tekebbüre düşerek, imandan kaçınır. Haliyle bu şekilde ölen, küfür üzere ölmüştür, cennete giremez."

Hadisten maksad cennete giren kimsenin kalbinde oraya girerken kibir kalmaz demektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ **"Biz onların kalbindeki her türlü kini çıkarırız"** (Hicr 47) buyrulmuştur."

Nevevî, Hattâbî'nin bu te'vilini yeterince isabetli bulmaz. Hadisin, herkesçe bilinen ve başkalarını küçük görmekten ibaret olan kibirlenmekten yasaklamak için varid olduğunu, dolayısıyla kibir kelimesinin bu manadan ve hadisin de belirtilen maksaddan uzaklaştırılmaması gerektiğini söyler.

Umumiyetle benimsenen manaya göre, kibir sahibi, bu kibrin cezasını çekip, onun günahından temizlenmeden cennete giremez demektir. Yani kibir cezayı gerektiren bir haldir. Bu hal mutlaka ceza ile temizlenir, bu temizlik olmadan kul cennete giremez.

Ne var ki Allah her çeşit günahı affetmeyeceği hususunda bir kayıt da mevcut değildir. Öyleyse hadisi "Allah'ın affetmemesi halinde, kibir sebebiyle ateşte ceza çekmeden hiç kimse cennete giremez" diye anlamak en makbuldür. Zira kalbinde hardal tanesi kadar imanı olan kimse ebedî cehennemde kalmayacağına göre, sırf kibir, ebedî cehennem vesilesi olmamalıdır.

2- Hadiste, güzel giyinmeyi sevdiğini söyleyen sahabinin ismi ihtilaflıdır. *Nevevî, Malik, İbnu Mürare er-Rahavî* olduğunu, *el-Kadi İyaz'*dan naklen kaydeder. Bazı muhakkiklerin *Ebu Reyhâne Şem'ûn, Rebiatu'bnu Amir, Sevad İbnu Amr, Muaz İbnu Cebel, Abdullah İbnu Amr İbni'l-As, Harim İbnu Fatik* gibi başka isimleri zikrettiğini de kaydeder.

3- 5219 numaralı hadiste, kalbinde hardal tanesi kadar imanı bulunan kimsenin cehenneme girmeyeceği belirtilmektedir. Alimler bunu "kâfirler gibi ebedî olarak cehennemde kalmaz" şeklinde anlamışlardır. Çünkü "imanla birlikte bir kısım günahları, zulümleri bulunabilir. O günahlarından af yahut ceza çekmeden kurtulamayacağına göre, hadisin kâfirler gibi ebedî cehennemde kalacak şekilde" diye kayıtlanması gerekir.

4- Hadiste *"Allah'ın güzeli ve güzelliği sevdiği"* de ifade edilmiştir. Bunun manası da alimlerce farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bu husustaki ihtilaf, cemil isminin Kur'an'da ve mütevatir hadiste gelmemiş olmasından ileri gelir. Kat'î nasla sabit olmayan, haber-i vahidle gelen bir ismi Allah'a izafe edebilir miyiz, edemez miyiz, haber-i vahidle itikad sabit olur mu, olmaz mı ihtilafına dayanır. Bu sebeple bazı te'villerde cemilin Allah'a izafesi sabit olan bazı isimlere hamledildiği görülür:

Birkısmı: "Her emri güzeldir. Nitekim güzel isimler (el-Esmau'l-Hüsna) O'nun, cemal ve kemal sıfatları da O'nundur" demiştir.

Bazıları: "Kerim ismi, mükrim (ikram eden); Semi ismi müsmî (işittiren) manasına geldiği gibi, Cemil ismi de mücmil yani güzellik veren manasına gelir" demiştir.

Kuşeyrî, cemil isminin celil yani büyük manasında olduğunu söylemiştir.

Hattâbî, cemilin nur ve güzelliğin sahibi manasında kullanıldığını söylemiştir.

Bazı alimler cemili "Size karşı fiilleri lütufkâr ve güzeldir, size az amel teklif eder, teklif ettiklerini îfada size yardımcı olur, îfa edene ecrini bol kılar" diye anlamıştır.

Nevevî, ulemadan bir kısmının bu "cemil" isminin, haber-i vahidle sabit olsa bile Allah'a izafesinin caiz olduğunu söylediğini nakleder.

İmamu'l-Harameyn, sahih nassla, şeriatta sabit olan şeyi kabul etmek gerektiğine, haram ve helalin bu yolla kesinlik kazanacağına, şeriatta haram mı helal mi olduğu hususunda kesin bir hüküm bulunmayan şeylerde haram veya helal hükmüne gidilemeyeceğine dikkat çektikten sonra, Allah'a bir isim izafesi meselesinde, kat'î bir delilin şart olmadığını, ilim iktiza etmeyen, amel iktiza eden bir delille de Allah'a isim izafe edilebileceğini söyler.

Hülasa, Allah Teala hazretlerini, şer'an varid olmayan fakat yasak da edilemeyen kemal, celal ve medih sıfatıyla tavsif etmenin caiz olup olmadığında *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* mezhebi ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bunu caiz görmüş, bir kısmı görmemiştir. Bunda esas Kur'an veya mütevatir hadis veya icma ile sabit olmaktır. Eğer bir isim, haber-i vahidle sabit ise, bu ihtilaflıdır. Böyle bir isimle Allah'ın tavsifini bazıları caiz görürken, bazıları reddeder. Kabul edenler: "Böyle bir isimle dua ve sena, onunla amel babındandır. Esasen haber-i vahidle amel caizdir" demiştir. Reddedenler bunun Allah hakkında caiz ve caiz olmayan (müstakil) şeye itikad meselesine girdiğini, bu meselede ise kesin delilin esas alındığını söylerler. Bunlara göre Allah'a bir isim nisbet etmek kesin delille mümkündür.

Kadı İyaz, bu münakaşaya, Cemil ismini Allah'a nisbetin caiz olacağı kanaatiyle katılır. Der ki: "**Bu mesele hem "amel"e, hem de "güzel isimler Allah'a mahsustur, ona bu isimlerle dua edin"** (A'raf 180) mealindeki ayete şamildir."

Görüleceği üzere, haram-helal hükmü için şeriatten kesin nassın varlığını şart koşan *Ehl-i Sünnet* uleması bu meselede, caiz değil veya helal-haram diye kesin hükümde bulunmaya karşı ihtiyatı tercih etmiştir.

5220 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلاً جَمِيلاً أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي

أُحِبُّ الْجَمَالَ؛ وَقَدْ أُعْطِيتُ مِنْهُ مَا تَرَى، حَتَّى مَا أُحِبُّ أَنْ يَفُوقَنِي أَحَدٌ بِشِرَاكِ نَعْلٍ، أَفَمِنَ الْكِبْرِ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لاَ؛ وَلٰكِنِ الْكِبْرُ مَنْ بَطِرَ الْحَقَّ وَغَمَطَ النَّاسَ]. أخرجه أبو داود.

« يَفُوقَنِي » أن يكون خيراً مني، ومنه الشئ الفائق: الجيد الخالص في نوعه.

4. (5220)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yakışıklı bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Ben güzelliği seviyorum. Gördüğünüz gibi bana güzellik de verilmiş. Kimsenin beni, ayakkabı bağı bile olsa bu hususta geçmesinden hoşlanmıyorum. Ey Allah'ın Resulü! Bu (haram olan) kibre girer mi?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Hayır! buyurdular. *Ancak kibr, hakkı ibtal, halkı tahkirdir!"* [Ebu Davud, Libas 29, (4092).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde güzel giyinmenin ayakkabı bağına varıncaya kadar her hususta güzel olmaya, güzellikle başkasını geçmeye çalışmanın günah olan kibre girmediğini ifade buyurmaktadır.

Hadiste ayrıca, kibrin ne olduğu açıklanmaktadır. Buna göre kibir hakkın iptali, insanların tahkiridir. Şu halde kibre düşen insanda iki büyük hata zuhur etmektedir:

1) Hakkın iptali: Allah'tan gelen nimeti kendinden bilerek Allah'ın hakkını iptal. Buna küfran-ı nimet de denilebilir.

2) İnsanları hakir görme. Bu önceki duygunun bir başka tezahürüdür. Mazhar olunan nimet sebebiyle, o nimete eremeyenleri küçük görmek.

Hadis, her iki duyguyu da yasaklamaktadır.

5221 ٥- وعن عَمْرِو بن شُعَيْب عن أبيه عن جدّه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّ النّبيَّ ﷺ قَالَ: [يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ أَمْثَالَ الذَّرِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَغْشَاهُمُ الذُّلُّ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ، يُسَاقُونَ إلَى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُقَالُ لَهُ بُولَسُ تَعْلُوهُمْ نَارُ الأَنْيَارِ: يُسْقَوْنَ مِنْ عُصَارَةِ أَهْلِ النَّارِ: طِينَةِ الْخَبَالِ]. أخرجه الترمذي.

5. (5221)- *Amr İbnu Şuayb an ebihî an ceddîhi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, mütekebbirler küçük karıncalar gibi haşrolunurlar. Onları her yönden zillet bürümüştür. Cehennemde Bûles denen bir hapishaneye sevkedilirler. Ateşlerin ateşi onları bürür. Cehennem ehlinin irinleri kendilerine içecek olarak verilir. Bu içeceğe tînetu'l-habal denir." [Tirmizî, Kıyamet 48, (2494).]

5222 ٦– وعن سَلَمَةَ بْنِ الأكْوَعِ رَضِيَ اللّٰه عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبَ فِي الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

«يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ» أي يترفع ويتكبر.

6. (5222)- *Selemetu'bnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi kendisini (halktan büyük görüp) uzak tuta tuta cebbarlar arasına kaydedilir de onların başına gelen musibete duçar olur." [Tirmizî, Birr 61, (2001).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir kimsenin, insanlardan, onları küçük görerek mesafeli dura dura, cebbarlar yani zalimler sınıfına geçeceğini haber vermektedir. Bu husus, eşyanın tabiatına uygundur. Çünkü, mesafeli durmak bir alışkanlık haline gelir. Halbuki dinimiz, cemaati, sıla-i rahmi, selamlaşmayı, büyükleri ziyaret ve karşılıklı hediyeleşmeyi vs. emrederek, kişinin insanlarla kaynaşmasını emretmektedir. Uzlet normalde tavsiye edilmez. İnzivayı çok sıkı şartlarla dinimiz tecviz eder.

Şu halde, insanlara karşı uzak duran kimseler, *Firavun, Nemrud, Şeddad* gibi zalim cebbarlar defterine ismiyle resmiyle geçme ve onların maruz kaldığı dünyevî musibetlerle ve uhrevî cezalarla karşılaşma tehlikesiyle başbaşadırlar. el-İyazu billah.

5223 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰه عَنْه قَـال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَفْتَخِرُونَ بِآبَائِهِمُ الَّذِينَ مَاتُوا، إنَّمَا هُمْ فَحْمُ جَهَنَّمَ، أَوْ لَيَكُونُنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللّٰهِ مِنَ الْجُعْلاَنِ الَّذِى يُدَهْدِهُ الْخِرَاءَ بِأَنْفِهِ. إنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، إنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ أَوْ فَاجِرٌ شَقِيٌّ. النَّـاسُ كُلُّهُمْ بَنُو آدَمَ، وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ].

أخرجه أبو داود والترمذي، وهو آخر حديث في كتابه.

«عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ» بضم العين المهملة وكسرها وتشديد الباء والياء: الكبر.

7. (5223)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar, ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdadlarıyla övünmekten vazgeçerler, yahut da Allah katında, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha adi bir derekeye düşerler. Allah Teala hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mü'min yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Adem'in evlatlarıdır. Adem ise topraktan yaratılmıştır." [Ebu Davud, Edeb 120, (5116); Tirmizi, Menakıb (3950, 3951).]

AÇIKLAMA:

1- *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu hadislerinde kabile taassubunu te'lin etmektedir. Kabile taassubu, bir cahiliye örfü olup, günümüzde ırkçılık veya faşistlik denen şeyi ifade eder. Bu, ecdadla övünmek şeklinde tezahür eder. Ecdadla tefahur etme hadisesi cahiliye Araplarında pek yaygındı. Tekasür suresi bu maksadla, kabirleri ziyaret edip sayım bile yaptıklarına dikkat çekerek, Müslümanları bu çeşit davranışlardan men eder.

Sadedinde olduğumuz hadis, ırkçıları, burunlarıyla yuvarladığı pisliği sürükleyen mayıs böceklerine teşbih buyurmakta ve son derece alçaltmaktadır. Hadisteki tehvin ve teşbihin ağırlığı, ırkçılığın İslam kardeşliğine vurduğu büyük darbe ile izah edilebilir. Hele günümüzde İslam âleminin dağınık ve perişan halinin temelinde kavmiyetçiliğin bulunduğu, hatta bu noktaya gelmeye zemin hazırlayan *"Osmanlı Devleti'nin çöküşü"*nde de aslında, baş amilin ırkçılık olduğu gözönüne alınınca, kavmiyetçi taassubun çok daha ağır ifadelerle tel'ininin isabetli ve yerinde olacağı anlaşılır.

2- *Hattâbi,* hadisten hareketle insanların iki grup teşkil ettiğini söyler. Buna göre:

1) Mü'min ve muttaki olanlar. Bunlar halk nazarında itibar sahibi olmasalar da Allah nazarında kıymetlidirler, faziletlidirler.

2) Facir (haddini tecavüz eden) ve bedbaht olanlar. Bunlar, halk nazarında itibar ve şerefli kimseler bile olsalar Allah yanında değersiz adi kimselerdir.

3- Hadisten şu mana da çıkarılmıştır: "Mütekebbir ve müftehir kimse, ya müttaki mü'min bir kimsedir, bu durumda ona hiç kimseye karşı tekebbür (büyüklenme) yakışmaz; yahut da facir, bedbaht bir kimsedir

Böyle birisi Allah indinde zelildir. Zelil kimsenin tekebbür etmesi hiç uygun değildir. Öyleyse tekebbür her halukârda menfidir, merduddur."

4- Hadiste insanların esas itibariyle topraktan geldiklerine dikkat çekilmesi suretiyle de büyüklenmeye mahal olmadığı hatırlatılmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Ebu Davud*, et-Tayâlisi'de gelen bir rivayette şöyle buyurmuştur: لاَ تَفْخَرُوا بِآبَائِكُمُ الَّذِينَ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ كَمَا يُدَحْرِجُ الْجُعَلُ بِأَنْفِهِ خَيْرٌ مِنْ آبَائِكُمُ الَّذِينَ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ *"Cahiliye devrinde ölen ecdadınızla övünmeyin. Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun, mayıs böceğinin burnuyla yuvarladığı pislik, cahiliyede ölen ecdadınızdan daha hayırlıdır."*

Irkçılığın İslam'daki yeri hususunda daha önce geniş açıklama sunduk.

5224 ٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطَراً؛ وفي أُخرى: الى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

8. (5224)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah, kıyamet günü, büyüklenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır."

Bir diğer rivayette: "Elbisesini çalımla sürüyene bakmayacaktır" denmiştir. [Buharî, Libas 1, 2, 5, Fezailu'l-Ashab 5, Edeb 55; Müslim, Libas 42, (2085); Muvatta, Libas 11, (2, 914); Tirmizî, Libas 8, (1730); Nesâî, Zinet 102, (8, 206); Ebu Davud, Libas 28, (4085).]

AÇIKLAMA:

Hadiste ifade edilen "Allah'ın bakmaması"ndan murad, rahmettir. Yani elbisesini kibirle yerde sürüyen erkeğe Allah merhamet etmeyecek veya merhamet nazarıyla bakmayacak demektir.

5225 ٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ أَسْبَلَ إِزَارَهُ فِي صَلاَتِهِ خُيَلاَءَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي حِلٍّ وَلاَ حَرَامٍ]. أخرجه أبو داود.

9. (5225)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim namazda izarını (gömleğini) çalımla yere değecek kadar uzatırsa, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur." [Ebu Davud, Salat 83, (637).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*, burada namazda dahi kibirle elbisesinin uzatılmasını yasaklamaktadır. Esasen erkekler için normali, elbisesinin baldırların ortasına kadar uzanmasıdır. Ancak topuklara kadar inen elbiseye de *"caiz"* denmiştir. Bunu taşan kıyafet erkeklere caiz değildir. Kadınların müstehab olan kıyafeti ise erkeğe caiz olandan bir karış uzun olanıdır. Bir zira' uzun olanı da onlar hakkında caiz olan kıyafettir.

Hadisten şu mana da çıkarılmıştır: *"Elbisesini namazda kibirle uzatan kişi, cennetin helal, cehennemin haram olduğu kişi değildir."*

Keza şöyle de denmiştir: "O kimse, helal amelde değildir. Allah indinde bir saygısı da yoktur."

2- Elbisenin namazda topukları aşağıya taşması, *Ebu Hanife, Şafii* ve diğer ulemaya göre mekruhtur. Sadece *Malik*, namazda caiz olacağını söylemiş, yürümede o da mekruh olduğuna hükmetmiştir.

5226 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي فِي حُلَّةٍ تُعْجِبُهُ نَفْسُهُ مُرَجِّلٌ رَأْسَهُ، يَخْتَالُ فِي مِشْيَتِهِ إِذْ خُسِفَ بِهِ فِي الأَرْضِ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا الَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

«الجَلْجَلة» بجيمين: صوت مع حركة، والمراد يغوص في الأرض.

10. (5226)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir adam, nefsinin hoşuna giden bir takım elbise içinde saçları da yapılmış olarak giderken yürüme sırasında kibre düşmüştü ki, birden yere battı. Kıyamet kopuncaya kadar orada zorlukla batmaya devam edecek." [Buharî, Libas 5; Müslim, Libas 49, (2088).]

5227 ١١ – وعن جابر بن عَتِك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّ اللهُ تَعَالى، وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُ اللهُ تَعَالى. فَأَمَّا الَّتِي يُحِبُّ اللهُ تَعَالى: فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ وَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُبْغِضُهَا اللهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ، وَإِنَّ مِنَ الْخُيَلاَءِ مَا يُبْغِضُ

اللهُ، وَمِنْهَا مَا يُحِبُّ اللهُ: فَأَمَّا الَّتِي يُحِبُّهَا اللهُ تعالى: فَاخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ، وَاخْتِيَالُهُ عِنْدَ الصَّدَقَةِ؛ وَأَمَّا الَّتِي يَبْغَضُهَا اللهُ تعالى: فَاخْتِيَالُهُ فِي الْبَغْيِ وَالْفَخْرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وعند النسائي: [فالاخْتِيَالُ فِي البَاطِلِ].

11. (5227)- *Cabir İbnu Atik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıskançlıktan bir nevi var ki Allah sever; bir kısmı da var ki Allah onu sevmez. Allah'ın sevdiği kıskançlık, kişinin (mehariminden haram kılınmış bir fiil görmesi ile) şüphe halinde duyduğu kıskançlıktır. Allah'ın sevmediği kıskançlık, şüphe olmadan kıskançlık duymasıdır.

Aynı şekilde bir kısım gurur vardır ki Allah hoşlanmaz, bir kısmı da var, Allah hoşlanır. Allah Teala'nın sevdiği gurur, kişinin savaş sırasında ve sadaka verme esnasında nefsine güvenerek duyduğu gururdur. Allah'ın buğzedip sevmediği gurur ise, taşkınlık ve övünme sırasında duyduğu gururdur." [Ebu Davud, Cihad 114, (2659); Nesâî, Zekat 66, (5, 78).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadisleriyle insanlardaki bazı huyların hem iyi ve hem de kötü yönlerinin olacağına dikkat çekmektedir. Bunlardan iki tanesine misal vermektedir. Kıskançlık ve gurur. Kişi, akrabalarından birinde haram bir davranış görünce, kıskançlığa düşerse bu memduh, güzel bir davranıştır. Allah Teala hazretleri bu çeşit kıskançlığı sevmektedir. Ama, yakınlarını helallerine karşı kıskanacak olursa bu caiz değildir. Allah bundan memnun kalmaz. Zira Allah'ın nikah gibi meşru yolla helal kıldığı şeye rıza göstermemiz vacibtir. Bunun aksini düşünmek cahiliye hamiyyetini Alah'ın teşriatına tercih etmek olur, el-Iyazu billah.

Gurur meselesi de böyle: Kişinin, düşman karşısında kendine güvenerek şecaata gelmesi, pervasızca atılması, düşmanı korkutur ve onu zafere götürür. Allah bu gururu sevmektedir. Keza sadaka sırasındaki gurur da daha çok vermeye sevkedeceği için Allah indinde makbul olmuştur.

Taşkınlıktaki gurur, kişinin yaptığı zulüm ve tecavüzlerle, gasb ve yağmalama gibi yasak fiilleriyle övünmesidir. Allah'ın bunu sevmeyeceği açıktır.

Övünme sırasındaki gurur ise; kendi nesebi, şerefi, malı, makamı, şecaati ve sair varlık ve imtiyazlarıyla övünmesidir. Sırf övünmek için yaptığı ikram ve cömertlikler de bu gruba girer. Allah bu çeşit gururları da sevmez.

5228 ١٢- وعن جُبيرِ بن مُطعم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [تَقُولُونَ: فِيَّ التِّيهُ وَقَدْ رَكِبْتُ الْحِمَارَ، وَلَبِسْتُ الشَّمْلَةَ، وَحَلَبْتُ الشَّاةَ، وَقَدْ قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ فَعَلَ هذَا فَلَيْسَ فِيهِ مِنَ الْكِبْرِ شَيْءٌ]. أخرجه الترمذي.

12. (5228)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Benim hakkımda "Sende kibr var" diyorsunuz. Ben eşeğe binmiş, (dikişsiz) kumaşı (elbise olarak) sarınmış, keçiyi sağmış birisiyim. Üstelik Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Bun(lar)ı yapan kimsede hiçbir kibir bulunmaz"* buyurdular." [Tirmizi, Birr 61, (2002).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan şu üç davranışın kibirli kimselerce yapılmadığını ifade etmektedir. Eşeğe binmek, elbise olarak kumaşa sarınmak ve keçi sağmak.

KEBAİR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Kebair, lügat olarak kebirenin cem'idir. *Kebire* büyük manasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak, büyük günahları ifade eder. Allah'ın emirlerine isyanın her çeşidi günah ise de, değer olarak hepsi bir değildir. Bir kısmına *sağire* (cem'i seğâir), bir kısmına da kebire denmiştir. *Sağire* küçük günah demektir. Büyük ve küçük günahlar arasında çok kesin bir sınır çizmek zordur. Zira küçük günahlarda ısrar etmek de *kebire* sayılmıştır.

Günahların büyük ve küçük diye taksimi ayet ve hadiste rastlanan bir keyfiyettir. Mesela bir ayette (mealen): **"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin öbür kabahatlarınızı örter ve sizi şerefli bir mevkie sokarız"** (Nisa 31) buyrulmuştur. Diğer bir ayette güzel davrananlar, **"Küçük günahlar hariç olmak üzere, günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlar"** (Necm 32) olarak tarif edilirler. Görüleceği üzere hadislerde de büyük günahlar birçok kereler ele alınmıştır.

Büyük günahların sayısı hususunda Ashab ihtilaf etmiştir. *İbnu Mes'ud* dört, *İbnu Ömer* yedi, *Abdullah İbnu Amr* dokuz olduğunu söylemiştir (radıyallahu anhüm ecmain). *İbnu Abbas, İbnu Ömer*'in: "Büyük günahlar yedidir" dediğini işitince itiraz eder ve: "Yediden daha fazladır, yetmişe yakındır" der.

Bazı alimler cehennemle korkutulan her günahın büyük günah olduğunu söylemiştir. Bazıları: "Dünyada had cezasını gerektiren günahlar büyük günahtır" demiştir. Bazıları "Kadir gecesi Ramazan geceleri içinde gizlendiği gibi, büyük günah da günahlar arasında gizlenmiştir" demiştir. *Ebu Talib el-Mekki*'nin tahkikine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde zikredilenlerin sayısı 17'dir.

Gazâlî'nin verdiği bilgiye göre, selef ulemasının açıklamalarından, *Ebu Talib el-Mekkî* şöyle bir tabloya ulaşır:

★ Büyük günahların dördü kalptedir. Bunlar şirk, günahta ısrar, Allah'ın rahmetinden ümid kesmek ve azabından emin olmaktır.

★ Dördü dildedir: Yalan şahidliği, namuslu kadına iftira, hakkı iptal eden yere yemin ve sihirdir.

★ Üçü midededir: Sarhoş edici içkiler almak, yetim malı ve faiz yemektir.

★ İkisi eldedir: Hırsızlık ve adam öldürmek.

★ İkisi edeb yerindedir: Zina ve livatadır.

★ Biri ayaklardadır: Savaş sırasında kaçmak.

★ Biri de bütün vücuda dağılmıştır: Anne ve babaya isyan.

Gazâlî bu taksimi ve sayıyı yetersiz bulur. Mesela insanların gözünü çıkarmayı, el kesmeyi, dayak atıp işkence yapmayı da büyük günah sayar ve zikredilmediğine dikkat çeker. Hadiste gelen *"bir sövmeye iki sövme ile mukabelenin, Müslüman kardeşinin ırz ve şerefine dil uzatmanın da büyük günah"* olduğunu belirten hadisi kaydeder.

Sözü fazla uzatmadan *Şemseddin ez-Zehebî*'nin bu mevzuda kaleme aldığı Kitabu'l-Kebair'de tam yetmiş günahı bu sınıftan zikrettiğini belirtmek isteriz. Zehebî, bunları delillere dayandırarak kaydetmektedir. Onun kitabında yeralan son beş kebireyi kaydediyoruz:

★ Cum'ayı ve cemaati özürsüz olarak terketmede ısrar.

★ Vasiyette (birini kayırarak diğer varise) zarar vermek.

★ Hile ve aldatmada bulunmak.

★ Müslümanlar aleyhine casusluk yapmak, gizli olan hallerini ifşa etmek.

★ Ashab radıyallahu anhüm'den herhangi birine sebbetmek (dil uzatmak).

5229 ١– عن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عنْهُ قــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟ ثَلاَثاً. قُلْنَا: بَلَــى. قَالَ: الإِشْرَاكُ بِـاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَتْلُ الـنَّفْسِ، وَكَانَ مُتَّكِئــاً فَجَلَسَ فَــقَالَ: أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ. فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى

قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (5229)- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?"* buyurmuş ve bunu üç kere tekrar etmişlerdi. "Evet!" deyince:

"Allah'a şirk koşmak, anne ve baba haklarına riayetsizlik, cana kıymak!" buyurdular. Bu sırada dayanmış durumda idi, yere oturup:

"Haberiniz olsun! Yalan söz, yalan şahidlik!" dedi ve bunu o kadar tekrar etti ki, "Keşke kesse artık!" temennisinde bulunduk." [Buhârî, Şehadat 10, Edeb 6, İstizan 35, İstitabe 1; Müslim, İman 143, (87); Tirmizî, Şehadat 3, (2302).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada büyük günahlardan olarak zikrettiği yalan söz ve anne-baba hakkına riayetsizliği yasaklayan ayetler Kur'an'da yer almıştır. (Mealen):

"Allah ile birlikte başka bir ilah edinme ki, kınanmış ve terkedilmiş bir halde kalmayasın. Rabbin şunu da emretti: "Ondan başkasına ibadet etmeyin. Anne ve babaya da iyilikte bulunun..." (İsra 22-23).

★ **"..Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının"** (Hacc 30).

2- Hadiste *Resulullah*'ın, dayanırken oturmak suretiyle vaziyet değiştirmesi, son cümlesini çokça tekrarı, muhataplarını uyarmak, onların dikkatlerini kendi üzerine iyice toplamaya, sözlerindeki müessiriyet ve öğreticilik vasfını artırmaya racidir.

Ashabın "keşke sussa temennisi"nin Resulullah'a karşı duydukları şefkatten ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı rahatsız eden şeylerden hoşlanmamaktan ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Hadis, günahı büyük (kebir) ve en büyük (ekber) diye taksim etmektedir. Bu taksimle *Resulullah*'ın günah hususunda küçük ayırımı da yaptığı anlaşılır. Alimler arasında küçük günahın sübutu münakaşalıdır. *"Allah'ın emir ve yasağına muhalefetin küçüğü olmaz"* denmiştir. Muhalefet, Allah'ın büyüklüğü karşısında kebiredir. Sağirenin varlığını söyleyenler buna, daha büyüğe nisbetle sağire derler. Şu da var ki, bir kısım hadisler, ibadetlerin bir kısım günahlara kefaret olacağını bildirmiştir. Öyleyse, ibadetlerin kefaret olduğu günahlar küçük (sağire) kefaret olmadığı günahlar büyük (kebire)dirler. Bu, hadislerle sabit olduğu

için, ulema umumiyetle, günahların büyük ve küçük diye taksimini inkar etmeyi uygun bulmamıştır. Şurası da muhakkak ki, *"büyük" "küçük"* tavsifi izafidir. Her günah kendinden büyüğe nisbeten küçük, kendinden küçüğe nisbeten de büyüktür. Sözgelimi bir kimsenin kolunu kesmek, dövmeye nisbetle büyük ise de, öldürmeye nisbetle küçüktür. Keza yabancı bir kadını öpmek, bakmaya nisbetle büyük ise de, zinaya nisbetle küçüktür.

Ayet ve hadiste cehennemle korkutulan günahların kebire olduğu kabul edilmiştir.

5230 ٢- وعن عُبيد بن عمير عن أبيه رضي الله عنه: [أنَّ رَسُولَ الله ﷺ قَالَ وَقَدْ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ: هُنَّ تِسعٌ: الشِّرْكُ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَومَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَاسْتِحْلاَلُ الْبَيْتِ الْحَرَامِ قِبْلَتِكُمْ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الفِرارُ من الزَّحْفِ» هو الفرار من مصاف الجهاد ومقاتلة الكفار.

«المحصنات» جمع محصنة وهن العفائف ذوات الأزواج.

و«قذفهنّ» رميهن بالزنا.

2. (5230)- *Ubeyd İbnu Umeyr* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam kebairden sormuştu, şöyle cevap verdiler:

"Onlar dokuzdur!" buyurdular ve saydılar: *"Şirk, sihir, insan öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftirada bulunmak, anne ve babaya haksızlık, kıbleniz olan Beytu'l-Haram (da masiyet işlemey)i sağlığınız ve ölümünüzde helal addetmek."* [Ebu Davud, Vesaya 10, (2875); Nesâî, Tahrim 3, (7, 89).]

5231 ٣- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا نَبِيَّ الله! أيُّ الذَّنْبِ أعْظَمُ عِنْدَ الله؟ قَالَ: أنْ تَجْعَلَ لله نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ. قُلْتُ: ثُمَّ أيٌّ؟ قَالَ: أنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أنْ يَطْعَمَ مَعَكَ. قُلْتُ: ثُمَّ أيٌّ قَالَ: أنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (5231)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü! Allah nezdinde en büyük günah hangisidir?"

"Seni yaratmış olan Allah'a eş koşmandır!" buyurdular.

"Sonra hangisidir?" dedim.

"Seninle birlikte yiyecek diye, evladını öldürmendir!" buyurdular. Ben yine:

"Sonra hangisidir?" dedim.

"Komşunun helalliği ile zina etmendir!" buyurdular." [Buharî, Tefsir, Bakara 3, Furkan 3, Edeb 20, Muharibin 20, Diyat 1, Tevhid 40, 46, Müslim, İman 141, (3181, 3182), Tefsir, Furkan, Nesaî, Tahrim 4, (7, 89, 90); Ebu Davud, Talak 50, (2310).]

5232 ٤ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْكَبَائِرِ أنْ يَشْتِمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ. قَالُوا: وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، يَسُبُّ أبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أبَاهُ، وَيَسُبُّ أمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

4. (5232)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kişinin anne ve babasına sövmesi büyük günahlardandır" buyurmuşlardı. Orada bulunanlar:

"Hiç kişi anne ve babasına söver mi?" dediler.

"Evet! Kişi, bir başkasının babasına söver, o da babasına söver; annesine söver, o da bunun annesine söver!" buyurdular." [Buhârî, Edeb 4; Müslim, İman 146, (90); Tirmizî, Birr 4, (1903); Ebu Davud, Edeb 129, (5141).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde şetm (sövme) yerine lanet kelimesi kullanılmıştır. Şu halde şetm, lanet, sebb, hakaret ifade eden söz manasında birbirine müteradif olmaktadırlar. Hadis, anne-babaya sövmeyi büyük günah saydığı gibi, başkasının anne-babaya sövmesine sebep olmayı da büyük günah olarak değerlendirmektedir. Bu hal bize, anne ve baba karşısında hassasiyeti ileri götürme gereğini te'yid eder. Şu halde, sövmeye sebep olmak büyük bir günahsa, bizzat sövmek çok daha büyük bir günah olmaktadır.

İbnu Battal: "Bu hadis, sedd-i zeraide asıldır" demiştir. Hadis, kişi bizzat haram kasdetmemiş bile olsa, fiili harama müncer olacaksa bu fiilin ona haram olduğunu ifade eder.

Bu hadis, ayette gelmiş olan bir asla dayanmaktadır: وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ **"Onların Allah dışında taptığı şeylere sövmeyin, onlar da cahillikle hadlerini aşıp Allah'a söverler"** (En'am 108).

Maverdi, bu hadisten hareketle, ipekli kumaşı, bizzat giyeceğinden korkulan kimseye satmanın, keza parlak kölenin, livataya yer vereceğinden korkulan kimseye satılmasının, şıranın, ondan şarap yapacağından korkulan kimseye satılmasının caiz olmayacağı hükmünü çıkarmıştır.

LİBAS (GİYECEKLER) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

GİYİM VE KIYAFET

- ★ SARIKLAR
- ★ KAMİS VE İZAR
- ★ İZARIN YERE DEĞMESİ
- ★ KADIN İZARLARI
- ★ İHTİBA VE İŞTİMAL
- ★ KADIN BAŞÖRTÜLERİ
- ★ AYAKKABI GİYİNMEK
- ★ SÜSÜ TERK
- ★ SÜSLENME

★

İKİNCİ FASIL

GİYECEK ÇEŞİTLERİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

ELBİSELERİN RENKLERİ

★ BEYAZ ★ KIRMIZI ★ SARI ★ YEŞİL ★ SİYAH

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İPEĞİN HÜKMÜ, TAHRİMİ

- ★ İPEKTEN MÜBAH OLAN

★

BEŞİNCİ FASIL

YÜN

★

ALTINCI FASIL

DÖŞEK VE YASTIKLAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Libas, beşer kültürünün temel unsurlarından biridir. Cenab-ı Hak, dileseydi insanlara da, hayvanlarda olduğu gibi fıtrî bir elbesi giydirebilirdi. Ancak bütün mahlukata halife ve üzerlerinde tasarrufa yetkili kıldığı insanoğlunu, onlardan ayırarak sunnî kıyafet üniforması ile tezyin etmiştir.

Bir kıyafete bürünmek, bir başka açıdan, Rab Teala'nın *settar* ismine mazhar olmak demektir.

Kıyafet insanoğlunun hayatında ciddi bir yer işgal eder. Bir yönüyle o tekniktir: Sıcak ve soğuğa karşı korur, avret yerlerimizi örterek mahremiyetimizi sağlar. Bir başka yönüyle kültürel değer taşır, dinî, millî, mahallî, örfî ve ferdî şahsiyetlerimizi temsil eder. Her dinin, her kavmin, her bölgenin, her örfün ve hatta her ferdin kendini ifade ettiği, başkasından farklı bir kıyafeti vardır. Taşıdığı kıyafetten insanın dini, milliyeti, bölgesi, maddî ve manevî durumları, hatta halet-i ruhiyesi hakkında bilgi edinmek mümkündür. "Pejmürde", "pasaklı", "zevk sahibi", "kibar giyinişli" gibi tabirler hep kıyafetle ilgilidir. Bazan kıyafetin iyi bir tavsiye mektubu olduğu söylenir.

İslam medeniyetinin kurucusu olan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, medenî hayatımızdaki ehemmiyetine muvafık şekilde, kıyafet üzerinde çokça durmuştur. Kadın ve erkeğin kıyafeti, çocukların kıyafeti, kıyafetlerin boyu, dar ve geniş oluşu, rengi, kumaşların cinsi, temizlik ve kirlilikleri, cuma ve bayram kıyafetleri, kıyafetin İslamî olan ve olmayanları vs. hep hadislerde mevzubahis edilmiştir. Bu sebeple bütün hadis kitaplarında *Kitabu'l-Libas* veya *Kitabu'z-Zinet* adı altında müstakil bölümler yer alır.

Kur'an-ı Kerim'de de kıyafet ve libasla ilgili ayetler mevcuttur: (Bakara 187, 233, 259; Nisa, 5; Maide 89, A'raf 26, 27, 32; Hud 5; İbrahim 50; Nahl 5, 14, 81, 112; Kehf 31; Enbiya 80; Hacc 19, 23; Mü'minun 14;

Nur 58, 60; Furkan 47; Ahzab 59; Fatır 12, 33; Duhan 53; Nuh 7; Müddessir 4; İnsan 21; Nebe 10).

Libas ve kıyafet bahsine saç kıyafeti, ayakkabı, elbise hepsi dahildir.

Keza süs ve takılar da bu bahis içerisinde ele alınıp işlenmiştir.

İslam'ın kıyafetle ilgili olarak vazettiği esasları anlamada sünnette gelen bazı yasakları şöyle özetleyebiliriz:

1- İslâmî tesettürü sağlamayan giyecekler:

a) Kısa olanlar.

b) Vücut hatlarını ortaya vuracak kadar dar olanlar.

2- Dinî kültüre (sünnete) zıd düşen kıyafetler:

a) Yabancı kültürü temsil eden kıyafetler.

b) Şekil veya renk yönleriyle mukaabil cinse ait olan giyecekler.

c) Tekebbür verecek kıyafetler.

d) Erkekler için, ipekten mamul giyecekler.

e) Mevkiine uygun düşmeyen kıyafetler (belli bir sınıfa (mesela zahidlere) alem olan elbiseyi başkalarının giymesi, zenginin fukaraca giyinmesi gibi).

f) Dikkat çekici elbiseler (hadislerde şöhret elbisesi diye geçer ve şarihlerce "cemiyetin umumi modasına uymadığı için dikkat çeken, çok güzel veya çok çirkin olan" diye açıklanır.

g) Pejmürde olan kıyafetler.

Kıyafetle alâkalı olarak varid olan birkısım hadisleri tedkik sonucu, çıkarılan yukarıdaki esasların teker teker açıklanması, bizi belli bir ölçüde asıl mevzumuzun dışına çıkaracağı için burada, bilhassa yabancı kültürü temsil eden kıyafetler üzerinde duracağız.

Farklı medeniyete (dine) mensup kimselerin daha ilk nazarda, kıyafetiyle tefrik edilmesini esas kabul eden İslam dini, bu maksadla bilhassa baş kıyafetine ehemmiyet verir. Hadislerde sakal ve bıyığın traş şeklinden, bunlara gereğinde vurulacak rengin çeşidine, başı örten serpuşun çeşit ve şekline varıncaya kadar bazı teferruat üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Bu cümleden olarak sarık "imanla küfrü", "muşriklerle bizi" ayıran alâmet-i farıka olarak tavsif edilir.

"Yahudiler gibi iştimal[55] *etmeyin"* hadisiyle, tesettürü sağlasa bile,

55- Burada yasaklanan "Yahudi iştimali"ni şarihler "elbisenin, ucu aşağıya serbestçe sarkmak-sızın, vücudu sımsıkı sarması" şeklinde izah ederler.

bazı hususi giyim tarzlarında Ehl-i Kitab'a benzemekten kaçınmak dile getirilmektedir.

Rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir Hıristiyanlık sembolü olan haç işaretinin değil elbiseler, eşyalar üzerinde bulunmasına izin vermediğini, *"üzerinde haç bulunan her eşyanın haçını mutlaka bozduğunu"* belirtir.

Yabancı kültür unsurları karşısında İslam'ın bidayetteki tutumunu anlamak için Hz. Ömer'in tatbikatından da bir misal vermeyi faydalı görüyoruz. Rivayetler, ehl-i zimmenin kendilerine has kıyafetlerini muhafaza ederek Müslümanlara benzemeye yeltenmelerini önlemek için *"Başın ön kısmındaki saçlarını kesip, orta kısımdakileri uzatmalarını ve hiçbir şeylerinde Müslümanlara benzememelerini emrettiğini"* kaydeder. Hatta Şam'daki Hıristiyanlarla yaptığı anlaşmada, kıyafet meselesi ile alâkalı müstakil bir pasaja rastlamaktayız. Orada Hıristiyanlar şu taahhüdde bulunurlar: "Biz, gerek ayakkabılarında, gerekse baş kıyafetlerinde (imame, kalansuve) ve libaslarında hiçbir surette Müslümanlara benzemeyeceğiz; onların lisanlarıyla konuşmayacağız, künyelerini kendimize künye yapmayacağız... yüzüklerimize Arapça kelime nakşetmeyeceğiz.. başlarımızın önünü traş edeceğiz. Ziyyimiz[56] eskiden nasıl idiyse aynen takınacağız. Bellerimize zünnar bağlayacağız. Müslümanların sokaklarında haçlarımızı ve kitaplarımızı izhar etmeyeceğiz..."

Klasik İslam alimleri, imanî ayrılık halinde bir kısım kültürel tezahürlerdeki ayrılığa o kadar ehemmiyet vermişler ki, bunu, yukarıda görüldüğü üzere, sadece kılık kıyafete, dile, yazıya inhisar ettirmemişler, daha da ileri giderek binaların haricî şekillerinde bile aramışlardır. Hanefilerce meşhur ve muteber el-Hidaye'de şöyle denir: *"...Evlerine tefrik edici alâmetler de koymak gerekir, ta ki, dilenciler gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar."*

56- Ziyy: Kıyafet, dış görünüş, Zünnar: Papazların bellerine bağladıkları kuşağın adı.

BİRİNCİ FASIL
GİYİM VE KIYAFET

❑ SARIKLAR

5233 ١ – عن محمد بن رُكانة عن أبيه رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : فَرْقُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ الْعَمَائِمُ عَلَى الْقَلاَنِسِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5233)- *Muhammed İbnu Rükane,* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bizimle müşrikler arasındaki fark, kalansuveler üzerindeki sarıklardır." [Ebu Davud, Libas 24, (4078); Tirmizî, Libas 47, (1785).]

AÇIKLAMA:

1- *Amâim, imamenin* cem'idir, *amame* diye de okuyan olmuşsa da, doğrusu imame şeklinde okumaktır.

2- Hadis Müslümanlarla müşrikler arasında bariz farkın baş kıyafetinde bulunmasını ifade etmektedir. Baş kıyafetinin İslamî şekli kalansuve üzerine sarıktır. Kalansuve fes, takke nevinden başı örten serpuştur. Bazı alimler, kalansuveyi müşriklerin de giydiğine, buna sarık ilavesinin İslamî kıyafet olduğuna işaret ederler.

Şarihler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, sarığın altına kalansuve giydiğini, kalansuve olmadan da tek başına sarığı başına koyduğunu, ama sarıksız kalansuve giydiğinin hiç görülmediğini; bu durumun da, kalansuvenin tek başına olması halinde müşriklere mahsus bir kıya-fet olduğunun tescili bulunduğunu kaydederler. Kalansuve için *"fes"*dir, *"takke"*dir, *"külah"*dır, *"şapka"*dır diye tek bir şeyle ifade etmek muvafık düşmemektedir. "Sarık konulmasına mani olmayan bir serpuş" diye tarif etmek daha uygun gözükmektedir.

5234 ٢ – عن أبي المُلَيح عن أبيه رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اعْتَمُّوا تَزْدَادُوا حِلْماً؛ قَالَ: وَقَالَ عَلَيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: الْعَمَائِمُ تِيجَانُ الْعَرَبِ]. أخرجه أبو داود.

2.(5234)- *Ebu'l-Müleyh* babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sarık sarın da ilminiz ziyadeleşsin!" buyurdular. Ravi devamla der ki: "Hz. Ali (radıyallahu anh) da: "Sarıklar Arapların taçlarıdır" buyurdular."

[NOT: Hadis, Teysir'de Ebu Davud'a nisbet edilmiş ise de, onda mevcut değildir. Camiu's-Sağir'de mevcuttur (1, 555).]

AÇIKLAMA:

1- Sarığın insandaki hilmi (hoşgörülü ve sabırlı olma halini) artırması meselesinde *Münavi* şu açıklamayı sunar: "Sarıkla hilminiz artar, göğsünüz genişler. Çünkü kıyafetin güzelleşmesi kişiyi vakar ve ihtişama sevkeder, hafifliği, seviyesizliği ve düşük davranışları terke zorlar. Sünnette sarık sarıldığı zaman, sarığın bir ucunun omuz arasında serbest bırakılması irşad buyrulmuştur, bu müsneddir."

2- Sarığın taç olarak ifadesi, yine Münavi'ye göre, onda izzet, cemal, heybet ve vakar bulunması sebebiyledir. Nitekim krallar da taçlarıyla başkalarından ayrılmaktadırlar. Sarıksız olan diğer kalansuveler ise acemler ve hafifmeşreb insanlara aittir ve onları tefrik eden taçları durumundadır.

Bir başka hadiste: *"Sarıklar Arapların taçlarıdır. Onu bıraktıkları vakit izzetlerini de bırakırlar"* denmektedir. *Deylemî*'nin bir rivayetinde sarığın terkedilip kalansuvenin alınması kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.

5235 ٣ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا اعْتَمَّ سَدَلَ عِمَامَتَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

3. (5235)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başına sarık sardığı zaman, ucunu iki omuzu arasından sarkıtırdı." [Tirmizî, Libas 12, (1736).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet sarığın nasıl olacağı hususunda bir fikir vermektedir.

Buna göre sarık sarılınca bir ucunun iki omuz arasında sarkıtılması mendub olmaktadır. Bununla ilgili birçok rivayet gelmiştir. Bazısında sarkacak kısmın dört parmak uzunluğunda olacağı tasrih edilir. Çok zayıf bir rivayette, Resulullah'ın taşraya vali tayin ederken, göndereceği kimselere sarık sardığı, sarığın ucunu kulağı hizasına inecek kadar sağ omuzundan sarkıttığı ifade edilir. *Abdullah İbnu Zübeyr*'in sarığın ucundan bir zira'lık bır kısmı sarkıttığı rivayet edildiği gibi, bir karış ve hatta daha az bir kısmı sarkıttığı da rivayet edilmiştir. es-Sübülu's-Selam'da: "Sarığın adabı onun sarkan kısmını kısa tutmaktır, aşırı gitmemektir" denir. Nevevî de: "Sarığın sarkıtılan kısmında ifrat etmek, tıpkı elbiseyi fazla uzatmak gibidir, kibirlenenlere haram, başkalarına da mekruhtur" demiştir.

Muhakkikler, *Resulullah*'ın sarığının boyu hakkında rivayete rastlamadıklarını belirtirler.

5236 ٤ – وعن عبدالرّحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَمَّمَنِى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِعِمَامَةٍ فَسَدَلَهَا مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي أَصَابِعَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5236)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bir sarık sardı, onu önümden ve arkamdan birkaç parmak sarkıttı." [Ebu Davud, Libas 24, (4079).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, sarığın bir ucunun göğüs istikamtinde sarkıtıldığı, diğer ucunun ise arka tarafında sarkıtıldığı ifade edilmektedir. Rivayet zayıf olmaktan başka, kendisinden kuvvetli olan rivayetlere de muhalefet etmektedir. Zira diğer rivayetlerde sarığın önden sarkıtıldığı mevzubahis edilmemekte, hepsinde iki omuz arasından sarkıtıldığı belirtilmektedir. *İbnu Ömer, Nafi, Salim* ve *Kasım*'ın da hep omuzlarının arasından sarkıttıkları rivayetlerde gelmiştir. Bu sebeple çoğunluk sarığın önden değil, arkadan sarkıtılacağını söylemiştir.

5237 ٥ – وعن عمرو بن حُرَيْثٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ، قَدْ أَرْخَى طَرَفَيْهَا بَيْنَ مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

5. (5237)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, üzerinde siyah bir sarık vardı. İki ucu-

nu omuzunun arasından sarkıtmıştı." [Müslim, Hacc 453, (1359); Ebu Davud, Libas 24, (4077); Nesâî, Zinet 109, (8, 211).]

5238 ٦ - وعن أبي كبشة الأنماري قال: [كَانَتْ كِمَامُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بُطْحاً، يعني لاَطِيَةً]. أخرجه الترمذي.

6. (5238)- *Ebu Kebşe el-Enmârî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabının kalansuveleri geniş idi." [Tirmizî, Libas 40, (1783).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *kimam* kelimesi iki ayrı tefsire tabi tutulmuştur. Birine göre kummenin cem'idir. Bu yuvarlak kalansuvenin adıdır, başı tam olarak örter. Bazıları küçük, dar kalansuve diye açıklamıştır. Bu durumda Ashab'ın, üzerine sarık sardıkları serpuşun külah gibi uzun olmayan takke gibi başlarına yapışık olduğu anlaşılmıştır. Ancak küm kelimesi ile ilgili bir başka yoruma göre, kalansuve geniştir ve yüksektir. Zira kim'in cem'idir.[57] Araplar kalansuveyi az giyerlerdi. Buth, geniş arazi manasına gelen batha'nın cem'idir. Hadis bu durumda kalansuvenin geniş olduğunu ifade etmelidir. Öyleyse, mezkur kalansuveler Rumî ve Hindî kalansuveler gibi dar olmayıp geniş olmalıdır, hatta genişliği (yüksekliği) bir karışa ulaşmalıdır. *Aliyyu'l-Kârî*, bir kısım Hanefî kitaplarında kalansuvenin bir karış kadar geniş tutulmasının müstehab olduğunun kayıtlı bulunduğunu zikreder. Şu halde Mevlevî külahlarının uzunluğu menşeini bu te'vilden almış olmalıdır. Ancak *İbnu Hacer el-Heytemî* yukarıda belirttiğimiz önceki görüşte cezmeder ve kimam'ın kim değil, kümmenin cem'i olduğunu söyler ve kalansuvelerin genişlemesini mezmum bid'alardan sayar. Kârî, bu ifadenin ifrata kaçan genişlik hakkında olabileceğini belirterek, sahabeden nakledilen zahiri, Heysemî'nin söylediğinin aksini te'yid ettiğini ilave eder.

Başta *Tirmizî*, ulemanın büyük çoğunluğu, hadisten ifarata kaçmayan genişliği anlamışlardır.

❑ KAMİS VE İZAR

5239 ١ - عن أسماء بنت يزيد بن السكن رضي الله عنها قال: [كَانَتْ يَدُ قَمِيصِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الى الرُّسْغِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

57- Kim, çiçek ve meyveyi örten kabuk manasına gelir. Bilahare bu kabuk açılır.

1. (5239)- *Esma Bintu Yezid İbnis-Seken* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gömleğinin kolu bileğe kadardı." [Tirmizî, Libas 28, (1765); Ebu Davud, Libas 3, (4027).]

AÇIKLAMA:

Kamis, beden üzerine giyilen, cilde temas eden çamaşırdır.

İzar ise peştemal gibi belden aşağıyı örten, bele bağlanmak suretiyle giyilen libasa denir.

Sadedinde olduğumuz hadis, yen uçlarının bileğe ulaşıp, bilekten öte taşmadığını göstermektedir. Bazı rivayetlerde kamisin boy itibariyle topukların yukarısında kaldığını görmekteyiz. Ancak yenlerin parmaklara kadar uzandığını te'yid eden rivayetler de var. Alimler, kamisin kolunun, parmakların yen ile bilek arasında olacak bir uzunlukta bulunmasının müstehab olacağı hükmünü çıkarırlar.

5240 ٢– وعن العَلاَءِ بن عبدالرّحمنِ عن أبيه قال: [سَأَلْتُ أَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ الإزارِ. فَقَالَ: عَلَى الخَبِيرِ سَقَطْتَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أُزْرَةُ الْمُؤْمِنِ الى نِصْفِ السَّاقِ، وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَيْنِ، وَمَا كَانَ أَسْفَلَ مِنْ ذلِكَ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَمَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطَراً لَمْ يَنْظُرِ اللهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مالك وأبو داود. ولم يقل أبو داود: يَوْمَ القِيامَةِ.

2. (5240)- *Alâ İbn Abdirrahman* babasından naklediyor: "Ebu Said (radıyallahu anh)'e izar hakkında sordum. Dedi ki:

"Tam bilene düştün! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demişti:

"Mü'minin izarı bacağın yarısına kadar uzanmalıdır. Burası ile topuklar arasında olmasının da bir günahı yok. Ama topuktan aşağı inen kısım ateştedir. Kim de, gururla izarını (yerde) sürürse kıyamet günü Allah ona (rahmet) nazarı ile bakmaz." [Muvatta, Libas 12, (2, 914, 915); Ebu Davud, Libas 30, (4093); İbnu Mace, Libas 7, (3573).]

Ebu Davud'un rivayetinde *"kıyamet günü"* ibaresi mevcut değildir.

5241 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الإزارِ فَهُوَ فِي الْقَمِيصِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5241)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) izar hakkında ne söylemişse o, kamis hakkında da muteberdir." [Ebu Davud, Libas 30, (4095).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izarın boyu, yerde sürünmesi ile ilgili olarak Resulullah'ın beyan ettiği bütün hükümlerin kamis için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"İzarda, kamisde, sarıkta isbal (sarkıtma) vardır. Kim bu sarkıtılan kısımdan bir miktarını yerde kibirle sürüyecek olursa Allah kıyamet günü ona rahmet nazarında bulunmaz."*

❑ İZARIN SARKITILMASI

5242 ١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَنْظُرُ اللّٰهُ الـى مَنْ جَرَّ ثَوبَهُ خُيَلاَءَ. قَالَ أَبُـو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، إنْ إزَارِى يَسْتَرْخِي إلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَهُ؟ فَقَالَ ﷺ: لَسْتَ مِمَّنْ يَفْعَلُهُ خُيَلاَءَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (5242)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Allah, elbisesini kibirle sürüyene bakmaz"* buyurmuştur. *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! İzarım salık durumda, dikkat etmezsem sürünüyor" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sen, bunu kibirle yapanlardan değilsin!" cevabını verdi." [Buhârî, Libas 5, 1, 2, Fezauli Ashab 5, Edeb 55; Müslim, Libas 45, (2085); Ebu Davud, Libas 28, (4085); Nesâî, Zinet 102, 105, (8, 206).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izarın yerde kibirle sürünmesinin haram olduğunu beyan etmektedir. Ancak bu, kibir gurur gibi bir kasda makrun olmazsa haram değildir. Fakat yine de mekruhtur. İzarın erkeklerde topuklardan aşağı düşmemesi gerekir.

❑ KADIN İZARLARI

5243 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ جَرَّ ثَوبَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ اللّٰهُ إلَيْهِ يَوْمَ القِيَامَةِ. فَـقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: كَيْفَ تَصْنَعُ النِّسَاءُ بِذُيُولِهِنَّ؟ قَالَ

يُرْخِينَ شِبْراً. قَالَتْ: إذَنْ تَنْكَشِفُ أَقْدَامُهُنَّ. قَالَ: فَيُرْخِينَ ذِرَاعاً وَلاَ يَزِدْنَ عَلَيْهِ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي. والنسائي.

1. (5243)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kim elbisesini gururla yerde sürürse, kıyamet günü Allah ona (rahmet nazarıyla) bakmaz!" buyurmuştu. Ümmü Seleme atılarak:

"Öyleyse kadınlar zeyllerini ne yapacaklar?" diye sordu.

"Bir karış salarlar!" buyurdu. Ümmü Seleme:

"Bu taktirde ayakları açılır!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öyleyse bir zira' salsınlar bunu daha da artırmasınlar!" buyurdular." [Tirmizî, Libas 9, (1731); Nesâî, Zinet 106, (8, 209); Ebu Davud, Libas 40, (4119).]

AÇIKLAMA:

1- *Zeyl:* Her şeyin son kısmına denir. Kadın elbiselerinde yerde sürünen kısımdır.

2- Daha önce de geçtiği üzere şarihler erkek ve kadın kıyafetlerinin boyu hususunda iki durum beyan ederler: Erkekte normal uzunluk, baldırların ortasına kadar uzanmalıdır. Ancak topuklara kadar uzaması da caizdir.

Kadınlarda ise yerde sürünen kısım bir arşın olmalıdır, bu normal uzunluktur. Bir karışlık bir kısmın sürünmesi de caizdir.

❑ İHTİBA VE İŞTİMAL

5244 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُحْتَبٍ بِشَمْلَةٍ قَدْ وَقَعَ هُدْبُهَا عَلَى قَدَمَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5244)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir örtü ile ihtiba etmiş gördüm. Örtünün saçağı ayaklarının üzerine dökülmüştü." [Ebu Davud, Libas 23, (4075).]

AÇIKLAMA:

İhtiba, dizlerini dikip karnına çekmiş vaziyette kabalarının üzerine oturmaktır. Çömelmeye benzer ise de çömelme değil. Dilimizde çömelme

deyince kabaların üzerine oturma hatıra gelmez. Halbuki ihtiba ile ilgili lügatlerde gelen tarifler kabaların üzerine oturmaktan bahsederler. Azimabadi hadiste belirtilen oturuş tarzını şöyle tasvir eder: "Aleyhissalâtu vesselâm ihtiba şeklinde oturmuş, örtüsünü dizlerinin arkasına atmış, her bir eliyle örtünün birer ucundan tutmuştu; ta ki, bir şeye dayanır vaziyette olsun. Bu tarz (oturuş), bir şeye dayanmadıkları zaman başvurulan bir Arap âdeti idi."

Müteakip hadiste görüleceği üzere, üzerinde izar gibi tek parça giyecek taşıyan kimsenin ihtiba tarzında oturması yasaklanmıştır. Çünkü avret mahalli üzerinde o tek parça giyecekten bir şey yoktur, tesettür olmaz.

5245 ٢– وعنه رضيَ الله عنْه قـال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عنِ الصَّمَّاءِ وَالاحْتبَاءِ في ثَوْبٍ وَاحِدٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5245)- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sammâ sarınmasını ve tek bir giysi içerisinde ihtiba oturuşunu yasakladı." [Ebu Davud, Libas 25, (4081); Tirmizî, Edeb 20, (2768); Nesâî, Zinet 18, (8, 210);

AÇIKLAMA:

Sammâ, vücudun, el, kol çıkacak bir aralık bırakılmadan sarılmasıdır. Bu tarz bir giyinme yasaklanmıştır. Çünkü kişi gereğinde elini kullanamayacağı gibi, zarar ihtimali de vardır. Lügatçiler, sammâyı vücudun kollardan birini kaldıramayacak ve elin de çıkmasına imkan tanıyan bir delik olmayacak şekilde sarılması diye tarif etmişlerdir. *İbnu Kuteybe,* bu tarz bir giyinmeye sammâ denmesini "bütün menfezlerin kapanması sebebiyle hiçbir çatlağın bulunmadığı kayaya benzemesiyle" izah eder. Esasen sammâ sert kaya manasına gelir. Fukaha da: "Bu, kişinin bir kumaşla sarındıktan sonra bunun bir tarafını kaldırıp omuzlarına koyması ve fercini açık bırakmasıdır" diye tarif etmiştir.

Nevevî der ki: "Lügatçilerin açıkladığı tarza göre, sammâ mekruhtur. Ta ki, ihtiyaç halinde kişi elini çıkarmada karşılaşacağı zorluk sebebiyle zarara uğramasın. Fukahanın açıklama tarzına göre ise, avret yerinin açılmasına meydan vereceği için haramdır." Hadisin Buhârî tarafından kaydedilen veçhinde, fukahanın yorumunu te'yid eden Nebevi açıklama şöyledir: أنَّ النَّبيَّ ﷺ نَهى عنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وأنْ يحتبي الرَّجلُ في ثوبٍ واحدٍ وليس علـــى فرجِه منه شيء "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sammâ sarınma-

sından ve kişinin ferci üzerinde bir başka örtü almadan tek bir elbise ile ihtiba şeklinde almadan yasakladı."

5246 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لِبْسَتَيْنِ: عَنْ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ، وَهُوَ أنْ يَجْعَلَ ثَوْبَهُ عَلَى عَاتِقِهِ فَيَبْدُو أحَدُ شِقَّيْهِ، لَيْسَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ آخَرُ، وَأنْ يَشْتَمِلَ عَلَى يَدَيْهِ فِي الصَّلاَةِ؛ وَاللِّبْسَةُ الأُخْرَى احْتِبَاؤُهُ بِثَوْبِهِ وَهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الستة.

3. (5246)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şu iki çeşit giyinmekten men etti: "Sammâ sarınması ki bu, üzerinde bir başka giysi olmadığı halde giysisini omuzuna koyup bir yarısını açık bırakması ve namazda iki elini de sarmasıdır. Diğer giyinme de, fercini örtecek kadar olmayan tek giysisi içinde ihtiba tarzında oturmasıdır." [Buhârî, Libas 20, 21, Büyû 62, 63, Salat 10, Mevakit 30, 31, Savm 67; Müslim, Büyû 2, (1511); Muvatta, Büyû 76, (2, 666); Ebu Davud, Libas 25, (4080); Tirmizî, Libas 24, (1758); Nesâî, Büyû 23, 25 (7, 259-260).]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu ve *sammâ* sarınmasının ne olduğu hususundaki tarifleri önceki iki rivayetin açıklamasında yaptık.

❑ KADIN BÜRGÜLERİ

5247 ١– عن أُمِّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالت: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلاَبِيبِهِنَّ. خَرَجَ نِسَاءُ الأنْصَارِ كَأنَّ عَلَى رُؤُسِهِنَّ الْغِرْبَانَ مِنَ الأكْسِيَةِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5247)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Cenab-ı Hakkın şu (mealdeki) kavl-i şerifleri indiği zaman, **"Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına söyle. Evlerinden çıktıklarında dış örtülerini üzerlerine alsınlar."**(Ahzab 59) Ensar kadınları başlarında (siyah) örtüden kargalar taşıyor oldukları halde dışarı çıkarlardı." [Ebu Davud, Libas 32, (4101).]

AÇIKLAMA:

Burada başlarının kargaya teşbihi, örtülerinin siyah olması sebebiyledir.

5248 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنها قالت: [دَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَعَلَيْهَا ثِيَابٌ رِقَاقٌ فَأَعْرَضَ عَنْهَا. وَقَالَ: يَا أَسْمَاءُ! إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا بَلَغَتِ الْمَحِيضَ لَمْ يَصْلُحْ أَنْ يُرَى مِنْهَا إِلاَّ هَذَا وَهَذَا، وَأَشَارَ الَى وَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5248)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Esma Bintu Ebi Bekr (radıyallahu anhümâ), üzerinde ince bir elbise olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm*, ondan yönünü ters istikamete çevirdi ve:

"Ey Esma! Kadın hayız yaşına girdi mi ondan sadece şunun ve şunun dışında hiçbir yerinin görünmesi caiz değildir!" dedi ve yüzü ile ellerini işaret etti." [Ebu Davud, Libas 34, (4104).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fitneden emin olunduğu takdirde, büluğa ermiş yabancı kadının el ve yüzüne bakılmasının caiz olduğunu ifade eder. Nur suresinde geçen وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ الاَّ مَا ظَهَرَ مِنْهَا *"Zinetlerini de açmasınlar, ancak görünenler hariç"* ayeti de bu manaya delil kılınmıştır. Celaleyn Tefsiri'nde zinetten istisna edilen yerlerin eller ve yüz olduğu belirtilir. *Şafii* hazretleri, yabancı kadının yüz ve ellerine bakmanın fitne tehlikesi taşıdığı için haram olduğunu da söylemiştir. Buradaki istisnadan maksadın yüz ve eller olduğuna dair *İbnu Abbas*'tan da rivayet gelmiştir. *İbnu Abbas*'ın bir rivayetinde bu açıklama Resulullah'a aittir.

5249 ٣- وعن دِحْيَةَ الْكَلْبِي رَضِيَ اللّهُ عَنه قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِقَبَاطِيَّ فَأَعْطَانِي قُبْطِيَّةً. وَقَالَ: اصْدَعْهَا صَدْعَيْنِ، فَاقْطَعْ إِحْدَاهُمَا قَمِيصاً، وَأَعْطِ الآخَرَ امْرَأَتَكَ تَخْتَمِرُ بِهِ، وَلْتَجْعَلْ تَحْتَهُ ثَوْباً لاَ يَصِفُهَا]. أخرجه أبو داود.

« القَبَاطِيُّ » ثياب رقاق بيض بمصر، واحدتها قبطية بضم القاف، وأما بكسر القاف فمنسوب الى القبط، الجيل المعروف.

و« الصَّدْع » الشق: أي شقها نصفين، وكل واحد منهما صدع بكسر الصاد، وأما بالفتح فهو المصدر.

3. (5249)- *Dihye el-Kelbî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Mısır'dan), (beyaz renkli ve ince olan) kubâtî kumaşlar getirilmişti. Bana ondan bir kupon verdi ve:

"Bunu ikiye böl, bir parçayı kendine kamis yap, diğerini hanımına ver. Bununla kendine bürgü yapsın!" buyurdular. (Ayrılmak üzere Dıhye) geri dönünce:

"Hanımına söyle, bunun altına bir astar koysun da bedenini vasfetmesin!" buyurdular." [Ebu Davud, Libas 39, (4116).]

AÇIKLAMA:

Kubâtî, kıbtî kelimesinden gelir. Kıptî, Mısır'ın yerli halkına verilen isimdir. Kopt da denir. *Kubâtî*, Mısır'da koptlar tarafından imal edilip, hariç memleketlerde pazarlanan bir kumaş nevidi. Hadis bu kumaşın beyaz ve ince olduğunu, giyen kimsenin bedenini gösterdiğini belirtmektedir. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu giyecek kimsenin alta, astar dediğimiz bir başka kumaş koymasını emreder. Bu emir iki ayrı mahzuru bertaraf etmeye matuf olabilir:

a) Kumaşın teni göstermesi,

b) Vücud hatlarını göstermesi. Dinimiz, vücud hatlarını gösterecek darlık ve incelikte olan elbiselerin giyilmesini tecviz etmemiştir.

5250 ٤– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عنهما قال: [كَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا لاَ تَضَعُ جِلْبَابَهَا عَنْهَا وَهِيَ فِي الْبَيْتِ طَلَباً لِلْفَضْلِ]. أخرجه رزين.

4. (5250)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), evinde iken de cilbabesini (başörtüsünü) fazilet ümidiyle üzerinden hiç çıkarmazdı." [Rezin tahric etti.]

5251 ٥– وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ أمَةً كَانَتْ لِعَبْدِ اللّهِ بْنِ عُمَرَ رَآهَا عُمَرُ وَقَدْ تَهَيَّأَتْ بِهَيْئَةِ الْحَرَائِرِ فَأنْكَرَ ذلِكَ عَلَيْهَا].

5. (5251)- *İmam Malik* rahimehullah'a ulaştığına göre, *Abdullah İbnu Ömer*'in bir cariyesi vardı. Hz. Ömer onu, hürlerin kıyafetine bürünmüş vaziyette görünce bu davranışını normal karşılamayıp müdahale etti. [Kızı Hafsa'nın yanına girip:

"Oğlan kardeşinin cariyesini halkın içine karışmış görmedin mi, hür-

lerin kıyafetine bürünmüş değil mi?" dedi ve *Hz. Ömer* bu hali hoş karşılamadı.]" [Muvatta, İsti'zan 44, (2, (981).]

AÇIKLAMA:

Kılık kıyafet, kişinin içtimâî statüsünü de tayin eden bir faktördür. İslam dini, herkesin kendine uygun kıyafeti taşımasını esas kabul etmiştir. Erkek kadına, kadın erkeğe kıyafette benzememelidir. Kölenin hür olana benzemesini de uygun görmez. Hz. Ömer, köle-hür ayırımının kıyafette korunması taraftarıdır."

❑ AYAKKABI GİYİNME

5252 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا انْتَعَلَ أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِالْيُمْنَى، وإذَا خَلَعَ فَلْيَبْدَأْ بِالشِّمَالِ].

1. (5252)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz ayakkabı giyince sağdan başlasın, çıkarırken de soldan başlasın [ya ikisini birlikte giysin, ya ikisini birlikte çıkarsın.]" [Müslim, Libas 67, (2097).]

5253 ٢- وفي رواية: [لاَ يَمْشِي أحَدُكُمْ في نَعْلٍ وَاحِدَةٍ لِيُحْفِهِمَا جَمِيعاً أوْ لِيَنْعَلْهُمَا جَمِيعاً]. أخرجه الأول مسلم، والثانية الستة.

2. (5253)- Bir rivayette de: *"Sakın kimse tek ayakkabı ile yürümesin, ya ikisini de çıkarsın, yahut ikisini de giyinsin"* buyrulmuştur. [Buharî, Libas 39 Müslim, Libas 68, (2097); Muvatta, Libas 14, 15, (2, 916); Ebu Davud, Libas 44, (4139); Tirmizî, Libas 37, (1780).]

5254 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها، قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ في تَنَعُّلِهِ أوْ تَرَجُّلِهِ وفي طُهُورِهِ وفي شَأْنِهِ كُلِّهِ]. أخرجه الخمسة.

«التَّرَجُّل» تسريح الشعر وغسله.

3. (5254)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakkabı giymede, başını taramada, temizlikte ve bütün işlerinde sağdan başlamayı severdi." [Buhârî, Salat 47, Vüdu 31, Et'ime 5, Libas

38, 77; Müslim, Taharet 67, (268); Ebu Davud, Libas 44, (4140); Tirmizî, Salat 428, (608); Nesâî, Taharet 90, (1, 78).]

5255 ٤ – وعن أبي هريرة وأنس رضي الله عنهما قالا: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَنْ يَنْتَعِلَ الرَّجُلُ قَائِماً]. أخرجه الترمذي وأخرجه أبو داود عن جابر.

4. (5255)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *Hz. Enes* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin ayakta giyinmesini yasakladı." [Tirmizî, Libas 35, (1776, 1777). Bu hadisi Ebu Davud Hz. Cabir (radıyallahu anh)'dan rivayet etti: Libas 44, (4135).]

AÇIKLAMA:

Ayakkabının ayakta giyilmesinin yasaklanış sebebiyle ilgili olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: "Resulullah bunu yasaklamıştır. Çünkü ayakkabıyı oturarak giymek kişiye daha kolay ve daha rahattır. Ayrıca ayakta giyinmesi, adamın başaşağı olmasında da bir sebeptir. Bu sebeple oturmayı ve elini de kullanarak sıkıntıya düşmeden giyinmeyi emretti."

5256 ٥ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مِنَ السُّنَّةِ إِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ أَنْ يَخْلَعَ نَعْلَيْهِ فَيَضَعَهُمَا بِجَنْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5256)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Kişi oturduğu zaman, ayakkabılarını çıkarıp (sol) yanına koyması sünnettir." [Ebu Davud, Libas 44, (4138), Salat 89, (648).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu hadisi açıklama sadedinde şu bilgiyi sunarlar: "Ayakkabının oturulacağı zaman çıkarılması sünnettir. Ebu Davud'un namazla ilgili bölümünde gelen rivayette, çıkarılan ayakkabının sol tarafa konması emredilir. Kârî'nin yorumuna göre sağa konmayış, sağın bereketi sebebiyledir. Öne konmayış da kıbleye hürmetendir. Çalınma endişesiyle de arkaya konulmaması uygundur."

Hadis, sergisiz olan *Resulullah* devrinin mescit şartlarını aksettirir. Günümüzde, mescide ayakkabıyla girmek mevzubahis olamaz. Ayrıca ayakkabılıklar varken halıların üzerine ayakkabı taşımak da tecviz edilemez. Hırsızlık endişesi galebe çalan kimselere, hadiste ayakkabıyı beraberinde götürme ruhsatı vardır. Ancak bunu naylon torbalarda yapmak

gerekir. Hadisleri anlarken veya tatbik ederken, *Aleyhissalâtu vesselâm* devrinin içtimâî ve teknik şartlarını gözönüne almak, muhataplarıyla ilgili değişken unsurlara dikkat etmek gerekir.

5257 ٦– وعن جابر رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ فِـي غَزْوَةٍ غَزَوْنَاهَا: اسْتَكْثِرُوا مِنَ النِّعَالِ فإنَّ الرَّجُلَ لاَ يَزَالُ رَاكِباً مَا انْتَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (5257)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, katıldığımız bir gazvede buyurdular ki:

"Ayakkabıları çoğaltın. Çünkü kişi ayakkabı giydiği müddetçe binmeye devam eder." [Müslim, Libas 66, (2096); Ebu Davud, Libas 44, (4133).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, sefer sırasında ayakkabı giymeye teşvik var. Ayakkabı giymekle biniyor olmanın manası, "ayakkabılı kimsenin ayakları binen kimsenin ayakları gibi bir kısım zararlardan ve meşakkatlerden selamette kalır" demektir.

5258 ٧– وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، وَهِيَ الَّتِي لَيْسَ عَلَيْهَا شَعَرٌ، وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا، وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا]. أخرجه النسائى.

« السِّبْتِيَّةُ » جلود بقر مدبوغة بالقرظ قد سبت عنها شعرها: أى حلق.

7. (5258)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı sebtiyye ayakkabısı giyerken gördüm. Sebtiyye ayakkabısı, üzerinde hiç tüy bulunmayan ayakkabıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu ayakkabı içinde abdest alıyordu. Ben bu ayakkabıyı giymeyi severim." [Nesâî, Taharet 95, (1, 80), Zinet 67, (7, 186).]

AÇIKLAMA:

1- *Sebtiyye:* Debbağlanmış sığır derisi demektir. Üzerindeki bütün kıllar, debbağlanma sırasında yolunmuştur. Sebt kelimesi yolunmayı ifade eder. Yumuşama manası da bulunduğundan, ismin bu manadan geldiği de söylenmiştir.

2- Hadis, Ashab'ın zevklerini bile sünnete göre ayarladığına güzel bir örnektir.

5259 ٨- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ لِنَعْلَي رَسُولِ اللهِ ﷺ قِبَالاَنِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

«قِبَالُ النّعلِ» زمامها، وهو السير الذي يكون بين الأصبع الوسطى والتي تليها.

8. (5259)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabısında parmak arasına geçen atkısı vardı." [Buhârî, Libas 41, Ebu Davud, Libas 44, (4134); Tirmizî, Libas 33, (1773, 1774); Nesâî, Zinet 117, (8, 217).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabısı hakkında bilgi verilmektedir. Yapılan tarife göre, ayakkabısında parmak aralarından geçen bir atkı mevcuttur. Kıbal, bu parmak atkısına denmektedir. Sırımdan olan bu atkı, orta parmakla onu takip eden parmak arasına girmelidir. *Aliyyu'l-Kârî'nin el-Cezerî*'den nakline göre, "Resulullah'ın ayakkabısında iki sırım vardı. Birini başparmağı ile onu takip eden parmağın arasına geçirirdi, diğerini de orta parmakla onu takip eden parmağın arasına geçirirdi. Bu iki sırımın birleşme yeri ayağın üst yüzünün üzeri idi. Bu, ayakkabının şirak denen bağlama takımını teşkil ediyordu." Kıbal'ı, Cevherî şöyle açıklamıştır: "Ayakkabı atkısı: Ortaparmakla onu takibeden parmak arasında bulunan zimam (yular)dır."

5260 ٩- وعن ابن أبي مُلَيْكَةَ قَالَ: [قِيلَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا. هَلْ تَلْبَسُ الْمَرْأَةُ النَّعْلَ؟ فَقَالَتْ: قَدْ لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الرَّجُلَةَ مِنَ النِّسَاءِ]. أخرجه أبو داود.

«الْمُتَرَجِّلَةُ» من النساء: هي التي تشبه بالرجال في هيئتهم وأحوالهم وأخلاقهم وأفعالهم.

9. (5260)- *İbnu Ebi Müleyke* anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Kadın (erkeğe mahsus) ayakkabı giyer mi?" diye sorulmuştu:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlardan erkekleşenlere lanet etti!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Libas 31, (4099).]

AÇIKLAMA:

1- Na'l kelimesi, nalın veya ayakkabı diye çevrilebilir. en-Nihaye'de "yürüme sırasında giyilen şey" diye açıklanmıştır. Şu halde bunu sadece

takunya diye anlamak hatalı ve eksik olur. Bu durumda hadisi "erkek ayakkabısı" diyerek kayıtlayarak anlamak gerekecektir.

2- Hadis, kadınların ayakkabıda dahi erkeklere benzememesi gereğini teşri buyurmaktadır. Recüle kelimesi reculün müennesidir. Erkekleşmiş, kılık kıyafetiyle, konuşma tarzıyla erkeğe benzemiş kadın demek olur.

5261 ١٠ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الرَّجُلَ يَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْأَةِ، وَالْمَرْأَةَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ]. أخرجه أبو داود.

10. (5261)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadın elbisesini giyen erkeğe ve erkek elbisesini giyen kadına lanet etti." [Ebu Davud, Libas 31, (4098).]

AÇIKLAMA:

"Bu hadis, benzeşme meselesini önceki hadise nazaran daha umumi olarak ele almaktadır. Anlaşılacağı üzere, sadece ayakkabıda değil, kılık kıyafete giren her hususta cinsler birbirlerine benzememelidir. en-Nihaye'de, "kadınların rey ve ilimde erkeklere benzemelerinin mahmud olduğu"nu, bunun takdir edilecek bir meziyet olduğunu belirtir.

❑ ZİNETİN TERKİ

5262 ١ – عن معاذ بن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ اللِّبَاسَ تَوَاضُعاً لِلّٰهِ، وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهِ، دَعَاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ حُلَلِ الإِيمَانِ شَاءَ يَلْبَسُهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (5262)- *Muaz İbnu Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim muktedir olduğu halde tevazu maksadıyla (Allah için) (kıymetli) elbise giymeyi terkederse, Allah kıyamet günü, onu mahlukatın başları üstüne çağırır ve dilediği iman elbisesini giymekte onu muhayyer bırakır." [Tirmizî, Kıyamet 40, (2483).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste sadece "elbise" kelimesi geçmektedir. Ancak bundan maksad pahası yüksek olan kıymetli, süslü elbisedir. Ayrıca Teysiru'l-Vüsul' de eksik olduğu halde, Tirmizî'deki aslında لِلّٰهِ *Allah için"* tabiri vardır.

Bu ziyade, hadis metninde olmasaydı bile takdiren var kabul edilecekti. Çünkü sırf "mütevazi" veya "zahid " desinler diye güzel elbise giymeyi terketmek zikredilen fazilete sebep olamaz.

2- Mahlukatın başları üstüne çağırılması, onun herkese gösterilip, ammenin huzurunda taltif ve tebcil edilmesi demektir.

Bir başka rivayette, *Resulullah*'ın şöyle söylediği de belirtilmiştir: مَنْ تَرَكَ لُبْسَ ثَوْبِ جمال وهو يقدر عليه... كساه الله حلّة الكرامة *"Kim almaya gücü yettiği halde güzellik elbisesini terkederse... Allah ona keramet elbisesini giydirir."*

Resulullah: "Allah, nimetini kulu üzerinde görmeyi sever" hadisleriyle herkesi geliriyle mütenasib giyinmeye teşvik etmiş, iyi ve kıymetli şeylerin giyilmesinin günah olmadığını belirtmiş ise de, sadedinde olduğumuz hadiste, Allah rızası için mütevazi giyinmenin faziletini de belirtmiş olmaktadır. Şu halde, bu hadis, mütevazi giyinmeye bir emir olmayıp, bir irşaddır.

5263 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ لَبِسَ ثَوْبَ شُهْرَةٍ أَلْبَسَهُ الله ثَوْبَ مَذَلَّةٍ؛ وفي رواية: أَلْبَسَهُ الله أَيَّاهُ يومَ القِيامَةِ ثمَّ أَلْهَبَ فيهِ النَّارَ].

أخرجه الرواية الأولى أبو داود، والثانية رزين.

«ثَوْبُ الشُّهْرَةِ» هو الذي إذا لبسه الإنسان افتضح به اشتهر بين الناس، والمراد به مالا يجوز للرجال لبسه شرعاً ولا عرفاً.

2. (5263)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim şöhret elbisesi giyerse Allah ona zillet elbisesi giydirir."

Bir rivayette de şöyle denmiştir: *"...Kıyamet günü Allah ona onun aynısını giydirir, sonra içinde ateşi tutuşturur."* [Ebu Davud, Libas 5, (4029), 4030).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebu Davud*'daki aslı ile *Teysir*'deki metin arasında, manaya tesir etmeyen bazı farklılıklar mevcuttur.

2- Şöhret elbisesi: *İbnu'l-Esir* bunu, "rengi, herkesin giydiği elbiselerin rengine muhalefetle dikkatleri kendine çeken elbisedir, sahibi böylece hasıl ettiği istiğrabla tekebbür eder" diye açıklar. Dikkat çekmek her zaman renk farklılığı ile olmaz. Giyilen elbisenin şekli, tarzı da dikkatle-

ri kendine çekebilir. Bir başka ifade ile, hadisin mutlak ifadesi gözönüne alınınca, bölgenin umumi ve mutad modasına ters düştüğü için şu veya bu yönüyle garabet arzederek dikkatleri üzerine çeken her çeşit elbise bu gruba girmeli ve yasak olmalıdır. Nitekim bu elbise "şeriate ve örfe uymayan kıyafet" diye de tarif edilmiştir.

Öyleyse İslam kıyafeti, sadece tesettürün sağlanmasıyla gerçekleşmez, başka esaslar da arar. İşte bunlardan biri dikkat çekici olmamaktır. Aksi takdirde, Allah kıyamet günü, kişinin işlediği suça muvafık bir ceza ile cezalandırıp onu zillete atacaktır. الجزاءُ مِنْ جِنْسِ العَمَلِ

❑ SÜSLENME

5264 ١ – عن أبي الأحوص عن أبيه قال: [أتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وعَلَيَّ ثَوْبٌ دُونٌ. فقَالَ: ألَكَ مَالٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: مِنْ أيِّ المَالِ؟ قُلْتُ مِنْ كُلِّ المَالِ قَدْ أعْطَانِي اللهُ تَعَالَى. قَالَ: فَإذَا أتَاكَ اللهُ تَعالى مَالاً فَلْيُرَ أثَرُ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْكَ وكَرَامَتِهِ]. أخرجه النسائي.

1. (5264)- *Ebu'l-Ahvas* babasından naklen diyor ki: "Üzerimde adi bir elbise olduğu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelmiştim. Bana:

"Senin malın yok mu?" diye sordu.

"Evet var!" cevabıma:

"Hangi çeşit maldan?" sorusunu yöneltti.

"Her çeşit maldan Allah bana vermiştir [deve, sığır, davar, at, köle, hepsinden var]" demem üzerine:

"Öyleyse Allah Teala hazretleri sana bir mal verdiği vakit Allah'ın verdiği bu nimetin eseri ve fazileti senin üzerinde görülmelidir!" buyurdular." [Nesaî, Zinet 83, (8, 196).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, her ne kadar mütevazi bir hayat tavsiye ediyorsa da, tevazuda ileri gidip varlık içinde yokluk hayatı yaşamayı hoş görmez. Ayet-i kerime dünyadaki nasibin unutulmamasını emreder (Kasas 77). Hadiste de: اذا اعطى الله احدكم خيرا فليبدأ بنفسه "Allah birinize bir mal verdi mi, onu önce kendine harcasın" buyurarak daha açık bir üslupla kişinin kendisi için makul ölçülerle harcaması gereğine dikkat çeker.

5265 ٢ – وعن محمد بن يحيى بن حبّان قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا عَلَى أحَدِكُمْ إنْ

وجد سعة أن يتخذ ثوبين ليوم الجمعة غير ثوبي مهنته]. أخرجه أبو داود.

« المهنة » الخدمة ومعاناة الأشغال.

2. (5265)- *Muhammed İbnu Yahya İbnu Hibban* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri bolluğa erince iş elbisesinden başka bir de cum'a elbisesi edinirse üzerine (bir vebal) yoktur." [Ebu Davud, Salat 219, (1078); İbnu Mace, İkametu's-Salat 82, (1095).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Ebu Davud'daki aslında, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu irşadı hutbe sırasında beyan ettiği belirtilir. Böylce cum'a ve bayramlarda giyilmek üzere hususi bir elbise bulundurmanın dinen reddedilen israf sayılmayacağı beyan edilmiş olmaktadır. Bu, hem cum'aya katılan insanların iş elbiselerinin neşredeceği nahoş kokulardan uzak tutulmasını sağlayarak mescidleri daha cazip, daha huzurlu kılar, hem de Müslümanların bayramı olan cum'aya tazim ifade eder.

Hadis, cum'a günü güzel ve temiz elbise giymenin ve hatta sırf cum'aya mahsus bir takım bulundurmanın müstehab olduğunu ifade eder.

5266 ٣- وعن جابر رضي الله عنه قال: [نظر رسول الله ﷺ : الى صاحب لنا يرعى ظهراً لنا وعليه بردان قد أخلقا. فقال: أماله غير هذين؟ قلت: بلى له ثوبان في العيبة كسوته إياهما. فقال: ادعه، فليلبسهما، فلبسهما. فلما ولّى؛ قال رسول الله ﷺ : ماله؟ ضرب الله عنقه. أليس هذا خيراً؟ فسمعه الرجل فقال: في سبيل الله يا رسول الله؟. فقال: في سبيل الله. فقتل الرجل في سبيل الله]. أخرجه مالك.

3. (5266)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize binek hayvanlarımızı güden bir adamımızı gördü. Üzerinde eskimiş (çizgili) iki parçalı giysi vardı.

"Onun bu eskilerden başka giyeceği yok mu?" buyurdular. Evet var dedim. Çamaşır torbasında iki giysisi daha var, ben onları giydirmiştim."

"Öyleyse çağır onu da, bunları giysin!" emrettiler. (Çağırdım, emr-i Nebeviyi söyledim, o da onları giyindi. Geri gitmek üzere dönünce, *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Nesi var (da bu yenileri giymiyor?) Allah boynunu vurasıca! Bu daha hoş değil mi?" buyurdular. Adam bu sözü işitti ve: "Allah yolunda mı (boynum vurulsun) ey Allah'ın Resulü?" dedi.

"Evet buyurdular, *Allah yolunda!"* Adam Allah yolunda öldürüldü. [Muvatta, Libas 1, (2, 910).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Muvatta'daki aslında mevzumuz açısından ehemmiyetli bir ziyade var. *Hz. Cabir* bu hadisenin bir sefer sırasında (Enmar Gazvesi'nde) cerayan ettiğini belirtir. Yani savaş sırasında bile olsa, çoban bile olsa eski-püskü pejmürde bir kıyafetten imkan nisbetinde kaçınılmalıdır. İslam uleması, nususun karinesine dayanarak kıyafetin insan ruhuna tesir edeceğini kabul etmiştir.

2- Hadiste geçen "Allah boynunu vurasıca!" tabiri, bir bedduadan ziyade memnuniyetsizliği ifade eden bir tabirdir. Dilimizde Allah hayrını veresice tabirini bu makamda kullanırız. Hadisin devamındaki inceliğin hatırına, dilimizdeki örfî karşılığını kullanmadık.

Hadisin devamı *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mucizesiyle tamamlanmaktadır.

5267 ٤ - وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَنْ هَاتَيْنِ اللِّبْسَتَيْنِ: الْمُرْتَفِعَةِ، وَالدُّونِ]. أخرجه رزين.

4. (5267)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki kıyafeti yasakladı: Çok yüksek kıyafet, çok düşük kıyafet." [Rezin tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Rivayet *Rezin İbnu Muaviye*'ye aittir. Ancak mütedavil kaynaklarda bulunamamıştır. Hadiste insan haysiyetine yakışmayacak derecede düşük bir kıyafetin yasaklanması yanında, kişiye kibir telkin edecek çok pahalı bir kıyafet de yasaklanmaktadır. Böylece, "Her işin hayırlısı vasat olanıdır" hadisi kıyafette de cari olmaktadır. Çok düşük kıyafet kişiyi ruhen sefilleştirip, insanî itibarını da haleldar edeceği gibi, yüksek bir kıyafet de israfa kaçmaktan öte, ruhta mezmum olan tekebbür hissini doğurabilecek, normal insanların uzaklaşmasına ve kişinin yalnızlaşmasına sebep olabilecektir.

İKİNCİ FASIL

ELBİSE ÇEŞİTLERİ

5268 ١- عن أمّ سلمة رضي الله عنها قالت: [كان أحبُّ الثّياب الى رسول الله ﷺ: القَميصُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5268)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en ziyade sevdiği elbise kamus idi." [Ebu Davud, Libas 3, (4025); Tirmizî, Libas 28, (1762, 1763).]

AÇIKLAMA:

1- Arapça'da vücudu örtmek üzere giyilen veya sarılan her şeye sevb denir. Sevb dikişli de olabilir, dikişsiz de. Dilimizdeki giysi kelimesi sevbin karşılığı olabilir. Kamis ise dikişli giysidir. Bunun baş ve kolların geçmesini sağlayan oyukları vardır. Şu halde, kamis, bedenin yukarı kısmını örten dikişli giysinin adıdır ki, gömlek demekteyiz.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), vücudu örtmede, rida ve izar gibi dikişsiz olup sargı ve atkı suretiyle vücudun örtülmesine bedel, dikişli olan kamisin giyilmesini tercih etmektedir. Rida belden yukarıyı atkı suretiyle izar da belden aşağıyı sarınma suretiyle örten giysilerin adıdır. Şu halde dikişli olan kamis, örtünme işini daha iyi, daha sağlam yapacağı için *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu daha çok sevmiş olmalıdır. *İzar* ve ridanın ayrıca bağlanarak bedene rabtedilmeye ihtiyacı vardır.

5269 ٢- وعن سُوَيْد بن قيس قال: [جلبتُ أنا ومَخْرَفَةُ العبديّ بَزًّا من هَجَر، فأتينا به مكّة، فجاء رسولُ الله ﷺ فساوَمَنا سراويل فبعنا منه فوزن ثمنه وقال للّذي يزن زِنْ وأرجِحْ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (5269)- *Süveyd İbnu Kays* anlatıyor: "Ben ve Mahrefetu'l-Abdî, Hacer'den bez alıp, Mekke'ye getirdik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [yanımıza] gelip bizimle bir şalvar pazarlık etti ve satın aldı. Fiyatını bize tartıp ödedi. Tartan kimseye de: *"Tart (ve ibreyi lehine) kaydır!"* emretti."
[Ebu Davud, Büyû 7, (3336); Tirmizî, Büyû 66, (1305); Nesaî, Büyû 54, (7, 284).]

AÇIKLAMA:

1- Hacer, Medine'ye yakın bir yer adıdır.

2- Alimler bu hadisten, tartma ve ölçme işinin ücretle olabileceği, bu hizmete mukabil ücret alınabileceği hükmünü çıkarmışlardır. Bundan hareketle taksim eden ve muhasebe işini yapanların da bu hizmetleri mukabili ücret alabileceği hükmüne varılmıştır. Sadece *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Said İbnu Müseyyeb* rahimehümallah'ın taksim eden ve hesap yapanların (kassam ve hasib) ücret almalarını mekruh addettikleri rivayet edilmiştir.

3- *Resulullah*'ın hitabında, fiyatın tartılma (ve bozdurulma) ameliyesinin müşteriye terettüp ettiği hükmü çıkarılmıştır. Sözgelimi bu iş bir külfet, bir ücret mukabili yapılacaksa bu külfet ve ücret müşteriye aittir, satıcıya değil. Günümüzdeki tatbikat buna uymuyor denebilir. Müşteri bütün para verir, bozma veya bozdurma zahmetine satan katlanır. Paranın tartılması günümüzde mevzubahis değildir. Resulullah devrinde madrub dediğimiz dökme para mevcut değildi. Altın ve gümüş tartılarak ödeme yapılırdı. Şimdilerde dövizden bozdurarak ödeme mevzubahis olabilir.

Alimler, bu hadisten hareketle, satın alınan eşyaya terettüp eden tartma bölme gibi ameliyenin külfet ve ücretinin de satıcıya ait olacağına hükmetmişlerdir.

5270 ٣– وعن المِسْوَرِ بن مَخْرَمَةَ قالَ: [قَسَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَقْبِيَةً فلَمْ يُعْطِ مَخْرَمَةَ مِنْهَا شَيْئاً. فَقَالَ: يَا بُنَيَّ انْطَلِقْ بِنَا الى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ. فَقَالَ: ادْخُلْ، فَادْعُهُ لِي. فَدَعَوْتُهُ، فَخَرَجَ وَعَلَيْهِ قَبَاءٌ مِنْهَا. فَقَالَ: خَبَأْنَا هذَا لَكَ ثُمَّ نَظَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الى أَبِي، فَقَالَ: رَضِيَ مَخْرَمَةُ]. أخرجه الخمسة.

3. (5270)- *Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (ashabına) bir kısım kaftanlar taksim etti, fakat (babam) Mahreme'ye hiçbir şey vermedi. Bunun üzerine babam:

"Haydi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidelim!" dedi ve beraber gittik. Bana: "Gir de Aleyhissalâtu vesselâm'ı bana çağır!" dedi. Ben de çağırdım. Resulullah üzerinde dağıttığı kaftanlardan biri olduğu halde dışarı çıktı ve "Bunu senin için sakladık!" buyurdu. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* babama baktı ve: "Mahreme razı oldu!" buyurdu." [Buharî, Farzu'l-Humus 11, Libas 12; Müslim, Zekat 129, (1058), Ebu Davud, Libas 4, (4028); Tirmizî, Edeb 53, (2819); Nesâî, Zinet 100, (7, 205).]

5271 ٤ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [كَانَ أَحَبُّ الثِّيَابِ الـى رَسُولِ اللهِ ﷺ أنْ نَلْبسَهُ الْحِبَرَةَ]. أخرجه الخمسة.

« الحِبَرَةُ » واحدة الْحِبَرِ، وهي البرود الْمَوشيّة الْمَنْقُوشَة.

4. (5271)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en çok, hıbere (denen Yemen'de mamul, çubuklu) kumaştan giyinmemizi severdi." [Buhârî, Libas 18; Müslim Libas 32, (2079); Ebu Davud, Libas 15, (4060); Tirmizî, Libas 45, (1788); Nesaî, Zinet 95, (8, 203).]

5272 ٥ـ وعن أبي زميل قال: حَدَّثَنَا ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمَّا خَرَجَتِ الْحَرُورِيَّةُ أتَيْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه. فَـقَالَ: ائْتِ هٰـؤُلَاءِ الْقَوْمِ، فَلَبِسْتُ أَحْسَنَ مَا يَكُونُ مِنْ حُلَلِ الْيَمَنِ، قَالَ أَبُو زُمَيْلٍ: وَكَانَ ابنُ عَبَّاس رَجُلاً جَمِيلاً جَهِيراً. قَالَ ابنُ عبّاس: فَأَتَيْتُهُمْ فَقَالُوا: مَرْحَباً بِكَ يَا ابْنَ عَبَّاس، مَا هذه الْحُلَّةُ؟ قُلْتُ: مَا تَعِيبُونَ عَلَيَّ؟ لَقَدْ رَأَيْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ أَحْسَنَ مَا يَكُونُ مِنَ الْحُلَلِ]. أخرجه أبو داود.

5.(5272)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Harûriyye (denen Haricîler) çıktığı zaman Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına geldim. Bana:

"Şu adamlara bir uğra!" dedi. Ben de mevcut Yemen hullelerinin en güzelini giydim."

Ebu Zümeyl der k: "İbnu Abbas yakışıklı ve gür sesli biriydi." İbnu Abbas der ki:

"Harurîlerin yanına vardım. Bana:

"Hoş geldin ey İbnu Abbas! Bu takımın da ne?" dediler. Ben:

"Beni ayıplıyor musunuz? Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

üzerinde mümkün olan en güzel elbiseyi gördüm!" dedim." [Ebu Davud Libas 8, (4037).]

5273 ٦ – وعن عبدُ الواحِدِ بْنِ أيْمَنَ عَنْ أبيه قال: [دَخَلْتُ على عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَعَلَيْهَا دِرْعٌ قِطْرِيٌّ ثَمَنُ خَمْسَةِ دَرَاهِمَ فَقَالَتْ: ارْفَعْ بَصَرَكَ الى جَارِيَتِي فَإنَّهَا تَزْهَى أنْ تَلْبَسَهُ في الْبَيْتِ، وَقَدْ كَانَ لِي مِنْهَا دِرْعٌ على عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَمَا كَانَتِ امْرَأةٌ تُقَيَّنُ بِالْمَدِينَةِ إلاَّ أرْسَلَتْ اليَّ تَسْتَعِيرُهُ]. أخرجه البخاري.

«الدُّرُوعُ الْقِطْرِيَّةُ» دروع حمر لها أعلام فيها بعض الخشونة، وقيل هى حلل جياد تحمل من قبل البحرين.

و«تَزْهَى» أى تتكبر.

و«تُقَيَّنُ» أى تزين للدخول على زوجها.

6. (5273)- *Abdülvahid İbnu Eymen* babasından anlatıyor: "Hz. Aişe'nin yanına girdim. Üzerinde kalın Yemen bezinden yapılmış fiyatı beş dirhem olan bir elbise bulunuyordu. Hz Aişe:

"Gözünü cariyeme kaldır da ona bir bak! Zira o şimdi benim giydiğim şu elbiseyi evin içinde giymekten arlanır. Halbuki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında benim o (kaba kumaş)tan bir elbisem vardı. Medine'de zifaf için süslenen her kadın gelip o elbiyi benden iareten alırdı." [Buhârî, Hibe 34.]

AÇIKLAMA:

Kıtrî: Bahreyn'deki Katar karyesine mensup demektir. Şu halde dır'un kıtrî, orada imal edilen bir kumaştır. Lügatçiler bunun çizgili sert kaba bir kumaş olduğunu söylerler. Dır' (cem'i: durû) kadınların giydiği kamis (gömlek)dir. Zırh kelimesi bundan gelir.

Şu halde *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra kavuştuğu fevkalade bolluğa rağmen zahidane bir hayatı tercih etmiş, ince, narin, kumaşlar varken kaba ve sert olan düşük kumaşlarla iktifa etmiştir. Kumaşın kalitesinin düşüklüğünü ifade için cariyelerin bile giymekten ar duyacaklarını söylemektedir.

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Arap cemiye-

tinde, evlenecek olan kadınların gelinlik elbise iare ettiklerini ve dolayısıyla bunun caiz olduğunu da belirtmektedir.

5274 ٧ - وعن المغيرة بن شعبة رضي الله عنه قال: [وَضَّأْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ شَامِيَّةٌ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ، فَذَهَبَ يُخْرِجُ يَدَهُ مِنْهَا، فَضَاقَتْ عَلَيْهِ، فَأَخْرَجَهَا مِنْ تَحْتِ بَدَنِهِ فَغَسَلَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

7. (5274)- *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde yünden Şamî bir cübbe olduğu halde abdest suyunu döktüm. Cübbenin yenleri dar idi. Elini çıkar(ıp cübbenin yenlerini çemre)mek istedi. Fakat kol dar gelince, (cübbeyi omuzuna atarak) ellerini bedeninin altından çıkardı ve yıkadı." [Tirmizî, Libas 30, (1768, 1769).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu *Şamî* (bazı rivayetlerde Rumî) cübbeyi Tebük Seferi sırasında giymiştir. Giyme sırasında temizliğini tahkik etmediği için küffardan satın alınan elbisenin pisliği belli olmadıkça temiz addedileceği hükmü çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ELBİSELERİN RENKLERİ

BEYAZ

5275 ١- عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ، فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ، وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (5275)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Elbiselerden beyaz olanları giyin. Çünkü onlar en hayırlı giyeceklerinizdir. Ölülerinizi de beyazla kefenleyin." [Tirmizî, Cenaiz 18, (994); Ebu Davud, Tıbb 14, (3878).]

KIRMIZI

5276 ١- عن هلال بن عامر عن أبيه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِمِنًى يَخْطُبُ، وَعَلَيْهِ بُرْدٌ أَحْمَرُ، وَهُوَ عَلَى بَغْلَتِهِ، وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَمَامَهُ يُعَبِّرُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5276)- *Hilal İbnu Amir* babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mina'da halka hitap ederken gördüm. Sırtında kırmızı bir bürde vardı ve katırının üzerinde idi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de önüne durmuş, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın söylediklerini tekrarlıyordu." [Ebu Davud, Libas 21, (4073).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kırmızı renkli elbise giydiğine delalet etmektedir. Erkeklerin kırmızı giymesini hoş karşılamadığını ifade eden rivayetler de var. Bu sebeple renk hususunda

mezhepler ihtilaf etmiştir. Rivayetlerin değerlendirilmesi, kırmızı renk için Hanefîleri "mekruh" demeye sevkederken, Şafiî, Malikî gibi bazılarını da "mübah" demeye sevketmiştir. Bu meseledeki ihtilafın teferruatına inmeyi, her iki tarafın delillerini mütalaalarını burada kaydetmeyi gereksiz görüyoruz. Zaten bir kısmı müteakiben kaydedilecek. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, "kırmızı renk erkekler için mübahtır" diyenlerin delillerinden birini teşkil etmektedir.

5277 ٢– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَرْبُوعـاً، وَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مَا رَأَيْتُ شَيْئاً أَحْسَنَ مِنْهُ قَطُّ]. أخرجه الخمسة.

2. (5277)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orta boylu idi. Ben onu kızıl bir hulle içerisinde gördüm. Ben *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan daha güzel bir şeyi hiç görmedim." [Buhârî, Libas 35; Menakıb 23; Müslim, Fezail 91, (2337); Ebu Davud, Libas 21, (4072); Tirmizî, Libas 4, (1724); Nesâî, Zinet 94, (8, 203).]

5278 ٣– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَرَّ رَجُلٌ وَعَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَحْمَرَانِ، فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5278)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Üzerinde kırmızı renkli iki giyecek bulunan bir adam geldi ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a selam verdi. Ama *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın selamını almadı." [Ebu Davud, Libas 20, (4069); Tirmizî, Edeb 45, (2808).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, bir kısım alimler kırmızı renkli elbise giymenin erkeklere yasak olduğu istikametinde değerlendirmiştir.Resûlullah'ın selamı almayışı için bir başka sebep olabileceği söylenmişse de, o sebep belli değildir ve hadisin siyakı, selam almama hadisesinin adamın kırmızı giymiş olmasından ileri geldiğini müşirdir.

2- Hadisten çıkarılan diğer bir hükme göre, münker iş yapan kimseye, onu bu davranışından zecretmek (vazgeçirmek) için selamını almamak, selam vermemek caizdir. Yine denmiştir ki: "Bid'at ehline ve açıktan günah işleyene, tahkir olsun diye selam vermemek ve bu yolla onları davranışlarından zecretmek müstehabtır." Nitekim Tebük Seferi'ne mazeretsiz ve izinsiz katılmayanlardan Ka'b İbnu Malik'e vahiyle af gelinceye kadar Resulullah ne selam vermiş, ne de selamını almıştır.

5279 ٤ – وعن امْرَأةٍ من بَنِي أسد قالت: [كُنْتُ يوماً عِنْدَ زَيْنَبَ امْرَأةِ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ نَصْبُغُ ثِيَاباً لَهَا بِمَغْرَةٍ، فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلَمَّا رَأى الْمَغْرَةَ رَجَعَ. فَلَمَّا رَأَتْ زَيْنَبُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ذلكَ عَلِمَتْ أنَّهُ كَرِهَ ذلكَ. فَغَسَلَتْ ثِيَابَهَا وَوَارَتْ كُلَّ حُمْرَةٍ! فَرَجَعَ؛ فَاطَّلَعَ. فَلَمَّا لَمْ يَرَ شَيْئاً دَخَلَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5279)- *Benî Esed*'den bir kadın anlatıyor: "Bir gün, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Zeyneb'in yanında idim ve kızıl toprakla onun elbiselerini boyuyorduk. Biz bu işle meşgulken Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm çıkageldi. Ancak kızıl toprağı görünce geri döndü. Zeynep bu hali görünce, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bunu mekruh addettiğini anladı ve derhal elbiselerini yıkadı ve bütün kırmızılığı örttü. Aleyhissalâtu vesselâm geri döndü ve aniden geldi. (Boyadan) hiçbir şey görmeyince içeri girdi." [Ebu Davud, Libas 20, (4071).]

5280 ٥ – وعن عِمْرَان بن حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أرْكَبُ الأرْجُوَانَ، وَلاَ ألْبَسُ الْمُعَصْفَرَ، وَلاَ الْقَمِيصَ الْمَكْفُوفَ بِالْحَرِيرِ؛ ألاَ وَطِيبُ الرِّجَالِ رِيحٌ لاَ لَوْنَ لَهُ. ألاَ وَطِيبُ النِّسَاءِ لَوْنٌ لاَ رِيحَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

«الأرْجُوَانُ» صبغ أحمر شديد الحمرة.

5. (5280)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben erguvan (koyu kızıl) renkli şeyin üzerine binmem. Ne sarıya boyanmışı ne de (eteğinin ucuna, yakasına, yenine) ipekli geçirilmiş gömleği giymem. Bilesiniz erkeğin sürünme maddesi kokuludur, renksizdir. Bilesiniz kadının sürünme maddesi renklidir kokusuzdur." [Ebu Davud, Libas, 11, (4048); Tirmizî, Edeb 30, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "el-ercuvan"dan maksadın meyseretu'l-ercuvan olduğu belirtilir. *Meyseretu'l-ercuvan* ise, en Nihaye'nin açıklamasına göre, kırmızı ipekten ve atlastan yapılan yumuşak küçük bir minderdir. İçerisine pamuk veya yün doldurulmuştur. Deve vs. bineklerde semerin üzerine konulur. Hayvana binen kimse bunun üzerine oturur. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm bu evsafta minderlerin konduğu hayvana binmeyeceğini ifade etmektedir.

Şarihler bu Nebevi yasağın israf sebebiyle konduğunu, bunun bir erkek giysisi olmadığını belirtirler.

2- Bu hadis, Müslim'de *Hz. Esma*'dan gelen ve Hz. Peygamber'in cübbesinin iki oyuğunun (yenler ve yaka) ipek şeritle kaplı olduğunu belirten rivayete muhalif gözükmekte ise de, el-Kâdî, burada muaraza olmadığını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ipekle şeritlenmiş cübbeyi giymiş olsa bile aşırı bir süslenme ve tereffüh bulunduğu için ipekle şeritlenmiş gömleği giymediğini belirtir. Aliyu'l-Kârî aradaki tearuzu te'lif sadedinde der ki: "Buradaki şeridin eni ruhsat verilen dört parmaklık miktardan fazla olabilir veya biri vera ve takvaya hamledilir, diğeri de ruhsata." Yasak ifade eden beyanın, cübbenin giyilmesinden önceye ait olabileceği ihtimali de söylenmiştir.

3- Kırmızı renkli elbisenin hükmü hususunda, ulemanın nususa dayanarak ileri sürdüğü ihtilafları *İbnu Hacer* yedi görüşe irca eder ve delilleriyle birlikte zikreder. Biz sadece görüşleri kaydederek özetleyeceğiz:

1) Mutlak cevaz var.

2) Mutlak yasaktır.

3) Kırmızılık galebe çalan elbiseyi giymek mekruhtur.

4) Şöhret ve zinet kasdıyla kırmızı giyinmek mutlak haramdır; evde, iş hayatında giymek caizdir.

5) İpliği kızıl olmakla birlikte sonradan dokunmuş olan kumaşın giyilmesi caizdir, dokunduktan sonra boyanan yasaktır.

6) Kırmızı boyalıyı giymek Resulullah'a hastır sonrakilere yasaklanmıştır.

7) Yasak tamamı boyanmış elbiseye hastır, başka renkler de ihtiva eden elbiseler giyilebilir.

İbnu Hacer en sonda der ki: "Bu makamda tahkik şudur: Kızıl giymekten nehiy, kâfir kıyafeti olduğu içinse, burada hüküm miseretu'l-hamra (kızıl renkli eyer minderi) hakkındaki gibidir. Onun, kadın kıyafeti olmasından dolayı ise, yasak, kadınlara benzemekten zecre racidir. Bu durumda yasak rengin kendisi sebebiyle (li-zatihi) değildir. Şöhret veya mürüvveti yaralaması sebebiyle ise, yasak bu durumun bulunduğu yerde mevzubahis olur. Aksi takdirde, İmam Malik'in, evler mahfiller arasında yer verdiği tefrik görüşü kuvvet kazanır."

❑ SARI

5281 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأَى عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَوْبَيْنِ

مُعَصْفَرَيْنِ. فَقَالَ: أُمُّكَ أَمَرَتْكَ بِهَذَا؟ قُلْتُ: أَغْسِلُهُمَا يَا رَسُولَ اللّهِ. قَالَ: بَلْ احْرِقْهُمَا؛ وَفِي رِوَايَةٍ: إِنَّ هذِهِ مِنْ ثِيَابِ الْكُفَّارِ فَلاَ تَلْبَسْهُمَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (5281)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerimde sarıya boyanmış iki giysi görmüştü. Derhal:

"Bunu giymeni annen mi sana emretti?" diye sordu. Ben: "Bunları yıkayayım mı, ey Allah'ın Resulü!" dedim.

"Hatta yak onları!" buyurdular."

Bir rivayette: *"Bu, kâfirlerin kıyafetidir, sakın bunları giyme!"* buyurdular" denmiştir. [Müslim, Libas 27, (2077); Ebu Davud, Libas 20, (4066, 4067, 4068); Nesaî, Zinet 96, (8, 203, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Sarı renge boyanmış elbisenin giyilip giyilmeyeceği de alimler tarafından münakaşa edilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis caiz görmeyenlere delildir.

Sahabe ve Tabiin'in cumhuru bunun cevazına hükmetmiştir. *Ebu Hanife, Şafii* ve *Malik* de cevaza hükmedenler arasında yer alır. *İmam Malik*, varid olan nehye binaen, bir başka renge boyanmış olanı sarıya tercih ettiğini söylemiştir. Sarı en ziyade dikkat çeken bir renk olduğu için İmam Malik'in insanların çoklukla bulunduğu mahfillerde mekruh olacağına, evlerde, iş yerlerinde caiz olacağına hükmettiği de rivayet edilmiştir.

2- Rivayette, *Resulullah*'ın *Abdullah İbnu Amr*'a *"Bunu giymeni annen mi emretti?"* demesi, sarı kıyafetin kadınlara has olduğuna delil kılınmıştır. Yasak erkekler hakkında mevzubahistir.

Ateşte yakılmasının emredilmesi, başkalarını da zecre, yasağın ciddiyetini ifadeye hamledilmiştir.

5282 ٢- وعن عليٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ لِبْسِ الْقَسِّيِّ وَالْمُعَصْفَرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الْقَسِّيِّ » ثياب كتان مخططة بابريسم كان يجاء بها من مصر.

2. (5282)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kasiy (yol yol ipek bulunan keten) kumaşla sarıya boyanmış kumaşı yasakladı." [Ebu Davud, Libas 11, (4044); Tirmizî, Libas 5, (1725); Müslim, Libas 29, (2078).]

AÇIKLAMA:

Kasiyye ipekli bir kumaştır. Dokuma sırasında yol yol ipek tabakasına yer verilmiş bir ipekli çeşidi. Tariflerde ipek damarlarının kaburga kemiği kalınlığında ve onun gibi eğrice olduğu belirtilir. Kumaş, Kass şehrinde imal edildiği için kasî veya kısî diye nisbet ismini almıştır.

Hattâbî, gerek ipekli kumaşın ve gerekse sarıya boyanmış elbisenin kadınlara helal, erkeklere haram olduğunu belirtir.

❑ YEŞİL

5283 ١ – عن أبي رمثة رضيَ الله عنه قـــال: [رَأَيْتُ عَلَـــى رَسُولِ اللهِ ﷺ ثَوْبَيْنِ أَخْضَرَيْنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (5283)- *Ebu Remse* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah'ın üzerinde iki yeşil giysi gördüm." [Ebu Davud, Libas 19, (4065); Tirmizî, Edeb 48, (2813); Nesâî, Zinet 97, (8, 204); Iydeyn 16, (3, 185).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yeşil renkli elbise giydiğini ifade etmektedir.

Bir kısım rivayetler, yeşilin cennetliklerin çoğunun elbiselerinin rengi olduğunu te'yid etmektedir. Ayet-i kerimede de: عاليهم ثياب سندسٍ خضر **"Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır"** (İnsan 21) buyrulmuştur. Göz için en uygun rengin yeşil olduğu, yeşili seyretmenin gözde dinlendirici etki yaptığı bilinmektedir. Yeşile gerek ayet-i kerimelerde yer verilmiş olması ve gerekse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onu sevmesi sebebiyle, yeşil İslam'a sembol olmuştur.

❑ SİYAH

5284 ١ – عن أمْ خَالِدْ بِنْتُ خَالِد بن سعيد بن العاص رَضيَ الله عَنْهما قالت: [أُتِيَ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِثِيَابٍ فِيهَا خَمِيـصَةٌ سَوْدَاءُ. فَقَالَ: مَن تَرَوْنَ أَكْسُو هَذِهِ؟ فَسَكَتُوا. فَقَالَ:

ائْتُونِي بِأُمِّ خَالِدٍ فَأُتِيَ بِي، فَأَلْبَسَنِيهَا بِيَدِهِ، وَقَالَ: أَبْلِي وَأَخْلِقِي مَرَّتَيْنِ، وَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَى عَلَمِ الْخَمِيصَةِ وَيُشِيرُ بِيَدِهِ إِلَيَّ، وَيَقُولُ: يَا أُمَّ خَالِدٍ هذَا سَنَا يَا أُمَّ خَالِدٍ هذَا سَنَا. وَالسَّنَا بِلِسَانِ الْحَبَشَةِ: الْحَسَنُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«أَخْلِقِي» بالفاء والقاف.

و«الخَمِيصَةُ» كساء اسود له علم، فإن لم يكن له علم فليس بخميصة.

1. (5284)- *Ümmü Halid Bintu Halid İbni Said İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benekli siyah bir giysi getirilmişti.

"Bunu kime giydirmemi uygun bulursunuz?" buyurdular. Herkes susmuştu.

"Bana ümmü Halid'i getirin!" emrettiler. Beni yanına götürdüler. Giysiyi elleriyle bana giydirdi ve sonra da:

"Üstünde eskit, üstünde eskit!" diye iki sefer tekrarladılar. Siyah kumaşın beneğine bakıyor, eliyle de bana işaret ediyor ve:

"Ey Ümmü Halid! Bu senna (güzel), ey Ümmü Halid bu senna!" diyordu. Senna, Habeşistan dilinde güzel demekti." [Buhârî, Libas 22, 32, 188; Menakıbu'l-Ensar 37, Edeb 17; Ebu Davud, Libas 1.]

AÇIKLAMA:

1- Hamîsa, yün veya ibrişimden mamul siyah benekli kumaşa denmektedir. Bu kumaşa hamîsa denmesi için benek bulunmasının gereğine dikkat çekilir. Hadis, siyah renkli kumaştan giysi yapmanın caiz olduğuna delil kılınmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm'dan, siyahın cevazına delalet eden başka rivayetler de gelmiştir.

2- Hadis, ayrıca yeni bir elbise giyene nasıl duada bulunulacağı hususunda da fikir vermektedir. ابلى اخلقى eskit, parçala demektir. Ancak dilimizde bu makamda: "Üzerinde eskisin, sağlıkla eskit!" gibi tabirler kullanırız. Yani "O eskiyinceye kadar ömrün uzun olsun, kazadan beladan uzak kalasın!" manasında bir dua...

DÖRDÜNCÜ FASIL

İPEK HAKKINDA

❑ İPEĞİN TAHRİMİ

5285 ١- عن أبي عثمان النّهْدى قال: [كَتَبَ إلَيْنَا عُمَرُ بن الخَطّاب رَضِيَ اللّهُ عنه، وَنَحْنُ بأذْرِبِيجَان مع عتبة بن فرقد. فقال: يَا عتبة، إنّه لَيْس مِنْ كَدِّك وَلاَ كَدِّ أبيك وَلاَ كَدِّ أُمّك، فأشْبِعِ المُسْلمِين في رِحالِهِم مِمّا تَشْبَعُ مِنه في رَحلك، وإيّاكُم والتّنَسّم، وزِيَّ أهلِ الشّرك، ولَبُوسَ الحَرير، فإنّ رَسُولَ الله ﷺ نَهَى عن لَبُوسِ الحَرِيرِ إلاّ هكذا، ورَفَعَ لنا رسولُ الله ﷺ الوُسْطَى والسَّبّابَة وضَمَّهما].
أخرجه الخمسة.

1. (5285)- *Ebu Osman en-Nehdi* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh), biz Utbe İbnu Ferkad ile Azerbaycan'da iken bize şöyle yazmıştı:

"Ey Utbe, (bu mal) ne senin emeğin, ne babanın emeği ne de annenin emeğidir. Öyleyse mü'minleri, evlerinde, kendi evinde doyduğun şeyden doyur. Zevk için yemekten ve şirk ehlinin zinetinden, ipekli giymekten kaçın. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu kadarı hariç ipekli giymekten yasakladı ve Resulullah bize orta ve işaret parmağını kaldırarak birbirine bitiştirdi." [Buhârî, Libas 25; Müslim, Libas 12, (2069); Ebu Davud, Libas 10, (4042); Nesâî, Zinet 93, (8, 202); İbnu Mace, Libas 18, (3593).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbiselerde, şehadet ve orta parmak enindeki bir genişlikten fazla ipeği tecviz etmediğini ifade etmektedir. İpek bahsinin sonunda teferruata yer vereceğiz.

5286 ٢ – وعن عليٍّ رَضِيَ الله عنه قال: [أَخَذَ رَسُولُ الله ﷺ حَرِيراً فجعلَه في يَمينِه؛ وذَهَباً فَجعلَه في شِمالِه. فقَالَ: إنَّ هذَيْنِ حَرامٌ على ذُكُورِ أُمَّتِي]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وفي أخرى للترمذي والنسائي، عن أبي موسى: [حُرِّمَ لِبَاسُ الْحَرِيرِ وَالذَّهَبِ على ذُكُورِ أُمَّتِي، وأُحِلَّ لإِنَاثِهِمْ].

2. (5286)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir miktar ipek alıp sağ avucuna koydu, bir miktar da altın alıp sol eline koydu sonra da:

"Şu iki şey ümmetimin erkek kısmına haramdır!" buyurdu." [Ebu Davud, Libas 14, (4057); Nesâî, Zinet 40, (8, 160).]

Tirmizî, ve *Nesâî*'de *Ebu Musa*'dan gelen diğer bir rivayette: "Ümmetimin erkeklerine, ipek elbise ve altın haram kılındı, kadınlarına helal kılındı" buyrulmuştur.

5287 ٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إنَّمَا يَلْبَسُ الْحَرِيرَ في الدُّنْيَا مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ في الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5287)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Dünyada ipeği, ahirette nasibi olmayanlar giyer." [Buhârî, Libas, 25; Müslim, Libas 6, (2068); Nesâî, Zinet 91,(8, 201).]

5288 ٤ – وعن أبي أمامة رَضِيَ الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنْ لَبِسَ الْحَرِيرَ في الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ في الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5288)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İpeği dünyada giyen, ahirette giyemez." [Buhârî, Libas 25; Müslim, Libas 23, (2075); Nesâî, Zinet 91, (8, 200).]

5289 ٥ – وعن ابن عمر رَضِيَ الله عنهما قال: [رأى عُمَرُ رَضِيَ الله عنه حُلَّةً مِنْ إِسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فَأَتَى بِهَا النَّبِيَّ ﷺ، فقَالَ: يَا رَسُولَ الله: ابْتَعْ هذه فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَالْوُفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ الله ﷺ! إنَّمَا هذه لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ. ثُمَّ لَبِثَ عُمَرُ مَا شَاءَ الله أَنْ يَلْبَثَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ بِجُبَّةِ دِيبَاجٍ فَأَتَى عُمَرُ رَضِيَ الله عنه؛ فقَالَ: يَا رَسُولَ الله، قُلْتَ:

إنَّمَا هذه لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ، ثُمَّ أرْسَلْتَ إليَّ بِهذهِ؟ فَقَالَ ﷺ: إنِّي لَمْ أُرْسِلْهَا إلَيْكَ لِتَلْبَسَهَا، ولَكِنْ لِتَبِيعَهَا وتُصِيبَ بِهَا حَاجَتَكَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

« الإسْتَبْرَقُ » ما غلظ من الديباج.

5. (5289)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) satılmakta olan atlas bir elbise gördü. Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirip:

"Ey Allah'ın Resulü! Bunu satın al da bayramlarda ve taşradan gelen heyetlerin karşılanması sırasında tecemmülen giyin!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, (ahirette) nasibi olmayanların giysisidir" buyurdular. Sonra Hz. Ömer, Allah'ın dilediği kadar kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona atlastan mamul bir cübbe gönderdi. Ömer gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Siz (ipek hakkında): *"Bu, (ahirette) nasibi olmayanların giyeceğidir"* demiştiniz. Sonra bana bunu gönderdiniz, (hikmeti nedir?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, buna karşılık:

"Bunu, sana bizzat giyesin diye göndermedim. Bilakis, satasın ve parasıyla ihtiyaçlarını göresin diye göndermiştim" buyurdular." [Buhârî, Libas 30, Cum'a 7, Iydeyn 1, Büyû 40, Hibe 27, 29, Cihad 177, Edeb 9, 66; Müslim, Libas 6, (2068); Muvatta, Libas 18, (2, 917, 918); Ebu Davud 10, (4040, 4041); Nesâî, Zinet 84, 86, 87, (8, 196-198).]

5290 ٦- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَسَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ حُلَّةً سِيَرَاءَ فَخَرَجْتُ بِهَا، فَرَأَيْتُ الغَضَبَ فِي وَجْهِهِ فَأطَرْتُهَا خُمُراً بَيْنَ نِسَائِي]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

6. (5290)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana siyera (denen yolyol sarı kalemli dokunmuş ipek) kumaştan bir takım elbise giydirdi. Sonra ben onu giyip çıktım (Resulullah bunu üzerimde görünce bana kızmıştı), öfkesini yüzünde görüyordum. Hemen dönüp, onu hanımlarım arasında başörtüsü yapmaları için taksim ettim." [Buhârî, Libas 30, Hibe 27, Nafakat 11; Müslim, Libas 19, (2071); Ebu Davud, Libas 10, (4043); Nesâî, Zinet 85, (8, 197).]

5291 ٧- وفي رواية لمسلم: [أنَّ أُكَيْدِرَ دُومَةِ الْجَنْدَلِ أهْدَى الى النَّبِيِّ ﷺ ثَوْبَ حَرِيرٍ فأعْطَاهُ عَلِيّاً، وقَالَ: شَقِّقْهُ خُمُراً بَيْنَ الْفَوَاطِمِ].

«والفواطم» جمع فاطمة، وهن: فاطمة الزهراء بنت رسول الله ﷺ، وفاطمة بنت أسد: أم علي بن أبي طالب، وفاطمة بنت حمزة. وقيل الثالثة فاطمة بنت عتبة ابن ربيعة، وكانت قد هاجرت.

«الحُلَّةُ السِّيَراءُ» المخططة بالابريسم والقز.

و«أطَرْتُهَا» شققتها وقسمتها بينهن.

7. (5291)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. Dûmetu'l-Cendel şefi Ukeydir, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ipek bir elbise hediye etti. Aleyhissalâtu vesselâm da onu Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye verdi ve:

"Bunu Fatımalar arasında taksim et!" buyurdular. "[Müslim, Libas 18, (2071).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *Fevatım*, Fatımalar demektir. Bundan üç kadın kastedilmiştir:

1) *Fatımatu'z-Zehra:* Resulullah'ın kızı ve Hz. Al'nin zevce-i tahireleri.

2) *Fatıma Bintu Esed:* Hz. Ali'nin annesi.

3) *Fatıma Bintu Hamza İbni Abdilmuttalib*... Üçüncünün hicrete katılan Fatıma Bintu Utbe İbni Rebia olduğu da söylenmiştir.

2- Kaydedilen hadisler ipek ve ipekli kumaşların erkeklere haram, kadınlara ise helal kılındığını ifade etmektedir. İpek olmayan kumaş üzerine, yaka şerit, alem, yama gibi ipekten parçaların belli bir ölçüyü aşmayan miktarı caiz görülmüştür. Keza bazı hallerde erkeğe de ipek kumaş caiz görülmüştür. Bu hususta teferruat bahsin sonunda (5295. hadisten sonra) yer alacak.

❑ İPEKTEN MÜBAH OLAN MİKTAR

5292 ١- عن ابن عبّاس رَضِيَ الله عَنْهما قال: [إنَّمَا نَهَى رَسُولُ الله ﷺ عَنِ الثَّوْبِ المُصْمَتِ مِنَ الحَرِيرِ، وأمَّا العَلَمُ وَسَدَى الثَّوْبِ فَلاَ بَأسَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (5292)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saf ipekten yapılmış elbiseyi yasakladı. Ama

alem olarak konan ve kumaşın direzisinde kullanılan ipeğe yasak yoktur." [Ebu Davud, Libas 12, (4055).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kumaşta ipek karışımı olur, fakat bu karışım galebe çalmazsa bunun kullanılmasının caiz olduğuna delil var. Cumhur bu görüştedir. Ancak Sahabe'den İbnu Ömer, Tabiin'den İbnu Sîrin gibi bazıları ipek karışımı kumaşın da (kasiyy) yasaklandığını ifade eden rivayetlere dayanarak ipek karışımı kumaşların da erkeklere haram olduğuna hükmetmişlerdir.

5293 ٢- وعن أنس رضي الله عنه قال: [رَخَّصَ رَسُولُ الله ﷺ للزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ وَعَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا في لُبْسِ الْحَرِيرِ لِحِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

2.(5293)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Zübeyr İbnu'l-Avvam* ve *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anhümâ) için kendilerindeki uyuz sebebiyle ipekli giymelerine izin verdi."

5294 ٣- وفي رواية: [شَكَوْا الى رَسُولِ اللهِ ﷺ الْقَمْلَ، فَرَخَّصَ لَهُمَا في الْحَرِيرِ في غَزَاةٍ لَهُمَا].

3. (5294)- Bir rivayette de şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (hacc sırasında) bitten şikayet ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm onlara katıldıkları gazveleri sırasında ipek gömlekler giymeye ruhsat tanıdı." [Buhârî, Libas 29, Cihad 91; Müslim, Libas 25, (2076); Tirmizî, Libas 2, (1722); Ebu Davud, Libas 13, (4056); Nesâî, Zinet 93, (8, 202).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Hz. Zübeyr* ve *Hz. Abdurrahman* (radıyallahu anhümâ)'a tanıdığı ipek ruhsatının sebebi bazı rivayetlerde "bit sebebiyle", bazı rivayetlerde "uyuz sebebiyle" diye ifade edilmiştir. Ulema bunu çeşitli şekillerde yorumlamıştır.

★ Bu iki zattan birine bit, diğerine de uyuz sebebiyle ruhsat vermiş olabilir.

★ Rivayetin birinde bir hata veya bir te'vil olabilir.

★ Her ikisi için de ruhsat çıkmış olabilir.

★ Uyuz bit sebebiyle hasıl olur. Öyleyse ruhsat, bazan sebebe (uyuz), bazan da sebebin sebebine (bite) nisbet edilerek ifaade edilmiş olabilir.

Keza rivayetlerde bazan "sefer"de, bazan "gazve"de ruhsatın geldiği belirtilmiş, bazan da "bit"den veya "uyuz"dan dolayı ipekliye ruhsat verildi denilerek mutlak bırakılmıştır. Bu ifadelerin her biri ulemanın farklı değerlendirmelerinde müessir olmuştur.

★ *İmam Malik* ve *Ebu Hanife*'ye göre ipek mutlak olarak haramdır.

★ Şafii ve Ebu Yusuf'a göre zaruret halinde cevaz vardır.

★ İbnu Mâceşûn'a göre harpte müstehabtır.

★ Mühelleb: "Harpte ipeğin düşmanı korkutmak maksadıyla giyilmesi, harpte hileye ruhsata benzer" demiştir.

★ *Nevevi:* "İpeğin giyilmesindeki hikmet onda mevcut olan soğukluk hassasına dayanır" demişse de "onun hassası sıcak olmaktır" diye tenkit edilmiştir. İbnu Hacer, ipeğin bazı hastalıklara giyilmesine verilen ruhsatın hikmetini "onda uyuzun hasıl olmasına sebep olan bit gibi bazı haşaratın defedilmesine müessir bir hassanın bulunmasıyla" izah eder.

5295 ٤– وعن سُوَيْدِ بنِ غَفَلَةَ قال: [خَطَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالْجَابِيَةِ، فَقَالَ: نَهَىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ إلاَّ مَوْضِعَ إصْبَعٍ أوْ إصْبَعَيْنِ أوْ ثَلاَثٍ أوْ أرْبَعٍ].

أخرجه مسلم.

4. (5295)- *Süveyd İbnu Gafele* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) el-Cabiye'de halka hitap ederek: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki, üç veya dört parmak yeri hariç, ipek giymeyi yasaklamıştı!" dedi." [Müslim, Libas 12, (2069).]

AÇIKLAMA:

İpekle ilgili kaydedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, bazı hallerde giyilmesine cevaz verilmiş olmasına rağmen erkeklere haram kılınmış olması esastır. Tahrîm ve ibahe ile gelen rivayetler alimlerin hükümde ihtilafa düşmelerine sebep olmuştur. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* on farklı görüşün ileri sürüldüğünü belirtir:

1) Mutlak olarak haramdır.

2) Harpte mübahtır.

3) Sefer (yolculuk) halinde helaldir.

4) Sadece hastalık sırasında helaldir.

5) Sadece gazve sırasında helaldir.

6) Sadece alem olarak mübahtır.[58]

7) Kadınlara da erkeklere de haramdır.

8) Üste giymek haramdır, yerde yaygı olarak kullanmak mübahtır. *Ebu Hanîfe* ve *İbnu Mâceşûn* böyle demişlerdir.

9) Mutlak olarak mübahtır.

10) Başka bir şeyle karışık da olsa haramdır.

Seferde helal diyenler, ipeğin insanlara kibir verdiği için yasaklandığını ileri sürer. "Çünkü derler, kâfire karşı gurur ve tekebbür câizdir."

Seferde mübah diyenler, *Zübeyr* ve *Abdurrahman* radıyallahu anhümâ'ya sefer ve gazve sırasında Resûlullah'ın, uyuz sebebiyle tanıdığı ruhsatı esas almışlardır. Bu rivayette ruhsata üç illet müessir olmaktadır: Sefer, gazve, hastalık... İbnu'l-Arabî, ipekten nehyin sebebi hususunda başka sebepler üzerinde durulduğunu da belirtir:

★ Kadınlara benzeme,

★ İsraf,

★ Kibir.

Yasakta israfın asıl sebep olduğunu belirten İbnu'l-Arabî, bidayette ipeğin helal olduğunu, sonradan tahrîm edildiğini not eder. Bazı hadislerde, bu sebeple Resûlullah'ın ipek giydiği, sonra çıkarıp, "Bu muttakîlere uygun değildir" dediği gelmiştir. İbnu'l-Arabî, ipeğin bazı kayıtlar ve şartlar altındaki ruhsatını ifade eden hadislerin bu yasaklamadan sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan vârid olduğunu belirtir.

58- Müslim Şerhinde Ahmed Davudoğlu merhum metinde gelen الْعَلَم kelimesini ilm olarak okuyarak ipeğin ilim tahsilinde giyilmesi helaldir şeklinde yorum kaydetmiştir. (9. cilt. s. 426).

BEŞİNCİ FASIL

YÜN HAKKINDA

5296 ١- عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [صَنَعْتُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ بُرْدَةً سَوْداءَ فَلَبِسَها، فَلَمّا عَرِقَ فِيهَا وَجَدَ مِنْها رِيحَ الصُّوفِ، فَقَذَفَها، وَكَانَ تُعْجِبُهُ الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5296)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a siyah bir bürde (hırka) yaptım, bunu giydi. İçinde terlediği zaman ondan yün kokusu hissetti. Bunun üzerine o hırkayı çıkarıp attı. *Aleyhissalâtu vesselâm* güzel kokudan hoşlanırdı." [Ebu Dâvud, Libâs 22, (4074).]

AÇIKLAMA

Hadis, yün kumaşın giyilebileceğini ifade ettiği gibi, siyah renkli kumaşın giyilmesinin câiz olduğuna da delalet eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güzel kokuya karşı hassas olduğu için fena koku neşredecek elbiselere karşı ihtiyatlı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayet, neşrettiği ağır koku sebebiyle yünden mâmul hırkasını attığını göstermektedir. Bu rivayet yünün haram olduğunu ifâde etmez. Aleyhissalâtu vesselâm'ın yünden mâmul esvap kullandığını ifade eden rivayetler vardır. Müteakiben bazılarını göreceğiz.

5297 ٢- وعن أبي بُرْدَةَ بن أبي مُوسىٰ الأشْعَرِى قال: [دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها فَأَخْرَجَتْ إلَيْنا كِساءً مُلَبَّداً وإزاراً غَلِيظاً. فَقَالَتْ: قُبِضَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي هٰذَيْنِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (5297)- *Ebu Bürde İbnu Ebî Mûsa el-Eş'arî* anlatıyor: "Hz. Aişe

radıyallahu anhâ'nın yanına girdim. Bana yamalı bir giysi ve kaba bir izar çıkardı ve "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki (parça)nın içinde vefat etti!" dedi." [Buhârî, Humus 5, Libâs 19; Müslim, Libâs 35, (2080); Ebu Dâvud, Libâs 8, (4036); Tirmizî, Libas 10, (1733).]

AÇIKLAMA:

Hadis, devlet reisliği gibi dünyevî en büyük makamı da elinde tutan Aleyhissalâtu vesselâm'ın dünyalık karşısındaki zühd ve istiğnasına da bir örnek olmaktadır. *Resûlullah*'ın bu zühdü yokluktan gelmiyordu. Rabb-i Kerîminden zaten bunu istiyor اللهم أحيني مسكينا وأمتني مسكينا *"Ey Allahım, beni fakir olarak yaşat, fakir olarak huzuruna al!"* diye dua ediyordu.

Ümmeti, zengin bile olsa, Fahr-i Kâinat'ın bu sünnetine uyma hakkına sahiptir.

5298 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ غَدَاةٍ وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مُرَحَّلٌ مِنْ شَعْرٍ أَسْوَدَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

«اَلْمِرْطُ» كساء من خزّ أو صوف يؤتزر به.

و«المرحَّل» بالحاء المهملة: الذي فيه صور الرحال، وقيل المقرش.

3. (5298)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir sabah üzerinde, siyah kıldan yapılmış desenli bir giysi olduğu halde çıktı." [Müslim, Libâs 36, (2081); Ebu Dâvud, Libâs 6, (4032); Tirmizî, Edeb 49, (2814).]

AÇIKLAMA:

Mırtın, yün veya kıldan mâmul bir giysi olup, izar olarak vücuda sarıldığı belirtilir.

Murahhal, üzerinde daha ziyade rihal (deve) desenleri bulunan kumaş demektir.

Şu halde *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz, üzerinde bazı desenler bulunan kaba kumaştan mâmul giysileri giymiştir. Bu rivayet, aynı zamanda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın tek parça giysi ile dışarı çıktığını da ifade eder.

5299 ٤– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَانَ عَلَى مُوسَىٰ

عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمَ كَلَّمَهُ رَبُّهُ تَعَالَى سَرَاوِيلُ صُوفٍ، وَجُبَّةُ صُوفٍ، وَكِسَاءُ صُوفٍ، وَكُمَّةُ صُوفٍ وَنَعْلَانِ مِنْ جِلْدِ حِمَارٍ مَيِّتٍ]. أخرجه الترمذي.

4. (5299)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Musa aleyhisselâm'ın Rabbi Teâlâ hazretleriyle konuştuğu gün, üzerinde yünden bir şalvar, yünden bir cübbe, yünden bir kisâ, yünden küçük bir serpuş (takke) vardı. Ayağında da ölü eşek derisinden mâmul bir ayakkabı vardı." [Tirmizî, Libâs 10, (1734).]

ALTINCI FASIL

MİNDER VE YASTIKLAR

5300 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهُ لِيفٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (5300)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minderi deridendi ve içi hurma lifiyle dolu idi." [Buharî, Rikâk 17; Müslim, Libâs 38, (2082); Ebu Dâvud, Libâs 45, (4146, 4147); Tirmizî, Libâs 27, (1762).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah*'ın zühdünü ve hayatının ne kadar sade olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Evinde minder ve yastık olarak içerisi hurma lifi ile doldurulmuş, deri kılıf kullanmaktadır.

Bir başva rivayette, bazı hücrelerinde sadece hasır üzerinde oturduğu, hasırın, bedeninde izler bıraktığı belirtilmiştir. Hatta hasır üzerine konacak bir başka sergi getirilmesi teklif edilince: "Ben kendimi dünyada yolcu gibi biliyorum. O yolcu bir ağacın dibinde bir miktar dinlenmiştir, sonra da bırakıp gitmiştir. (Bu yolcu ağacın altını tefrişle, tezyinle uğraşmaz)" buyurmuştur.

5301 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ الْفَرْشُ فَقَالَ: فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ، وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ، وَفِرَاشٌ لِلضَّيْفِ، وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (5301)- *Hz. Cabir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a evde (bulunması gereken) yataklar zikredilmişti. Şöyle buyurdular:

"Kişinin kendisi için bir yatak, kadın için bir yatak, misafir için bir

yatak lazımdır. Dördüncü yatak şeytanadır." [Ebu Dâvud, Libas 45, (4142); Nesâî, Nikâh 82, (6, 135); Müslim, Libas 41, (2084).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, gösteriş için ihtiyaç fazlası eşya bulundurmayı yasaklamaktadır. Görünüşte dördüncü yatak israfa girmektedir. Ancak, hadisin gayesi evlerde bulunması gereken kesin yatak sayısını belirtmek olmamalıdır. Bilakis prensip vazetmektedir. Çünkü, çocuk yatağından bahis yoktur. Hele çocuklar kız-erkek şeklinde ayrı cinsten iseler, yaş itibariyle büluğa yaklaşmış iseler, her birisi için ayrı bir yatağa ihtiyaç olacaktır. Ya anne-baba gibi barındığı yaşlılar da varsa?

Şu halde evdeki kesin yatak sayısı her ailede değişebilir. Esas olan, gösteriş için israf sayılacak ihtiyaç dışı yatağın bulundurulmamasıdır.

Fazla yatak şeytana nisbet edildiğine göre, bu mezmumdur, yasaktır.

Erkek ve kadın için ayrı ayrı yataklar bahsi, hastalık gibi, ihtiyaç durumlarında kullanılmak üzere cevazı ifade eder. Asıl olan beraber yatmalarıdır.

5302 ٣- وعن جابر بن سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُتَّكِئاً عَلى وِسَادَةٍ عَلى يَسَارِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (5302)- *Hz. Câbir İbnu Semüre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir yastığa solu üzerine yaslandığını gördüm." [Ebu Dâvud, Libâs 45, (4143); Tirmizî, Edeb 23, (2771).]

5303 ٤- وعن أبي المَلِيحْ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ أنْ تُفْتَرَشَ]. أخرجه أصحاب السنن.

إنما نهىٰ عن جلود السباع قبل أن تدبغ ومع بقاء شعرها فإن الشعر لا يقبل الدباغ.

4. (5303)- *Ebu'l-Melih,* babası radıyallahu anh'tan anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahşi hayvanların derilerinden yaygı yapılmasını nehyetti." [Ebu Dâvud, Libâs 43, (4132); Tirmizî, Libâs 32, (1771); Nesâî, Fere' 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisle istidlal eden bazı alimler vahşi hayvanların derisinden is-

tifade etmenin caiz olmayacağına hükmetmiştir. Yasağın hikmeti hususunda ihtilaf vardır. Beyhakî: "Bu yasak deride kalan kıllar sebebiyle olabilir. Çünkü debbağlamanın kılların temizliğine tesiri olmaz" demiştir. Bazıları da: "Yasak, debbağlanmamış deriler, tereffüh ve israf ehlinin, kibirlilerin oturduğu yaygılar olduğu içindir" demiştir.

Şevkânî münakaşayı şöyle özetler: "Vahşi hayvan derisini yasaklayıcı hadis ve onun manasındaki rivayetlerle, bu hadisin; "debbağlamak bütün derileri temizleyicidir" diye hükmeden hadisler için muhassıs (tahsis edici) olmasına binaen, "debbağlama vahşi hayvanların derisini temizlemez" şeklindeki istidlal zâhir değildir. Çünkü hadisin nihâî gayesi, o deriden faydalanmayı mücerret bir nehiydir; bu yasak, derinin necis olmasını şart kılmaz, nitkekim altın ve ipeğin yasak olması onların necis olmasını gerektirmiyor."

5304 ٥ – وعن عُتْبَةَ بن عبدٍ السُّلَمِي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [إسْتَكْسَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ فَكَسَانِي خَيْشَتَيْنِ. فَلَقَدْ رَأَيْتَنِي وَأَنَا أَكْسَي أَصْحَابِي]. أخرجه أبو داود.

5. (5304)- *Utbe İbnu Abdi's-Sülemî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah'dan beni giydirmesini talep ettim. Bunun üzerine bana iki parça hayşe (âdi keten) bezi giydirdi. Kendimi, bununla arkadaşlarım arasında en iyi giyinmiş gördüm." [Ebu Dâvud, Libâs 6, (4032).]

AÇIKLAMA:

Hayşe: Kaba ve âdi keten ipliğinden dokunan bir bezin adıdır. Kalite ve değer yönüyle düşük olan iki parça bezle giyinen kimsenin kendisini, arkadaşları arasında en iyi kıfayette görmesi, diğerlerinin kıyafetleri hakkında bir fikir verir.

İslâm böylesi bir fukaralık içerisinde neşv ü nema bulmuştur. İslâm memleketlerinin geriliğini maddî darlıkla izah edip, kalkınmak bahanesiyle kâfir milletlere borçlanmayı tercih edenlerin gittiği yolun yanlışlığı açıktır. Tabiî ki bu bir bahanedir. Nitekim bütün bu borçlara rağmen kalkınma ve terakkî bir türlü gerçekleşmiyor. Demek ki teşhis yanlış, reçete ve yol yanlış.

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Lukata, kelime olarak lakit'den gelir; yerden kaldırılmış şey manasına "buluntu" yerine kullanılır. Lakit, alıp kaldırmak demektir. Istılah olarak lukata "canlı ve cansız yitik mal", "mâliki bilinmeyen düşmüş mal", "yolunu şaşırmış hayvan", "ziyana maruz herhangi masum bir mal" gibi netice itibariyle aynı manada birleşen tabirlerle tarif edilmiştir.

Gerek mal ve gerekse çocuk olsun, bulunan şeyler, İslâm dininde birçok teferruat gerektiren hukuka tabidir. Fıkıh kitaplarında bunlarla ilgili meseleler Kitâbu'l-Lukata adını taşıyan müstakil bölümlerde inceleme konusu yapılmıştır.

5305 ١- عن يزيد مولى المُنْبَعِث قال: [سَمِعْتُ زَيْدَ بنَ خَالد رَضِيَ اللهُ عَنْه يقُولُ: سُئِلَ رَسُولُ الله ﷺ عَنْ لُقَطَةِ الذَّهَب أو الْوَرِق. فَقَالَ: اعْرِفْ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً، فَإِنْ لَمْ تَعْرِفْ فَاسْتَنْفِقْهَا، وَلْتَكُنْ وَدِيعَةً عِنْدَكَ، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا يَوْماً مِنَ الدَّهْرِ فَأَدِّهَا إِلَيْهِ، وَسُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الإبِلِ. فقَالَ: مَالَكَ وَلَهَا، دَعْهَا فَإِنَّ مَعَهَا حِذَاءَهَا وَسِقَاءَهَا، تَرِدُ الْمَاءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَجِدَهَا رَبُّهَا، وَسُئِلَ عَنِ الشَّاةِ. فقَالَ: خُذْهَا، فَإِنَّمَا هِيَ لَكَ أوْ لأَخِيكَ أوْ لِلذِّئْبِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« العِفَاصُ » الوعاء الذي تكون فيه اللقطة.

و« الوِكَاءُ » الخيط الذي يربط به الوعاء.

1. (5305)- *Yezîd Mevlâ'l-Münbais* anlatıyor: "Zeyd İbnu Hâlid radı-

yallahu anh'ı işittim. Diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a altın veya gümüş buluntu hakkında sorulmuştu.

"Kesesini ve bağını belle sonra onu bir yıl ilan et. (Sahibini) bilemezsen, onu harca. O yanında bir emanet olsun. Günün birinde arayanı gelecek olursa, ona ödersin" buyurdu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm'a kaybolmuş develerden soruldu.

"Kaybolan develerden sana ne? Onları (kendi haline) bırak. Zira sahibi onu buluncaya kadar, ayağında çarığı, sırtında su tulumu vardır. Suya gider, ottan yer" buyurdular. Bu sefer (kaybolmuş) davardan soruldu:"

"Onları alın. Zira onlar ya senindir, ya (kaybeden) kardeşinindir, ya da kurdundur" buyurdular." [Buhârî, İlm 28, Şürb 12, Lukata 2, 3, 4, 11, Talak 22, Edeb 75; Müslim, Lukata 1, (1722); Muvatta, Akdiye 46, (2, 757); Ebu Davud, Lukata 1, (1704, 1705, 1706, 1707, 1708); Tirmizî, Ahkam 35, (1372, 1373).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah,* devenin sahibi onu buluncaya kadar kendisini koruyabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla onun yakalanmasını tecviz etmiyor. Ancak ziyana uğrayacak şeyin sahibini bulmak maksadıyla koruma altına alınabileceğini belirtiyor.

2- Hattâbî'nin açıklamasına göre "bu hadis, buluntu az da olsa çok da olsa, şayet bir yıl kalabilecek neve giren bir şeyse sahibini bulmak üzere ilan etmek gerekmektedir. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* lukata tabirini âmm ve mutlak kullandı, kayıtlamadı." Bazıları: "Bulunan şeyin değeri düşükse, bulanın bunu kullanabileceğini söylemiştir; ayakkabı, kamçı, çorap gibi kendisinden istifade edilen fakat mal edinilemeyen şeyler böyledir."

Bazı alimler, on dirhemden daha düşük değerde olanlar için bu hükme varmışlar, "değerce düşüktür" demişlerdir. Bazısı "buluntulardan değeri dinarı aşanlar ilan edilir" demişler ve görüşlerine rivayetlerden delil göstermişlerdir.

3- *Kastalâni,* küçük vahşilere karşı kendi gücüyle korunabilen öküz, at gibi hayvanların da bu meselede hükümde deveye tabi olacağını söyler.

Bulunan devenin alınıp alınmayacağı hususunda alimler ihtilaf etmiştir. İmam Malik, Evzaî, Şafiî hazretleri , hadisteki nehyi esas alarak "yitik deve alınmaz, ilan da edilmez" derken, Kûfiler, alınıp ilan edilmesinin efdal olacağını söylemişlerdir. "Zira derler, deveyi kendi haline bırakmak onun ziyan olmasına sebep olur."

İbnu'l-Cevzî: "At, deve, sığır, katır, merkeb, davar ve geyiğin alınması sadece imama (devlet temsilcileri) caizdir. O, muhafaza maksadıyla alır" der.

5306 ٢ – وعن عَمْرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عن الثّمرِ الْمُعَلّقِ فقَالَ: مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِى حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ خَرَجَ مِنْهُ بِشَيْءٍ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالْعُقُوبَةُ، وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئاً بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيَهُ الْجَرِينُ فَبَلَغَ ثَمَنَ الْمِجَنِّ فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ، وَسُئِلَ عَنِ اللُّقَطَةِ: فَقَالَ: مَا كَانَ مِنْهَا فِي الطَّرِيقِ الْمِيتَاءِ وَالْقَرْيَةِ الْجَامِعَةِ فَعَرِّفْهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهَا فَادْفَعْهَا إِلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فَهِيَ لَكَ، وَمَا كَانَ مِنْهَا فِي الْخَرَابِ فَفِيهِ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الخُبْنَةُ» ما يجعل في طرف الثوب ويخبأ فيه.

و«الجَرِينُ» للتمر كالبيدر للحنطة والشعير.

وقوله «فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ والعُقُوبَةُ» على سبيل الوعيد لينزجر فاعل ذلك، وإلا فلا يجب على متلف الشئ أكثر من مثله.

و«الطَّرِيق المِيْتَاءُ» هى التي يطرقها الناس كثيراً.

2. (5306)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (dalında) asılı meyve hakkında sorulmuştu:

"İhtiyaç sahibi, sepetine almaksızın ağzıyla ulaşırsa, kendisine bir vebal gelmez. Ancak kim de, eteğinde (birşeyler) alarak oradan çıkarsa, aldığının iki kat değeriyle borçlanır. Ayrıca (ta'zir nevinden) ceza da yer. Kim de yığın yapıldıktan sonra meyveden çalarsa ve bunun değeri miğfer fiyatını bulursa, eli kesilir" buyurdu. Sonra kendisine lukata (buluntu)dan sorulmuştu:

"İşlek yolda bulunmuş olanla, insanların çokça yaşadığı meskun karyede bulunmuş olanı bir yıl boyu ilan et. Eğer sahibi gelirse hemen ver. Eğer gelmezse artık o senin olmuştur. Harabede bulunmuş ise, bununla, maden için humus (beşte bir) vergisi vardır" buyurdular. [Ebu Davud, Lukata 1, (1710, 1711, 1712, 1713); Nesâî, Kat'u's-Sârik 11, (8, 84-85).]

AÇIKLAMA:

Burada, ağaçtan alınacak meyve ile ilgili bazı hükümler mevzubahis edilmektedir.

1) Başkasının ağacından, ihtiyaç sahibi, orada yemek üzere alabilir. "Ağzıyla ulaşmak"tan murad, mahallinde yemektir.

Eteğine veya sepetine koyarak oradan meyve çıkarmamalıdır. Hadis, bu çeşit çıkarmayı menediyor, haram ilan ediyor.

2) Hadis ağacın dalında veya dağda iken çalınana borçlanma takdir ederken, harmandan veya meyvelerin toplandığı yer olan "kurulma yerleri"nden nisab miktarı çalındığı takdirde hadd cezasını takdir etmektedir.

3) "Değerinin iki misli" tabiri zecr içindir. Değerinin misliyle borçlanmak esastır. Borçlanmaya ilave edilen ukubet, ta'zir cezasıdır.

Ancak bazı alimler "iki misliyle" tabirini esas alarak, bu durumlarda mala ceza verilebileceğini söylemiştir. Çünkü bu bir nevi malî ceza olmaktadır. İmam Şafiî, kavl-i kadiminde bunu caiz görmüş ise de kavl-i cedidinde bundan rücu etmiştir. "Borç, hiç kimseye, hiçbir şeyde katlanmaz, ceza bedendedir malda değil" demiştir. Şafii bu hükmün mensuh olduğunu, nasih rivayeti "geceleyin sürüsüyle zarar verenlere, Resulullah'ın aynıyla tazmin edeceklerini bildiren hadisin teşkil ettiğini" söyler.

Hattâbî de hadisteki *"iki misli"* ile ödeme emrini bu işlerden vazgeçirmek için korkutmak gayesine hamleder. Aslolanın bir şeye zarar verenin, o şeyi misliyle tazmin etmek olduğunu belirtir. Bazı alimler de: "Bu İslam'ın başında fiillere karşı konan cezalardan biridir, sonradan neshedilmiştir" demiştir. Ağacın başındaki meyveyi çalandan el kesme cezasının düşmesi, o zaman Medine bahçelerinin etrafında duvarların bulunmaması ile izah da edilmiştir.

4) Çalınan, miğfer fiyatına ulaştığı takdirde el kesme cezasının uygulanması meselesine gelince: "Miğfer, o zamanda üç dirhem değerinde idi. Üç dirhem bir dinarın dörtte biridir. Şafii nezdinde bu miktar hırsızlık için nisabtır.

5) Hadis, harabe yerde bulunan buluntu ile, insanların yaşadığı köyde veya insanların gelip geçtiği yolda bulunan buluntuyu ayrı hükümlere tabi kılmaktadır. Hemen şunu belirtmede fayda var. Harabe deyince sahipsiz harabe ile, sahibi olan harabeyi ayırmak gerekmektedir. Sahibi olmayan eski milletlerden kalma harabede bulunan mal, madenler gibi beşte bir nisbetinde vergiye tabi tutulmaktadır. Ama böyle olmayan mal, bulana aittir. Sahibi olan harabede bulunan mal, harabe sahibine aittir,

bulana herhangi bir şey yoktur. Eğer sahibi bilinmezse bu takdirde lukatadır, buluntuya uygulanan hükümler buna da aynen uygulanır.

6) Hadiste geçen *rikaz* kelimesi -ki maden diye tercüme ettik- Hicaz uleması ile Irak uleması arasında farklı anlaşılmıştır. Bundan murad Iraklılara göre madenlerdir. Hicazlılara göre ise *cahiliye devrinin defineleridir.* Lügat açısından ikisi de muhtemeldir.

5307 ٣- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّ عَلِيّ بن أبي طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَى فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، وَحَسَنٌ وَحُسَيْنٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَبْكِيَانِ. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكُمَا؟ فَقَالَتْ: الْجُوعُ. فَخَرَجَ، فَوَجَدَ دِينَاراً بِالسُّوقِ، فَأَتَى فَاطِمَةَ فَأَخْبَرَهَا، فَقَالَتْ: إِئْتِ فُلاَناً الْيَهُودِيَّ فَاشْتَرِ بِهِ دَقِيقاً فَجَاءَهُ فَأَخَذَ الدَّقِيقَ، فَقَالَ لَهُ الْيَهُودِيُّ: أَنْتَ خَتَنُ هَذَا الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَخُذْ دِينَارَكَ، وَلَكَ الدَّقِيقُ. فَخَرَجَ عَلِيٌّ حَتَّى جَاءَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بِالدَّقِيقِ وَالدِّينَارِ فَأَخْبَرَهَا بِهِ. فَقَالَتْ: اذْهَبْ الَى فُلاَنٍ الْجَزَّارِ فَخُذْ لَنَا بِدِرْهَمٍ لَحْماً. فَذَهَبَ فَرَهَنَ الدِّينَارَ بِدِرْهَمٍ لَحْمٍ فَجَاءَ بِهِ فَعَجَنَتْهُ وَنَصَبَتْ وَخَبَزَتْ، وَأَرْسَلَتْ الَى أَبِيهَا فَجَاءَهُمْ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ أَذْكُرُ لَكَ، فَإِنْ رَأَيْتَهُ حَلاَلاً أَكَلْنَاهُ وَأَكَلْتَ مَعَنَا، مِنْ شَأْنِهِ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ: كُلُوا بِسْمِ اللهِ، فَأَكَلُوا مِنْهُ. فَبَيْنَمَا هُمْ مَكَانَهُمْ إِذَا غُلاَمٌ يَنْشُدُ اللهَ وَالإِسْلاَمَ الدِّينَارَ فَدَعَاهُ النَّبِيُّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: سَقَطَ مِنِّي بِالسُّوقِ. فَقَالَ: يَا عَلِيُّ اذْهَبْ الَى الْجَزَّارِ. فَقُلْ لَهُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ لَكَ: أَرْسِلْ إِلَيَّ بِالدِّينَارِ، وَدِرْهَمُكَ عَلَيَّ. فَأَرْسَلَ بِهِ، فَدَفَعَهُ ﷺ الَى الْغُلاَمِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5307)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh), (bir gün), Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın yanına girmiş idi. O sırada Hz. Hasan ve Hüseyin ağlamakta idiler. "Niye ağlıyorsunuz?" diye sordu. Hz. Fatıma: "Acıktılar!" dedi.

Hz. Ali (bir yiyecek temin etmek üzere) çıktı. Derken yolda bir dinar para buldu. Dönüp Hz. Fatıma'ya gelerek haber verdi. O da:

"Falan Yahudiye git, bununla un satın al!" dedi. Ali (radıyallahu anh) ona vardı ve un aldı. Yahudi ona:

"Sen, kendini Allah elçisi zanneden şu zatın damadı mısın?" dedi. Hz. Ali'nin "evet"i üzerine:

"Dinarını al, un da senin olsun!" dedi. Ali oradan ayrılıp, Fatıma (radıyallahu anhâ)'ya unu ve dinarı getirdi, durumu da anlattı. Hz. Fatıma:

"Şimdi de şu falan kasaba git, bize bir dirhemlik et al!" dedi. Hz. Ali gidip, dinarı bir dirhemlik et mukabilinde rehin bıraktı. Eti Hz. Fatıma'ya getirdi. O hamur yaptı , (tencereye) koydu, ekmek pişirdi. Babasına haber gönderdi. Resulullah yanlarına gelince, Hz. Fatıma:

"Ey Allah'ın Resûlü! (Şu yemeğin) hikâyesini size anlatayım da eğer helalse yiyelim, bizimle siz de yiyin. Bunun mahiyeti şöyle şöyledir..." diye anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'ın adıyla yiyin!" buyurdular ve hep beraber ekmekten yediler. Onlar daha yerlerinde iken, bir köle gelip, Allah ve İslam adına dinar bulan var mı?" diye sormaya başladı. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu çağırıp (dinarı hakkında) sordu. Köle:

"Çarşıda benden düştü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Ali! Haydi kasaba git. Ona: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sana "Dinarı bana göndersin, dirhemini ben ödeyeceğim!" diyor de!" emretti. Kasap dinarı gönderdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu köleye verdi." [Ebu Davud, Lukata 1, (1714).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette dikkat çeken husus, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin çarşıda bulduğu dinarın sahibini aramadan, hemen onu harcamasıdırr. Halbuki, önceki hadislerde de gördüğümüz üzere kaideten bir yıl boyu ilan ederek sahibini araması gerekliydi, bunu yapmadı. *Hz. Fatıma,* sofraya konan bu ekmek ve etin hikâyesini anlattığı vakit, *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu yiyeceklerin helal olduğunu söylemekle, *Hz. Ali*'nin davranışını te'yid etmiş olmaktadır.

Hadisteki müşkile dikkat çeken Münzirî, müşkilin çözümü sadedinde sadece hadisteki zayıflığa dikkat çekmekle kalmaz, İmam Şafii'nin kaydettiği iki ayrı veçhinde Resulullah'ın Hz. Ali'ye ilan etmeyi emrettiğinin, buna rağmen Hz. Ali'nin ilan etmediğinin yer aldığını belirtir. Sözlerine şöyle devam eder: "Buluntu malı ilanda müddet şartını zikreden hadisler hem sayıca çok ve hem de sıhhatçe daha üstündür " der ve sonra ilave eder: "Belki de Hz. Ali, onu, ilan müddeti geçmezden önce, zaruret sebebiyle harcadı."

Bazı alimler: "Hz. Ali hadisinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buluntunun ilanını emretmemektedir. Burada müşkilat var. Çünkü, hiç bir fakih, buluntu malla ilgili "ilan" prensibini kaldırma sonucunu veren fetvada bulunmamıştır" dedikten sonra şöyle bir çözüm teklif etmiştir: "İlanın alışılmış bir tarafı yok. Hz. Ali'nin Aleyhissalâtu vesselâm'a kalabalığın huzurunda müracaatı da bir nevi ilandır. Bu durum, buluntuyu bir kere ilan etmenin yeterli olacağına delildir." İmam Şafiî'nin rivayetinde ilan etme emredildiğine göre bu yorum isabetli olmamaktadır.

Bu hadisten hareket eden bazıları da: "Lukatada azın miktarı bir dinar ve daha aşağı değerde olan eşyadır" demiştir. Bazıları da yine bu hadisi delil göstererek: "Az malın ilanı gerekmez" diye hükmetmiştir.

5308 ٤ - وعن عِيَاضِ بن حِمَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوِي عَدْلٍ، وَلاَ يَكْتُمْ وَلاَ يُغَيِّبْ. فَإِنْ وَجَدَ صَاحِبَهَا فَلْيَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَإِلاَّ فَهُوَ مَالُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ]. أخرجه أبو داود.

الأمر بالاشهاد هنا أمر تأديب وإرشاد لما يخشى من تسويل النفس والرغبة فيها فتدعو الى الخيانة فيها، أو ينزل به حادث الموت فيدّعيها وارثه ويجعلها في جملة تركته.

4. (5308)- *İyaz İbnu Hımar* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir buluntu ele geçirirse, buna adalet sahibi birini şahid kılsın, ne filanı terkederek buluntuyu gizlesin, ne de (bir başka yere yollayarak) nazardan kaçırsın. Sahibini buldu mu hemen ona versin. Sahibini bulamazsa (bilsin ki) bu mal Allah'ın malıdır, Allah onu dilediğine verir." [Ebu Davud, Lukata 1, (1709).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî* der ki: "Şahid kılma emri, irşadî ve te'dibî bir emirdir, iki mana taşır:

Birinci mana, şeytanın iğvasından duyulan peşin korkudur. Kişinin mala rağbet duyarak temellük etmeye kalkması melhuzdur. Bu hıyaneti şahid önler.

İkinci mana: Kişiye ölümün gelme ihtimalidir. Bu halde şahid, varislerin o buluntuya sahip çıkma iddialarını önler. Bu hadisi esas alan *Ebu Hanife,* lukatada şahidlemenin vacib olduğunu söylemiştir. Şafii hazret-

lerinin iki görüşünden biri de böyledir. Bunlar: "Lukata ve evsafı üzerine işhad vacibtir" demişlerdir. *İmam Malik*'le, *Şafii*'nin diğer görüşüne göre işhad vacib değildir. Bu kanaatte olanlar: "Sahih hadislerde şahidlemenin zikri geçmez, öyleyse sadedinde olduğumuz hadisteki şahidleme emri, nedbe hamledilir" derler.

Doğru olanın şahidleme olduğu kabul edilmiştir.

2- Hadiste geçen "gizlenme" emrinin lukata (buluntu eşya), "gözden kaçırmama" emrinin de yolunu kaybetmiş (deve, sığır, at gibi) hayvanlarla ilgili olabileceği de belirtilmiştir.

3- Sahibi bulunamayan buluntu hakkında geçen "Allah'ın malı" tabiri, zahirîlerin: "Bu artık bulanın malı olmuştur; sonradan sahibi çıksa da tazmin etmez" iddialarına delil kılınmıştır. Ancak bu iddiaya: "Bu mutlak değil, geçmiş olan tazminin vacib olduğu şartı ile mukayyeddir" diye cevaplandırılmıştır.

4- "Allah dilediğine verir " tabiriyle "bir yıl ilan edildikten sonra kullanılması, bulana helal olur" denmek istenmiştir.

5309 ٥ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [رَخَّصَ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْعَصَا وَالسَّوْطِ وَالْحَبْلِ وَأَشْبَاهِهِ يَلْتَقِطُهُ الرَّجُلُ يَنْتَفِعُ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (5309)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* değnek, kamçı, ip ve benzeri şeylerde ruhsat tanıdı. Bunları bulan kimse (ilan etmeksizin) onlardan faydalanabilir." [Ebu Davud, Lukata 1, (1717).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise dayanarak "az" sayılan (yani kıymeti fazla olmayan) buluntu eşyaların bir yıl ilan edilmeden kullanılabileceğine hükmedilmiştir. Bağavî, Şerhu's-Sünne'de: "Bu hadiste, az'ın ilan edilmeyeceğine delil vardır" der.

5310 ٦ – وعن عامر الشعبي قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وَجَدَ دَابَّةً قَدْ عَجَزَ عَنْهَا أَهْلُهَا أَنْ يَعْلِفُوهَا فَسَيَّبُوهَا فَأَخَذَهَا فَأَحْيَاهَا فَهِيَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

6. (5310)- *Amiru'ş-Şa'bî* rahimehullah der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, sahibinin beslemekten aciz kalarak bırakıverdiği bir hayvan bulur da, onu alıp ihya edecek olursa o onun olur." [Ebu Davud, Büyû 77, (3524, 3525).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yürümekten aciz kalması sebebiyle sahibinin salıverdiği hayvanı bir hamiyet sahibi, su ve gıda vermek suretiyle canlandırıp aktif hale getirdiği takdirde, bu hayvanın, bakan kimseye ait olacağı belirtilmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye*, bu hadise dayanarak: "Sahibi hayvanı helak olmaya terketmiş idiyse, bu ihya edene aittir" demişlerdir. Ancak bir kısım fukaha da hayvanın mülkiyetinin asıl sahibinden acz sebebiyle düşmeyeceğine hükmetmiş, bunun lukata ahkamına tabi olacağını söylemiştir. Öyleyse, sahibi geldiği takdirde, alan kimse bunu vermek zorundadır.

2- Hadis, hayvanın, bakmaya aciz kalındığı takdirde helak olmak üzere çöle, kıra salıverilmesinin caiz olacağına da delil kılınmıştır. Şafii ve ashabı: "Hayvanı beslemesi veya satması veya kıra salıvermesi, sahibine vacibtir. Bunlardan birini yapmamakta inad ederse mecbur edilir" demiştir. Ebu Hanife ve ashabı ise: "Bu ağaçta olduğu gibi kesin bir emir şeklinde değil, Istıslah (iyileştirme) olarak talep edilir" demiştir. Ruh sahiplerinin ağaçtan ayrı olacağı söylenerek cevaplandırılmıştır.

Doğru olanı şudur: Eğer hayvan, eti yenen cinsten ise, sahibinin onu kesip muhtaçlara yedirmesi gerekir.

İbnu Raslan: "Sakatlık gibi bir sebeple kullanılmaz hale gelen hayvanı salıvermesi sahibine caiz olmaz, nafaka vermesi vacibtir" der.

Müslümanların hayvan hakları karşısındaki titizliğini görme bakımından bu yorumların ayrı bir ehemmiyeti vardır.

5311 ٧– وعن أبي هريرة وأنس رَضِيَ اللهُ عنهما قالاَ: [مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِتَمْرَةٍ في الطَّرِيقِ. فقَالَ: لَوْلاَ أنِّي أخْشَىٰ أنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لأكَلْتُهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

7. (5311)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *Hz. Enes* (radıyallahu anhümâ) anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda giderken bir hurma tanesine rastlamıştı. *"Eğer sadakadan (düşmüş) olacağından korkmasaydım bunu yerdim!"* buyurdular." [Buhârî, Büyû 4, Lukata 6; Müslim, Zekat 165, (1071); Ebu Davud, Zekat 29, (1651).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, bu hadise dayanarak yolda bulunan, yenecek şeylerin lukata (buluntu) ahkamına tabi olmayacağı, ilan etmek, sahibini aramak gerekmeyeceği, hemen alınıp yenebileceği hükmünü çıkarmışlardır.

2- *Resulullah* "sadaka" malından düşmüş olabilir diye almıyor. Çünkü sadaka malı Resulullah'a ve Al-i Beytine haramdır. *Aleyhissalâtu vesselâm,* hediye kabul ederdi, fakat sadaka almazdı.

3- *Resulullah*'ın bu hurma tanesi için "...yerdim" buyurması, nimete hürmet ve ta'zim içindir. Şu halde, yolda bulunan nimet, tepilip geçilmemeli, imkan nisbetinde alınıp yenmelidir.

4- Hadiste, bir şeyin helal olup olmayacağından tereddüt edildiği takdirde muttakilerin ondan kaçınması gerektiğine de bir irşad vardır.

5312 ٨ – وعن عبدالرحمن بن عثمان التيمي قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لُقَطَةِ الْحَاجِّ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (5312)- *Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacının lukatasını nehyetti." [Müslim, Lukata 11, (1724); Ebu Davud, Lukata 1, (1719).]

AÇIKLAMA:

Sahiheyn'de merfu olarak: ولاَ تَحِلُّ سَاقِطَتُهَا الاَّ لِمُنْشِدٍ *"Mekke'de bulunan bir yitik, ilan için olmadıkça alınması helal olmaz"* buyrulmuştur. Bu sahih hadise dayanan cumhur sadedinde olduğumuz hadisteki nehyi, "temellük için alma"ya hamletmiş, "ilan etmek için almak haram değildir" demiştir. Hacıların yitiği üzerinde durulması, bunun sahibine ulaşma imkanının mevcudiyetine bağlanmıştır.

İbnu Battal, Mekke'nin bu meselede diğerlerinden farklı olmadığını söyler. Ona göre Mekke üzerinde hususen durulması, ilan meselesinde mübalağa içindir. Çünkü hacı memleketine döner, çoğunluk durumda bir daha Mekke'ye uğramaz, öyleyse yitiği bulan kişi, ilanda mübalağa etmek zorundadır.

Şunu da belirtelim ki, bu hadisi, "Mekke'de bulunan yitiği, sahibi buluncaya kadar almak caiz değildir" şeklindeki yorumu Hanefî fakiherden İbnu'l-Hümâm tenkid eder ve: "Bu manada, hadisle şu zamanda amel edilmez. Çünkü Mekke'de, terkedilenin yerinde kalması şöyle dursun,

Ka'be'nin çevresinde hırsızlık artmıştır" der. Bu yorum, muahhar alimlerin takdirini kazanmıştır.

Münzirî şunu söyler: "Sahih olan şudur: "Kişi, Harem'de bir yitik bulursa, onu, sahibi için muhafaza ve ilan gayesiyle almalıdır. Bu, diğer memleketlerde bulunan yitiklere muhaliftir. Çünkü onların temellük için alınması da caizdir. Mamafih birkısım alimler de Mekke'nin buluntuları ile diğer memleketlerin buluntuları arasında fark olmadığını söylemiştir."

5313 ٩ - وعن ابن مسعود رضي الله عنه: [أنَّهُ اشْتَرَى جَارِيَةً فَفَقَدَ صَاحِبَهَا فَالْتَمَسَ سَنَةً فَلَمْ يُوجَدْ فَأَخَذَ إبْنَ مَسْعُودٍ يُعْطِي الدِّرْهَمَ وَالدِّرْهَمَيْنِ، وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ عَنْ فُلاَنٍ، فَإِنْ أَتَى فَلِي وَعَلَيَّ، وَقَالَ: هكَذَا فَافْعَلُوا بِاللُّقَطَةِ إذَا لَمْ تَجِدُوا صَاحِبَهَا]. أخرجه البخاري تعليقاً.

9. (5313)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: "[Yedi yüz dirheme] bir cariye satın almış ve (borcunu ödemeden) sahibini kaybetmiştir. Bir yıl sahibini arayan İbnu Mes'ud onu bulamaz ve bu parayı, bir dirhem, iki dirhem şeklinde parça parça vermeye başlar ve: "Ey Allahım, bunu falanca adına sadaka kabul et! Eğer adam gelirse sadaka benim adıma olacak, borç da uhdemde kalacak!" der. İbnu Mes'ud der ki:

"Sahibini bulamadığınız buluntu hakkında böyle hareket edin!" [Buhârî, Talak 22, (Tercümede (bab başlığında) muallak olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud'la ilgili Buhârî'nin bu muallak rivayeti, sahibi bulunmayan buluntu (lukata) hakkında takip edilmesi uygun düşecek bir yol gösterilmektedir: Buluntunun bedelini, sahibi adına tasadduk etmek.

Buna benzer bir vak'a şöyle cereyan eder: Bir zat, Mekke'de esvab satın alır, ancak bedelini ödemeden, kalabalık sebebiyle satıcıyı kaybeder ve bulamaz. Durumu, gelip *İbnu Abbas*'a sorar: *İbnu Abbas* şöyle der: "Gelecek sene aynı yerde satıcını ara, borcunu ilan et. Bulabilirsen ödersin, bulamazsan bu borcu tasadduk et. Eğer sonradan gelirse, onu muhayyer bırak. Kendi adına sadaka olmasını kabul ederse mesele yok, kabul etmezse borcu ona ödersin, sevabı senin adına sadaka olmuş olur."

LİAN BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

LİAN'IN AHKÂMI

İKİNCİ FASIL

ÇOCUĞUN İLHAKI VE NESEB İDDİASI

★ KÂFE

UMUMİ AÇIKLAMA

Lian kelimesi, kovma, uzaklaştırma, nefret gibi manalara gelen la'n kökünden gelir. Aynı kökten olmak üzere dilimizde lanet, tel'in gibi kelimeler mevcuttur. Aynı kökten telaun, birbirine lanet okumak, sövüşmek manasına gelir.

Fıkıh ıstılahı olarak lian, "yemin ile müekked la'n ve gazab lafızlarına mekrun olarak karı ile koca tarafından, belli bir şekil çerçevesinde yapılan dörder şehadete" denir. Yani koca, karısına zina suçunu isnad ederse fakat şahid getiremezse, bu isnad ve ithamını hakimin huzurunda, belirtildiği şekilde dört kere yemin ederek tekrar eder. Kadın da bu ithamı, yemin ederek ve yalancı olduğu takdirde Allah'ın lanet ve gazabının üzerine olmasını dileyerek dört kere reddeder. Bu şekilde cereyan eden hadiseye lian denir. Lian hadisesi karısına zina isnadında bulunan koca hakkında hadd-i kazf denen bir "ağır ceza"nın yerine geçer. Kadın hakkında da -yine İslam'ın en ağır suçlarından biri olan- hadd-i zinanın yerine geçer.

Lian sonunda karı ile koca boşanır. Koca kazf cezasından, kadın da zina cezasından kurtulur.

Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu'nda *Ömer Nasuhi Bilmen* bu yeminleşmeyi şöyle anlatır:

"Bir kimse, zevcesine hem zina isnadı ve hem de çocuğunun nesebini nefy suretiyle kazfde bulunmuş, mesela "sen zaniyesin, bu doğurduğun çocuk da benden değildir" demiş olursa şu vecihle lian yapılır:

"Evvela zevc: "Eşhedü billah ben bu zevceye zina isnadında ve çocuğunun nesebini nefy hususunda sadıklardanım" diye dört defa şehadet eder. Beşinci defa da:

"Eğer bu zina isnadında ve bu nesebi nefy hususunda kâziblerden isem üzerime Allah'ın laneti olsun" diye kendisine lanet okur.

Sonra da kadın: "Eşhedü billahi. Bu kocam bana zina isnadında ve çocuğumun nesebini nefy hususunda kâziblerdendir!" diye dört defa şehadet eder. Beşinci olarak da:

"Eğer zevcim bana zina isnadında ve çocuğunun nesebini nefy hususunda sadıklardan ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!" der.

Bu vechile mülâaneyi müteakib hakim tarafından beyinlerinin tefrikine (boşanmalarına) karar verilir."

BİRİNCİ FASIL

LİANIN AHKÂMI

5314 ١– عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [جَاءَ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ، وَهُوَ أَحَدُ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَجَاءَ مِنْ أَرْضِهِ عِشَاءً فَوَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ رَجُلاً، فَرَأَى ذٰلِكَ بِعَيْنَيْهِ وَسَمِعَ بِأُذُنَيْهِ، فَلَمْ يَهِجْهُ حَتَّى أَصْبَحَ. فَغَدَا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، إِنِّي أَتَيْتُ أَهْلِي عِشَاءً فَوَجَدْتُ عِنْدَهُمْ رَجُلاً فَرَأَيْتُ بِعَيْنِي وَسَمِعْتُ بِأُذُنِي. فَكَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَا جَاءَ بِهِ، وَاشْتَدَّ عَلَيْهِ؛ فَنَزَلَتْ: ﴿ **وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ** ﴾؛ الى قوله: ﴿ **وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ** ﴾. فَسُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَقَالَ: أَبْشِرْ يَا هِلَالُ، فَقَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكَ فَرَجاً وَمَخْرَجاً. فَقَالَ هِلَالٌ: قَدْ كُنْتُ أَرْجُو ذٰلِكَ مِنْ رَبِّي تَعَالَى. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَرْسِلُوا إِلَيْهَا، فَجَاءَتْ فَتَلَا عَلَيْهِمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْآيَاتِ، وَذَكَّرَهُمَا، وَأَخْبَرَهُمَا أَنَّ عَذَابَ الْآخِرَةِ أَشَدُّ مِنْ عَذَابِ الدُّنْيَا. فَقَالَ هِلَالٌ: وَاللّٰهِ لَقَدْ صَدَقْتُ عَلَيْهَا. فَقَالَتْ: قَدْ كَذَبَ. فَقَالَ ﷺ: لَاعِنُوا بَيْنَهُمَا. فَقِيلَ لِهِلَالٍ: اشْهَدْ فَشَهِدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ. فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ قِيلَ لَهُ: يَا هِلَالُ! اتَّقِ اللّٰهَ، فَإِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ، وَإِنَّ هٰذِهِ الْمُوجِبَةُ الَّتِي تُوجِبُ عَلَيْكَ الْعَذَابَ. فَقَالَ: وَاللّٰهِ لَا يُعَذِّبُنِي اللّٰهُ عَلَيْهَا كَمَا لَمْ يَجْلِدْنِي عَلَيْهَا

فَشَهِدَ الْخَامِسَةَ أَنَّ لَعْنَةَ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. ثُمَّ قِيلَ لَهَا إِشْهَدِى. فَشَهِدَتْ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ. فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ قِيلَ لَهَا: اتَّقِي اللهَ، فَإِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الآخِرَةِ، وَإِنَّ هٰذِهِ الْمُوجِبَةُ الَّتِي تُوجِبُ عَلَيْكِ الْعَذَابَ فَتَلَكَّأَتْ سَاعَةً. ثُمَّ قَالَتْ: وَاللهِ لاَ أَفْضَحُ قَوْمِي سَائِرَ الْيَوْمِ. فَشَهِدَتِ الْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ، وَفَرَّقَ ﷺ بَيْنَهُمَا وَقَضَىٰ أَنْ لاَ يُدْعَىٰ وَلَدُهَا لأَبٍ وَلاَ تُرْمَى وَلاَ يُرْمَى وَلَدُهَا، وَمَنْ رَمَاهَا أَوْ رَمَى وَلَدَهَا فَعَلَيْهِ الْحَدُّ، وَقَضَىٰ أَنَّهُ لاَ بَيْتَ عَلَيْهِ لَهَا وَلاَ لِوَلَدِهَا قُوتٌ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُمَا يَتَفَرَّقَانِ مِنْ غَيْرِ طَلاَقٍ وَلاَ وَفَاةٍ. وَقَالَ ﷺ: إِنْ جَاءَتْ بِهِ أُصَيْهِبَ أُرَيْصِحَ أُثَيْبِجَ فَأْتِىءَ الأَلْيَتَيْنِ أَحْمَشَ السَّاقَيْنِ فَهُوَ لِهِلاَلٍ وَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَوْرَقَ جَعْداً جُمَالِيّاً خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ سَابِغَ الأَلْيَتَيْنِ فَهُوَ لِلَّذِى رُمِيَتْ بِهِ. فَجَاءَتْ بِهِ أَوْرَقَ جَعْداً جُمَالِيّاً خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ سَابِغَ الأَلْيَتَيْنِ. فَقَالَ ﷺ: لَوْلاَ الأَيْمَانُ لَكَانَ لِي وَلَهَا شَأْنٌ قَالَ عِكْرِمَةُ: وَكَانَ وَلَدُهَا بَعْدَ ذٰلِكَ أَمِيراً عَلَى مُضَرَ وَمَا يُدْعَى لأَبٍ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، وللستة عن ابن عمر بمعناه.

قوله: « فتلكأت » أي تباطأت وتوانت عن اتمام اليمين.

و« الأُصَيْهِبُ » تصغير أصهب وهو الأشقر، والأصهب من الأبل: ما يخالط بياضه حمرة.

و« الأُرَيْصِحُ » تصغير أرْصَحْ بصاد وحاء مهملتين: وهو خفيف لحم الأليتين.

و« الأثيبج » تصغير أثبج وهو الناتىء الثبج، وهو ما بين الكتفين، وجاء بها مصغرة لأنها صفة لمولود.

و« حَمَشَ الساقين » دقيقيهما.

و« الأورق » الأسمر.

و« الْجَعْدُ » القصير.

و« الجمليُّ » العظيم الخلقة كأنه الجمل في القدّ.

1. (5314)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allah Teala

hazretleri'nin (Tebük Seferi'nden geri kalmaları sebebiyle) tevbelerini kabul edip affettiği üç kişiden biri olan Hilal İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) geldi. (Anlattığına göre) tarlasından evine yatsı vaktinde dönmüştü. Hanımının yanında bir adam buldu. Manzarayı gözleriyle görmüş, kulaklarıyla işitmişti. Sabah oluncaya kadar adamı ürkütüp telaşlandırmadı. Sabah olunca doğru Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gitti.

"Ey Allah'ın Resulü dedi, ben aileme geceleyin dönmüştüm, yanlarında bir adam buldum. Üstelik gözlerimle gördüm, kulaklarımla işittim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) getirdiği bu haberden hoşlanmadı, adama karşı sert davrandı. Bunun üzerine:

"Kendi hanımlarına zina isnad eden, ancak, kendisinden başka şahidi bulunmayan kimse ise, doğru söylediğine dair Allah adına yemin ederek dört defa şahitlik eder. Beşinci şahitliğinde ise, eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ister. Kadının Allah adına yemin ederek kocasının yalan söylediğine dair dört defa şahidlik etmesi ve beşinci şahitliğinde, eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını istemesi, onun hakkındaki cezayı kaldırır" (Nur 6-9) mealindeki ayet nazil oldu. Vahiy hali Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üzerinden kalkınca:

"Ey Hilal, müjde! Allah senin için bir kurtuluş ve kurtuluş yolu gösterdi" buyurdular. Hilal:

"Ben Rabbim Teala hazretleri'nden bunu ümid ediyordum!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kadına adam gönderin gelsin!" emretti. Kadın geldi. Ayet-i kerimeyi Resulullah ona okudu. İkisine de meselenin ciddiyetini hatırlattı ve ahiret azabının dünyadaki azabtan daha şidetli olacağını haber verdi. Bunun üzerine Hilal:

"Vallahi kadın hakkında doğruyu söyledim!" dedi. Kadın da:

"Hayır yalan söyledin!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Aranızda lanetleşin!" emretti. Hilal'e: "Şehadet getir!" dendi. O da doğru söylediğine dair dört kere Allah'a şehadet etti. Beşinci sefer olunca kendisine:

"Ey Hilal, Allah'tan kork, zira dünya azabı ahiret azabından pek hafiftir, senin bu yaptığın, üzerine azabı vacib kılmaktadır!" dendi. O yine:

"Allah'a yemin olsun, ona iftira ediyorum diye bana celde yapılmadı-

ğı gibi, Allah da onun sebebiyle bana azab vermeyecektir!" dedi ve "Eğer yalancı ise, Allah'ın laneti üzerine olsun!" diye beşinci kere şehadette bulundu.

Sonra kadına: "Şehadet getir!" dendi. Kadın da: "Hilal yalancıdır" diye dört kere Allah'a şehadette bulundu. Beşinci şehadete sıra gelince, kadına:

"Allah'tan kork, zira dünyadaki azab ahiret azabından hafiftir. Bu yaptığın, üzerine azabı vacib kılmaktadır!" dendi. Kadıncağız bir müddet durakladı: Sonra:

"Kavmimi, geri kalan zamanlarda rezil rüsvay edemem!" dedi ve beşinci defa: "Hilal doğru söyledi ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!" diye şehadette bulundu.

Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* aralarını ayırdı. Kadının çocuğunun babasının adıyla çağrılmamasına, kadına zina isnad edilmesine, çocuğa da veled-i zina denmemesine, kim kadına veya çocuğa böyle bir isnadda bulunacak olursa hadd-i kazfe maruz kalacağına hükmetti. Keza bunlar ne boşanma ne de ölüm sebebiyle ayrılmadıkları için Hilal üzerinde, ne kadın için mesken ne de çocuk için nafaka mesuliyeti olmadığına hükmetti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer kadın kızılımsı, kabaları etsiz, sivri omuzlu, iki kabası sivri, bacakları ince bir çocuk dünyaya getirirse, bu çocuk Hilal'dendir. Eğer esmer, kısa saçı, iri yapılı, iri bacaklı, iri kabalı bir çocuk dünyaya getirirse bu çocuk, zina nisbet edilen şahsa aittir" buyurdular. Gerçekten kadın esmer renkli, kısa saçlı, iri yapılı, iri bacaklı, iri kabalı bir çocuk doğurdu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer (şehadetlerle yapılan) yeminler olmasaydı benimle o kadın arasında mesele olacaktı" buyurdular. İkrime der ki: "Kadının çocuğu bundan sonra Mudar üzerine emîr oldu, tesmiyede babasına nisbet edilmezdi.

Hadisi Ebu Davud bu metnin aynısıyla rivayet etti. Kütüb-i Sitte, *İbnu Ömer*'den bu manada rivayette bulundular." [Buhârî, Talak 28, Şehâdât 21, Tefsir, Nur 3; Ebu Davud, Talak 27, (2254, 2255, 2256); Tirmizî, Tefsir Nur, (3178).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında cereyan eden bir lian hadisesini nakletmektedir. Hadisten anlaşılacağı üzere:

★ Mülâane ile boşanan kadına zina nisbet edilemez. Zina nisbet eden, "zaniye" diyen kimseye hadd-i kazf tatbik edilir. Böyle bir kadından

doğan çocuğa da *veled-i zina* denemez. Çünkü, kocanın yeminiyle suç tam olarak sübut bulmuş değildir. Öyle ise burada aslolan "harama düşmemiş olduğu"dur. Sadece lian ile, kadın iffetten çıkmış olmaz. Irzlar, yakin hasıl olmadıkça ayb'a karşı korunmuştur.

★ Mülâane ile ayrılmalarda ayrılış boşanma değil, nikahın feshidir. Şafiiye göre, erkek kadına karşı nafaka ve meskenle mükellef olmaz. *Ebu Hanife ve Muhammed İbnu'l-Hasan:* "Bâin bir boşamadır, iddet boyunca kadın nafaka ve süknâ hakkına sahiptir" demişlerdir.

★ Lian yemindir diyenlere bu hadiste delil mevcuttur. İmam Şafii ve cumhur bu görüştedirler. *Ebu Hanife, Malik* ve bir görüşünde *Şafii* rahimehümullah lian'ın yemin değil, şehadet olduğunu söylemişlerdir. Fethu'l-Bari'de başka yorumlar da kaydedilmiştir.

5315 ٢– وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما ايضاً قال: [لاَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ عُوَيْمِرٍ الْعَجْلاَنِي وَامْرَأَتِهِ وَكَانَتْ حُبْلَى]. أخرجه النسائي.

2. (5315)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Üveymir el-Aclânî ile hanımı arasında lian uyguladı. Hanımı bu sırada hamile idi." [Nesâî, Talak 36, (6, 171).]

5316 ٣– وفي رواية له: [أمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً حِينَ أمَرَ الْمُتَلاَعِنَيْنِ أنْ يَتَلاَعَنَا أنْ يَضَعَ يَدَهُ عِنْدَ الْخَامِسَةِ عَلَى فِيهِ. وَقَالَ: إنَّهَا مُوجِبَةٌ].

3. (5316)- Yine ona ait bir rivayette: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, birbirine lianda bulunan iki eşe lianlaşmayı teklif ettiği zaman beşinci yeminde, erkeğe elini ağzının üzerine koymasını emretti ve: *"Bu (Allah'ın azabını) gerektiricidir!"* buyurdu. [Nesâî, Talak 40, (6, 175).]

İKİNCİ FASIL

ÇOCUĞUN İLHAKI VE NESEB İDDİASI

5317 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«العاهرُ» الزاني، وقوله للعاهر الحجر: أي يرمى به إن كان محصنا. وقيل معناه: له الخيبة.

1. (5317)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Çocuk yatağa aittir. Zaniye de mahrumiyet vardır." [Buhârî, Hudud 23, Feraiz 18; Müslim, Rada 37, (1458); Tirmizî, Rada' 8, (1157); Nesâî, Talak 48, (6, 180).]

5318 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّ عُتْبَةَ بنَ أَبي وَقَّاصٍ عَهِدَ الى أخيه سَعْدٍ أَنَّ ابنَ وَليدَةِ زَمعَةَ مِنِّي فَاقْبِضْهُ إِلَيْكَ فَلَمَّا كَانَ عَامُ الْفَتحِ أَخَذَهُ سَعْدٌ وَقَالَ: ابنُ أَخِي قَدْ عَهِدَ اليَّ فيه. وَقَالَ عَبدُ بنُ زَمعَةَ: هُوَ أَخِي وَابنُ وَليدَةِ أَبي، وُلِدَ عَلى فِرَاشِه. فَتَسَاوَقَا الى النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ سَعْدٌ رَضِيَ اللهُ عنه يَا رَسُولَ اللهِ ابنُ أَخِي عَهِدَ اليَّ فيه، أَنْظُرْ الى شَبَهِه. وَقَالَ عَبْدٌ: أَخِي وَابنُ وَليدَةِ أَبي، وُلِدَ عَلى فِرَاشِه فَنَظَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الى شَبَهِه، فَرَأَى شَبَهاً بَيِّناً بِعُتبَةَ فَقَالَ: هُوَ لَكَ يَا عَبدُ بنَ زَمعَةَ، الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ. ثُمَّ قَالَ لِسَودَةَ بِنتِ زَمعَةَ: احتَجِبِي مِنْهُ لِمَا رَأَى مِنْ شَبَهِه بِعُتْبَةَ فَمَا رَآهَا حَتَّى لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَكَانَتْ سَودَةُ زَوْجَةَ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (5318)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Utbe İbnu Ebi Vak-

kas, kardeşi Sa'd'a: "Zem'a'nın cariyesinden doğan oğlan bendendir, onu sahiplen" diye vasiyet etmişti. Fetih yılında onu Sa'd yakalayıp: "Bu kardeşimin oğludur, kardeşim onu bana vasiyet etmişti!" dedi. *Abd İbnu Zem'a* da:

"O, benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur, onun yatağında doğmuştur!" dedi. Problemin halli için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a koştular. Sa'd (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Bu kardeşimin oğludur. Kardeşim onun hakkında bana vasiyette bulundu. Hele onun benzerliğine de bakın!" dedi. Abd:

"O benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğdu!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ondaki benzerliğe baktı Utbe'ye açık bir benzerlik gördü. Sonra:

"Bu sana aitir ey Abd İbnu Zem'a. Çocuk yatağa aittir, zani için de mahrumiyet vardır" buyurdu. Sonra da Sevde Bintu Zem'a'ya:

"Bun(u kardeşin bilme, ihtiyat et, ona karşı) tesettür et!" emretti. Bu emri, onun Utbe'ye olan benzerliği sebebiyle vermişti.

O, kadını Allah'a kavuşuncaya kadar göremedi. Sevde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi idi."[Buhârî, Vesaya 4, Büyû 3, 100, Husumat 6, Itk 8, Feraiz 18, 28, Hudud 23, Ahkam 29; Müslim, Rada 36, (1457); Muvatta, Akdiye 20, (2, 739); Ebu Davud, Talak 34, (2273); Nesâî, Talak 48, 49, (6, 180, 181).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen meselenin anlaşılması için önce Arapların bir cahiliye âdetinden bahsetmek gerekmektedir. Şarihlerin kaydettiğine göre cariyeler, efendilerine belli bir meblağ öderlerdi. Bunu kazanmak için zinaya bile tevessül edenler olurdu. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de, cariyelerin zinaya zorlanmaması emredilmiştir (Nur 33). Zinaya giden cariyelerin sahipleri de onlarla münasebet-i cinsiyede bulunurdu. Cariye doğum yapınca efendisi veya zina yaptığı kimse "çocuk bendendir" diye iddiada bulunabilirdi. Efendi, çocuk hakkında "bendendir", değildir" diye bir beyanda bulunmadan ölecek olursa, varislerinin dileğiyle çocuk cariye sahibine ilhak olunurdu. Ancak çocuk varis olamazdı. Mirasçı olabilmesi için miras taksiminden önce nesebi ilhak olması gerekli idi.

Efendi cariyesinden olan çocuğun nesebini reddederdi. Bu durumda çocuğun nesebi, efendiye ilhak olunmazdı.

2- Hadiste bahsi geçen *Zem'a İbnu Kays*, Ümmühatu'l-Mü'minîn'den olan Sevde (radıyallahu anhâ)'nin babasıdır. Zem'a'nın, cinsî münasebet-

te bulunduğu bir cariyesi vardı. Bir ara gebe kalan cariyenin çocuğunu *Sa'd İbnu Ebi Vakkas*'ın kardeşi Utbe sahiplenmiş, kardeşi Sa'd'a cariyeden doğacak çocuğun kendisine ait olduğunu, sahip çıkması gerektiğini vasiyet etmişti. Müşrik olarak ölen Utbe'nin kardeşi Sa'd, yapılan tenbihe uygun olarak, Zem'a'nın cariyesinden doğan oğlan çocuğunu sahiplenmek istemişti. Üstelik çocuk Utbe'ye benzerliğiyle dikkat çekiyordu. Ancak, Zem'a'nın oğlu Abd, Sa'd'a itiraz ederek çocuğun babası *Zem'a*'ya ait olduğunu söyler. Aralarındaki ihtilafı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzederler. Çocuk kimin yatağında doğdu ise, yatak sahibine ait olacağı kaidesini vazederek benzerlik veya kuru iddia gibi sebeplerle çocuğa sahip olunamayacağını belirtir.

3- Rivayette çocuk yatağa aittir denirken, "zaniye de mahrumiyet vardır" buyrulmuştur. Hadiste geçen ve mahrumiyet diye tercüme ettiğimiz hacer kelimesinin taş manasını esas alan bazı alimler: "Zaniye de taşlama (recm) cezası vardır" şeklinde anlamışlardır. Ancak bu mana çok uygun bulunmamıştır. Çünkü her zani taşlanmaz. Recm cezası, birçok şartların tahakkukundan sonra verilmektedir. Öyleyse "zina edenin, doğacak çocuk üzerinde bir hakkı yoktur, neseb, maliyiket vs. iddia edemez" manasında "...mahrumdur" demiştir.

4- HADİSTEN ÇIKAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Erkek, karısını, kadının kardeşine görünmekten men edebilir.

★ Bir adamla zina eden kadın, o adamın oğullarına haram olur. Bu hükmü beyan eden *Ebu Hanife*, hadiste geçen *"Ondan kaç ey Sevde!"* ibaresiyle istidlal etmiştir. Ancak *İmam Malik, Şafii* ve *Ebu Sevr* haram olmadığı kanaatindedir. Onlarca kaç-göç emri vacib ifade etmez, tenzihîdir.

★ Neseb meselesinde hüküm, zahire göre verilir. Benzerlik ve iddia gibi şeylerle neseb sübut bulmaz. Nitekim hadiste Resulullah yatağı esas almış, benzerliğe itibar etmemiştir. Fakat bu zahire göre verilen hüküm, batinen de o meseleyi helal kılmaz. Bu sebeple *Resulullah,* Sevde'ye –zahirde kardeşi olmasına rağmen– o çocuktan kaç-göçte bulunmasını emretmiştir.

★ *"Çocuk yatağa aittir"* ifadesinden hareket eden ulema, çocuğun nesebini babanın mücerred bir nehiy suretiyle reddedemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü yatak, doğacak çocuğa, anne ve babadan neseb hakkı getirmektedir. Anne ve baba, lian vs. ile, onun bu hakkını iptal edemezler, kendi çocukları olmaktan çıkaramazlar.

5319 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أتَى رَجُلٌ النَّبيَّ ﷺ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، وُلِدَ لِي غُلاَمٌ أسْوَدُ، وهو يعرِّضُ بنفيه، فلَمْ يرخِّص لَهُ في الإنتفاءِ منه. فـقَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. فقَالَ: مَا ألْوَانُهَا؟ قَالَ: أحْمَرُ. قَالَ: هَلْ فِيهَا مِنْ أوْرَقَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أنَّى ذلِكَ؟ قَالَ: لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ. فَـقَالَ ﷺ: لَعَلَّ ابْنَكَ نَزَعَهُ عِرْقٌ]. أخرجه الخمسة.

3. (5319)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim siyah bir çocuğum dünyaya geldi" dedi. Adam, ta'riz yoluyla çocuğu nefyetmeyi teklif ediyordu. Aleyhissalâtu vesselâm, onun nefyedilmesine ruhsat vermedi.

"Senin bir deven var mı?" dedi. Adam: "Evet" deyince:

"Bunların renkleri nasıldır?" diye sordu. Adam: "Kırmızı!" dedi. Resulullah tekrar sordu:

"Bunlar arasında boz renkli var mı?"

"Evet!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Peki bu nereden (geldi)?" dedi. Adam:

"Belki bir damar çekmiştir" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin oğlun da bir damara çekmiştir!" buyurdular." [Buhârî, Talak 26, Hudud 41; Müslim, Lian 20, (1500); Ebu Davud, Talak 28, (2260, 2261, 2262); Tirmizî, Vela ve Hibe 4, (2129); Nesâî, Talak 46, (6, 178, 179).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste ta'riz yoluyla çocuğunu nefyetmek isteyen kimseye karşı Resulullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın davranışını görmekteyiz. Kendisi beyaz renkli olan bir bedevinin -ki ismi *Damdam İbnu Katâde*'dir- hanımı siyah renkli bir çocuk doğurunca, bunu hanımının bir başkasından peydahladığı vehmine düşerek çocuğu nefyetmek ister. Resulullah'a gelip çok sarih olmayan bir üslubla gayesini ifade eder. İşte bu dolaylı ifadeye ta'riz denmektedir. Ta'riz kelimesi dilimizde ta'rizde bulunmak şeklinde kullanılır. *Aleyhissalâtu vesselâm* develerden misal verip, bizzat adamı konuşturmak suretiyle, çocuğun uzakta kalan bir ceddine çekebileceğini, bu durumun tabii olduğunu ifade buyurur. Ta'riz üslubu bir meseleyi

açık bir şekilde ifade etmediği için burada kazf mevzubahis olmamıştır. Bu sebeple Resulullah, bedevinin hanımı hakkındaki dolaylı ithamı karşısında kazf muamelesine veya liana başvurmamıştır. Bu sebeple ulema ta'rizin kazf sayılmayacağına, lian gerektirmeyeceğine hükmetmiştir. Sadece imam Malik, çok açık ifade ettiği takdirde ta'rizin hadd-i kazf ve lian gerektireceğine hükmetmiştir. İbnu Dakîku'l-İd, Malikîlere şöyle cevap verir: "Burada bedevi, fetva sorma durumundadır. Müsteftiye ne hadd ne de ta'zir gerekir."

İbnu Hacer bu meselede der ki: "Fetva sorma işi, soruş tarzına göre, hadd gerektirebilir. Şöyle ki: "Sözgelimi biri gelip şöyle sorabilir: "Bir kadının kocası beyaz olduğu halde, kadın siyah doğuracak olursa hüküm nedir?" Bu tarz suale bir şey terettüp etmez. Ama gelen adam: "Hanımım siyah bir çocuk doğurdu. Ben ise beyazım" derse, bu ta'riz olur. Eğer bu ifadesine "zina yaptı" ibaresini de eklerse, burada tasrih mevzubahis olur. Sadedinde olduğumuz hadiste ikinci tarz varid olmuştur." Hattâbî, "bu durumda adam "hanımın doğurduğu çocuk benden değil" diye tasrihte bulunsa da adama hadd-i kazf terettüp etmeyeceğini" söyler. Çünkü der, adamın, şüphe yoluyla kadına temas edilmiş olmayı veya imkan halinde çocuğu önceki kocadan doğurmuş olabileceğini kasdetmiş olması caizdir."

2- Hadis, meçhul olan bir şeyin anlaşılmasını kolaylaştırmak için teşbihte bulunmaya, malum şeylerden misal vermeye örnek vermektedir.

3- Keza hadiste, kıyasla amelin sıhhatine delil bulunmuştur.

4- Koca, sırf zandan hareket ederek, çocuğunu nefyedemez.

5- Çocuk, annesinin rengine muhalif doğsa bile, baba onu kendi nesebine ilhak etmek zorundadır. Şafiiler, "Koca, kadını itham etse ve itham ettiği kimsenin rengine uygun bir çocuk doğsa, -sahih görüşe göre- kocanın nefyi caiz olur demiştir. Hanbelîler de, bir karine olduğu takdirde çocuğun nefyini tecviz etmiştir.

6- Yatağın hükmü, benzerlikten hasıl olan muhalefetin hükmüne takdim edilir.

7- Neseb meselesinde ihtiyat edilir ve imkan nisbetinde bekası esas alınır, bu husutaki su-i zannın tahkikine gıdılmez.

8- *Kurtubi*'ye göre, hadiste men-i teselsül var; hâdiseler hadis olmayan bir evvele dayanır.

5320 ٤ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَامَ رَجُلٌ فَـقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ

فُلاَناً ابْنِي عَاهَرْتُ بِأُمِّهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَـقَالَ ﷺ: لاَ دَعْوَى فِي الإِسْلاَمِ، ذَهَبَ أَمْرُ الْجَاهِلِيَّةِ، الْوَلَدُ لِلفِرَاشِ وَلِلعَاهِرِ الْحَجَرُ]. أخرجه أبو داود.

4. (5320)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Falan benim çocuğumdur. Cahiliye devrinde ben annesiyle zina yapmıştım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevapta bulundu:

"İslam'da (neseb) iddiası yok. Cahiliye işi bitti artık. Çocuk yatağa aittir, zaniye de mahrumiyet vardır!" [Ebu Davud, Talak 34, (2274).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste reddedilen neseb iddiası, cahiliye devrinde rastlanan bir durumdu. Kişi, kendisini, hakiki babası ve hakiki aşiretinden başkasına nisbet ederdi. Resulullah, İslam'ın böylesi sahte intisabları haram ettiğini beyan etmiştir. Kişi, kimin yatağında doğmuşsa nesebi onadır, kendini bir başkasına nisbet edemez.

2- *"Zaniye mahrumiyet vardır"* sözü zani mezhep hakkı iddia edemez demektir. Hadiste geçen hacer taş manasına geldiği için bazı fakihler *"zaniye de taşla öldürülmek vardır"* şeklinde anlamıştır. Ancak her zaninin cezası "taş" olmadığı için bu ikinci te'vil zayıf bulunmuş, öncekinin asıl olduğu çoğunlukla kabul edilmiştir.

❑ KÂFE

5321 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ عَلَـيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَسْرُوراً تبرقُ أَسَارِيرُ وَجْهِهِ. فَـقَالَ: أَلَمْ تَرَى مُجَزِّزاً الْمُدْلِجِيَّ؟ نَظَرَ آنِفـاً الى زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ وَأُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ. فَقَالَ: إِنَّ هذِهِ الأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ]. أخرجه الخمسة.

قال أبو داود: قال أبو صالح: كان أسامة أسود شديد السواد مثل القار، وكان ابوه ابيض من القطن.

«الأَسَارِيرُ» تكاسير الجبين.

و«بريقها» ما يعرض لها عند الفرح والاستبشار بالشئ السارّ من البشاشة.

1. (5321)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) (bir gün) yanıma mesrur olarak girdi, yüzünün çizgileri parlıyordu.

"Hani, Mücezziz el-Müdlici var ya, az önce, Zeyd İbnu Harise ve Üsame İbnu Zeyd'e baktı da: "Şu ayaklar var ya (aralarında öyle benziyorlar ki) sanki birbirlerinden hasıllar" dedi" buyurdular." [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 17, Menakıb 23; Feraiz 31; Müslim, Rada 38, (1459); Ebu Davud, Talak 31, (226), 22687; Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 5, (2130); Nesâî, Talak 51, (6, 184).]

AÇIKLAMA:

1- *Kâfe, kâif'in* cem'idir. *Kâif* benzerlikleri bilen, iz takip edip, izleri ayıran, teşhis eden kimsedir. Kâiflik Araplarda cari bir âdetti. Hz. Ömer'in de kâif olduğu rivayet edilmiştir. İz takibi ile, benzerliklerle meşgul olup yorum yapma işine kıyafet denir. Bu sahada yazılan eserlere Osmanlılar döneminde kıyafetname denmiştir.

2- *Mücezziz el-Müdlici* kâifti. Cahiliye devrinde savaşlarda esir ettiği kimselerin alnını çizip salıverdiği için *Mücezziz* denmiştir.

3- Hadis, muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerin açıklamalarına göre, *Üsame İbnu Zeyd* koyu siyahi idi. Baba Zeyd ise pamuktan da beyazdı. *Üsame*'nin annesi *Ümmü Eymen* de siyahi idi. *Üsame* ile babası *Zeyd* arasındaki renk farklılığı sebebiyle bazı dedikodular vardı. *Resulullah* bu durumdan üzülmekteydi. Bir gün, *Mücezziz el-Müdlici, Resulullah*'ın yanına girer. O sırada Zeyd ve Üsame bir kadife örtü altında yatmaktaydılar. Örtü baş taraflarını örtse de ayakları açıktaydı. *Mücezziz,* onları tanımadan: "Bu ayaklar (renk farkına rağmen) birbirlerine çok benziyorlar. Sakın birbirlerinden hasıl olmasınlar?" diyerek aralarında kan karabeti bulunacağı hususunda kanaat beyan etti.

O devirde sözlerine itibar edilen kâiflerden birinin bu teşhisi, *Resulullah*'ı ziyadesiyle memnun eder. Hadisin kaydedilen veçhinde bu memnuniyetin derecesi ifade edilmiş ise de, bir başka veçhi de burada kayda değer. Buna göre Resulullah Hz. Aişe'ye gelince: ألم تسمعي ما قال المدلجي لزيد وأسامة ورأى أقدامهما وقال إن بعض هذه الأقدام لمن بعض *"el-Müdlici'nin Zeyd ve Üsame hakkında ne dediğini işitmedin mi? Onların ayaklarını (yan yana) görünce: "Bu ayakların bazısı diğer bazısından hasıl olmuştur" dedi"* der.

4- Hadisten bazı faideler çıkarılmıştır:

★ Bir kimsenin yüzü görülmeden hakkında şehadette bulunulabilir.

★ Kişinin oğlu ile birlikte bir örtü altında yatması caizdir.

★ Töhmet olmama halinde, şahidlik talep edilmeden şehadette bulunan kimsenin şehadeti kabul edilebilir.

★ Hevadan selamet halinde, hakim, ihtilaflı meselede hak ortaya çıkınca sevinç izhar edebilir, caizdir.

★ Kâiflerin beyanıyla amel edilebilir.

5322 ٢- وعن سُلَيْمَان بن يسار قال: [كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يُلِيطُ أَوْلاَدَ الْجَاهِلِيَّةِ بِمَنِ ادَّعَاهُمْ فِي الإِسْلاَمِ. فَأَتَى رَجُلاَنِ: كِلاَهُمَا يَدَّعِي وَلَدَ امْرَأَةٍ. فَدَعَا عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَائِفاً، فَنَظَرَ إِلَيْهِمَا. فَقَالَ: لَقَدِ اشْتَرَكَا فِيهِ: فَضَرَبَهُ عُمَرُ بِالدِّرَّةِ. فَقَالَ: مَا يُدْرِيكَ؟ ثُمَّ دَعَا الْمَرْأَةَ؛ فَقَالَ: أَخْبِرِينِي بِخَبَرِكِ. فَقَالَتْ: كَانَ هذَا، تَعْنِي أَحَدَ الرَّجُلَيْنِ، يَأْتِيهَا وَهِيَ فِي إِبِلٍ أَهْلِهَا، وَلاَ يُفَارِقُهَا حَتَّى يَظُنَّ وَتَظُنَّ أَنْ قَدِ اسْتَمَرَّ بِهَا الْحَمْلُ ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهَا، فَهُرِيقَتْ عَلَيْهَا الدِّمَاءُ. ثُمَّ خَلَفَهُ الآخَرُ فَلاَ أَدْرِي مِنْ أَيِّهِمَا هُوَ؟ فَكَبَّرَ الْقَائِفُ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ لِلْغُلاَمِ: وَالِ أَيَّهُمَا شِئْتَ].

أخرجه مالك.

2. (5322)- *Süleyman İbnu Yesar* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), İslam döneminde neseb iddiasında bulunanları cahiliye doğumlulara ilhak ediyordu. (Bir gün) iki kişi geldi. Her ikisi de, bir kadının çocuğunun kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Hz. Ömer, bir kâif çağırdı. Kâif adamlara baktı. Sonra:

"Her ikisinin de çocukta iştirakleri var!" dedi. Hz. Ömer bu söz üzerine elindeki değneği kâife indirdi ve:

"Nereden biliyorsun?" dedi. Sonra kadını çağırıp:

"Bana haberini söyle!" emretti. Kadın, iki adamdan birini kastederek:

"Şu var ya, dedi ben ailemin devesini güderken bana gelirdi ve benden ayrılmazdı. O da ben de hamilelik başladı zannettik. Sonra o benden ayrıldı. Arkadan kan aktı (adet gördüm). Sonra da onun yerini diğeri aldı (bana temasta bulundu). Çocuğun hangisinden olduğunu bilmiyorum!" dedi. Kâif bu cevabı işitince tekbir getirdi. Hz. Ömer çocuğa dönerek:

" Hangisini dilersen onu vekil kıl!" dedi." [Muvatta, Akdiye 22, (2, 740).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, doğduğu yatak belli olmayan kimseler için neseb iddia eden çıktığı takdirde, bu iddiayı resmen ikrar edip neseb tescili yaptığını göstermektedir. Burada şu noktanın belirtilmesinde gerek var: Hz. Ömer'in bu tutumu cahiliye devrinden intikal eden nesebi belli olmayan çocuklar içindi. Cahiliye devrindeki pek çok doğumlar bu şekildeydi. İslam devrinde doğan çocuklara bunu yapmak mümkün değildir. Çünkü İslam, zina mahsulü doğumlara neseb tanımaz, böylesi çocukları "o çocuk bendendir!" iddiasında bulunanlara ilhak etmez.

el-Baci'ye göre, Hz. Ömer'in kâife vuruş sebebi, onun sözüne itibar etmemesi değil, insanın yaratılışında iki erkeğin suyunun birleşmeyeceği hususundaki kanaatidir. Zira, ayet-i kerime bu hususta açıktır: انا خلقناكم من ذكر وانثى **"Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık!"** (Hucurat 13). Yani insanın yaratılışında iki erkek mevzubahis değildir, bir erkekle bir kadın mevzubahistir. Kâiflere itibar etmeyenlerin, Hz. Ömer'in vurmasını, onun sözüne değer vermemekle yorumladıklarını belirten el-Baci, bu görüşe katılmaz ve: "Hz. Ömer'in kâiflerin sözüne dayanarak verdiği hükümler, izah gerektirmeyecek kadar meşhur bir husustur" der ve ilave eder: "Görmez misin, bu rivayette de kâifin sözünü esas alarak, oğlana "Hangisini istersen onu vekil kıl!" diye hükmetmiştir."

İmam Malik de, bu durumda, büluğa erdiği zaman, dilediğini veli seçmede çocuğu muhayyer bırakmıştır. İbnu'l-Kasım, her ikisinin de velayetinin caiz olacağına, çocuğun, ikisine ait olacağına hükmetmiştir.

5323 ٣- وعن أبي عثمان النّهدي قال: [سمعتُ سعْدَ بنَ أبي وقّاصٍ رضيَ اللهُ عنه يقولُ: قال رسُولُ الله ﷺ: مَنِ ادّعى أباً في الإسْلامِ غيرَ أبيـــه، وهو يعلَمُ أنّه غيرُ أبيه، فالْجنّةُ عليْه حرامٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (5323)- *Ebu Osman en-Nehdi* anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh)'ı dinledim. Demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'da bir kimse asıl baba varken bir başkasının babası olduğunu söylerse ve bu iddiasını da o kimsenin babası olmadığını bilerek yaparsa, cennet ona haramdır." [Buhârî, Feraiz 29, Megazî 56; Müslim, İman 114, (63); Ebu Davud, Edeb 119, (5113).]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde, evlat edinme vardı. Bir kimse, birini evlat edinecek olsa, bu çocuk, hakiki evlad manasını, örfen, hukuken kazanırdı. İslam bunu ayet ve hadislerle yasaklamış, intisabda kan bağını esas almıştır. Mesela bir ayet mealen şöyle: **"Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşlerinizdir ve dostlarınızdır. Bu hususta unutarak veya bilmeyerek yaptığınız hatadan dolayı sizin için bir günah yoktur; siz ancak kasten yaptıklarınızdan mesulsünüz"** (Ahzab 5).

Bundan önceki ayet, daha sarih olarak evlatlıkların hakiki evlat kılınmadığını belirtmiştir: **"Allah... evlatlıklarınızı, oğullarınız hükmünde kılmamıştır. Bunlar sizin ağzınızdaki manasız bir sözden ibarettir"** (Ahzab 4).

Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, cahiliye örfünü devam ettirerek, bile bile kendini bir başkasına nisbet eden, yabancıyı baba gösteren bir kimsenin cennete giremeyeceğini belirtmektedir. Hadisin Buhari'de ve başka kaynaklarda yer alan diğer vecihlerinde bu davranış Allah'a küfür olarak ifade edilmiştir: وَمَنْ ادَّعَى لِغَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ كَفَرَ بِاللهِ "Bu davranıştan zecreden hadisler çoktur. Birinde de şöyle buyrulmuştur: لاَ تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ فَهُوَ كُفْرٌ رَبِّكُمْ *"Babalarınızdan nefret etmeyin. Bu Rabbinize karşı bir küfr(an-ı nimet)dir."*

Hemen belirtelim ki, ulema, buradaki küfr ile ebedî cehennem gerektiren "hakiki küfr"ün kastedilmediğini, daha çok küfran-ı nimetin kastedildiğini belirtirler. Bazı şarihler de: "Bu davranışa "küfür" ıtlak olunmasının sebebi, Allah'a karşı bir kizb (yalan) olmasındandır. Zira bu sözüyle kul, sanki: "Allah beni falan kimsenin suyundan yaratmıştır ama bu böyle değildir. Çünkü O, beni başkasından yaratmıştır" demiş olmaktadır" diye yorumlamışlardır.

İbnu Battal, asıl babası herkesçe bilindiği halde, galat olarak bir başka kimseye nisbet edilmekle şöhret kazanmış kimselerin, bu ayet ve hadislerde ifade edilen vaide (yani tehdide) girmediklerini belirtir ve Mikdad İbnu'l-Esved'i misal verir. Cahiliye devrinde ayıplanmayan bu çeşit tesmiye sebebiyle, hakiki babasının ismi *Amr İbnu Sa'lebe* olan *Mikdad,* kendisini evlat edinmiş olan *el-Esved İbnu Abdi Yegus'a* nisbet

edilmekle meşhur olmuş ve herkes onu Mikdad İbnu'l-Esved diye tanımıştır. Öyleyse onu bu meşhur nisbetiyle tesmiye, bir nevi tarif maksadına yönelmektedir. Nesebe nisbet gayesi gütmemektedir. Öyleyse bunda bir vebal ve bir günah mevzubahis değildir.

Yeri gelmişken şu hususu da belirtelim: Sahih hadislerde gelen ابن اخت القوم من انفسهم *"Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu kendi nefislerindendir"*, مولى القوم من انفسهم *"Bir kavmin azadlısı kendilerindendir"* gibi hadislerde ifade edilen nisbetteki murad şefkat, iyilik, sıla-i rahm ve yardımlaşmadır. Bu içtimâî vazifeler yönüyle yeğenler, azadlılar birbirlerinden sayılmış, aynı içtimâî bütünlüğün parçası ve devamı addedilmiştir. Zira insan gerçek şahsiyetini bulmada içtimâî çevreye muhtaçtır. Akrabalar, dostlar, aralarında şu veya bu şekilde hukuk teessüs etmiş kimseler insanın içtimâî çevrisini teşkil eder. Kaydettiğimiz son iki hadis ve benzerlerinde Aleyhissalâtu vesselâm bu beşerî ihtiyacı ifade buyurmuştur.

5324 ٤ – وعن ابى هريرة رَضِيَ الله عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ الْمُلاعَنَةِ: أيُّمَا امْرَأةٍ أدْخَلَتْ عَلَـى قَوْمٍ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ فَلَـيْسَتْ مِنَ الله فـي شَيْءٍ، وَلَنْ يُدْخِلَهَا الله الْجَنَّةَ، وَأيُّمَا رَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إلَيْهِ احْتَجَبَ الله عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفَضَحَهُ عَلَى رُؤُسِ الأوَّلِينَ وَالآخِرِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (5324)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mülâane (lanetleşerek boşanma) ayeti indiği zaman şöyle buyurdular:

"Hangi kadın, bir kavme, onlardan olmayanı dahil edecek olursa, hiç bir hususta Allah'la irtibatı kalmamıştır. Artık Allah onu asla cennete koymayacaktır. Hangi erkek de göre göre evladını inkar ederse, Allah kıyamet günü onunla kendi arasına perde koyar ve herifi öncekilerin ve sonrakilerin önünde rezil rüsvay eder." [Ebu Davud, Talak 29, (2263); Nesâî, Talak 47, (6, 179).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir başka erkekten gayr-ı meşru surette aldığı çocuğu kocasına nisbet etmek suretiyle, o aileye dahil eden kadını tehdid etmektedir. Bu kadın için Allah'tan hiçbir surette af, mağfiret, lütuf, ikram gelmeyeceği, o kadınla Allah arasında hiçbir Rab-kul bağlantısının kal-

mayacağı, Cenab-ı Hakk'ın sanki *"O bütün işlerinde artık Allah'tan beridir"* demiş olduğunu belirtmektedir. İnanan kişi için bundan daha büyük hüsran olur mu? Önündeki ebed yolculuğunda O'nun rahmetinden mahrum kalmak ne demektir? Rabbimizden bu hallere düşürmemesini niyaz ederiz.

Resulullah, bu tehditten sonra onun tabii neticesini ifade buyurmuştur: "Allah onu asla cennete koymayacaktır."

2- Hadisin ikinci kısmında, bile bile evladını inkar eden babanın durumu mevzubahis edilmektedir: Allah'ın onunla kendisi arasında perde koyması yani ona hiçbir rahmet ulaştırmaması ve onu bütün insanların önünde rezil rüsvay etmesi.. Alimler, gerek ayet ve gerekse hadiste cehennemle tehdid edilerek yasaklanan amellerin haram olduğu hükmünü çıkarırlar. Öyleyse kadının aileye yabancıyı sokmak, erkeğin bile bile evladını inkar etmek suretiyle neseb meselesinde işledikleri cinayetler, din açısından son derece ciddi amelleri ifade etmektedir ki, basit bir yasaklama suretiyle değil, şiddetli zecri ifade eden ağır tehditlerle nazar-ı dikkate arzedilmiştir.

Münavi bu babta birçok hadisin geldiğini belirtir.

3- Hadiste baba için: وَهُوَ يَنْظُرُ إلَيْهِ "...oğluna bakar olduğu halde" ifadesiyle "kendi oğlu olduğunu bildiği halde" denmek istenmiştir. Bu ifadeyi "göre göre" diye çevirdik.

5325 ٥ - وعن عَمْرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَضَى رَسُولُ الله ﷺ أنَّ كُلَّ مُسْتَلْحَقٍ اسْتُلْحِقَ بَعْدَ أبِيهِ الّذِى يُدّعَي لَهُ ادَّعَاهُ وَرَثَتُهُ، فَقَضَى أنَّ كُلَّ مَنْ كَانَ مِنْ أمَــــةٍ يَمْلِكُهَا يَوْمَ أصَابَهَا فَقَدْ لَحِقَ بِمَنِ اسْتَلْحَقَهُ، وَلَيْسَ لَهُ مِمَّا قُسِمَ قَبْلَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ شَيْءٌ، وَمَا أدْرَكَ مِنْ مِيرَاثٍ لَمْ يُقْسَمْ فَلَهُ نَصِيبُهُ، وَلاَ يُلْحَقُ إذَا كَانَ أبُوهُ الّذِى يُدْعَى لَهُ أنْكَرَهُ، وَإنْ كَانَ مِنْ أمَةٍ لَمْ يَمْلِكْهَا أوْ مِنْ حُرَّةٍ عَاهَرَ بِهَا فَــإنَّهُ لاَ يَلْحَقُ بِهِ وَلاَ يَرِثُهُ. وَإنْ كَانَ الّذِى يُدّعَى لَهُ هُوَ ادَّعَاهُ فَهُوَ وَلَدُ زِنْيَــةٍ مِنْ حُرَّةٍ كَانَتْ أوْ أمَةٍ]. أخرجه أبو داود.

قال: الخطابى: هذه أحكام وقعت في أول زمان الشريعة، وفي ظاهر لفظ الحديث تعقد وإشكال. وتحريره، وبيانه: أن أهل الجاهلية كان لهم إماء يبغين، أى يزنين، ويلم بهن ساداتهن

ولا يجتنبونهن فإذا اتت منهن واحدة بولد، وقد وطئها السيد وغيره بالزنا وادّعياه، فحكم به ﷺ لسيدها لأنها فراش له كالحرة ونفاه عن الزاني. فإن دعى للزنى مدة حياة السيد ولم يدعه السيد في حياته ولم ينكره ثم ادعاه ورثته من بعده واستلحقوه لحق به، ولا يرث أباه ولا يشارك أخوته الذين استلحقوه فيما اقتسموه من ميراث أبيهم قبل الاستلحاق. وإن أدرك ميراثاً لم يقسم حتى ثبت نسبه بالاستلحاق شاركهم فيه أسوة من يساويه في النسب منهم، وأن مات من إخوته أحد ولم يخلف من يحجبه من الميراث ورثه، إن أنكر سيد الأمة الحمل ولم يدّعه فإنه لا يلحق به، وليس لورثته استلحاقه بعد موته.

5. (5325)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* varisler tarafından babaya nisbeti talep edilip de, (hayatında inkar etmediği için) babanın ölümünden sonra nesebe dahil edilen bu çocuğun o babanın cima yaptığı gün mülkünde bulunan cariyelerden doğmuş olması halinde, varislere ilhak edilmesine; ancak çocuğa, bu ilhaktan önce taksim edilen mirastan herhangi bir payın geçmeyeceğine; fakat taksim edilmeyen mirastan pay alacağına; çocuğun kendisine nisbet edildiği baba, şayet ölmezden önce çocuğun kendisinden olduğunu inkar etmişse, bu çocuğun o babaya ilhak edilemeyeceğine; eğer çocuk mülkünde olmayan bir cariyeden veya kendisiyle zina yaptığı bir hür kadından ise, bu çocuğun da o babaya ilhak edilmeyeceğine ve o babaya varis olamayacağına, -hatta çocuk kendisine nisbet edilen şahsın bizzat kendisi, onun hür veya köle kadından edindiği veled-i zinası olduğunu itiraf etse bile- o çocuğun varis olamayacağına hükmetti." [Ebu Davud, Talak 30, (2265, 2266).]

AÇIKLAMA:

Hadisin tercümesini aslına muvafık surette yaptığımız için, mana biraz karışık ve hatta mübhem ise de, *Hattâbi*'den kaydedeceğimiz açıklama, hadiste ifade edilen hükümleri daha net olarak anlamamıza imkan verecektir. Der ki:

"Bu hükümler İslam'ın ilk başlarında cahiliye ile İslam'a geçiş döneminde vaki olmuştur. Hadis metninin zahirinde bazı tıkanıklık ve zorluklar var. Açıklaması şöyledir: "Cahiliye hakkında, Nur suresinin 33. ayetinde de temas edildiği üzere zina yaparak gelir sağlayan cariyeler vardı. Böylesi cariyelere efendileri de temasta bulunurlar, (neseb karışır endişesiyle) temastan kaçınmazlardı. Bu cariyelerden yani hem efendisi-

nin, hem de zina suretiyle bir başkasının temasta bulunduğu cariyelerden biri bir çocuk dünyaya getirince, her iki şahıs da "çocuk benimdir" diye neseb iddiasında bulunacak olsalar, Resulullah çocuğun efendisine ait olacağına hükmetmiştir. Çünkü kadın, efendinin firaşıdır, tıpkı hür kadın gibi, çocuğun zaniye ait olması hadiste reddedilmiş olmaktadır.

Eğer zani, efendinin hayatta olduğu sıralarda bu iddiada bulunmuş olduğu halde, efendinin "çocuk bendendir" diye bir iddiası görülmediği ve zaniyi "çocuk senden değil" diye inkarı duyulmadığı takdirde, efendinin varisleri, efendinin ölümünden sonra çocuğu "babamızdan" diye kendi neseblerine ilhak etmek isteseler, ilhak edebilirler, bu durumda çocuk, babasına varis olamaz. Yani kendisini nesebe ilhak etmiş bulunan kardeşlerine, bu ilhaktan önce vaki olmuş bulunan miras taksiminde iştirak edemez. Eğer ilhak yoluyla sübut bulan nesebe kadar taksim edilmemiş mirasa yetişirse, bu mirasa kardeşlerine, diğerlerinden biri gibi eşit haklarla iştirak eder. Kardeşlerinden biri ölse, buna mirasın geçmesini engelleyen bir varis bırakmadı ise ona da varis olur. Eğer, kölenin efendisi çocuğun kendinden olduğunu inkar etmiş, çocuğun talibi olmamış ise bu çocuk, varis olamaz. Efendi sağlığında inkar ettiği takdirde, ölümünden sonra çocuğun varisleri de nesebe ilhak edemezler. Bu söylenenin benzeri, *Abd İbnu Zem'a* ve *Sa'd İbnu Malik*'in hikâyesinde geçmiştir. Bunlar İbnu Ümmi Zem'a hakkında iddiada bulunmuştur. Sa'd: "Kardeşimin oğludur, o bana onun kardeşimin olduğunu vasiyet etmiştir" demiş. Abd İbnu Zem'a: "O kardeşimdir, babamın yatağında doğdu" demiştir. Meseleyi Resulullah: "Çocuk yatağa aittir" diyerek onun Zem'a'ya ait olduğuna hükmetmiştir." (Bu hâdise daha önce 5319 numarada geçti.)

5326 ٦ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ مَسَاعَاةَ فِي الإسْلاَمِ. مَنْ سَاعَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَدْ لَحِقَ بِعَصَبَتِهِ. وَمَنْ ادَّعَىٰ وَلَداً مِنْ غَيْرِ رِشْدَةٍ فَلاَ يَرِثُ وَلاَ يُورَثُ]. أخرجه أبو داود.

«الْمُسَاعَاةُ» الزنا بالإمَاءِ. و«الرِّشْدَةُ» النكاح الصحيح، ضد الزنية.

6. (5326)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam'da cariye ile zina yoktur. Kim cahiliyede cariye ile zina yapmış ise, (bundan hasıl olan çocuk) asabesine (efendisine=cariyenin efendisine) dahil olur. Kim, meşru nikahdan olmayan bir çocuğun ken-

dine ait olduğunu iddia ederse, ona varis olamaz, kendisine de varis olunamaz." [Ebu Davud, Talak 30, (2264).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen müsâat, en-Nihaye'ye göre, cariye ile yapılan zinadır. Müsâat, dilimizde mevcut olan ve çalışma manasına gelen sa'y ve mesai' den gelir. Cahiliye devrinde, cariyeler, efendilerine belirlenen bir meblağı ödemek zorunda idiler. Cariyeler bunu kazanabilmek için zinaya da yer verirlerdi. İşte cariyelerin bu maksadla yaptıkları zina, sa'y masdarının müfaale babıyla ifade edilirdi. Resulullah "İslam'da müsâat yok" demekle "cariyelerin zinaya teşviki", "onlarla zina yapmak yok" buyurmuş olmaktadır. Önceki hadisleri açıklama sadedinde temas edildiği üzere, Kur'an-ı Kerim'de (Nur 33) cahiliye devrindeki bu çirkin âdete temas edilmiş ve yasaklanmıştır. Öyleyse hiç kimse çıkıp da meşru nikah dışında kalan zina çeşitlerinden birine fetva veremez.

Hadisin devamında, cahiliye devrinde cereyan eden bu çeşit zinadan hasıl olan çocuğun neseb durumu beyan edilmektedir: Çocuk cariyeye ve dolayısıyla cariyenin efendisine aittir.

İster köle, ister hür kadından olsun, meşru nikahla hasıl olmayan çocuğun varis olamayacağı, çocuğa da varis olunamayacağı daha önce de ifade edildi.

5327 ٧- وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْيَمَنِ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَـقَالَ: إنَّ ثَلاثَةَ نَفَرٍ أتَوْا عَليّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه يَخْتَصِمُونَ إلَيْهِ فِي وَلَدٍ قَدْ وَقَعُوا عَلى امْرَأةٍ فِي طُهْرٍ وَاحِدٍ. فَقَالَ لاثْنَيْنِ مِنْهُمْ: طِيبَـا بِالْوَلَدِ لِهـذَا، فَغَلَيَا. ثُمَّ قَالَ لاثْنَيْنِ مِنْهُمْ: طِيبَـا بِالْوَلَدِ لِهـذَا، فَغَلَيَا. فَـقَالَ: أنْتُمْ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ، إنِّى مُقْرِعٌ بَيْنَكُمْ فَمَنْ قُرِعَ أصَابَتْهُ الْقُرْعَةُ فَلَهُ الْوَلَدُ، وَعَلَيْهِ لِصَاحِبَيْهِ ثُلُثَا الـــدِّيَةِ. فَأقْرَعَ بَيْنَهُم فَجَعَلَهُ لِمَنْ قُرِعَ أصَابَتْهُ الْقُرْعَةُ. فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى بَدَتْ أضْرَاسُهُ أوْ نَوَاجِذُهُ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

« التَّشَاكُس » الاختلاف والافتراق.

7. (5327)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yemen'den bir zat Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Üç kişi Hz. Ali'ye gelip, tek bir tuhur zamanı içerisinde cimada bulundukları bir kadından doğan bir çocuk hakkındaki ihtilaflarını arzettiler. Hz. Ali ikisine:

"Çocuk şu üçüncüye mübarek olsun!" dedi. Bunun üzerine diğer ikisi feveran ettiler (olmaz böyle hüküm diye çıkıştılar). Hz. Ali bunun üzerine:

"Siz, ihtilaflı ortaklarsınız. Ben aranızda kur'a çekeceğim. Kime çıkarsa çocuk onundur. Diğer iki arkadaşına da bir diyetin üçte ikisini ödeyecektir!" dedi ve aralarında kur'a çekti ve çocuk kime çıktı ise ona verdi.

(Adamın bu anlattıklarına) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, azı dişleri -veya kesici dişleri- görülünceye kadar güldü." [Ebu Davud, Talak 32, (2270); Nesâî, Talak 50, (6, 182, 184).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, çocuğun birden fazla babaya nisbet edilip ilhak edilemeyeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, çocuk meselesinde dahi kur'aya başvurabileceği anlaşılmaktadır. Esasen kur'a şeriatımızda birçok ihtilaflı meselelerde bir çözüm yolu olarak benimsenmiştir. Köle azadında iki ve daha fazla sayıda kimsenin bir şeyi eşit değerde beyyinelerle taleb etmeleri halinde, sefere çıkarken beraberine alacağı kadını tefrikte, mirasların taksim edilip hisselerin dağıtımında.. Bazı alimler bu söylenenlerin hepsinde kur'aya cevaz verirken bazıları bir kısmında tecviz etmiş, bazılarında etmemiştir. Kur'aya başvurma işine Kur'an-ı Kerim'de de örnek görülmektedir (Al-i İmran 44).

2- Üçte iki diyet demek, kıymetin üçte ikisi demektir. Bundan da maksad annenin kıymetidir. Çünkü, böylece anne temas ettiği günden itibaren kendisine (kur'a çıkana) intikal etmiş olmaktadır.

3- Bazı alimler, bu hadisin zahirini, çocuk ihtilaflarının çözümünde esas kabul etmiştir. *İshak İbnu Rahuye* bunlardandır. İmam Şafii de kavl-i kadiminde bu görüştedir. Bazıları da bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

5328 ٨ـ وعن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ تَوَلَّى قَوْماً بِغَيْرِ إذْنِ مَوَالِيهِ فعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ، لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« العدل » الفريضة او الفدية. و« الصرف » النافلة او التوبة.

8. (5328)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse kendini azad edenlerin izni olmadan bir kavmi veli ittihaz ederse, Allah'ın, meleklerin [ve bütün insanların] laneti üzerine olsun. Allah ondan ne bir farz ne de bir nafile kabul eder." [Müslim, Itk 19, (1508); Ebu Davud, Edeb 119, (5114).]

AÇIKLAMA:

1- Azad edilen köle ile azad eden arasında, aynen neseb gibi muvalat denen bir bağ vardır. Bu bağ hukuki yükümlülük getirir. Köle ölse, eski efendisi veya varisleri ona varis olur. Köle, diyeti gerektiren bir cinayet işlese, eski efendileri ödenmesine iştirak ederler. Bu velayet hakkı satılamaz, devredilemez. Sadedinde olduğumuz hadiste bunu satacak olan azatlının maruz kalacağı akibet belirtilmektedir: Allah ve mahlukatın laneti.

Gerçi hadis "azad eden efendisinin izni"yle kayıtlıyor gözükmektedir. Yani eski efendisinden izin alarak, yeni bir muvalat akdi yaptığı takdirde bu, caiz gözükmektedir. Hadisi böyle anlayıp, velayetin satılabileceği söylenmiştir. Ancak cumhur hadisi böyle anlamamış, buradan mefhum-u muhalifle amel edilebilir hükmü çıkmaz demiştir. Bunlara göre Kur'an' da geçen: **"Evlerinizdeki üvey kızlarınızla evlenmek de haram kılınmıştır"** (Nisa 23) veya **"Çocuklarınızı açlık sebebiyle öldürmeyin"** (İsra 31) ayetlerinden de mefhum-u muhalifle amel hükmü çıkmaz. Yani, "Üvey kızlarınız evlerinizde değilse onlarla evlenebilirsiniz" veya "açlık korkusu yoksa çocuklarınızı öldürebilirsiniz" şeklindeki mana-yı muhalifle amel edilir manası çıkmaz. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadisi de bu grupta mütalaa eden cumhur, hadisin mana-yı muhalifi muteber değildir, amel edilemez demiş ve velanın azad edenin izniyle başkasına devredilemeyeceğini söylemiştir.

2- Hadiste farz diye tercüme ettiğimiz *adl* kelimesi fidye diye anlaşılmıştır. Keza nafile diye tercüme ettiğimiz sarf kelimesi de tevbe diye de anlaşılmıştır. Şu halde velayı azad edenden başka birine devreden, satan bir kimsenin Allah ne farzını ne fidyesini ne nafilesini ne de tevbesini kabul etmeyecektir.

5329 ٩ – وعن عبدُ الْحَميدِ بن جَعفر قال: [أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي رَافِعِ بْنِ سِنَانٍ رَضِيَ
اللّٰهُ عنه أَنَّهُ أَسْلَمَ وَأَبَتِ امْرَأَتُهُ أَنْ تُسْلِمَ، وَقَالَتِ: ابْنَتِي؛ وَهِيَ فَطِيمٌ، وَقَـالَ رَافِعٌ:

ابْنَتي. فَقَالَ لهَا ﷺ: اقْعُدي نَاحيَةً، وَأَقْعَدَ الصَّبيَّةَ بينَهُمَا، ثُمَّ قَالَ: ادْعُوهَا، فَمَالَتِ الصَّبيَّةُ الى أُمِّهَا. فقَالَ ﷺ: اللَّهُمَّ اهْدِهَا، فَمَالَتْ الى أَبيهَا فأَخَذَهَا].

أخرجه أبو داود والنسائي؛ وعنده ابن: بدل البنت.

9. (5329)- *Abdulhamid İbnu Ca'fer* anlatıyor: "Babamın dedem Rafi' İbnu Sinan (radıyallahu anh)'dan anlattığına göre dedem Rafi' Müslüman olmuş, fakat hanımı Müslüman olmamakta direnmiş ve [(iş ayrılma noktasına gelince) kadın *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gelerek:] "Kızım benimdir, sütten de kesilmiştir" demiştir. Rafi' de: "Kızım benimdir" demiştir. [Resulullah Rafi'e: "Sen bir köşeye otur!]" kadına da: "Sen de bir köşeye otur!" der. Çocuğu da ikisinin arasına oturtur. Sonra kadına ve erkeğe: "Çocukları kendinize çağırın!" buyurur. Çağırırlar, Çocuk annesine meyleder. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allahım ona doğruyu göster!"* diye dua eder. Bunun üzerine kız babasına yönelir. Baba böylece çocuğu alır." [Ebu Davud, Talak 26, (2244); Nesâî, Talak 52, (6, 185).]

AÇIKLAMA:

Hadis, boşanma halinde çocukların anne veya babadan hangisine verileceği hususuna temas etmektedir. *Hattâbi* der ki: "Bu hadiste, çocuk kâfirle Müslüman arasında ise Müslümanın çocuğa ehak olduğu beyan edilmektedir." *Şafii* de bu görüştedir. Ashab-ı rey ise: "Boşanan iki eşten zevce zımmıyye ise, anne çocuğa, bekar kaldıkça ehaktır. Bu hususta müslime veya zımmiyye arasında fark yoktur" demiştir.

Bu mevzu üzerine gelen bir kısım teferruat hidane ile ilgili bahiste geçti.

LAKİT BÖLÜMÜ

5330 ١– عن سُنَيْن أبي جميلةَ السُّلَمِي: [أنَّهُ وجدَ منبوذاً في عَهْدِ عُمرَ رضِيَ اللهُ عنْه، قـال: فجَاءَ عُمرُ، فلمَّا رآني قالَ: عَسىٰ الغُوَيرُ أبْؤُساً. ما حَمَلَكَ على أخْذِ هذه النَّسَمَةِ؟ قُلْتُ: وجَدْتُها ضائعةً فأخذْتُها، وكأنَّهُ اتَّهمَني. فقَالَ عَرِيفي: يَا أميرَ المُؤمنينَ، إنَّهُ رجُلٌ صالحٌ. فقَالَ عُمرُ: أكَذلكَ؟ قَال: نَعَمْ. فقَالَ اذْهَبْ بِهِ فهُوَ حُرٌّ، وعلَيْنَا نفقَتُه]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: « وولاؤُهُ للمُسْلمين يرِثُونه ويعقِلُونَ عنهُ ». أخرجه البخاري في ترجمة باب.

« المنبوذُ » الطفل الذي تلقيه أمه عند ولادته في الأرض لا يعرف أبواه.

ومعنى قوله: « عَسىٰ الغُوَيرُ أبْؤُساً » أي عسى باطن أمرك رديئاً لأنه اتهمه أن يكون صاحبه.

1. (5330)- *Süneyn Ebu Cemile es-Sülemi*'nin anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında atılmış bir çocuk bulunmuştur. (Hadiseyi işiten) Ömer yanına gelir ve onu görünce:

"Bu işte bir bit yeniği olabilir. Bu yavruyu niye aldın?" der. Süneyn de: "Bunu helake maruz buldum, o yüzden (kurtarmak için) aldım!" der. Ve Hz. Ömer'in tavrından kendisini itham ediyor anlar. Ancak (Ömer'in) arifi:

"Ey mü'minlerin emiri, bu salih bir kimsedir" (diyerek lehinde tezkiyede bulunur. Bunun üzerine) Hz. Ömer:

"Öyle mi?" der. Arif te'yiden: "Evet!" deyince Hz. Ömer: "Götür onu! O hürdür [velası sanadır] nafakası da bizim üzerimizedir!" der."[Muvatta, Akdiye 19, (2, 738).]

Rezin şu ilavede bulunmuştur: *"Onun velası da Müslümanlara aittir,*

ona varis olurlar, hin-i hacette onun diyetini öderler." [Buhârî, bu ziyadeyi bir babta bab başlığı olarak senedsiz şekilde kaydetmiştir (Şehadat 16).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Muvatta'daki aslında çocuğu bulan Süneyn, çocuğu Hz. Ömer'e götürür.

Bir rivayette *Hz. Ömer*'in Süneyn hakkındaki ithamkâr tavrı, çocuğun kendinin olması zannından ileri gelmektedir. Yani çocuk kendisinindir, fakat devletten buluntu nafakası almak maksadıyla bulunmuş çocuk olarak göstermiş olabilir zannına kapılır.

el-Bacî, bu ithamkâr tavrı, *Hz. Ömer*'in, bazı açıkgözlerin, devletten buluntu nafakası almak ve onların muvalatını elde etmek üzere, atılmamış olan çocukları da kapıp atılmış diye getirmeye kalkacaklarından korktuğu için ızhar etmiş olabileceğini söyler. *İbnu Abdilberr* de Hz. Ömer'in ithamkâr tavrının adamın, çocuğa veli olmak, ona tahsis edilecek parayı alıp istediği gibi kullanmak düşüncesiyle hareket etmiş zannına düşmesiyle izah eder. *Hz. Ömer*'in "adamı, kadınla zina yapıp, doğan çocuğa da buluntu süsü vermekle itham ettiğini" söyleyen de olmuştur. Ancak İbnu Hacer, bunun çok uzak bir ihtimal olduğunu söyler.

En doğrusu, *Hz. Ömer*'in buluntu çocuk hakkında bir tahkikatta bulunup rapor tutma prensibini tesis etmek gayesini güttüğünü söylemek olmalıdır. Nerede buldu, nasıl buldu, bulanın durumu nedir, çocuğa bakmaya ve terbiye etmeye ehil midir?

Hz. Ömer bu hususlarda gerekli bilgileri aldıktan sonra, çocuğu bulana teslim edip hukuki durumları esasa bağlar:

1) Nafaka devlete aittir.

2) Vela hakkı ona bakacak olana attir.

3) Buluntu çocuklar hürdür, köleleştirilemez, satılamaz. Hz. Ömer' in meseleye bir soruşturma sistemi vazetmeye çalıştığını, hadiseyi daha teferruatlı olarak aksettiren rivayetlerden de anlamaktayız. Zürkâni'nin kaydettiği bir veçhinde, çocuğu bulan kimsenin ankete verdiği cevap meyanında: "Zayi olmaya maruz bir çocuk bulmuştum. Almadığım takdirde, ziyan olmasından ve Allah'ın beni bundan sorumlu tutmasından korktum.." sözleri de yer alır.

2- *İbnu Abdilberr,* "Buluntu hür olduğu için, kimsenin onun üzerinde vela hakkı olmaması gerekir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm إنَّما الوَلاَءُ لِمَنْ أعْتَقَ

"*Vela hakkı azad edene aittir*" buyurmuştur" der imam Malik de: "Buluntu hürdür" velası Müslümanlar üzerinedir. Onlar ona varis olurlar ve diyetini öderler" demiştir. el-Baci der ki: "Hadis sahihtir. Ancak lafzı te'vile açıktır. Bulan kimse onun terbiyesini ve işlerini yürütmeyi üzerine almayı istemiş olabilir. Zira çocuğu bulan, buna bir başkasından ehaktır. Eğer biri çocuğu elinden alacak olsa, bulana iade edilir. Yeter ki terbiyesini yapacak güçte olsun. Bu iki kişi eşit güçte veya durumda olsalar yine bulan, alma hakkında önceliklidir. Ancak, bulanın yanında ziyana uğrayacağından korkulursa o zaman ikincisi almaya ehak olur. Fakat birincinin yanında çokça kalmış, zarar da görmemişse, yine haklılığını korumaya devam eder."

3- *Arif,* halkın ahvalini bilmekle vazifeli memurdur. Hin-i hacette, ilgili makamlara ve zatlara, insanlar hakkında bilgi verir. Hadiste, arif, kişinin yüzüne karşı senada bulunmaktadır. Aslında bu caiz değilse de "ihtiyaç halinde caiz olur" denmiştir.

Ayrıca, kişi hakkında tezkiye şehadetini burada tek kişi yapmıştır ve Hz. Ömer de bunu makbul addetmiştir. Ulema çoğunluk itibariyle bu hususta tek kişinin şehadetini yeterli görmüştür. Ancak Malikîler ve Şafiîler nezdinde müreccah olanı, şehadette olduğu gibi, tezkiye işinde de iki kişiyi şart koşmaktır. İmam Muhammed de bu görüştedir. Tahavi de bu görüşü benimsemiş ve hatta; "Rivayette, Hz. Ömer'in yanında ariften başka birinin bulunmadığı da sarih değildir" demiştir.

OYUN VE EĞLENCE BÖLÜMÜ

Not: İslam'da oyun ve eğlencenin yeri hakkında, daha önce muhtelif vesilelerle açıklama yaptığımız için burada, tekraren umumi açıklama yapmayacak, sadece Teysiru'l-Vüsul'de yer alan hadislerin tercüme ve gerekli açıklamalarına yer vereceğiz.

5331 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَتْبَعُ حَمَامَةً يَلْعَبُ بِهَا. فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَانَةً]. أخرجه أبو داود.

1. (5331)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adam görmüştü. *"Bir şeytan bir şeytaneyi takip ediyor!"* buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 65, (4940); İbnu Mace, Edeb 44, (3765).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), büyük adamın güvercinle eğlenmesini, boş, faidesiz ve malayani bulduğu için şeytana nisbet etmiştir; kendisine şeytan demiştir. Çünkü faidesiz bir meşguliyetle vakit geçirmektedir. Güvercine de şeytan demiştir. Zira adamı malayani bir meşguliyete çekmiştir, zikrullah, faydalı tefekkür ve müsmir bir iş gibi her çeşit faydalı amelden alıkoymuştur.

Nevevî der ki: "Yavru ve yumurta elde etmek veya yalnızlığa karşı ünsiyet bulmak veya mektup taşıtmak gibi maksadlarla güvercin beslemek caizdir. Hiçbir keraheti yoktur. Fakat uğur çıkarmak maksadıyla onunla meşguliyet ise, sahih görüşe göre mekruhtur. Buna bir de kumar ve benzeri haramlar inzimam ederse, o kimsenin şahidliği reddedilir."

İbnu Hacer gibi birkısım alimler, Enes'in küçük kardeşi Ebu Umayr'

ın kuşla oynamış olmasına dair rivayetleri esas alarak, çocukların kuşla oynamasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir; yeter ki eziyet etmesinler ve atış talimlerinde hedef olarak kullanmasınlar.

5332 ٢ – وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ التَّحرِيشِ بَيْنَ الْبَهَائِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« التَّحْرِيشُ بينَ الْبَهَائِمِ » إغْراءُ بعضها ببعض.

2. (5332)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (dövüştürmek için) hayvanların arasını kızıştırmayı yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 56, (2562); Tirmizî, Cihad 30, (1708, 1709).]

AÇIKLAMA:

Araplar deve, keçi, horoz gibi birkısım hayvanları kızıştırarak dövüştürürlerdi. *Resulullah* bu hareketi, hayvanlara sırf eğlence için elem vermek ve onları boş yere yormaktan başka bir şey sağlamadığı için yasaklamıştır. Bu gibi meşguliyetler, hayvanlara verilen eziyetten başka, insanların zamanlarını da boşa harcamaktır. Halbuki insan, pek yüce maksadlarla yeryüzüne gönderilmiştir. Onun boşa geçireceği zaman yoktur. Hayatının her anından hesap verecektir. Bu sebeple hesabını vermekte zorluk çekeceği meşguliyetleri Resulullah'ın tecviz etmesi, hoş karşılaması mümkün değildir.

5333 ٣ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تَتَّخِذُوا شَيْئاً فِيهِ الرُّوحُ غَرَضاً]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

« الغَرَضُ » الذي يقصد رميه بالسهام من قرطاس وغيره.

3. (5333)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kendisinde ruh olan hiçbir canlıyı (atışlarınıza) hedef ittihaz etmeyin." [Müslim, Sayd 58, (1957); Tirmizî, Sayd 1, (1475); Nesâî, Dahaya 41, (7, 238, 239).]

5334 ٤ – وعن عبدالله بن جعفر بن أبي طالب رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلى نَاسٍ يَرْمُونَ كَبْشاً بِالنَّبلِ، فَكَرِهَ ذلكَ، وَقالَ: لاَ تُمَثِّلُوا بِالْبَهَائِمِ]. أخرجه النسائي.

« التَّمْثِيلُ بِالْحَيَوانِ » هو التشويه كالجدع ونحوه.

4. (5334)- *Abdullah İbnu Cafer İbni Ebi Talib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir keçiyi hedef ittihaz ederek ok atmakta olan bir kalabalığa rastlamıştı. Bu halden hiç hoşlanmadı ve: *"Hayvanlara eziyet vermeyin!"* buyurdu." [Nesâî, Dahaya 42, (7, 239).]

5335 ٥- وعن الشَّرِيد بن سُوَيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ عُصْفُوراً عَبَثاً عَجَّ الى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. يَقُولُ: يَا رَبِّ إنَّ فُلاناً قَتَلَنِي عَبَثاً وَلَمْ يَقْتُلْنِي لِمَنْفَعَةٍ]. أخرجه النسائي.

« العَبَثُ » اللعب.

5. (5335)- *Şerid İbnu Süveyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kim bir kuşu boş yere sırf eğlence olsun diye öldürürse kıyamet günü, o kuş, sesini yükselterek Allah'a şöyle seslenir:

"Ey Rabbim! Falan beni boş yere öldürdü, bir menfaat için öldürmedi." [Nesâî, Dahaya 42, (7, 239).]

5336 ٦- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُقْتَلَ شَيْءٌ مِنَ الدَّوَابِّ صَبْراً]. أخرجه مسلم.

« صَبْرُ الْحيوان على القتلِ » إذ نصبه ليقتله وحبسه على القتل.

6. (5336)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanlardan herhangisi olursa olsun, "sabran" öldürülmesini yasakladı." [Müslim, Sayd 60, (1959).]

AÇIKLAMA:

Sabran öldürme, hayvanı kasd-ı mahsusla bir yere bağlayarak atışa hedef yaparak öldürmektir. Binaenaleyh, canlı hayvan atış talimlerinde hedef olarak kullanılamaz. Bu hayvana eziyet olduğu gibi, hayvan etinin ziyan olmasına da sebep olmaktadır. Zira bazı hadisler, bu çeşit hedef yapılarak öldürülen hayvanın etinin yenilmesini yasaklamıştır. Gerçi ölmezden önce kesildiği takdirde yenebileceğini söyleyen alim de olmuştur. Ancak yemek için hayvan kesmenin hususi adabı var, o adaba uymak esastır. Canlı hayvanı bağlayıp atışlara hedef yapmak, insandaki

merhamet duygularını da zayıflatacağından çok yönlü mahzurları vardır. Resulullah âlemlere rahmet olduğu için, her çeşit merhametsizliğe yasak koymuştur.

5337 ٧- وعن بريدة رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدَشِيرِ فَكَأَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِي دَمِ خِنْزِيرٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (5337)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur." [Müslim, Şi'r 10, (2260); Ebu Davud, Edeb 64, (4939).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde *"...elini domuzun etine ve kanına sokmuş gibidir"* buyrulmuştur. Ulema bu teşbihten maksadın domuz etini yemekle bir kıyaslama yapmak olduğunu söyler. Yani "tavla zarını atmak, domuz eti yemek gibi haramdır" demek olmaktadır. Nitekim İmam Şafii ve cumhur bu hadise dayanarak tavlanın haram olduğuna hükmetmiştir. Satranç hakkında umumiyetle "haram değil" denmiştir. Hanefiler de bu görüşü benimser. Ancak mekruh olduğunda ihtilaf edilmez. *İmam Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* satranca "haram" demiştir. Hatta Malik: "Satranç tavladan da beter ve hayır yapmaktan daha çok oyalayıcıdır" demiştir.

5338 ٨- وعن عائشة رضيَ اللهُ عنها: [أَنَّهَا أَرْسَلَتْ الى قَوْمٍ سُكَّانٍ فِي دَارِهَا عِنْدَهُمْ نَرْدٌ لَئِنْ لَمْ تُخْرِجُوهَا وَإِلاَّ أَخْرَجْتُكُمْ مِنْ دَارِي، وَأَنْكَرَتْ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ]. أخرجه مالك.

8. (5338)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: [Mahallesinde oturan bir ailede tavla bulunduğu haberi kendisine ulaşır. Bunun üzerine onlara:]

"Eğer tavlayı evinizden çıkarmazsanız ben sizi mahallemden çıkaracağım!" diye haber gönderir. Böylece onların tavla bulundurmalarını hoş karşılamadığını ifade eder." [Muvatta, Rü'ya 6, (2, 958).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *dâr* kelimesi, bazı kullanışlarda ev manasına gelir ise de, Arapların eski yerleşme sistemlerinde aynı akrabaların aynı avlu etrafında teşkil ettikleri, çoğu kere birbirine bitişik olarak inşa edilen

meskenler topluluğuna denmektedir. Bugünkü manada *mahalle* kelimesini karşılamaz ise de, bu manada bir mesken grubunu ifade etmeye en yakın kelimemiz mahalle olduğu için böyle tercüme ettik.

2- Hadis, tavlaya "haram" diyen *İmam Malik*'in delillerinden biridir. "Hz. Aişe'nin tavrı, haram olduğundandır" denmiştir.

❑ MÜBAH OYUNLAR

5339 ١ – عن عائشة رَضِيَ الله عَنْها قالت: [كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ رَسُولِ الله ﷺ وَكُنَّ يَأْتِينَنِي صَوَاحِبِي فَيَنْقَمِعْنَ مِنْ رَسُولِ الله ﷺ. وَكَانَ يُسَرِّبُهُنَّ إِلَيَّ فَيَلْعَبْنَ مَعِي]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الانْقِمَاعُ» الاستتار والتغيب.

و«يُسَرِّبُهُن»: أي يبعثهن ويرسلهن إلي.

1. (5339)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bebeklerle oynardım. Arkadaşlarım (da oynamak için) yanıma gelirlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (eve gelince, utanarak) saklanırlardı. Ama *Aleyhissalâtu vesselâm* onları tekrar bana gönderirdi. Beraber oynamaya devam ederdik."[Buhârî, Edeb 81 Müslim, Fedailu's-Sahabe 81; (2440); Ebu Davud, Edeb 62, (4931, 4932).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kız çocuklarının bebeklerle oynamasının caiz olduğuna delil kılınmıştır. Her çeşit put yasağından, bebekler istisna edilmiştir. Cumhurun görüşü budur. Kızlar için bebek ve benzeri oyuncakların satın alınması "küçüklüklerinden itibaren onların ev işlerine ve çocuk bakımına alıştırılmaları için" tecviz edilmiştir. İslam uleması, oyuncakların terbiyevi yönüne, Batılı terbiyecilerden çok önce dikkat çekmiş olmaktadırlar. Ancak şunu da belirtelim: Cumhurun tecvizine rağmen bazı fakihler bu ruhsatın mensuh olduğunu, dolayısıyla bebek ittihazının caiz olmadığını söylemiştir.

5340 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [بَيْنَمَا الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ عِنْدَ رَسُولِ الله ﷺ إِذْ دَخَلَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ الله عَنْه فَأَهْوَى بِيَدِهِ الَى الْحَصْبَاءِ فَحَصَبَهُمْ بِهَا. فَقَالَ ﷺ: دَعْهُمْ يَا عُمَرُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (5340)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Habeşliler, harbeleriyle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında oynarken Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) içeri girdi. Hemen yere eğilip çakıl alarak onlara fırlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ey Ömer! Bırak onları (oynasınlar). Zira onlar Benî Erfide'dirler"* buyurdu." [Buhârî, Cihad 79; Müslim, Iydeyn 22, (893); Nesâî, Iydeyn 35, (3, 196).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Erfide,* Habeşlilerin lakabı veya ecdadlarının adı olduğu söylenmiştir. Habeşli manasına cins isim olduğu da söylenmiştir.

2- Alimler bu hadisten harbe hazırlayıcı mahiyetteki kılınç-kalkan oyunlarını oynamanın cevazını istidlal etmişlerdir.

5341 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِه وَأَنَا أَنْظُرُ الى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّتِي أَسْأَمُهُ فَاقْدِرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ الْحَرِيصَةِ عَلَى اللَّهْوِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (5341)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben mescidde oynayan Habeşlileri seyrederken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beni ridası ile örttüğünü hatırlıyorum. Bu hal ben seyretmekten usanıncaya kadar devam etti. Benim gibi, genç yaşında bir kızın eğlenceye ne kadar düşkün olacağını varın siz takdir edin." [Buhârî, Salat 69, Iydeyn 2, 3, 25, Cihad 81, Menakıb 15, Fezailu'l-Ashab 46, Nikah 82, 114; Müslim, Iydeyn 18, (892); Nesâî, Iydeyn 35, (3, 195).]

5342 ٤– وللنسائي في أخرى عنها قالت: [جَاءَتِ السُّودَانُ يَلْعَبُونَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي يَوْمِ عِيدٍ، فَدَعَانِي ﷺ فَكُنْتُ أُطَّلِعُ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِ عَاتِقِهِ حَتَّى كُنْتُ أَنَا الَّتِي انْصَرَفْتُ].

4. (5342)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor, *Nesâî*'de gelen bir başka rivayetinde şöyle demiştir: "Bir bayram günü Sudanlılar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına oynayarak geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm beni çağırdı. Resulullah'ın omuzunun üstünden onları seyrediyordum. Kendi arzumla ayrılıncaya kadar bakmaya devam ettim. (Resulullah seyretmemi kesmedi.)" [Nesâî, Iydeyn 34, (3, 195).]

5343 ٥ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ لَعِبَتِ الْحَبَشَةُ لِقُدُومِهِ بِحِرَابِهِمْ فَرَحاً بِذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

5. (5343)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* Medine'ye (hicretle) geldiği zaman, onun gelişinden sevinç izharı olarak, Habeşliler harbeleriyle oynadılar." [Ebu Davud, Edeb 59, (4923).]

LANETLEME VE SÖVME BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Daha önce mükerrer olarak lanet, sebb, şetm gibi kelimeler geçti ve her seferinde gerekli açıklamalar yapıldı. Bu kelimeler, lügat olarak mana farklılıkları taşırlarsa da örfi kullanışta müteradif gibidirler. Biri diğerinin yerine kullanılır. Dilimizde kötü söz söylemek şeklinde vasat bir ibare o kelimelerin karşılığı olabilir.

Müteakiben kaydedilecek ilk hadisten itibaren görüleceği üzere, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kötü sözlü olmayı mü'minlik vasfıyla bağdaştırmıyor. Mü'minin hangi çeşidi olursa olsun, kötü sözü ağzına almamasını emrediyor. Hayatının her anından, her anında yaptığı her fiilinden hesap vereceği bildirilen insanın ahirette hesabını zor vereceği amellerden olduğu için midir, kalplerde ve ruhlarda açtığı yaranın, kılıncınkinden, kurşununkinden daha derin olmasından mıdır, her ne ise "Allah'a ve ahirete inanan kimsenin hayır konuşması veya sükut etmesi" tavsiye edilmiştir hadislerde.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadece insanlara karşı kötü sözlü olmayı yasaklamaz, hayvanlara ve eşyaya da kötü söz söylenmemesini, lanet edilmemesini emreder.

5344 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِطَعَّانٍ، وَلاَ لَعَّانٍ، وَلاَ فَاحِشٍ، وَلاَ بَذِيءٍ]. أخرجه الترمذي.

« الطَّعَّانُ » الذي يطعن في أعراض الناس ويقع فيها، ومنه الطعن في النسب، وهو القدح فيه.

و« البَذَاءُ » الفحش في القول.

1. (5344)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min ne ta'n edici, ne lanet edici, ne kaba ve çirkin sözlü, ne de hayasızdır." [Tirmizî, Birr 48, (1978).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler, mü'mine yakıştırılamayan bu vasıflara yer veren insanın tekfir edilmeyeceğini belirtirler. Bu maksatla mü'min kelimesini "kâmil mü'min" diye kayıtlarlar. Şu halde kötü söz sarfetme alışkanlığı olan insan imanını kaybetmez ise de imandaki kemali kaybeder. Mü'min kişinin, şahsî planda hadisi mutlak ifadesiyle anlayıp "ağzımdan çıkan kötü söz imanımı tehlikeye atıyor" diyerek kötü söz sarfetmekten kaçınması gerekir. Kulluk ve Fahr-ı Kâinat'a ümmetlik edebi bunu gerektirir. Fakat kötü söz sarfeden kimseleri tekfire yeltenmemek gerektiği de bilinmelidir.

2- Hadiste geçen kelimelerin hepsini kötü söz olarak anlamamız mümkün ise de, aralarında mana farklılıkları da var. Şöyle ki:

★ *Ta'n etmek:* Ayıplamak, şerefini düşürmek, izzet-i nefsini kırıcı kusur izafe etmek demektir.

★ *Lanet etmek:* "Allah'ın lanetine uğra", "lanet olsun", "mel'un" gibi tabirleri kullanmaktır. Allah'ın rahmetinden uzak olasın manasına gelir.

★ *Fahiş söz;* kaba ve çirkin olan, kabalığı pek açık, söylenmesi çirkin olan sözdür, fuhşa müteallik müstehcen söz manasına da anlaşılabilir.

★ *Beziy;* hayasız demektir. Zaten gerçek bir hayaya sahip olan insanın ağzından, önce vasfedilen kelamlar çıkmaz. en-Nihaye'nin açıklamasına göre beziy, lisanında fuhşiyat olan yani ağzı bozuk dediğimiz kimseye denmektedir.

5345 ٢– وعن أبي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَكُونُ اللَّعَانُونَ شُفَعَاءَ وَلاَ شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (5345)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Laneti çok yapanlar kıyamet günü şefaatçi olamazlar, şehid de olamazlar." [Müslim, Birr 85, (2598); Ebu Davud, Edeb 53, (4907).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kıyamet günü mü'minler muhtaç olanlara şefaatte bulunurlarken, dilinden laneti düşürmeyen kimselerin bu şerefe eremeyecekleri, dolayısıyla yakınlarına şefaat edemeyecekleri belirtilmektedir.

Lanetçi mü'minin şehid olamaması Nevevî tarafından üç ayrı manada izah edilmiştir:

1) En doğru ve en meşhur olanına göre: "Kıyamet günü diğer ümmetler üzerinde, peygamberlerin kendilerine Allah'ın risaletini tebliğ ettiklerine dair şehadette bulunamaz.

2) Dünyada şahidlik yapamazlar. Yani fıskları sebebiyle dünyada şahid olamazlar, şehadetleri kabul edilmez. Zira fasığın şehadeti merduddur.

3) Şehidlik nimetini tadamazlar. Yani Allah yolunda ölemezler."

Şu da var ki, ayet ve hadislerde Allah'ın, Resulü'nün ve meleklerin lanetine müstehak oldukları belirtilenler var. Onlara lanet etmek bu yasağa girmez; zalimlere, Yahudi ve Hıristiyanlara, içkicilere, faiz yiyenlere... lanet gibi.

5346 ٣- وعن سَمُرَةَ بنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَلاَعَنُوا بِلَعْنَةِ اللّهِ وَلاَ بِغَضَبِ اللّهِ وَلاَ بِالنَّارِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3546)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Birbirinize, Allah'ın laneti, Allah'ın gadabı ve cehennem temennisiyle bedduada bulunmayın." [Ebu Davud, Edeb 53, (4906); Tirmizî, Birr 48, (1977).]

5347 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ! أُدْعُ اللّهَ عَلى الْمُشْرِكِينَ وَالْعَنْهُمْ. فَقَالَ: إنِّي إنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً وَلَمْ أُبْعَثْ لَعَّاناً]. أخرجه مسلم.

4. (5347)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resulü! Müşriklere beddua et, onları lanetle!" denilmişti. Şu cevabı verdi:

"Ben rahmet olarak gönderildim, lanetleyici olarak değil!" [Müslim, Birr 87, (2597)]

AÇIKLAMA:

Dinimiz mü'minleri birbirlerine kardeş kılmıştır. Ayette إنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ

إخوة **"Müminler birbirlerinin kardeşleridir"**(Hucurat 10) buyrulmuştur. Dili, rengi, içtimâî seviyesi, maddî durumu ne olursa olsun birbirlerinin kardeşi olan mü'minler bir bedenin azaları mesabesindedirler ve dayanışma içinde olmaları gerekir. Birbirlerine dua edecekler, rahmet okuyacaklar رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ **"Ey Rabbimiz, beni, annemi, babamı ve mü'minleri hesap günü mağfiret buyur"** (İbrahim 41) diyeceklerdir. Şu halde birbirine karşı ahlakı bu olması gereken mü'min, mü'min kardeşine nasıl bedduacı olur, lanetçi olur? Mü'min kardeşe lanet, kişinin imanıyla, ahlakıyla ters düşmesi, tezad içinde kalması Allah'a ve Resulü'ne karşı gelmesi demektir. Hele âlemlere rahmet olarak gelen peygamberin lanetçi olması hiç düşünülemez. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beddua etmesi talebini reddederek, *"Ben rahmet olarak gönderildim, lanetçi değil"* demiştir. Bu hususta da örneğimiz olan Efendimiz'in yolunda giderek, bilhassa mü'minlere karşı merhametkâr, sabırlı, bağışlayıcı, hayırhah, hayır dualar edici olmamız gerekir.

5348 ٥- وعن أبي ذرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلاً بِالْفِسْقِ أوِ الْكُفْرِ إلاَّ رُدَّتْ عَلَيْهِ إنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذلِكَ]. أخرجه البخاري.

5. (5348)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse diğer bir kimseyi fıskla veya küfürle itham etmesin. Aksi takdirde, itham edilen arkadaşında bunlar yoksa, kelime kendine döndeilir." [Buhârî, Edeb 44).]

AÇIKLAMA:

Mü'mini, diğer mü'min kardeşine karşı tekfir edici veya tefsik edici olmaktan men etmede en müessir hadislerden biri bu hadis olmalıdır. Eğer "fasık" veya "kâfir" denen kimse fasık veya kâfir değilse, o kelime bunu söyleyen üzerine dönüyor. Kendisi fasık veya kâfir oluyor. Bir mü'mine fasık veya kâfir demenin ne manaya geldiğini bilen ve anlayan bir kimsenin bu meselede dikkatli olması gerekir.

Bu pek tehditkâr hadis, Buhârî hadisidir yani sahih hadistir ve muhtelif vecihlerde gelmiştir. Her bir veçhi aynı manayı te'yid eder. Yine Buhârî'de gelen hadislerde "mü'mine lanet onu katletmek" "mü'mini tekfir onu katletmek", "mü'mine sövmek fısk" olarak ifade edilmiştir.

Bu hadislerde herhangi bir mübalağa olmadığını anlamak için şöyle bakabiliriz: Fısk, bir haramın alenen işlenmesidir. Lügat olarak da haddi aşmak, yasağı dinlememek manasına gelir. Namazı kılmamak, içki içmemek gibi. Şu halde bu yasakları yapan fasıktır. Dinimizin diğer bir yasağı yalan söylememek, mü'min kardeşine lanet etmemek, rahmet, mağfiret duasında bulunmaktır. Şu halde bu emre uymayanın fasık olacağı açıktır. Eğer fasık dediği kardeşi fasık değilse yalan söylemiş, iftira etmiş olmaktadır. Böylece fıska düşmektedir.

Küfür ithamı, daha büyük bir cinayettir. Dinimizin temel kaidelerinden biri الجزاءُ مِن جنسِ العَمَل *"Ceza amel cinsindendir"* şeklindedir. Öyleyse mü'min kardeşini tekfir etmekle işlenen cinayetin cezası, işlenen cinayet cinsinden olacaktır: Küfre düşmek.. El-ıyazu billah.

Bilhassa günümüzde, cehalet ve siyasî mülahazaların yönlendirdiği bazı şahısların ortaya attığı sloganların tesiriyle, ayet ve hadislerin pek kaba saba te'villeriyle mü'minleri tekfir meselesinde çok dikkat etmek gerekecektir. Hatta şahsî müşahedemiz, şahsî ilmimiz, kendini mü'min addeden bir kimse hakkında "küfrüne hükmetmemizi gerektirse bile te'vil edip bundan kaçınmak daha selametli bir yoldur." Bir kâfire bile "ey kâfir!" diye hitap etmeyiz. Sözgelimi alış-veriş yaptığımız kimse veya komşumuz bir Yahudi ve Hıristiyan olabilir. Hatta dinimiz Hıristiyan bir kadınla evlenme müsaadesi verdiğine göre zevcemiz Hıristiyan olabilir. Biz bunlara hitap ederken: "Ey kâfir!" diye hitap etmeyiz. Böyle hitapta bulunmayı dinimiz emir de etmiyor. Böyle bir hitap mürüvvete, sıla-i rahme aykırı olduğu için bunu din ne tecviz eder ne de hoş karşılar. Öyleyse "nazarımızda" küfre düşen bir insanı tekfir etmek, kâfir olarak teşhir etmek dinî bir emir değildir. Kaldı ki, onun hakkındaki hükmümüzde isabet ettik mi? Kalbini yarmadığımıza, içine girmediğimize göre yanılma payımız da vardır. Öyleyse bu ihtimali düşünüp, tekfir etmek gerekir diye dinî bir emrin yokluğunu düşünüp, tekfir etmenin müeyyidesinin ağırlığını düşünüp, mü'mini tekfirden kaçınmak en selametli yoldur. Tekfir etmemekle hiçbir kayıp yok, ama tekfirde büyük risk var.

İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de مَن قال لأخيه يا كافر فقد باءَ به أحدُهُما *"Kim kardeşine "ey kâfir" derse, bu söz, ikisinden birine rücu eder, (itham edilen kâfir değilse itham eden kâfir olur)"* hadisiyle ilgili şu açıklamayı yapar: "Hüküm böyledir. Çünkü ithamı yapan onun hakkında ya doğru söyledi ya da yalan. Eğer doğru söyledi ise, öbürü kâfirdir. Eğer yalan söyledi ise itham, Müslüman kardeşine olan tekfiri sebebiyle kendi üzerine döner. Küfür iki sınıftır:

★ Biri, imanın aslını inkardır. İşte bu imanın zıddıdır.

★ Diğeri, İslam'ın teferruatından birini inkardır. Bunu yapan, bu davranışı ile imanın aslından çıkmış olmaz.

Bir kısım alimler şöyle söylediler: "Küfür dört çeşittir:

1) *Küfr-i inkârî:* Bu, Allah'ı hiç tanımamak, varlığını itiraf ve kabul etmemekle hasıl olur.

2) *Küfr-i cuhudî:* Bu, Allah'ı bildiği halde inkardır; tıpkı İblis'in küfrü gibi; kalben Allah'ı bildiği halde diliyle ikrar etmez.

3) *Küfr-i inadî:* Kalbiyle itiraf ettiği, diliyle de itiraf ve ikrarda bulunduğu halde, hased ve tuğyan sebebiyle imanın gereğini din olarak benimsemez. Ebu Cehl'in küfrü bu nev'e girer.

4) *Küfr-i nifakî:* Diliyle ikrar ettiği halde kalbiyle inanmayan insanın küfrüdür.

Herevî der ki: "el-Ezheri'ye "Kur'an mahluktur" diyen kimse hakkında sorulmuş, buna kâfir denilebilir mi denmişti.

"Söylediği şey küfürdür!" diye cevap verdi. Sual kendisine üç kere tekrar edildi. Her seferinde aynı cevapta bulundu. Sonuncu cevabına şunu ekledi:

"Bazan Müslümanın ağzından küfür çıkar."

İbnu'l-Esir, bu meselede başka tekfir ve te'vil örnekleri de verir:

★ "Buna İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bir ayetle ilgili cevabı da örnek verilebilir: Kendisine وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ فَاُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte bunlar kâfirlerdir"** (Maide 44) ayetinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Onlar kâfirlerdir, fakat Allah'ı ve ahiret gününü inkar edenler gibi değillerdir."

★ Yine *İbnu Abbas* bir başka hadiste şöyle demiştir: "Evs ve Hazreç kabileleri, cahiliye devrindeki kusurlarını sayıp dökerek birbirlerini ayıpladılar. Bu, onları birbirlerine kılıç çekip saldırmaya sevketti. Bunun üzerine Allah Teala hazretleri şu ayeti inzal buyurdu: وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ **"Size Allah'ın ayetleri okunmakta olduğu ve aranızda Allah'ın Resulü de bulunduğu halde nasıl olur da küfredersiniz?"** (Al-i İmran 101). Buradaki "küfür"le Allah'ı inkarı kastedilmez. Buradaki küfür, aralarındaki ülfet ve sevgi nimetine olan nankörlük, onun inkarıdır.

★ *İbnu Mes'ud*'un bir hadisinde şöyle denir: "Bir kimse bir başka-sına: "Sen bana düşmansın" dese, bunlardan biri İslam'ı inkar etmiştir." Burada inkar (küfür) ile, nimetin inkarını kasdetmiştir. Çünkü Allah kalplerini kaynaştırmış, O'nun nimetiyle kardeşler olmuşlardır. İşte bu nimeti itiraf etmeyen onu inkar etmiş olur. (Bu inkar da Allah'ı ve ahireti inkar değildir, nimete nankörlüktür.)

★ Bir başka hadiste مَنْ تَرَكَ قَتْلَ الْحَيَّاتِ خَشْيَةَ الثَّأْرِ فَقَدْ كَفَرَ *"İntikamından korkarak yılan öldürmeyi terkeden küfretmiştir."* Yani nimete nankörlük etmiştir.

★ Bir başka hadiste مَنْ أَتَى حَائِضاً فَقَدْ كَفَرَ *"Hayız halinde kadına temas eden küfretmiştir"* hadisi de bunun gibi.

★ Yıldızla ilgili hadis de böyle: إِنَّ اللّٰهَ يُنْزِلُ الْغَيْثَ فَيُصْبِحُ قَوْمٌ بِهِ كَافِرِينَ يَقُولُ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا *"Allah yağmur yağdırır da, bir kısım insanlar bu sebeple kâfir olarak sabahlarlar ve şöyle derler: "Falan falan yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk."* Yani, bu meselede kâfirler yağmuru Allah'a değil, yıldıza nisbet etmiş oluyorlar.

★ Şu hadis de buna örnektir: فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ لِكُفْرِهِنَّ. قِيلَ أَيَكْفُرْنَ بِاللّٰهِ قَالَ: لاَ وَلَكِنْ يَكْفُرْنَ الإِحْسَانَ وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ "[Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Cehennem bana arzedildi] ehlinin çoğunu, küfürleri sebebiyle kadınlar gördüm"* buyurmuştu. "(Ey Allah'ın Resulü) dediler. Allah'ı mı inkar ediyorlar?" diye sordular. *"Hayır* dedi. *Fakat iyiliği inkar ediyorlar, kocalarının iyiliğini inkar ediyorlar."*

★ Şu hadis de bu gruba girer: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ *"Müslümana sövmek fısk, öldürülmesi küfürdür."*

★ وَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَقَدْ كَفَرَ *"Babasından yüz çeviren, küfretmiştir"* hadisi de böyle.

★ وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ فَنِعْمَةٌ كَفَرَهَا *"Atıcılığı terkeden, bir nimete küfretmiştir"* hadisi de böyle.

Bu çeşide giren hadis çoktur."

İbnu'l-Esir, küfür kelimesinin hadislerde değişik kullanılışlarına başka örnekler vererek açıklamasına devam eder.

KÜFRÜN TEKFİR EDENE DÖNMESİ MESELESİ

Bu mesele, Müslümanların birliğe en ziyade muhtaç oldukları za-

manımızda, iyi anlaşılması, söz ve tavırlarımızı ona göre ıslah etmemiz gereken bir meseledir. Ehemmiyetine binaen Buhârî şarihi İbnu Hacer'in hadisle ilgili kaydettiği açıklamalardan bazı özetlemeler kaydedeceğiz:

"Hadis, bir kimsenin: "Sen fasıksın" veya "sen kâfirsin" dediği takdirde bu ithamı yiyen kimsenin fasık veya kâfir olmaması halinde, söyleyen kimsenin bu mezkur vasfa müstehak olduğunu ifade eder. Ama, müttehem kişi dediği gibi ise, bu itham kendine dönmez. Ancak şunu da ilave edelim ki, bu ithamı yapan kimse, sözü hedefi bulduğu için kâfir veya fasık olmaz ise de, yine de ona sarfettiği "sen fasıksın" sözünün sureti sebebiyle günahkâr olmaktan uzak kalmaz.

Öyleyse bu ifade tarzı üzerinde durmak gerekmektedir. Şöyle ki: "Eğer bu sözüyle, ona nasihat etmek veya onun halini beyanla başkasının ibret almasını kasdetti ise, bu sözü sarfetmesi câiz olur. Fakat bu sözüyle onu kınamayı ve bu kınayıcı vasıfla teşhir etmeyi ve ona eza vermeyi kasdetti ise bu tabiri kullanması câiz değildir. Çünkü mü'min, muhatabının kusurunu örtmek ve ona gerçeği öğretmek, güzeli va'z u nasihat etmekle memurdur. Bunu da imkân nisbetinde rıfkla, tatlılıkla, yumuşaklıkla yapmalıdır. Bu vazifesini, şiddetle, kabalıkla yapması câiz değildir. Çünkü sertlik, onun fıskında iyice taassub ve ısrarına sebep olabilir. Nitekim birçok insanın tabiatında bu aksilik vardır. Hususen hayrı emreden kimse, makam itibariyle, emredilen kimsenin altında ise.

Müslim'in rivayetinde ibare şöyle gelmiştir: وَمَنْ دَعَا رَجُلاً بِالْكُفْرِ أَوْ قَالَ عَدُوُّ اللهِ وَلَيْسَ كَذَلِكَ إِلاَّ حَارَ عَلَيْهِ *"Kim bir kimseye kâfir diyerek çağırırsa veya "Allah'ın düşmanı" dediği halde o kimse böyle değilse bu sözü kendi üzerine döner."*

Nevevî der ki: "Hadiste geçen "geri dönme" meselesinde ihtilaf edilmiştir.

★ Bazıları: "Eğer, bu (tekfiri) helal gören biriyse, küfür üzerine döner" demiştir. Ancak hadisin siyakından bakarsak bu, uzak bir ihtimaldir.

★ Bazıları: "Bu Hâricîlere hamledilir. Çünkü onlar mü'minleri tekfir ediyorlar" demiştir. Kadı İyâz, İmam-ı Mâlik'in böyle söylediğini nakleder. Bu da zayıf bir yorumdur. Çünkü ulemânın ekserisinin görüşüne göre, Hâricîler, bid'aları sebebiyle tekfir edilemezler. Buna göre, İmam-ı Mâlik'in sözünün muteber bir yönü var: Onlardan (Hâricîlerden) birkısmı, sahabeden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cennetlik olduklarına ve mü'min olduklarına şehadet ettiği kimseleri bile tekfir etmektedirler. Böylece onların tekfiri, Resûlullah'ın şehadetini tekzib manasına

gelmekte, bu iş, onlardan te'vili yapılabilen basit bir tekfir etme fiilinin sâdır olmasından başka bir mahiyet kazanmaktadır.

Gerçek şu ki, sadedinde olduğumuz hadis, Müslümanı, Müslüman kardeşine bu sözü sarfetmekten zecretmek maksadıyla beyan edilmiştir ve bu da henüz ortada Hâricîler ve diğer fırkalar mevcut değilken söylenmiştir.

★ Bazı âlimler: "Hadisin manası, kişinin arkadaşına izafe ettiği "eksiklik" ve "tekfir etme günahı" üzerine döner demektir" şeklinde yorumlamıştır. Bu yorum yabana atılmaz bir açıklamadır.

★ Bazı âlimler: "Bu söz onu küfre götüreceğinden korkulur. Nitekim, günah küfrü hedefler, günahı devam ettiren ve günahta ısrar edenin kötü bir âkibete uğramasından korkulur" demiştir.

Bütün bu söylenenlerin ercah (en makbul) olanı şudur: "Müslüman olduğu bilinen biri hakkında böyle bir söz (tekfir) sarfeden kimse, itham ettiği kimse hakkındaki kâfir olduğuna dair zu'munu te'yid edecek bir şüphe (bir delil) getiremezse, o kimse ileride açıklayacağımız üzere kâfir olur. Hadisin manası ise: "tekfiri üzerine döner" demektir, küfrü değil. Sanki o, kendi emsalini tekfir ettiği ve İslâm dininin bâtıl olduğuna inanan kâfirden başka kimsenin tekfir etmeyeceği kimseyi tekfir ettiği için, kendisini tekfir etmiş olmaktadır. Bu hususu, hadisin bir tarikinde gelmiş olan .وَجَبَ الْكُفْرُ عَلَى أَحَدِهِمَا "küfür ikisinden birine vâcib olmuştur" ibaresi te'yid eder.

Kurtubî der ki: "Şer'î lisanda her nerede küfür vaki oldu ise, bu, İslâm dininde şer'an zarurî olan malum bir şeyin inkârıdır. Nitekim, şeriatta küfür, ni'metlerin inkârı, mü'minin şükrünü terk ve O'nun hakkını yerine getirme işini ihmal manalarında gelmiştir.

Elhasıl, tekfir edilen kişi, gerçekten şer'an küfür addedilen bir inanç sebebiyle kâfir ise, tekfir eden doğru söylemiş olur, küfür ithamı onunla birlikte gider. Eğer kâfir değilse, bu sözün cinayeti ve günahı söyleyen üzerine döner."

Tekfirin mükeffir üzerine dönmesi meselesinde bu açıklamayı en doğru te'vîl olarak tavsif eden *İbnu Hacer*, mevzuyla ilgili Ebu Dâvud'un Ebu'd-Derdâ'dan kaydettiği bir hadisle açıklamasını tamamlar: *"Kul herhangi bir şeyi lânetleyince, lânet semaya çıkar, ama önünde sema kapılarını kapanmış bularak geri döner, arza iner. Sağa sola gider, gidecek bir yer bulamazsa lânet edilene uğrar. O buna ehilse mesele yok, değilse, lâneti yapana döner."*

Bu açıklamalar bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Allah ve ahirete inanan ya hayır konuşsun ya sükût etsin" irşadının bilhassa mü'mini tekfir veya tefsik etme meselesindeki ehemmiyetini bir kere daha ortaya koymaktadır.

5349 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالاَ، فَعَلَى الْبَادِئ مِنهُمَا حَتَّى يَعْتَدِى الْمَظْلُومُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

6. (5349)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sövüşen iki kişinin söyledikleri(nin vebali), mazlum olan tecavüzde bulunmadıkça başlayana aittir." [Müslim, Birr 68, (2587); Ebu Dâvud, Edeb 47, (4894); Tirmizî, Birr 51, (1982).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, birbirlerine söven iki kişi ile ilgilidir. Böyle bir durumda sorumluluk, ilk defa söverek karşı tarafı da sövmeye zorlayan kimseye aittir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ölçüsü, hâdisenin çıkmasını imanlı vicdanlarda oldukça önler ve frenler. Çünkü, sorumluluktan korkan kişi ilk başlatan olmaktan kaçınır.

Hadiste geçen *"mazlumun tecâvüzde bulunması"*ından murad, kendisine sövülen kimsenin sövene daha fazla, daha şiddetle sövme suretiyle mukabelede bulunmasıdır. Dinimiz, bize yapılan kötülüğe misliyle mukabelede bulunmayı tecvîz eder. Affetmenin daha iyi olacağını da hatırlatarak bu cevazı verir ise de, bize yapılandan fazlasını yapmayı uygun bulmaz. Şu halde hadiste, yapılan miktarda kalmak şartıyla sövene söverek cevap vermek câiz olmaktadır. Bu cevazı ifade eden ayet de mevcuttur. وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به **"Ceza verecekseniz, uğradığınız muamelenin misliyle ceza verin. Eğer sabrederseniz, bu sabır, sahipleri için daha da hayırlıdır"** (Nahl 126).

2- Hadiste dikkat edilirse, her iki taraf için de vebalden bahsedilmektedir. Başlayanın vebali açıktır. Öbürünün vebali, ilk başlayanı sövmeye sevkeden davranışıdır. Şu halde belli bir ölçüde ikisi de vebal taşımaktadır. Ancak mazlum taraf ölçüyü korursa, her iki vebal de başlayana gidiyor.

5350 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ تعالى: يُؤْذِينِي ابْنُ

آدمَ، يَسُبُّ الدَّهْرَ، وأنَا الدَّهْرُ. بِيَدِى الأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

وقـولـه: «وأنَا الدَّهْرُ» كـان من عادة العـرب ذم الدهر عند حـدوث النوازل والنوائب اعتـقاداً منهم أن الدهر: الزمان فـاعل ذلك. فقال الله تعـالى: أنا الدهر: أي أنا الذي احل بهم ذلك، لا الدهر الذي يزعمونه، والله أعلم.

7. (5350)- Yine *Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri şöyle dedi: "Ademoğlu, dehre söverek beni üzüyor. Halbuki ben dehrim. Emir benim elimde. Gece ve gündüzü ben çeviririm." [Buharî, Edeb 101, Tefsîr, Câsiye 1, Tevhîd 35, Müslîm, Elfâz 2, (2246); Muvatta, Kelâm 3, (2, 984); Ebu Dâvud, Edeb 181, (5274).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir.

2-*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadisleriyle dehre sebbetmeyi yasaklamaktadır. Dehr mutlak zaman manasına gelir. en-Nihoye'de "Dehr: Uzun zaman ve dünya hayatı için isimdir" diye açıklanır. Kur'ân-ı Kerîm'den de anlaşılacağı üzere, cahiliye Arapları, hoşlarına gitmeyen hadiselerle karşılaştıkları zaman, dehri zemmedip, ona hakaretler savururlar, başlarına gelen musibeti ondan bilirlerdi. (Meâlen): **"Dediler ki: "Ancak bir dünya hayatımız vardır. Burada ölür, burada yaşarız. Bizi helak eden de dehrdir." Bu söylediklerine dâir hiçbir bilgileri yoktur. Sadece bir zanna kapılmış gidiyorlar"** (Câsiye 24).

Hayır ve şer her şeyi yaratan, takdir eden Allah'tır. Bu sebeple hoşumuza gitmeyen şeyleri dehrden bilmek, bir nevî şirktir, tevhid inancını rencide eder. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın diliyle, insanların dehr kelimesiyle kasdettikleri mananın Allah'a raci olduğu bildirilmiştir. Rab Teâlâ'nın *"Ben dehrim, geceyi ve gündüzü de ben çeviririm"* veya bazı rivayetlerde geldiği üzere *"Ben dehrim, günler ve geceler benimdir. Onları yeniler ve eskitirim. Krallardan sonra yeni krallar getiririm"* veya *"Ben dehrim, geceyi ve gündüzü de ben gönderirim, diledim mi onları tutarım da"* denmesi, hoşumuza gitmeyen hadiseler sebebiyle zamana sebbedilmesinin mü'minin edebine uymadığını, o çeşit inançların yanlış olduğunu ifade eder. Alimler: "Kim herhangi bir fiili gerçekten dehre nisbet ederse küfre düşer" diye hükmetmiştir. Ancak, bu çeşit ifade, gerçek bir itikada mukarin olmaksızın dilden çıkacak olsa, küfre nisbet edilmez. Her hal u

kârda bu nevî sözler kâfirlerin sözüne benzediği ve İslâm'ın tevhid inancına uygun gelmediği için mekruhtur, kaçınılması gerekir. Dilimizde, dehr kelimesi yerine felek kelimesi vardır. Bazan şans, tâlih kelimeleri bu manalarda kullanılır. "Felek ne verdi ki, neyimi alacak?" sözüne yaygınca yer verilir. Ne kadar mahzurlu olduğu izah gerektirmeyen bir husustur.

3- *Kadı İyaz*, bazı tahkiksiz ve bilgisiz kişilerin dehr kelimesini Allah'ın isimlerinden biri zannettiklerini belirtir ve "Bu yanlıştır, dehr dünya zamanının müddetidir" der.

4- *Kurtubî*, "Allah'ı üzme" tabirini, insanlardan hiçbir eziyetin Allah'a ulaşmayacağı gerçeğinden hareketle şöyle açıklar: "Bunun manası şudur: "İnsanlar bazan bana, üzülen kimseleri üzen tâbirlerle hitap eder. Halbuki Allah, kendisine eziyet ulaşmasından münezzehtir. Bundan murat, kimden böyle bir ifade sadır olmuş ise kendini Allah'ın gadabına maruz kılar demektir."

5- *"Ben dehrim"* sözünü *Hattâbî* şöyle anlar: "Dehrin sahibi benim. Dehre nisbet edilen işleri çeviren de benim. Öyleyse kim hoşlanmadığı işlerin fâili bilerek dehre söverse, bu sövme, o işlerin gerçek faili olan Rabbine döner. Dehr ise, vukûa gelen işlerin zarfıdır."

5351 ٨– وعن ابن عباسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أنَّ رَجُلاً نَازَعَتهُ الرِّيحُ رِدَاءَهُ فَلَعَنَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَلْعَنْهَا فَإنَّهَا مَأمُورَةٌ مُسَخَّرَةٌ، وإنَّ مَنْ لَعَنَ شَيْئاً لَيْسَ لَهُ بِأهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8.(5351)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Bir kişinin ridasını rüzgâr savurmuştu, tutup rüzgâra lanet etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahele buyurdu:

"Sakın rüzgâra lanette bulunmayın. O memurdur, (Allah'ın emriyle) iş görmektedir. Şunu bilin ki, kim bir şeye haksızlıkla lanet ederse, lanet kendisine döner." [Ebu Dâvud, Edeb 53, (4908); Tirmizî, Birr 48, (1979).]

5352 ٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ هٰذِهِ الرِّيحَ مِنْ رَوْحِ اللهِ، تَأتِي بِالرَّحْمَةِ وَتَأتِي بِالْعَذَابِ! فَإذَا رَأيْتُمُوهَا فَلاَ تَسُبُّوهَا. وَاسْألُوا اللهَ خَيْرَهَا، وَاسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا]. أخرجه أبو داود.

9. (5352)- *Hz. Ebu Hureyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu rüzgâr, Allah'ın rahmetindendir. Rahmeti de, azabı da getirir. Onu görünce, sakın ona sövmeyin. Allah'tan rüzgârın hayr (getirmes)ini dileyin, şer (getirmes)inden Allah'a sığının." [Ebu Dâvud, Edeb 113, (5097).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde her gün esip duran rüzgâra dikkatlerimizi çekmekte, onların rastgele, tesadüfen esmeyip, Allah'ın irade ve emriyle, çok ciddî gayeler için estirildiğini belirtmektedir. Bazan rahmet için eser, bazan azab için eser. Kirlenen havayı temizlemesi, baharda bitki telkihini yapması, rahmet dolu bulutları sürüklemesi, herkesin idrak ettiği rahmetlerdendir. Ne var ki, onun esişi bazan da azab getirir: Çatıları uçurur, ekinlere, ağaçlara hasar verir. Bu da tesadüf değil, İlahî bir tecellidir. Kur'ân-ı Kerim, bir kısım azgın milletlerin rüzgârla helak edildiğini haber verir.

5353 ١٠ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا الى مَا قَدَّمُوا]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

10. (5353)- *Hz. Aişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülere sövmeyin. Çünkü onlar (sağken hayırdan ve şerden) gönderdiklerine kavuştular." [Buharî, Cenâiz 97, Rikâk 42; Ebu Dâvud, Edeb 50, (4899); Nesâî, Cenâiz 51, 52, (4, 52, 53).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis kâfir, fâsık, mü'min ayrım yapmaksızın, mutlak bir şekilde ölülere sövmeyi yasaklamaktadır. Âlimler, hadisi başka rivayetler muvâcehesinde de değerlendirince, fâsık ve kâfirlerin ölülerine, sağların ibret alması melhuz ise sebbetmenin câiz olacağını söylemişlerdir.

2-Burada sebbetme'yi kötü yönleriyle anma olarak anlamak daha uygundur. Gerçi sebbetmek, sövmek, hakâret etmek şeklinde anlamaya da muvafıktır.

3-Kâfir ve fâsık ölüler hakkındaki sebbetme ruhsatını âlimler, Ashâbın, geçen bir cenaze hakkında menfi konuşması üzerine Resûlullah'ın: *"(Sizin şehadetiniz sebebiyle ona cehennem vacib olmuştur.) Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz"* manasındaki açıklamalarından çıkarmışlardır. Çünkü Resûlullah, o hadiste, ölü hakkındaki menfi konuşmalarına rağmen Ashab'a itabda bulunmamıştır.

4- Alimler, kâfir ve fâsık ölüye yapılacak sebb hayatta olan Müslümanı üzecekse, buna da cevaz vermezler. İbnu Battâl, ölüye sebbetmenin gıybet gibi olduğunu, gıybetin câiz olmadığı hallerde ölü hakkında sebbetmenin câiz olmayacağını söyler: "Kişinin ahvali çoğunluğuyla hayır üzere olduğu halde, bazı bozuk davranışları varsa gıybet câiz değildir. Eğer fıskını ilân eden bir fâsıksa o da gıybet edilmez; ölü de böyle.."

*İbnu Hacer'*e göre, hadiste gelen nehyin, definden sonrası için umumî olma ihtimali de var. Kişide mevcut kusurların söylenmesinin mübahlığı definden öncedir, bu da, sağlar arasındaki fâsıkların ibret alıp kendilerine gelmeleri içindir. Kabre kondu mu, gönderdiklerine kavuşmuş olması sebebiyle artık hakkında menfi konuşmaktan vazgeçilir. Rivayete göre Hz. Aişe radıyallahu anhâ, nazarında gıybeti câiz olan bir kimseyi (Yezid İbnu Kays el-Ercî) hayatı boyu lanet etmiş, öldüğünü işitince bundan vazgeçmiştir. Sebebi sorulunca, Resûlullah'ın yasakladığını hatırlatmıştır.

5354 ١١ – وعن المُغيرة بن شُعبة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الأموات فتؤذوا الأحياء]. أخرجه الترمذي.

11. (5354)- *Muğîre İbnu Şu'be* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölüler hakkında kötü konuşmayın, sonra dirileri üzersiniz." [Tirmizî, Birr 51, (1983).]

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gerekli açıklamayı önceki hadiste yaptık. Burada ölüler kelimesinin başındaki elif-lâm üzerinde duran bazı şarihlerimizin görüşünü kaydedeceğiz: "Bu, ahd içindir (yani bütün ölüleri değil, birkısmını kasdetmektedir.). Onlar da Müslümanların ölüleridir. Bu manayı Tirmizî'de gelen اذكروا محاسن موتاكم *"Ölülerinizin hayırlarını yâdedin, kusurlarını zikretmeyin"* hadisi de te'yid eder. Öyleyse kâfirlerin kötülüklerini zikretmede mahzur yoktur. Üstelik, onların şayet varsa, ölülerinin dürüstlük, köle azadı, yemek yedirmeleri nev'inden hayırlarını zikretmek de emredilmemiştir. Ancak bununla, onun zürriyetinden gelen bir Müslüman üzülecekse, bu takdirde onun kötülüklerini söylemekten de içtinab edilir." Bu hususta kaydedilen bir örnek Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'de gelen bir rivayettir. Buna göre: "Ensardan bir zat Hz. Abbâs'ın cahiliye-

deki kusuru sebebiyle babasına hakâret eder. Abbâs radıyallahu anh da ona bir tokat akşeder. Adamın kavmi silahlarını kuşanıp gelirler ve Abbâs'a tokat vurmak isterler. Durum Hz. Peygamber'e ulaşınca minbere çıkar ve: "Ey insanlar, yeryüzü ahalisinden kim Allah'a en yakındır?" der. "Sen!" derler. "Öyleyse bilin buyurur Aleyhissalâtu vesselâm, Abbas bendendir, ben de ondan. Sakın ölülerimize kötü söylemeyin, dirilerimizi üzersiniz!" Halk gelip Aleyhissalâtu vesselâm'dan özür dilerler." Bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Bedir'de öldürülen müşriklere kötü söylemeyi yasakladığını görüyoruz. Sebebini şöyle açıklar: *"Onlara sebbetmeyin, çünkü söylediklerinizden hiçbir şey onlara ulaşmaz, üstelik hayatta olanları üzersiniz."*

Şu halde, kâfir ölüsü bile olsa, dile dolamazdan önce, bir maslahat olacak mı diye değerlendirmek gereklidir. Fayda değil, mahzur melhûz ise kötü söz sarfetmemek evladır.

5355 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ، وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

12.(5355)- *Abdullah İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ölülerinizin iyiliklerini zikredin, kötülüklerini zikretmeyin." [Ebu Dâvud, Edeb 50, (4900); Tirmizî, Cenâiz 34, (1019).]

5356 ١٣ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَامْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ عَلَى نَاقَةٍ لَهَا، فَضَجِرَتْ فَلَعَنَتْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَدَعُوهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ. قَالَ عِمْرَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَكَأَنِّي أَرَاهَا تَمْشِي فِي النَّاسِ، مَا يَعْرِضُ لَهَا أَحَدٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

13. (5356)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferdeydi. Ensardan bir kadın devesinin üzerinde giderken yüksek sesle devesine lanet okudu. Bunu işiten *Aleyhissalâtu vesselâm: "Devenin üzerindeki eşyaları alın ve deveyi salıverin, zira artık o lanetlenmiştir"* buyurdular."

İmran (radıyallahu anh) der ki: "Sanki ben deveyi insanlar arasında yürürken görür gibiyim, kimse ona dokunmuyordu." [Müslim, Birr 80, (2595); Ebu Davud, Cihad 55, (2561).]

AÇIKLAMA:

Alimler, kadının lanet okuduğu devenin salıverilmesi hususundaki Nebevî emri iki şekilde yorumlamıştır:

★ Bir kısmına göre, kadının laneti indallah hemen kabul görmüştür. Nitekim deve için *mel'une* (lanetlenmiştir) tabiri hadiste mevcuttur.

★ Birkısmı da, "kadın (ve diğer Müslümanlar) bir daha hayvanlarını tel'in etmesin diye, kadına ceza olarak hayvanı salıvermesi emredilmiştir" der.

Bazı yorumcular, hadisin yine Müslim'de gelen bir başka veçhindeki *"Üzerinde Allah'ın laneti bulunan bir deve bizimle beraber olmasın!"* ibaresini nazar-ı dikkate alarak, "Bu deveden, Resulullah'ın olmadığı yerde binilmek, kesilmek, başka işlerde çalıştırılmak gibi yollardan biriyle istifade edilebilir" demiştir.

5357 ١٤ – وعن زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَسُبُّوا الدِّيكَ فإِنَّهُ يُوقِظُ لِلصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

14. (5357)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Horoza sövmeyin! Zira o, namaz için uyandırıyor." [Ebu Davud, Edeb 115, (5101).]

AÇIKLAMA:

Horoz, namaz gibi dinen son derece ehemmiyetli ve kıymetli olan bir şeye uyandırdığı için mübarek sayılmıştır. Elbette kötü söze değil övülmeye ve sevilmeye layıktır. Bir başka hadiste *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Horozun öttüğünü işittiğiniz zaman, Allah'tan fazlını talep edin. Zira horoz melaikeyi görmüştür..."* buyurur.

RESULULLAH ALEYHİSSALATU VESSELAM'IN LANET ETTİKLERİ

5358 ١ – عن أبي الطُّفَيْلِ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَتَى رَجُلٌ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه. فَقَالَ: مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسِرُّ إِلَيْكَ؟ فَغَضِبَ، وَقَالَ: مَا كَانَ يُسِرُّ إِلَى شَيْئاً يَكْتُمُهُ النَّاسَ؛ غَيْرَ أَنَّهُ حَدَّثَنِي بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ. قَالَ: مَا هُنَّ؟ قَالَ: لَعَنَ اللهُ مَنْ

ذَبَحَ لِغَيْرِ اللّٰهِ، لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ لَعَنَ وَالِدَيْهِ. لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ آوَى مُحْدِثـــاً. لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ غَيَّرَ مَنَارَ الأَرْضِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

وزاد رزين عن ابن عبّاس: [مَلْعُونٌ مَنْ صَدَّ أَعْمَى عَنْ طَرِيقٍ. مَلْعُونٌ مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ].

« المحـدث » الذي قد أذنب ذنباً أو فعل أمراً منكراً، والمعنى من نصره ومنع منه، وضمه اليه ليحميه.

و« منارُ الأرضِ » العلامة التي تكون على الطرق والحدّ بين الأراضي.

1. (5358)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh)'e bir adam gelerek:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sana tevdi ettiği sır nedir?" diye sormuştu. Hz. Ali buna öfkelendi ve:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* halka gizlediği hiçbir şeyi bana sır olarak vermedi. Şu kadar var ki, bana dört kelime söyledi!" dedi. Adam:

"Nedir onlar, söyler misin?" deyince, Hz. Ali:

"Allah'tan başkasının adına kesene Allah lanet etsin. Ebeveynine lanet edene Allah lanet etsin. Bid'atçıyı himaye edene Allah lanet etsin. Tarlanın sınır taşlarını değiştirene Allah lanet etsin!" [Müslim, Edahi 43, (1978); Nesâî, Dahaya 34, (7, 232).]

Rezin, *İbnu Abbas*'tan şu ziyadede bulundu: "A'mayı yoldan men eden mel'undur. Bir hayvana temasta bulunan mel'undur. Lut kavminin pis işini yapan mel'undur."

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ye, Resulullah'ın hususi talimde bulunduğu, başkalarından ayrı olarak ona bir kısım şeyler öğrettiği hususunda şüyû bulan dedikodular üzerine, kendisinden bu hususî bilgilerin ne olduğunu soranlar olmuştur. *Hz. Ali* bu çeşit sorulara daima hususi bir sırra, ayrı bir bilgiye sahip olmadığını belirterek cevap vermiştir. Böyle bir sırrı reddederken, bazı cevaplarda, kılıncında asılı olan tomarı istisna eder, tomarda ne var denilince, bazan bu hadiste geçen dört istisnayı, bazan da fıkha giren bazı meseleleri zikreder. Rafizîler tarafından çıkarılan dedikodular, *Hz. Ali*'ye Resulullah'ın siyasi vasiyette bulunduğunu, Hz.

Ali'nin halife olmasını vasiyet ettiğini propaganda etmekteydi. Ama verilen cevaplarda hiçbir siyasi vasiyetin olmadığı belirtilmiştir.

Hz. Ali'nin kızması, sorulan soruların gerçekle hiçbir alâkasının bulunmayışı sebebiyledir. Böylece Rafızî, İmamiye ve Şiilerin iddiaları suya düşmüştür.

Bu bahis daha önce de geçti.

2- Anne ve babaya lanetle ilgili olarak 5232. hadiste açıklama geçti.

3- Allah'tan başkasının adına kesmek, İslam'ın yasakladığı bir husustur. Kesilen hayvanın helal olabilmesi için Allah'ın adıyla kesilmsi, İslam'ın bu meselede vazettiği adaba uyulması gerekir. Putlar için kesilen, müşrik kimsenin kestiği, keserken kasten besmelenin terkedildiği hayvanların eti yenmez. Bu husus, ilgili bahislerde açıklandı.

5359 ٢- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ وَكَاتِبَهُ، وَمَانِعَ الصَّدَقَةِ، وَالْوَاشِمَةَ، وَالْمُسْتَوْشِمَةَ إلاَّ مِنْ دَاءٍ، وَالْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ]. أخرجه النسائي.

2. (5359)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ribayı yiyeni, yedireni, riba akdini yazanı, sadakaya (zekata) mani olanı, dövme yapanı, dövme yaptıranı -hastalık sebebiyle olan hariç- hulle yapanı, hulle yaptıranı lanetledi." [Nesâî, Zinet 25, (8, 147).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, mü'minler ve hatta hayvan ve eşya hakkında bile kullanılmasına cevaz vermediği "lanetleme"nin, kimler hakkında kullanılabileceğinin örneğini vermektedir:

1- Faizle ilgili muamelelere girişenler: Alan, veren, faizin girdiği akidleri yazan, şahidlik yapan vs. Riba veya faiz aynı manaya gelir, lügat olarak artmak, ziyadeleşmek demektir. İslam dini alış-verişte faizi şiddetle yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim birçok ayette faizin haram olduğunu belirtmiş, mü'minlere **"faiz yemeyin"** uyarısında bulunmuştur (Al-i İmran 130, Nisa 161, Rum 39). Faizle ilgili birkaç ayetlik uzunca bir pasaj aynen şöyle: **"Faiz yiyenler, kendilerini şeytan çarpmış (birer mecnun)dan başka bir halde (kabirlerinden) kalkamazlar. Böyle olması da onların: "Alım satım da ancak riba gibidir" demelerin-**

dendir. Halbuki Allah, alış-verişi helal, ribayı haram kılmıştır. (Bundan böyle) kim Rabbinden kendisine bir öğüt gelip de (faizden) vazgeçerse, geçmişi ona, ve işi (hakkındaki hüküm) de Allah'a aittir. Kim de tekrar faize dönerse onlar o ateşin yaranıdırlar ki, orada onlar bir daha çıkmamak üzere ebedî kalıcıdırlar...

Allah ribanın bereketini tamamen giderir. Sadakası verilen malları ise artırır. Allah haramı helal tanımakta ısrar eden çok kâfir, çok günahkâr hiçbir kimseyi sevmez.

Ey iman edenler! Gerçek mü'minler iseniz Allah'tan korkun, faizden henüz alınmamış olup da kalanı bırakın, almayın. İşte böyle yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı harbe girmiş olduğunuzu bilin. Eğer (faizciliğe) tevbe ederseniz mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. Bu suretle ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz" (Bakara 275-279).

Ribanın ne olduğunu açıklama sadedinde Taberi, cahiliye âdetini anlatır: "Cahiliye devrinde kişi bir malı belirlenen bir vade ile satardı. Vade dolunca, borçlu borcunu ödeyemez ise vade uzatılır, borcu da artırılırdı." İşte bu atma riba idi.

Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu'nda şer'an haram olan riba iki kısımda incelenir:

1) Riba-i fazl: Mevzunat (tartıya giren) veya mekilat (kile ile ölçülen, hacme giren) kabilinden olan şeyleri kendi cinsleri ile peşin olarak mütefazılan (artırılmış olarak) mübadele etmektir. Ağırlıkları müsavi iki altını iki buçuk altın veya iki altın ile şu kadar kuruşa filhal (aynı anda) satıp tekabuzda bulunmak (alış-verişi tamamlamak) gibi.

Kezalik bir kile buğdayı, bir buçuk kile buğday ile peşin satıp kabzetmek gibi.

2) Riba-i nesîe: Ya bir cinsten iki şeyin birini diğeri mukabilinde veresiye olarak satmaktır veya başka başka cinslerden olup veznî, keylî veya ziraî veya adedî olmak hususunda müttehid bulunan iki şeyden birini diğeri mukabilinde veresiye olarak mübadele etmektir ki, miktarları müsavi olsa da yine caiz olmaz.

Mesela on dirhem gümüşü, on dirhem veya on bir dirhem veya dokuz dirhem gümüş mukabilinde veresiye olarak satmak -bir riba-i nesie olacağından- caiz değildir.

Kezalik iki kile buğdayı bir veya iki veya üç kile buğday mukabilinde veresiye olarak satmak caiz olmadığı gibi, iki kile buğdayı bir veya iki veya üç kile arpa mukabilinde veresiye olarak satmak da caiz olmaz.

Kezalik bir metre Şam kumaşını, yine aynı cinsten bir veya iki metre Şam kumaşı veya başka cinsten, mesela o kadar Basra kumaşı mukabilinde veresiye olarak satmak da caiz değildir.

Kezalik yüz yumurtayı, yüz veya yüz yirmi yumurta mukabilinde veresiye satmak da bu kabildendir."

Riba-yı fazlın haram oluşundaki illet "cins" ile "miktar"dır. Yani vezniyatta "vezn", keyliyatta "keyl"dir. Riba-yı nesienin haram oluşundaki illet ise "yalnız cins" ve "yalnız miktar"dır.

Şu halde cinsleri ve miktarları aynı olan şeylerde riba-yı fazl cereyan ettiği gibi, yalnız cinsleri veya yalnız veznî, keylî, ziraî ve adedî olmak itibariyle miktarları aynı olan şeylerde de riba-yı nesie cereyan eder.

2- Hadiste lanetlenen ikinci taife, sadakayı men edenlerdir. Sadaka hadiste zekat manasına gelir. Daha umumi bir tabirle, İslam devletine kişinin vermesi gereken her çeşit vergiler. Devlet, kendine düşen birkısım hizmetleri yürütebilmek için vergi almak zorundadır. Şu halde bunu vermeyenler Allah'ın lanetine müstehak olmaktadırlar.

3- Dövme muamelesi yapan ve yaptıranlar. Bu, tedavi gayesiyle olursa caiz kılınmıştır. Ancak süs maksadına yönelik olursa haram edilmiştir. dövme yaptırmak Allah'ın insana koyduğu fıtratı beğenmeyip değiştirmek manasını taşımaktadır. Estetik mülahazası ile fıtratı değiştirmeye yönelik müdahaleleri dinimiz kesinlikle yasaklar. Başka hadislerde dişlerin törpülenerek inceltilmesi, takma saç (peruk) takılması da zikredilir. Buna zamanımızda gündeme gelen yaşlanmadan mütevellit yüz kırışıklıklarını gidermek üzere yapılan ameliyatlar da ilave edilebilir. Keza, yanık gibi arazlarla hasıl olan çirkinliklere yapılacak cerrahi müdahaleler, bu söylenenden hariç tutulmalıdır. Zira bu ikincisi tedaviye girer.

4- Muhallil=boşanmış kadını, eski kocasına helal kılmak niyetiyle nikah yapan, *Muhallel leh* hulle yoluyla eski karısıyla yeniden nikahlanan. Dinimiz, boşanmış kadının eski kocasına dönmesini, bir başka erkekle evlenip boşanmış olma şartına bağlamıştır. Bu şart yerine geldikçe boşananların tekrar evlenmeleri haramdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu müessesenin suistimal edilmemesi için boşanmış kadının eski kocasına dönmesini sağlamak için bir kaç gün sonra hemen boşamak düşüncesiyle evlenen erkeği ve bu suretle evlenmiş-boşanmış eski karısıyla hemen nikah yapan eski kocayı da lanetlemiştir.

Dinimiz nikahın müebbet olmasını emreder. Muvakkat nikah kesinlikle haramdır. Muvakkat nikaha mut'a nikahı denmektedir. Cahiliye devrinde cari olan bu nikahı Resulullah bidayette yasaklamamış, hatta talep üzerine ruhsat da beyan etmiştir. Ancak Mekke Fethi sırasında kesinlikle yasaklamıştır. Bu yasağı işitmeyen bazı sahabilerin Resulullah'ın vefatından sonra da buna yer verdikleri görülmüş ise de, Hz. Ömer bunu işitince Nebevî yasağı hatırlatarak İslam'ın kesin hükmünü her tarafa ta'mim etmiştir. *Hz. Ömer*'in bu yasaklamasına hiçbir sahabi çıkıp da "Resulullah zamanında bu serbestti, senin böyle bir yasak koymaya hakkın yok" diye itiraz etmemiş ve dolayısıyle mut'a nikahının haram olması icma ile kesinlik kazanmıştır. Sünni mezhepler arasında bazı meselelerde ihtilaf var ise de mut'anın haram oluşunda hiçbir ihtilaf yoktur. Sadece Rafizîlerden bir kısmı, eski İran İbahîliğinin bir devamı olarak –nesihten önceki Nebevî ruhsatı delil yaparak– mut'a nikahının helal olduğunu iddia etmektedirler.

Hülasa, muhallil ve muhallel leh'in lisan-ı nübüvvetle tel'ini de mut'a nikahının haram olmasının bir delilidir. Hüllecilik, dinin en ziyade hassasiyet gösterdiği nikah müessesesi ile oynama, bir başka hadisin ifadesiyle dinle temerrüs (dinle kaşınma)dır. Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin lanetine müstehak olmadır.(59)

5360 ٣– وعن محمد بن عبدالرّحمن عن أمّه عمرة بنْتِ عبدالرّحمن: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَعَنَ الْمُخْتَفِي والْمُخْتَفِيةَ، يعْنِى نبَّاشَ الْقُبورِ]. أخرجه مالك.

3. (5360)- *Muhammed İbnu Abdirrahman,* annesi Amra Bintu Abdirrahman'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nebbaş (mezar soyan) erkek ve kadınlara lanet etti." [Muvatta, Cenaiz 44, (1, 238).]

AÇIKLAMA:

Hadiste lanetlenen *muhtefi*den muradın nebbaş, yani mezarları açıp kefenlerini soyan kimseler olduğu hususu *İmam Malik*'e has bir tefsirdir. Ancak bu tefsire hiçbir alim itiraz etmemiştir.

Hadiste nebbaşlık tel'in edildiğine göre, bu fiil, diğer tel'in edilen ameller gibi (riba, içki, dövme, zekatın verilmemesi, hüllecilik) haram ameller arasına dahil edilmiş bulunmaktadır.

59- Mut'a nikahı ile ilgili geniş bir tahlili kitabımızın nikahla ilgili bölümünde, birinci faslın sonunda bulacaksınız (5651. hadisin sonunda).

Alimler, nebbaşa hırsız muamelesi yapılıp yapılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir.

5361 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَللّٰهُمَّ إنِّى أتَّخِذُ عِنْدَكَ عَهْداً لَنْ تُخْلِفَنِيهِ، فَإنَّمَا أنَا بَشَرٌ، فَأىُّ الْمُؤْمِنِينَ آذَيْتُهُ، شَتَمْتُهُ، لَعَنْتُهُ، جَلَدْتُهُ، فَاجْعَلْهَا لَهُ صَلاَةً وَزَكَاةً وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

4. (5361)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allahım, ben senden hulf etmeyeceğin bir ahd talep ediyorum. (Biliyorsun) ben bir beşerim. Hangi mü'mine (hataen) eziyet verir, kırıcı söz sarfeder, lanette bulunur, değnek vurup (canını yakar)sam bu haksızlığı onun hakkında, kıyamet günü bir rahmet, (sevabında) bir artış, sana bir yaklaşma vesilesi kıl." [Buhârî, Da'avat 34; Müslim, Birr 90, (2601).]

5362 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [دَخَلَ عَلى رَسُولِ اللهِ ﷺ رَجُلاَنِ فَكَلَّمَاهُ بِشَيْءٍ لاَ أدْرِي مَا هُوَ، فَأغْضَبَاهُ، فَسَبَّهُمَا وَلَعَنَهُمَا. فَلَمَّا خَرَجَا قُلْتُ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ لَمَنْ أصَابَ مِنَ الْخَيْرِ شَيْئاً مَا أصَابَهُ هذَانِ. قَالَ: وَمَا ذَاكِ؟ قُلْتُ: سَبَبْتَهُمَا وَلَعَنْتَهُمَا. قَالَ: وَمَا عَلِمْتِ مَا شَارَطْتُ عَلَيْهِ رَبِّي؟ قُلْتُ: لاَ؛ قَالَ: قُلْتُ: اللّٰهُمَّ إنَّمَا أنَا بَشَرٌ فَأيُّ الْمُؤْمِنِينَ سَبَبْتُهُ أوْ لَعَنْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ زَكَاةً وَأجْراً]. أخرجه مسلم.

5. (5362)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına iki kişi girdi. Resulullah'a bir şeyler söylediler. Fakat ne söylediklerini bilmiyorum. Söyledikleriyle Aleyhissalâtu vesselâm'ı kızdırmışlardı. Onlara lanet etti, sebbetti (kırıcı konuştu). Adamlar çıkınca:

"Vallahi Ey Allah'ın Resulü! Bunların kazandığı hayrı kim kazanabilir?" dedim.

"Bu da ne?" buyurdular.

"Onlara lanet ettin, sebbettin" dedim.

"Benim Rabbime ne şart koştuğumu bilmiyor musun? Dedim ki: "Allahım, ben bir beşerim. [Beşerin razı olduğu gibi razı olur, beşerin kızdığı gibi kızarım.] Öyleyse mü'minlerden hangisine [hak etmediği hal-de] la-

net edersem, sebbedersem bunu onun hakkında [tahur (günahlarından temizlik vesilesi)], (sevabında) bir artış ve ücret kıl" buyurdular." [Müslim, Birr 88, (2600).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, *Resulullah*'ın ümmetine karşı şefkatini ne kadar ileri götürdüğünü göstermektedir. Zira herhangi birini yanlışlıkla üzme ihtimaline karşı, bunun o kimse hakkında bir rahmet olması için Rabbinden ahidde bulunmuştur. Hadis, bu muhtevasıyla ilk nazarda bazı suallere sebep olabilmekte, peygamber yanlışlıkla da olsa haksız fiil ve sözde bulunur mu? sorusunu akla getirmektedir. Bu meseleye açıklık getirenler olmuştur. Mesela Şarih Mazirî der ki: "Eğer "hak etmeyene Resulullah nasıl bedduada bulunur?" denilirse şöyle cevap verilir: "Hak etmeyene لَيسَ لَها بِاَهْلٍ tabiri "senin indinde hak etmeyen" demektir. "Benim beddua ettiğim sırada zahirde hak etmeyen, bize intikal eden haline ve cinayetine uymayan" demek değildir. Sanki Aleyhissalâtu vesselâm şöyle demek istemiştir: "Yaptığı işin iç yüzü senin indinde kendisinden razı olduğun şekilde olan kimse hakkında, bana akseden dış görünüşüne uygun olarak yaptığım bedduayı, onun hakkında günahlarından bir temizleme, sevabında bir artış vesilesi kıl." Mazirî devamla der ki: "Bu mana sahihtir, muhal olan hiçbir yönü yoktur. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm zahire göre hareket ederdi. İnsanların iç hesabını Allah'a havale ederdi."

İbnu Hacer der ki: "Bu söz, Resulullah, hükümlerinde zahirî delillere dayanarak hareket ederdi" diyenlerin sözüne mebnidir. Ama, "O hep vahye müstenid konuşurdu" diyenlere göre, bu cevap tatminkâr olmaz."

Mazirî devamla der ki: "Eğer *"Ben de beşer gibi öfkelenirim"* sözünün manası nedir?" denilirse -ki bu söz, bedduanın öfke sebebiyle vaki olduğunu, şeriatın muktezasıyla vaki olmadığını gösterir- bundan da yeni sorular çıkar.

Buna cevabımız şudur: Muhtemeldir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* kişi hakkındaki sebbi, laneti ve dövmesi ile suçluya ceza olarak tatbikte veya bu cezaları terkederek bunlar dışında bir vasıta ile zecretmede muhayyer bırakıldığı sebb, lanet ve döğmeleri kasdetmiştir. Bu durumda, onun öfkesi, kendisini lanet etme veya dövme ruhsatıyla göndermiş olan Allah için olmuş olur, bu da şeriatten hariç bir davranış değildir."

Mazirî devamla der ki: "Bu halin, bir şefkat ve ümmete Allah'ın hududunu aşmaya karşı korkmayı öğretmek maksadıyla varid olması da

muhtemeldir. Sanki *Aleyhissalâtu vesselâm*, öfkenin, caniyi cezalandırmada -öfkenin yokluğu durumunda meydana gelmeyecek- ziyade bir ceza vermeye kendini sevketmesinden duyduğu korkuyu izhar etmektedir. Yahut, caniyi cezalandırmada -öfkelenmeseydi meydana gelmeyecek olan azıcık bir ceza artmasından korkusunu izhar etmiş olmaktadır. Böylece bu, peygamber hakkında caiz görenlerin kavlince- küçük günahlardan sayılır yahut da küçük günah olmaksızın hasıl olan zecr olmuş olur.

Lanet ve sebbin Aleyhissalâtu vesselâm'dan kasıdsız olarak vukuu da muhtemeldir. Bu durumdaki lanet ve sebbin hükmü Allah rızası için ve kabul edilmesi arzusuyla yapılan lanet gibi olmaz."

Kadı İyaz bu son ihtimali tercih etmiştir. Bu maksadla der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın zikrettiği sebb ve bedduanın, bizzat kastedilmeyen, niyet de edilmeyen, Arap âdetince sözlerinin gelişi icabı, münasebetsiz haller karşısında itabı te'kiden kendiliğinden dile geliveren, vukua gelmesi hiç niyet edilmeyen ifadelerden olması muhtemeldir." Sonra Hattabî تَرِبَتْ يَمِينُكَ "Sağ elin toprağa bulansın" tabirini misal verir. -Nitekim bizde de anneler çocukları için "Allah canını alsın" diye sıkça kullanırlar, ama gerçekten canını almasını kasdetmezler. Hatta dikkatli anneler: "Allah canını almasın..." demeyi tercih eder.- Hattâbî devamla der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, herşeye rağmen bu kasıtsız bedduasının, duaların kabul gördüğü saat-i icabeye rastlamasından korkarak bu nahoş sözün, söylediği mü'min hakkında rahmet ve yakınlık vesilesi olmasını Rabbinden ahdetmiştir."

Kadı İyaz mesele üzerine son bir yorum daha ilave ederek der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, öfkeli halde iken de ancak hakkı söyler, hak olanı yapardı. Fakat Allah adına olan öfkesi, ona, muhalifinin cezalandırılmasında sabır ve teenniyi terkettirir ve ta'cile sevkederdi. Bu hususu *Hz. Aişe*'nin şu sözü te'yid eder: مَا انْتَقَمَ لِنَفْسِهِ قَطُّ اِلاَّ اَنْ تُنْتَهَكَ حُرُمَاتُ اللّٰهِ "Aleyhissalâtu vesselâm hiçbir vakit nefsi için intikam peşinde koşmadı. Onun tecyizesi, Allah'ın haramlarının ihlaline karşı idi."

Esasen, *Resulullah* pek nadir durumlarda öfkelenmiş, kırıcı sözler sarfedip ceza verme cihetine gitmiştir. Yukarıdaki bütün yorumlar pek nadir olan vakalarla ilgilidir. Bu da şahsıyla ilgili değil, Allah rızası, dinin menfaatiyle, tebliğle ilgilidir.

Bize her hususta en güzel örnek veren Resulümüze sünnetleri, kelamları adedince salat ve selam olsun!

İÇİNDEKİLER